DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14249

Babruĭsk Memorial Book

Bobroisḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE Bobroisḳ : sefer-zikaron li-ḳehilat Bobroisḳ u-venoteha = Yizker-bukh far Bobroysker ḳehile un umgegent / ha-ʼorekh, Yehudah Slotsḳi.
IMPRINT 880-03 Tel Aviv : hutsa ʼa.y. Yotse Bobroisḳ bi-Medinat Yiśraʼel uva-Artsot-ha-Berit be-Hotsaʼat tarbut ṿe-ḥinukh, 1967.
DESCRIPT 2 v. (871 p.) : ill., facsims., map, ports. ; 29 cm.
SUBJECT Jews -- Belarus -- Babruĭsk.
Babruĭsk (Belarus) -- Ethnic relations.
Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Babruĭsk.
ADD'L NAME Slutsky, Yehuda, 1915-1978.
ADD'L TITLE Bobruisk memorial book

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

PRINTED IN THE U.S.A.

באברויסק

באברויסק

ספר־זכרון לקהילת בוברויסק ובנותיה
יזכור־בוך פאר באברויסקער קהילה און אומגעגנט

העורך / רעדאקטאר
יהודה סלוצקי

כרך שני / צווייטער באַנד

AM. COMM. FOR THE BOOK BOBRUISK
MORRIS ITKIN, Sec'y.
216 E. 203rd STREET, BRONX, N. Y. 10458
Tel. 364 - 1991

הוצא ע״י יוצאי בוברויסק במדינת ישראל ובארצות־הברית
אַרויסגעגעבן דורך באָברויסקער לאַנדסלייט אין ישראל און פאַראייניגטע שטאַטן

בהוצאת „תרבות וחינוך"
תל־אביב תשכ״ז—1967

ספר באָברויסק

BOBRUISK MEMORIAL BOOK

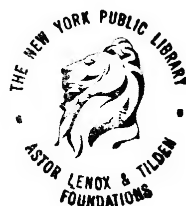
ועדת הספר / בוך קאָמיטעט

במדינת ישראל: קדיש לוז (יו"ר), שמעון אגין, אבא אחימאיר, אליהו דובקין, יעקב דוידון, חיים שלום חנון, סוניה כצנלסון, סניה כצנלסון, ראובן כצנלסון, סוניה מייזנר, מאיר סאלאף, ישראל ריטוב, רחל שזר־כצנלסון.

אין די פאַראייניקטע שטאַטן: ראבאי יהושע ל. גאָלדבערג, (ערן פאָרזיצער), דר. יהודה מינקין (פאָרזיצער), משה איטקין (סעקרעטאַר), דוד קאָף, אהרן מייזעלסאָן, נחום האַלפרן, ישראל פיקוס, נחום נעלסאָן.

המערכת / רעדאַקציע

קדיש לוז (יו"ר), חיים שלום חנון, סניה כצנלסון, מאיר סאלאף, ישראל ריטוב.

Printed in Israel, 1967

דפוס "ארזי" בע"מ, ת"א, רח' אילת השחר 4, טל. 34294

תוכן הענינים
אינהאלט*

שער ראשון : זכרונות נושנים
ערשטער שער : זכרונות פון אַמאָל

שער שני : הדים מן העבר
צווייטער שער : אָפּקלאַנגען פון דער פאַרגאַנגענהייט

* רשימות ומאמרים ששם מחברן לא צוין, נכתבו על־ידי העורך.

שער שלישי : רבנות, תורה, חסידות
דריטער שער : רבנות, תורה, חסידות

שער רביעי : דמויות
פערטער שער : טיפּן און געשטאַלטן

שער חמישי: חינוך ומורים
פינפטער שער: דערציונג און לערערס

שער ששי: התנועה המהפכנית
זעקסטער שער: די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג

שער שביעי: התנועה הציונית
זיבעטער שער: די ציוניסטישע באַוועגונג

שער שמיני: ברל כצנלסון
אכטער שער: בערל קאצנעלסאָן

שער תשיעי: דוד שמעוני
נײַנטער שער: דוד שמעוני (שמעונוביץ)

שער עשירי: סופרים, משכילים, אנשי ציבור
צענטער שער: שרייבערס, משכילים, כלל־טוערס

שער אחד־עשר: זכרונות ומראות
עלפטער שער: זכרונות און בילדער

שער שנים־עשר: פולקלור
צוועלפטער שער: פאָלקלאָר

שער שלושה־עשר: מלחמה, מהפכה, שואה
דרייצענטער שער: מלחמה, רעוואלוציע, שואה

שער ארבעה־עשר: בנותיה של בוברויסק
פערצענטער שער: אין די שטעטלעך ארום באברויסק

שער חמישה־עשר: בוברויסקאים ברחבי עולם
פופצנטער שער: באברויסקער לאנדסלייט אין דער גארער וועלט

*

שער תשיעי

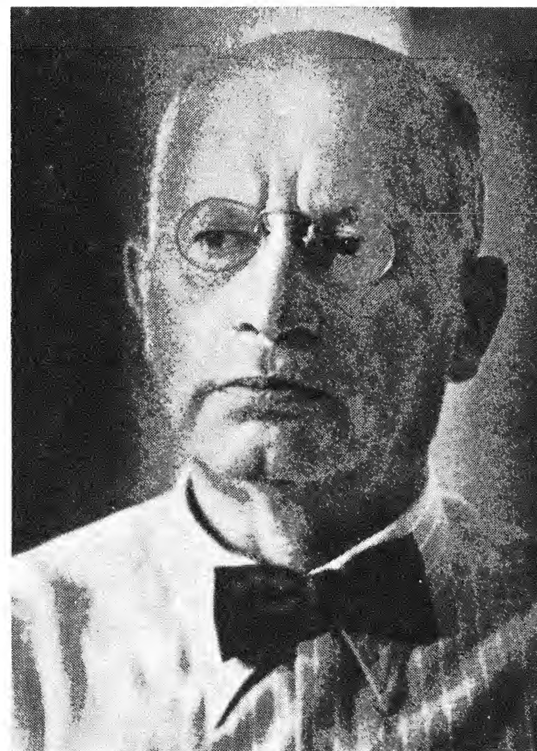
דוד שמעוני

נײַנטער שער

דוד שמעוני (שמעונוביץ)

דוד שמעוני

רשימה אוטוביוגרפית

נולדתי בבוברויסק, פלך מינסק, בכ"א אב שנת תרנ"א (1891).

אבי, ניסן שמעונוביץ, היה איש תורני ומשכיל ובעל מידות תרומיות. הוא מת בוארשה בשנת תרפ"ב, בדרכו לא"י. אמי, מלכה — ממשפחת רבנים מפורסמת. היא היתה אשה חרדה על דתה והצטיינה בנדיבותה ובטעמה האסתטי.

את ראשית חינוכי קיבלתי ב„חדר", ועד היום חי בלבי רגש חם ל„חדר" והכרת־תודה עמוקה למלמדי. הם נטעו בלבי אהבה גדולה לתנ"ך, שהנהו עד היום הספר הכי־יקר וחביב ביותר עלי. אולם יותר מהם הושפעתי וקיבלתי את חינוכי מאבי ז"ל, אשר הספר בכלל, והספר העברי בפרט, היו משושו בחיים. הניגון הנפלא בו היה אומר פרקי „תהלים" יום יום לפני עלות השחר — עדיין מצלצל באזני עד היום הזה. בהיותי בן י"ג החילותי ללמוד את הלשון הרוסית וחכמות חיצוניות. בקיצור, הייתי לאקסטרן. באותו זמן התחלתי למשוך בעט סופרים ובשנת תרס"ב הופיע בדפוס בהשבועון לילדים „עולם קטן", בעריכת בן־אביגדור, שירי „שיחת רסיסים", שגם זכה אחר כך כי יכניסוהו לכמה ספרי־לימוד. בשנת תרס"ג (1903) פירסמתי כמה שירים בעתון „הזמן", שיצא באותו זמן בפטרבורג. מאז, ובעיקר משנת תרס"ד (1904), בה כבר זכיתי להידפס ב„לוח אחיאסף" וב„השלוח" — התחלתי לפרסם את פרי עטי כמעט בכל העתונים והמאספים שהופיעו בעברית.

במשך זמן קצר, כב' — ג' שנים, כתבתי גם באידיש והדפסתי שירים אחדים (מעשרה עד עשרים) בכתבי־העתים „אונזער וועג", „פאלקס שטימע" ועוד, שאיני זוכר כיום את שמותיהם.

בשנת תרס"ח (1908) קיבלתי בפטרבורג את תעודת הבגרות. להיכנס אל האוניברסיטה המקומית לא היתה היכולת בידי לרגל ההגבלות השונות בשביל המתלמדים היהודים. אולם לעומת זאת עלתה בידי להגשים בפועל את משאת־נפשי הכי־עזה מראשית ימי ילדותי — לעלות לארץ־ישראל.

בשנת תרס"ט (1909) באתי לארץ־ישראל, ושנה זו שעברה עלי בחיי פועל, שומר וטייל — הִנֵה אולי השנה הכי־טובה ומעניינת ביותר בחיי. באותם הימים כבר נמצא בארץ־ישראל י. ח. ברנר ז"ל, שעוד קודם היינו באים בחליפת מכתבים לרגל השתתפותי ב„המעורר" וב„רביבים". ובארץ נעשו יחוסינו ידידותיים וקרובים עד מאד.

בשנת תרע"א (1911) שבתי לרוסיה להתראות עם הורי, ובשנת תרע"ב (1912) נסעתי לגרמניה להמשיך שם את לימודי. ביקרתי במחלקות לפילוסופיה ולפילולוגיה שמית באוניברסיטאות שבברלין, היידלברג, וירצבורג. בגמרי את חוק לימודי התכוננתי לשוב ארצה־ישראל, אולם פרצה המלחמה העולמית והוכרחתי לשוב לאודיסה. בשנות המלחמה ישבתי בעיר מולדתי, בפטרבורג ובמוסקבה. בזו האחרונה עבדתי בהוצאת „שטיבל", שנוסדה אז. ורק בשנת תר"פ (1920), אחרי טלטולים ונדודים רבים וממושכים, עלתה בידי לעלות שנית לארץ־ישראל. עד שנת תרפ"ד התגוררתי שם במושבה רחובות ועסקתי בעבודתי הספרותית בלבד. ובשנת תרפ"ה (1925) עברתי לתל־אביב, בתור מורה לעברית ולספרותה בגימנסיה „הרצליה".

בנוגע לעבודתי הספרותית אוכל למסור את הפרטים האלה: בשנת תרע״א יצאו בהוצאת „ספרות״ ספר־שירים „ישימון״, ובשנת תרע״ב — בהוצאת „תושיה״ ספר־שירים שני „סער ודממה״. בארץ־ישראל יצאו בחוברות מיוחדות האידיליות שלי „ביער בחדרה״, „יובל העגלונים״ והבלדות „מאגדות צפת״.

בשנת תרפ״ד ניגשה הוצאת „דביר״ להוציא את כתבי הנבחרים. לעת עתה (תרפ״ה) יצא הכרך הראשון, הכולל את כל שירי הלירים. הכרך השני והשלישי — אידיליות ופואמות — כבר מסודרים לדפוס. הכרך הרביעי יכיל את יצירותי בפרוזה, שנדפסו כמעט בכל המאספים העברים החשובים.

תרגומי משפות אחרות הופיעו בהוצאת „שטיבל״. מטולסטוי — „הקוזקים״, „חג׳י מורט״; מהיינה — „הנ־סיעה בהר הרץ״; מלרמונטוב — „גיבור דורנו״; מפושקין — „פואמות דרמטיות״. מלבד זה עומדים לצאת בקרוב בהוצאת „שטיבל״ תרגומי שירים ופוא־מות נבחרים מאת לרמונטוב (כרך גדול, למעלה מט״ו גליונות דפוס) ו„הפעמון השקוע״ להאופטמן (כבר מסודר לדפוס).

(„עלים״, ורשה, שנה ב׳, גל׳ 3, אדר ב׳ תרפ״ז)

דוד שמעוני

שִׁירִים עַל נוֹף הַמּוֹלֶדֶת*

אֶל בֵּיתִי

אֶל בֵּיתִי מָה אֶתְגַּעְגֵּעַ, בֵּית אָבִי וּבֵית אִמִּי,
כְּבָר זָקֵן, זָקֵן אָבִי וּזְקֵנָה, זְקֵנָה אִמִּי,
כְּבָר עָבְרוּ יָמִים רַבִּים וְהֵם לֹא שָׁמְעוּ שִׁמְעִי.

בְּצָהֳרֵי־נִיסָן אָבוֹא, צוֹהֶלֶת הָעֲיָרָה,
וּשְׁלוּלִיּוֹת בָּרְחוֹבוֹת וּתְכֵלֶת־עָל וּנְהָרָה,
וְשָׁרָה לִי כָּל צִפּוֹר, כָּל קֶרֶן־אוֹר לִי שָׁרָה.

יְהוּדִים נוֹשְׂאִים מַצּוֹת, אֵד עוֹלֶה מֵחֲצֵרוֹת,
אֵד לָבָן וּמְשַׂמֵּחַ, מְכַשְּׁרִים שָׁם הַקְּדֵרוֹת,
וּקְרִיאוֹת־חֶדְוָה קוֹרְאִים הַשְּׁכֵנִים עַל הַגְּדֵרוֹת.

לְאַט מִתְנַהֵל סוּסִי, רַק יִצְעַד וְיִנָּפֵשׁ,
מִתַּחַת לָאוֹפַנִּים נִתָּזִים מֵימֵי־רֶפֶשׁ,
אַךְ שֶׁמֶשׁ גַּם בָּרֶפֶשׁ וּמָתוֹק כֹּה לַנֶּפֶשׁ.

נִפְתָּחִים הַחַלּוֹנוֹת וּנְעָרוֹת בַּחַלּוֹנִים
מְצַחְצְחוֹת הַשְּׁמָשׁוֹת וּמְשׁוֹרְרוֹת פִּזְמוֹנִים,
וְצַמּוֹת־נֹעַר נָעוֹת וְשׂוֹחֲקוֹת עֵינֵי־יוֹנִים.

אַךְ הִנֵּה גַּם הֶחָצֵר, הֶחָצֵר עִם הַגִּנָּה,
עוֹד רִגְבֵי שֶׁלֶג עָכוּר מַלְבִּינִים שָׁם בַּפִּנָּה,
הָאֵלָה הָעֲרֻמָּה אֶת רֹאשָׁהּ לִי מַרְכִּינָה.

כְּבָר נִכְפְּפוּ הַכְּתָלִים, רְעוּעָה הָאַכְסַדְרָה,
כְּבָר נִדְלְחוּ הַשְּׁמָשׁוֹת, הַתִּקְרָה כְּבָר הִתְקַדְּרָה,
קוֹל אִמִּי הַחֲרִישִׁי מַגִּיעַ לִי מֵחַדְרָהּ.

בְּחַדְרָהּ דְּמִי וָשֶׁקֶט. הָרִצְפָּה, רִצְפַּת קְרָשִׁים,
רְפוּדָה תֶּבֶן רַעֲנָן. הַכְּתָלִים כַּחֲדָשִׁים.
הַ״פֶּסַח״ שָׁם יָנוּחַ, שָׁם קֹדֶשׁ־הַקֳּדָשִׁים.

מַרְטִיבוֹת דְּמָעוֹת בְּהִירוֹת פְּנֵי אִמָּא הָעֲגוּמִים,
אַךְ אָבִי גַּם בִּי מַבִּיט וּבְעֵינָיו אוֹר־נִחוּמִים,
הָאֵלָה אַט תָּנִיעַ בַּדֶּיהָ הָעֲרֻמִּים.

כְּאָז כְּעַתָּה צְחוֹקֵךְ, אָב עָיֵף, צְחוֹק־נֶחָמָה,
וְשֵׁנִית אֶשְׁמַע, אִמָּא, אַנְחָתֵךְ הַנֶּעְלָמָה,
מֵאַהֲבָה וּמֵרַחֲמִים מָה רוֹטְטָה הַנְּשָׁמָה...

– עָיַפְתָּ, בְּנִי, עָיַפְתָּ בָּאָרֶץ ״הַנָּכְרִיָּה״...
הַמֵּחַם עַל הַשֻּׁלְחָן מְזַמְזֵם בְּדוּמִיָּה.
כְּבָר פָּנָה יוֹם, בַּמַּעֲרָב עוֹד לוֹהֲטָה הַשְּׁקִיעָה...

(שירים תש״ט, ת״א, עמ׳ שכ״ט־ש״ל)

* כל השירים במדור זה נקראים בהברה המלעילית.

מִמָּוֶת עַזָּה וּמֵחַיִּים

עַל שְׂפַת הַנָּהָר עָמְדָה סִירָה,
עוֹד רֵיחַ־זֶפֶת נוֹדֵף מֶנָּה;
עַל קַרְקָעִיתָהּ הָיוּ שְׁטוּחִים
עֲנָפִים, חָצִיר שֶׁל אֶשְׁתָּקֵד.

הָאָבִיב אַךְ זֶה הִכְרִיז כְּרוּזוֹ,
הַנָּהָר אַךְ זֶה שָׁבַר כְּבָלָיו,
וּבֵין מִשְׁבָּרִים כְּחֻלִּים־שְׁחוֹרִים
עוֹד צָפוּ רִגְבֵי קֶרַח־תְּכֵלֶת.

דוד שמעוני בימי נעוריו
דוד שמעוני אין זיין יוגנט

הָרוּחַ דִּרְדֵּר כְּנַף מִטְפַּחְתֵּךְ,
הָרוּחַ הִסְעִיר תְּהוֹם־עֵינַיִךְ,
גַּם שָׁמָּה נוֹצְצוּ נְהָרוֹת,
שֶׁאַךְ זֶה שָׁבְרוּ אֶת כַּבְלֵיהֶם.

וּמִבְּלִי נֵדַע הַחֲזֵק מָשׁוֹט
בַּסִּירָה שְׁנֵינוּ אָז יָשַׁבְנוּ,
בִּצְחוֹק הִפְלַגְנוּ מִן הַשָּׂפָה,
בִּצְחוֹק נִקְלַעְנוּ בֵּין הַגַּלִּים.

הַגַּלִּים הָיוּ כְּחֻלִּים־שְׁחוֹרִים
כְּפֶלֶד קָרִיר, פֶּלֶד נוֹזֵל;
בְּנַאֲקַת דְּרוֹר, בְּחֶדְוַת־פֶּרֶא
הָרוּחַ טִלְטְלָם לְמֶרְחָק.

הַסִּירָה פִּרְכְּסָה כִּפְצוּעָה
בֵּין הַמִּשְׁבָּרִים הַנִּסְעָרִים,
וּמִבְּלִי נֵדַע הַחֲזֵק מָשׁוֹט
בִּצְחוֹק טֻלְטַלְנוּ בֵּין הַגַּלִּים.

עַל מָה שָׂמַחְנוּ אָז וַנִּצְחַק?
עַל מִי הִשְׁלַכְנוּ יְהָבֵנוּ?
לִי שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה, לָךְ שְׁבַע־עֶשְׂרֵה
וְלֹא יָדַעְנוּ הַחֲזֵק מָשׁוֹט.

הַאִם מִמָּוֶת לֹא פָּחַדְנוּ?
אִם לֹא לְחַיִּים הִשְׁתּוֹקַקְנוּ?
לִי שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה, לָךְ שְׁבַע־עֶשְׂרֵה.
עַל מָה שָׂמַחְנוּ אָז וַנִּצְחַק?

אֵין זֹאת כִּי מִלֵּא אָז הָאָבִיב
אֶת נִשְׁמָתֵנוּ עַל גְּדוֹתֶיהָ,
עַד בִּלְתִּי מָקוֹם עוֹד בַּנְּשָׁמָה
לִתְשׁוּקַת־חַיִּים הָעִוֶּרֶת.

מראה על פני הברזינה　　אַ בליק אויף דער בערעזינאַ

אֵין זֹאת כִּי מְלְאָה אָז הָאַהֲבָה
אֶת נִשְׁמָתֵנוּ עַל גְּדוֹתֶיהָ,
וְלוּ הַמָּוֶת בָּא בְּעַצְמוֹ
לֹא הָיָה מוֹצֵא מָקוֹם פָּנוּי.

אַף אָמְנָם קָרֵב כְּבָר הַמָּוֶת,
אַךְ שָׁב מְבֻיָּשׁ עַל עִקְּבוֹתָיו,
וּמַה־צָּחַקְנוּ עַל מִשְׁבַּתָּיו
בְּשֹׁךְ הָרוּחַ עַל הַמָּיִם.

וְשֶׁמֶשׁ־אָבִיב יָצְאָה בְּהִירָה,
הַגַּלִּים–פָּז, הַשְּׁחָקִים – תְּכֵלֶת,
מִמָּוֶת עַזָּה וּמְחַיִּים
הָאַהֲבָה שָׂחֲקָה וַתַּזְהֵר...

(שירים, חלק א׳, עמ׳ שמ״ד—שמ״ו)

יֵשׁ יְעָרִים

יֵשׁ יְעָרִים, יַעֲרֵי קְדוּמִים,
וּבִיְעָרִים אַגְמֵי רָקָב,
יָהּ לֹא יִפְקְדֵם בִּרְעָמָיו
וְלֹא יִזְכְּרֵם בִּבְרָקָיו.

רַק בַּלֵּילוֹת, לֵילוֹת פְּחָדִים,
חַג לַשֵּׁדִים, חַג לַלֵּצִים –
אוֹרוֹת מַתְעִים מֵהַבִּצּוֹת
עוֹלִים, פּוֹשְׂטִים בֵּין הָעֵצִים.

סַעַר אוֹן אָרְחוֹתָם שָׁכַח,
כְּנַף רְנָנִים לֹא תְּזַמֵּר.
רַק עֲרָפֶל, כָּבֵד, קַדְמוֹן,
מֵהַבִּצּוֹת גָּח, מִתַּמֵּר.

וּבְקַצְווֹת יַעַר קָפוּא,
בְּמֶרְחַבָּיו הַחֲרִישִׁים,
יִפְשֹׁט שִׂיג וְשִׂיחַ כָּמוּס,
שִׂיג נִיצוֹצוֹת, שִׂיחַ אִשִּׁים.

קַר וָשָׁב הוּא בַּחֲרָפִים,
חַם וְכָחֹל הוּא בַּקֵּיצִים,
וּבְמַפְלֵי חֲלִיצָתוֹ
יִבְנֶה חַיִץ בֵּין הָעֵצִים.

שְׂפַת שַׁלְהֶבֶת, שְׂפַת עִנּוּיִים
כָּל הַיַּעַר אָז יִמָּלֵא;
עֵץ וָעֵץ שׁוֹלֵחַ בְּרָכָה
מִבֵּית־כֶּלֶא לְבֵית־כֶּלֶא.

עֵץ וָעֵץ עֲרִירִי יַעֲמֹד
בַּעֲבִי הָאֵד הַקָּרוּשׁ;
עֵץ וָעֵץ שָׁם עוֹלָם בּוֹדֵד,
מֵחֲבֵרָיו מֻבְדָּל, פָּרוּשׁ.

עֵץ לָעֵץ בִּשְׂפַת שַׁלְהֶבֶת,
שְׂפַת עֲנָוִים קוֹדְחִים, מָרִים
דַּם יִתְלוֹנֵן עַל הָאֵדִים
הַמַּפְרִידִים הָאַכְזָרִים.

אַךְ גַּז לַיְלָה, אוֹרוֹת כָּבִים,
שֵׁנִית קְפוּאִים שׁוֹתְקִים עֵצִים.
וּמֵעַל לְבִצּוֹת קֶטֶב
מָחוֹל אַחֲרוֹן עוֹד לַלֵּצִים...

(שירים, ת״א, עמ׳ קע״ח)

לֵיל סְתָו

נֶחְפָּז הָרוּחַ מִבֵּין
בִּכְאֵי הַקְּבָרִים בַּלֵּיל,
שָׁמָּה הִתְלַמֵּד לָרֹן
שִׁירָה אֲפֵלָה כִּשְׁאוֹל.

שָׁר הוּא אֶת שִׁירַת הַסְּתָו,
שִׁירַת כִּלָּיוֹן הוּא שָׁר;
נֶאֱנָח הָאַלּוֹן הַשָּׁב,
נִרְגָּן הַגֶּשֶׁם הַקָּר.

בּוֹכֶה הַיְּקוּם כֻּלּוֹ דֹּם,
נִצָּב עֲרָפֶל כַּנֵּד:

נִדְמֶה כִּי אֶרֶץ וָרֹם
חִבֵּר מְכַשֵּׁף אוֹ שֵׁד.

מֵצִיץ לְרֶגַע מֵעָל,
כּוֹכָב אַט רוֹעֵד מִקֹּר.
מַזְהִיר בִּשְׁלוּלִית הַגַּל, –
שֵׁנִית מִתְחַבֵּא הָאוֹר...

שׁוֹקְעִים הָרְחוֹבוֹת בִּשְׁנָת,
טוֹבְעָה בָּאֹפֶל הָעִיר...
צְרָצַר בְּעֵת זוֹ בְּלִי חַת
רוֹקֵם בַּתַּנּוּר הַשִּׁיר...

(„הזמן", שנה א', גל' 7־8, ט"ז חשון תרס"ד)

ד. שמעוני

ב ח ש א י

בחדרה של סבתא

בחדרה של סבתא, גם כן באמצע הסיפון, היתה תלויה מנורה בת שמונה קנים. סבתא יקרה! סלחי לי על הרגיזי את זכרך! ברגעי שקט צפים עולים לפני צהרי קיץ וקלסתר פניך הטובים השלוים באמצע. מה מפעפע ומעלה הבל המיחם הכרסני. נושף ושואף יחד על השולחן הארוך והסדוק, שולחן המשפחה! הן כל המשפחה, הבנים והנכדים, החתנים והנינים השאירו עליו למזכרת נצח פיתוחים שונים, מעשי ידיהם להתפאר; וזבובים מזמזמים מעל לקערת הסוכר, וסייח פרא רץ ברחוב ומעלה אבק בחלון הפתוח. סבתא יקרה! הן לוהטים מאד צהרי הקיץ מוצפי החמה, ור' זבולון ראש מתיבתא, זו המתיבתא הנמ־צאת בחצרנו, שותה חמים כוס אחרי כוס ומשנה: „הבלא מפיק הבלא"...

(בחשאי, ת"א, תשט"ו, עמ' 9)

ב י ו ם ה כ י פ ו ר י ם

עודני ילד קטן, הורי אכלו את הסעודה המפסקת, בחדר הגדול זוהר החג. פמוטי הכסף על השולחן המכוסה מפה לבנה. אמא, לבושה שמלה לבנה, עומדת לפנינו, ואנחנו, הילדים, אחריה, והנה נכנס סבא לבוש משי שחור, רחוץ למשעי, פניו ורודים ועיניו מבריקות בברק חגיגי ורציני, וזקן הכסף, כסף טהור, יורד על חזהו... — —

גדלתי, ההורים בבית־התפילה ואני בבית יושב אל החלון הפונה אל הגן, מסתכל בקורי הכסף המרח־פים באויר, ברפרופי הפרפרים, ומאזין להמיה העצובה, המית הסתיו הקרוב, של החרגולים האחרונים. או אני הולך עם רעי אל שפת הנהר, בקצה העיר. ערלית מכבסת לבנים וחובטת אותם על הקורה המוטלת חציה במים, סירת דוגה בודדה מפליגה בין החופים הירוקים, וגם פה דממת יום הכיפורים.

(בחשאי, ת"א, תשט"ו, עמ' 31)

דוד שמעוני

קטעי זכרונות

ילדותי היתה שקטה וצנועה. חצר סבתא עם גן הפירות ועם פינות הסתר המצמיחות כל מיני שיחים ועשבי בר. בית אבא עם גן הפירות וגן הירק. בית־הכנסת הגובל עם חצרו של סבא, ומאחריו המגרש הריק, שבאמצעיתו הבאר עם הקילון, באר זו שסיפקה מים לכל הסביבה. ה„חדר" שהיה קרוב לביתנו ובכל זאת נדמה לי כשוכן בעולם אחר. בקיצור, הרחוב שבו נולדתי, הרחוב על בתיו ועל חצרותיו עם כל צפונו־תיהם, ובמקצת גם על אנשיו, עד כמה שנתפסו בהכרתי הילדותית. טיולים אל מחוץ לעיר, אל הנהר, אל חורשות המבצר, אל היער (בל"ג בעומר) היו בבחינת מאורעות גדולים, בבחינת חג יקר ונדיר. ואף על פי כן — מה מלאים תמורות וחליפות, מה ססגוניים ורבי־תוכן היו החיים ברחוב הזה. שמחה ואבל, אידיליות וטרגדיות, נגלות ונסתרות.

*

סימע האלמנה, אופת הכעכים (ואנחנו כמנהג רייסן וליטא קראנו לה כמובן שימע. בשי"ן ימנית) היתה אישיות מרכזית בילדותנו. שכן בלעדיה לא היינו יכולים ללכת ל„חדר", פשוטו כמשמעו! היא האופה, והיא גם המוכרת, והיא המביאה לנו בכל יום, בבוקר השכם, את ה„מיטזיך", כלומר, את הצידה שהיינו לוקחים אתנו אל ה„חדר". שימע באה! — נשמע הקול — ואנחנו הזאטוטים מקיפים תיכף מכל צד את סל הנצרים הגדול, שהעמידה על כסא, ובוח־רים לנו כעכים, רקיקים וכל מיני מאפה כאַות נפשנו. כל מיני מאפה אלה היו בעצם פשוטי מעשי אופה, עשויים אמנם מקמח לבן, אבל בלי כל תערובת של שמן וסוכר, והם טעונים נטילת ידים וברכת „המוציא", אבל לחיכנו ערבו מאד. אמא אמנם היתה חותכת את הכעכים לרחבם ומורחת אותם בחמאה, וגם היתה נותנת לנו לפעמים מלפפון כבוש או תפוח ללפת את הפת, אבל עיקר הטעם היה בכעכים עצמם, הכעכים של שימע. יש להניח, שהיתה מומחית במלאכתה, אבל לי היה נדמה שהכעכים ערבים כל כך לחך בעיקר משום כך, ששימע היתה מביאה אותם ומברכת אותנו „לבריאות!" כשהיינו מוציאים מן הסל איזה כעך שלא היה מוצא חן בעיניה, היתה לוקחת אותו מידנו ומחליפה אותו באחר, נאה ממנו. „שיהיה לך כוח ללמוד תורה, תאכל ותיהנה!" שימע היתה כבר זקנה, בלילה היתה ערה, עסוקה באפיה (רק לאחר שמכרה את סחורתה היתה שוכבת לישון). סל הנצרים שלה היה גדוש וכבד למדי, אף על פי כן בהופיעה בבוקר בבית לקוחותיה היתה רעננה ומחייכת. מעולם לא גערה בילדים המקיפים ודוחפים אותה ואת סלה, תמיד האירה פנים, רק לפעמים היתה פונה אל אמא או אל סבתא: „קונדסים שכמותם! שיחיו לאורך ימים!"

*

בקצוי הפרבר נערכת שוב מלחמה בין „חברה דקצבים" לבין „חברה דבעלי־עגלה". על מעשי הגבו־רה של גיבורי ישראל אלה היו מספרים ב„חדר" בכל ימות השבוע. פלוני הדרדק שהיה רוצה להעלות את כבודו בעיני חבריו היה מכריז ומודיע, כי דודו הוא מחברת־קצבים וכי הוא במכת־אגרוף אחת יכול „להש־כיב" עשרה סבלים. יריבו של הדרדק קופץ לעומתו, מראה לו אצבע משולשת ואומר לו: „יבושם לך! ובן דודי הוא ראש וראשון בחברה דבעלי־עגלה, והוא במחי־יד אחד יעשה דייסה מכל חברת הקצבים יחד עם הדוד שלך!"

*

גרשון לָמצה — זה שמו וזה זכרו. מקורו הלשוני של כינוי־גנאי זה, „למצה", אינו ידוע לי, על כל פנים כוונתו היתה: לא־יוצלח, ביש גדא. הוא היה פועל שחור, אך מפניו זרם אור. מעיניו העליזות המתנוצצות בזהרורי שובבות ומזקנקנו הדליל, הצהוב־בהיר, שהוא נוהג להחזיקו בידו בזמן שהוא מאזין לדברי אחרים, כאילו מתוך התרכזות החושים. לבוש הוא תמיד קפוטה ארוכה, שעל צבעה קשה לעמוד, אך יש לשער, כי היתה פעם שחורה, ורגליו נתונות תמיד, בקיץ ובחורף, במגפים גסים כבדים. כשם שקשה היה לעמוד על גיל הקפוטה והמגפים שלו, כן קשה היה לשער גם את את גילו של בעל הדבר בעצמו. גבו כפוף במקצת, שערות הצדעות מכסיפות אך זריזותו וגמישותו כשל נער שהתחפש בפרצוף של זקן. כשצריך לנקות בור שופכין, לטאטא את השלג שכיסה במשך ליל חורף ארוך את כל החוצות

בגובה גדול, עד כי אי־אפשר לפתוח את פשפשי החצרות, לקרצף עם ראשית האביב את שכבת הקרח העבה מהמדרכות, לסחוב משאות כבדים מדירה לדירה, להעלות נבלה שנפלה לתוך הבאר וכיוצא באלה מלאכות לא קלות ולא נקיות — קוראים לגרשון. הוא מופיע במוקדם או במאוחר, עומד בפתח, מנשק את המזוזה, קורא בקול רם וצלול: „צפרא טבא" או „רמשא טבא" ומחייך חיוך רחב, שכאילו הוא נקלט לא רק בעין, כי אם גם באוזן. כולו כאילו מלא חדוה שיש צורך בו, שהוא יכול להיענות לדורשיו, שהוא ואנחנו חיים וקיימים. כשמבארים לו את התפקיד שמוכנים להטיל עליו הוא מאזין ברצי־נות רבה, שותק רגע, ושוב משתפך על פניו החיוך העליז. „נו, אדרבא, וכי מה? בודאי... תיכף, תיכף..." ואמנם תיכף ומיד הוא מפשיל את שולי הקפוטה הארוכה שלו ותוקעם באבנט, שבו הוא חגור תמיד, לוקח את כלי המלאכה שהשאירם בפלוש ליד הדלת ויוצא לעבודתו. כשהוא גומר אותה הוא שוב מופיע בפתח, שוב מנשק את המזוזה, קורא בקול רם וצלול „צפרא טבא" או „רמשא טבא" ומחייך את חיוכו הרך, שכאילו נקלט לא רק בעין, כי אם גם באוזן. כולו כאילו מלא חדוה שניתנה לו שליחות חשובה ושהוא מילא אותה על צד היותר טוב. כששואלים אותו אם ביצע את כל המוטל עליו ואם הצליח בעבודתו, הוא מאזין ברצינות רבה, שותק רגע, ושוב משתפך על פניו החיוך העליז: „פשיטא, וכי מה? אדרבא..." נדמה שזהו כל אוצר המלים שלו. כשמציעים לו לשתות כוס חמין או לסעוד את לבו הוא מסרב מתוך סבר פנים מאירות ושמחות: „חן חן, יש עבודה, בבית מחכים..." וכדומה, והוא נפטר מתוך ברכה ומתוך נשיקת המזוזה.

*

החזן הקבוע שלנו, החזן למועדים ולימים נוראים וגם למוסף של שבת, היה משה'נקי המלמד, מלמד של „היד השלישית", כלומר, מלמד „שוַרבּע" (עשרים וארבעה), והוא היה באמת בעל קול ערב ובעל רגש עז, ובלילות אלול הקרירים, כשהיה משה'נקי מכין את המקהלה שלו (שוליא דנפח אחד, ריש דוכנא אחד, ואחד מתקן שעונים) לתפילת ימים נוראים, הייתי לא פעם עומד מאחורי חלון ביתו הקטן, המוקף עוזרדים, ומקשיב ומתמוגג מהנאה. ביחוד הייתי נהנה, כשמתוך „ונתנה תוקף" או „אתה נגלית" היה מרעים לפתאום מארש צבאי, מוכר לי, שכן היתה עיר מולדתי עיר־מבצר, וחיל־מצב גדול חונה בו בקבי־עות, וקול חצוצרה ותופים נשמע בה תכופות. בהנאה זו שלי מילאה בודאי תפקיד לא קטן גם ההכרה הנעימה שהפעם ינחל ר' אביגדור, החזן של בית־הכנסת דחברה חייטים, תבוסה גדולה, ואולי גם מפלה גמורה. לר' אביגדור זה היתה בת שהגיעה לפרקה, ואחריה חיזר חייל יהודי אחד, מחיל־המצב שבמבצר, וחייל זה שהיה מחצצר בתזמורת הצבאית, היה מביא לו לר' אביגדור את כל החידושים האחרו־נים שבעולם המוסיקה הקסרקטינית, וחידושים אלה היה ר' אביגדור משלב מניה וביה בנעימות המסור־תיות של החגים והימים הנוראים. באי בית־הכנסת דחברה חייטים היו גאים מאד על החזן שלהם ונהנים ממנגינותיו המלאות עוז ומרץ של שירי־לכת צבאיים, והיו מלעיגים על משה'נקי החזן שלנו, הבעל־בכי והמחזיק בנושנות, ועל הבעלי־בתים שלו, יהודי־המשי. שפיכות־דמים לא מעטה נגרמה לו! אולם משה'נקי, למרות היותו מלמד ויהודי חלוש, חונן במידה רבה של מרץ ויזמה. אחד ה„משוררים" שלו „ארב" לילות אחדים למנגינות החדשות של ר' אביגדור, קלט וסיגל אותן יפה יפה ומסרן למשה'נקי ומשה'נקי למשוררים שלו, אלא שמשה'נקי, שהיה בר־אוריין, לא כר' אביג־דור (הבור ועם־הארץ, לדברי ר' משה'נקי) הכניס בהן גם איזה חידושים, ועכשיו ברי לי, שהחייטים עזי־הפנים שוב לא ירימו ראש.

*

משה'נקי ה„פאקנטרֶגר" עוסק רק במכירת ספרים. בכל ימי השבוע שק גדול מופשל על גבו, והשק מלא ספרים, ומשה'נקי אמנם מוכר את סחורתו בבתי־התפילה, אבל הוא מכניס אותה גם לבתים פרטיים, והוא גם יודע מה להציע בכל בית ובית. הוא יודע למי להביא „חוק לישראל" ולמי להביא „קרבן מנחה", למי זאץ (כלומר, מערכת שלמה) של משניות ולמי רומן של שמ"ר בעשרים קופיקות ולמי „געשיכטע" (סיפור מעשה) קטנה בשתי קופיקות. הוא יודע לאיזה נער חסר „בענטשרל" (קונטרס ברכת המזון עם כל מיני נספחות) והוא יודע גם מי הוא „בעלן" על „מסתרי פריז".

הוא נתעוור עוד בילדותו, אבל עד שנתעוור הספיק עוד ללמוד ב„חדר". על כל פנים ידע על־פה את כל התפילות וגם את כל התהלים. כוח זכרונו היה

עצום והוא יכול היה להגיד לכל אחד מהקונים שלו איזה ספרים קנה אצלו במשך כל השנים ואיזה ספרים ביקש לקנות. בהתהלכו ברחובות העיר לא טעה מעולם בשום סימטה ובשום בית. וכשמישהו בירך אותו לשלום הכיר אותו תיכף לפי קולו.

*

אחותי, בת־שבע, היא כמעט גימנזיסטית. היא תלמידת בית־הספר הפרטי של הגברת לאזארובה, ששם נלמד הכל על טהרת הרוסית. שני בתי־ספר פרטיים כאלה לבנות קיימים בעירנו. אחד של הגברת לאזארובה והשני של הגברת יאקרסברג, שניהם משום מה נקראים „פנסיונים" וקורס הלימודים שבהם מתאים לזה של פרוגימנסיה, כך על כל פנים מבטיחות שתי הגבירות הכבודות. הואיל וכך מוצאות החניכות של בית־הספר האלה לאפשרי ולמוצדק לחשוב את עצמן לגימנזיסטיות. על כל פנים החברה המקורבת ביותר של אחותי, מירה'לי שאפטל, מכריזה בכל הזדמנות דווקא ברוסית: „יא גימנאזיסטקה!" פירושו: „אני גימנזיסטית!" אחותי בת־שבע, שכבר מלאו לה שתים־עשרה שנה, אמנם מלגלגת על להיטות זו של מירה'לי להיחשב לגימנזיסטית, אך אלטה מתיחסת לבת־שבע בכל הכבוד הראוי לגימנזיסטית אמיתית, הואיל ומעיני אלטה הפקוחות לא נעלם שהיא קוראת ספרים רוסיים „פחז כמים", ולא רק קוראת, כי אם ממש בולעת, עד כי לא פעם אלטה גם נוזפת בה חמורות: „שוב סיפורי המעשיות שלך? ומה יהא על הכנת השיעורים? הן ה'מארטישקה' אמרה לאמא בפירוש, שיש לך ראש טוב מאד, אבל שיעורים אינך מכינה!" „מארטישקה" — זה היה הכינוי, שבו כיבדו החניכות את מנהלת הפנסיון שלהן. הגברת לאזארובה לא הצטיינה כלל ביפיה, וכיוון שהרכיבה משקפים, הרי מחייב השכל שתכונה מארטישקה (שם של קופה) על שם גיבורת המשל הידוע של קרילוב „מארטישקה והמשקפים" (משל זה, כמו משלים אחרים של קרילוב וכמו כמה וכמה שירים רוסיים אחרים, היו התלמידות חייבות ללמוד על־פה).

*

מכל החברות שהיו קיימות בבית־התפילה דר' מיכל'ה, כגון חברת ש"ס, חברת משניות, חברת עין־יעקב, הקרובה ביותר לרוחי היתה חברת תהלים. בחברה זו הן היו חברים כל אותם המבוגרים, שלמרות גילי הצעיר חשבתים לרעים וידידים, כמעט לחברים. הן שם היה מנדיל שואב־המים וגרשון „למצה" (כלי שבור), ו„פיפיאול", כלומר, המחצצר בחצוצרה, חתנו של שלמה הנגר הזקן, ושלמה הנגר עצמו, שביקורי בבית־מלאכתו היו תכופים ביותר, וכן גם משה'נקי, ה„פאקנטרגר" (נושא הספרים) העיור, ואיצ'נקה קוי־צ'יצר מלמד הדרדקי, שהלהיב אותי בתפילתו לא פעם בעברו לפני התיבה בשחרית של שבת במנין של הותיקין, וכמובן מאליו גם נחומ'קע ויונה. אמנם הכרתי יפה גם את כל הבעלי־בתים החשובים שהיו חברים ביתר החברות. הכרתי יפה לא רק את חברי „עין־יעקב", כי אם גם את אנשי חברת ש"ס, ואולם הבעלי־בתים החשובים עם כל שהיו מראים לי לפר־קים סימני התקרבות וחיבה, הרי הייתי מרגיש יפה במרחק הגדול המבדיל בינם הגדולים וביני הקטן, שלא הגיע עוד לבר־מצוה. מה שאין כן לגבי רבים מחברת תהלים — בקרבתם הרגשתי את עצמי יפה. כדג במים. לשם האמת חייב אני להוסיף, כי גם רבים מהמיוחסים והלמדנים היו חברים בחברת תהלים וב־מספר חבריה היתה זאת החברה הגדולה ביותר. לא יפלא איפוא, כי הסעודה השנתית דחברה תהלים, שהיתה חלה משום מה בחורף, היתה מפוארת ביותר. על כל פנים היה יונה מכריז, כי הסעודה דחברה ש"ס אינה מגיעה לקרסוליה של הסעודה דחברה תהלים. „הן סוף סוף — היה יונה מוסיף באירוניה עוקצנית — ללמוד דף גמרא זה ענין אחד, ולדעת איך לבשל דייסה שחורה או איך להכין „פעקל פלייש" (בשר מעושן) או רסק שחור של דגים מלוחים — זהו ענין אחר, לגמרי אחר". מובן, שלדעתו של יונה הענין השני דורש הכשרה הרבה יותר עמוקה ויסודית מהענין הראשון...

*

בעירנו, כמו בכל עיר יהודית, לא היה צורך לאדם לטרוח הרבה כדי לקבל איזו תוספת לשמו, ותוספת־כינוי זו לא תמיד היתה לשם גנאי, אלא סתם ככה. כנוח רוח על איזה פיקח היה מעניק לפלוני או לאלמוני איזו חניכה, שכרגיל היתה מתקבלת על הציבור ללא הרהורים רבים, וכמובן גם בלי ערעורים. ובאמת, כמה ברוכים ישנם בשוק? לא מעט בודאי. ואיך תבחין בין זה לזה, אם לא תציין את האחד או את השני באיזה כינוי מיוחד? אמנם לסתם מקשן יש מקום לשאול: ולשם מה קיימים שמות המשפחה?

אף אתה פתח פיך והשב לו כהלכה: וכי מי מחויב לדעת את שם המשפחה של כל אחד ואחד! ואם גם תדע, כלום אינך עלול לערבב את היוצרות? ובאמת, כלום ההגיון מחייב שזלמן השחור כצוענ שם משפחתו יהיה בריקנשטיין, וזלמן האדמוני, שזקנו בוער כאש — בשם וייספיש יכונה? ואילו לעולם לא תחלי־פם זה בזה, כשהנך אומר מפורש זלמן צועני או זלמן אש־להבה. אך אין, כמובן, להכחיש כי היו גם כינויים וחניכות כאלה, שהומצאו לא מתוך איזה צורך מעשי, אלא מתוך גירויים אמנותיים גרידא, אם מותר להתבטא כך, מתוך חריפותם ושנינותם של הממציאים, מתוך כשרון ההומור והסַטירה שלהם, או מתוך עשירות מופלגת של כוח דמיו־נם. יש גם שהכינוי שנתקבל בשימוש היה רק קיצור ממשפט שלם. למשל, על פלוני קטן־הקומה אמרו, שגדלו כ„טל־ומטר" שבסידור זוטא. ובכן, ברור ששמו בישראל היה כבר מאז לא סתם חיים, אלא חיים טל־ומטר. או אם איתרע מזלו של אלמוני ונכשל בלשונו, ופעם במקום לומר על שתדלן מפור־סם שהוא כל־יכול, אמר שהוא כל־בו, הרי הסברה נותנת שהכינוי „כל־בו" ילווה מאז את אלמוני במשך כל ימי חייו. או אם פלוני המשכיל היה רגיל לתבל תמיד את שיחתו במלה הרוסית „קוֹניצ׳נו" (בודאי), כלום יעלה על הדעת שאותו משכיל ייפטר בלא־כלום ולא יתעשר בכינוי הנאה „קוניצ׳נו"? כמו כן היה מובן מאליו הכינוי „אתה גרָאית", שהוענק לפיניע הבלן, זה הישיש הנהדר בעל הזקן הלבן הארוך, שבית־המרחץ הגדול שלו היה ידוע לתהילה בסידוריו הנאים. פיניע זה היה מהקנטוניסטים, כלומר, מהחטו־פים, ועשרים וחמש שנים עבד בצבא ניקולאי הראשון, והלשון הרוסית היתה שגורה על פיו יותר מהאידיש, וכיוון שברוסית אין האות „ה", והגימל משמשת תחליף לה, הרי לא ייפלא אם פיניע שאל פעם בשמחת־תורה מדוע עוד לא פתחו ב„אתה גראית". ומובן, שמשגה קטן זה לא נשאר בלי תוצאות, והליצנים שמחו עליו כעל שלל רב.

✶

ר׳ זלמן־טוביה, מלמדי הראשון, היה זקן מופלג, קרוב לגבורות, אם כי בראשו ובזקנו לא מרובה היתה השיבה. בעוד שאנחנו תלמידיו יושבים מסביב לשולחן־העץ הגדול וקוראים בצוותא בסידור או בתהלים, והוא, לבוש מעל כותנתו רק טלית־קטן ארוך, מזרזנו בקריאת „נו", היתה התנומה חוטפתו פעם בפעם, עיניו מתעצמות, ה„נו" הולכת ונחלשת, הרצועה הנתונה בימינו רק לשם השפעה מוסרית (בפועל כמעט שלא השתמש בה) נשמטת מידו ונופלת אל מתחת לשולחן, ואנחנו, כאילו לפי הסכם חשאי, מנמיכים לאט לאט את קולנו, עד שאנו משתתקים לגמרי, מביטים זה בזה מתוך עליצות בלתי־מסותרת ומתאפקים בכל הכוח שלא לפרוץ בצחוק.

✶

גינזל הוא מגומרי ה„אינסטיטוט למורים" הויל־נאי, והוא מלמד בתלמוד־תורה את לשון המדינה מטעם הרשות, והוא חובש לראשו כובע עם מין ציץ, קוֹקַרדה בלע"ז, וביומי דפגרא הוא לובש זיג עם כפתורי־זהב, והרי הוא מעין „מלכות" לכל דבר, והגבאים של התלמוד־תורה, יהודים בעלי־בתים חשו־בים, אינם מעיזים לפצות פה נגדו. ביחוד לאחר שגינזל אינו מפריע גם להם לנקוט בשיטות חינוך משלהם. ולגבאים הנכבדים יש, כנראה, איזה חוזה נסתר עם חברא קדישא, ולכל לוית מת שמתן שכרה בצדה, שולחת ה„תלמוד־תורה" נציגות ניכרת מאד של חניכיה, כלומר, את כל אלה שיש נעלים לרגליהם, והרי הם הולכים בסך לפני המיטה ב„מדיהם", כלומר, במעילים עם ברדסים, במעילי הנזירים הקַפּוּצינים, ושרים בקול עגום ושומם „צדק לפניו יהלך".

✶

בלילה אחד בהיר, בשתים אחרי חצות, צעדתי לאט ברחוב פושקין הארוך, רחוב מגורי, בדרך לביתי. צעדתי לאטי, מפני שהייתי עייף קצת, ועייף הייתי אולי לא כל כך ממאמץ פיסי כמו מהתרגשות פנימית. שעה וחצי או שעתיים לפני כך לקחתי חלק בפעולה אי־ליגלית רצינית. בכיבוש בלתי־חוקי של בית־דפוס חוקי לשם הדפסת פרוקלמציה נגד המשטר הקיים. ב„כיבוש" זה השתתפו כמה בחורים וגם בחורות. האחרונות עמדו על המשמר ליד הבנין וברחובות הסמוכים כדי להתריע על הסכנה, אם תהיה צפויה כזאת. עלי העיקה במקצת גם העובדה שבעל בית־הדפוס, יעקב הכהן גינזבורג, שעסק גם במסחר ספרים וקצת גם במו"לות, לא יכול בודאי גם להעלות על דעתו, שאנכי, אחד המבקרים הקבועים של בית־מסחרו, מסוגל למין „שערוריה" כזאת. אמנם זה היה רק כיבוש ארעי, רק למשך שעות מועטות, ומובן שלא בלי ידיעתם של כמה מעובדי הדפוס

הותיקים. יש לשער, שיעקב הכהן גינזבורג ישן אז שנת ישרים וחלם חלומות נעימים על עוד איזה „הגדה של פסח" עתיקה, שתבוא לידו, והוא ימצי־אנה לאקדמיית המדעים הקיסרית. הואיל וזמן קצר לפני כך המציא אמנם לאקדמיה במתנה הגדה עתיקה ונתכבד על זאת במכתב תודה מהמוסד החשוב. למכתב תודה זה נעשה פרסום גדול בעירנו. גם בעתונות הופיעה ידיעה על כך. ויעקב הכהן גינזבורג, שהיה מטבעו קפדן ורתחן, היה נעשה רך כחמאה, כשהיו הקונים שלו מזכירים לו את המאורע הזה תוך כדי עמידה על המיקח של איזה ספר. ואולם שבבית־הדפוס שלו ייעשו מעשים אשר לא ייעשו על ידי איזה אורחים פורחים, על ידי איזה נערים קלי־דעת האומרים בטפשותם למגר את המשטר הצא־רי, שבחסותו נמצאת גם האקדמיה הקיסרית למדעים שממנה נתכבד במכתב תודה — לדבר זה בודאי ובודאי שלא היה מסכים בשום פנים ואופן, וברתח־נותו היה גורם בודאי לכמה תקלות. אך, כאמור, התחלנו עבודתנו בשעה מאוחרת, קרוב לחצות, ובשעה זו ודאי כבר ישן שנה עמוקה וחלם מה שחלם. על כל פנים לא על מה שנעשה כעת בבית־הדפוס שלו. מה היתה בעצם פעולתי אני באותו מבצע לא אוכל להגיד בדיוק, אך כיוון שבסַדרות לא היתה לי שום ידיעה, יש לשער שבתור מחבר הכרוז השגחתי על ההגהה, ואולם לאחר שההדפסה נגמרה היה עלי להעביר חלק מן הטפסים, חבילה הגונה למדי, לדירה מסוימת. הבאתי איפוא את החבי־לה לדירה המסוימת, שגם היא נמצאה ברחוב מגורי, אך בקצה השני של הרחוב, במרחק די הגון מביתי. נפרדתי מבעל הדירה בלחיצת יד חזקה, כראוי ל„לר־חמים" צעירים, ושמתי פני הביתה מתוך קורת־רוח ניכרת על הצלחת המשימה. אך באמצע הדרך, בפרשת רחובות, עמד שוטר מזוין ברובה על משמרתו, משמרת הלילה. כרגיל היו השוטרים חגורי חרב, אך כיוון שהזמן היה זמן חירום, נוסף להם על חרבם גם רובה טעון בזמן העמידה על המשמר. השוטרים בעירנו, כמו במקומות אחרים, לא התיחסו בחיבה יתירה למהפכנים, וביחוד כשהמהפכנים הם „יהודים ארורים", ואין להעלים כי גם המהפכנים לא רחשו ידידות ל„כלבי המשטר הצארי", ובהזדמנויות נוחות גם העניקו להם „הענקות" לא רצויות ביותר. בקיצור, בין הצדדים שררה אי־אהדה הדדית וגם פחד הדדי. מראה השוטר המזוין על פרשת הדרכים לא שימחני איפוא, ביחוד לאור העובדה שבכיסי נמצא גם נשק, אקדח ברוינינג, ומובן שלא ברשיון המשטרה. איני חושב, שאת האקדח לקחתי אתי רק לשם התגנדרות. אפשר שכך נצטווינו, מבצעי הפעולה האי־ליגלית, מטעם הממונים עלינו, ואולם בעיקר נעשה לי לא נוח, כששמעתי את הצו „עמוד". אך בו ברגע, עוד לפני שהפחד הספיק לחדור אל לבי, הובהר לי, כי עלי להמשיך את דרכי, ובלי בהלה ובלי פזיזות כלשהי. כאמור למעלה צעדתי לאט, והנה גם אחרי שקיבלתי את הצו לעמוד הוספתי לצעוד לאטי בלי להחיש את צעדי אף כמלוא נימה, אף כי הייתי קל רגלים. ביני ההולך על המדרכה ובין השוטר העומד באמצע פרשת הרחובות היו כעשרה צעדים, ואולי קצת יותר. במהירות הבזק, כמעט שהייתי אומר מתחת לסף ההכרה, לימדני ההגיון דברים די הגיוניים, אבל גם די מורכבים: „אם תעמוד, יגש השוטר אליך, ימשש בכיסיך, ימצא את האקדח, ואז אוי ואבוי לך. אם תברח — ישלח בך כדור, ושוב אוי ואבוי לך. אבל אם תצעד לאטך כמו שצעדת קודם — אז ישנן שתי אפשרויות: או שהשוטר יחשוב שאינך שומע ואז לא ימהר להשתמש ברובו, או שיחשוד בך שאינך מפחד מפניו, שכן גם לך יש איזה צעצוע, ואז בודאי לא יהיה לו חשק ,להרקיח מרקחה' ולהת־גרות מלחמה, כיוון שהשוטרים כאן מלומדי נסיון ואינם ששים לסיכון בריאותם. על כל פנים עד שהשוטר יבוא לידי איזה החלטה, תספיק להתחמק ממנו לעוד כמה וכמה צעדים, וזהו רווח גדול, ובינתיים, אם יהיה צורך בכך, אולי יעלה בידך להתחמק לאיזו חצר מפולשת או לנטות לאיזו סמטה ותיעלם מעיניו". את כל המסכת ההגיונית הזאת לימדני ההגיון כהרף עין, עוד בטרם הספיק הפחד לחדור אל לבי, ואני אמנם צעדתי לאטי על המדרכה בשקט גמור כאדם אשר מצפונו נקי כמאה אחוז ומפני כך הוא נהנה הנאה שלמה מהאויר הזך של הלילה ומהאויר הבהיר של הלבנה. מובן שלא פניתי אחורה אף פעם. ואמנם הצו „עמוד" לא נשנה, וכעבור שעה קלה כבר שכבתי במיטתי בביתי. מהחדרים הסמוכים הגי־עה אלי נשימתם של בני ביתי הישנים ורק עכשיו התכווץ לבי, בתארי בדמיוני מה רב הצער והכאב שהיה עלול להיגרם להם על ידי. תוך כדי כך עלתה לפני דמותו של השוטר בפרשת הרחובות, שהוא ודאי עייף ומשתוקק לשינה כמוני, והתפלאתי בעצמי שאני רוחש לו כעת לא את השנאה הרגילה, אלא להיפך:

משהו מעין השתתפות בצער על עבודתו הקשה והבלתי נעימה. וגם קצת הכרת טובה... סוף סוף הן היה רק כפשע בין שכיבתי הנוחה עכשיו במיטתי ובין מכות־רצח במשטרה (שגם היא, אגב, היתה במרחק צעדים אחדים מביתי), שלאחריהן הייתי מוזמן בודאי לטיול נחמד לסיביריה. עם כל אהבתי לטבע ועם כל התענינותי ב„טייגה" (יער־עד) של סיביריה ובנהרותיה האיתנים, וביחוד בצבאים הצפר־ניים, הרי שמחתי שהיה בידי להימנע לעת עתה מטיול רב־ענין זה.

(ד. שמעוני, פרקי זכרונות, ת"א תש"ג)

רחל כצנלסון־שזר

דויד שמעוני על מכורתו בוברויסק

כאשר הגדרנו את דויד שמעוני כמשורר האידיליה הארצישראלית *, לא יכולנו לכנותו אחרת, מאשר בשם „בן־ארצו". כי בן ארצנו הוא המשורר ד. שמעוני, שנשם את אוירתה הקדומה ואת הוייתה החדשה, שהיה מאוהב בסגולות אנשיה אשר קסמו לו, והיה מחייך חיוך דק על חולשות האנוש שלהם; והנפלא ביותר — הוא שמע את לשונם של מראות הטבע של הארץ, הזדהה עם הוייתם האינטימית — זכות אשר רק בחירי המשוררים העבריים זכו לה.

אבל ד. שמעוני היה יחד עם כל זה גם בן לעיר ילדותו ונעוריו, בן לבוברויסק, עיר ואם בתחום־המושב, על בית אביו האהוב אשר שכן בה, על בני „עמך" שלה היקרים לו, וגם על כל הצללים הכבדים אשר רבצו עליה: צללי שנאת הגויים, ופחד מפני הגוי, והמשטר העוין, והעוני, איזה עוני!

*

אכן, זכתה עירנו שדויד שמעוני הקדיש לה את „פרקי זכרונות" שלו, ספר־חמודות קטן, שמקומו בין מבחר הזכרונות שנכתבו פה על ערי הילדות והנעורים שם. גיבור הספר הוא הילד היהודי, ה„חדר־אינגל" השופע חיוניות, צמא משחק ורשמים, סקרן ושותף ער לכל מאורע בחיי הרחוב שלו. האוירה שבסיפורי הילדים של שלום עליכם שורה על תיאורי חבריו הקטנים של דויד; והמספר עצמו הוא ילד עילוי שהספר הוא עולמו, ושעל אף כל שובבותו — בעיני עצמו ובעיני הגדולים הוא כבר „בחור", אדם החייב להיות אחראי למעשיו. את חבריו הראויים לו, ילדים ומבוגרים — יש לו כאלה וכאלה — הוא בוחר מתוך הבחנה מופלאה. אמנם הבית של הילד הזה לא ידע מחסור, אבל אין מחיצות בין בית זה לבין „עמך". גם אלה הממלאים עבודות קשות ונמוכות בסולם התעסוקה של העיר היהודית, מתקבלים בביתו בסבר פנים יפות, גם הם קוראים לאם־הבית בשם החיבה „מלכה'לה". בכלל, נהגה העיר לקרוא את אהוביה ומצויניה בשמות חיבה — מי קרא אצלנו את ברל כצנלסון אחרת מאשר „ברל'ה", ואת שמעון גינצבורג ילח"א אחרת, מאשר שמעונ'קה צסנה"ס? והוא, בן אצילים ותלמיד הפוליטכניקום בקיוב, זכות שיהודים מעטים זכו לה. ומאידך — על הרקע של חוסר מחיצות כבדות הסוגרות על חיי מעמד עשירים מעיני „עמך", צמח בעירנו הפולקלור העשיר של בדיחות עוקצניות וגם של קללות עסיסיות על חשבונם של אלה מהעשירים שידועים היו כקמוצי־יד וצרי־לב.

באוסף המענין של כתובות מבוברויסק, אשר נשלחו לעתוני היהודים כבר בשנות השבעים והשמונים של המאה הקודמת, מסופר הרבה על דאגת הציבור היהודי למוסדות צדקה, בריאות וחינוך לילדי עניים. אבל בשורות רוויות הומור נוגה מספר ד. שמעוני על ילדי תלמוד־תורה שחובתם היתה — בפקודת הגבאים — לצעוד בשעת הלויה אחר ארון המת ולשיר „צדקה תציל ממות". אך מאידך — מה היה גורלה של הקהילה היהודית לו היתה מופקרת כולה רק לחסדי השלטון הנבער והעוין, ואלמלא דאגה היא עצמה לסיפוק צרכי האנוש שלה ולא הקימה את מוסדות העזרה על צלליהם ואורותיהם?

*

רוויים אהבת אדם הם פרקי זכרונותיו של ד. ש. וכמעין ראשון המקר אהבה היה לו בית הוריו, ובמרכזו דמות אבא. פרידתו של אבא מבני ביתו

* רחל כצנלסון, „מסות ורשימות", ת"א תש"ו, עמ' 162.

לאחר מנוחת השבת, לפני צאתו לעבודתו ביער, והאקדח הטמון בכיסו לכל מקרה, מעורר פליאה והערצה בלב הילד; שובו לשבת ולחג כאשר כל הליכותיו רועפות אצילות; ניגוניו לפנות בוקר כשהוא מתיחד עם קונו; אהבתו לספר העברי החדש וקרבתו לחיבת־ציון. אכן, נפש הרמונית שכנה באב ואותה הוריש לבן המשורר. ובכנפי הבית חסו ידידיו ורבים מהם מדלי העם.

„אנשי העם הפשוטים היו לי בילדותי מובנים ומורגשים תמיד הרבה יותר מאנשי השכבות האחרות, הגבוהות יותר, כביכול. אולי משום כך שבהם, באנשי העם, נשמר יסוד הילדות יותר מאשר אצל אחרים" (מהקדמת ד. ש. ל„פרקי זכרונות").

מי הם אנשי העם, ידידי דויד הילד? הנה אַלטע, העוזרת הצעירה שבביתם, והיא אמנית ברוכת־כשרון ודמיון, פיקחית ושותפה לכל המתרחש בבית וצמאה למעשיות שקורא לפניה דויד הקטן. הנה „ברנזילי", יתום גם הוא, כמו אלטע, נער שנוצר למעשי גבורה, כמו שאלטע נוצרה לבמה. הוא נמלט מבית „תלמוד־תורה" השנוא אל דוד הנפח והיה עוזרו בעבודה, ושם טוב לו. הוא מגן על דויד מהתעללות של „שקץ" אַלים, וחולם יחד עם ידיד נפשו על ארץ־ישראל. והנה ברוך חנותונת (על שם חנותו העלובה אשר אשתו עובדת שם), הבקי בספרות ההגות היהודית של דורות, המתפשט מהמציאות והחוקר במופלא ממנו. והנה האידיליה הבוברויסקאית, אחות לאידיליות הארצ־ישראליות של ד. ש., אבל שונה מהן. זהו ביתו של ה„תרבות'ניק" משה'נקי המביא את ספריו על גבו לבתי הקונים, והוא עיוור. בבית זה סופג הילד בשבתות את אור האהבה ושלוַת הנפש של זוג מאושר, ולהם מביאה קריאתו את אור הספר. ועוד דמויות של „עמך" שלובות ב„פרקי זכרונות", ועל כולן נחה רוח של שירה ואמת. כי משורר העלה כאן את זכרונותיו, וכמשורר סיפר גם על בית־הכנסת של ר' מיכל'ה, שבו התפלל עם אביו, על ה„חדרים" שבהם למד, על הזריחה והשקיעה ועל האפקים הרחבים שנגלו לו מעל גג ביתם. אכן ילדות נפלאה, רבת טעם ותוכן, היתה לילד נפלא זה, המעורה בעירו, המכיר את דמויות יושביה, היודע את סבלותיהם וסגולותיהם. ועם קריאת ספר זה אתה כאילו רק מתחיל להשיג — מה אבד לנו שם!

בעוד פרק זיכה אותנו ד. ש. — על בוברויסק בראשית המהפכה הסוביטית, ושמו „בדמדומי מלכו־יות". והמשורר אז כבר איננו נער, הוא אחרי תקופתו הארצישראלית הראשונה, אחרי לימודיו בערי הבירה. והשנה היא שנת 1918 ובעירנו שולטים לסירוגין רוסים, גרמנים ופולנים.

לא, אין זאת כלל אידיליה של שנות ילדות. כאן הקהילה היהודית על סבלותיה ותמורותיה, על חילופי מעמדות המיוחסים שלה ועל השליטים שממנה יצאו. הנה משפחת נגר אמיד ועם־הארץ, שכולה עלתה לשלטון ושבנותיה היפות גם נישאו לבני עם אחר; והנה משורר עברי צעיר שחלם על הארץ ושתוך ההתלהבות שנסכה המהפכה, והתקוות שעוררה, מחליט שאין כבר צורך במולדת ליהודים.

ובפרק זה גם פגישות עם שליחי העמים, כאשר העיר עברה מיד ליד, ולתיאור הקודר ביותר זוכים כאן הפולנים. וזוהי עדותו של המשורר: „אוי לי שראיתים בכך! זו ההתעללות בחלש, זו העמדת הפנים החסודה והאדיבה, כשהצפרנים העשויות למשעי קורעות את סגור לבך, זו השחצנות ההדיוטית וההת־נשאות המטורפת..." עד שאנו מגיעים לתיאור הזוועה של אבי המשורר, ר' ניסן, החוזר לביתו כאשר זקנו מרוט על ידי המנוולים ועל פניו חיוך של לעג ובוז לאלה שביזו אותו.

ועם קריאת השורות האלה אנו נזכרים באחת הדמויות של „עמך" בפרקי הילדות — ביונה הבחור העובד בבית־המרחץ, כאשר קולו הרועם של שר המשטרה, אשר הגיע יחד עם ה„פריצטה" (הגברת) שלו, תובע ולא בוש, שיונה ישרת את שניהם. איך נרתע הבלן מפני תביעת הבהמה שבאדם, ואיך ידע להציל את כבודו!

ואשר לדפים הקשים על שלטון הפולנים — באיזו זהירות והסתייגות חורץ המשורר את דינם, למען לא יפגע בעם שלם בעד רשעת שליחיו המתעללים בעם חלש מהם. ואף על פי כן — עדות־אמת היא תגובתו של ר' ניסן, איש התורה והחכמה, ושל יונה ה„באַד־יונג": שניהם מגיבים על התעללות ביהודים כבנים לעם אחד.

ובעדותו זו של המשורר איש־האמת נסיים את דברינו על דויד שמעוני, הבן היקר לעירנו בוברויסק.

שער עשירי

סופרים, משכילים, אנשי ציבור

צענטער שער

שרייבערס, משכילים, כלל־טוערס

יעקב קצנלסון

יעקב בן יוסף קצנלסון היה מראשוני המשכילים בעיר בוברויסק. הוא היה בן למשפחת סוחרים עשירה, ובנעוריו נשא לאשה את בתו של צבי־הירש קצנלבוגן, מראשוני המשכילים בוילנה, מי שהיה לאחר מכן מפקח על בית־המדרש הממשלתי לרבנים בוילנה. לאחר נישואיו עבר לגור בבית חותנו וזמן־מה למד תורה ומדעים מפי הסופר מרדכי אהרן גינצבורג. המורה ותלמידו נקשרו בחבלי ידידות, וכאשר חזר יעקב

יעקב קצנלסון

קצנלסון לעירו המשיכו בחליפת מכתבים ערה. כן היה יעקב קצנלסון קשור ברבים מן המשכילים בוילנה, במינסק ובערים אחרות. האמון ביעקב קצנלסון מצד ידידיו היה כה גדול שמסרו לשמירתו מכתבים וכתבי־יד רבי־ערך, ולאחר שנפטר מרדכי אהרן גינצבורג בשנת 1846 סייע יעקב קצנלסון למשה לייב גינצבורג להוציא לאור את כתבי אחיו הדגול.

יעקב קצנלסון תמך גם בכסף בכמה מן הסופרים העניים.

קרובו של יעקב קצנלסון — הסופר י. ל. קצנלסון (בוקי בן יגלי), שהכיר אותו בשנות 1863—1865, כותב עליו בזכרונותיו:

„בית יעקב קצנלסון היה אז הבית היחידי בעיר, אשר הרים את דגל ההשכלה מבלי להתירא מדיבת עם. יעקב קצנלסון, שהיה מלפנים איש עשיר ובעל עסקים גדולים, בעת ההיא כבר ירד מנכסיו. הוא היה נדיב־לב ובעל נפש עדינה, סופר מהיר בשפת עבר וירא־שמים באמת, ובמשך שתי השנים שהייתי בן־בית בביתו לא עבר עליו יום שלא התפלל בציבור ושלא למד פרק משניות אחר התפילה, ובכל זאת חשבוהו לאפיקורס, רק באשר אהב את השפה העברית, ואשתו ובתו דיברו אשכנזית ופרטו על פי הפורטו־פיאַנו. כל בני הבית קירבוני באהבה רבה ואוצר ספריו היה לי לתועלת ולשעשועים" *.

באחרית ימיו חלה יעקב קצנלסון מחלה ממושכת והלך לעולמו בי"ג באב תרמ"ח (1888).

לאחר מותו נמצאו בעזבונו שני קבצים מכורכים. באחד מכתבים רבים ששלחו אליו המשכילים, בני דורו, ובשני — כתבי־היד של מרדכי אהרן גינצבורג, מורו הנערץ. קבצים אלה עברו לד"ר י. ל. קצנלסון שנזכר לעיל, וממנו להיסטוריון שאול גינצבורג, שהביאם לארצות־הברית.

* י. ל. קצנלסון, „מה שראו עיני ושמעו אזני", ירושלים תש"ז, עמ' 84—85.

י. ל. קצנלסון

ישראל ז"ק

ישראל בן יצחק ז"ק נולד בבוברויסק ב־14 באוגוסט 1831 וכמו כל הנערים היהודים בימים ההם עסק תקופה ארוכה בלימוד התלמוד. אין אנו יודעים באיזו דרך הגיעו לישראל ז"ק מגרמניה לבוברויסק, שהיתה שרויה בקרן־זוית, רעיונות ההשכלה של אסכולת מנדלסון. בהשפעת רוחות מערב אלה עמל ז"ק בלי ליאות לרכוש את ההשכלה האירופית, ומאחר שהדבר נחשב אז לחטא בעיני היהדות החרדית — ניתן לו הדבר לאחר מאבק קשה. בכך מתבארת אותה רוח המחאה האמיצה נגד כל שעבוד המחשבה, בה היתה חדורה כל עבודתו המדעית־הספרותית של ישראל ז"ק לאחר מכן. רך וצנוע לפי טבעו היה

ז״ק משמיע מחאתו לא בזירת הפעילות הציבורית, אלא בין כתלי חדר עבודתו. מאחר שהיה עליו למצוא פרנסתו כרואה־חשבונות בכל מיני בנקים, קודם באודיסה ואחר כך בפטרבורג — בבית הברון גינזבורג, ולבסוף — כמנהל הבנק במינסק, יכול היה להקדיש לעבודתו המדעית רק שעות פנאי מועטות בערבים. למרות זאת לקח חלק פעיל בזמן ההוא בעתון האמריקאי „Debora" ובצרפתי „Révue des Etudes Juives". מאמריו בעתונים אלה, המצטיינים במדעיות קפדנית ובהם ביקורת חפשית של ההשקפות הדתיות המקובלות, נשאו אופי ריפורמיסטי, והסבו את תשומת לבו של העולם המדעי. באותם הימים הוציא לאור בגרמניה שני מחקרים מצוינים בתולדות דת ישראל: „Die Religion Altisraels" (1885) ו־„Die Altjüdische Religion" (1889). במחקר הראשון השתדל ז״ק לברר את קויה העיקריים של הדת היהודית כפי שהם מתבטאים בתורה ובנביאים; במחקר השני עקב אחר התפתחות הדת היהודית בתקופת גלות בבל והאיבולוציה שחלה בה בהשפעת מאבק הכיתות השונות בימי בית שני. ביחוד חשוב במחקר השני בירור המוטיבים ההיסטוריים שהביאו למעבר הדת היהודית העתיקה ליהדות התלמודית מחד גיסא ולנצרות מאידך גיסא. דרך אגב מביע המחבר במחקרים הללו השערות רבות מקוריות ואמיצות, שחלק ניכר מהן התאמת על ידי מחקרים מדעיים מאוחרים יותר. את מחקריו של ישראל ז״ק הרבה לצטט, דרך אגב, רינאן ב„תולדות העם היהודי" שלו. ב־1893 עבר ישראל ז״ק סופית להיידלברג אל בנו ארנולד ז״ק, והתמסר כליל לחיי הגות של איש מחשבה. פרי עבודתו בשנים אלו הוא המחקר הפילוסופי הגדול „Monistische Gottes und Weltanschauung" (1893), המהווה נסיון לביסוס אידיאליסטי של המוניזם על רקע המציאות הריאלית. עבודתו זו, בה ניסה ישראל ז״ק לתת השקפת־עולם אידיאלית וסיפוק נפשי לאינטליגנט בן־זמננו, שאיבד אמונתו, אולם משתוקק הוא לקשר עם הרוח הנצחית, היתה שירת־הברבור שלו. חוץ מעבודותיו הנ״ל השאיר אחריו ישראל ז״ק, כפי הידוע לנו, כתבי־יד רבים, שרצוי היה לפרסמם לתועלת המדע. בהיותו נאמן להשקפות בהן דבק כל חייו, ציוה ישראל ז״ק למסור גופתו לשריפה ורצונו זה נעשה ב־17 בספטמבר 1904 בהיידלברג. יהיה זכרו של ההוגה ברוך.

(Восход, 1904, No. 17)

יהודה לייב ניימאן

הסופר העברי יהודה לייב ניימאן נולד לאביו אליהו ניימאן, „שהיה מלמד חרוץ ומפורסם" (ש. פריעד, „הצופה לבית ישראל", קראקא, תרנ״א, עמ׳ 72) בבוברויסק בשנת תקצ״ד (1834). הצטיין בכשרונותיו בלימודי הש״ס והפוסקים ובהתבגרו החל ללמוד תנ״ך ודקדוק הלשון בשקידה רבה וכן את הלשון הגרמנית. לאחר שנשא אשה ונולדו לו בנים החל עוסק בהוראה, כשהוא נודד לרגל פרנסתו בערי אוקראינה. ראשית עבודתו היתה ביקאטרינוסלאב בבית הגביר שטיין. שם גם נמנו עם תלמידיו אליהו אורשנסקי ופינחס ימפולסקי. ימפולסקי סיפר על מורו שהיה „אחד מן המשכילים המצוינים המעטים" („המליץ" 1865, גל׳ 32). „מפיו שתיתי מי תלמוד לצמאון נפשי — כותב הוא — והוא הנחני בטח גם בנתיבות לשון קדשנו". משם עבר ניימאן לקרֶמֶנצ׳וג, לדניֶפּרוֹפֶּטרוֹבסק ולנוֹבּגוֹרוֹד־סבֶרסק. הוא סבל רבות מהמלמדים המחזיקים בנושנות, שראו בו מין אפיקורס, הוקיע את שיטותיהם ברשימתו „הויכוח" („המליץ" 1867, גל׳ 3), אף כתב ספר בשם „ראי התרמית", שבו תיאר את „מעשי החסידים והצבועים הלובשים אדרת היראה למען כחש" („הצופה לבית ישראל" הנ״ל), אולם לא הביאו לדפוס, משום שלא רצה לצער את אביו הזקן, שהיה מנאמני החסידות. בשנות השבעים הטיף ניימאן לקח בבתי הגבירים ברודסקי ואהרנשטיין בקיוב, ובשנת 1872 נלוה אל משפחת אהרנשטיין בצאתה למסע־טיול לאירופה, ובמיוחד לאיטליה.

בשנים ההן השתתף ב„המליץ", ב„קול מבשר" (עתונו האידי של עורך „המליץ" א. צדרבוים) וב„המגיד". הוא סירב להשתתף ב„השחר" לסמולנסקין, שנראה לו כחפשי יותר מדי. „כמה פעמים שמעתי מפיו — מספר עליו שלמה פריעד, ממשכילי בוברויסק, — כי נפשו תאבל על הפאנאטיזמוס הקשור בלב רבים מהיראים, ועל החופש שבני הדור החדש משתמשים בו במידה מרובה". הוא כתב אז ספר בשם

„ראי מוצק", שחזר בו מהרבה מדעותיו בשנות הששים ומתח ביקורת על מעשיהם של המשכילים הקיצוניים (גם ספר זה לא ראה אור).

בשנות השמונים שימש ניימאן כמורה בבתיהם של הגבירים ויטנברג ושאצקס בדוינסק. היו לו כבר אז ארבעה בנים, אולם הוא ראה את פניהם רק „בין הזמנים", או בתקופות הרעות בהן היה מחוסר עבודה.

ב־1886, בעת שלימד בבית אחד הגבירים בפרי־לוקי, כתב ניימאן מאה מכתמים בשם „נטע נעמן", קרוב למחציתם נדפסו ב„כנסת ישראל" לש. פ. רבינו־ביץ (כרך ב׳, 1887) וב„הצופה לבית ישראל" לג. באדר (1890).

בסוף ימיו חזר ניימאן לבוברויסק ו„היה מורה אצל שני גבירים נכבדים" (ש. פריעד). בחול־המועד סוכות תרנ"א (1890) נפטר ניימאן ממחלת השחפת „אחרי סבלו יסורים וחליים רעים" („המליץ" 1890, גל׳ 214). הוא השאיר אחריו „ספרים אחדים כתובים על טהרת הקודש, ורק מקוצר רוח ומחסרון כסף לא הוציאם לאור". נביא בזה שבעה ממכתמיו.

*

אִם בִּלְבָבְךָ, אָחִי, אֱלֹהִים אֵינֶנּוּ,
גַּם בְּכָל אַפְסֵי תֵּבֵל לֹא תִּמְצָאֶנּוּ.

*

הָאִישׁ הָאֻמְלָל בְּחַיָּיהוּ,
גַּם אִם יִפּוֹל עַל גַּבֵּהוּ,
יִפְצַע אֶת חָטְמֵהוּ.

*

בְּכָל עֵת יֶאֱהַב הָרֵעַ,
אִם יֵשׁ לְךָ הַמַּטְבֵּעַ.

*

בְּעִיר קְטַנָּה אוֹ בִּכְפָר
נֶחְשָׁב גַּם עֵגֶל לְשׁוֹר פָּר.

*

הֲיָדַעְתָּ מִמָּה עָשֵׁר הָאִישׁ הַהוּא נוֹצָר?
מֵהַקֻּפָּה בָּעִיר לְאָדוֹ וְהַלְוָאָה בְּבֵית הָאוֹצָר.

*

הַמּוֹכִיחַ הִשְׁפִּיל עֶרֶךְ הַכֶּסֶף שִׁבְעָתַיִם
וּלְקַבֵּל מְחִיר תּוֹכַחְתּוֹ הוֹשִׁיט כַּפַּיִם.

*

מַה בֶּצַע, עַלְמָה, כִּי תִּתְנַכְּרִי
וְתָמִיד אַךְ בִּשְׂפַת הָאָרֶץ תְּדַבְּרִי?
הֵן אֶת פָּנַיִךְ לֹא תוּכְלִי לְהַסְתִּיר, יְפֵהפִיָּה!
וְהֵמָּה יָעִידוּ, כִּי הִנָּךְ עִבְרִיָּה!

ישראל ברנשטיין

שנים רבות התגורר ישראל ברנשטיין בבוברויסק. ברחוב שוסיינאיה, פינת פושקינסקאיה, עמד בית־המרקחת שלו. מעטים ידעו בעיר כי הרוקח הצנוע היה בימי נעוריו אחד מסופרי „השחר" ונושאי דגל ההשכלה הקיצונית, שראתה רק רע בסדרי החיים היהודיים וחיפשה דרכים לתקנם בעזרת ההשכלה והשלטונות הרוסיים.

ברנשטיין נולד בשנת תר"ח (1848) בעיירה שטויבץ (סטולבצי) הסמוכה למינסק. בימי נעוריו הגה בתורה בישיבת האדמו"ר בקוידאנוב ולאחר שהתפקר למד בבית־המדרש לרבנים של הממשלה בז׳יטומיר, ובראשית שנות השבעים סיים את חוק לימודיו כרוקח במוסקבה ושימש רוקח, קודם בשצ׳דרין ולאחר מכן — בבוברויסק.

ב־1875 כתב ברנשטיין את מאמרו הראשון ב„השחר" בשם „העתודים העולים על הצאן". הצאן הוא כמובן — המון בני ישראל, והעתודים — הלא הם ראשי הקהילות, הרבנים והמלמדים. במאמר אחר „בנין זקנים וסתירת ילדים" המשיך בהתקפתו על סדר החיים הישן והטיף להשכלה כלרפואה היחידה לכל נגעי בית ישראל. ב־1880 בא ב„השחר" מאמרו „למהר גאולה", שבו האשים את עשירי ישראל ורבניו בהשתמטות מעבודת הצבא בכל מיני אמצעים פסולים, מאמר שריח לא נעים של מלשינות „משכילית" נדף ממנו. „כל מאמר — מעיד עליו ש. ל. ציטרון — היה בשעתו מעין סינסאציה ספרותית ועשה רושם גדול על קהל הקוראים העברים".

בבוא השינוי הגדול במהלך מחשבתם של רבים

מה„משכילים" והרדיקלים בעמנו, לאחר הפרעות בדרום רוסיה בשנות 1881—1883, השתתק ישראל ברנשטיין, וכאשר הזמינוֹ ש. פ. רבינוביץ בשנת 1885 להשתתף בקובץ הגדול שהוציאו „חובבי־ציון" והקרובים להם בוארשה בשם „כנסת ישראל", שלח ברנשטיין „מכתב למערכת", בו כתב כי הפרעות והגזירות עירערו את אמונתו בדרכו הקודמת, אולם אין הוא מאמין גם בדרכים החדשות של הלאומיות היהודית ו„חיבת־ציון".

זה היה דברו האחרון של ברנשטיין בספרות העברית. הוא שקע בעניניו הפרטיים. בניו, שחונכו ברוח ההשכלה ועל התרבות הרוסית, היו אף הם רוקחים, ולקחו חלק בתעמולה הסוציאליסטית ובהקמת תנועת הפועלים בבוברויסק.

הוא נפטר בבוברויסק בכ"ו בטבת תרע"ב (16.1.1912).

יעקב הכהן גינזבורג

אחת הדמויות הידועות בבוברויסק היה מוכר־הספרים הנודע יעקב הכהן גינזבורג. מעט מאד ידוע לנו על תולדותיו. הוא פתח בסוף שנות השבעים חנות

יעקב הכהן גינזבורג

קטנה של ספרים, אבל במרצו הרב הרחיב אותה והג־דילה, ובמיוחד התמחה במסחר בספרים ישנים. ראשית הצלחתו היתה עם רכישת חלק מספרייתו הגדולה של ש. צוקרמן ממוֹהילב (שנפטר ב־1879). מאז היה יוצא מפעם לפעם לסיורים בקהילות רוסיה ומחוצה לה. קונה ואוסף ספרים עתיקים. במהרה עבר גינזבורג לעסוק במו"לות ויחד עם סידורים וספרי רומ"ל הוציא לאור כמה ספרים חשובים במדעי היהדות (בהם מהדורה שניה של ערוך השלם לקוהוט ואת „דור דור ודורשיו" לא. ה. וייס). בתחילה הדפיס את ספריו בוילנה ולאחר מכן פתח בית־דפוס בבוברויסק.

בעיר מולדתו היה גינזבורג מפורסם כבעל גוזמאות וחנותו שימשה מרכז לחדשות וידיעות על הנעשה בעולם ובעיר, מעין עתון מקומי חי. גינזבורג קנה את עולמו בהמשיכו בעקשנות בשנים הראשונות למשטר הקומוניסטי בהוצאת ספרי שימוש דתיים, ובמיוחד סידורים, הגדות לפסח ולוחות שנה, ובהפצתם בקהילות רוסיה הסוביטית. על כך סופר במונוגרפיה שבראש ספר זה (פרק שביעי, סעיף 4). פעולתו זו הופסקה בגזירת השלטון בשנת 1928 ומאז אין דבר ידוע על גורלו. לפי השמועה נקרא למוסקבה או ללנינגרד ושם עבד כ„מומ־חה" במדור היהודי באחת הספריות הממלכתיות הגדולות.

ד"ר יעקב ויגודסקי

ד"ר יעקב ויגודסקי קנה עולמו בתולדות היהודים במזרח אירופה כראש קהילת וילנה וכאחד מעסקניה המסורים של יהדות רוסיה ופולין.

יליד בוברויסק וחניך חדריה וישיבותיה (ר' להלן, זכרונותיו), יצא ויגודסקי ממנה בהיותו בן 15 (1871). סיים חוק לימודיו בגימנסיה הממשלתית במאריאמפאל. גמר את האקדמיה הצבאית־רפואית בפטרבורג ולאחר השתלמות קצרה בחוץ־לארץ השתקע כרופא־גיניקולוג בוילנה. בעת הכיבוש הגרמני בימי מלחמת־העולם הראשונה הגן ויגודסקי על עניני בני קהילתו מפני

הכובשים ועל כך נעצר באביב 1913 לשנה אחת במחנה שבויים. בפולין העצמאית היה ויגודסקי ציר הסיים

ד״ר יעקב ויגודסקי

הפולני ונאבק לזכויותיהם של בתי־הספר היהודים באי־דיש ובעברית. כנציג ההסתדרות הציונית נבחר ויגוד־סקי ליושב־ראש קהילת וילנה. עם סיפוח וילנה לברית־המועצות (1940) פנה ויגודסקי לסטאלין בבקשה שלא ייסגרו בתי־הספר העבריים באיזור שסופח לברית־המועצות. בן 85, חולה ותשוש, היה ויגודסקי כשפרצו הנאצים אל וילנה. המוני העם אובדי־העצות פנו לעזרתו בעת צרתם. ויגודסקי לבש את בגדיו, הטלאי הצהוב עליהם, ופנה אל המנהל לעניני היהודים הנאצי מוהר, שזרק את הישיש ממדרגות משרדו ופקד לכלאו בכלא לוקישקי. יהודים שישבו עמו בתא סיפרו לאחר מכן שהזקן גילה עוז רוח וניסה לעודד את חבריו לכלא. מצב בריאותו הלך ורע. בלי לקבל כל עזרה רפואית, על רצפת־האבן של תא בית־הסוהר, הוציא ויגודסקי את נשמתו בטהרה באחד הימים האח־רונים של יולי 1941.

להלן קטע מן האוטוביוגרפיה של ד״ר יעקב ויגודסקי, שבאה במאסף „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות״ (וילנה 1931). הקטע כולל את ימי ילדותו בשנות הששים למאה שעברה, עד צאתו את בוברויסק ללמוד בגימנסיה.

ד״ר יעקב וויגאָדסקי

ז כ ר ו נ ו ת

איך בין געבאָרן געוואָרן אין יאָר 1856 אין אַ מיטל־סוחריש־חסידישער משפחה אין באָברויסק. ביז 14 יאָר אויפגעהאָדעוועט זיך אין אַ טיף רעליגיעזער סביבה פון ליובאַוויטשער חסידים. איך בין געווען דער עלטס־טער פון מיינע זיבן ברידער. געלערנט אין חדר, אַרויס־וויזנדיק „גרויסע״ פעיִקייטן. פון צוועלפטן יאָר אָן געשמט פאַר אַן עילוי.

ווען איך בין אַלט געווען צען יאָר, איז מיין פאָטער ע״ה אַריבערגעפאָרן קיין ווילנע, ווו ער האָט זיך באַ־שעפטיקט מיט ליפערונגען פאַרן רוסישן מיליטער. פון דאַן אָן פלעגט ער צו אונדז אין באָברויסק קומען נאָר פון צייט צו צייט. זיין שטענדיקער וווינאָרט איז געווען אין ווילנע. מיין מוטער ע״ה, זייער אַ פעיִקע, קלוגע און ענערגישע פרוי, האָט צו דער צייט געמוזט אַליין אויך שטאַרק צואַרבעטן, כדי צו קענען מפרנס זיין אונדזער גרויסע משפחה.

ביז 10 יאָר בין איך געווען דער גרעסטער שטי־פער אין שטאָט, פאַר וועמען קיין מעשה איז ניט געווען צו קליין. פון דאַן אָן אָבער בין איך אַרונ־טערגעפאַלן אונטער דער אויסערגעוויינלעכער השפעה פון מיין נייעם רבין אברהם בער ירמיהוס, אַ געניאַלער תלמודיסט און אַ בקי אין קבלה, וועלכער איז געווען בלב ונפש איבערגעגעבן דער שיטה פון „דעם רבין״. אברהם בער איז געווען אַ נזיר אין פולן זין פון וואָרט; ער איז געווען אין גאַנצן אויסגעטאָן פון דער וועלט מיט אירע הבלי־הבלים און אין גאַנצן אַריינ־

געטאָן אין דער תורה און קבלה. אין די ביידע וועלטן האָט מיך אבֿרהם בער טיף און ברייט אַריינגעצויגן... ער האָט מיך געמאַכט פאַר אַן עילוי, ער האָט מיך אָפּגעריסן פון דער וועלט און געמאַכט פאַר אַ בעל־חלומות פון חסידיש־קבלהדיקן שניט, ער האָט אָבער אין מיר אַזוי טיף פאַרפּלאַנצט די יידישקייט, אַז קיין שטורעם און קיין „סיטרא אחרא" האָט זי נאָך דעם ניט געקענט אין גאַנצן בייקומען...

ווען איך בין אַלט געווען עלף יאָר, האָט מיין פאָטער, וועלכער איז דאַן געשטאַנען אונטער דער השפעה פון השכלה, אָנגעהויבן צו שיקן מיר השכלה־ביכער מכל המינים. דאָס האָט געהאַט אַ געוואַלטיקע ווירקונג אויף מיין גאַנצער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג. איך האָב זיך אויסגעלערנט אַ ביסל דייטש פון משה מענדעלסאָנס חומש מיט דעם תרגום אשכנזי. ווייטער האָב איך זיך אַליין אָדער כמעט אַליין אויסגעלערנט רוסיש. ניט קיין פולע פערצן יאָר אַלט, האָב איך דערקלערט, אַז איך וויל אָנקומען אין גימנאַזיע. נאָך קנאַפּע. אַנדערטהאַלבן יאָר צוגרייטן זיך, האָב איך אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען צום פינפטן קלאַס קלאַסישע גימנאַזיע אין מאַריאַמפּאָל (סוואַלקער גוב.).

ניסן קצנלסון

ניסן קצנלסון, אחד מפעילי התנועה הציונית ברוסיה, נולד בבוברויסק בשנת 1862 לאביו יוסף ולאמו פייע ברײנה פאלטיס. קיבל חינוך תורני וכללי בבית אביו, שהיה סוחר־עצים אמיד, וגילה כשרונות גדולים במתימטיקה. הוא יצא ללמוד למרות רצון הוריו לגרמניה

ד"ר תיאודור הרצל וד"ר ניסן קצנלסון בפטרבורג (1903)

והשתלם במדעי המתימטיקה, הפיסיקה והפילוסופיה באוניברסיטת ברלין, שם עבד כעוזרו המדעי של הפיסיקאי הנודע הלמהולץ. ב־1887 קיבל ניסן קצנלסון את התואר ד"ר על מחקרו בענין „השפעת מידת החום על גמישותן של מתכות". אם כי מורו פרופ' הלמהולץ דיבר על לבו שימשיך בעבודתו המדעית, קיבל ניסן קצנלסון את עצת הוריו וחזר לבית אביו לעזור לו במסחרו. לרגל העסקים העתיק ניסן קצנלסון את מושבו לעיר־הנמל ליבאו, בה עסק במסחר ובבנקאות. הוא לקח חלק נכבד בחייה הציבוריים של עיר מושבו החדשה. הצטרף לעבודת „חברת מפיצי השכלה" ולאחר מכן — לחברת יק"א, וכן היה פעיל בחברות צדקה רבות בעיר.

עם ראשית התנועה הציונית הצטרף ניסן קצנלסון אליה, ובקונגרס השלישי (1889) נבחר לחבר הועד הפועל הציוני ולמנהל „אוצר התישבות היהודים". הוא הפך לאחד מעוזריו הקרובים של ת. הרצל, הכין את מסעו של הרצל לרוסיה בקיץ 1903 וליוהו במסעו זה. הרצל מינה אז את קצנלסון לנציגו האישי בכל הנוגע למשא־ומתן עם השלטונות הרוסיים הגבוהים.

ב־1906 נבחר ניסן קצנלסון כצירם המשותף של היהודים והלַטים בפלך קורלאנד לדומה הממלכתית הראשונה והצטרף לסיעת הקדיטים. כבא־כוחה של סיעה זו נשלח לועדת הכספים של הדומה. עם פיזור הדומה היה קצנלסון בין החותמים על הכרוז שקרא למרי אזרחי נגד הממשלה ולאי־תשלום מסים („כרוז ויבורג") ונידון על כך לשלושה חדשי מאסר, אותם בילה, לפי בקשתו, בכלא שבמבצר בוברויסק. עם שחרורו ערכו לו ראשי עדת בוברויסק קבלת־פנים חגיגית. בבית־הסוהר כתב קצנלסון את זכרונותיו על

מסעו של הרצל ברוסיה, שחלק מהם הדפיס בעתו־נות היהודית.

לאחר שחרורו התרכז קצנלסון בעבודה ציבורית מקומית והיה יושב־ראש ועד ההגירה בליבאו, שהיתה אחד מנמלי ההגירה הגדולים ברוסיה. בשנות מלחמת־העולם הראשונה עבר קצנלסון לפטרוגראד והשתתף בעבודת העזרה לפליטי החזית היהודית.

בסתיו 1918 חזר קצנלסון חולה ורצוץ לליבאו ובה נפטר בא׳ בכסליו תרפ״ד (9 בנובמבר 1923).

י. תירוש

ר׳ יצחק ניסנבוים

„מתנגד" ממשפחת חסידים, קלט יצחק ניסנבוים בילדותו (נולד בכ״ה בתשרי תרכ״ט — 1868 — בבוברויסק) את גרעיני הציונות הראשונים מפי אשה ירושלמית לבית פְּרוש, האנטי־ציוני, שבאה לבקר את קרוביה בחוץ־לארץ ונקלעה גם לבית הוריו. בסיפוריה על המקומות הקדושים, הקשורים בזכרונות־קדומים, עוררה את הדמיון ואת לב הילד לאהבת ארץ־ישראל. יצחק הקטן היה יושב לרגלי אמו ושומע בהתרגשות רבה את הדברים הנפלאים ואת הזכרונות

ר׳ יצחק ניסנבוים

היקרים. „ומי יודע אם לא האשה הזאת — כה כתב ברבות הימים — היא היא שזרעה גרעיני הציונות הראשונים על תלמי לבבי הרך. וההשגחה חפצה, כי דווקא בנה של האשה הזאת, ר׳ עקיבא פרוש, יצא להפריע את דרשתי הציונית, בהיותי כעבור שנים רבות בירושלים עיה״ק".

הוא עצמו כותב על חינוכו לאמור: „מעולם לא חשבתי שיש לי ,רבי׳, לא בתורה ולא ביראת שמים, לא בספרות העברית החדשה ולא בציונות. ה,רביים׳ שלי היו הספרים בה״א הידיעה, ספרי הקודש, ולא אנשים, אפילו בה״א הידיעה".

הוא הכשיר עצמו להיות רב ומורה הוראה בישראל, כי ראה בתפקיד זה גם מטרה לאומית ציו־נית: לחנך את העם לאהבת הארץ ולבנינה. הוא היה גם מוכשר ומוכן לכך: שנים מרובות שקד על תלמודו, מתוך חיי צער ועוני, כדרך כל בני התורה, בישיבות וולוז׳ין וב„קלויזים" שבוילנה ובמינסק. בוו־לוז׳ין שמע שיעורים בתורה מפי הנצי״ב (אביו של הרב מ. בר־אילן ז״ל) ור׳ חיים מבריסק ז״ל. במשך שנים עבר כמעט בכל שנה על כל הש״ס, עד שהיה בקי גדול בסדרים אחדים, גם כוח הדיבור היה בפיו, וכן שימוש חכמים היה לו: בעבדו במחיצתו של ר׳ שמואל מוהילבר בביאליסטוק בעניני ציון, התבונן לדרכי הרבנות בכלל, התרגל בהוראה הלכה למעשה, והיה כותב מפי ר׳ שמואל תשובות לרבנים בעניני דת ודין.

אולם משנוכח לדעת, למראה עינים ולמשמע אזנים, את דלות עמידתה ועלבון עמדתה של הרבנות, הנתונה למרותם של התקיפים בקהילותיהם, הסיט את עצמו לנופים אחרים: לדַּבְּרוּת ולדברנות ציבורית, אם כי הרגיש עצמו בה תמיד כ„אורח נטה ללון", ולא חלם על כך מעודו. והואיל וכולו היה כבוש לרעיון מרכזי אחד, לשאיפה גדולה יחידה, שהרנינה את חייו, בה ראה חזות הכל — רעיון התחיה הלאומית בארץ התורה וברוח התורה — לכן נראה לו כדבר מובן מאליו שעבודה ציבורית פירושה — עבודה ציונית. כה נעשה בעל ההלכה לבעל הגדה: מגיד מישרים לבנין הארץ, מטיף לציון ולתחיה הלאומית בעל־פה ובכתב.

אותה הדרך עבר גם בעבודתו הספרותית. הוא

התחיל בהערות תורניות ב„המליץ" ובמאספים „כנסת הגדולה" ו„תלפיות" ועבר לפובליציסטיקה ודברי ספרות כלליים, רובם, כמובן, על נושאים ציוניים ועבריים. הוא השתתף בכל העתונים, שיצאו לאור באותן השנים בוארשה רבתי: „הצופה", „הצפירה", „היום" ועוד. הוא פירסם מאות מאמרים, רשימות ופיליטונים, בכל מיני כינויים ספרותיים ובשמו המפורש. באחדים מאותם עתונים היה הוא גם חבר המערכת, ועתים אף עורך („הצפירה" השבועית בתקופת הכיבוש הגרמני), ליד האריות שבחבורת הסופרים והעתונאים: נחום סוקולוב, דוד פרישמן, ח. ד. נומברג, ובמחיצה עם פישל לחובר ויוסף הפטמן ועוד. ב„הצפירה" מימי סוקולוב היה הוא מזכיר המערכת. כן השתתף ב„העברי", שהרב מאיר ברלין (בר־אילן) ז"ל הוציא בבירת אשכנז, וערך את „המזרחי", השבועון העברי של אותה מפלגה בפולין. בעתון זה הוטלה כמעט כל העבודה על שכמו, ועתים קרובות היה ממלא את כל הגליון בעצמו, כנחום סוקולוב בשעתו ב„הצפירה".

הוא שכתב — בעילום שם — חוברת התעמולה העברית הראשונה לקרן הקיימת לישראל בשם „הקופה הלאומית". בזכותו יצא הספר הראשון בתולדות הציונות של ד"ר יוסף ספיר מאודיסה, שזכה בפרס של ציוני מויטבסק, ר' שמעון ווליקובסקי. חלק של אותו פרס בא מהכנסות ספרו של הרב ניסנבוים „דרושים וחומר לדרוש", שיצא אף הוא בעידודו ועל חשבונו של אותו ציוני נדבן.

בעריכתו יצאו מטעם „הצפירה", בספריית „תבונה", שהעתון הקים כפרס לקוראיו, כרכים אחדים של כתבי שד"ל („מחקרי היהדות", „כנור נעים"), שי"ר („תולדות", „ערך מלין") וז. פרנקל („דרכי המשנה"; זו יצאה במהדורה שניה, מתוקנת, בוארשה בהוצאת נ. ציילינגולד).

אכן, לפי תכונות נפשו וסגולותיו לא התאים הרב ניסנבוים לשררה ולרבנות, משום כך ברח כל השנים מנשיאות ומהתנשאות. ואפילו כשקיבל עליו בשנים האחרונות את עול המנהיגות ב„המזרחי" בפולין, נטל עליו משימה זו כתפקיד כבד ואחראי, אולם בהווייתו נשאר האיש העני והצנוע, בעל זיקה חיה לפשוטי־עם, שאינו מתנשא על אחיו ואינו פוסע על ראשי עם קודש. מוצאו העממי עמד לו שיישאר עממי כל ימיו — באורח חייו, בשיחתו, בהליכותיו. משום כך אהב את איש־העבודה וחיבב את „החלוץ" העולה ארצה לעבדה ולבנותה. הוא עשה הרבה למען החלוצים בשנים הראשונות אחרי מלחמת־העולם הראשונה, עת זרם עליה גדול מעולי פולין ופליטי רוסיה וניצולי אוקראינה עבר דרך וארשה, והוא אז חבר המשרד הא"י ובידו לעשות. ומשקמה תנועת „תורה ועבודה" בגולה ו„הפועל המזרחי" בארץ־ישראל, מצאו בו שתי תנועות אלה ידיד נלהב, מדריך נאמן וחבר־מורה מסור. ולא להן בלבד, אלא אף לנוער מיסוד „השומר הדתי" שמר אמונים והטה חסד אהבתו ואור חכמתו.

אולם לא רק נאה דורש היה הרב ניסנבוים, אלא גם נאה מקיים. הוא תכף כל ימיו מעשים לדברים וסמך פעולה לאמירה.

את פעולתו הציונית התחיל באגודת „חובבי־ציון" במינסק, בה קבע מושבו בשנת תרמ"ט (1889) והתחיל להטיף לציון. כשנסגרה ישיבת וולוז'ין בחורף תרנ"ב (1892), נמסרה לו ע"י ח. נ. ביאליק וחבריו, הנהלת האגודה „נצח ישראל", שמטרתה היתה „ישוב ארץ־ישראל על טהרת הקודש" ותפקידה להכשיר לבבות של אנשי־רוח ליעוד זה, מתוך התעלות מוסרית עצמית. הוא עמד בראש „מסדר" זה שנים אחדות, עד שעבר לביאליסטוק, בה שימש ארבע שנים מזכירו ויד־ימינו של ר' שמואל מוהילבר, ראש „המרכז הרוחני" („המזרחי") לחובבי־ציון.

אחרי פטירתו של ר' שמואל מוהילבר ולאחר ביטול המרכז בביאליסטוק, נעשה הרב ניסנבוים מרצה ומטיף נודד מטעם הועד האודיסאי של חובבי־ציון.

הוא היה אחד משד"ריה הראשונים של הציונות. הוא עבר בסערת הצלחה מאות ישובי ישראל בגלות רוסיה ופולין, ליטא וקורלנד. הוא היה נואם בחסד עליון, בעל שאר־רוח. מילדותו נמשך אחרי סיפורי התורה ומאמרי ה„זוהר", שאמו קראה לעצמה באידית והלהיטו את דמיונו. ומשגדל היה כרוך אחרי „מגידים" ולהוט לשמוע דרשותיהם. הוא נתרשם ביותר מ„המגיד מקֶלם", בעל כשרון התיאור הנפלא. ברם, על דרכו העתידה בהטפה ועל צורתה השפיעו, ביודעים ובלא יודעים, כמה אישים, שהוא למד את אורח הדרוש והמדרש אם מפיהם ואם מתוך כתביהם: ר' יעקב חריף, מגאוני המוסר והתורה, ר' צבי מסליאנסקי, המטיף הלאומי בה"א הידיעה, והד"ר אהרן ילינק, איש המערב. ואכן, דרשותיו־הטפותיו של ר' יצחק

בתקופת השלטון הסוביטי שימש לוזינסקי כמרצה להיסטוריה כללית בבתי־ספר גבוהים בלנינגרד, מינסק, רוסטוב. בשנות העשרים, כאשר השאירה הממשלה

שמואל לוזינסקי

הסוביטית פתח כל־שהוא לעבודה מדעית חפשית — לקח לוזינסקי חלק פעיל בעבודתם של החוגים המצומ־צמים שניסו לשמור על גחלת מחקר ההיסטוריה היהו־דית. הוא ערך את קובץ התעודות לתולדות בתי־הספר הממשלתיים היהודיים, שיצא בפטרוגרד ב־1920. השת־תתף כעורך וכמחבר בקבצים ההיסטוריים שיצאו אז („ייבריסקאיה סטארינה" ו„ייבריסקאיה ליטופיס"). בימים ההם ובימים שלאחר מכן עסק בחקר תולדות הנצרות בימי־הביניים, ושני ספריו „האינקביזיציה הקדושה" (1927) ו„תולדות האפיקורות" (1934) יצאו לאור בהוצאת האקדמיה למדעים של ברית־המועצות.

בשנת 1945 מת שמואל לוזינסקי במוסקבה. ייתכן שבעזבונו המדעי שמורים מחקרים ועבודות הנוגעים לתולדות ישראל. אף הוא יימנה עם אותם אנשי המדע היהודים שתנאי המשטר הסוביטי מנעו מהם את האפשרות לתת ידם לביצורה ולהתפתחותה של החקירה המדעית היהודית.

יצחק קצנלסון

יצחק קצנלסון

המשורר והסופר יצחק קצנלסון נולד בקארליץ׳, הסמוכה לנובוגרודק, בשנת 1885 ואת רוב ימיו בילה כמורה ומחנך עברי בלודז׳.

אולם שרשיו של יצחק קצנלסון בבוברויסק היו. שם התגוררה משפחת סבו האהוב עליו, ופעמים רבות, בפרט בימי הפגרה בקיץ, היה בא, לעתים עם בן־דודו יצחק טבנקין, לבלות בין בני משפחתו בבוברויסק.

קצנלסון נודע בספרות העברית והאידית כמחבר הפואימה בפרוזה „בגבולות ליטא" (1904), המחזה התנ"כי „הנביא" ויצירות פיוטיות ודרמתיות אחרות. הוא היה מיוצריו של התיאטרון העברי. שירי הילדים שלו בעברית ובאידית היו חביבים על ילדי ישראל בגולה ומנגינות חוברו להם. מהם שהושרו גם בארץ־ישראל, כמו השיר „יפים הלילות בכנען".

את שנות חייו האחרונות חי קצנלסון בצל השואה בפולין. בין חומות גיטו וארשה לימד ילדים ועודד רוחם של חלוצים ולוחמים. כאן הושמדה משפחתו. לאחר מרד הגיטו הצליחו ידידיו לחלצו מתוכו בעזרת תעודת נתינות של מדינה דרום־אמריקאית. הוא נשלח למחנה נתיני־חוץ בצרפת. שם כתב את יצירתו הגדולה „דאָס ליד פונעם אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק" („השיר של העם היהודי שנהרג"), ומשם הובל באביב 1944 עם בנו, ששרד לו מכל בני משפחתו, אל מחנה־המות באושביץ.

אנו מביאים כאן שני קטעי זכרונות, בהם מספרים אחותו של המשורר וידידם מנוער, המשורר דוד שמעוני, על ביקורו של יצחק קצנלסון בבוברויסק.

צפורה קצנלסון

„הבמה העברית" באה לבוברויסק *

(ב־1912 הקים יצחק קצנלסון בלודז' תיאטרון חובבים עברי בשם „הבמה העברית", והעלה על הבימה את המחזה „אוריאל אקוסטא" לגוצ'קוב. בקיץ 1912 יצאה „הבמה העברית" לסיבוב בערי תחום המושב והגיעה גם לעיר מוצאו של המשורר — בוברויסק. אחותו צפורה, אף היא אחת השחקניות שלקחו חלק במחזה, מספרת על סיבוב זה, והרי הקטע על הביקור בבוברויסק.)

מברנוביץ נסענו לבוברויסק. היינו מתוחים מאד. יצחק אמר כמנהגו, ספק ברצינות ספק בהיתול:

— הנה באים אנו לערש משפחתנו, הקצ־נלסונים התרבו כל כך כאן, בלי עין הרע, עד שאומרים, שכאן בבוברויסק לכשזורקים אבן נופלת היא או על קצנלסון או על חזיר, להבדיל...

בתחנת הרכבת נראה מחנה של אנשים שציפו לבואנו **.

שמח וצוחק החל יצחק ברחבת הרכבת במעשי הקונדס שלו:

— הבה ונראה מי מכם פה בן משפחתי הוא? הקצנלסונים, „רוקי וו'ווערח"... (הידים למעלה!). לגודל תמהונו הורמו עשרות ידים... ברל (אחי) ואני הבטנו בהשתוממות איש אל רעהו:

„האם יתכן שיש לנו בבוברויסק מספר כה רב של קרובים?..."

לאחר מכן התברר שלבוברויסקאים יש חוש הומור, הם שילמו בבדיחה על בדיחה, לאחר שיצחק הגזים כל כך במספר בני משפחתו. אם כי אין לשער עד כמה רבה היתה אהדתם של אנשי בוברויסק לקצנלסונים, וגאותם בד"ר קצנלסון (בוקי בן־יגלי) היתה לבלי־גבול.

ואין לך בדיחה בלי יסוד של אמת; ואמנם התיצבו לפנינו קרובים על־גבי קרובים: דודים, דודות, בני־דודים ואחיינים — —

הכרטיסים להצגה כבר נמכרו כמה ימים לפני בואנו. על־יד הקופה נאבקו אנשים לקבל לכל הפחות מקום עמידה. הסיבוב הראשון של התיאטרון העברי היה נצחון גדול.

---

* צפורה קאַצענעלסאָן־נאַכומאָוו, יצחק קאַצענעלסאָן, בוענאָס־איירעס 1948, עמ' 195—196.

** וכן מספר מ. גנסין, אף הוא חבר להקת „הבמה העב־רית": „קהל עצום נושא פרחים לרוב, מחכה לצאתנו מהקרון" („דרכי עם התיאטרון העברי", עמ' 87).

על יצחק קצנלסון

בקראי את היומן ראיתי לפני את יצחק העלם הרך, את יצחק מלפני ארבעים שנה. הוא בא אז יחד עם יצחק טבנקין, בן־דודו, לעיר מולדתי בעניני „פרי־זיב", כלומר, התיצבות לצבא, והוא התגורר שם איזה זמן בבית סבא שלו, זקן יקר אשר פניו קרנו תמיד מחיוך מקסים, חיוך ידידות וחיבה לכל הבא בד' אמותיו. גם אמו של יצחק, אשה טובת־לב להפליא, באה עמו. היחס של קצנלסון לאמו ולזקנו התמיהני. סוף סוף היה כבר בן עשרים, אדם מבוגר, ואולם על אמו וזקנו התרפק ממש כתינוק. יש שהבחין בתמיהה שלי, ואז היה כאילו מתבייש קצת ומחייך לעומתי מתוך מבוכה והתנצלות, אבל לא עברו רגעים מועטים והוא מתחיל שוב להתרפק על אמא וסבא, מחבקם ומנשקם, מלטפם, כשכולו נוהר בשפע אור, אור אהבה.

אך ביחוד זכור הוא לי בפגישתנו הראשונה הזאת מטיול אחד בסירה על פני הנהר ברזינה. זה היה בקיץ, לפנות ערב. הנהר הרחב זרם בנגוהות השקיעה בין גדותיו הירוקות, בין אפָרים, שדות, חורשות. הסירה היתה מלאה צעירים, בחורים ובחורות, ששמחו מאד לחברת האורח־המשורר. יצחק הראה את כוחו בחתירה במשוטים תוך כדי שירה וצהלה ומעשי קונ־דסות, כמו התזת רסיסי מים על השכנים, שגם הם,

כמובן, לא טמנו יד בצלחת, ולבסוף הושבנוהו, כמעט בעל כרחו, על חרטום הספינה, שינוח קצת. פניו היו מופנים לשמש והוא זרח כולו, אבל לא כל־כך מהשמש, כמו מאיזו עליצות שופעת, שפרצה מתוך עיניו, מתוך גומות־החן שבלחייו, מתלתליו המקורזלים, מצחוקו, מזמרתו. כמו שהפליאני ביחסו לאמו ולזקנו כן הפליאני גם עכשיו בשפע הכביר של חדוה, של גיל נעורים, של שמחת החיים, של אהבת החיים, יותר נכון, של אהבה לחיים, של אהבה לכל, ודמותו זו באותו ערב קיץ, כסמל הנעורים, כסמל חדות ההוויה, כסמל אביב־האדם, ריחפה לפני בלי הרף בקראי את הדפים התהו־מיים של יומניו.

(ד. שמעוני, מעל הדוכן, תל־אביב תשי״ז, עמ׳ 201)

צלה (ציליע) דראפקין*

צלה דראפקין נולדה בבוברויסק בשנת תרמ״ט (סוף 1888). אביה יוסף־יונה לווין, סוחר יערות, נפטר בצעי־רות ממחלת השחפת, וצלה עם אחותה האהובה סימה התחנכו בהשגחת אמם, ממשפחת גולודץ המפורסמת בעשרה.

ציליע דראפקין

צלה למדה בבית־הספר לבנות בבוברויסק, אחר כך בגימנסיה לבנות בנובוזיבקוב. לאחר סיום לימו־דיה נסעה לוארשה והתפרנסה מהוראה ושיעורים פר־טיים. בגיל רך ביותר החלה כותבת שירים ברוסית. בת שבע־עשרה הגיעה צלה לקיוב להמשיך בלימודיה. היא היתה מדוכאה והפסיקה בכתיבת שיריה, לאחר שאחד ממכריה, גימנזיסט, מתח עליהם ביקורת קשה. בקיוב נפגשה עם הסופר העברי הנודע אורי ניסן גנסין, היא קראה לפניו את שיריה והוא עודד אותה, הבטיח לה כי היא מוכשרת מאד ועליה להמשיך בכתי־בתה, אף תירגם את שירה „הנשיקה״ לעברית והזכיר בכתביו את צילי „ריבה קטנונית ומזורזת מבנות בוברויסק השחרחרות״ („אצל״).

מתוך געגועים לאמה ולאחותה חזרה לבוברויסק. בבוברויסק הכירה את העסקן הבונדאי, איש הומל, שמעיה דראפקין, ונישאה לו בשנת 1909. אולם ידי־דותה עם גנסין לא נפסקה והיא הוסיפה להתכתב עמו עד פטירתו בסוף 1913.

אגב, לאחר שנים רבות התברר לצלה דראפקין כי שירה „הנשיקה״ שולב בסיפורו של גנסין „אצל״ מבלי שיוזכר שם הכותבת אותו. יש לשער כי מוציאיו לאור של סיפור זה, שהופיע בשנת פטירתו של גנסין, לא ידעו מי היתה המחברת ועל כן לא הזכירו את שמה.

שמעיה דראפקין נאלץ להימלט מרוסיה כחשוד בעבירות מדיניות והגיע לארצות־הברית. ב־1912 נסעה צלה אל בעלה ובזרועותיה בנה הבכור, בן השנתיים.

שנים קשות עברו על המשפחה, שארבעה ילדים נוספים נולדו לה בארצות־הברית. צלה הוסיפה לכתוב ברוסית, אולם לאט לאט התקרבה אל חוגי הסופרים הכותבים אידיש בניו־יורק, ובעידודם של ליעסין ולאדק החלה לכתוב ב־1917 אידיש, תחילה בעתונים הספרותיים „אנהייב״, „די נייע וועלט״, „פאָעזיע״, „אין זיך״, ולאחר מכן ב„צוקונפט״. היא כתבה שירים ורשי־מות ספרותיות, שכמה מהם נושאים אופי אוטוביוגרפי.

בשיריה נשמעה נימה חדשה בספרות היהודית, נימה ארוטית־דרמתית, שלא חרגה מעבר לעדינות הרר־חנית. ב־1935 יצא לאור קובץ שיריה הראשונים „אין הייסן ווינט״.

* לפי הלכסיקון של א. רייזין ורשימתו של ס. דילון (בשולי ספרה של צלה דראפקין, אין הייסן ווינט, ניו־יורק 1959).

צילה דראפקין היתה חביבה ומקובלת בחוגים הספרותיים בניו־יורק. היא היתה אמנית גדולה לא רק בשיריה, אלא בכל אורח חייה. בסוף ימיה עסקה בציור והגיעה במהרה להישגים חשובים ונאים. היא נפטרה שלוש־עשרה שנים לאחר מות בעלה, בשנת 1956.

שנים מספר לאחר מותה נחלצו בניה וידידיה להוציא קובץ של שיריה, סיפוריה וציוריה. הספר יצא במהדורה מהודרת בניו־יורק, 1959, ושמו כשם הקובץ הראשון: „אין הייסן ווינט".

אנו מביאים את שירה של צילה דראפקין „מיין מאַמע" ואת רשימתה „ביי רייכע קרובים אויף דער אימעניע", שפורסמה ב„צוקונפט" 1932, ובאה גם בספר כתביה האחרון.

ציליע דראַפּקין

מיין מאַמע

מיין מאַמע,
אַ צוויי און צוואַנציק יאָריקע,
אַן אַלמנה מיט צוויי קלייניניקע קינדער געבליבן
צנועתדיק האָט זי באַשלאָסן צו קיינעם אַ ווייב
מער ניט ווערן.
שטיל האָבן זיך אירע טעג און יאָרן געצויגן,
ווי פון אַ קאַרגן וואַקסענעם ליכט באַלויכטן.
מיין מאַמע איז צו קיינעם אַ ווייב ניט געוואָרן,
נאָר אַלע פּילטעגיקע,
פּיליאָריקע, פּילנעכטיקע זיפצן
פון איר יונגן און ליבנדן וועזן,
פון איר בענקנדיקן בלוט,
האָב איך מיט מיין קינדערשן האַרצן פאַרנומען,
טיף אין זיך איינגעזאַפּט.
און מיין מאַמעס פאַרבאָרגענע הייסע בענקשאַפט
האָט זיך, ווי פון אַן אונטערערדישן קוואַל,
פרי אין מיר אַריינגעגאָסן.
איצט שפּריצט פון מיר אַפן
מיין מאַמעס הייסער, הייליקער
טיף־פאַרבאַהאַלטענער באַגער.

ציליע דראַפּקין

ביי רייכע קרובים אויף דער אימעניע

מאַדאַם ראַבינאָוויטש האָט געשריבן צו איר שוועסטער: „איך האָב שוין געהערט פון דעם אומגליק, וואָס האָט געטראָפן אייער שטאָט. פונקט אַזאַ שריפה האָט פּאַסירט, ווען איך בין אַ קליין קינד געווען און דו ביסט נאָך דאַן געלעגן אין די וויקעלעך. אָבער זאָרג זיך ניט, טייערע פייגל, איך וועל אַלצדינג טאָן, דו זאָלסט ניט דאַרפן ליידן. איך בעט דיך דערוויל קומען צו אונדז אין דער „אימעניע"...

פייגל האָט ניט געקענט ווייטער לייענען. טרערן האָבן זיך געשטעלט אין אירע אויגן. נאָך דער שריפה האָט פייגל צוזאַמען מיט איר איין־איינציקער פערצן־יאָריקער דינהן זיך געפונען אין שכנות מיט אַן אַנדער אָרעמער משפחה אין עק פון שטאָט, וווּ דאָס פייער האָט ניט געהאַט דערגרייכט.

אין אַ פינצטערן צימערל, וווּ עס האָט געקענט שטיין נאָר איין בעטל, איז געלעגן דינה. זי האָט זיך ערשט אויפגעכאַפּט פון שלאָף, ווען פייגל איז אַריין מיטן בריוו.

— דינהלע, טאָכטער מיינע, זע וואָס די מומע שפרה שרייבט. זי בעט אונדז צו זיך אויף דער אימעניע.

דינה האָט זיך אויפגעזעצט אויפן בעטל:

— צו דער מומע שפרה? קיין מאָל ניט!

— וואָס עפּעס, וואָס האָט זי דיר געטאָן?

— צו אַזעלכע גבירים פאַר איך ניט — האָט דינה אַ בריקע געטאָן מיט איר באָרוועסן פיסל די קאָלדרע.

— אָבער זי בעט אונדז קומען צו גאַסט פאַר אַ ווײַלע — האָט פייגל געטענהט. — זע סאַראַ בריוו, סאַראַ אײדלקייט. מיר וועלן דאָך אָפּלעבן דאָרטן.

— אָבער וואָס וועל איך טראָגן, אַז אַלץ איז פאַרברענט? ווי וועל איך זיך צייגן צווישן דער מומעס קינדער?

פייגל האָט געהאַט מורא אויסצוזאָגן, אַז אין דעם בריוו איז אויך געלעגן אַן אָנווייזונג אויף געלט, גאַנצע צוואַנציק רובל. דינה, ווייסט זי, קען ניט פאַרטראָגן, אַז איר מאַמע זאָל נעמען הילף פון די רייכע קרובים.

— מען וועט מיר באָרגן אין שניט־קראָם און חנה דער נייטאָרקע וועל איך באַצאָלן שפּעטער, ווען עס וועט צוריק ווערן אַ ביסל פּרנסה — האָט פייגל געזאָגט.

דינה איז אַרונטערגעשפּרונגען פון בעט און אָט איז זי שוין פאַרטיק צו גיין אין שניט־קראָם.

זי האָט זיך אויסגעקליבן אַ בלויען סאַטי־נעט און אַ ווײַסן באַטיסט און האָט שטיל געשמייכלט, פאָרשטעלנדיק זיך, ווי זי וועט אויסזען אין דעם.

*

ראַבינאָוויטשעס אימעניע איז געלעגן אין דער טיף פון די פּאָלעסיער וועלדער. פאָרנדיק פון סטאַנציע, האָבן פייגל און דינה טיף אײַנ־געאָטעמט אין זיך דעם זיסן ריח פון סמאָלע פון די סאָסנע־נאָדלען.

עס איז געווען פאַרטאָג.

וועלדער און ערשט־פאַרזייטע פעלדער האָבן זיך געטראָגן אַנטקעגן דער בריטשקע און האָבן פאַרטריבן פון זכרון די פאַרברענטע חורבות מיט די איבערגעבליבענע הויכע שוואַרצע קוי־מענס, די שטאָט, וואָס זיי האָבן ערשט פאַר־לאָזן, און אָט פאָרן זיי אַרײַן אין אַ הויף, וואָס זעט אויס ווי אַ גרויס פעלד, נאָר מיט ריינע, ברייטע סטעזשקעס און דאָ און דאָרטן מיט קיילעכדיקע בייטן פאַר בלומען.

פון ביידע זייטן הויף אויסגעשטעלט, ווי אין אַ גאַס, שטייען הייזער.

דאָ וווינט ראַבינאָוויטשעס משפּחה.

נאָר זומער וווינען זיי דאָ. ווינטער פאָרן זיי צוריק אַוועק אין גרויסע שטעט און אין אויס־לאַנד.

אַלע זענען נאָך, קענטיק, געשלאָפן. די לאַדנס זענען געווען פאַרמאַכט. נאָר דאָ און דאָרט האָט זיך געהערט אַ קלאַפּן מיטן געשיר און טעפּ. מען האָט שוין געגרייט אָנבייסן פאַר די באַלעבאַטים. אַ וועכטער איז צו זיי צוגע־גאַנגען.

— וווּ איז דאָ חיים ראַבינאָוויטשעס הויז? — האָט אים פייגל געפרעגט.

ער האָט אָנגעוויזן גראָד אויף דעם ערשטן הויז, וואָס האָט זיך ברייט פונאַנדערגעשפּרייט מיט זײַנע ווערענדעס און זיך געבאָדן אין מאָרגן־פרישקייט. פייגל מיט דינהן זענען פאַר־בייגעגאַנגען די פאָדערשטע טיר, וואָס איז, קענטיק, פאַרשפּאַרט געווען, און אויפגעזוכט דעם אַרײַנגאַנג צו דער קיך.

טייבע, אַ פעטע קעכין מיט רויטע באַקן און אַ ווײַסער פאַטשיילקע אויפן קאָפּ, פאַר־בונדן הינטערן קין, איז שוין געשטאַנען בײַ דער פּליטע.

פייגל האָט געקענט טייבען. זי, פייגל, פלעגט געוויינלעך צושיקן איר שוועסטער דינסטן. טייבע איז אויך געווען צוגעשיקט דורך איר נאָך מיט אַ יאָר צוריק.

זיי האָבן זיך דערפרייט שטאַרק איינע מיט דער אַנדערער.

— וואָס מאַכן אַלע?

די מאַדאַם איז ערשט נעכטן אַוועקגעפאָרן אין קאַרלסבאַד. דער דאָקטער האָט איר גע־הייסן.

— טאַקע?

פייגלען איז געוואָרן שווער אויפן האַרצן. וועמען האָט זי דאָ חוץ שפּרהן, שפּרהס מאַן? איז דאָך פאַראַן אַ ווערטל, אַז אַ מאַן האָט ליב אַ געזונטע פרוי און אַ רייכע שוועסטער.

— דער הער איז אויך מיטגעפאָרן — האָט

טייבע גערעדט ווייטער, איבעררייסנדיק פייגלס שווערע טראַכטונגען.

— יע? — האָט איבערגעפרעגט פייגל.

— נאָר אויף אַ ווײַלע. ער וועט צוריקקומען אין גיכן און איבערלאָזן דאָרט די מאַדאַם.

— וואָס מאַכן די קינדער? סאָניעטשקע, ליזאָטשקע, אַלעטשקע, דאַווידקע, קיוועלע?

— וואָס פעלט זיי? — האָט טייבע אַ קוועטש געטאָן מיט די פּלייצעס. — אָט אייערע איז בלייך און דין — האָט זי אַ קער געטאָן אירע אויגן אויף דינהן.

— זי איז מיד פון וועג, אַ גאַנצע נאַכט ניט געשלאָפן — האָט זיך פייגל ווי פאַרענט־פערט. — און דערצו — וואָס מיר זענען אויסגע־שטאַנען שרעק. אַ האַלבע שטאָט אַוועק!

טייבע, דערהערנדיק פון דער גרויסער שרי־פה, האָט אָנגעהויבן שאָקלען מיטן קאָפּ און ווישן די אויגן. ס'איז געווען פאָרט איר אייגענע שטאָט. זי האָט זיך ענדלעך געכאַפּט:

— איר זייט ביידע מיד. כ'וועל רופן דאָס שטוב־מיידל, זאָל זי אייך צייגן דעם צימער, וואָס מ'האָט פאַר אייך צוגעגרייט. די מאַדאַם האָט מיר געהייסן גוט אויפפּאַסן אויף אייך.

דאָס שטוב־מיידל נאַסטיע, אַ פאַרשלאָפענע הויכע שיקסע, האָט זיי אַריינגעפירט אין אַ לאַנגן ליכטיקן צימער, וואָס איז קענטיק ערשט ניט לאַנג צוגעבויט געוואָרן צום הויז.

עס האָט געשמעקט פון די ווענט מיט סמאָלע.

דינהן האָט זיך לייכט פאַרדרייט דער קאָפּ און באַלד איז זי שוין געשלאָפן מיט אַ טיפן, זיסן שלאָף.

*

ווען די זון איז הויך געשטאַנען אין הימל, האָט דינה אויפגעעפנט אירע אויגן. דער קלאַנג פון אַ גלעקל האָט זי אויפגעוועקט.

פייגל איז אַריין אין צימער. נאָך איר איז נאָכגעגאַנגען נאַסטיע מיט אַ קרוג וואַסער און אַ שיסל. דאָס גלעקל האָט ווידער געקלונגען.

— מען רופט צו מיטאָג — האָט געזאָגט נאַסטיע.

דינה האָט אויסגעשטעלט אירע הענט איבער דער שיסל, און פייגל האָט געגאָסן אויף זיי פריש קאַלט וואַסער.

— סאַראַ מחיה דאָס איז! — האָט פייגל דערוויילע גערעדט און זי האָט אַ זיפץ געטאָן. — פונקט ווי גאָר ביי אונדז אין שטעטל, מישטיינס געזאָגט — דו דאַרפסט נאָר עסן און וואָס מער, זאָלסט מיר גאָרנישט איבערלאָזן.

— איך וועל עסן ניט מער ווי אַלע מאָל — האָט דינה איינגעשפּאַרט געזאָגט און האָט דערפילט אַ שאַרפן הונגער.

פייגל איז אַרויף מיט דינהן אויף אַ ברייטער וועראַנדע, וווּ עס איז געשטאַנען אַ גרויסער טיש מיט בענק. די וועראַנדע איז געווען געשיצט פון זון מיט לייוונטענע שטאָרן.

די קינדער זענען שוין געווען אויסגעזעצטביים טיש. מען האָט זיי פריילעך באַגריסט אין רוסיש:

— גוט מאָרגן, מומע! גוט מאָרגן, דינה!

די עלטערע, ראָזע, האָט זיי גרויסמוטיק אָנגעצייגט אַ פּלאַץ ביים טיש.

דינה האָט זיך געפילט אומבאַקוועם צווישן אירע קוזינס און קוזינעס, וועגן וועלכע זי האָט אַ סך געהערט, נאָר געזען האָט זי זיי ווייניק. זי האָט אויך געפילט, ווי איר קוזין, קיווע, קוקט אויף איר זייער אויפמערקזאַם. די אויפמערקזאַמקייט פון קיווען, וואָס איז געווען מיט צוויי יאָר עלטער פון איר, האָט געבראַכט די גאַנצע פאַרב צו איר פּנים.

דער טיש איז געווען אויסגעשטעלט מיט קאָנסערוון, אייער, אַלערליי קעזן און אַלדאָס גוטס.

ניט קוקנדיק אויפן הונגער האָט דינה, צו פייגלס גרויס עגמת נפש, זיך קוים צוגערירט צום עסן.

נאָכן עסן איז קיווע צוגעגאַנגען צו איר.

— קום צום פּאַווילאָן, אַלע גייען מיר איצט אַהין.

און ער האָט אָנגעצייגט אויף אַ קיילעכ־דיקער, גלעזערנער געביידע, וואָס איז געשטאַנען הויך ווי אַ טראָן ביים אָנפאַנג הויף.

דינה האָט דערפילט אַ דאַנקבאַרקייט צו קיווען, וועלכער האָט זיך געהאַלטן אַ סך איינ־פאַכער פון זיינע שוועסטער.

מיט אַן אומדערוואַרטער פריידיקייט אין איר דינעם קערפּערל איז זי צוגעלאָפן צום פּאַוויליאָן. קיווע — נאָך איר.

אין פּאַוויליאָן איז געשטאַנען אַ פּיאַנאָ, און אויף דער פּיאַנאָ האָט זיך געפונען אַ ברוין, פיין געשניצט קעסטל, מיט אַ טרובע. דינה האָט אַזאַ זאַך פריער קיין מאָל ניט געזען.

— וואָס איז דאָס? — האָט זי געפרעגט איר קוזינע סאָניטשקע.

— ווייסט גאָר ניט? — האָט סאָניטשקע פאַרריסן איר נעזל — דאָס איז אַ גראַמאָפאָן.

דינה האָט זיך טיף פאַרשעמט פאַר איר אומוויסנקייט. זי האָט געזוכט מיט די אויגן קיווען, נאָר ניט געקענט אים געפינען.

דער פּאַוויליאָן איז געווען אָנגעפילט מיט יונגוואַרג פון ראַבינאָוויטשעס משפּחה, קוזינס און קוזינעס, אַלע אָנגעטאָן אין שיין געניייטע קליידער פון די זומערדיקע פיינסטע שטאָפן.

צווישן די בחורים זענען געווען אַ פּאָר סטודענטן אין טוזשורקעס מיט עפּאָלעטן.

דינה האָט מעלאַנכאָליש געטראַכט, אַז זי האָט דאָ נאָר צוויי נייע קליידלעך און אויך די זענען ניט פון די זעלבע סאָרטן, ווי די ראַבינאָוויטשעס טראָגן.

זי האָט דערזען זייערע, פון דינעם לעדער, געלע אָדער שוואַרצע לאַקירטע שיכלעך און האָט עס פאַרגליכן מיט אירע האַמעטנע שיך פון גאַנץ גראָבן לעדער. זי איז געווען אין כעס אויף זיך און דער מאַמען, וואָס זי איז אַהער געפאָרן.

באַלד אָבער האָט זי דערהערט טיפע זאַפּ־טיקע פּיאַנאָ־קלאַנגען. עס האָט געשפּילט אַ קוזינע פון אירע קוזינעס, אַ מיידעלע פון אַ יאָר צוועלף. אַלע האָבן איר אַרומגערינגלט, אפילו דאָס דערוואַקסענע יונגוואַרג. אַז זי האָט געענדיקט, האָבן אַלע שטאַרק אַפּלאָדירט. דינה האָט געזען, ווי זיי שטאָלצירן אַלע מיט דער יונגינקער פּיאַניסטין, וועלכע האָט געהאַט גרין־בלויע טיפע אויגן, אַ טונקעלע הויט און אַ פּאָר מעכטיקע הענטלעך, וועלכע האָבן געקעניגט איבער די ווייסע און שוואַרצע פּיאַנאָ־ביינדלעך.

דער פּיאַניסטינס מוטער איז פון קינדהייט אָן געווען טויב, און דער ווונדער, וואָס די קליינע רעבעקאַ האָט געהאַט אַזאַ שאַרפן אויער צו מוזיק איז געווען נאָך גרעסער, פּונקט ווי די מוטער וואָלט איר אָוועקגעשענקט איר געהער און אַליין געבליבן טויב, און איצט הערט די טאָכטער פאַר צווייען...

דינה איז געווען באַצויבערט און ערגעץ אין איר האַרצן האָט זיך געוועקט אַ קנאה צו רעבעקאַן. דינהן האָט זיך אַזוי געוואָלט זיין גרויס און גוניאַל!

נאָך דעם ווי אַלע זענען אַוועק, איז דינה געבליבן אַליין אין פּאַוויליאָן. זי האָט אומ־מעכטיק געקלאַפּט איבער די פּיאַנאָ־ביינדלעך און אין איר האַרצן האָט געברענט אַ ווונטש, אַז עס זאָל געשען אַ ווונדער און פון אונטער אירע פינגער זאָל זיך פלוצלונג אַ גאָס טאָן אַזאַ מעלאָדיע, אַז די, וואָס וועלן עס דערהערן, זאָלן פאַלן אויף די קני און קוקן אויף איר, ווי אויף אַ מלאך, געשיקט פון גאָט.

אַן אומעטיקע איז דינה אַרויס פון פּאַווי־ליאָן. זי האָט דערזען האַמאַקעס צווישן די ביימער, האָט זי זיך געלייגט אויף איינעם פון זיי, און ווען דער בלויער הימל האָט אַ שפּראָץ געטאָן צווישן די געדיכטע, גרינע צווייגן, האָט דינה ווידער דערפילט די פּשוטע פרייד פון זיין צווישן וועלדער און פעלדער, ווייט פון דעם אָפּגעברענטן שטעטל, ווייט פון איר צימערל אָן פענצטער.

*

אויף מאָרגן נאָך מיטאָג איז קיווע ווייטער געלאָפן מיט איר צום פּאַוויליאָן, נאָר ניט דערגרייכנדיק דעם פּאַוויליאָן איז ער פאַר־שוווּנדן. — וואָס איז מיט אים? ווו באַהאַלט ער זיך? — האָט דינה געטראַכט. זי האָט געוואַרט, טאָמער וועט רעבעקאַ שפּילן.

רעבעקאַ איז אָבער געשטאַנען צווישן די קינדער, זאָרגלאָז געלאַכט און ניט געגאַנגען צו דער פּיאַנאָ.

— קוקט, קוקט! — האָט אויסגעשריען איינער פון דער גרופּע קינדער.

אַלע האָבן געווענדעט זייערע אויגן צום פענצטער.

אַ צוויי טוץ גויים, אָנגעטאָן ווי אַרבעטער, אָדער אין גראָבן לייוונט, ווי פּויערים, האָבן

געשפּאַנט צום פּאַוויליאָן, און קיווע איז געווען מיט זיי.

אין פּאַוויליאָן איז געוואָרן אַ גרויסער טומל.

אַ מיידל מיט אַ געזעצטן, זאַטן פּנים, האָט אויסגעשריען:

— עס איז אוממעגלעך! ער ברענגט ווייטער די אָבאָרוואַנצעס אַהער. מיר וועלן שוין קיין רו ניט האָבן דעם זומער!

— איך פּאָר אַוועק פון דאַנען, מיר האָט עס שוין דערעסן — האָט געזאָגט אַ צווייטע.

די בחורים האָבן אין פאַרלעגנהייט געשמייכלט.

איינער האָט אָבער פּלוצלונג געמאַכט אַ שטרענג פּנים און אָנגעשריען אויף די מיידלעך:

— דאָס זענען דאָך די אַרבעטער פון אונדזער זאַוואָד. זיי גיבן אייך די גאַנצע רייכקייט, אָן זיי וואָלט איר ניט געקענט עקזיסטירן. איר זייט פּאַראַזיטן, וואָס זיצן אויף זיי און זויגן זייער בלוט...

אָפּגעזאָגט דאָס, איז ער אַרויסגעלאָפן צו דער גרופּע, וועלכע האָט זיך אויסגעשטעלט אַנטקעגן דער אָפענער טיר פון פּאַוויליאָן.

קיווע האָט זיי געבעטן אַריינגיין אינעווייניק.

די מיידלעך, מיט פאַרשעמטע ליפּלעך, אויסמיידנדיק, אויף וויפל מעגלעך, צו גיין נאָענט פאַרביי די אַרבעטער, זענען אַוועק ברוגזע. די אַרבעטער האָבן זיך אויסגעזעצט אויף די בענקלעך פון פּאַוויליאָן.

קיווע האָט דאַן אָנגעשטעלט דעם גראַמאָפאָן און מיט גרויס באַוואונדערונג האָבן זיך די אַרבעטער צוגעהערט צו די קלאַנגען פון דעם קעסטעלע.

— „קום צו מיר אין פּאַלאַץ“ — האָט געהילכט דער גראַמאָפאָן.

— „אַך דו נאַכטעלע, דו שוואַרץ נאַכטעלע“ — האָט עמעץ געקלאָגט פון גראַמאָפאָן.

און דערנאָך האָט קיווע געפּרוּווט זיי געבן צו פאַרשטיין, וואָס אַזוינס אַ גראַמאָפאָן איז.

ווען די אַרבעטער זענען אַוועק, איז קיווע לאַנג געשטאַנען אין אַ ווינקל און זיך געשושקעט מיטן בחור, וועלכער האָט אָנגערופן זיינע קוזינעס פּאַראַזיטן — יאָזעף איז געווען זיין נאָמען.

*

קיווע איז אַרומגעגאַנגען אַ צעטראָגענער און שטענדיק זיך געסודעט מיט יאָזעפן.

דינה האָט זיך געוווּנדערט, וואָס איז מיט אים.

שטאַרקע שטימונגען, ניט בלויז נייגעריקייט, האָבן באַהערשט דינהן. עפּעס האָט אין איר אויפגעוואַכט. נייע געפילן האָבן זיך דאָ אין איר פונאַנדערגעבליט. די פאַרנאַכטן האָבן איר אָנגעפילט מיט אַן אומבאַגרייפלעכער בענקשאַפט.

אַ בריקל, וואָס איז געלעגן איבער אַ שוואַך פליסנדיקן, כמעט אויסגעטריקנטן טייכל, האָט געפירט צום גרויסן וואַלד. ווי די זון האָט זיך נאָר אָנגעהויבן בויגן צום מערב, און די לופט אַרום וואַלד איז נאָר ראָזיק געוואָרן, האָט מען געהערט דעם עכאָדיקן קוואַקען פון זשאַבעס.

דינה איז דאַן געלאָפן צום בריקל, און ווערנדיק ווי פאַרשיכורט פון דעם „קוואַ־קוואַ“ האָט זי דורשטיק געאָטעמט און עפּעס געזוכט, עפּעס געמאַנט מיט די אויגן.

יאָזעף איז איר איין מאָל פאַרבייגעלאָפן און אַ צי געטאָן זי פאַרן צאָפּ. איר האַרץ האָט אַ שפּרונג געטאָן.

יאָזעף האָט געהאַט רויטע באַקן, פולע ליפּן און ברענענדיקע, שיינע אויגן. ער איז געווען אַ טיפּישער מיטגליד פון ראַבינאָוויטשעס גוט אויסגעפּאַשעטער משפּחה. דינהן איז ער ניט געווען געפעלן. אָבער, ווען אין דער זעלבער נאַכט האָט יאָזעף אָפּגעטיילט זיך פון אַ בוים ביים הויז, צוגעגאַנגען צו איר און גענומען איר האַנט, האָט זי איר האַנט ניט אַוועקגענומען.

אין דער זעלבער נאַכט — אַ הייסע נאַכט איז עס געווען — האָט דינה געכאַפּט אויף דער וועראַנדע איינעם פון די קליינע ראַבינאָוויטשעס, אַ קוזין פון אירע קוזינס, אַן עלף־יאָריקן ייִנגל און געקושט אים הייס אין זיינע פּוכקע ליפּעלעך.

דאָס ייִנגל האָט זי צוריקגעקושט.

דינהן האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט געדאַכט, אַז

שוואַרצער, הייסער פעד קלעפּט זיך צו איר, ווו זי טוט זיך נאָר אַ קער, און אַפילו אין אַ רויִקערן אָוונט פלעגט איר פלוצלונג פאַר־קלעמען דאָס האַרץ.

דינה איז געוואָרן אומרויִק, קאַפּריזנע.

זי האָט זיך געטשעפּעט צו פייגלען; זי וויל אַוועקפאָרן. וואָס האָט זי דאָ צו טאָן?

נאָך אַזאַ קריג איז זי איין מאָל אַנטלאָפן אין וואַלד, פּונקט אין דער צייט, ווען מען האָט זיך געדאַרפט זעצן צום טיש.

קיינער איז אין וואַלד ניט געווען, ווייל אַלע זענען אין דער צייט געגאַנגען עסן.

אַ פּאָר האַמאַקעס זענען געהאָנגען צווישן די ביימער. דינה האָט זיי אויסגעמיטן.

זי איז געווען אַ ביסל הונגעריק און יעדע ווײַלע זיך געבויגן נאָך שוואַרצע יאַגדעס, וואָס זענען אין קליינע קופּקעלעך געוואַקסן ביי די סאָסנעס. אויך ברוסניצעס האָבן געפלאַמט אומעטום. דינהס אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן מיט אַנטציקונג: ווי שיין דער וואַלד איז!

זי האָט דערהערט טריט.

קיווע איז צוגעגאַנגען צו איר.

— איך האָב דיך געוואָלט זען, דינה.

דינה האָט זיך אָפּגעשטעלט. קיווע האָט צו איר געשמייכלט.

— דו פאַרשטייסט, דינה, — האָט ער אָנ־געפאַנגען — איך האַלט דיך פאַר קליגער און געבילדעטער פון מיינע שוועסטער, דערפאַר וויל איך דיך עפּעס בעטן, אָבער דערווייל לייען אי־בער דאָס און זאָג, וואָס דו טראַכסט דערפון.

קיווע האָט אַרויסגענומען אַ צונויפגעלייגט בלעטל. דינה האָט עס פונאַנדערגענומען און איבערגעלייענט דאָס קעפּל:

„פּראָלעטאַרי וסיעך סטראַן, סאָיעדינאַי־טעס" (פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאַר־אייניקט אייך).

דינה האָט פאַרוווּנדערט אים אָנגעקוקט. יע, זי ווייסט, וואָס דאָס באַדייט. זי האָט שוין אויך פריער געלייענט אַזעלכע בלעטלעך. מ׳פלעגט עס פונאַנדערוואַרפן אין איר שטאָט און זי פלעגט עס געפינען. אָבער ווי קומט עס דאָ צו אים?

זי פרעגט אים:

— ווו האָסטו דאָס געפונען, קיווע?

— געפונען גאָר! איך האָב עס אַליין גע־דרוקט... איך טרעט אַרויס קעגן מיין פאָטערס עקספּלואַטאַציע. — און ער האָט שטאָלץ פאַר־געזעצט: — כל זמן איך בין דאָ, וועל איך אָרגאַניזירן זיינע אַרבעטער אין אַ באַוווּסטזי־ניקע מאַסע.

דינה האָט דערפילט אַ הייליקן ציטער אין זיך. זי האָט באַוווּנדערט קיווען, וואָס האָט מוט זיך צו שטעלן קעגן די אייגענע ראַבינאָ־וויטשעס.

— וואָס זאָל איך טאָן, קיווע? — האָט זי שטיל געפרעגט, און געפילט ווי איר האַרץ קלאַפּט.

— דו פאַרשטייסט? פּאַפּאַ קומט מאָרגן צו פאָרן. ער וועט זיכער אַריינגיין אין מיין צימער און דערזען די געהיימע דרוקעריי. דאַן וועט זיין שלעכט. צו דיר אין צימער וועט ער ניט קומען. איך וועל עס אַוועקשטעלן אין דיין צימער.

— זיכער, קיווע, — האָט זיך דינה אָנגע־כאַפּט — דאַרפסט גאָרנישט צווייפלען, אַז ביי אונדז וועט זיך קיינער פון דעם ניט דערוויסן.

— גוט, דינה, פון דיר וועט אַרויסקומען אַ רעוואָלוציאָנערקע.

קיווע האָט איר אַ דריק געטאָן די האַנט און איז אַוועק.

זי האָט זיך אומגעקערט צו דער וועראַנדע. די מאַמע האָט מיט כעס אויף איר אַ קוק געטאָן:

— ווו ביסטו געווען?

— אין וואַלד — האָט זי נאַכלעסיק גע־ענטפערט.

עס זענען געלעגן אויפן טיש וואַרעניקעס. דינה האָט אויפגעגעסן איינעם און האָט זיך אויפגעהויבן.

— וווּהין לויפסטו? ס׳זענען נאָך דאָ גע־בראָטענע שוועמלעך.

געבראָטענע שוועמלעך האָט דינה זייער ליב געהאַט, נאָר דאָס מאָל האָט זי זיך ניט אָפּגע־שטעלט אַפילו צו ענטפערן דער מוטער. זי איז געלאָפן צו זיך אין צימער, פאַרמאַכט די טיר און באַטראַכט גוט דעם פּלאַץ.

דער ווינקל נעבן איר בעט איז, נאָך איר מיינונג, געווען דאָס בעסטע אָרט אַוועקצו־שטעלן אַזאַ צירונג, ווי די געהיימע דרוק־מאַשין איז. זי איז ניט אַרויס פון צימער און געוואַרט אויף קיווען. קיווע איז געקומען און אויך באַטראַכט דעם פּלאַץ. שפּעט אין אָוונט, ווען אַלע זענען שוין געשלאָפן, האָבן קיווע און יאָזעף אַוועקגעשטעלט די מאַשין און זענען שטיל, אָן ווערטער אַרויס פון צימער.

דינה איז שלעכט געשלאָפן די נאַכט. קאָש־מאַרן האָבן איר געדריקט און ניט איין מאָל האָט זי זיך אַ דערשראָקענע אויפגעכאַפּט. זי פלעגט כאַפּן אַ קוק אויף דער דרוק־מאַשין ווי אויף אַ לעבעדיקן נפש און פאַרדעקן מיט דער קאָלדרע איר קאָפּ, זי זאָל עס ניט קענען זען.

*

ביים אָנבייסן האָט זי דערזען קיווען און זי האָט זיך גלייך דערפילט מוטיק און בראַוו. די געהיימעניש, וואָס זי האָט איצט געטראָגן צוזאַמען מיט אים, האָט איר אויפגעהויבן איי־בער די איבעריקע, וואָס זענען ביים טיש גע־זעסן. זי האָט אַ וואָרף געטאָן אַ שטאָלצן בליק אויף אַלע די, פאַר וועלכע זי האָט זיך פריער אַזוי געשעמט מיט איר אָרעמקייט.

קיווע האָט אָנגעשטעלט אויף איר די אויגן. דינה האָט אויפגעכאַפּט זיין בליק, ווי אַ גע־האָרכזאַמע שילעריו, און דערזען, ווי ער מאַכט איר עפּעס אַ צייכן מיט די פינגער. זי האָט זיך שטאַרק אָנגעשטרענגט צו פאַרשטיין, באַגאָסן זיך אַזש מיט שווייס און ניט געקענט פאַר־שטיין, וואָס ער מיינט. זי האָט זיך ענדלעך אויפגעהויבן און אַנטלאָפן צו זיך אין צימער.

— וואַרט, טרינק אויס דיין קאַקאַאָ! — האָט די מאַמע געשריען.

דינה האָט זיך אַ וואָרף געטאָן אויפן בעטל און געפרווט מיט די פינגער מאַכן דעם זעלבן צייכן, וואָס קיווע האָט צו איר געמאַכט. איר האָט זיך איצט געדאַכט, אַז קיווע האָט הנאה געהאַט דערפון, וואָס זי פאַרשטייט ניט.

קיווע איז באַלד אַריינגעקומען.

— איך האָב טאַקע געוואָלט, אַז דו זאָלסט זיין איצט ביי זיך אין צימער, איידער עס זיינען אַלע פאַרטיק געוואָרן מיטן עסן — האָט קיווע געזאָגט — יאָזעף גייט איצט ברענגען צו דיר אַ גאַנצן פּאַק פאַרבאָטענע ליטעראַטור. אַ בראָ־שורע איז אַריינגעפאַלן צו זיינער אַ שוועסטער. זי האָט אים געסטראַשעט, אַז זי וועט מאַכן אַ הויז־זוכונג ביי אים און אַלץ פאַרברענען. זי איז אַ גרויסער פייגלינג, די אַניטאַ. איצט, ווען זיי עסן, קען ער לייכט אַריבערפירן די ליטעראַטור. אָבער זיי פאַרזיכטיק מיט נאָס־טיאָן, ווען זי וועט קומען ריינקן דיין צימער.

— איך דאַרף זי דאָ אין גאַנצן ניט האָבן — האָט דינה געענטפערט — איך קען אַליין ריי־ניקן מיין צימער. איך טו דאָס שטענדיק אין דער היים.

און דינה איז רויט געוואָרן, ווי זי וואָלט זיך מודה געווען אין אַ גרויסער זינד.

נאָך אַ שטילן קלאַפּ אין טיר איז אַריינ־געקומען יאָזעף, האַלטנדיק אין האַנט אַ שטאַרק אָנגעפּאַקטן טשעמאָדאַן.

ער האָט באַטראַכט דעם צימער.

— אונטערן בעט איז דער איינציקער פּלאַץ פאַר דעם — האָט ער געזאָגט.

— קען איך עפּעס איבערלייענען פון די זאַכן, וואָס איר האָט דאָ? — האָט דינה פאַר־שעמט געפרעגט.

יאָזעף האָט איר אַ ברען געטאָן מיט זיינע אויגן.

— זיכער. אָבער ווי אַלט זענט איר, דינה?

— איך בין שוין פופצן — האָט דינה גע־זאָגט אַ קליינעם ליגן, וואָס פרויען זאָגן גע־וויינלעך ניט, ווייל זי האָט געדאַרפט ווערן פופצן ערשט אין דריי מאָנאַטן אַרום.

— הייסט עס, אַז מען קען שוין מיט אייך פירן אַ ליבע — האָט יאָזעף געזאָגט און האָט אָנגעהויבן בייסן זיין אויבערשטע ליפּ, אויף וועלכער עס האָט זיך שוין דייטלעך געוויזן אַ שפּראָצונג.

דינה איז געוואָרן רויט איבער די אויערן.

קיווע האָט אַ קוק געטאָן אויף יאָזעפן מיט אַ ניט־באַהאַלטענעם כעס.

— דיינע דאָן־זשואַנישע שטיק מעגסטו פאַר־וואַרפן. מיר האָבן וויכטיקערע זאַכן פון וואָס

צו טראַכטן. קום, איוואַן וואַרט אויף אונדז ביי דער „ליעסאָפּילנע".

ביים אַרויסגיין האָט קיווע לענגער ווי אַלע מאָל אָפּגעשטעלט אויף איר זיינע אויגן, און דינה האָט געפילט, אַז זיין קוק האָט איצט קיין שייכות ניט מיט געהיימע צייכנס פון אונטערערדישער אַרבעט. זי איז צוגעלאָפן צום שפּיגל און לאַנג אויף זיך געקוקט.

נאַסטיאַ איז אַריין אין צימער.

— איך רוים היינט אַליין אויף, נאַסטיאַ.

— אָ, באַרישנע, מיט אייערע הענטלעך, ווי קענט איר?

דינה האָט אַ קוק געטאָן אויף אירע קליי־נע, ווייסע הענט, וואָס זענען דאָ אויף דער אימעניע נאָך מער פאַראיידלט געוואָרן.

אירע הענטלעך זענען איר דאָס מאָל שטאַרק געפעלן געוואָרן און זי האָט אויפגעהויבן אין דער לופטן דאָס קליינע פינגערל, ווי ראַבינאָ־וויטשעס טעכטער האָבן עס געטאָן.

נאַסטיאַ האָט דערווייל געכאַפּט פאַרבעטן דאָס בעט. זי האָט דערזען אין אַ ווינקל נעבן בעט די געהיימע דרוקעריי.

— וואָס איז דאָס, באַרישנע? — האָט זי מיט גרויס נייגעריקייט אין אירע לוסטיקע בלויע אייגעלעך געפרעגט. — איך האָב דאָס ערשט נעכטן געזען ביי דעם יונגן באַרין אין צימער. נאָר ביי אים האָב איך מורא געהאַט צו פרעגן. ער איז אַזאַ שטרענגער. אָ, דער באַרין יאָזעף איז גאָר אַן אַנדערער — און זי האָט זיך מיט אַ קוויטש פונאַנדערגעלאַכט.

דינה האָט געהאַפּט, אַז זי וועט שוין פאַר־געסן צו פרעגן וועגן דער דרוקעריי, און זי האָט דערווייל געטראַכט, וואָס פאַר אַ ליגן איר צו זאָגן.

— נאַסטיאַ, נאַסטיאַ! — האָט זי דערהערט אַ קול נעבן פענצטער.

— די באַרישנע ראַזאַ רופט אייך — האָט דינה געזאָגט.

נאַסטיאַ איז אַרויסגעלאָפן פון צימער.

„דאַנקען גאָט" — האָט דינה לייכט אָפּגע־אָטעמט.

*

די געהילץ־מיל האָט זיך געפונען אַ וויאָרסט פון דעם פּלאַץ, וווּ די ראַבינאָוויטשעס האָבן געוווינט. הינטער דער ליעסאָפּילנע, אין אַ גאַס פון קליינע שטיבלעך, האָבן געוווינט די אַר־בעטער. די שטיבלעך האָבן ניט פאַרגעשטעלט מיט זיך קיין געוויינלעכן רוסישן דאָרף. זיי זע־נען געווען געבויט פון די ראַבינאָוויטשעס, כדי די אַרבעטער זאָלן זיך געפינען באַלד ביי דער ליעסאָפּילנע, ביז די פרעסט קומען. זיי האָבן אויסגעזען מער ווי קאָרטן־שטיבלעך, איידער ווי רוסישע „איזבעס". זיי זענען געווען צונויפ־געשטעלט פון ברעטלעך און געשטאַנען אויף אַ נידעריקן, ליימיקן פּלאַץ.

ניט נאָר אויף דער ליעסאָפּילנע, נאָר אַפילו אין דעם געסל האָט מען ניט געזען קיין ביסל גרינס. הינטער די הייזלעך איז געווען וווּ ניט וווּ אַן אָרעם קליין גערטנדל.

מען איז געקומען אַהער פון די נאָענטע דערפער צו דער ליעסאָפּילנע, און ניט פאַרזייען שטרעקעס ערד, וואָס האָט צו זיי ניט באַלאַנגט, נאָר צו דעם „זשידאָווסקי באַרין".

דינה פלעגט אָפט זען באָבעס אויף די פריז־בעס מיט זייגקינדער אויף די שויסן און קינ־דער אַרום זיי.

די באָבעס זענען געווען דאַר און קליין, טיפּישע „פּאָלעסיער" באָבעס; די קינדער זייערע זענען געווען מיט אָנגעבלאָזענע בייכלעך, דינע פיסלעך, מיט שמוציקע פלאַקסענע קעפּ־לעך.

„קאָלטון" (אַזאַ קראַנקהייט פון די האָר) האָט געהערשט אין יענער געגנט, און ביי אַנ־דערע קינדער זענען די האָר געווען שרעקלעך צעפּלאָנטערט. אַלע באָבעס האָבן געטראָגן גראַ־בע טיכלעך אויף די קעפּ. ווען דינה האָט אַ מאָל דורכשפּאַצירט מיט קיווען דורכן געסל, האָט זי געפילט דעם טעמפּן קוק, וואָס די איינוווינער האָבן געוואָרפן אויף זיי ביידן, נאָר מיט אַ געמיש פון פאַרדאַכט. זיי האָבן, קענ־טיק, ניט געגלייבט קיווען און איבערהויפּט ווייניק פאַרשטאַנען אים. קיווע איז אָבער גע־ווען ענטוזיאַסטיש און ער האָט ניט באַמערקט זייער אומצוטרוי און ניט זייער טעמפּקייט.

נאָר איין קליינע געשעעניש האָט אַרויס־גערופן ביי אים פאַרביטערטקייט קעגן זיי.

עס איז געווען אויגוסט. קיווע מיט דינהן האָבן שפּאַצירט איבערן וואַלד. קיווע האָט צונויפגעשטעלט אין קאָפּ אַן אינהאַלט פון אַ נייער פּראָקלאַמאַציע און עס איבערגעגעבן דינהן. זי האָט געהאָלפן אים צוטראַכטן שטאַר־קע, שיינע זאַצן. זיי האָבן געוואָלט זיך צוזעצן אויף אַ באַנק, נאָר די באַנק איז אין גאַנצן געווען באַשריבן מיט אַ בלייפעדער. דינה און קיווע האָבן ניט ווילנדיק זיך איינגעבויגן עס איבערצולייענען, און ביידע זענען זיי געדיכט רויט געוואָרן און, ווי אַ שלאַנג וואָלט זיי אַ ביס געטאָן, האָבן זיי אויף גיך פאַרלאָזן דעם פּלאַץ, ניט קוקנדיק איינער אויפן צווייטן.

די באַנק איז געווען באַשריבן מיט נישט־אָנשטענדיקע, מיאוסע ווערטער און גראַמען. אירער און זיין נאָמען זענען געווען אַריינגע־פּלאָנטן אין דעם. ווען זיי זענען געקומען צו זיך, האָט קיווע אַ שפּיי געטאָן און עס האָט זיך ביי אים אַרויסגעריסן: „אָט וואָס זיי זענען, די פּאָדליעצעס!" און ער האָט גערעדט ווייטער:

— איך האָב מורא, אַז מיין גאַנצע אַרבעט דאָ איז אַרויסגעוואָרפן. איך קען נאָר צוויי, וואָס ווייסן ווי צו שרייבן. די אַלע איבעריקע זענען כמעט בעזגראַמאָטנע. אויב יענע צוויי קען איך ניט גלייבן, איז נישטאָ דאָ וועמען צו גלייבן. אַ פּאָר גוים האָבן מיר געזאָגט, אַז צווישן זיי איז דאָ אַ פאַררעטער, וואָס קלייבט זיך צו פאָרן אין שטאָט אָדער אין דאָרף מסרן אויף מיר. איך האָב ניט געוואָלט גלייבן. איצט גלייב איך. — ער האָט איר אַ כאַפּ געטאָן פאַרן האַנט און גערעדט מיט אַן אומדערוואַרטעטער ווייכקייט אין זיין קול: איך וואָלט וועלן דו זאָלסט אַוועקפאָרן פון דאַנען, דינה. מאַלע וואָס עס קען זיך טרעפן. עס איז נאָך צו פרי פאַר דיר צו זיין אַ מאַרטירערין פאַר דער רעוואָלוציע. דו מוזסט פריער אויסוואַרטן און אויפטאָן גוטע אַרבעט, איידער עס איז דיר באַשערט צו פינצטערן ערגעץ אין געפענגעניש. אויב מען זאָל געפינען אין דיין צימער די דרו־קעריי, קומט דיר סיביר.

דינה האָט געקוקט אויף אים. איר פּנים איז געווען בלייך; אין איר האַרצן האָט זי באַשלאָסן, אַז זי וועט ניט פאַרלאָזן איצט דעם פּלאַץ.

— איך וועל ניט פאָרן, קיווע — האָט זי מיט ציטערדיקע ליפּן אַרויסגערעדט.

קיווע האָט זיך פּלוצלונג צוגעבויגן צו איר און איר אַ קוש געטאָן. נאָר גלייך איז ער רויט געוואָרן און זאָגנדיק אויף גיך: „צום ווידער־זען", איז ער אַוועק פון איר.

דינה איז ווי אין אַ חלום אַהיים דערגאַנגען. זי האָט מיט שוועבנדיקע טריט דאָס בריקל דורכגעשפּאַנט, עס איז געווען פאַרנאַכט, די זשאַבעס האָבן געקוואַקעט. זי האָט זיי ניט געהערט. נאָר זי האָט זיך צוגעהערט צו אַן אַנדערער מעכטיקער מעלאָדיע אין איר האַרצן.

ווען דינה איז אויף מאָרגן געקומען צום אָנבייסן, האָט זי ביים טיש באַגעגנט אַ בליק, פון וועלכן עס איז איר געוואָרן קאַלט. און דער שטאָלץ פון אַן אָרעמער קרובה האָט שטאַרק געליטן אין איר.

דער בליק האָט באַלאַנגט צו איר פעטער, חיים ראַבינאָוויטש. שוין אַ דריי וואָכן ווי ער איז געקומען פון קאַרלסבאַד, וווהין ער האָט באַגלייט זיין פרוי.

דינה פלעגט זיך אויף אים ניט אומקוקן, און ניט ער אויף איר.

ווען ניט ווען פלעגט ער ביים טיש אָנצייגן מיטן קאָפּ אויף עפּעס אַ מאכל, אַ זאָג טאָן: „נו!" און צורוקן דאָס טעלערל נענטער צו פייגלען און דינהן, ניט קוקנדיק אַפילו אויף זיי. פייגל האָט ניט איין מאָל געזיפצט, וואָס איר שוועסטער שפרה איז דאָ ניטאָ; ניט איין מאָל גערעדט צו דינהן:

— ווייסט, טאָכטער, מען דאַרף זיך שוין קלייבן אין וועג.

— וואָס האָסטו קיין צייט ניט, מאַמע? וואַרט כאָטש ביז ענדע אויגוסט.

ווען דינה האָט דערזען דעם פעטערס בליק, האָט זי דערפילט, אַז זי איז דאָ טאַקע צו לאַנג.

נאָר קיוועס בליק האָט איר באַלד פאַר־שטעלט דעם פעטערס, אָבער אָנשטאָט אַרויס־

גיין מיט קיווען, ווי אַלע מאָל, האָט זי פּלוצלונג פאַרהאַלטן נאַסטיע:

— דער באַרין בעט דיך קומען צו אים אין קאַבינעט.

דינה האָט זיך אָפּגעשטעלט ווי אַ געליימטע. אָבער זי איז באַלד געקומען צו זיך, האָט זיך אַרומגעקוקט, געזוכט קיווען מיט די אויגן, און, אַ פאַרווונדערטע, אים אין ערגעץ ניט געזען.

זי האָט זיך געלאָזט צום קאַבינעט.

— אַריין! — האָט דינה דערהערט, ווען זי האָט אָנגעקלאַפּט.

ראַבינאָוויטש האָט איר אָפּגעמאָסטן מיט אַ קאַלטן בליק. דינה האָט דערזען דאָרטן אויך קיווען. ער האָט זיך געבראַוועט צו שמייכלען צו איר און איז, קענטיק, געווען זייער אויפגעבראַכט.

ראַבינאָוויטש האָט אַרויסגענומען פון זיין קעשענע אַ פּראָקלאַמאַציע.

— דערצייל מיר אַלץ, וואָס דו ווייסט וועגן דעם — האָט ער שטרענג געזאָגט צו דינהן.

— זי ווייסט גאָרנישט וועגן דעם. איך וויים — איז קיווע צוגעשפּרונגען צום טיש.

— שווייג! — האָט ראַבינאָוויטש אַ שטופּ געטאָן קיווען מיט אַזאַ כוח, אַז ער איז געפלויגן צו דער וואַנט.

אַ היץ האָט געשפּאַרט פון דינהס פּנים. אירע ליפּן און אויגן האָבן, דאַכט זיך, געברענט.

— נו, וואָס וועסטו זאָגן דערצו? — האָט ראַבינאָוויטש געצויגן די ווערטער. — דער אופראַווליאַיושטשי (דער פאַרוואַלטער) האָט געזען, ווי דו האָסט ביינאַכט אַ גאַנצן פּאַק אַזאַ געבראַכט צו קיווען ביי דער ליעסאָפּילנע; ער האָט געזען ווי קיווע האָט עס פונאַנדערגעוואָרפן אין געסל ביי יעדער שוועל.

דינהס ליפּן זענען געווען פאַרשטשעמעט; אין מויל ביי איר האָבן אַ קריץ געטאָן די ציינער. זי האָט געפילט, אַז ווען מען וועט אַפילו מיט צוואַנגען שלעפּן איר צונג, וועט זי אַ וואָרט ניט זאָגן.

— איך האָב געזאָגט דיין מומען, איך וויל דאָ ניט קיין אָרעמע קרובים, אַז די קינדער וועלן זיך נאָך אָננעמען שלעכטע זיטן. געלט שיק, אָבער זיי שלעפּ ניט אַהער. אָבער זי האָט מיך ניט געפאָלגט. „דער קייסער אפילו האָט געהאַלפן די יידן אין דער פאַרברענטער שטאָט, טאָ ווי זאָל איך ניט העלפן מיין שוועסטער?" — האָט זי געוויינט. נו, אָט האָסטו דיר אַ דאַנקבאַרקייט.

איצט האָט שוין קיווע געשריען, ווי ניט מיט זיינע כוחות: „שווייג!" און ראַבינאָוויטש האָט אים געהערט, ווי די וואַנט, און געוואָרפן צו דער פאַרשטיינערטער דינהן איין באַליידיקונג נאָך אַ צווייטער.

ער האָט אַרויסגענומען אַ רויטן קרעדיט־בילעט פון קעשענע און אויסגעשטרעקט דאָס צו איר:

— אויף באַן־געלט — האָט ער קורץ געזאָגט.

דינה האָט געפילט קיוועס בלייכקייט, ווי אַ ווייסן שטראַל. זי האָט פּלוצלונג אַ שמייכל געטאָן צו אים, אומגעקערט זיך צו ראַבינאָוויטשן מיט דער פּלייצע און געלאָזט אים מיט דער קרעדיטקע אין דער אויסגעשטרעקטער האַנט.

— מאַמע, פּאַק זיך! — האָט זי געזאָגט צו פייגלען מיט טויטע ליפּן.

— וואָס? וואָס איז מיט דיר, טאָכטער מיינע, וואָס האָט געטראָפן?

און זי האָט אונטערגעכאַפּט דינהן אויף אירע הענט.

— געוואַלד, מענטשן, ראַטעוועט! דינהלע האָט געחלשט.

דאָס איז געווען נעבן די טרעפּ פון דער וועראַנדע. די ראַבינאָוויטשעס זענען זיך צונויפגעלאָפן פון זייערע וועראַנדעס. עס איז געקומען פון קיך מיט קאַשקע־טריט טייבע און האָט געבראָכן די פינגער.

יאָזעף האָט אויפגעהויבן דינהן מיט זיינע געזונטע הענט, זי געטראָגן צו דער וועראַנדע. דאָרט האָט מען דינהן אַריינגעזעצט אין אַ טיפער וויגשטול, געשפּריצט אויף איר מיט וואַסער, געגעבן איר שמעקן וואַלעריאַן, און זי איז געקומען צו זיך.

קיווע איז געשטאַנען נעבן איר און זיינע

אויגן האָבן געברענט מיט סימפּאַטיע צו איר. ראַבינאָוויטש איז אויך געווען דאָ, מיט אַ שול־דיקן פּנים.

— מ׳דאַרף רופן דעם זאַוואָד־דאָקטער — האָט ער געזאָגט.

— איך וויל ניט קיין דאָקטער! — האָט דינה מיט אַ דערוואַכטן כעס צו דעם מענטשן אויסגעשריען. זי האָט זיך אויפגעהויבן, ניט געלאָזט קיינעם איר העלפן און געגאַנגען מיט וואַקלענדיקע טריט צו איר צימער. זי האָט פאַרקייטלט די טיר, געפאַלן אויפן בעט און לאַנג געוויינט. זי האָט ניט געלאָזן פייגלען אַריין אינעווייניק, וויפל יענע האָט זיך ניט געבעטן.

אויך קיווע האָט אומזיסט געקלאַפּט אין טיר.

דאָ האָט דינה געהאַט אַ קליינע אויסרע־כענונג: זי האָט געוווּסט, אַז זי איז ניט שיין, ווען זי וויינט. דינה האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און האָט דערזען, אַז די זון שטייט הויך אין הימל, און זי האָט געוווּסט, אַז היינט וועט מען שוין ניט קענען פאָרן, נאָר אין דער פרי גייט אַוועק די באַן.

דינה האָט זיך גוט אַרומגעוואַשן און איז אַרויס פון צימער. אַלע האָבן זיך מיט איר דערפרייט. אַחוץ קיווע און ראַבינאָוויטש האָט קיינער ניט געוווּסט די אמתע סיבה פון דינהס ניט פילן זיך גוט. נאַסטיאַ האָט עפּעס געדרייט אַ קאָפּ אין קיך, נאָר וואָס־ווען, האָט זי ניט געוווּסט. נאָך ווייניקער האָט געוווּסט פייגל.

נאָך דינהס חלשן האָט ראַבינאָוויטש ניט געוואַגט, ווי ער האָט פריער גערעכנט, זיין גראָב צו פייגלען.

ער האָט אַריינגערופן פייגלען אין קאַבינעט און געזאָגט צו איר מיט אַ גוטן שמייכעלע, אַז ער מיינט, אַז פאַר דינהן איז דער קלימאַט דאָ ניט גוט און אַז מאָרגן פאָרט זיין ברודער, יעקב ראַבינאָוויטש, צו דער סטאַנציע, און זיי קענען מיט אים מיטפאָרן. און ער האָט אַריינ־גערוקט פייגלען אין האַנט אַ גאַנצן פּופּציקער.

— זייט געזונט און לעבט אויס אייערע יאָרן מיט שפּרהן — האָט פייגל זיך געווישט די אויגן — אָבער אסור מיר, אויב איך וועל נעמען מער ווי אַ העלפט דערפון.

— עס וועט צו נוץ קומען נאָך אַזאַ שריפה. דערציילט אָבער ניט דינהן און היט אירע ביי־נער. זעט, אַז זי זאָל זיך ביי אייך אין שטעטל ניט פאַרדרייען מיט דער רויטער חברה, די סאָציאַליסטלעך...

— גאָט איז מיט אייך, שוואָגער — איז פייגל געוואָרן אויסער זיך — וואָס מיינט איר, דינה איז עפּעס אַבי ווער? מען בענטשט זיך מיט איר. שטיל ווי אַ טויב.

— פיין, זייער פיין — האָט פאַרקרימט גע־שמייכלט ראַבינאָוויטש, און האָט געטראַכט: „דער קליינער טייוול האָט אַראָפּגעפירט קיווען פון וועג. מ׳וועט שוין דאַרפן געבן כאַבאַר רעכטס און לינקס. די אַרבעטער האָבן שוין מסתמא געמסרט״.

— נו, זייט געזונט. מיר וועלן זיך מאָרגן אין דער פרי ניט זען, און היט דינהן. געדענקט, וואָס איך זאָג אייך.

פייגל האָט פאַרשטייפט דאָס געלט אין האַנט און גייענדיק צו זיך אין צימער גע־טראַכט: „אַ רובל דאַרף מען לאָזן טייבען און אַ רובל נאַסטיען, אַ פּופּציק קאָפּיקעס דעם קוטשער. מיט אַזוי פיל געלט קען מען שוין מאַכן אַן אָנשטעל, אַז מ׳איז אַ רייכע קרובה״... און זי האָט צופרידן געשמייכלט.

אין צימער האָט זי געטראָפן קיווען. ער איז געזעסן צוזאַמען מיט דינהן אויפן בעטל.

— דאַרפסט זיך ניט ערגערן, וואָס דו וועסט דאָ פאַרברענגען נאָך אַן אָוונט — האָט ער שטיל גערעדט צו דינהן — דערצו וועלן מיר היינט ביינאַכט לייענען פּיסאַרעוון פאַר אונ־דזער קרוזשאָק (קרייז). דו ווייסט דאָך, אַז מיט אַזעלכע, ווי מיינע קוזינעס, קוזינס און שוועסטער, קען מען ניט אָנפאַנגען פון אַן אומלעגאַלער ליטעראַטור. מ׳מוז זיי ביסלעכ־ווייז אַרויספירן אויף אַ ריכטיקן וועג.

— וואָס וועט איר זיי לייענען פּיסאַרעווס? — איז דינה לעבעדיק געוואָרן.

— וואָס דענקסטו? „פּטשאָלי״ (בינען). דאָס איז אַ גוטע לעקציע וועגן אַרבעטער־קלאַס און פּאַראַזיטן?

דינה האָט אַזש אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט פון אַנטציקונג.

— איצט קום שפּאַצירן — האָט זיך קיווע אויפגעהויבן.

פייגל האָט אַ זיפץ געטאָן נאָך זיי : אַ טייע־רער בחור, קיווע. זי האָט אָנגעפּאַנגען זיך פּאַקן.

*

עס איז געווען אַ ליכטיקע שטערן־נאַכט פון מיטן אויגוסט. דער פּאַוויליאָן איז געווען באַלויכטן. די קלענערע קינדער האָט מען שוין געשיקט שלאָפן און יונגוואַרג פון צווישן 14 און 20 יאָר, שפּראָצנדיק מיט געלעכטער און מיט אַ פרײלעך־דורכגעלעבטן זומער, האָט זיך געזעצט אויף בענקלעך, טישלעך, אָדער גאָר אויפן דעקל פון פּיאַנאָ ; אַנדערע האָבן זיך פּאָמיעשטשעט אויף די טרעפּ, ניט האָבנדיק אין זינען אַפילו די פּאָרלעזונג. מען קומט דען צוליב דער פּאָרלעזונג ? מען שטיפט, מען קנייפּט זיך, און אָפּט מאָל ווערט מען פאַר־כאַפּט און מען הערט זיך טאַקע צו.

דאָס מאָל איז די פּאָרלעזונג אַ גרויסער דער־פּאָלג. די מיידלעך און בחורים האָבן געזען אין פּיסאַרעווס „בינען" ניט אַ סימבאָל פון אַרבע־טער־קלאַס און רייכע פּאַראַזיטן, נאָר זיי האָבן שטאַרק הנאה געהאַט פון דער קעניגין און אירע צאָלרייכע געליבטע, די טרוטנעס. מען האָט געקוויטשעט, געלאַכט, זיך געקושט. די בחורים האָבן, ניט ווילנדיק, אָנגעריזט די הוי־כע בוזעמס פון זייערע קוזינעס. עס איז געווען פרײלעך.

דינה אַליין איז געזעסן אַ בלייכע, מיט ברענענדיקע אויגן.

זי האָט זיך געפילט עלטער און ערנסטער ווי אַלע מאָל. זי האָט זיך צוגעהערט צו פּיסאַ־רעווס „בינען", וועלכע זי האָט שוין געהאַט פריער געלייענט.

קיווע האָט עס איצט פאָרגעלייענט.

זיין געזיכט איז געווען צעפלאַמט. די פּאַסן ליכטיקע האָר האָבן געפלאַטערט איבערן הויכן שטערן.

דינה האָט ניט געקענט אָפּרייסן פון קיווען די אויגן. זיינע אויגן האָבן זיך אויך באַגעגנט אָפּט מיט אירע און זיין קול פלעגט ווערן דער־ביי היציקער און שטאַרקער.

אַז קיווע האָט געענדיקט און אַלע זענען מיט אַ ליאַרעם אַרויס פון פּאַוויליאָן, איז ער צוגעגאַנגען צו דינהן.

— ווי פילסטו זיך ? — האָט ער זי גע־פרעגט. — דו זעסט אויס מיד. קום, איך וועל דיך צופירן צום הויז.

אויפן וועג האָט קיווע אָנגעקלאַפּט אין יאָזעפס פענצטער. יאָזעף איז ביי דער פּאָר־לעזונג ניט געווען. ער האָט זיך געגרייט צו עק־זאַמענס.

יאָזעף איז אַרויס פון זיין צימער, און אַלע זענען זיי אויף די שפּיץ פינגער אַריין אין צי־מער, ווו פייגל איז געשלאָפן. יאָזעף מיט קיווען האָבן אַרויסגעטראָגן די דרוקעריי. קיווע איז אין גיכן אַריין צוריק.

— ווו וועסטו באַהאַלטן די דרוקעריי ? — האָט דינה צו אים שטיל געשעפּטשעט, אַז די מאַמע זאָל זיך ניט אויפכאַפּן — איך האָב אַזוי מורא, נאָך דעם ווי דיין פּאַפּאַ האָט גערעדט...

— האָב פאַר גאָרניט קיין מורא. ער האָט גענוג געלט מיך אויסצוקויפן, אויב עס וועט עפּעס טרעפן.

קיווע האָט גענומען דינהס האַנט אין זיי־נער און באַרויקנד געשמייכלט : — און דערצו גייען מיר דאָס אין גיכן אַוועקשיקן אין שטאָט צו דער אָרגאַניזאַציע. דער פּאַפּאַ ווייסט נאָך ניט, אַז איך האָב אַ געהיימע דרוקעריי, איז בעסער, אַז ער זאָל ווייטער אויך ניט וויסן.

אין צימער איז געווען ליכטיק פון דער פו־לער לבנה. אין דעם ליכט איז דינהס פּנים געווען דורכזיכטיק־ווייס, די אויגן האָבן גע־שיינט מיט אַ רעליגיעזער שיינקייט.

— נו גיי, קיווע — האָט זי געזאָגט — דיין פּאַפּאַ וועט דיך זוכן.

— רייד ניט פון אים, דינה !

— זיי געזונט, קיווע !

— זיי געזונט, דינה !

און ער איז, ווי אַ פאַרכישופטער, שטיל אַרויס.

*

דורך סוף־זומערדיקע פעלדער האָט זיך אין דער פרי געטראָגן אַ פּאַטאָן צו דער סטאַציע. דער פאַעטאָן איז געווען אַ נייער, און דריי פערד זענען געווען איינגעשפּאַנט אין אים, ווייל אַחוץ פייגלען מיט דינהן איז צו דער סטאַציע אויך געפאָרן יעקב ראַבינאָוויטש, חיים ראַבי־נאָוויטשעס ברודער.

יוסף טונקל („דער טונקעלער")

יוסף טונקל, הסופר ההומוריסט, שנודע בקרב המוני היהודים ברוסיה, פולין ואמריקה בכינויו „דער טונקעלער", נולד בבוברויסק בשנת 1881. אביו היה מלמד עני והילד, שהיה חולני, צולע וקצר־רואי, משך את עיני המבוגרים בכשרונותיו לציור. בהתאמצות חוג האינטליגנציה המקומית נשלח יוסף טונקל בהיותו

יוסף טונקל

בן 16 לבית־הספר לציור בוילנה, אותו סיים בשנת 1899. משום קוצר ראייתו לא יכול היה טונקל לעסוק בציור והתמסר כליל לעבודה ספרותית, כשהוא נודד מעיר לעיר וסר לפרקים לעיר מולדתו. ב־1901 נדפסו שיריו הראשונים ב„דער יוד" ליוסף לוריא, ומאז כתב בלי הפסק שירים, סיפורים, פיליטונים, רשימות הומור, מחזות וסיפורים לילדים באידיש. רובם התפרסמו בעתונות האידית באירופה ובאמריקה, שימשו חומר לקריינים ומדקלמים והועלו על הבמה. בשנות 1906—1910 נסע טונקל לראשונה לארצות־הברית ויסד שם כמה עתונים הומוריסטיים, מהם האריך ימים — גם לאחר שחזר טונקל לרוסיה — „דער גרויסער קונדס". מ־1911 השתתף טונקל בקביעות ב„מאָמענט" הוארשאי וערך בו את המדור ההומוריסטי השבועי „דער קרומער שפיגל". בשנות מלחמת־העולם הראשונה יצא יוסף טונקל לבוברויסק וממנה עבר לקיוב ולאודיסה, ועם בוא השלום חזר לעבודתו בוארשה. באביב 1931 ביקר „דער טונקעלער" בארץ־ישראל, ותיאר את נסיעתו בספרו „פאַרט אַ ייד קיין ארץ־ישראל" (וארשה, 1932). ב־1939 יצא „דער טונקעלער" לסיור בבלגיה ושם מצאה אותו מלחמת־העולם השניה. עם פלישת הנאצים לבלגיה נמלט טונקל לצרפת, בה נעצר על־ידי ממשלת וישי והושם במעצר ליהודים בני חוץ־לארץ. מן המעצר עלה בידיו של טונקל לברוח ובאביב 1941 הגיע לארצות־הברית בשנית, השתתף בקביעות ב„פאָר־ווערטס". בשנות חייו האחרונות היה חולה ועיניו כהו מאד. נפטר בניו־יורק בי"ד באב תש"ט (9.8.1949).

בשנות ישיבתו בבוברויסק הוציא טונקל לאור עלים הומוריסטיים, ששיקפו את חיי העיר ומעשיה, אלא שאלה לא הגיעו אלינו. תיאור הומוריסטי של פני העיר בוברויסק בשנת 1910 בא בעמ' 600 בספר זה. להלן קטע מרשימתו האוטוביוגרפית של „דער טונקעלער" על נסיעתו בהיותו בן 16 שנה מבוברויסק לוילנה.

דער טונקעלער

ז כ ר ו נ ו ת

שוין אין מיינע יינגלשע יאָרן האָב איך געמאָלט מענטשעלעך, הייזעלעך, פערדעלעך וכדומה. מיינע חברים־יינגלעך זענען געווען נתפעל, אָבער ביי די גרויסע בין איך נאָך ניט געווען פּאָפּולער.

ערשט איין מאָל האָב איך אויסגעמאָלט אַ גרויסע „קאַרטינע" [1], נעמלעך: אַ טערק פאַרט רייטנדיק אויף אַ פערד און האַלט אַ „שאַבלע" [2]. דאָס בילד האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם און צו גלייך אַרויסגערופן גרויסע חילוקי־דעות. זלמן איטשע, דער לערער פון „טשיסטאָפּיסאַניע" [3] פון אונדזער תלמוד־תורה, וועל־כער האָט באַטראַכט דאָס בילד דורכן פּויסט, האָט אויסגעפונען, אַז דאָס בילד, כאָטש עס קוקט אויס ווי לעבעדיק, איז דאָך ניט „פּראַווילנע" [4], מחמת דער טערק האָט איין אויג, איין אויער און איין פוס. דאָס נעמלעכע ס׳פערד.

אונדזער שטאָטישער פאָטאָגראַפּשטשיק, גאָספּאָדין רענד, האָט אפילו געטענהט, אַז עס דאַרף אַזוי זיין, מחמת עס איז געמאָלט אין פּראָפיל. אָבער דער לערער פון „טשיסטאָפּיסאַניע" האָט געטענהט: פּראָפיל־שמאָ־פיל, די נאַטור פון דער „פּריראָדע" [5] האָט אַזאַ טבע, אַז אַ מענטש, מעג ער אפילו זיין אַ טערק, מוז האָבן צוויי אויגן, צוויי פיס און צוויי אויערן.

האָב איך צוגעמאָלט דעם טערק, און, להבדיל, צום פערד, נאָך אַן אויג, נאָך אַ פוס און נאָך אַן אויער. און אַלע האָבן דאַן באַשטימט פה אחד, אַז איך האָב אַ גרויסע „תשוקה" צו „כודאָזשעסטוואָ" [6] און ווען איך זאָל די דאָזיקע תשוקה „ראַזוויוואַיען" [7], קען איך אַרויסוואַקסן אַ גרויסער „כודאָזשניק" [8].

אין יענער צייט האָט זיך אָנגעהויבן דערוועקן אין באָברויסק אַ גרויסע קולטור־באַוועגונג. אויף דער באָברויסקער אַרענע זענען אַרויסגעטראָטן אַ סך קול־טור־טרעגער. דעמאָלט האָבן זיי געהייסן „אינטעלי־גענטן" אָדער „אידעאַליסטן". זיי האָבן געבילדעט צוויי קרייזן צו „ראַספּראָסטראַניאַיען פּראָסוויעשטשעניע" [9] — אַ צווייג פון דער חברה צו פאַרשפּרייטן בילדונג, וואָס איז געווען אין פעטערבורג — און צו „ראַזוויוואַיען איסקוסטוואָ וואָאָבטשע" [10] און וואָס פאַר אַ ליבע, איבערגעגעבענע אידעאַליסטן דאָס זענען געווען, מיט וואָס פאַר אַ האַרציקער איבערגעגעבנקייט יעדערער האָט געטאָן זיין מלאכת הקודש. סטודענטן פלעגן געבן אומזיסטע לעקציעס, טיילן ביכער צו לייענען, שטיצן מיט מאַטעריאַל די „כודאָזשניקעס". אַ וואַרעמע ליכ־טיקייט איז געשטאַנען איבער דער שטאָט. דער פאָר־זיצער פוןביידע קרייזן, דער דענטיסט געצאָוו, וואָס אַלע האָבן מודה געווען, אַז ער איז אַ גרויסער אידע־אַליסט און אינטעליגענט, האָט געהאַלטן אַ שטורמישע רעדע, אַז ביי אונדז יידן ווערן אַ סך טאַלאַנטן פאַר־לוירן. ווען ניט די נאַכלעסיקייט, וואָלט יעדער איינער געקאָנט ביי אונדז זיין אַן אַנטאָקאָלסקי, אָדער אַ מאָלער ווי וואָראָבייטשיק (וואָראָבייטשיק איז ביי אונדז געווען דער שילד־מאָלער, וואָס האָט זיך אַליין, מיט זיין אייגענעם קאָפּ אויסגעלערנט שילד־מאָלעריי).

דער קונסט־קרייז האָט באַשלאָסן צו שיקן מיך קיין ווילנע, ווו עס געפינט זיך אַ שול אַזאַ, וואָס הייסט „ריסאָוואַלנאַיע אוטשילישטשע" [11]. מען האָט איינגעאָרדנט פאַר מיר אַ ווילטעטיקן אָוונט, כדי איך זאָל האָבן אויף הוצאות הדרך. קרעפּטן און אָנטייל־נעמער האָבן מיר געהאַט אומזיסט. איינער אַ סטודענט האָט דעקלאַמירט אַפּוכטינס „דער משוגענער" און גאָרקיס „בורעוועסטניק". די אַקושערקע סענדעראָ־וויטש האָט געזונגען לידער פון נאַדסאָן, „דרוג מאָי, בראַט מאָי, אוסטאַלי, סטראַדאַיושטשי בראַט" [12] און פּרוגס „אונעסי מאָיו דושו וודאַל" [13], און עס איז געווען אַ גרויסער דערפאָלג. דער אָוונט האָט אַריינגעבראַכט

1. בילד.
2. שווערד.
3. קאַליגראַפיע.
4. ריכטיק.
5. נאַטור.
6. מאָלעריי, קונסט.
7. אַנטוויקלען.
8. קינסטלער.

9. פאַרשפּרייטן בילדונג.
10. אַנטוויקלען קונסט אין אַלגעמיין.
11. צייכענונג־שול.
12. „פריינד מיינער, ברודער מיינער, פאַרמאַטערטער, ליידנדער ברודער".
13. „טראָג אָוועק מיין נשמה אין דער ווייט".

6 רובל. 5 רובל האָט מען מיר געגעבן אויפן וועג און דעם איבעריקן רובל האָט מען פאַרהאַלטן פאַר די הוצאות פון אוונט.

אַ מיידל פון „קרוזשאָק" [14], שרה אריהס, האָט מיר געגעבן אַ בריוו צו איר מוטער קיין ווילנע, וואָס האָט געהאַט אַ קרעמל פון מילכיקס אויף דייטשישער גאַס.

אויפן וואָקזאַל איז געווען פריילעך. אַחוץ מיינע היימישע, זענען געקומען מיך אַרויסבאַגלייטן חברים פון „קרוזשאָק". איך געדענק, ווי דער פאַרזיצער, דער דענטיסט געצאָוו, האָט מיר געבראַכט דאָס געלט, מזומנע 5 רובל. אַ צווייטער מיטגליד האָט מיר איבערגעגעבן אַ קעסטל מיט קאַלירטע בלייפעדערס.

14. קרייז.

מיין שכן מייטין [15] האָט מיר געשענקט אַ באַנד „ניוואָ", דער פאָפּולערסטער רוסישער אילוסטרירטער זשורנאַל אין יענער צייט. דער העברעיִשער לערער האָט געהאַלטן אין טרייסטן און מוטיקן מיין פאָטער און מיך אַרויס־באַגלייט מיטן פסוק:

— אל תתן חילך לזרים! — דאָס הייסט, אַז ווען איך וועל ווערן אַ גרויסער מענטש, זאָל איך ניט אָוועקגעבן מיין קראַפט און מיין טאַלאַנט צו פרעמדע אומות, נאָר איך זאָל זיי אָוועקגעבן דעם יידישן פאָלק.

און דאָס פּופּצן־יאַריקע בחורל האָט זיך געלאָזט אין דער גרויסער וועלט — קיין ווילנע.

15. הלל מייטין, „אַרבעטער רינג"־לערער, געשטאָרבן אין ניו־יאָרק, 1947.

ד"ר מרדכי רבינזון

מרדכי רבינזון, ששימש רב מטעם הממשלה בבוברויסק מ־1912 עד פרוץ המהפכה ברוסיה, היה סופר עברי. הוא נולד ב־1877 בנוֹבוֹגרודק (פלך מינסק), בן למשפחת רבנים מדורי־דורות. אביו, ר' מאיר, שימש רבה של ראדושקיביצי (עיר מולדתו של המשורר מרדכי צבי מאנה). מרדכי רבינזון נדד בישיבות ליטה השונות ובהיותו בן 21 קיבל סמיכה לרבנות. הוא נשא לאשה את בתו של הגביר ר' עקיבא גולדברג ממיר, נכדתו של ר' אליהו גולדברג, רבה של בוברויסק באמצעה של המאה הי"ט.

לאחר מכן יצא מרדכי רבינזון ללמוד באוניברסיטאות ברן (שוייצריה) ופאריס וקיבל תואר דוקטור בסוֹרבּוֹנה על חיבורו „הרעיון המשיחי בתלמוד ובמד־רשים". מנעוריו החל רבינזון לקחת חלק בעתונות העברית והאידית. הוא כתב פיליטונים ב„הצפירה", מאמרים ב„השילוח" וב„הדור", תירגם ספרי מדע, אולם עיקר עבודתו היתה כתיבת דברי ביקורת ומסות על סופריה של הספרות העברית החדשה, שמהם נכנסו לספרו „דיוקנאות" (ירושלים 1932). ספר מסותיו „ספרותנו החדשה ממאפו עד פיארברג" יצא ברוסיה בחמש מהדורות.

אולם העבודה הספרותית לא יכלה לקיים את בעליה, ומרדכי רבינזון נאלץ לקבל עליו את משרת הרב־מטעם בבוברויסק, משרה שבעת ההיא ירד חנה עד מאד בעיני בני הדור החדש. בשבתו בבוברויסק המשיך מרדכי רבינזון בעבודתו הספרותית, כן קירב אליו את בני הנוער הציוני בעיר וסייע להם בכל מעשיהם.

עם המהפכה הסוביטית נאלץ מרדכי רבינזון לעזוב את בוברויסק, שהרי בתור פקיד של המשטר הקודם היה חשוד בעיני השליטים החדשים. הוא נדד כמה שנים בערי דרום רוסיה, עד שעלה ארצה ב־1925 עם בני משפחתו.

בארץ עסק בעבודה ספרותית וניהל למעלה ממח־צית יובל שנים את הספריה העירונית בירושלים, ובה נפטר בי"ח אדר תשי"ג (1953).

מנחם מנדל עלקין

מנדל עלקין, איש התיאטרון היהודי ועסקן התרבות האידית ברוסיה, פולין ואמריקה, נולד ב־1874 להורים עניים בכפר ברוז׳ה סמוך לבוברויסק. בימי נעוריו למד ב„חדר״, אף נדד ללמוד בישיבה בבוברויסק. בהיותו בן 12 כבר הוטל עליו לקחת חלק בפרנסת המשפחה העניה, והוא נדד במקומות שונים, עבד

מנדל עלקין

ולמד בעצמו כאֶכסטרן, ולאחר עמל רב סיים ב־1902 את חוק לימודיו בחארקוב כרופא־שיניים. במקצוע זה מצא פרנסתו כחמש שנים, עד ששלח ידו במסחר העצים והפך לאחד מעשירי העיר. עלקין היה חבר ה„בונד״ מנעוריו, אולם עיקר אהבתו ומסירותו היו נתונים לתיאטרון. תחילת עבודתו התיאטרונית כשחקן־חובב וכבמאי בלהקה המקומית, שהתקיימה בבוב־רויסק בסוף שנות התשעים, והעלתה מחזות בשפה הרוסית. רק ב־1907, בהשפעת התנועה האידישיסטית, החל עלקין לפעול בבוברויסק למען התיאטרון היהודי, כשהוא חותר להקמתו של תיאטרון אידי משובח ואמ־נותי ונאבק בנטיות לשונד וסנסציה, שליוו תיאטרון זה מראשית הקמתו. בשנת 1912 הוציא עלקין לאור וערך את השבועון „באָברויסקער וואָכענבלאַט״, כשהוא מתאמץ להוציאו מכלל שבועון פרובינציאלי ולשתף בו את מיטב הסופרים האידיים. אותן שנים שקד על השכלתו התיאטרונית, ערך טיולי־לימוד בגרמניה, תמך בשחקנים ואנשי ספרות יהודים, אף יסד הוצאת־ספרים מיוחדת בשם „מנחם פאַרלאַג״, שהוציאה לאור את כתבי פרץ הירשביין וספרים אחרים.

עם פרוץ המלחמה שקע עלקין במסחרו, עבר לפטרוגראד והגיע במסעותיו למרחקי סיביר (את נסי־עותיו בסיביר ואת אשר ראו עיניו בה תיאר בספרו „קאיבאלער סטעפעס״, שיצא לאור בוילנה, 1934).

לאחר שרות קצר בצבא חזר עלקין לפטרוגראד ויסד בראשית 1918, ביחד עם אל. גראנובסקי, את „התיאטרון הקאמרי היהודי״. הרעב שהשתרר בעיר עם מלחמת־האזרחים הביא לחזרתו של עלקין לבוברויסק. השלטון הסוביטי בבוברויסק הטיל עליו את הנהלת מחלקת התיאטרון והאמנות בקומיסריון ההשכלה. הוא הקים כעשרה תיאטראות קטנים באיזור: יהודים ורוסים. כן היה מארגן הופעות ומסיבות המוניות, שהיוו חלק מעבודת התעמולה של המשטר החדש. עם כיבוש העיר על־ידי הפולנים נאלץ עלקין, כמי ששיתף פעולה עם המשטר הסוביטי, לברוח מבוברויסק לוילנה, ומיד נרתם בעבודה התיאטרונית בעיר זו, ובעת כיבושה הקצר של העיר ע״י הסוביטים נתמנה שוב למנהל מחלקת התיאטרון בעיר והקים תוך זמן קצר תיאט־רונות יהודי, פולני ורוסי וגם קונסרבטוריום. עם נפילת המשטר הסוביטי עבר עלקין לוארשה ואף בה תפס מקום חשוב בחייה הספרותיים והתיאטרליים של האינ־טליגנציה היהודית, בהיותו במאי ב„להקה הוילנאית״ ובהיבחרו לנשיא אגודת השחקנים היהודים בפולין.

בראשית 1923 היגר עלקין לארצות־הברית ולקח חלק פעיל במאבק האחרון לשמירת קיומו של התיאט־רון היהודי האמנותי. מיד עם בואו הקים את התיאט־רון הנסיוני „אונדזער טעאַטער״, ערך, ביחד עם א. מוקדוני, את הירחון הספרותי־תיאטרוני „טעאַליט״ והיה בין מיסדיה ומדריכיה של הסטודיה התיאטרונית היהודית. זמן־מה ניהל את תיאטרון הילדים, שהיה מסונף לתיאטרונו של מוריס שוארץ.

עם היוסד „הספריה והארכיון המרכזי היהודי״ בניו־יורק היה עלקין למזכירו של המוסד החדש, וב־1940, כאשר הועבר מרכז ייוו״א מוילנה לניו־יורק, היתה ספריה זו לספריית ייוו״א, ועלקין הקדיש את שנותיו האחרונות לטיפוחה ולגידולה של הספריה, שהפכה לאחת הספריות היהודיות הגדולות והחשובות בעולם כולו.

עם קום מדינת ישראל שינה עלקין את יחסו לארץ־ישראל ולעניניה. בשנת 1954, והוא זקן ובא בימים, בא לבקר בארץ־ישראל ומאז היה קשור בקשר אמיץ עם מוסדות תרבות וחינוך בארץ. בסוף ימיו היה עלקין קשור בתכניות לכתיבת ספרנו זה — ספר בוב־רויסק, ומותו — אבידה גדולה למפעלנו.

בחול־המועד פסח 1962 מת עלקין בניו־יורק והוא כבן 89 שנה. בתולדותיו הטרגיות של התיאטרון האידי, במלחמה העזה שניהל בכל שנות קיומו מבפנים, עם מבול תיאטרונות השונד וקלקול הלשון, ומבחוץ — עם אויבים ועם אדישים לגורלו — מקום נכבד שמור יהיה למנחם מנדל עלקין, השחקן, המתרגם, המחבר, הבמאי, המארגן ולוחם מלחמתו של תיאטרון זה.

להלן רשימה אוטוביוגרפית של מ. עלקין וקטע מזכרונותיו של פ. הירשביין עליו.

מענדל עלקין

פון מיין לעבן

א

געבוירן געוואָרן אין יאָר 1874 אין דאָרף בראַזשע נעבן באָברויסק. עלטערן: בעלי־בתישע מענטשן. דער פאָטער הירש בראַזשער — אַ ייד אַ בעל־תורה, זייער פרום. אין 1892 טרייבט מען אונדז אַרויס פון דאָרף. די פאַמיליע קלייבט זיך אַריבער קיין באָברויסק און דאָס ברענגט צו אַ ראַדיקאַלער ענדערונג אין אונדזער לעבן: דער פאָטער ווערט „וועלטלעכער", די לאַנגע קאַפּאָטע ווערט ביסלעכווייז פאַרביטן אויף אַ מאָדער־נעם ראָק. אין הויז הייבט אָן אַלץ אויסזוען „אייראָ־פעיש". די מוטער, בכלל אַ פריידענקערין, האָט זיך שטאַרק גענומען צו „בילדונג". אין דער באָברויסקער יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק איז ניט געבליבן קיין בוך (חוץ שטרענג וויסנשאַפטלעכע), וואָס זי זאָל ניט האָבן געלייענט. זי איז געווען באַהאַוונט אין דער יידישער ליטעראַטור, פלעגט זיך חברן בלויז מיט דער „שטורעמדיקער" יוגנט, און איר פרייער גייסט האָט באַהערשט אונדזער הויז, ווי נאָר מיר זענען אַריבערגעקומען קיין באָברויסק.

ייִנגלווייז האָב איך געלערנט אין חדר, אין דאָרף, ביי גוטע מלמדים. דאָס האָט מיך אָבער ניט באַפרידיקט און צו 10½ יאָר בין איך אָנגעקומען אין אַ באָב־רויסקער ישיבה. „געגעסן טעג", געווען „אַ גוטער בחור", געלערנט אין „גרויסן טיש". מיין פרייע צייט האָב איך געווידמעט בשתיקה צו לערנען זיך רוסיש און תנ"ך. ווען איך בין אַלט געווען קאַרגע 12 יאָר בין איך אַוועק פון טאַטנס הויז „זוכן אַ שטיקל ברויט" — די עלטערן זענען געווען זייער אָרעם. צו 18 יאָר האָב איך זיך שוין גוט „אַרויפגעאַרבעט", האָב שוין געשטיצט די עלטערן און זיך אַלץ געלערנט בתורת עקסטערן. שפּעטער וואַרף איך מיינע פרנסות, פאָר אַוועק מיט צוויי חברים קיין אָדעס און מיר ווערן עכטע עקסטערנס, מיט עקזאַמענס, מיט אומצאָליקע צרות און דורכפאַלענישן א. אַ. וו. צוליב פאַרשידענע סיבות קענען מיר זיך קיינער ניט דערשלאָגן אַפילו צום אָדעסער אוניווערסיטעט (וועגן מאָסקווע, קיעוו א. אַ. איז אָפּגערעדט) און מיר צעפאָרן זיך: ווער קיין לייפּציג, ווער קיין דעסאַו. איך האָב אָנגעהויבן שטודירן צאָן־אַרצט. אין יאָר 1902 האָב איך פאַר־ענדיקט דעם פאַקולטעט פון דענטיסטיק ביים כאַרקאָווער אוניווערסיטעט. פאַרנומען זיך מיט דער פּראָפעסיע פינף יאָר. שפּעטער אויפגעגעבן די ניט אינטערעסאַנטע פאַר מיר אַרבעט און זיך גענומען צו זשורנאַליסטיק. בין געווען קאַרגע צוויי יאָר רע־דאַקטאָר פון אַ ראַדיקאַלער רוסישער צייטונג אין מינסק („Голос провинции"), געאַרבעט אין אַנדערע צייטונגען אין מאָסקווע און פּעטערבורג. במשך פון יאָרן געאַרבעט אין קוגלס „Театр и искусство", אין בעסקינס „Рампа" און אַ לאַנגע צייט געווען אַ „סוחר".

ב

מיט טעאַטער־טעטיקייט האָב איך זיך פאַראינ־טערעסירט אין יאָר 1896. איבער שטעט און שטעטלעך פון „תחום" איז דאַן אָנגעגאַנגען אַ טעטיקייט לטובת די יידן פון בעסאַראַבער געגנט, ווו עס האָט געהערשט צו יענער צייט אַ הונגער און אויך אין באָברויסק זע־נען איינגעאָרדנט געוואָרן פאָרשטעלונגען רוסישע, נאַטירלעך, לטובת די הונגעריקע. אין דער ערשטער פאָרשטעלונג בין איך אויפגעטראָטן מיט גרויס דער־פאָלג אין אַסניצקי'ס קאָמעדיע „דער האָז".

די אָרטיקע דראַמאַטישע געזעלשאַפט האָט מיך

איינגעלאַדן אַלס מיטגליד, און איך בין באַלד אויסגעווילט געוואָרן אויך אַלס סעקרעטאַר פון דער געזעלשאַפט. צו יענער צייט האָבן אין באָברויסק געשפּילט די בעסטע פּראָווינציעלע רוסישע טרופּעס. זומער פלעגן קומען די באַרימטע טרופּעס פון די הויפּטשטעט. אין יענע יאָרן האָט דאָרט געשפּילט (די זומער־סעזאָנען אין משך פון 5־6 יאָר) דער באַרימטער רעזשיסער און שוישפּילער גריגאָרי מאַטקאָווסקי מיט אַ גרופּע קינסטלער (אָלגאַ ראַכמאַנאָוואַ, נאַזימאָוואַ — איצט אין אַמעריקע, לאַנסקאָי, מאַטורין, קראַמאָוו, גאַידאַ, א. אַ.). אָט די טרופּע איז געוואָרן מיין טעאַטער־שול; מאַטקאָווסקי און ראַכמאַנאָוואַ זענען געוואָרן מיינע לערער. דער ערשטער: רעזשי און שוישפּיל־קונסט, די צווייטע — דיקציע און דעקלאַמאַציע. אין צוויי יאָר אַרום בין איך באַשטימט געוואָרן אַלס רעזשיסער אין דער אָרטיקער דראַמאַטישער געזעלשאַפט, ווו איך האָב אָפּגעאַרבעט מיט אַ זעלטן גוטער טרופּע פון אַמאַטאָרן כמעט פיר יאָר, שפּילנדיק יעדע צוויי וואָכן. דער דערפאָלג איז געווען זייער אַ גרויסער און איך בין אַנגאַזשירט געוואָרן אַלס רעזשיסער אין מינסקער קונסט־געזעלשאַפט. דאָרט האָב איך געאַרבעט אַרום 2 יאָר.

ג

סוף 1902 בין איך אַריבערגעפאָרן אין דער שטאָט בעלי (ביי מאָסקווע), ווו כ'האָב פאַרנומען אַ פּאָסטן אַלס צאָן־אַרצט ביים גימנאַזיום, פּראַקטיצירט פּרייוואַט, באַשטימט געוואָרן אַלס רעזשיסער פון אָרטיקן דראַמאַטישן קרייז. די געשעענישן פון 1905 טרייבן מיך צוריק אין תחום. די צייטווייליקע „פרייהייטן" האָבן מיך אַ שטויס געטאָן צום יידישן טעאַטער און איך האָב זיך גלייך גענומען צו דער אַרבעט. צום ערשטן מאָל בין איך אויפגעטראָטן אויף דער יידישער בינע אין יאַנואַר 1908, ווידער אַ מאָל אין באָברויסק, מיט יעקב בן־עמי, לייזער פריד, נערא־לאַלסקאַיאַ, סעם אַדלער, טייטלמאַן א. אַ. אין דעם מאָסקווער „סקירמונט פאַרלאַג" איז דערשינען דעמאָלט דער ערשטער אַלמאַנאַך, אין וועלכן ס'איז געווען געדרוקט אַ דראַמע פון דוד בן־אריה "Жизни" („לעבנס". לעצטנס איבערגעאַרבעט געוואָרן און געווען געדרוקט אין „צוקונפט" אונטערן נאָמען „צוויי דורות"). איך האָב די דאָזיקע דראַמע טאַקע אויפגעפירט מיט דער אויבנדערמאָנטער טרופּע. שוין דער ערשטער אויפטריט אויף דער יידישער בינע איז געווען אַ דערפאָלג. די טרופּע פאָרט אויך קיין קיעוו און אין עטלעכע חדשים אַרום ווער איך איינגעלאַדן אַלס רעזשיסער קיין קיעוו אין טעאַטער „בערגאָניע" און שפּעטער אין זומער־טעאַטער „שאַטע דע פלער".

„געשפּילט" האָבן דאָן אין קיעוו 2 „יידיש־דייטשישע" טרופּעס — סעם אַדלערס, און וועלכער איך האָב געאַרבעט, און אברהם פישזונס. איך האָב זיך דאָן פאַרבונדן מיט שלום אַש, פרץ הירשביין, א. וויטער, און גענומען זיך ערנסט צו רעפאָרמירן דעם „יידיש־דייטש" און גענומען איינפירן נייע מעטאָדן, אָבער... צו פרי איז עס, משמעות, געווען, — נאָכן אָפּאַרבעטן בלויז אַ קורצע צייט האָב איך דאָס טעאַטער פאַרלאָזן, ניט קוקנדיק אויף דער גוטער באַציִונג צו מיר מצד אַלע חברים און מצד דעם דירעקטאָר סעם אַדלער, וועלכער האָט מיך בשום אופן ניט געוואָלט אָוועקלאָזן. איך האָב אָבער דאָרט ניט געהאַט וואָס צו טאָן... און זיך אומגעקערט אַהיים, ווו כ'האָב אָרגאַניזירט פון צייט צו צייט פאָרשטעלונגען פון דראַמאַטישע קרייזן, וועלכע איך אַליין האָב געגרינדעט און אַנטוויקלט. אין יענער צייט האָב איך אַרויסגעגעבן צוזאַמען מיט א. פיינשטיין און אַנדערע אַ וואָכנשריפט („באָברויסקער וואָכנבלאַט"), וועלכע האָט געווידמעט גרויס אויפמערקזאַמקייט טעאַטער־פראַגן (אין דער וואָכנשריפט האָבן זיך באַטייליקט: ש. אַנסקי, ש. אַש, פּ. הירשביין, א. וויטער, ד"ר מוקדוני א. אַ.), באַטייליקט זיך אין דער אַרבעט פון דעם טעאַטער־פאָנד, וועלכן ס'האָבן געגרינדעט י. ל. פרץ, ה. ד. נאָמבערג, פאַדלישעווסקי, ש. ראָזענפעלד, ז. רייזען, ד"ר מוקדוני, א. וויטער א.אַ. בכלל, אַזוי לאַנג ווי איך בין געזעסן אין באָברויסק און אין מינסק, האָט זיך ביי מיר געשאַפן אַ מין פּראָווינציעלער טעאַטער־צענטער. מיין הויז איז געווען אַ עיר מקלט פאַר אַ פשיטא קלענערע שטעט, פלעגן זיך כסדר ווענדן צו מיר וועגן טעאַטער־ענינים, וועגן אָרגאַניזירן טרופּעס א. אַ. וו. איך בין שטענדיק געווען פאַרבונדן מיטן אַלרוסישן אַרטיסטן־פאַרבאַנד.

אין די יאָרן 1910 — 1914 געמאַכט ספּעציעלע רייזעס איבער דייטשלאַנד, זיך באַקענט מיט דער טעאַטער־קונסט דאָרט: ריינהאַרדט, פוקס, די „פאָלקס־בינע". זייער אַרבעט האָב איך שטודירט לאַנג.

ד

די וועלט־מלחמה ברענגט אונטער יעדע טעטיקייט אויף דעם געביט. איך ווער פאַרוואָרפן אויפן ווייטן מזרח צו די סאַיאַנען. אין יאָר 1916 ווער איך מאָ־ביליזירט אין דער אַרמיי און פאַרוואָרפן אויפן מערב־פראָנט, ווו כ׳געפין זיך ביז אַפּריל 1917. נאָך דער רעוואָלוציע ווער איך באַפרייט פון מיליטער, פאָר צוריק אַהיים (קיין פּעטערבורג, ווו כ׳האָב געוווינט פון יאָר 1915) און וואַרף זיך אַריין אין דעם שטראָם פון „באַפרייונגס־אַרבעט״. אין אָנהייב 1918 גרינד איך דעם „יידישן קאַמער־טעאַטער״, צו וועלכן איך צי צו גראַנאָווסקין. אין די ערשטע פּרווו־אַרבעטן פון דעם טעאַטער באַטייליקן זיך ש. ניגער, א. וויטער, בעל מחשבות, און טיילווייז אויך ד״ר מוקדוני, וועל־כער פלעגט אָפט באַזוכן פּעטערבורג. אין 1918 איז פאָרגעקומען די פּראָבע־פאָרשטעלונג (אין גראָסער קלוב) און דעם 12טן יוני (דוכט זיך) די פּרעמיע־רע־פאָרשטעלונג (אין יידישן קלוב). אין יולי האָט מען מיך מיט גראַנאָווסקין אַרויסגערופן קיין מאָס־קווע, ווו דער יידישער קאָמיסאַריאַט האָט געפירט מיט אונדז אונטערהאַנדלונגען וועגן פאַרוואַנדלען דעם קאַמער־טעאַטער אין אַ סאָוויעטיש. די אונטערהאַנד־לונגען זענען אָבער איבערגעריסן געוואָרן צוליבן אַטענטאַט אויף דעם דייטשן אַמבאַסאַדאָר מירבאַך.

די פּאָליטישע געשעענישן אין יענער צייט האָבן צו נישט געמאַכט אונדזערע פּלענער וועגן אַ פּער־מאַנענטער טעאַטער־טעטיקייט.

ה

די שווערע עקאָנאָמישע לאַגע אין פּעטערבורג האָט מיך פאַרטריבן, צייטווייליק, קיין באָברויסק, צו מיין משפּחה. ביז 1919 האָב איך דאָרט געאַרבעט אַלס טעאַטער־פאַרוואַלטער אין דער קונסט־אָפּטיילונג ביים בילדונג־קאָמיסאַריאַט. פאַר דער צייט פון מיין טעטיקייט האָב איך אָרגאַניזירט איבער 10 קליינע טעאַטערס און האָב פּערזענלעך אָנגעפירט מיט 2 טעאַטערס אין באָברויסק — אַ יידישן און אַ רוסישן. זייער פיל האָט מיר געהאָלפן אין מיין אַרבעט ח. טשערוויאַקאָוו, דער פּרעזידענט פון דער ווייסרו־סישער רעפּובליק, דאַן פאַרוואַלטער פון בילדונג־קאָמיסאַריאַט.

עס איז מיר אָבער ניט באַשערט געווען צוריק־צוקערן זיך אַהיים. — אין אָנהייב סעפּטעמבער 1919 האָבן די פּאָליאַקן פאַרנומען באָברויסק. עס האָבן זיך אָנגעהויבן אַרעסטן און איך האָב געמוזט אַנטלויפן פון שטאָט. מיט גרויסע שוועריקייטן האָט זיך מיר איינגעגעבן צו פאַרלאָזן באָברויסק און אַוועק קיין ווילנע. דאָרט האָב איך זיך באַטייליקט אין אָרגאַניזירן דאָס טעאַטער־געזעלשאַפט, פאַר־וואַלטעט מיט דעם טעאַטער (אין טרופּע: אזרא, זשע־ליאַזאָ, לובאַצקי א. אַ. עלמית, בירנבוים, ריווקינא און שפּעטער אויך שניאור און רעזשיסער דוד הערמאַן). אויסגעפירט א. וויטערס „אין פייער״, אינסצעניזירט „די וואַנט״ א. א. וו. אין 1920 איז ווילנע פאַרנומען געוואָרן פון דער רויטער אַרמיי און איך בין גלייך באַשטימט געוואָרן אַלס פאַרוואַלטער פון דער טע־אַטער־אָפּטיילונג אין קאָלעגיום פון בילדונג־קאָמיסאַר־יאַט און אָרגאַניזירט גלייך דריי טעאַטערס: אַ פּוילישן, יידישן און רוסישן. חוץ דעם האָב איך אָרגאַניזירט אַ פאָלקס־קאָנסערוואַטאָריום מיט פּראָפ. גאַלקאָווסקי בראָש. די אַרבעט האָט אָבער לאַנג ניט אָנגעהאַלטן. די ליטווינער האָבן איבערגענומען די שטאָט. דאַן קומען ווידער די פּאָליאַקן און צעשטערן די אָנגע־הויבענע אַרבעט.

ווען די לאַגע האָט זיך אַ ביסל פאַרבעסערט, בין איך איינגעלאַדן געוואָרן פון „די ווילנער״ אין וואַרשע, אויפצופירן ביי זיי שלום אַשס „אמנון ותמר״ און „דער זינדיקער״. אין 1920 בין איך אויסגעוויילט גע־וואָרן אַלס פּרעזידענט פון יידישן אַרטיסטן־פאַראיין אין פּוילן און פאַרבליבן אויף דעם אַמט ביז יאַנואַר 1923, ביז מיין אָפּפאָרן קיין אַמעריקע.

אַ וואַרעמע הײם (1910)

(פראַגמענטן)

א

די טרופּע איז אײנגעשטאַנען אין אַ פּאָר האָטעלן אַרום דער דײטשישער גאַס. און עס איז ניט נאָר ניט געווען מיט וואָס צו באַצאָלן דירה־געלט, עס איז ניט געווען מיט וואָס צו זעטיקן דעם הונגעריקן מאָגן.

אין אַ רעגנדיקן פרימאָרגן, איך גײ אַראָפּ מיט די טרעפּ פון אַ האָטעל צו דער גאַס, מאַך פּלענער, ווי אַזוי אָן אַ שירעם דורכצושפּאַנען צווישן די רעגנטראָפּנס — ניט נאַס צו ווערן; און אײדער איך שטעל דעם ערשטן טראָט אויפן נאַסן טראָטואַר, קומט מיר אַנטקעגן אַן עלטערער, ברײטלעכער ייד, מיט אַ לאַנגער, ברײטער באָרד. חצי רב און חצי גלח. קוקט מיך אָן אַ ווײל, שטעלט מיך אָפּ און פרעגט אויף רוסיש:

— קענסט מיר אפשר זאָגן ווו איך קען טרעפן דעם גאָספּאָדין הירשביין?

— דאָס איז ער, הירשביין אַלײן פאַר דיר.

—טאָ לאָמיר אַרײנגײן אינעווײניק. אונטערן רעגן איז שווער צו רעדן.

איך ברעך מיר מײן קאָפּ אויף שנעל, וויל דערגײן, ווער דער מענטש קען זײן; און צי איז עס אפשר ניט אײנער פון אליהו הנביאס מקורבים.

נעמט דער ייד מיט דער לאַנגער באָרד און טוט אַ זאָג:

— איך קום פון באָברויסק. עפּשטײן איז מײן נאָמען. איך האָב דאָרט אַ טעאַטער. באָברויסק איז אַ גוטע שטאָט. גוטע טעאַטראַלן און גוטע יידן. גאָספּאָדין עלקין, וואָס האָט אײך געזען אין וואַרשע, האָט מיר פון אײך דערצײלט און אײער טרופּע שטאַרק רעקאָמענדירט. אויב איר זײט גרײט צו פאָרן און שפּילן בײ אונדז פּסח, איז געוויס גוט. אין מײן טעאַטער האָבן געשפּילט די בעסטע רוסישע טרופּעס און די גרעסטע אַקטיאָרן פון דער וועלט. און אפשר נײטיקט איר זיך אין אַ הונדערטער אויף הוצאות, אָדער אַ פּאָר הונדערטער, קען איך אויס־לײען אין פאָרויס. בין זיכער, אַז מיר וועלן מאַכן גוטע געשעפטן.

איך האָב געהערט זײנע רײד און אויך געהערט ווי מײן האַרץ קלאַפּט ביז ווײטיק. ווען איך וואָלט זיך ניט געשעמט פאַר אים און פאַר די מענטשן אַרום, וואָלט איך דעמאָלט זיך צעזונגען אויפן הויכן קול און שפּעטער געוואַשן דעם פּנים מיט הײסע טרערן.

„גאָספּאָדין עלקין" האָט אים דערצײלט פון אונדז. דער גאָספּאָדין עלקין האָט אונדז געזען אין וואַרשע און געטראָגן ביז איצטער אויפן קאָפּ. און ניט אַזוי דער באַלעבאָס פון טעאָטער, וואָס איז גע־קומען אין אַ רעגנדיקן פרימאָרגן, צו דערצײלן, אַז מיט פרײנד איז דער וואַסער זיס. מחמת אין וואַרשע איז טאַקע געקומען אונדז אַנטקעגן גאָספּאָדין עלקין, וואָס איז ניט געווען קײן אַנדערער, ווי אונדזער מענדל עלקין. ער האָט זיך מיר דעמאָלט אין וואַרשע פאָרגעשטעלט. אַ שלאַנקער, גלײכער און מיט אַ פאַר־חלומטן פּנים. אַ מענטש אין די דרײסיקער איז ער דעמאָלט געווען. האָט אונדז געגעבן קאָמפּלימענטן און איז אַוועקגעפאָרן.

אָבער מענדל עלקין האָט זיך שוין דעמאָלט אַלײן געשלאָגן קאָפּ אין וואַנט, צו פּרוּוון מיט די שונד־טרופּעס מאַכן אַ שותּפות — זײ זאָלן אים לאָזן אויפפירן בעסערע פּיעסן. נאָך מיט אַ יאָר דרײ פריער, ווען איך בין צום ערשטן מאָל געקומען קײן אָדעס, האָב איך דערהאַלטן אַ בריוו פון מענדל עלקין פון קיעוו, ווו ער האָט געבעטן אַ דערלויבע־ניש אויפצופירן מײנע פּיעסן. איצטער ווערט זײן נאָמען דערמאָנט אין שײכות מיט באָברויסק.

— ווי לאַנג וועלן מיר קענען שפּילן בײ אײך אין באָברויסק?

— אפילו אַ חודש צײט, אויב איר וועט נאָר וועלן.

— וועט פּאָליצײ דערלויבן אַזוי לאַנג צו שפּילן?

— פּאָליצײ טוט דאָס, וואָס איך געפין פאַר נײטיק.

די שׂמחה אין דער טרופּע האָט אויפגעברויזט. מען האָט זיך ממש אַוועקגעלאָזן אין אַ ריקודל. געקומען אַ מענטש מיט אָפענע אָרעמס, געבראַכט אונדז אַ שטאָט, אַ טעאַטער און מזומנים פּאָרויס! וואָס נאָך האָסטו, האַרץ, געוואָלט?

מען האָט זיך געפּאַקט, געגרייט ענערגיש צו פאָרן קיין באָברויסק, און עס האָט זיך אַליין ניט געגלייבט, אַז מיר וועלן זיך דערקלייבן צו אַזאַ פריינטלעכער היים, ווי באָברויסק איז דעמאָלט געווען.

ב

אויף פּסח איז אונדזער טרופּע אָנגעקומען קיין באָברויסק. מיר האָבן זיך אַלע דערשפּירט ווי אין דער היים. אַלץ צוליב איין מענטשן, וואָס האָט אונדז דאָרטן באַגעגנט, אַרויסגעוויזן ליבע און טיפן אינטערעס. דאָס איז געווען דער נאָך גאַנץ יונגער, עלעגאַנטער מענדל עלקין, וואָס איז גרייט געווען פאַר אונדז דעם הימל אַראָפּבר׳ענגען אויף דער ערד.

אין עלקינס שיינער היים האָט זיך די טרופּע פאַרזאַמלט, און מענדל און זיין רבקה האָבן אַרום אונדז אַרומגעפּאַדעט, זיך באַמיט אַראָפּצוּוואַשן פון אונדז דעם אומעט און דעם טרויער, וואָס מיר האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט. אין קיין שום שטאָט, אויסער אפשר מיט אַ יאָר פריער אין יעקאַטערינאָסלאַוו, האָבן מיר אַזאַ וואַרעמע באַציִונג ניט באַגעגנט מצד דער יידישער געזעלשאַפט. דער גאָספּאָדין עפּשטיין, דער יידישער באַלעבאָס פון טעאַטער, אונטער מענדל עלקינס השפּעה, האָט אונדז באַהאַנדלט ווי אַ פאָטער. זיין לאַנגע, שווערע באָרד האָט זיך געפּאַסט צו זיין ראָל.

מיר האָבן די ערשטע צייט אין באָברויסק געשפּילט מיט אַ גאַנץ גוטן דערפאָלג. געוויסע פּיעסן האָבן מיר געשפּילט און איבערגעשפּילט. אָבער די יידישע באָברויסק איז ניט געווען בכּוח אונדז אויסצוהאַלטן צו לאַנג. אויף דער צווייטער וואָך, כאָטש

מנדל עלקין ופרץ הירשביין, בוברויסק 1910
מענדל עלקין און פּרץ הירשביין, באָברויסק 1910

ס׳איז ניט געווען קיין מניעה, ניט מצד דער פּאָליציי און ניט מצד דעם טעאַטער־באַלעבאָס, האָט די זאָרג ווידער אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ און אָנגעהויבן קוקן רעכטס און לינקס, וווּהין צו פאָרן פון באָברויסק.

מענדל עלקין האָט געראַטן מען זאָל זיך ניט איילן, שפּילן וויפל נאָר מעגלעך. ער האָט אונדז געהאָלפן אין אונדזערע ווייטערדיקע פּלענער. כאָטש ער אַליין האָט געפירט גרויסע וואַלד־געשעפטן, האָט ער צוליב אונדז אַלץ פאַרנאַכלעסיקט, ניט אַרויסגעפאָרן פון באָברויסק אַזוי אָפט, ווי ס׳האָבן די געשעפטן געפאָדערט.

רחל פייגענבערג

מענדל עלקין און זיינע געסט

(זכרונות)

באַקענט האָב איך אים אין באָברויסק. איך געדענק אַ שטילע יידישע גאַס אין יענער פּראָווינץ־שטאָט פון ווייסרוסלאַנד — אַ גאַס מיט איינשטאָקיקע רחבותדיקע הייזער, ווו די פאַרנאַכטיקע זון שימערט אינעם אַנגעצונדענעם אָפּגלאַנץ פון קלאָרגעוואַשענע פענצטער־שויבן, און אין די הייסע זומער־טעג שאָטנט זיך איבער זיי דאָ און דאָרט אַ דעמבע־בוים, וואָס זיין שטאַם איז שוואַרץ געוואָרן פון אַלטקייט.

ביים ראָג, וועלכן ס׳האָט באַוואַקסט אַן אַלטער דעמב, האָט געוווינט מענדל עלקין. אַ שיינע און גוט־איינגעפונדעוועטע שטוב איז עס געווען, מיט פינף גערוימע צימערן און אַ פיין געבויטן גאַניק צו דער גאַס אַרויס. די וווינונג האָט אויסגעזען אויסטערליש עלעגאַנט, מיט ווייך־געבעטן סאַלאָן־מעבל, געפּאַסט און געטאָקט אין רויטלעכן האָלץ, און די געשפיגלטע טיר׳ן פון די שאַפעס — אינעם היימיש־געצירטן סטיל פון יענער צייט. די הויכע פיקוסן, וואָס האָבן דאָ געגרינט אין די ווינקלען, זענען געווען אַזוי בילדעריש־הויכאַרטיק. אויף אַ געגלאָזטער טעראַסע האָבן זיך דאָ געמיניעט אין לעבעדיקע קאָלירן אויך אַלערליי וואַזאָנעס און בלומען־טעפּ.

מענדל עלקינען האָבן געקענט אָרעם און רייך. ער האָט זיך אויסגעלעבט אין זיינע אַלזייטיקע פעיקייטן מיט גרויס הנאה: געזעלשאַפטלעך און אויך אַלס פּרט. געווען אַ ציין־דאָקטאָר, אַן אַרטיסט, אַ צייטונגס־שרייבער, אַ רעדאַקטאָר, אַ פאַרלעגער, אַ מחבר פון טעאַטער־שטיק, אַן איבערזעצער און אויך געגעבן כוח און מוח צו שאַפן אַ יידישן טעאַטער פון קינסטלערישן פאַרנעם.

נאָר צווישן די אַלע אויפטוענישן פון מענדל עלקין, וואָס ער האָט זיי פּערזענלעך דורכגעלעבט און זיי זענען אָפּיציעל פאַרצייכנט אויף זיין אייגענעם היסטאָרישן חשבון, איז נאָך פאַראַן ביי אים אויך דער פּראָזאַישער אַמט פון אַ וואַלד־סוחר.

איבערהויפּט אַלס אַזעלכן געדענק איך אים דאָרט אין זיין היים־שטאָט. ס׳איז ביי אים דאַן געווען אַ צייט פון מאַטעריעלן אויפשטייג. לויט זיינע וואַלד־עסקים איז ער געווען באַשעפטיקט אין אַ פריצישן גוט פון דער געגנט און האָט דאָרט אויך אָנגעהאַלטן פריינדשאַפט מיט די גוטבאַזיצער. פון דאָרטן פלעגט אָפט קומען צו אים אין שטאָט אַ יונג פריציש זונדל, וועלכער איז מיט אים, עלקינען, געווען אויף „דו״. ליב געהאַט צו עסן ביי זיין יידישן טיש יידישע מאכלים, חבריש געטרונקען מיט אים אַ גלעזעלע קאָניאַק און דאָס שיין וועגל זיינס מיטן אַרטיק־פריצישן געשפּאַן איז תמיד געווען צום דינסט ניט בלויז פאַר אים אַליין, נאָר אויך פאַר זיינע געסט — די יידישע שרייבער.

געווען זענען עס פּרץ הירשביין און א. ווייטער. ביידע האָבן זיי זיך דאָ געפילט אַזוי ווי אין דער היים. זיי פלעגן אַ מאָל קומען צוזאַמען מיט אַ קורצן וויזיט, בלויז אויף אַ שבת און געווען אַ צייט, ווען איינער פון זיי איז געבליבן דאָ צו אַרבעטן אויף היבשע עטלעכע וואָכן. אַ צימער איז פאַר זיי תמיד גרייט געווען ביי פריינד עלקין אין הויז. און ער, מענדל עלקין אַליין, וועלכער איז געקומען צו וווילשטאַנד אַלס וואַלד־סוחר, האָט זיך שטילערהייט דאַן געפילט פאַרשולדיקט צו זיין בונדיסטישן געוויסן, איז ער דערביי באַזונדערס שטאָלץ געווען אויף דער חברשאַפט מיט די דאָזיקע צוויי באַרימטע יידישע שרייבער, וואָס איינער פון זיי (א. ווייטער) איז מיטן לעבן געווען איינגעשטעלט אין דער יידיש־סאָציאַליסטישער אַרבעטער־באַוועגונג פון יענער צייט און דער צווייטער (פּרץ הירשביין) איז דאָך אין זיינע ביכער געווען אַ פּראָלעטאַרישער ראָמאַנטיקער פון גאָר אַ וויכטיקער מדרגה.

*

אַלס פאַרברענטער יידישיסט און פאַרליבטער אין דער יידישער ליטעראַטור האָט ער, מענדל עלקין, אויך געהאַט די פּערזענלעכע אַמביציע מקרב צו זיין יידישע שרייבער מיטן גרויסן פאַרנעם, ווי דאָס האָט געטאָן דעמאָלט דער נגידישער יונגער־מאַן

באָריס אַרקאַדיעוויטש (ב. קלעצקין), דער שפּעטערדיקער מעצענאַט פֿון דער יידישער ליטעראַטור אין פּוילן, וועלכער האָט צווישן די וועלדער פון דער געגנט אויסגעבויט אַ יידיש פאַבריק־שטעטל און האָט דאָרטן אויפן דאַך פון זיין שיין הויז אויפגעשטעלט אַ ליכטיקע שאלקע. באַצירט די ווענט מיט בילדער און מעבלירט עס מיט געשמאַק, באַשטימענדיק עס ספּעציעל פאַר שרייבער, וואָס שרייבן יידיש. דוד בערגעלסאָן איז דאָרטן געזעסן מער ווי אַ יאָר צייט, ביז ער האָט אָנגעשריבן זיין באַרימטן ראָמאַן „נאָך אַלעמען”. און אַז דאָס בוך איז שוין דערשינען, איז ער אָפּט געקומען אַהער צו גאַסט און האָט דערביי אויך געשריבן געוויסע שעהען אין טאָג.

דאָרט איז בכלל זייער אנגענעם געווען צו אַרבעטן אַפילו אום ווינטער, ווען די אַרומיקע וועלדער זענען געשטאַנען ווי געפּאַנצערט אין פראָסט און בלענדנד־ווייסן שניי. פון צייט צו צייט פלעגט זיך אַראָפּכאַפּן אַהער אויך פרץ הירשביין, און דער זעליקער א. ווייטער איז אין דער דאָרפיש־רחבותדיקער היים פון באָריס אַרקאַדיעוויטש געווען פשוט אַ בן־בית.

ס'האָבן דאָ אויך ניט געפעלט קיין וועגל און קיין שליטל מיט אַ פיינעם געשפּאַן, אַרויסצופאָרן אַ מאָל שפּאַצירן אין דער געגנט.

און מענדל עלקין האָט מיט דער ברייטער האַנט געפּרוווט מקיים זיין דאָס זעלבע אויך אין זיין שייןגעצירטער וווינונג פון דער שטיל־יידישער גאַס אין זיין היים־שטאָט.

געהאָלפן האָט אים דערביי אויך זיין רבקה, מיט וועלכער ער האָט חתונה געהאַט אין זיינע גאַנץ יונגע יאָרן. אין איר גאַסט־פריינדשאַפטלעכקייט לגבי איר מאַנס באַרימטע פריינד פרץ הירשביין און א. ווייטער, האָט זי אַרויסגעוויזן ווייבלעכן טאַקט און פיל גוטוויליקע פשטות. זי איז געווען אַ בת־טובים. געשטאַמט פון אַ רבניש־שטאָטישער משפחה און געווען איז זי, ווייזט אויס, אַ מאָל אויך אַ קלוג מיידל. אַנשטאָט צו לאָזן זיך פאַרשדכענען אין סתם אַ בעל־ביתישן שידוך, ווו ס'איז, ראשית כל, פאַראַן יחוס־אבות, האָט זי זיך פאַרליבט אין אַן אָרעמען עקסטערן־בחור, אַן אָפּשטאַמיקער פון יידיש־דאָרפישן „עמך”, וועלכער איז דערנאָך געוואָרן מענדל עלקין.

ער איז ניט אַלע מאָל געווען דער שטייגנדער וואַלד־סוחר, זי האָט ביי אים אויך געזען שווערע יאָרן פון יידישיסטישער קולטור־טרעגעריי אין וואָרט און אין שריפט.

נאָר דערנאָך האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיינע יידישיסטישע חלומות האָבן דאָך עפּעס אַ ווערט און צו מאָל זענען זיי אויך געווען אַ כבוד און אַ צירונג אַפילו ביי זיין גרויסער הצלחה אינעם וואַלד־מסחר.

אין שטאָט האָט מען דערציילט וועגן מענדל עלקין, ווי אַזוי ער שיט מיט געלט אויף יידישיסטישע אויסגאַבן און שטיצט יידישע שרייבער אויפן גבירישן שטייגער. קאָרעספּאָנדירט מיט י. ל. פרץ, און מיט אַ מאָל האָט מען זיך דערוווּסט, אַז י. ל. פרץ וועט מאַכן אַ באַזוך אין דער געגנט און זיין אַ גאַסט ביי באָריס אַרקאַדיעוויטש אין זיין ניי־געבויטן יידישן פאַבריק־שטעטל, ווו יידישע שרייבער קומען אַהין, ווי אין אַן אייגענער היים. דערביי לאָזט זיך גלייבן, אַז ער, דער גרויסער י. ל. פרץ, וועט אויך זיין דער גאַסט פון מענדל עלקין. פרייען זיך דערמיט באַצייטנס ווייב און טאָכטער. זי, די בת־יחידה זיינע, איז דאַן געווען אַ יונגינקע מיידעלע, וואָס האָט געשפּילט פּיאַנאָ.

און געווען איז עס אויף דער שוועל פונעם פאַטאַלן יאָר 1914.

רחל מרגולין

פליקס שפירא

פליקס (שרגא פייבל) שפירא, שהתפרסם בשנים האחרונות כמחבר המילון העברי־רוסי הראשון, שיצא לאור ברוסיה הסוביטית, נולד לערך בשנת 1879 בבוברויסק לאביו אריה ליב שפירא, שהיה מלמד ולאחר מכן מורה בחדר המתוקן „תושיה״. בנעוריו למד שפירא בחדרים ובישיבות, אף סיפר לי שנסמך לרבנות.

כבן 17 יצא שפירא לקיוב, היה אֶכסטרן, שימש בהוראה עברית, קיבל תעודת בגרות ונכנס למחלקת המשפטים באוניברסיטה בפטרבורג. בפטרבורג למד בבית־הספר היהודי, היה קרוב לחוג הברון גינצבורג, השתתף בעבודת „חברת מפיצי ההשכלה״, ונשלח מטעם החברה לפקח ולמסור דו״ח על הנעשה במער־כות החינוך. כמה מאמרים שלו התפרסמו ב„וֶסטניק״ של „חברת מפיצי ההשכלה״. בפטרבורג נשא שפירא לאשה את מינה ווייס מגרוֹדנה.

לאחר מכן הוזמן שפירא לאחת מערי קאוקאז לנהל גימנסיה ציבורית יהודית־רוסית, שעברה בהש־פעתו במשך הזמן לשפה העברית. עם השתלטות המשטר הסוביטי בקאוקאז נסגרה הגימנסיה. על שפירא הוטל לנהל מוסד לילדים עזובים. הוא אירגן במוסד בית־מלאכה שהתמחה בעשיית מכשירי לימוד שונים. בשנות העשרים השתתף המוסד בתערוכה ארצית במוסקבה. המוצגים משכו את תשומת לבה של קרופס־קאיה (אשתו של לנין) ושפירא נקרא למוסקבה לארגן בית־מלאכה למכשירי לימוד, שהיה קשור עם משרד החינוך הממשלתי. בתפקידו זה שימש עד פרוץ המלחמה ב־1941.

עם קום מדינת ישראל הוזמן שפירא לעבוד בתור מורה לעברית במחלקת משרד החוץ הקשורה עם מדינת ישראל. הוא כתב אז מכתב לועה״פ המרכזי של המפלגה הקומוניסטית וביקש רשיון להכין מילון עברי־רוסי. לאחר שנתקבל הרשיון התקשר בחוזה עם החברה הממשלתית להוצאת מילונים לשפות זרות. אז גם החל ללמד עברית קבוצת סטודנטים מצומצמת (כ־4 אנשים) באוניברסיטת מוסקבה. הוא הזמין אותי לקחת חלק בעבודת המילון, כן עבדנו בהכנת ספר לימוד השפה העברית (שלא יצא לאור). עבודתנו המשותפת נמשכה כשמונה שנים, ביסוד המילון הונחו המילונים של מאיר מדן ושל א. אבן־שושן. שפירא נפטר בה׳ באלול תשכ״א (17.8.61). המילון, שעריכתו נעשתה על־ידי המזרחן ב. גראנדה, היה מוכן כבר כולו, מסודר בכרטיסיה, ושפירא אף הספיק לעשות הגהה ראשונה בדפוס.

המילון יצא לאור ב־1963, הוא מכיל כ־28.000 מלים, בתחילה התכוננו להוציאו ב־200.000 טפסים, משום שהזמנות רבות מאד הגיעו להוצאה־לאור, אולם לאחר מכן הסתפקו ב־25000 טפסים.

צאתו של המילון לאור היה בה משום חידוש רב. לאחר עשרות שנים של חרם יצא לראשונה בברית־המועצות מילון עברי, מילון „בשפה הידועה בפי הבלשנים הסוביטיים כשפה העברית העתיקה והמש־משת עתה כשפתה הרשמית של מדינת ישראל״ (מתוך פתח הדבר למילון). המילון משמש גם מצבת־זכרון למחברו, אחד מחובביה הצנועים של השפה העברית, ששמר לה אמונים בשנות יגון וסבל, וזכה אולי לשמש מבשר ראשון לימים טובים יותר שיגיעו לה בארץ בה נולדו מנדלי מוכר ספרים, ביאליק ושאר בוני הספרות העברית החדשה.

אהרן פישקין

נח גוֹרליק

אמי, זלדה למשפחת ריבקין, עליה השלום, היו לה שני אחים, אשר, כסגולה נגד עבודת־הצבא בימי הצארים, הרכיבו לעצמם שמות־משפחה חדשים ונפ־רדים. האחד, יעקב דוינא, היגר לאמריקה ושם הקים לו משפחה; והאחר, יחיאל־אייזיק גורליק, נשאר והקים לו משפחה בבוברויסק.

דודי יחיאל־אייזיק היה מורה, מלמד. על הרוב היה עוסק בשיעורים פרטיים, ליחידים ולקבוצות, והפרנסה בבית היתה מצומצמת. אלא שאשתו, רחל, אשת־חיל היתה והיא עסקה בעיסוקים שונים כדי להרויח ולהשלים את החסר למחית הבית. בקיץ, למשל, היתה חוכרת גן־פירות, כדרך שנהגו יהודים רבים אחרים — לחכור גני־פירות מגויים בבוברויסק ובסביבותיה. לרוב היתה להם גם פרה או עז והחלב היה מצוי בבית. אף ירק היה מצוי על שולחנם. היה להם בית קטן על שטח אדמה נרחב למדי, מעבר לבית־העלמין היהודי הישן, הרחק משאון העיר והמונה, בדרך לבית־הנתיבות המרכזי של בוברויסק. בכל קיץ היתה מקפידה על כך שהשטח כולו ייזרע תפוחי־אדמה ו„שאר ירקות", כדרך שנהגו יהודים רבים אחרים שהיה להם שטח אדמה כלשהו ליד הבית. וכך התפרנסו איך שהוא, עד שהילדים גדלו והחלו להתפזר איש לעברו.

דודי יחיאל־אייזיק איש משכיל היה ומשך גם בעט סופרים. מפעם לפעם היה מפרסם רשימותיו ב„הצפירה". זכורני, פעם נזדמנה לידי חוברת כתובה בכתב־ידו על תורת השחמט, והחיבור כולו כתוב בחרוזים, כיד המליצה הטובה על משכילי העם באותם הימים. אם איני טועה, היה זה נסיון ראשון לחבר חיבור על משחק השחמט בעברית.

בולמוס זה של כתיבה ירשו ממנו כמעט כל הבנים והבנות. הבן הגדול, אהרן גורליק, איש הס.־ד., היגר לבסוף לאמריקה ושם פירסם ספר זכרונותיו „שטורעמדיקע יאָרען" („שנים סוערות". פרקים ממנו מתפרסמים בספר זה). אך יותר מכולם הצטיין בלהט כתיבתו הבן הצעיר נח גורליק.

בן־דודי זה גדול היה ממני בשנתים־שלוש *, ואולי גם יותר מזה. היה זה בחור גבוה, רזה, קוי פניו דקים ועדינים. כדרך רוב בני היהודים באותם הימים לא היתה לו שום התעסקות מיוחדת. הוא לא ידע שום מקצוע, ורוב הימים והלילות עסק בכתיבה. ועיקר כתיבתו — שירים. הוא כתב בלשון אידיש. ועד מהרה התחיל לפרסם את יצירותיו בבמות שונות. לגדולים ולקטנים. לא תמיד היה חותם על יצירותיו המודפסות את שמו המלא, ופעם, זוכר אני, חתם אחד משיריו, בקובץ למבוגרים, בשם נ. ברענדערסאָן.

נח זה היה בבוברויסק ילד־השעשועים של חוג האידישאים. סופר שהיה מזדמן בבוברויסק היו מציגים אותו לפניו ונח היה קורא בפניו את שיריו. כך, זוכר אני, נזדמן פעם לעירנו הסופר פרץ הירשביין. הציגו לפניו את נח והשנים בילו יחד שעות וימים. ביקורו של סופר מפורסם בבוברויסק היה, כמובן, חג לעיר כולה. אולם לנח בן־דודי היה דבר כזה בבחינת חוויה נפשית עמוקה, באשר הוא עצמו לא יכול היה, משום האמצעים הדלים של הוריו, להרשות לעצמו לצאת אי־פעם לכרך, לוארשה למשל, היא המטרופולין של הספרות האידית בימים ההם.

אכן, בכל לבו שאף לצאת לזמן־מה מבוברויסק, לשאוף אוירה של הספרות האידית בכרך הגדול; הוא גם שאף להרחיב את השכלתו, אך הדבר נמנע ממנו. הבחור שאף לפרוש כנפים, אך המציאות האפורה והקשה כבלה אותו. והדבר, כמובן, השפיע עליו השפעה מדכאה. מר־נפש היה ולרוב מרוגז. בידור ומרגוע היה מוצא לו פעמים במשחק השחמט, שאהב אותו מאד. תכופות היה מבלה בביתנו במשחק זה שעות על שעות. משחק היה אתי או עם אחי הגדו־לים ממני. אך גם את משחק השחמט היה מסיים פעמים מתוך רוגז ועצבנות. עם כל הפסד נדמה היה לו, כי קרוב היה דווקא לזכות... כן במשחק השחמט וכן — בחיים.

פעם אסרה אותו המשטרה בבוברויסק כחשוד בהשתייכות לאגודה מהפכנית, כמאסרים רבים אחרים

---

* לפי ה„לעקסיקאָן" של ז. רייזען, נולד ב־1893.

באותם הימים של רוסיה הצארית. אסור היה ימים אחדים. אך יותר מן המאסר עצמו השפיע עליו דבר החרמת כתביו על ידי המשטרה. דבר זה כמעט הוציא אותו מדעתו, וזמן־מה התהלך כמוכה שגעון־הרדיפה: נדמה היה לו, כי כולם מתנכלים לחייו, זוממים להר־עילו, ואפילו בבית הוריו חשש לנגוע באוכל.

מן הבמות השונות בהן הדפיס בן־דודי זה מיצי־רותיו, זוכר אני רק את הירחון לילדים בשפת אידיש „גריניקע בוימעלאַך". בירחון זה פירסם מעשיה ארוכה בחרוזים „דער סוחר מיטן בער" („הסוחר והדוב")*. שיר אחר שפירסם בירחון זה היה שיר־הגשם „טריפּט אַ רעגנדל" (המובא בסוף הרשימה הזאת). מנגינה לשיר זה חיבר הקומפוזיטור ליווֹשיץ, מי שחיבר את המנגינה לשירו הידוע של מוריס רוזנפלד „מיין ייִנגעלע" („נערי"). בשנותיו האחרונות התגורר נח גורליק במוסקבה ובמינסק. במינסק השׂ־תתף בעתונות האידית הסוביטית והוציא שני קבצי שירה: „קינדער־לידער" (1928) ו„יוגנט־לידער" (1929).

בימי הבולשביקים התגורר נח במוסקבה ואחרי כן במינסק. ידיעה אחרונה עליו קיבלתי מאחי במוסקבה. במכתב מיום 22 במרץ 1961 הוא מודיע לי כי נח גורליק שלנו ברח בשעתו ממינסק מאימת קלגסי הנאצים ולא חזר אליה עוד. עקבותיו לא נודעו עד היום. ודאי נספה אי־שם כאלמוני יחד עם אלפים ורבבות אלמונים אחרים, שנספו בימי השואה בידי צוררי עמנו.

בכך נסתיימו, סיום טרגי ביותר, חייו של נח גורליק.

* יצאה לאור בחוברת מיוחדת בחארקוב 1918.

נח גאָרעליק

טריפּט אַ רעגענדל...

טריפּט אַ רעגענדל,
טריפּט אַ רעגענדל:
קאַפּ, קאַפּ.
אין די שייבעלאַך,
אין די דעכעלאַך:
קלאַפּ, קלאַפּ.

און די פויגעלאך
מיט די הינדעלאַך:
ציפּ, ציפּ.
צו די סטרעכעלאַך,
צו די בוימעלאַך:
היפּ, היפּ.

נאָר די קינדערלאך
אויפן רעגענדל:
האָפּ, האָפּ,
אין דעם לויטערן,
קלאָרען וואַסערל:
שליאָפּ, שליאָפּ.

טריפּט דאָס רעגענדל,
מיט די טראָפּעלאַך:
טיאָך, טיאָך,
און די קינדערלאַך
אויפן רעגענדל:
אָך, אָך!

אוים דאָס רעגענדל,
שיינט אַ זונעלע:
שיין, שיין,
נאָר די קינדערלאַך
אַלץ אין וואַסערל:
פּיין, פּיין!

(„גרינינקע בוימעלאַך", נומער 8, מאַי 1914)

הענעך שוועדיק

המשורר היהודי־סוביטי הענעך שוועדיק נולד בבוברויסק בשנת 1914, בן למשפחה אדוקה. קיבל חינוכו בבית־ספר סוביטי. בהיותו כבן 17 נסע עם אחיו חיים לבירוביג׳אן והתגורר שם באחת הקומונות

הענעך שוועדיק

שקמו בטייגה הסיבירית. לאחר שאחיו איבד עצמו לדעת עקב אהבה נכזבה חזר המשורר למינסק ולמד שם בפקולטה הספרותית של המכון הפדגוגי ע״ש גורקי, השתתף בעתון הבילורוסי „פיונר בילורוסיי״ והיה עובד מדעי במכון לשפה וספרות של האקדמיה הבילורוסית. החל לכתוב שירים בהיותו נער, ב־1929. ב־1934 יצא ספר שיריו הראשון „סטארט״, שנה לאחר מכן — הפואמה לילדים „אונדזער דזשים״, המתארת את סבלות הכושים המנוצלים במטעי הגומי באפריקה. ב־1939 יצא ספר שיריו „לידער״.

בשיריו משתקפים מוראות שנות מלחמת־האזרחים (ר׳ שירו „וואָס געווען איז אין מיין היימשטאָט״, שער י״ג), הניתוק מעולם המסורת הישן, שבו עברה ילדותו בבית אבא (ר׳ שירו „שטיל, נאַכט״, בעמוד זה), מותו הטראגי של אחיו האהוב וחוויות בירובי־ג׳אן. למרות כל מה שעבר עליו היה המשורר הצעיר מלא שמחת חיים.

ווייל ביז וואַנען איך לעב — איז דאָ קאַמף, איז דאָ מוט.\
און אין לעבן און קאַמף איז דאָס לעבן מיר גוט.

עם פלישת הנאצים לברית־המועצות גויס לצבא. כתב שירי חזית ומלחמה (שכמה מהם נתפרסמו לאחר מותו בקובץ „צום זיג״, מוסקבה 1944). נפל חלל בשדה־הקרב בחזית בריאנסק ב־11 בנובמבר 1942.

הענעך שוועדיק

לידער

* *\
*

שטיל, נאַכט.\
אַ שוואַרצער שאָטן אויפן וואַנט —\
מיין טאַטע דאַוונט.\
קלאַפּט מיט גרויסן פויסט אין האַרץ,\
שאָקלט זיך און בייגט זיך פרום צום דיל\
און דאַוונט...\
איך קוק, און פלוצלינג ווערט מיר אַזוי שווער,\
עס דריקט די נאַכט מיין יונגן אַקסל.\
מיר דאַכט —\
מיין טאַטע ציט מיך צו דער ערד,\
ער לאָזט ניט שטייגן מיר, ער לאָזט ניט וואַקסן.

און פלוצלינג זע איך: ניט מיין טאַטע איז עס,\
דאָס האָט דער טויט זיך פרום צעשאָקלט.\
כ׳פאַרשטשעמע ציין, פאַרוויקל אים אין טלית,\
און האַסטיק וואַרף איך אים אין שלינגענדיקן אָפּגרונט.\
עס פאַלט, עס פליט, און ס׳ווערט מיר אַזוי גרינג, —\
אין וויג אין לעצטן וויגן זיך די שאָלן.\
כ׳צענעם די הענט —\
ס׳איז פריי.\
מיין טאַטע קייקלט זיך אַ שטומער אינעם אָפּגרונט.

(„סטאַרט״, מינסק 1934)

ביים פענצטער

איר הערט, ווי די יידישע דיכטונג רופט,
ווי אונדזערע לידער בעטן:
— ברידער דיכטער, גיכער אויף!
מע מוז די דיכטונג רעטן! —

עך, פארלארן האב איך א סך,
צו פיל האב איך פארלארן,
נאענט שוין, נאענט דער אויפדערנאכט,
מונטערע ציגן פארן.

איך שטיי בא דעם פענצטער, —
די זון לעשט זיך אויס.
וויקלען זיך, וויקלען זיך פאנען,
און בלאס, און פארדייגעט, און שטיל שווימט
ארויס
און פאדערט נקמה, און יאגט מיך פארויס
מיין אלטיטשקער מאמעס פנים.

(„צום זיג“, מאסקווע 1944, זייט 60)

עס קרייען הענער

וואס איז טרויעריקער, וואס איז שענער,
וואס קאן דעם הארץ זיין מערער נאענט,
ווי דער פלוצלינגדיקער קריי פון הענער
אויפן סאמע מיטן פראנט.

צווישן הארצרייסנדן פייף פון מינעס,
צווישן קנאלנדער הארמאטן־שטים
קלינגט דאס קרייען דא אינמיטנדרינען
אזוי הארציק, אזוי אינטים.

וואס טויג מיר ס׳ליד פון סאלאווייען
און פלייטן־פייף, און פידל־שפיל,
אויב דאס הייזעריקע פראסטע קרייען
וועקט אין מיר אזא געפיל,

אז נאר פארויס דאס הארץ עס בעט זיך,
אי דורך פייער, אי דורך בלוט,
צו דעם ווייסרוסיש־יידיש שטעטל,
ווי געוועזן איז מיר גוט...

וואס איז טרויעריקער, וואס איז שענער,
וואס קאן דעם הארץ זיין מערער נאענט,
ווי דער פלוצלינגדיקער קריי פון הענער
אויפן סאמע מיטן פראנט.

(„צום זיג“, זייט 61־62)

סארא קאהאן *

לידער

באברויסקער מעלוכישע ניי־פאבריק

פענצטער העל באלויכטענע, ווי אויגן קלארע, פלאמיקע,
איר האט היינט א ליכטיקייט צעצונדן אין מיין בליק.
אפגעווישט די שילדן: „מענערישע, דאמעשע“
האבן דיינע פייערן, ריזיקע פאבריק.

איך קוק ווי א צעטומלטע, מיט אויגן
צוגעזשמורעטע,
און כ׳וואלט פארבלענדט פון פייערן,
פון לויטערקייט,
פון שיין,
און פלוצלינג — עס דערמאנען זיך
לעמפעלעך אמאליקע,

---

* א באברויסקער יידיש־סאוויעטישע פאעטין (זע ז׳ 210).
איר ערשטע זאמלונג לידער „אין וועג“ איז ארויסגעגעבן
געווארן אין יאר 1934 אין מינסק.

וואָס האָבן אויגן מיידלשע
געטונקלט אָן אַ צייט.

איצט ציען זיך פאַלאַנגעסווייז
חברה — יאַטן פריילעכע

פון אויף וואַכטעם אינדערפריאיקע אין זייער נייער היים,
דערמאָנען זיך מיר נייטערקעס,
מיט רוקנס אויסגעבויגענע
פון אַרבעט פופצנשעהיקער, אין ווענט פון נאַסן ליים.

(„אין וועג“, מינסק 1934, זייט 12)

אין שיפל

דו בעריאָזע, בעריאָזע מיין פריינט,
האָסט דערמאָנט מיר אַזוי פיל דאָ היינט!
וויל איך זינגען, דיר זינגען ביז טאָג,
וויפל לידער מיין האַרץ נאָר פאַרמאָגט.

מיר שווימען אין שיפל באַצווייט,
ס'האָבן וועסלעס דאָס וואַסער געדרייט,
און דאָס וואַסער איז קלאָר און איז טיף,
טוט אַ יאָג זיך צום שיפל, אַ שטיף.

פאַלט מיין אויג אויף די הענט צו מיין פריינט,
זיינע הענט זענען ברוינער נאָך היינט,
איילט מיין אויג, פול מיט פרייד, שוין צוריק,
נאָר ס'דעריאָגט און פאַרהאַלט עס אַ בליק.

שטייט אין פרייד איצט אָן אויג קעגן אויג,
ס'גיט מיין פריינד זיינע וועסלעס אַ לייג...

שווימט דאָס שיפל אָן וועסלעס אַליין...
ס'הייבט אין הימל די זון אָן פאַרגיין.

עס צעשיט זיך אַרום יעדער קלאַנג,
עס דערטראָגט זיך פון ווייט אַ געזאַנג,
שווימט פאַרביי יעדער קוסט, יעדער בוים,
שווימט אַ שיפל אָן וועסלעס אַליין...

מיט אַ מאָל... און ניטאָ שוין קיין זון,
די לבנה שווימט גלייך דאָ מיט אונדז,
און דער הימל איז בלוי און איז ריין,
שווימט אַ שיפל אָן וועסלעס אַליין...

דו בעריאָזע, בעריאָזע מיין פריינט,
האָסט דערמאָנט אַזוי פיל דאָ היינט!
וויל איך זינגען, דיר זינגען ביז טאָג,
וויפל לידער מיין האַרץ נאָר פאַרמאָגט.

(„מיין היימלאַנד“, מינסק 1938, ז"ז 77־78)

שרה שמוקלר

שרה שמוקלר נולדה בבוברויסק להורים עמלים. מילדותה הצטיינה באָפייה העדין וביחסיה היפים לחברותיה ולחבריה. היא גמרה את הגימנסיה במדלית־זהב, והיתה למורה בעיר מולדתה. תוך כדי עבודתה בהוראה נתפסה לציונות. היא היתה חברה קרובה ואינטימית ללאה מירון ולברל כצנלסון. יחד הפיצו את הרעיון הציוני בנוער. יחד התפתחו ולחמו על תחיית עם ישראל בארץ־ישראל. בחרדת קודש התיחסה לכל פעולה למען הארץ.

בימים ההם היו מכשולים גדולים בדרכו של הנוער, אשר העלה את דגל ציון בציבוריות היהודית. הלב המה לארץ הקודש, אך הדרכים המובילות לציון היו מעורפלות. ההתישבות בארץ היתה שרויה בקפאון. הנוער הציוני בתפוצות הגולה, ביחוד במרכזי היהדות הרוסית, התנוון מחוסר פעילות למען הגשמת הרעיון הלאומי. על הנוער הציוני האידיאלי היה גם להתגונן מפני מפיצי ההתבוללות. כתגובה נגד אויבי הציונות והקפאון בתנועה הציונית הרשמית התארגנו גרעינים פעילים של בני נוער, שהחליטו להכשיר עצמם לעליה לארץ, על אף המכשולים, ולהתמסר להגשמת הרעיון הציוני בכל התנאים. ועם אלה נמנתה גם שרה שמוקלר.

כשגמרה בלבה לעלות לארץ, החלה להרהר במה

לפעול בארץ לתועלת עמה. היא החליטה שכאחות רחמניה תוכל להיות מועילה ביותר, להושיט עזרה, להיות קרובה לעובד. יצאה לקיוב, השתלמה במקצוע אחות ומילדת, ועלתה לארץ. היא עבדה יחד עם הד״ר הלל יפה. ניהלה את בית־החולים בזכרון־יעקב, אז היחידי לעובדים ביהודה, שומרון והגליל. עם בואה של שרה זרח אור על המוסד הזה. משבא החולה

שרה שמוקלר

לביה״ח אפפתו אוירה חברית חמה ונעימה. שרה היתה מקבלת את החולים בפשטות ובלבביות. החולה הרגיש את עצמו בפיקוחה של אחות הדואגת לו, המקילה את סבלו, מכאוביו ובדידותו.

כדי להוציא לפועל את עבודתה זקוקה היתה לעוזרים, והללו לא נמצאו על נקלה. אולם משהכירו את מסירות־הנפש של שרה, היו באים לעזרתה בלי לקבל שכר ובלבד להיות במחיצתה וללמוד ממנה את אהבת הבריות.

אולם מסגרת הפעולה הזאת היתה צרה בשביל שרה. היא שאפה לעבוד בחקלאות ולחיות בפועל את חיי חבריה. על כן עברה לכנרת ומשם לדגניה ועסקה בעבודה חקלאית.

לא קל היה לה להתגבר על כל הקשיים שהיו כרוכים בעבודת האדמה בימים ההם. לא בנקל הסתגל גופה העדין לעבודה המפרכת. היא חלתה תכופות, אך המשיכה בעקשנות בעבודתה.

אולם לא זמן רב ארכה תקופה זו של עבודתה בחקלאות, תקופה מלאה ענין רב וטעם בחיים. יום אחד פנה אליה ד״ר הלל יפה בדרישה שתבוא לגליל העליון, ליסוד־המעלה, הידועה בקדחת האיומה שבה. מושבה זו נשארה בלי עזרה מדיצינית, ואין איש היכול למלא תפקיד זה. היא קמה ונסעה בלי שמץ של דאגה לעצמה, לבריאותה הרופפת, לסכנה שלפניה. היא באה ליסוד־המעלה והושיטה עזרה רפואית לכל נצרך. לחמה עם מלאך המות והצילה מצפרניו חיי אנשים. ליוותה את החולים הסובלים באהבה אמהית והֵקלה יסוריהם. ראו אנשים את הקרבתה העצמית ושאלו את עצמם: במה זכינו לטיפולה של נפש יקרה וטהורה זו?

כך עבדה שרה יומם ולילה למען הצלת בני יסוד־המעלה, עד שנפלה היא עצמה קרבן לקדחת שחור־השתן. היא הושיטה עזרה לרבים, אולם לעצמה לא יכלה לעזור. המחלה הממארת תקפה גם אותה לאחר שנחלשה מרוב מאמצים גופניים ורוחניים. היא הועברה מיסוד־המעלה לבית־החולים בצפת, אך העזרה באה באיחור. היא נאבקה עם מר המות ולא יכלה לו. בז׳ באייר תרע״ט (7.5.1919) כבה אור חייה של שרה היקרה. חבריה העלו את עצמותיה למנוחת עולמים לכנרת. לאותה כנרת שבכל כך אהבה חוננה את רגבי אדמתה.

יוכבד רבינוביץ

*

מי לא יזכור את העלמה העדינה הזאת, זהובת־השער ותכולת־העינים, אשר פניה הפיקו אורה — בבואה לארץ־ישראל לשם עבודה, לא במטרה העומדת לעיני הרוב עתה, להשיג משרה טובה, כי אם על מנת לעבוד את עבודת הקודש, זאת אומרת, למסור לעבודה את כל כוחותיה ואת כל זמנה, בלי לשעות לגמרי להנאה החמרית. שנתיים עבדה שרה על ידי בבית־החולים שבזכרון־יעקב, היא השרתה מסביבה רוח של אינטליגנטיות, חירוף נפש, חריצות וחסד חרישי. הודות לה הציל בית־החולים שלנו את חייהם של כמה פועלים, ולא זו בלבד, אלא בזכותה — למרות דלות האמצעים — ניתנה האפשרות לפועלי סביבתנו להתקיים ולעבוד. על כל עבודתנו הרפואית נחה רוח המסירות לעבודה והכרת גבהה הרעיוני. אחיות ומבשלות ושמשים היו באים אלינו לעבוד חינם, רק חלף אוכל. מקרב הפועלים היו באים אליה. טוב־לב, אמונה עמוקה בתעודתה, הבנת נפש האדם והענוה המפליאה אשר כה הקסימה את כל אלה שהכי־רוה מקרוב — אלו היו מסגולותיה של שרה שמוקלר.

וזוכר אני אותה אחרי־כן, כאשר נדמה לה,

כי עבודתה המקצועית לא תתן לה את מלוא סיפוקה, כי היא פרשה במקצת מקהל העובדים — ומתוך כך הלכה ונכנסה לגמרי אל חוג הפועלים. זוכר אני אותה בדגניה — שמה נסעתי על מנת לראותה — והנה היא מיטלטלת על עגלת הזבל, פניה נפלו ועצבת עמוקה שוכנת בהם. נדמה לי, כי היתה בהם הבעה כמוסה של פקפוק בתעודתה, וכעבור זמן, כאשר צריך היה להציל מנוראות המלריה את איכרי יסוד־המעלה, זו הסביבה הזרה לה והאויבת לה כמעט, באה אליהם ותדע לנטוע בלבם אמון אין גבול, אהבה ואפילו — רגש שאינו שכיח במושבותינו — הכרת טובה, והיא נפלה בשדה המערכה לא כחייל פאסיבי, לא כסחופה באיזה זרם של התלהבות חולפת, כי אם הקרב הקריבה את עצמה בהכרה ברורה, באומץ לב קר ובפשטות של כבוד.

ד״ר הלל יפה

אליעזר שיין

אליעזר בן נחמיה שיין נולד בבוברויסק בה׳ חנוכה תרמ״א (1880). למד בחדר ובישיבות (בפאֹ־ריץ׳, אצל ר׳ חנוך הנדל פרידלנד, בישיבת מיר ועוד). הצטיין מילדותו בכשרונותיו הנעלים ובאפיו הרציני והתפרסם כעילוי. עוד בהיותו צעיר התחיל לעסוק בהוראה ולהשתתף בחיים הציבוריים: בתנועה

אליעזר שיין

הציונית ובתנועת „פועלי־ציון״ וס. ס. בשנת תרס״ח נבחן בפולטבה וקיבל תעודת מורה (המקצוע המיוחד שלו היה מתימטיקה). בשנות תרס״ט—תר״ע היה מורה בתלמוד־תורה בשאבלי (פלך קובנה), בשנת תרע״ב — בזגוריצא (בסרביה), בשנות תרע״ג — תרע״ז בתלמוד־תורה בסימפרופול (גם כמנהל), בשנת תרע״ח—תרע״ט הוזמן כמורה ללימודים העברים בקורסים למורים של חברת „מפיצי ההשכלה״ בחאר־קוב (מקודם „הקורסים הגרודנאים״). בשנות המהפכה הרבה להשתתף בתנועה הציונית בקרים ונבחר ליו״ר הקהילה הדימוקראטית הראשונה בסימפרופול. בשנת תר״פ עלה לארץ. בשנת תרפ״א היה מורה בבית־הספר החקלאי בפתח־תקוה; ועם סגירתו הוזמן כמורה לשיעורים למורים מיסודה של חברת „כל ישראל חברים״ בירושלים (תרפ״ב—תרפ״ג), השתתף בסידור ובעריכת „המסילה״, ספר הקריאה והלימוד לתנועת העבודה בארץ־ישראל (תרפ״ד); עבד שלוש שנים כמפקח על בתי־הספר של ועדת התרבות; טיפל בסי־דורם של רוב בתי־הספר של ועדת התרבות; בארגונם, בעריכת תכניתם, בהזמנת מוריהם, בכיוון עבודתם (תרפ״ה—תרפ״ז). בשנתיים האחרונות (תרפ״ח—תרפ״ט ומחצית תר״ץ) עבד כמורה בבית־הספר במרחביה. בשנת תר״ץ חלה, ואחר מחלה ממושכת נפטר בירו־שלים בי״ג ניסן תרצ״א (1931).

(„נתיב״, קובץ מאמרים, ת״א תרצ״ב, עמ׳ 5)

בנו של אליעזר שיין — נחמיה — נולד ב־1921. אחר גמר לימודיו בעין־חרוד שירת בפלמ״ח. פיקד על הפלוגה שפוצצה בי״ט בסיון תש״ו (17.6.1946) את גשר א־זיב ונפל באותה פעולה עם 12 חבריו.

ברל כצנלסון

ללא התגלות

רק מעטים מן המעטים ידעו מה הוא לנו אליעזר שיין אשר ליווינוהו אל העפר. עוד פחות מזה מספרם של אלה אשר שיערו בחייו מי הוא המהלך בינינו. ואני, הכותב, לא אתימר כי ידעתיו, באשר לידי ידיעה לא הגעתי כלל, אבל חשתי בגדולתו, בעילאותו, חשתי בו משק כנפי נשמה גדולה. ציפיתי להתגלותו. ועתה ראיתיו בקצו.

תמה פרשת חיי אליעזר שיין. האור הגנוז לא נגלה.

הוא נגלה עלי בימי נעורי, כשכל חדרי הלב היו פתוחים לקראת הגדולות, כשכאב אסון האומה היה עוד חדש עמנו, כאב זה שכבש אותנו לצמיתות. איני יודע אם זקנינו שהיו קמים בלילות ועורכים „חצות" ושופכים דמעות על קשי השעבוד ומרי הגלות כאבו ככה כאשר כאבנו אנחנו, נערים סעורי מהפכה, את שבר העם ואת קלון העם. נחשולי עולם הציפו אותנו, יין המהפכה השכירנו, בצבאותיה יצאנו, בסערותיה טולטלנו, בתבוסותיה ניגפנו. ובתוך כל אלה היינו מועטים בין המרובים אשר שום סערה לא עקרה את שרשינו מתוך קרקע ההוויה הישראלית. עמדנו על נפשנו, סוככנו על נאמנותנו לעצמנו, נאמנות של בנים שגלו מעל שולחן אביהם, תרועות הנצחון וחרדת המפלות מסביב לא החרישו את הכאב של אבדן־עם ו„חציר העם". בהקיץ ובחלום ראינו את להט החרב המתהפכת, את כליון הגוף ושריפת הנשמה של המוני ישראל. אותות מבשרי רעה נשקפו לנו בכל: שקיעה בתוך „תחיה", כניעה בתוך מהפכה, התכחשות בתוך שחרור. בסימטאות האפלות של וילנה היהודית, ברעבונן ובלכלוכן ובזמזומן על קיום של פרוטה נשמנו את אויר הכליון. דבקנו בדלות, במרתפים, במחנות מהגרים, בחולי, ביסורים. בערנו באש הכפירה והיאוש ושלאחר־יאוש. דנו את עצמנו להיקלע באין מוצא, באין נתיב, וראינו את עצמנו אחרונים.

אז קרבתי אליו. ידעתיו מקודם כאיש המוח. כאיש האמת. כאיש מידות. אך עתה ראיתיו באור חדש. ראיתי את האש הגדולה, את היסורים המשיחיים, את הבוער ואינו אוכל. ניתנה לי הזכות להידבק בעולמו הפנימי של אחד גדול. חשתי בסערות רוחו, במלחמתו עם האלהים ועם השטן ועם אנשים, ויותר מכל עם עצמו. ראיתיו לוהט ביסוריו, נאבק בד' אמותיו כארי בתוך סוגרו, מלא רחמים לעולם ומתאכזר לעצמו, מבקש את האמת בכל מחיר, ומחשבתו חותכת כחרב ואינה נרתעת. ובעצם כל יסורי הכפירה והיאוש הללו היתה פורצת להבה פנימית של אמונה עמוקה, אהבת חיים ואמונה בערכם, דבקות ביקום ותתירה אל היש הכמוס. היתה הרגשה כי אדם זה חש את נשמת העולם. היקום אינו בשבילו חומר עכור, ומקרי החיים אינם דברים של מה בכך. מגעו הופך זוטות החיים למאורעות. מבט עיניו חושף מהויות גנוזות. בחיי שעה הוא מבחין חיי עולם.

ובכל אלה, בכל היותו נתון לעצמו, לנבכי נפשו, להוויתו המיוחדת, היה „יהודי־היהודים". כאילו נשמת הדורות איותה אותו למשכן לה. כאב האדם התלכד בו עם כאב האומה ויהיו לאחדים. מעולם לא היה לבו מחוץ לחיים, לסבלותיהם, להסתבכויותיהם ולמלחמותיהם. מחשבתו המתחבטת בכבשונו של עולם לא האפילה בפניו מעולם על עמק הבכא, על המצוקה והשעבוד והשפלות. מעולם לא ביקש להשתחרר מעמק הבכא, מעולם לא ביקש להירגע בחביונן של ספירות המחשבה העליונות.

מראהו היה של בחור־ישיבה, בדול מן הבריות. כזה היה גם בהיותו נערץ ורב־השפעה בקהל פועלים ובחבורות־הגנה ובאגודות־חשאין. הספרים החדשים, הלימודים, המחשבות ואפילו החברה החדשה לא שינתה במעט את חיצוניותו. במסיבת האינטליגנציה המלוטשת, המושלמת, המוסמכת, היה נטע זר. שום גיהוץ,

שום צחצוח. בין כשרונותיו המרובים נעדר, כמדומה, לגמרי כשרון ההסתגלות אל עולם חיצוני. ואולי היה לו כשרון מיוחד לעבור בחשאי בין הבריות, שלא ירגישו בו.

ואף על פי כן הרגישו בו. והרגישו קודם כל אנשים „פשוטים", בני „העם". אולי לא בכדי ידע הוא להוציא „יקר מזולל" ולהתקרב אל נחותי דרגה. יהודים פשוטים מבאי בית־הכנסת, פועלים צמאי גבורה והתמכרות, אשר הקיפוהו בהערצה ובאמון בלתי־מוגבל, יהודים מרוחקים אשר הניצוץ האחרון טרם כבה בהם, והעיקר ילדי ישראל — כל אלה הרגישו בו, חשו, הוא „שונה ונבדל מהשאר". — —

דרכינו נפרדו. אני, איש הדרך הקצרה, מצאתי לי את נקודת־האחיזה האחת והיחידה — ארץ־ישראל. והוא, אשר לא ידע מעודו את הדרך הקצרה, אשר כבש לו כל נקודה בחיבוטי־חיים מרובים, נאחז בצפרניו בגולה, ביקש זמן־מה להשלים את הגלות, בחר להתענות עם הגולה באשר היא. ואת אחיזתו ביקש — ב י ל ד ה י ה ו ד י. וכך היה אליעזר שיין מורה בישראל. מורה עממי. אין בידי למסור כמה חיי נפש שוקעו בהחלטה זו, ובאיזה כוח הוצאה לפועל. ככל אשר עלה בידו לקפל את חייו הרוחניים קיפל אותם בנקודה זו. כאן צערו, כאן שמחתו, כאן כיבושיו. גם עול גבאים, ועדים, סביבת אינטליגנטים זרה קיבל על עצמו בגלל זה. וגם כאן לא חדלו הנדודים. דומה, את כל סוגי בתי־הספר היהודים שבגולה עבר במקלו ותרמילו. למען תינוקות של בית רבן לא חדל ללמוד בעצמו ולרכוש לעצמו ידיעות. בכל אלה לא הלך מעולם בדרכים כבושות, אולם מעולם לא עשה את ידיעותיו ואת חידושיו קרדום לחפור בו, גם במובן הנאצל של המלה, במובן ה„תכלית" הרוחנית. לא היה לבעל „מקצוע", לבעל „שיטה".

הוא הביא אתו לבית־הספר דבר־מה שהוא מחוץ לכל שיטה: את גישתו הוא לילד. הוא ראה בילד את האדם. ניגש אליו כאל עמיתו. עינו הדולה עמוקות, עין פסיכולוג־אמן, אשר כל פניה וכל משוא־פנים וכל התנשאות זרה לו, עמדה לעזרתו בכל אשר פנה. הוא ראה את הילד כאשר יראהו אדם אשר עולמות רבים פתוחים לפניו ואשר מבשרו חזה רבות.

שנים על שנים ציפיתי לבואו. עוד בימים הראשונים לבואי, בבדידות וביתום אשר אפפו אותנו כאן, בשעות הכאב המתוק של פגישה ראשונה עם אדמת החזון ותהיה הרת־פחדים על מה שנעשה כאן על פני אדמה זו, הייתי צופה לבואו. ובהתעטף א. ד. ג ו ר ד ו ן ביגונו, והיה פונה כה וכה ומבקש: אי אדם — הייתי מנחם אותו: ישנו בעולם אדם אחד, אליעזר שיין, הוא יבוא. הוא מוכרח לבוא. נחכה לו. בלבי היבהבה תקוה חרישית שהוא יבוא ויתגלה בקרבנו. שלישי לא. ד. גורדון ולי. ח. ברנר.

והוא בא. באיחור רב. המלחמה העולמית גדרה בעדו את הדרך. עברו עליו שנים איומות מכל הקודמות. שנים של כלות נפש ושריפת־הגוף. הוא הביא אתו את כל אוצרות נפשו: את האינטלקט הכביר, את אהבת התורה ואהבת האומה, ועל כולם — את אהבת־האמת שאינה מקבלת שום אונאה ושום השליה, את נאמנותו אל האדם העובד, את בריתו עם כל נדכא, את עיניו הרואות לפני ולפנים, את טוהר לבו ונסיון חייו. כל אלה היו אתו, אך הכלי המחזיק אותם היה סדוק.

ידידים ותלמידים ימנו אחד לאחד את אשר קיבלו ממנו, את אשר הותיר לנו. מה מכאיב החשבון הזה למי שיש בלבו מושג כל־שהוא על מה שהיה בידי אליעזר שיין להנחיל לנו, לכולנו — לתלמידים, למורים, לתנועה — ולא קיבלנו, גם לא ידענו לקבל.

אכן, גם זהו גורל: מ ב ו ע מ י ם ח י י ם ל ל א א פ י ק.

אבותינו ידעו לספר על התגלותם של צדיקים. הם ידעו, כי צדיק טעון התגלות. אליעזר שיין הלך מאתנו ללא התגלות.

כעיורים נגשש.

יוסף כצנלסון

יוסף כצנלסון היה במשך שנות חייו הקצרות בארץ־ישראל מראשי התנועה הרביזיוניסטית בארץ. הוא היה בן למשפחת כצנלסון, שכמעט כל בניה ובנותיה עלו ארצה ולקחו חלק בפעולות הציוניות על כל אגפיה. אחותו הבכירה רחל (שזר) ואחיו אברהם — בתנועת הפועלים, ראובן — בתנועה הציו־נית הכללית.

יוסף נולד בי"ז בתמוז תרנ"ו (1.8.1896). משפחת

יוסף כצנלסון

כצנלסון נמנתה בין המשפחות המכובדות והאמידות בבוברויסק (ר' רשימתו של ד"ר ר. כצנלסון בעמוד 616 ושל רודה כצנלסון בעמוד 607). המשפחה ניהלה רשת של אניות נוסעים וסחר. יוסף, הבן הצעיר, שנקרא על שמו של יוסף בר סולובייצ'יק מבריסק, קרוב־רחוק של המשפחה, למד ב„חדר המתוקן" ואחר־כך בגימנסיות ממשלתיות בסאנדומיר שבפולין ובי־בוברויסק. סיים את הגימנסיה ב־1915 בהצטיינות. למד משפטים ותורת המדינה באוניברסיטת קיוב. ב־1920 הצליח להוציא את הוריו, אלמנת אחיו הבכור וחמשת ילדיה מרוסיה, ולהעבירם בהדרגה לארץ־ישראל. למד פילוסופיה והיסטוריה באוניברסיטה בוינה (יחד עם חברו הקרוב ובן־גילו, אף הוא איש בוברויסק, אבא אחימאיר) וסיים בוינה את „בית־הספר הגבוה למסחר עולמי". בימי לימודיו בוינה לקח חלק בעבודת רכישת הנשק באוסטריה למען ה„הגנה".

ב־1924 עלה ארצה. עבד בהנהלת „סולל־בונה" בירושלים. היה בין מיסדי סיעת העמלנים ב„הסתד־רות העובדים הכללית", ששימשה גרעין, לאחר פרי־שתה מן ההסתדרות הכללית, ל„ארגון עובדי הצה"ר והבית"ר", ושהתפתחה ל„הסתדרות העובדים הלאומיים".

לאחר המשבר ב„סולל־בונה" עבד בחברת האח־ריות „פניקס". השתתף באופן פעיל בהגנת ירושלים באב 1929.

בשנים אלה הצטרף לתנועה הרביזיוניסטית, היה חבר מרכז המפלגה, ומפקד קן בית"ר בירושלים. בועידת המפלגה הרביזיוניסטית בוינה בספטמבר 1932 היה מראשי הסיעה האקטיביסטית הארצישראלית. הביע דעתו כי „העליה הרביעית", שהיתה עליית „עמך", עליית היהודי הפשוט בעל המשפחה, שלא סמך על הקרנות הציוניות, אלא על יזמתו ועל קצת הכסף שחסך בגולה, היתה הטובה בעליות. תמך בתובעים לצאת את ההסתדרות הציונית.

השתתף עם אבא אחימאיר ביסוד „ברית הבר־יונים", נאסר והואשם בחברות בארגון זה. אלא שזוכה מחוסר הוכחות. היה ממיסדי „הארגון הצבאי הלאומי". בימי מאורעות 1936—1939 היה מראשי המתנגדים להבלגה. עמד בראש הועדה שכיוונה את דרכו המ־דינית של האצ"ל. מאחר שהמשטרה עמדה לאסרו, התחמק ב־1938 מידי הבריטים בארץ ונשלח ע"י ז. ז'בוטינסקי לפולין לארגן בה את עליית המעפילים. בויכוח על ההעפלה בקרב התנועה הרביזיוניסטית היתה עמדתו של יוסף כצנלסון בעד עליה של חברי בית"ר בעלי הכרה, שיהפכו את מאזן הכוחות בישוב היהודי, בהגבירם את כוחות הנוער הקרובים לתנועה הרביזיוניסטית ול„ארגון הצבאי הלאומי".

במיוחד הגביר כצנלסון את מאמציו נוכח השואה המתקרבת, אותה חזה ברורות.

במשך שנתיים עבד יום ולילה את העבודה המאומצת שהיתה כרוכה במסע ההעפלה של ההסתדרות הציונית החדשה והארגון הצבאי הלאומי. הוא גילה מסירות, מרץ אינסופי, כוח עבודה וכשרון ארגוני עצום. ימים ולילות בילה ברכבות, אניות ומטוסים, כשהוא עובר ממקום למקום, לונדון, פאריס, פראג, ציריך, מרסיל, בוקארשט, בודאפשט, וארשה וחוזר חלילה. הוא ראה בהעפלה את האמצעי להגשמת התכנית של הצלת היהודים מפולין ושאר ארצות אירופה, שעליה הכריז ז. ז'בוטינסקי בסוף 1936, ושל שינוי פני הדברים בארץ־ישראל. היה זה הוא שהגה גם את הרעיון לשלוח את אניות המעפילים

בגלוי, ביום, אל חופי הארץ, אף בלי להיזקק לדרכי הנחיתה החשאית בלילות.

ביוני 1939 חלה במחלת הכליות. המלחמה מצאה אותו בוארשה. בעת המצור על העיר נפצע קלות מרסיסי פצצות. בכ״א בטבת ת״ש (2.1.1940) מת בוארשה בהתגבר עליו מחלתו. לפני מותו ציוה על אשתו להעלות את עצמותיו להר־הזיתים ולקברו סמוך לקברו של יעקב רז, חבר „הארגון הצבאי הלאומי״ בירושלים, שנפצע בעת פעולתו ומת בגבורה ב־1938.

בי״ד באב תשי״ז (11.8.1957) התגשם רצונו האחרון. ארונו הובא ארצה לאחר שרעיתו, זלטה, הצליחה למצוא את מקום קבורתו בבית־העלמין היהודי בוארשה. קהל רב מבין חברי תנועתו עבר על פני ארונו ב„מצודת זאב״ בתל־אביב. לאחר מכן נטמן ליד קבר אמו בבית־העלמין בסנהדריה שבירושלים.

[illegible]

ממכתבו האחרון של י. כצנלסון לבני־אחיו שולמית ושמואל

פון יוסף קאַצענעלסאָנס לעצטן בריוו צו זיינע פּלימעניקעס

אבא אחימאיר

הנסיך השחור

הוא גדל באופן אורגני, מאליו. ובקרב החברה הוא התבלט כאלון זה בין עצי היער. מסיבות הזמן השפיעו עליו רק במעט, ומכל שכן הוא לא ניתן להשפעה אישית. ואם היה אדם מסוים שהשפיע עליו, הרי זה היה אחיו הבכור שמואל.

האב שקוע בעסקים ובעסקנות ציבורית מהנוסח הקודם. האם — עקרת בית. אומרים כי האישים היוצאים מגדר הרגיל זכו לאם יוצאת מגדר הרגיל, אשר עיצבה בהרבה את האופי שלהם. בן־זקונים במשפחה, רבים השואפים להשתלט עליו. ולכן כל בן־זקונים סופו ליהפך או לחלוש־אופי או לבעל אופי מוצק. הוא היה בן־זקונים מהטיפוס השני.

האופי המיוחד במינו של בני משפחה זו, מהאם בא להם. אבל לא האב ואף לא האם עיצבו את דמות המשפחה, אלא האח הבכור. אצל האפרתים הבריטים — הבן הבכור יורש את התואר „לורד״ ואת הנחלאות וממשיך על־ידי כך את קו המשפחה. שאר הבנים יוצאים לפרקמטיא ולפקידות. משהו מעין זה קרה לעתים קרובות במשפחות היהודיות בדור הקודם. הבן הבכור המשיך בעסקי האב, יתר הבנים „חיפשו תכלית״. לא היה בטחון במסחר וגם לא התיחסו בכבוד למסחר. יתר הבנים השתדלו להשיג „תעודת בגרות״ — שלב ראשון לתואר רופא, מהנדס או עורך־דין.

שמואל — הבן הבכור במשפחה — היה איש יודע ספר, אם כי לא למד באופן מיוחד. היה איש עסקים, לא לשמם, אלא מפני שהרגיש רגש אחריות כלפי בית אבא וכלפי ביתו הוא אחר־כך. הוא נשא אשה בגיל די צעיר וכבר לפי כמות הילדים התגלה האיש כבלתי־מודרני. הוא לא נספח אף לאחת מן המפלגות, אלא היה עסקן חרוץ במוסדות המקומיים. ופיקח היה האיש, גלוי עינים ממש. עוד בראשית המלחמה הראשונה אמר בכל הזדמנות, כי „אירופה נכנסה לתקופה של מלחמות אנטי־גרמניות״. באביב 1917 היה אולי היהודי היחידי בכל גלות רוסיה, שהבין כי נצחון המהפכה פירושו אסון נורא ליהדות. באביב 1917 התהלך כאבל בין חתנים. ראש המשטרה הצארית לא הפחידו באותה מידה שהפחידתו הפרספקטיבה לראות בראש העיר את העסקן הבונדאי המקומי. הסוחר והקונטר־רבולוציונר הזה היה הראשון בעיר מלאתי יודעי־ספר ואנשי־טעם־טוב להבנת הערך הספרותי הרב של „שנים־עשר״

ו„הסקיתים", שקראם סמוך לפרסומם בעתון יומי. שני השירים האלה לאלכסנדר בלוק נתנו ביטוי ל„אוק־טובר" ולשלום בריסק־דליטא.

האח הצעיר שתה לרויה ממעין חכמת החיים של האח הבכור. מותו של האח שמואל היה הפצע היחידי, שפגע עמוק בנפש המוצקה של האח הצעיר. ולאחר מות האח הבכור ממחלת טיפוס בקיוב, בעצם סערת מלחמת־האזרחים, בעצם ימי הפוגרומים, הרעה, הקור והטיפוס, העמיס עליו, האח הצעיר, את עול המשפחה, שסירת חייה נטרפה לפתע פתאום. הוא מציל את המשפחה מחרפת רעב ואחר־כך מעבירה בשלום דרך הגבול הסוביטי.

יש משהו משותף בסופם הטראגי של שני ה־אחים. שניהם זילזלו בבריאותם מתוך בטחון עצמי; שניהם לא דרשו ברופאים, בתור הפגנה עצמית כלפי המחלה היהודית, מחלת ההתרפאות. הבכור התהלך בחוצות בהיות לו ארבעים מעלות חום, עד אשר נפל למשכב ללא קום; הצעיר טס באוירונים כשהוא נתון ללחץ־דם גבוה; שני האחים מתו בחודש אחד, בחודש טבת, באמצע החורף; הבכור מת בקיוב בעוד אוקראינים נלחמים בבולשביקים; הצעיר מת ב־וארשה, שפוצצה ע"י הגרמנים.

קלמן שולמן

בספרי הזכרונות טרם הספיקו לעמוד על תפקיד „החדרים המתוקנים" — מוסדות החינוך שהיו כעין מעבר מ„החדרים" לבתי־הספר המודרניים. „החדרים המתוקנים" הופיעו בראשית ציונות הרצל והמשיכו את קיומם עד המהפכה. בפעם הראשונה נשמע ה־דיבור העברי בערי ליטה, רייסן ואוקראינה.

מ„החדר" לא היה יוסף הולך ישר הביתה, אלא סר ל„ספריה החברותית מטעם החברה להגשת עזרה ליהודים עניים". הספרנים היו ברובם בונדאים ומיעוטם מראשוני הציונים הסוציאליסטים. הם הטיפו לאידיש ואנחנו קראנו עברית. הצמאון לקריאה היה חזק. כמעט בכל יום היה גומר קריאת ספר. הוא היה קורא בשעה שיתר הילדים היו משחקים. הוא היה קורא בזמן האוכל. היה קורא „מתחת לספסל" בשעת השיעורים. בבית הפריעו לו לקריאה אנשי הבית, ובבית־הספר המורה. לשוא. יש והספרן היה עורך בחינה, אם באמת הספיק לגמור את הספר במשך יום אחד.

מימרה היתה בפיו: „קלמן שולמן נתן לי יותר בידיעת ההיסטוריה מכל ההיסטוריונים הקלאסיים. מ„דברי ימי עולם" למדתי יותר מאשר ממופסן, ראנקה, גיבון, גרין, קלוצ'בסקי". מובן שאת „מלחמת היהודים" קרא בתרגומו של שולמן. החשמונאים והקנאים לא היו גיבוריו. סוף סוף הם היו מורדים. האח שמואל לא אהב מורדים. האח שמואל העריץ מלכים, מצבי־אים, מדינאים סוברניים. הנער בן העשר הגה בנפוליון וחנון־בעל, שני הגיבורים האהובים עליו. הנער בן העשר ידע את פרשת מלחמות נפוליון ואת תולדות המארשאלים שלו. מפלת נפוליון בפני ה־רוסים גרמה לו צער רב. אבל התנחם בזה שסוף סוף ניגף נפוליון לא מידי הצבא הרוסי, אלא מפני החורף הרוסי. אבל עוד יותר הצטער על נגיפת חנון־בעל בפני הרומאים. חנון־בעל היה שלנו ואילמלא ניגף, לא היו הרומאים מחריבים את ירושלים.

בזמן שהאח הקטן שקוע ב„דברי ימי עולם", עסו־קים האחים והאחיות הגדולים ב„סחודקות", „דימונ־סטראציות", בעניני הגנה. הן זה היה בימי „השנה החמישית".

סקיתיה

בראשית המלחמה היה תלמיד הכיתה הגבוהה של גימנסיה ממשלתית־רוסית. בניגוד לרוב היהודים ברוסיה, שמתוך שנאה לממשלת הצאר היו גרמ־נופילים, הרי הוא היה בקרב המעט האנטאנטופילי, בין אוהדי ארצות ההסכמה. האח שמואל אמר: „הצאר ניקולאי עדיין אינו האסון הגדול ביותר שיכול להשיג את יהדות רוסיה". האח שמואל ניבא וידע מה ניבא.

והאח הצעיר היה אולי הצעיר היחידי בקהילה יהודית חשובה, שלא היה נלהב למהפכה. בקרב ה־צעירים היהודים המשכילים הוא היה אולי היחידי, שלא היה סוציאליסט והתגאה בכך. צער רב הצטער על מפלת הגנראל הלבן קורנילוב, מנהיג התנועה הלאומית הרוסית בתקופת קרנסקי ואוקטובר. והיות והוא לא התלהב למהפכה ב„ירח־הדבש" שלה, הרי לא נפל למצב־רוח של מרה שחורה כעבור חדשים אחדים. עוד לפני „אוקטובר" התיחס בשלילה לקרנ־סקי — זה ה„האמלט" של המהפכה הרוסית. לבולש־ביזם לא התיחס באותה השלילה המוחלטת, בה התיחס לקרנסקיות. הוא הבין כי ב„אוקטובר" ישנה הרבה

הבנה מדינית, דבר שחסר בהחלט ל„פברואר". אבל מעל לכל משכו הבולשביזם, במובן ידוע, בדימוניות הרוסית כפי שהתבטאה באוקטובר, בבריסק־דליטה ובמלחמת האזרחים. היה באפיו של יוסף משהו מהדי־מוניות של אדם בראשית, הוא אהב לדקלם את ה„שנים־עשר" ו„הסקיתים". כותב הטורים האלה מעיד עליו שמים וארץ, שמעולם לא שמע דקלום כה משפיע, כה משכנע כדקלום שתי הפואימות הללו של אחרון משוררי רוסיה, של בלוק, בפיו של יוסף כצנלסון. תקופת הדקלום של „הסקיתים" היתה באביב 1920, כשהצבא האדום החל את המסע שלו על פולין.

הוא הצטער על הבולשביקים, שניצחו את הס"רים השמאליים. סו"ס הבולשביקים הם יהודים, לטים, פועלים מבתי־החרושת, מהמכרות, „היחפים" מהנמלים, אבל הס"רים השמאליים הם הרוסים ממש. הס"רים השמאליים — זאת היא רוסיה של סטנקה ריאזין, פוגאצ'וב, רוסיה המהפכנית ללא „ברור־שורקה". כהימנון של רוסיה החדשה מתאים לא „האינטרנציונאל", אלא ה„דובינושקה". הוא חלם על בונאפארט אדום, שיעלה על אירופה. ביחוד הירהר על כך באביב 1920, עם ראשית עלות הצבא האדום על פולין.

בפרק זמן זה כינה אותו כותב הטורים האלה בשם „קארא־חאן". בתורכית או טאטארית פירושה של מלה זאת: הנסיך השחור. הוא אהב את הכינוי הזה. אכן, הוא היה היחידי שידע, שבשבילי לא היה קיים „יוסף כצנלסון", אלא „קארא־חאן". עכשיו מת הנסיך השחור שלי ואפשר לספר סוד זה ברבים — סוד שהיה ידוע לשלושה חברים. האחד מהשלושה, נושא השם, מת; השני — אבד אי־שם ברוסיה, ויישאר השלישי לרשום את כל הדברים האלה בדמע.

„י ב נ ה"

הוא שנא בציונות את פולחן „יבנה". האסון הגדול ביותר לא חורבן ירושלים. האסון הוא בזה, שיבנה לא נבנתה אלא מחורבנה של ירושלים. כידוע, אפילו בתלמוד מחולקות הדעות על יבנה. „יבנה" — זאת היא הגלות; „מסדה" — סיום אידיאלי יותר לחיי אומה. מה עלובה היא העובדה, שלאחר „מסדה" באה „יבנה". טוב הארי המת מהכלב החי. יוחנן בן זכאי יצר את הגלות. עוד לא עמדו במידה מספקת על אישיות יוחנן בן זכאי. בכל הגלות אין אישיות כה מרכזית כאישיות רבן יוחנן בן זכאי. גורל כנען היה טוב מגורל עבר אחיו. לאחר שהרומאים החריבו את קרת־חדשת לא הופיע רבן יוחנן בן זכאי כנעני, ועל חורבן קרת־חדשת לא הוקמה „יבנה" פונית... יותר משהגויים צריכים להתבייש בשל שחטם יהודים, צריכים היהודים להתבייש בשל היותם נשחטים ע"י הגויים. אין הפרט מתברך באריכות ימיו, אלא במעשים שעשה במשך ימי חייו. ומעל לכל — הגבורה, ומתחת לכל — השעבוד. „יבנה", כלומר הגלות — מחיר יותר מדי יקר עבור חיי הנצח.

מלחמת אחים

לאחר המשפט הידוע היתה מרגלא בפיו: הפרופסור לחוקה הכללית שלי בקיוב, ספקטורסקי, היה אומר: „לא צדק רוסו בתורת החוזה החברתי כיסוד לחברה; בראשיתה של כל חברה לא היתה אהבת אחים, אלא מלחמת אחים: קין והבל, רומולוס ורמוס. האח הבכור מנצח את האח הקטן".

בשל חילוקי הדעות בתפיסה הציונית התפורר המחנה הציוני. המשפט הידוע מילא בנידון זה תפ־קיד פאטאלי. המשפט פורר את המשפחה לשנים. האח הצעיר מילא במלחמת־אחים זו את תפקידו בהדר. הוא נשא את כאבו הרוחני בשתיקה, ללא אנחה, כמו שערב מותו נשא בדומיה את יסוריו הגופניים. הוא לא היה מוכרח להפגין את מסירותו למפלגתו ע"י שנאתו לאחיו... את כאבו נשא בדומיה ודיבר על כך בקול לעתים נדירות ביותר. בפרשת חייו ה־טראגיים עד למאד, בעצם, למרות צחוקו המצלצל, היתה זאת אולי הפרשה הטראגית ביותר.

„בת בוברויסק"

מלון בריסלובסקי. החלונות צופים ל„גן הסאכסי". דבר נדיר הוא שחלון וארשאי ישקיף על מדשאה עבותה של צמרות ולא ייתקל בנוף אפור של בתים.

הוא שוכב ללא נוע במיטה והיא יושבת על כסא למראשותיו. יש והיא תעביר בכף ידה על הרעמה השחורה של הלביא הפצוע. והוא יקמט מצח ויניד עפעף, כדי להעיף מבט עליה. למבט הזה היא ציפתה עשרים שנה. עשרים שנה. היא הלכה אחר נסיכה השחור בעינים עצומות. בעינים עצומות היא ירדה פעם בעקבותיו ממרומי „ראש פישחה", הצופה לתהום של ים המלח. כפשע היה ביניהם לבין ריסוק עצמות

שניהם במורד המסוכן הזה אשר בישימון. היא אחת מאותן בנות בוברויסק, שאורי ניסן גנסין פסק לשיר עליהן רק במותו. באותה שנה, בה מת האח שמואל, נפגש אתה בראשונה. את מחצית השנה האחרונה לחייהם המשותפים היא חיתה מתוך הכרה, שהוא לא יקום מחליו. עוד בקיץ רמז על כך הרופא, איש ה־תנועה, והיא, אחות ראשית לפי מקצועה, הבינה מתוך הרמז את כל האמת האיומה. אכן, דבר זה רק המריץ את המלחמה הנואשת עם המות עבור אשרה. מעבר לקירות החדר התנהלה מלחמה נואשת של עם חלש וחולה במובן ציבורי באויב אדיר. העם החלש והחולה ידע, כי סופו להיות למרמס והוא ממשיך במלחמה הנואשת עד הכדור האחרון. ובאותו זמן נלחמת הרעיה בחדרי־חדרים של מלון־גויים קר עם המות עבור חיי בעלה, אדונה, נסיכה השחור ואשרה. בדומיית החדר, שהמולת הבירה מסתננת אליו מבעד לערמונים העתיקים אשר בביתן, כאילו מתגלגל צחוק המות. השטן צוחק בפני הרעיה, הנלחמת עמו עבור אשרה. „לא פגשתי חולה קל ממנו" — היא לוחשת לידיד. והידיד יודע, שהפעם אמרה זאת לא „בת בוברויסק", אלא אחות ראשית מנוסה, שטיפלה שנים על שנים בחולים, בנים לעם הנבחר.

רק פעם אחת, כשהחום קפץ במשך רבע שעה מדרגת חום רגילה כמעט למעלה ארבעים ויותר, השמיע ה־חולה אנחה קלה. אולי האנחה הראשונה שהוא השמיע במשך ימי חייו. הרעיה והידיד היו בטוחים שהוא גוסס. אולם רצון־הברזל שלו, בד בבד עם רצונה לאושר, הדפו שוב את התקפת האויב, את התקפת המות. „האולאנים שלנו חדרו לפרוסיה המזר־חית". וצחוק השטן מתגלגל בדמי החדר. והמולת הבירה בצהרים של יום קיץ מסתננת מבעד לעצים בעלי גזעים קמוטים וצמרות עבותות.

בת בוברויסק, הנה את חוזרת אלינו, להוסיף לחיות. חייך העתידים יהיו חיים בעבר. עבור האושר מוכרחים לשלם את המחיר המלא. האושר אינו נקנה ב„מציאה". אנו כולנו עומדים דום מתוך עינים מעור־פלות, לפני קברו של Ecce Homo ומרכינים ראש בפניך, בת בוברויסק. הלשון נהפכת למטיל עופרת, עם הרגשת החובה לנחם אותך. לנחם אותך? ומי ינחם אותנו?

בת בוברויסק, בואי, בואי, ויחדיו, יחדיו נבכה אותו, את הנסיך השחור שלך ושלנו, עד אשר יבוא המות ויגאל גם אותנו.

שבתי לוזינסקי

נולד בשנת תרנ"ז (1897) בבוברויסק במשפחה מסועפת ואמידה. היה בן־הזקונים להוריו בתיה ויואל לוזינסקי, חלש בגופו, ובמיוחד סבל כל ימיו מכאבי ראש. לימודיו התנהלו בבית על־ידי מורים פרטיים. מטבעו היה נוח לבריות, מסוגל לקבל החלטות ולבצע אותן ללא רתיעה וללא ויתור.

בתקופת המעבר מנערות לבגרות היה אדוק עד כדי קיצוניות. קיים מצוות קלות כחמורות והחל לגדל זקן. אביו חרד לאדיקותו הקיצונית. לאחר שנים אחדות חלה תמורה בדעותיו. הוא השתלב בסביבתו, נתפס לציונות, היה מפעילי „צעירי־ציון" ונשלח כבא־כוח סניף „החלוץ" בבוברויסק לועידת „החלוץ", שהתקיימה בראשית 1918 ברוסיה. את אשתו אידה ז"ל, שהיתה צדקת גמורה בכל אורח חייה, נשא בגיל צעיר.

בצאת קבוצת החלוצים הראשונה מבוברויסק בדרכה לארץ־ישראל עיכבה לידתו של בנם הבכור את הצטרפותם לעולים. הם יצאו לדרך לאחר שהתחדשו הקרבות בין הפולנים לבין הבולשביקים. הדרכים היו בחזקת סכנה, אך שבתי לא רצה לדחות עוד את נסיעתו, ואמנם הומטרו יריות על הרכבת בה נסעו ושריפה פרצה בה. בנס הגיעו בשלום ארצה.

בארץ הצטרף שבתי לקבוצת „אחוה". חלק מקבר־צה זו התאמן בעבודת בנין והתאחד עם קבוצת גרודנה, ויחד הקימו קבוצה קבלנית לבנין (דומני שהיתה זו קבוצת הבנין הקבלנית הראשונה). שבתי היה מראשי הקבוצה, איש המקצוע, המארגן, המכוון וגם הגזבר. קבוצה זו בנתה אז 13 הבתים הראשונים בשכונת התימנים „שיבת־ציון" בראשון־לציון, את שכונת „נחלה" בחיפה, את גשר־העץ בעמק הירדן, ביצעה את עבודת הטיח בבנין הטכניון בחיפה, פיתחה מחצבות.

עם ההתישבות בעטרות עבר שבתי עם משפחתו

למושב החדש, שתנאי ההתישבות בו היו קשים ביו־תר: מכסה מצומצמת של אדמה, חוסר מוחלט במים, ריחוק מקום מישוב יהודי. כשלונות חמורים ליוו

שבתי לוזינסקי

את המושב בראשית דרכו. המטעים הראשונים נעקרו בשל תולעת הקאפנודיס, הפרות הראשונות מתו, את המים היו מביאים מרמאלה ונושאים אותם בדליים לבתים, עד שנחפר, לאחר 15 שנים, בור מים במושב. מספר המתישבים לא עלה על י״א משפחות. שבתי היה האיש המרכזי בעטרות והעמיס עליו את כל צרותיה. במיוחד התמסר לעניני חינוך.

בימי מאורעות תרצ״ו, כאשר סיכנה השביתה הערבית את אספקת האבן לשוק הבניה היהודי, הטיל דוד רמז ז״ל על שבתי להקים את „חברת־האבן״. שבתי ניהל את החברה בשנותיה הראשונות ופיתח אותה בהתמדה ובעקשנות.

שליחותו האחרונה היתה אל שארית הפליטה, שהתקבצה לאחר מלחמת־העולם השניה באיטליה. בסוף 1945 יצא לשם בסירת ההעפלה „דאלין״, ובכי־נויו „שמעון״ פעל כחבר מזכירות „המרכז לגולה״, עד שנפל בתאונת־דרכים בכ״ו בטבת תש״ז (18.1.47).

*

שבתי היה אחד מאותם ל״ו המתגלים בסביבתם הקרובה, המקבלת השראה ממגעה הבלתי־אמצעי עמהם. לא היתה לו כל שאיפה להתבלטות, אך בכל מקום בו פעל התבלט בתוקף סגולותיו האישיות. היה חדור אופטימיות של מאמין. היתה בו רגישות מצ־פונית בלתי־רגילה, היה מסוגל להתמכר לענין שהוטל עליו בכל נפשו. במאור פנים היה פונה לכל מי שבא במגע עמו. חייו היו שירות מתמיד לחברה, לתנועה, לעם, ועד יומו האחרון ידע לשמור על תמימותו.

קדיש לוז

קטעי מכתבים מאיטליה

א

— — בדרך כלל החומר האנושי הוא יותר טוב ממה שאפשר היה לתאר, לאחר כל מה שעבר על האנשים הללו. קשה אמנם לשמוע ולהבין איך האנ־שים הללו מספרים על אלפי ההרוגים, על אנשים שנשרפו לעיניהם בקרמאטוריום, על ילדים שרוסקו לעיניהם וכדומה, וכל זה מסופר בקרירות כאילו מספרים על עבודה ועל משק. הם בעצמם אומרים, כי באופן פאסיבי הושפעו קשה וכי לעולם לא ישכחו את העבר ולא יוכלו להיות לגמרי בריאים ונורמליים, אבל נראה שהחיים ורצון החיים מתגברים על הכל. ראיתי צעירים, בחורים ובחורות, רוקדים כל מיני ריקודים ושרים שירים בין סיפור זוועה אחד למשנהו, כאילו הסיפורים הם מעשיות על מקרים שקרו לא להם.

הרמה החברתית־תרבותית־מוסרית הכללית אינה גבוהה. חלק גדול של האנשים ניצל על חשבון אבדן אחרים. היה רצון להישאר בחיים בכל מחיר שהוא. צריך לדעת זאת ולסלוח לאנשים הללו. דרושה אהבת ישראל גדולה בעבודתנו ואותה — יחד עם אחריות הדדית ושותפות הגורל — צריך להקנות לאחינו יהודי המחנות.

חברי „החלוץ״ המרוכזים בקיבוצי הכשרה מונים כ־3000 איש. רוב הקיבוצים רחוקים מאד מהמושג „קיבוץ״ וגם ההכשרה עדיין רחוקה מהם. דרושה עבודת חינוך עצומה כדי להכין אותם לארץ. הרמה התרבותית ירודה מאד, ידיעת העברית רפה מאד, בחלק גדול מהקיבוצים אין שומעים מלה עברית, ולא כל שכן שאין כל מושג על ידיעת הארץ. אך

יחד עם זה קשורים הם בלי גבול לארץ. העליה — זה הכל בשביל הנוער וגם בשביל המבוגרים; חיים רק במחשבה לעלות, מוכנים לכל דבר כדי לקרב את יום העליה. — —

כ״ה כסליו תש״ו.

ב

— — הפליטים לא התאוששו מהאסון שקרה להם. הם ברובם המוחלט אנשים הרוסים. חלק גדול מהם נשאר בחיים רק הודות לכך שחלק מת ועל כן נשאר שטח מחיה לחלק האחר. התפתחו אצלם כל מיני אינסטינקטים והם מאבדים כל שליטה על עצמם בזמן שעומדים בפני חלוקת מצרכים או כסף. חוסר אמון מינימלי מאיש לרעהו, חוסר יחס של כבוד מהאחד לשני, חוסר יחס לערכים ולעבודה — כל אלה תוצאה של אותן השנים שעברו עליהם. דרושים עכשיו טיפול וחינוך מרוכז ומיוחד ועוד שנים רבות תעבורנה עד שהם ישתחררו מירושת העבר ומי יודע אם יוכלו להשתחרר ממנה בכלל. דרושה אהבת ישראל רבה בטיפול עמהם, דרושה אהבת אם לילדיה החולים, אם הנושאת בסבלנות ובחיבה את הצרות מילדיה. כמעט כל הפליטים חיים בתקות עליה לארץ. הם רגישים מאד לכל דבר הקשור בעליה, הם שוקלים כל דבר מבחינת ראיית העליה, אם זה (לפי שיקול דעת ודמיון שלהם) מקרב אותם לעליה או לא. לארץ־ישראל יש כוח עצום ובמלת־קסם זו „ארץ־ישראל" משתלטים על המחנות במצבים הקשים והמסובכים ביותר. קליטת העולים בארץ תהווה פרובלימה קשה מאד ויהיו הרבה מאד קשיים ודברים מסובכים כאשר יבואו המונים של פליטים לארץ, אבל אלו הם בני ישראל וצרה זאת היא צרה שלנו, מחלה שעלינו מוטל לטפל בה ולרפאותה.

כ״ב אדר א׳ תש״ו.

ג

— — הענינים בארץ מעוררים דאגה רבה. אינני נבהל ממאבק לצורותיו, אבל מצטער אני על כל טיפת דם אנגלי שנשפך בארץ, כיוון שדבר זה גורם להרחבת הפרץ בינינו. סיפר לי פעם איש המושב, כי במאורעות 1929, בשעה שקומץ אנשי המושב עמדו מול אלפים פורעים שבאו להתפרץ למושב, באו לעזרתם סטודנטים מאוקספורד, שבמקרה היו אז בארץ, ועל ברית אחים שנכרתה באותו לילה בין אנשי המושב ובין הסטודנטים הללו בהגינם יחד על חיי אנשים וילדים ועל רכוש הכפר. לא הייתי רוצה שדם אותו האוקספורדי (שבינתים נעשה לאב משפחה) או דם בנו יישפך עכשיו בארץ על ידי אותם חברי המושב או על ידי בניהם, או להיפך. אינני רוצה שהאם האנגליה תדרוש מאתנו את דם בניה, כי אנו זקוקים לידידות ולעזרת העמים בכלל ועזרת העם האנגלי בפרט. אין מלחמה בינינו ובין האנגלים. הממשלה האנגלית והפקידות בארץ רוצים לעורר פרובוקציה ולמשוך אותנו למלחמה, מחובתנו לא להיגרר אחריה. יחד עם קפטן וינגייט שמרנו על המשקים שלנו בעמק. צריך להתריע ולהזהיר את אחיו ובניו של וינגייט לא להרוס את מה שבנינו במשותף אתו. ייתכן שלכם קשה לקבל את דברי, המציאות בארץ היא אכזרית מאד ולאחר חיפוש כמו ביגור, עין־חרוד או לאחר ארבעה ימי מצור בתל־אביב, קשה מאד לדבר בטון שקט והגיוני, אבל זאת היא לדעתי הדרך הנכונה. נעמוד במאבק, אבל נתריע שאין לנו מלחמה עם העם האנגלי. כל מה שמתהווה עכשיו בארץ הוא, כנראה, שלב שיש הכרח לעבור אותו. אולי אלה הם „חבלי המשיח" לפני ימי הגאולה השלמה.

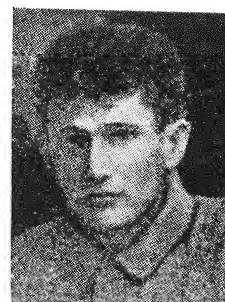
ג׳ אב תש״ו.

א. פישקין

אברהם גלותמן

מלאו 30 שנה למותו של אברהם גלותמן, איש בוב־רויסק, שנורה בידי ערבי באוטובוס, בדרך בין טול־כרם לקלקיליה, ביום ט״ז באדר תרצ״ו (10 במרץ 1936) — קרבן ראשון למאורעות־הדמים של שנת תרצ״ו.

א. גלותמן היה יהודי יחידי באוטובוס מלא ערבים ומגמת פניו היתה לרמת־השרון, שם נמצאו בעת ההיא

אברהם גלותמן

אשתו הצעירה עם תינוק בן חדשיים. דבר אפייני לא. גלותמן: במותו נמצאו בכיסו תויות לזנים של עצים, ובתרמילו — ספר על תיקון האדם, על החברה העתידה...

אברהם גלותמן נולד ביום ה׳ בשבט תרנ״ה (1895) ועלה ארצה לפני מלחמת־העולם הראשונה, לאחר שגמר בית־ספר חקלאי בצ׳נסטוחוב. הוא היה אחד מארבעת הראשונים שעבדו אחרי המלחמה במקוה־ישראל, בה כוננו ידיו את המשתלה הראשונה בארץ. כמדריך ומומחה לנטיעות עבד א. גלותמן במקומות שונים בארץ, קדח הרבה והיה מהראשונים שעלו על אדמת נהלל וטיפל בנטיעת יערות בסביבה. איש בעל תרבות היה ובעל חוש מוסרי נעלה; חובב מוזיקה ויודע נגן. הוא ידע גם להחזיק בעט סופר והשתתף ב„השדה" מחוברותיו הראשונות. מקרוב ומרחוק היו באים אליו ללמוד את תורת החקלאות. וכן כותב עליו איש נהלל (י. ק. בספר „נהלל", שהופיע בתש״ז בהוצאת „עם עובד" ותנועת המושבים למלאות כ״ה שנים לנהלל): „ידיעותיו, כשרונותיו, שקדנותו, סבלנותו וענותנותו, האהבה לטבע והמסירות לכל דבר שקיבל עליו — כל התכונות הללו עשו אותו למדריך מובהק בנטיעות, בגידול עצים, וביחוד בגידול עצי פרי".

איך הגיע אברהם גלותמן לארץ־ישראל?

חבר ילדותי הטוב היה הירשל גלותמן, אשר בית אביו עמד לא הרחק מביתנו. פעמים קרובות היינו שנינו מתבודדים, מעיינים בתנ״ך, קוראים ספרות עברית וחולמים על ארץ־ישראל.

יום אחד הופיעה בביתם משפחה שלמה, משפחת דודו, אחי אביו, שבאו העירה מן העיירה שצֶ׳דרין. היתה זאת משפחה של עשר נפשות. ולאחר זמן־מה, כאשר רכשו דירה לעצמם, — גם היא לא רחוקה מבית אבי — התחלתי לבקר גם בביתם ונהניתי מקריאת הספרים הרבים אשר בביתם, ספרים בעברית וברוסית.

אם המשפחה, שפרה, היתה אשה קפדנית ואדוקה ביותר. והאב, משה גלותמן, יהודי משכיל ומורה עברי, אך מתבודד ומכונס בתוך עצמו. תמיד היה יושב ומעיין בספר. זוכרני שגם בבית־המדרש היה עומד במקומו ליד החלון ומעיין בספר, ואין לו שום שיג ושיח עם זולתו. יום יום, קיץ וחורף, גם בימים הקרים ביותר, היה הולך לרחוץ בנהר. לימים נעשה מורה לעברית לבני משפחת לוזינסקי (לוז).

במשפחה זאת התידדתי ביחוד עם שני בני גילי, אברהם וחנן. ארבעתנו, אני ושלושת הגלותמנים, אברהם, וחנן וצבי (הירשל זה שהזכרתיו בראשית דברי) היינו חברים טובים. היינו מטיילים, יחד, מת־רחצים יחד בנהר וחולמים על עליה לארץ־ישראל.

שנים חלמנו את חלום ארץ־ישראל. עד שיום אחד נפוצה הידיעה על בית־ספר חקלאי בצ׳נסטוחוב, „הפַרמה", מוסד יהודי מיוחד, המכשיר נערים לעליה ולעבודה חקלאית בארץ־ישראל. הדבר הלהיב את מוחותינו וכולנו ביחד התחלנו לטפל בענין ולהתכונן לדרך... אולם לצ׳נסטוחוב נסעו רק שני האחים, אברהם וחנן גלותמן.

שנים אחדות למדו חקלאות בבית־הספר בצ׳נס־טוחוב, וכאשר גמרו את הלימודים התכוננו לעלות לארץ, בתוך קבוצת התלמידים מסיימי הקורס. האחים השנים השתוקקו מאד לנסוע ארצה, אך מחוסר אמ־צעים יכול היה לעלות רק אחד מהם. הם הפילו ביניהם גורל, ובגורל עלה אברהם גלותמן. הוא עלה

לארץ מיד, וחנן גלותמן נשאר ברוסיה, גמר פוליטכניון ונעשה מהנדס מצליח.

כאשר באתי לארץ, בשנת 1923, היה כבר אברהם גלותמן בשיא פעולתו והצלחתו. הוא ישב אז בנהלל. שנים אחדות לפני הרצחו הביא לארץ את אמו ואת אחותו הצעירה. אמו מתה בנהלל לאחר הרצח ואחותו עזבה את הארץ ונסעה לאמריקה, מקום שם נמצא אז רוב בני משפחתה. ברוסיה נשארו מהם רק שנים: חנן, המהנדס, וצעיר האחים, הרופא זלמן גלותמן.

אסיים בשיר מוקדש לזכרו של אברהם גלותמן, שפירסמתיו ב„דבר" ביום כ"ה אדר תרצ"ו (19.3.36) ליום השבעה להרצחו.

חָ ל ו ּ ץ

לנשמת אברהם גלותמן

בִּיקוֹד שִׁירָה וָדֶמַע חָלוּץ צוֹעֵד יָשָׁר,
מֵאֲחוֹרָיו גַּן־עֵדֶן, מִלְּפָנָיו – מִדְבָּר.

כְּעַמּוֹ כָּמוֹהוּ, בְּדָמוֹ יַרְוֶה
שִׁמְמַת הָאָרֶץ, יֵהָפֵךְ נָוֶה.

קוֹץ, עַקְרָב וָצֶפַע בֵּין סַלְעֵי־מָגוֹר...
אַךְ לֹא אִישׁ כָּמוֹהוּ יֵחַת, יִסּוֹג אָחוֹר.

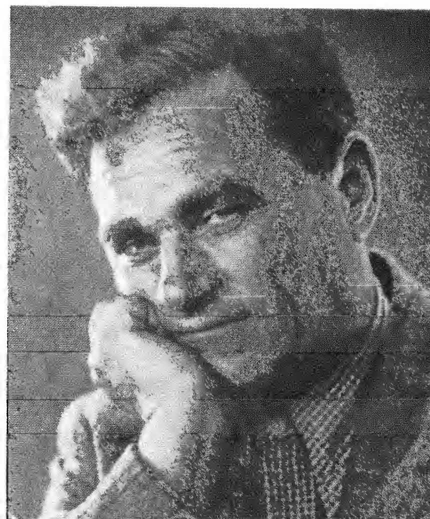
פֹּה אֲחֵרִים יָנוּחוּ וְהוּא יָנוּד מִכָּאן –
הַצִּיָּה יַפְרִיחַ, מִסֶּלַע יַךְ מַעְיָן;

גַּם לֹא יֵט הַצִּדָּה מִפְּנֵי חַיָּה־אָדָם, –
הוּא סוֹלֵל הַדֶּרֶךְ לְעַם חֲלוּץ־עוֹלָם...

מַעְיַן־חַיִּים יַזְרִימָה וְהוּא לֹא יֵשְׁתְּ מֵימָיו, –
יְצַו חַיִּים וָיֶשַׁע לַבָּאִים אַחֲרָיו...

א. פישקין

מ נ ח ם   ש מ י

מנחם שמי

מנחם שמי (שמידט) נולד בבוברויסק בראשית תרנ"ח (1897). אביו, זאב שמידט, היה מסגר אמן. „הצבעים הכהים, האפורים והכחולים, שבולטים במידה כזו בבדיו הראשונים — כותב עליו א. קולב בהקדמה לקובץ תמונותיו ואגרותיו — שמא מקורם בחוויות ובזכרונות של ברזל לוהט וניצוצות ניתזים שראה בילדותו בבית־מלאכתו של אביו". עוד בנעוריו נתגלו בו כשרונות לציור ולזמן־מה נשלח ללמוד בבית־ספר לציור באודיסה. בראשית 1913 עלה לארץ כדי ללמוד ב„בצלאל". עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה גויס שמי לצבא התורכי ולאחר שמונה חדשים של שירות בפלוגת עבודה ערק מהצבא והסתתר בבית ארוסתו רבקה לבית זווין ברחובות. עם הכיבוש הבריטי התנדב לגדוד העברי ושירת בו עד קיץ 1920. לאחר מכן היה מורה לציור, קודם בטבריה (1921—1922) ולאחר מכן — עד סוף ימיו — בבתי־ספר בחיפה.

היה מן החשובים בציירים בארץ ומראשוני המו־דרניסטים, צייר תפאורות ל„הבימה" ול„אהל". התמסר לציור הנוף הארצישראלי, אבל הצטיין גם בציור דיוקנאות. בשנות השלושים גילה את נופה הציורי של עכו והיה נוסע מחיפה לעכו העתיקה לצייר את סמטאותיה ובניניה.

במלחמת־העולם השניה התנדב (ב־1942) לחיל ההנדסה המלכותי ושירת ביחידת־הסוואה עברית בצפון־אפריקה ולאחר מכן באיטליה. בחזרו מן הצבא הת־מסר לצייר את צפת הישנה והיה בין מיסדי „קרית הציירים" בעיר.

בנו הצעיר אהרן („ג'ימי"), ממפקדי הפלמ"ח האהובים ביותר, נפל בהרי יהודה באוקטובר 1948. שמי התמסר להנצחת זכר בנו. כתב מפי חבריו את זכרונותיהם על מפקדם, וביחד עם מ. ברסלבסקי הוציא את הספר „חברים מספרים על ג'ימי" — אחד מספרי־הזכרונות הטובים ביותר על התקופה ההיא. שמי תיכנן את האנדרטה לחללי חטיבת הראל בבית־הקב־רות הצבאי בקרית־ענבים וטיפל בהקמתה. בז' בתמוז תשי"א (1951) נפטר שמי והובא לקבורות בקרית־ענבים בקרבת בנו.

ממכתביו

שאגאל אמר לי פעם: כל אמן חייב לשמור בקרבו ולהחזיק חזק חזק את זכרונות הילדות שלו. בשעתו לא שמתי לב כל כך לדבריו, וכעת אני רואה מה מן העמקות בהם. סוטין ושאגאל שניהם עלו לגדולה כזו משום ששניהם שמרו, באופן אינסטינק־טיבי אולי (שאגאל בהכרה), את חזיונות הילדות: את הבית ואת הרחוב היהודי, את העוני. מותר לומר, שכל ציירי הארץ, כולנו קיפחנו את החוט הזה היקר הקושר את האדם למקור מחצבתו. (11.10.1944).

✶

היה זה לפני עשרים שנה, מה שציירתי אז היה עדיין — בוברויסק שלי. את בוברויסק זו עם זכרון הקבצנות, הרפש עד צואר, ועם השמים הנמוכים מעל הראש הייתי צריך לשמור בקרבי. לשמור היטב. בדברים ההם שציירתי אפשר היה לראות, כך נדמה לי, שאבי היה מסגר, וזהו. כל אחד מאתנו הביא עמו זכרונות כאלה, מי מבוברויסק ומי מאוקראינה. אבל כלום אפשר היה להחזיק אותם בקרבנו מול שמש לוהטת זו? אם נשים את ה„ציונות" הצדה, הרי מעבר זה מארץ צפונית לשמש זו הוא קטסטרופה, ומשום כך אותם הבחורים שנסעו לפארים ידעו לשמור נפשם, וסוטין הוא הטיפוסי ביניהם: תמיד נשאר בן השוחט. בארץ, אפילו אם נעמוד עם הראש למטה, לא נהיה שלמים, כי אי־השלמות היא אורגנית לנו, אפשר היא היא שלמותנו. (18.10.1944).

(מנחם שמי, 48 תמונות ומבחר אגרות ורישומים, ת"א 1958, עמ' 70, 73—74)

ד"ר אברהם צבי פרוז'ינין

אברהם צבי פרוז'ינין נולד בשנת 1876 במשפחה אמידה בבוברויסק ואת חינוכו העברי קיבל בחדריה. לאחר מכן יצא לאודיסה ושם עבר כאכסטרן את חוק הלימודים של גימנסיה רוסית. ב־1901 יצא ללמוד רפואה בקניגסברג שבגרמניה, ממנה עבר לברלין ושם קיבל תואר של ד"ר למדיצינה בשנת 1906. חזר לרוסיה ושימש כרופא כללי בעיירה הלוסק, שע"י בוברויסק, ולאחר זמן עבר לבוברויסק.

מנעוריו נכבש אברהם צבי פרוז'ינין לחיבת־ציון ולציונות. כל הגיגיו ומעייניו היו בארץ־ישראל, וויכו־חים מרים היה מנהל עם בני האינטליגנציה הבוב־רויסקאית המתבוללת והבונדאית.

ב־1909 עלה פרוז'ינין לארץ־ישראל, עבר ברכי־בה את הארץ לארכה ולרחבה, ונכנס לעבוד ברפואה במחיצתו של ד"ר הלל יפה. כעבור זמן־מה חזר לרוסיה על־מנת לחזק את השכלתו הרפואית. הוא

התישב בבוברויסק ורכש שם טוב בין רופאיה, כשהוא מנסה להמשיך במסורת של ד״ר פיארטוג.

ד״ר אברהם פרוז׳ינין

חביבם של בני דלת העם בבוברויסק. הוא היה פעיל בתנועה הציונית בעיר ונבחר כציר מטעם ציוני בוברויסק לקונגרס הי״א (1913).

אהבתו לטבע ולאדמה היתה עמוקה. „אפשר שהוא היה היהודי היחיד בעירו — מספר עליו ידידו המשורר שמעוני — שידע לקרוא בשם כל אילן וכל ירק וכל פרח, להבחין בין צפור לצפור לפי מעופה וצפצופה״. „אהבתו לאדמה היתה כה גדולה — כותב ידידו ד״ר ז. גורדין ז״ל — עד כי אין להתפלא שהיד היחידה, שהתרוממה בקונגרס הציוני נגד ייסוד האוניברסיטה — היתה ידו של ד״ר פרוז׳ינין״.

בשנות מלחמת־העולם הראשונה שירת פרוז׳י־נין כרופא צבאי בבוברויסק ובמוסקבה ועם היפתח הדרך לארץ־ישראל חזר אליה, בשנת 1920, ושימש רופא בכפר־תבור ובסג׳רה.

ב־1922 נקרא פרוז׳ינין לשמש רופא ראשון וראשי בסניף „קופת־חולים״ בירושלים, ובתפקידו זה עמד 28 שנים, עד צאתו לפנסיה, והוא כבן 75 שנים. את עבודתו כרופא ראה כתפקיד ציבורי. „יחסו כרופא אל החולים היה מפליא — כותב עליו ד״ר מ. הלפמן מירושלים — בשביל כל אחד מהם מצא מלה מעודדת. בשיחותיו עם החולים היה מנחם, משמח ואף ,מרפא׳ אותם. עד היום אפשר עוד לשמוע מפי חולים את הדברים: ,מאז שד״ר פרוז׳ינין הפסיק לקבל חולים — אין לי רופא קבוע׳.״

דאקטאר א. פרושינין

נעהמט צו קראנקע

פון 9 ביז 12 אין דערפריה און פון 5 ביז 7 נאכמיטאג

סקאבעליאווער גאס אין הויז פון מענדיל פעסין.

ארימע אומזיסט.

מודעה ב„באברויסקער וואכענבלאַט״
אַנאָנס אין „באַברויסקער וואָכנבלאַט״

גם בארץ המשיך בפעולתו הציונית, כשהוא מת־מסר במיוחד לעבודת הקרן הקיימת לישראל ועוקב אחר כל שעל אדמה שנגאל על־ידיה.

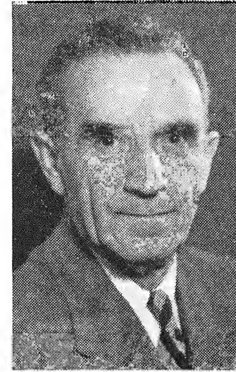
באביב 1954 הלך פרוז׳ינין לעולמו. רבים הת־אבלו עליו וידידו דוד שמעוני הקדיש לו רשימת־זכרון בשם „כשרון לארץ־ישראל״ (ר׳ עמ׳ 437 בספרנו זה).

אברהם ניסן (קצנלסון)

אברהם ניסן היה בן למשפחת קצנלסון, שמרבית בניה עלו לארץ־ישראל ולקחו חלק בחייה הציבוריים.

הוא נולד בבוברויסק בל״ג בעומר תרמ״ח (1888) לאביו ניסן הכהן קצנלסון ולאמו זלדה לנה לבית רוזובסקי. ראשית לימודיו בחדרים של בוברויסק ובגימנסיה הממשלתית. אחר כך למד באקדמיה למדעי היהדות בפטרבורג. באוניברסיטאות מוסקבה ופטרבורג סיים את חוק לימודיו כרופא וכמוסמך למדעי הטבע, ובשנות מלחמת־העולם הראשונה שימש רופא בצבא הרוסי. בימי המהפכה הרוסית שירת בחזית התורכית בהרי קאוקאז, ובועידת החיילים היהודים בחזית זו, שהתקיימה בטיפליס בחנוכה תרמ״ח (1917), ובה נידו־נה תכניתו של יוסף טרומפלדור להקים גדודים יהודים במסגרת הצבא הרוסי, שיפרצו דרך הרי אנטוליה לארץ־ישראל, נבחר לחבר המפקדה של הצבא היהודי בקאוקאז. עם פיזור הצבא הרוסי בטלו תכניות אלה.

אברהם קצנלסון נשא אז לאשה את סימה קפלן ויצא לקושטא, בה שימש בשנות 1919—1920 כמנהל המש־

אברהם ניסן (קצנלסון)

רד הארצישראלי מטעם ההנהלה הציונית. בשנות 1921—1923 פעל קצנלסון כחבר המשרד הראשי של ה„התאחדות" בוינה והשתתף בועדה לרכישת נשק ל„הגנה", שהוקמה בעיר זאת לאחר פרעות מאי 1921 בארץ־ישראל (ר' ספר תולדות ה„הגנה", כרך ב', עמ' 1282). בקונגרס הי"ב (1921) נבחר לועד הפועל הציוני.

ב־1924 עלה אברהם ניסן לארץ־ישראל, ומונה למנהל מחלקת הבריאות של ההנהלה הציונית. עם העברת עניני הבריאות של הישוב לועד הלאומי שימש ד"ר קצנלסון כמנהל מחלקת הבריאות של הועד הלאו־מי עד קום מדינת ישראל. כל אותן שנים היה חבר הועד הלאומי של כנסת ישראל. עם קום המדינה שימש כמנהל הראשון של משרד הבריאות.

בשנות 1949—1950 היה חבר משלחת ישראל לעצ־רת או"ם, ובנובמבר 1950 נשלח כציר ישראל לארצות סקנדינביה, ומושבו העיקרי היה בשטוקהולם.

בז' בסיון תשט"ז (17.5.1956) נפטר בתל־אביב והובא לקבורות בירושלים.

יצחק בן־צבי

לקראת קום המדינה

(מדבריו שנאמרו ביום־השנה הראשון לפטירתו של ד"ר א. ניסן)

שבע־עשרה שנה עמדתי יחד עם ד"ר אברהם ניסן ז"ל על המשמר בועד הלאומי, יום־יום ולא פעם — לילה־לילה. אז עוצבו אָפיוֹ ודרך פעולתו של אברהם ניסן. השנים שקדמו לתקו־פה ההיא היו נוחות יותר, אך שבע־עשרה שנות עבודתנו המשותפת היו שנות־סער. ואברהם ניסן ידע לעבוד בימים שקטים וגם בימים סוערים.

הוא היה אז אחד המעטים אשר חזו את החזון המדיני במלואו, ולכן הכיר את ערך הפעולה המכוּונת לימים שבהם תקום המדינה.

יש להצטער שטרם העריכו את מלוא החשי־בות של פעוּלת הועד הלאומי ואנשיו המרכ־זיים: הנרייטה סאלד, הרב המאירי ואברהם ניסן. הם הם שהטילו על עצמם את התפקידים הטרום־ממלכתיים. אברהם ניסן חידש את השירות הרפואי בישוב תחת כנפי הועד הלאו־מי; הוא בחר בתפקיד צנוע זה, אבל לא הניח ידו גם משאר ענפי פעולה. כך שימש יד־ימינה של גב' סאלד, אשר ריכזה את העבודה הסו־ציאלית והחינוכית.

זכר שמו ופעולתו של אברהם ניסן יישמר בלבות כל אלה אשר הכשירו את הקרקע במסגרת כנסת ישראל של הועד הלאומי, למען כנסת ישראל של המדינה.

זלמן שזר

מאבל לזכרון

(מדבריו שנאמרו ביום־השנה הראשון לפטירתו של ד"ר א. ניסן)

היום תמה שנת האבל, היום צריכה להיפ־סק הקדרות שבעצבות האבל. מהיום צריך שיתחיל אור הזכרון להאיר, אור הזכרון אשר לא יסוף מבין הקרובים אליו ומבין אלה שגורלם קשור אתו. אור הזכרון צריך להתפשט מן הקדרות שאפפה את משפחתו וידידיו כל השנה, כדי לזרוח מפעולותיו ומזכרן.

לגבי תקופת השנים שבהן עבד בארץ לפני קום המדינה, אין לי מה להוסיף לדברי הנשיא. אבל היו שנים שקדמו גם להן ועליהן אני רוצה לספר.

לפנים בישראל היו מעריכים קהילות לפי עברן. כיום אנו מעריכים אותן גם לפי מידת השקעתן בעבודה למען ישראל. ודומני שבוב־רויסק זו נתנה את פירותיה ואת מלוא ברכתה בכל שטחי החיים בארץ הנבנית, ושימשה עדות לעסיסיותה היהודית של הקהילה עצמה. לפעולתו של אברהם האצילה השראה רבה שרשיותה של העיר המופלאה במינה הזאת, ושל משפחתו בתוכה.

האיש הראשון בציונות ובתנועה הציונית אשר השפיע על אברהם ביותר, ואשר אליו חזר תמיד בתקופה שלפני 17 שנה, היה יוסף טרומפלדור, והשושבין לפגישתם היה ההיסטוריון שמעון דובנוב. בשיעוריו של דובנוב באקדמיה בפטרבורג נפגש אברהם ניסן לראשונה עם הקצין במדים, שבא אז לשמוע תורה מפי דובנוב, ואז ראיתי איך גמלה הידידות בין שני אלה. ואכן, שמר אברהם חסד לטרומפלדור גם אחרי הרבה גלגולים והרפת־קאות, לפני קושטא ואחרי כן.

האדם השני שבו ראה אברהם את מנהיגו הוא אחד מהשלישיה המפורסמת שהקימה את „ההתאחדות העולמית" של „הפועל הצעיר — צעירי־ציון". התאחדות זו הוקמה על ידי התנועה החלוצית בישראל, שהתרכזה מסביב למפעל בדגניה, והצטרפו אליה מן הגלויות שלושה ראשי מטות, שכולם כבר בעולם־האמת. שלשתם השקיעו בה לא רק את כשרונותיהם, כי אם את חייהם — וכל אחד מהם הכין אחר כך נדבך יסודי למדינה, והם: אליעזר קפלן, חיים ארלוזורוב והוא — אברהם קצנל־סון.

עם שניהם הרבה אברהם להתהלך יחד. זכור לי היטב החדר הקטן בוינה שבו היה „ועד העליה", שהוקם על ידם בראשית העליה השלישית, דרכו עברו אז עולים וגאולים מאר־צות שונות.

על הטוב של 17 השנים סיפר לכם הנשיא. לפני זמן־מה עברתי, לרגל עבודה אחת, על תעודות של הועד הלאומי. ראיתי כיצד נכנס אברהם למסכת זו ובנה אותה אריח על גבי אריח, מתוך תחושה שעל ידי ה„קטנות" הללו יתלכד הישוב למסד איתן, שישא פעם עליו את כתר מלכות ישראל.

עוד לא נאספו מאמריו, הם עוד פזורים — על פני עתונים וקבצים ופרטי־כל של הועה"פ, ובתקופת המדינה — בתזכירים, אבל אני יודע כי רב הטמון בהם, ושם מדובר על שירותים — בריאות, חינוך, ירושלים, הקשר עם העולם — כל אלה אשר בהצטרפם יחד הם היוו גרעינים ראשוניים להתהוות המסד למדינה.

משהו טבעי מאד — ולא כגמול — ראינו בהתיצבו לתפקיד הפוליטי הרם — שגריר סקנ־דינביה, שהטילה עליו המדינה עם קומה. הוא כמו צמח אורגנית לתפקיד הזה.

איזו מסירות, שום־שכל, קומה זקופה! גאוה היתה בו בהתיצבותו עם דמוקרטיות, עם עמי עולם כעם בין עמים — היתה בו גאוה רבה שהוא מיצג את מדינת ישראל, זה דיבר מתוכו, מכל ישותו וזקיפותו.

בשנים האחרונות היתה לו מחשבה עיקרית שיקרה לו מאד, והוא שב ודיבר בה מדי בואו ארצה לחופשת מולדת — על הצרכים הרבים

שמדינת ישראל צריכה לשאת בהם ביחס ליהו־די התפוצות. היתה לו תכנית רחבה איך לאחד ולצרף זאת למסכת התפקידים הפנימיים המוטלים על המדינה. גם שיחתו האחרונה בבית־הנשיא היתה עוד על נושא זה. אולם גם בשכבו על ערש־דוי וגם בבית־החולים היתה השיחה האחרונה, על המרפסת של ביה״ח בילינסון, יומיים לפני הסתלקותו, מוקדשת לענין הזה.

לא עייף לשמוע מה אנו בהנהלה הציונית מתכוננים לעשות בשטחים אלה, ואיזו כתף יכולה המדינה לתת לדבר.

בטרם אסיים אגיד: הקרובים אליו זוכרים אותו יפה ומוקירים אותו מאד. יום יבוא וגם רחוקים יותר יוקירו ויעריכו אותו. ועכשיו עלינו להשתחרר מקדרות האבל ולרקום במלוא עצמתו וטהרתו את זיו הזכרון. יבהיק אור אישיותו ופעלו, שמתוכו יקרין אור לאבלים, אור לנכדים, אור לכל יודעיו בתנועה ובמדינה, אור שיקרין ולא יסוף.

א. פישקין

ישראל־נח וצפורה (פאני) פישמן

בחיים לא נפרדו ובמותם — רק חמש שנים הפרידו ביניהם. שניהם בני טובים, בני משפחות תאבות־דעת; שניהם ילידי בוברויסק, אך נתקשרו קשרי אהבה ונישואים פה בארץ, אליה באו להשתקע

צפורה (פאני) פישמן

ישראל־נח פישמן

סופית בשנת תרפ״א. מתושביה הראשונים של תל־אביב היו ומכוס יגונותיה וששונותיה שתו עד תום. ידעו צער גידול בנות והדוַת גידול נכדים ונכדות.

הוא, בן להורים אדוקים ולא עשירים, נתיתם מאמו בגיל רך ביותר ובעודו צעיר לימים שבע עמל ונדודים. למד בכוחות עצמו וכאכסטרן קיבל תעודת בגרות. שקד ביותר על לימודי המתימטיקה ושפות וידע על בוריין כמה שפות אירופיות. אך יותר מכל שקד על העברית, אשר אהֵבה אהבת נפש. ידע על־פה כמעט את התנ״ך כולו, ולא את התנ״ך בלבד. היה מורה לעברית לבני העשירים בבוברויסק, ופעמים מספר אף ליוה את תלמידיו מבוברויסק לארץ, ללמוד בגימנסיה „הרצליה". היה גם פעיל בתנועה הציונית. בעל קול ערב היה, ופעמים היה בא לבית־הכנסת ומתנדב לעבור לפני התיבה על מנת לתרום את שכרו לקרן הקיימת לישראל. בשהותו באודיסה היה מבאי ביתו של ח. נ. ביאליק, וביאליק חיבב אותו. חיבבו אותו גם תלמידיו הרבים, שלמדו אצלו עברית בארץ או בחוץ־לארץ, מהם רופאים ואקדמאים אחרים התופ־סים כיום עמדות חשובות בארץ, ועד היום הזה הם מזכירים את שמו בהוקרה.

והיא, פאניה, בת לסוחר־היערות שלמה פרידלנד בבוברויסק. גם היא, כמו ישראל בחירה, בעלת אינט־ליגנציה גבוהה ובעלת השכלה כללית ועברית מעמיקה. בעלת זכרון פנומנלי היתה וידעה על־פה קטעים שלמים מן השירה הקלאסית הרוסית. כמוהו אהבה אהבה עזה את השפה העברית וידעה על־פה פרקים שלמים מן התנ״ך; גם שירים משל ביאליק ומשוררים עברים אחרים שגורים על פיה. דומה שאף השקפת־עולמם אחת היתה, ממוזגת, פילוסופית, סטואית. הוא — חם־מזג, פיקח, חריף — מתוך שיקול כי „הכל הבל", והיא — מתוך שלות־נפש טבעית, פנימית, העומדת בפני כל עמל ותלאה. הוא מורה מוסמך ומתרגם, והיא — עוזרת כנגדו: מעתיקה, מנקדת, מגיהה, ופה ושם גם מתקנת פליטת קולמוס. יודעת היא גם לבקר ולנתח בשום שכל כל יצירה ספרותית. אף היא עצמה שלחה ידה בתרגום והצליחה. היא תירגמה את „הסטודנטית לחימיה" לויקי באום ועוד. מובן, התרגומים משמשים להם מקור להשלמת פרנסת הבית, אך לא איש

כישראל פישמן יתרגם תרגום שלא לשמו. הוא תירגם לעברית ספרים כמו „בביט״ ללואיס סינקלר, „רעב״ ליוהאן בויאר, „אני רעב״ לגיאורג פינק וכדומה. הוא תירגם גם ספרים רבים לבני הנעורים ולילדים, כמו „אי המטמון״ לר. ל. סטיבנסון, „מלחמת העולמות״ לה. ג. ולס, „האסופית״ לל. מ. מונטגומרי, „היידי בת האלפים״ לי. ספירי ואחרים. התרגום הוא לו עבודה וגם מקור של חיות וחדות יצירה, חופר הוא וחותר במכמני הלשון העברית וחושף מדי פעם מטבעות־לשון יקרות ונוצצות.

בצנעה חיו השנַים ובצנעה עבדו, אך ביתם הצנוע בתל־אביב שימש פינת שלוה וחמימות לכל באיו, ידידים ומכרים טובים, בהם סופרים ואנשי־רוח, כמו אבא אחימאיר, ידידם עוד מבוברויסק, הסופר נתן גורן (גרינבלט) ואחרים. כאן, בתל־אביב, היו מבאי בתיהם של דוד שמעוני וברל כצנלסון, אשר ידידותם נמשכה עוד מימי בוברויסק.

היא נפטרה בא׳ בחשון תשי״ח (1957), בת 63, והוא נפטר חמש שנים לאחריה — בג׳ בחשון תשכ״ג (1962), והוא כבן 77. הניחו שתי בנות, שולמית ורות, אשר הקימו להן משפחות, הממשיכות במסורת המפוארת של ההורים — אהבה עזה ודבקות בערכי העם והארץ.

צבי נדב

צבי נדב (הלפרין), אחד מחברי „השומר״ הותיקים, היה בן בוברויסק. אם כי נולד בחודש טבת תרנ״ב (דצמבר 1891) במושבה „עין־זיתים״ (ע״י צפת).

צבי נדב

לאחר שנכשלה ההתישבות בעין־זיתים חזרה משפחתו לרוסיה, ובבוברויסק עברו עליו שנות ילדותו הראשונות. את חינוכו קיבל בגימנסיה רוסית בשאוולי (ליטה). בעודו נער הצטרף לתנועת „פועלי־ציון״ ובאווגוסט 1906 עלה ארצה, והוא נער כבן 15 שנה. הוא הצטרף לפועלים העברים במושבות הגליל התחתון והיה בקבוצת החברים שייסדה בפסח תרס״ט (1909) את „השומר״. כחבר „השומר״ השתתף בקבוצת הפועלים שקיבלה על עצמה לעבד בשנת תר״ע (1909 — 1910) את אדמת אום־ג׳וני, עליה הוקמה שנה לאחר מכן קבוצת דגניה. בשנת 1911 היה בין כובשי אדמת מרחביה ובשנה שלאחריה צורף לאנשי „השומר״, שקיבלו עליהם את שמירת חדרה.

צבי נדב למד על בורייה את השפה הערבית המדוברת ואת אורח חייהם, מנהגיהם ונימוסיהם של הפלחים והבדואים בארץ, והיה בין הבולטים בחבורת „השומר״ בימים ההם. בסתיו תרע״ד (1913) נשלח ל„תל־עדשים״, שהיה אז כפר ערבי בעמק יזרעאל, בו עמדו אנשי „השומר״ להקים מושב חקלאי משלהם.

עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה התנדב צבי נדב בשליחות „השומר״ ל„באקצ׳י״ (נוטר) והוטל עליו לשמור את עמודי הטלפון באיזור טבריה. אח״כ שימש מנהל המשק בתל־עדשים, ולאחר שחלה בקדחת — נשלח להבראה ליהודה. אירגן את השמירה ברחובות ופעל להקמת כוח־מחתרת מזוין למקרה שהשלטון התורכי יתרופף וסכנה תהיה נשקפת לישובים היהודים.

בתקופת הרדיפות על הישוב, שבאו עם התגלות רשת הריגול של ניל״י, נאסר צבי נדב, ולאחר כמה חדשי מאסר בדמשק, נשלח לעבוד עבודת־כפיה במסילת־הברזל באיזור טראפזונט, סמוך לחזית הרוסית־התורכית בדרום קאוקאז. צבי נדב ברח ממחנה האסירים, עבר את קוי החזית והגיע דרך טיפליס לאודיסה. באודיסה לקח חלק בשנת 1919 בהגנה היהודית. בספטמבר 1919 חזר לארץ־ישראל.

מיד עם חזרו ארצה הצטרף נדב לפעולות ההגנה. הוא היה בין הראשונים שלמדו נהגות בארץ והעביר נשק במכוניתו לכל מקום שהיה צורך בכך. בחורף

תר"פ (1920) היה חבר ועד ההגנה בירושלים ובין מארגני ההגנה בפרעות פסח תר"פ (1920). בקיץ תר"פ (1920) הצטרף עם קבוצת חברי „השומר" לשעבר ל„גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור", והיה חבר ועד הגדוד הראשון, וממדריכיו בשימוש בנשק ובהגנה. בראשית אדר ב' תרפ"א (מרס 1921) נבחר כמועמד לועד ה„הגנה" הארצי הראשון. במאורעות מאי 1921 השתתף בהגנת תל־אביב. לאחר מכן שימש כמפקד ההגנה בעין־חרוד ומשם עבר לכפר־גלעדי. בימי מאורעות תרפ"ט (1929) שימש מפקד שכונת חליסה בחיפה ולאחר מכן נשלח לפקד על הגנתם של קיבוץ גשר ונהריים.

בשנות השלושים היה צבי נדב ממארגני „הפועל" וממייסדי „מועדון התעופה", ששימש צעד ראשון להקמת תעופה יהודית. ערך שנים רבות את הירחון הטכני „טכניקה ומדע".

צבי נדב היה מחונן בכשרון הסיפור, וזכרונותיו על ימי השמירה וההגנה יש בהם ענין רב לחקר התקופה ודמותה. זכרונות אלה באו בקובץ „השומר" ובשני ספרי זכרונותיו „מימי שמירה והגנה" (תל־אביב 1954) ו„כך התחלנו" (תל־אביב 1958).

הוא נפטר בכ"ז אדר א' תשי"ט (1959) והובא לקבורות בחלקת חברי „השומר" בכפר־גלעדי.

אבא אחימאיר

אבא אחימאיר, עתונאי וסופר, איש התנועה הרביזיוניסטית ואחד מהמשפיעים על הנוער הרביזיוניסטי בשנות השלושים, נולד בז' בחשון תרנ"ח (1897) בכפר דולהי שעל־יד בוברויסק. אביו, יצחק אייזיק גייסינוביץ, סוחר־יערות עשיר, משכיל, חובב עברית,

אבא אחימאיר

אבל לא ציוני, הזמין מורים פרטיים ללמדו עברית ולימודים כלליים. ב־1905 עברה המשפחה להתגורר בבוברויסק. אבא למד ב„חדר המתוקן", ולאחר שעבר ללמוד בגימנסיה הרוסית המשיך בלימודיו העבריים מפי מורים פרטיים, בהם יצחק אייזיק גורפינקל, חובב־ציון נלהב, והמשורר דוד שמעונוביץ.

ב־1912 (ערב סוכות תרע"ג) עלה אבא אחימאיר ארצה ולמד שנתיים בגימנסיה „הרצליה" בתל־אביב (מחזור ד'), והיה מקורב אז לברל כצנלסון. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה חזר לרוסיה וסיים שם את הגימנסיה ב־1918. הוא היה פעיל בתנועה הציונית בבוברויסק, והרצה בפני הנוער על החיים בא"י. במאי 1917 השתתף כציר מטעם „צעירי־ציון" בבוברויסק, בועידה הציונית השביעית של ציוני רוסיה בפטרוגראד, ובועידה השניה של „צעירי־ציון" שהתקיימה לפניה. בימים ההם דבק באידיאלים הסוציאליסטיים ששררו בקרב הנוער היהודי־רוסי ושילב אותם ברעיון הציונות החלוצית. לאחר הועידה נסע לבאטום שבדרום־מערב קאוקאז ועבד שם במטעי ההדרים לשם הכשרה לעליה לארץ־ישראל. שם חלה בקדחת ונאלץ לחזור לבוברויסק. בשנת 1918 למד אחימאיר במחלקה ההיסטורית־פילולוגית באוניברסיטה בקיוב. באביב 1919 נפל אחיו האהוב מאיר בקרב בין הצבא האדום לבין הפולנים בסביבות לידה והובא לקבורה במינסק. לאחר זמן שינה אבא את שם משפחתו לזכר אחיו זה — „אחימאיר". בשנים אלה בא תוך הסתכלות בשיטות הטרור של השלטון הסוביטי לכלל התנגדות חריפה לסוציאליזם, שבו ראה את שורש הרע, התנגדות שהלכה והחריפה במשך השנים שלאחר מכן.

בקיץ 1920, בשלהי השלטון הפולני בבוברויסק, יצא אחימאיר את רוסיה. הוא הגיע לליֶיג' שבבלגיה, למד שם באוניברסיטה וסבל מחסור ורעב. ב־1923 היה מורה לעברית בוירבאלן שבליטה. אחר־כך סיים את לימודיו בוינה וקיבל שם ב־1924 את התואר דוקטור לפילוסופיה על יסוד הדיסרטציה

"Bemerkungen zu Spengler's beffassung Russlands"..

לאחר מכן עלה לארץ־ישראל.

בשנותיו הראשונות בארץ־ישראל עבד כפועל וכמורה בזכרון־יעקב, גבע, נהלל ומקוה־ישראל. היה חבר מפלגת „הפועל הצעיר" (1924—1928). השתתף ב„קונטרס", ב„הפועל הצעיר", ב„דבר" וב„הארץ", אולם לא קיבל את הכיוון הפוליטי של תנועת הפועלים ובמהרה רחק ממנה. היחס הסביל של ההסתדרות הציונית כלפי הקיצוץ השיטתי והמתמיד של ממשלת המנדט בזכויות עם ישראל על ארצו הביא אותו להצטרפות למפלגה הרביזיוניסטית, שאת יוצרה ומנהיגה זאב ז'בוטינסקי הכיר אישית בהיפגשו עמו בוינה בעת לימודיו בעיר זאת. אבא אחימאיר השתתף בהנהגת המפלגה הרביזיוניסטית בארץ ויצג בה את האגף הקיצוני ביותר, המכסימליסטי, שתבע יציאה מההסתדרות הציונית לשם רכישת חופש לפעולה מדינית תקיפה יותר. הוא היה בין העורכים והמשתתפים בעתונות הרביזיוניסטית, ב„דואר היום" וב„חזית העם". יסד ארגון מחתרת בשם „ברית הבריונים", שחבריו היו ראשונים לפעולות אנטי־בריטיות. כבר בשנים ההן השתמש כלפי הבריטים בביטוי „אוקופנטים" ותבע מן הנוער מהפכנות לאומית במקום מהפכנות סוציאליסטית.

בחול־המועד סוכות תרצ"א (1930), בעת ביקורו של סגן מזכיר המושבות הבריטי שילס בתל־אביב, ערך אחימאיר נגדו הפגנה בתל־אביב ובשל זה נאסר בפעם הראשונה בארץ, אחר־כך נאסר עקב פעולתו נגד מיפקד התושבים, שערכה ממשלת המנדט בסוף 1931.

בקיץ 1933, לאחר שד"ר חיים ארלוזורוב נרצח על שפת ימה של תל־אביב, נאסר אבא אחימאיר, יחד עם אברהם סטבסקי וצבי רוזנבלט, כחשוד בארגון הרצח. בעת החיפושים בביתו ובדירות חבריו נתגלה גם ענין „ברית הבריונים". בקשר עם האשמות אלה ישב אבא אחימאיר למעלה משנתיים בבית־הכלא, עד ששוחרר ב־1935.

אבא אחימאיר זוכה מכל אשמה בקשר עם רצח ארלוזורוב, אך ענין זה של האשמת־השוא לא פסק מהטרידו עד יומו האחרון. בדבריו שכתב ובשיחות בעל־פה על נושא כאוב זה לא פסק מלדרוש ומלהתחנן למען בירורה מחדש של כל הפרשה, כדי שהאמת תצא סוף סוף לאור.

לאחר שחרורו פרש מעבודה ציבורית והתמסר לעבודה ספרותית־מדעית ולכתיבה בעתונות, כשהוא מפרסם בקביעות מאמרים ורשימות על נושאים של מדיניות פנימית וחיצונית, ביקורת ספרותית ואמנותית והיסטוריוזופיה — בעיקר ב„הירדן" וב„המשקיף" — עתוני התנועה הרביזיוניסטית, בחתימת שמו או בכינויים: אבא סיקרא, אב"ג, א. גיא, א. מערבי, א. שמאי, אבישי, אבא־אריכא ועוד. כן עסק במחקרים היסטוריים בתולדות ישראל והעמים, שנאספו בספריו „עם קריאת הגבר" (1957), „יודאיקא" (1960). ב־1946 יצא ספר רשמיו מימי שבתו בבית־הסוהר בשם „רפורטאז'ה של בחור־ישיבה".

אבא אחימאיר היה מעובדי המערכת החשובים של „האנציקלופדיה העברית" וכתב למענה עשרות רבות של ערכים בתולדות הספרות וההיסטוריה הרוסית, תולדות ארצות אירופה, וכן בנושאים הנוגעים לסוציאליזם, ליהודי רוסיה, לציונות ועוד. בין כתבי־היד שהותיר אחריו הספר „אקדמות לתולדות המהפכה הרוסית", שהיה צריך להיות כרך א' לספר גדול בשם „מרוסיה לסוביטיה". בשנותיו האחרונות כתב א. אחימאיר בין היתר פרקי זכרונות על בוברויסק, שנשאו כותרת כוללת — „אטלנטידה או עולם ששקע". פרקי זכרונות אלו נתפרסמו בעתון „חרות".

אבא אחימאיר נפטר לפתע מהתקפת־לב בד' בסיון תשכ"ב (6.6.1962) בתל־אביב. לכתביו ולמאמריו של א. אחימאיר היתה השפעה רבה על הנוער הרביזיוניסטי, ועל עיצוב דמותם ושיטות פעולתם של „הארגון הצבאי הלאומי" (האצ"ל) ושל „לוחמי חירות ישראל" (הלח"י).

י. מרגולין

אבא אחימאיר

בין כל יוצאי בוברויסק אשר רשמו את שמם בתולדות הציונות בתקופה הטראגית של המשבר בחיים היהודיים — אבא אחימאיר הוא אחד מהנאמנים ביותר, מן המסורים ביותר לזכרה של עיר מולדתו. מבחינה מסוימת הוא לא „יצא" אף פעם מבוברויסק ונשאר קשור עמה במעמקי שרשיה של נשמתו המר־דנית.

אף על פי שגאותו — עד סוף ימיו — היתה על התקופה הקצרה בה הקים את „ברית הבריונים", זה הנסיון הראשון של התנגדות פעילה למשטר המנ־דטורי, הנה היה אבא אחימאיר לפי טבעו ואפיו לא עסקן ציבורי ולא מנהיג מדיני, אלא סופר ואיש־הרוח. בתור סופר, הוגה דעות, פובליציסט ומוכיח היה דמות בולטת ובמשך שלוש עשרות שנים מילא תפקיד יחיד במינו בספרות דורו.

דרכו בחיים ובספרות הביאה את אבא אחימאיר למחנה הציונות הלוחמת, אולם השכלתו הנרחבת ונסיון חייו הקנו לו אותה פרספקטיבה אוניברסלית, שהיתה נעדרת לעתים הן אצל ידידיו והן אצל יריביו.

השפעות שונות ומשונות הצטברו בכתביו. אין להבינו ולהעריכו מבלי להביא בחשבון את הרקע הרוסי והאירופי של סופר עברי זה: הספרות הרו־סית והאוניברסיטה הוינאית, המדע ההיסטורי האי־רופי; אך עם זאת שמר ד"ר אבא אחימאיר על עצ־מיותו. הוא היה מאלה שנכנסו לפרדס ולא נפגעו.

מי היה לאומני יותר, שמרני יותר מאבא אחי־מאיר? אולם הלאומנות והשמרנות התגוררו בנפשו בד בבד עם מחשבה חפשית, כנה ואמיצה, שלא הכירה בשום סייג. הלאומני אבא אחימאיר היה הפחות דוגמאטי בין בני דורו, הקנאי אבא אחימאיר היה האינדיבידואליסטן שבהם. בכך סוד הקסם, החן של אישיותו, אותה חש כל מי שידע לגשת אליו, אלא שלא קל היה למצוא את הגישה הנכונה למחשבתו הפרדוכסלית והמיוחדת במינה.

ראשית כל — הוא היה אימפרסיוניסט: ההיפך הגמור לטיפוס הפרופסור היבש חסר משוא־הפנים. מחשבתו של אבא אחימאיר היתה רגשית וסובייק־טיבית. כולו היה — רגש, כולו — לב. הוא התמחה בהיסטוריה, אולם הוא לא היה חוקר שיטתי וראציו־נאלי. הוא — במיטב שורותיו — אמן המחשבה ודבר זה מוצא ביטויו בצורתם החיצונית של ספריו „עם קריאת הגבר" ו„יודאיקה", המורכבים ממאות אפו־ריזמים וקטעים. יש ביניהם פנינים של לירים ואח־דים מהם נקראים כ„שירים בפרוזה".

שנית — יוצא־דופן הוא במחנה השמרנות היהו־דית. הוא הגיע לציונות תוך מחאה נגד תנאי החיים ה„בוברויסקאיים", ולשמרנות — תוך מחאה נגד שגרת התנועה הציונית „הרשמית". דרך זו הובילה אותו אל ז. ז'בוטינסקי, ממנו קיבל את הנוסח החילוני, ולא את הנוסח הדתי של הציונות, ואת חופש הדעות כעיקרון. אולם גם ביחס לז'בוטינסקי שמר אבא אחי־מאיר על עצמיותו. ז'בוטינסקי היה מנהיגו המדיני, אולם הוא לא קיבל את הליברליזם שלו, את הגוון הקוסמופוליטי, זה שאמר כי האידיאל החברתי שלו הוא — אחוַת האנרכיה.

אנו מוצאים את חריגתו של אבא אחימאיר מן המוסכמות בשורה שלמה של השקפותיו — הנוגדות למקובל בעולם היהודי ובחוגים הפוליטיים אליהם היה קרוב. כך, למשל, היה יחסו אל הקתוליות חיובי. הוא הולך במשעולו המיוחד לא רק בשלילת ה„פרוגרס" וה„פרוגרסיביות" בשטחי המדיניות והמוסר, אלא גם בהצבעתו על הסכנה הצפויה לאנושות מהתפתחות המדע. בדרך זו מגיע הוא לספקנות קיצונית, המביאה אותו לכתוב בשער ספרו האחרון: „יותר משהכותב משיב, הוא שואל. — — אין בכוחו לגול את ,האבן' מפי ,הבאר' ואין הוא יודע מה בקרקעיתה של באר זו: מים חיים, חורב ואולי ,נחשים ועקרבים'." זהו המוטו לספרו האחרון וזהו המפתח ל„שירתו של אבא אחימאיר".

בשמרנותו הבלתימסורתית, במלחמה שניהל כל חייו לא רק בסוציאליזם על כל חוגיו, אלא אף נגד הליברליזם השטחי והמרוצה מעצמו בחברה היהודית — הגיע אבא אחימאיר בסוף ימי חייו לפסימיזם עמוק בכל הנוגע ליחסי אנוש. הוא אהב לכנות את עצמו „הריאקציונר הגדול ביותר" בעולם היהודי. ריאקציו־

נרים אמיתיים לא נספחו לציונות, שבישרה את התחדשות החיים היהודיים. הוא לא היה „ריאקציונר", אולם בין הציונים היה הפסימיסט הגדול ביותר. הספרים בהם אסף את חכמת חייו ואת סיכום הגיגיו — „עם קריאת הגבר" ו„יודאיקה" — הם ספרי יגון גדול ועצוב. לא לחינם החכם מכל אדם הוא — לדידו של אבא אחימאיר — קהלת. „האדם — מלמדנו אבא אחימאיר — רע הוא ביסודו". בכך מזדהה הוא עם הוגה־הדעות הקתולי הגדול פאסקאל, אשר כתב ב„הגיונותיו": „כל האנשים שונאים, בדרך הטבע, איש את רעהו".

אולם לאבא אחימאיר היה יתר יסוד מאשר לפאסקאל להגיע למסקנות פסימיסטיות. שלושה זעזועים כבירים עברו עליו בחייו: בצעירותו — המפגש פנים אל פנים עם המהפכה הקומוניסטית ברוסיה המועצתית, אשר הפיגה לתמיד את כל אשליותיו; בבגרותו — בית־הסוהר ושיסוי פראי במולדת; ומאוחר יותר — השואה באירופה. היו אלה שלושה גילויי איבה ושלוש אכזבות, שעליהן הגיב בכל הלהט והרתחנות של אישיותו הלירית.

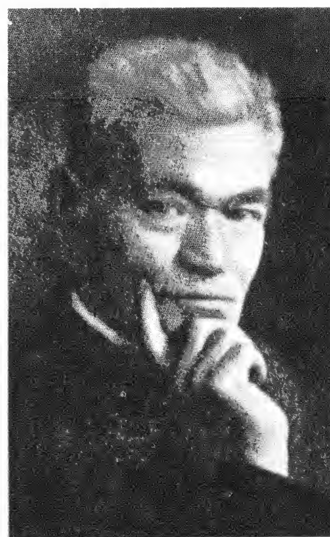
מאחורי הפובליציסטיקה הפולמוסית והמגרה לרוב בחריפותה, מאחורי המלחמה אותה הכריז על נביאי־השקר של זמננו — הסתתר לב רך ורגיש. הוא לא הפך ל„מורה נבוכים", כדוגמתם של דוקטרינרים, אנשי־ספר רבים, שבעי־רצון ושלוי־נפש. הוא לא חשש לתת ביטוי לאימה של זמננו, שיש בו משהו מאימתם של כל הזמנים, בכך שירותו וערכו כסופר.

ירושתו הספרותית של אבא אחימאיר מצפה עדיין לחוקר ולהערכה שלמה. מנקודת־מבטו ראה רבות מבחינה חדשה. הוא היה מחבב השוואות מפתיעות. הוא יכול היה לכתוב על האנאלוגיה בין סטאלין לבין באביף; או להשוות את חייו וגורלו של ז'בוטינסקי לחייו וגורלו של טרוצקי; או להדגיש את „אָפיים היהודי" של דוסטויבסקי וקירקיגור בניגוד ל„אָפיים הגויי" של טולסטוי, פושקין, גיתה. אין הוא כופה את דעתו, אין הוא נושא האמת המוחלטת, אולם הוא מכריח את קורא דבריו להתעמק ולחשוב.

לא אחשוש לחטוא בהגזמה אם אגיד שבאבא אחימאיר תרמה בוברויסק תרומה חשובה ביותר לאוצר הספרות העברית בת־זמננו.

ישראל קאפעליאַוו

ישראל יחיאל קאַפעליאַוו, געבאָרן אין נאָוועמבער 1858 אין אַ פרומער באַלעבאַטישער פאַמיליע פון

ישראל קאַפעליאַוו

קרעמערס. „זיין פאָטער, יעקב קאַפּל, אַ גרויסער למדן און אַ פאַרברענטער ליבאַוויטשער חסיד, האָט אים געגעבן אַ שטרענג יידישע דערציונג. ער האָט געלערנט פון פיר ביז צוועלף יאָר אין חדר, דערנאָך אין די ישיבות און קלויזן פון סלוצק, שקלאָוו, אויך פאַר זיך אין בית־מדרש און מיטן פאָטער. געווען אַ גרינדלעכער קענער פון תלמוד, תנ"ך, חסידות און קבלה. שפּעטער זיך גענומען צו השכלה. זיך באַקענט מיט דער רוסישער און דייטשער שפּראַך. צוליב מיליטער־דינסט — אַוועקגעשיקט געוואָרן קיין דווינסק צו אַ קרוב, דעם גביר יודל נאַשאַטיר. דאָרט פאַרבראַכט אַכט חדשים, געקומען אין באַרירונג מיט סאָציאַליסטן, אַליין געוואָרן אַן אפיקורס, סאָציאַליסט און קאָסמאָפּאָליט, און צוליב רדיפות פון דער פּאָליציי, זומער 1882 אַוועק קיין אַמעריקע" (ז. רייזען, לעקסיקאָן). אין אַמעריקע האָט קאַפעליאַוו אַנטייל גענומען אין דער יידישער סאָציאַליסטישער און אַנאַרכיסטישער באַוועגונגען. געווען אַ חבר פון „פּועלי־

ציון". אין זיין בוך „אמאָל איז געווען" (ניו־יאָרק, 1926) „וויזט דער מחבר אַרויס אַ ריין בעלעט־ריסטישן אָדער, וואָס באַלעבט די זכרונות, גיט זיי צו בילדלעכקייט און פרישקייט, אָפּשפּיגלענדיק אַל־זייטיק דעם יידישן לעבנס־שטייגער פון רוסישע שטעטלעך און דערפּער מיט אַ (האַלבן) יאָרהונדערט צוריק" (ז. רייזען). זיינע ביכער „אַמאָל אין אַמערי־קע" (וואַרשע, 1928) און „אַמאָל און שפּעטער" (ווילנע 1932) שילדערן די ערשטע יאָרן פון אַ יידישן עמיגראַנט אין אַמעריקע אין לעצטן פערטל פון 19טן און אין די ערשטע יאָרן פון 20סטן יאָרהונדערט.

קאַפּעליאַוו איז געשטאָרבן אין ניו־יאָרק אין יאָר 1933. מיר ברענגען אין אונדזער בוך עטלעכע קאַפּיט־לען פון זיינע וווּנדערלעכע זכרונות וועגן דער אַלטער באָברויסק, פון כמעט מיט הונדערט יאָר צוריק (זע זייטן 233—247).

הלל שמואל מייטין

הלל שמואל מייטין נולד בבוברויסק ב־1870 ונפטר בניו־יורק ב־1947. הוא רכש לו את השכלתו תוך לימוד עצמי והשתלם בלימודי השפות היוונית והלטינית

הלל שמואל מייטין

עד שנעשה מומחה להן. שיטת לימודו המיוחדת של השפה הלטינית, שידיעתה נדרשה בימים ההם מכל לומד בבית־ספר תיכוני, הביאה אליו תלמידים מכל הסביבה. בעזרתו היו עוברים על הקורס של ארבע עד שמונה שנים במשך חדשים מספר. הוא לימד מקצועות רבים אחרים שהיו דרושים לקבלת תעודת הבגרות. רבים מתלמידיו מפוזרים בכל קצווי תבל, במיוחד בארצות־הברית ובמדינת ישראל, ותופשים עמדות רמות, איש איש במקצועו. בשנת 1919 היה עליו לעזוב את בוברויסק עם בני משפחתו לרגל השתלטות המשטר הקומוניסטי בעיר. הוא עבר לוילנה והמשיך בה את עבודתו בהוראה ובכתיבה בעתונות. ב־1925 היגר מייטין לארצות־הברית והוזמן לעבוד במחלקת החינוך של ה„ארבייטער רינג". הוא נודע כעובד מסור למען חינוכם של הילדים ולפיתוח אפקיהם התרבותיים. הוא חיבר מחזות רבים בעלי תוכן חינוכי, שנכתבו למען ילדים, וילדים שיחקו בהם. כן הרבה לתרגם למען העתונות היהודית ונחשב למתרגם הטוב ביותר של שירי פושקין. במיוחד כתב ותירגם דברי שירה למען תחנת השידור היהודית בניו־יורק (M. E. V. D.), שירים המשודרים עד היום בתחנה זו. הוא נפטר בב' אדר תש"ז (22.2.1947).

אהרן גאָרעליק

אהרן גאָרעליק

געבאָרן אין באָברויסק, 1880, אין אַן אָרעמער פאַמיליע פון אַ „מלמד", זיך באַטייליקט אין דער אַרבעטער־באַוועגונג אין זיין געבורטס־שטאָט.

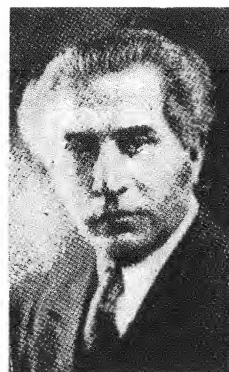
געקומען קיין אַמעריקע אין 1905. געווען אַ לעדער־אַרבעטער. נאָך דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע געווען טעטיק אין דער „געזעלשאַפט פריינט פון סאָוועטן־פאַרבאַנד". אין די צוואַנציקער יאָרן באַזוכט ראַטנפאַרבאַנד. אין 1945 איז אין „איקוף"־פאַרלאַג דערשינען זיין בוך „שטורמדיקע יאָרן", פון וועלכן מיר ברענגען אייניקע קאַפּיטלען אין אונזער בוך.

אהרן גאָרעליק איז געשטאָרבן אין לאָס־אַנדזשעלעס אין יאָר 1955. זיין יינגערער ברודער איז געווען דער יידישער פּאָעט נח גאָרעליק (זע זייט 549).

ראובן גוסקין

ראובן גוסקין איז געווען איינער פון די איבערגעגעבנסטע און געוויסנהאַפטסטע טוערס אין דער יידישער סאָציאַליסטישער־ און אַרבעטער־באַוועגונג. ער האָט זיין גאַנץ לעבן געווידמעט דער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, וועלכע ער האָט געדינט מיטן גאַנצן האַרצן — סיי אַלס פשוטער סאָלדאַט און אויך שפּעטער, ווען ער איז געוואָרן איינער פון אירע גענעראַלן.

ראובן גוסקין איז געבוירן געוואָרן אין באָברויסק דעם 1טן אויגוסט 1887. זיינע עלטערן, יוסף און ראַשע, זיינען געווען אָרעמע פאָלקס־מענטשן. דער טאַטע איז געווען אַ בעל־מלאכה. ראובן האָט זיך געלערנט אין

ראובן גוסקין

„חדרים", אָבער צוליב דער נויט איז ער פרי אַוועק אַרבעטן. ער איז געוואָרן אַ לערן־ייִנגל ביי אַ סטאָליער. שפּעטער האָט ער זיך אויסגעלערנט שערעריי.

אין זיין היים־שטאָט איז ער אַריינגעצויגן געוואָרן אין „בונד" און ער האָט זיך באַטייליקט אין דעם בונדיסטישן זעלבשוץ קעגן פּאָגראָם, וואָס איז פאָרגעקומען אין האָמעל אין 1903.

מיט אַ יאָר שפּעטער איז ער אַנטלאָפן קיין אַמעריקע, כדי אויסצומיידן אַן אַרעסט פאַר זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט. אין דער נייער היים האָט ער זיך אַריינגעוואָרפן אין דער סאָציאַליסטישער־באַוועגונג. ער איז געווען איינער פון די גרינדער פונעם באָברויסקער ברענטש 206 „אַרבעטער רינג", וואָס טראָגט איצט זיין נאָמען. ער האָט אויך געהאָלפן אָרגאַניזירן די „באַרבערס יוניאָן", ווו ער איז געוואָרן אַן אָנפירנדער טוער.

נאָכן ערשטן וועלט־קריג האָט גוסקין אָרגאַניזירט הילף פאַר זיין היים־שטאָט באָברויסק, וואָס איז געזאַמלט געוואָרן פון די באָברויסקער א. ר. ברענטש און לאַנדסמאַנשאַפטן.

אַ דאַנק זיין ברויזנדער ענערגיע און איבערגעגעבנקייט, האָט מען אים אָנפאַרטרויט וויכטיקע און פאַראַנטוואָרטלעכע אויפגאַבן אין אַלע צווייגן פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. ער איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס מיטגליד פון דער נאַציאָנאַלער עקזעקוטיווע און שפּעטער אויך אַלס פּרעזידענט פונעם אַרבעטער רינג.

אין 1918 האָט דער „אידישער אַקטיאָרן יוניאָן" אויסגעקליבן גוסקינען אַלס פאַרוואַלטער — אַ פּאָסט, אויף וועלכן ער איז געווען ביזן טויט. אונטער גוסקינס פאַרוואַלטונג און אַדאַנק זיין ענערגיע, האָט דאָס יידישע טעאַטער דערגרייכט די העכסטע שטופע פון מאַטעריעלע און קולטורעלע הויכן, וואָס אַ יידיש טעאַטער האָט ווען עס איז דערגרייכט אין אַמעריקע.

ראובן גוסקין האָט הויך געשאַצט יידישע קולטורעלע ווערטן און ער האָט געהאַט דעם גרעסטן רעספּעקט פאַרן יידישן וואָרט, פאַר יידישע קולטור־טרעגער און אַלץ, וואָס איז פאַרבונדן מיטן יידישן וועזן. ער איז אויך געווען אַן איבערגעגעבענער פריינט פון יידישן לאַנד — סיי פאַר דער אַנטשטייאונג פון מדינת ישראל און סיי שפּעטער.

זיין פּלוצלימדיקער טויט, דעם 4טן אָקטאָבער 1951, איז געווען אַן אמתער פאַרלוסט פאַר דער גאַנצער יידישער סאָציאַליסטישער־ און אַרבעטער־באַוועגונג און איבערהויפּט פאַרן יידישן טעאַטער אין אַמעריקע, ווו זיין פּלאַץ איז פאַרבליבן ליידיק, ווייל ס'איז ניטאָ ווער עס זאָל אים פאַרבייטן.

שער אחד־עשר

זכרונות ומראות

עלפטער שער

זכרונות און בילדער

מרדכי לבנון (בלינקי)

ילדות במרחקים

מעיר מולדתי בוברויסק נשארו לי זכרונות רק משנות הילדות, כי שבועות מספר אחרי ה„בר־מצוה" שלי (בשבט תרס"א) כבר עליתי, ביתר דיוק הועליתי על ידי אמא, זכרה לברכה, ציונית־ציון (בלי מר־כאות) עוד מבית הוריה, לארץ־ישראל, ומאז לא הייתי עוד ברוסיה בכלל.

„מעטים ורעים", כשל רוב ילדי ישראל בני גילי בעיירות רוסיה (ופולין), היו ימי תקופת־החיים הרא־שונה. לא אומנת, לא גן־ילדים, לא בית־ספר מסודר. בזכרוני נשארו רק ה„חדר" „הקטן, הצר והח־מים" על אורותיו ועל צלליו, „הישיבה" של הרב רבי שלמה לנדריש, זכרו לברכה, רבה המנוח של רמת־גן, מורים פרטיים, רובם מתנדבים, לחשבון ולרו־סית — ובשנה האחרונה לפני עלייתנו ארצה — צרפתית, פה ושם מעשה קונדס, תעלול משובת ילדות, ביחידות או בצוותא, אבל לא מולדת, לא טיול, לא שירה, לא חיי חברה מתוקנים. ובבית אפרורית של דחקות ודלות, ואף על פי כן מדי דפדפי בזכרוני ומדי התאמצי לגלות את הרשמים הראשונים מאותם הימים, תתיצב לפני „בעינה ובעצם תומה", בכל זהרה ולבטיה, שירת המשורר על בוקר חייו ונוף יל־דותו („אחד אחד ובאין רואה").

הנה אחד הרשמים הראשונים שנחרתו עמוק עמוק בלבו של הפעוט — והוא אז כבן שש, כבן שבע: תהלוכת חתונה יהודית מתקדמת לאטה לעבר חצר בית־הכנסת של הרב רבי שמריל נח. בראש התהלוכה — להקת ה„כלי־זמר", יהודים מגודלי זקן בבגדיהם הארוכים הכהים ובכובעיהם הקטנים, מנגנים בכינו־רותיהם וחליליהם לשמח חתן וכלה. קצב הנגינה מהיר וכמעט עליז, אם כי ללא כל התאמה עם הצעדה השקטה, הרצינית; אך ה„ניגון", הניגון עצוב, קורע לב. הכינורות והחלילים מיבבים ומתיפחים, והאוזן הזעירה־הצעירה קולטת חיש מהר את הניגון, וכשבא הילד הביתה, ולבו נצבט בקרבו, הוא מטפס ועולה על שולחן קטן בירכתי הבית, מסב את פניו אל הקיר ובוכה בכי מר. חלק מאותו ניגון נשאר תקוע בלב עד עצם היום הזה. זה היה הניגון הבא „לשמח חתן וכלה"...

והנה שורה ארוכה של מגררות קשורות זו לזו מחליקות על השלג, כשבראשה אחת רתומה לסוסים ובה „מוז'יק" (איכר) החוזר אל כפרו אי־שם, אחרי שמכר ל„ז'ידים" (ליהודים), את עצי ההסקה שכרת ביער אשר בסביבת כפרו, ומי גיבור ויעמוד בפני הפיתוי החריף והמגרה של נסיעה גנובה, נסיעת־חינם, במגררה נמוכה זו של ה„גוי", האחרונה בשורה? אם כי קפיצה על המגררה, התישבות בה וירידה ממנה אינן מהדברים הפשוטים כלל ועיקר.

או הנאה רבתי אחרת, תענוג מתענוגי החיים מאין כמוהו. לילות טבת אפלים. הקור „לוהט". החנויות ברחוב הראשי מוארות וחמות. והנה כשחוזרים מה„חדר" הביתה עוברים על פני אחת החנויות הללו ופותחים לפתע פתאום את הדלת לרווחה ועושים „ויברח". הכל בחנות נבהלים ונרעשים, ובעל החנות קוצף, רודף, מחרף, מגדף ושב... בפחי־נפש. ולשמחת ה„חברה" ולאשרה על הצלחת „המיבצע" אין גבול. אמנם איך נאמר שם? „כי לא לעולם חוסן". הנה שיחק לו מזלו לאחד מבעלי החנויות האלה: קל־רגלים זה רץ והצליח לתפוש את אחד „הגיבורים", תפשו ולא הרפה עוד מאתנו. „אבוי למנוצחים". ומן הלילה ההוא והלאה נקרא שמו בישראל, שמו של אותו קל שבקלים, „רץ כצבי", וה„חברה" החליטה פה אחד שעל חנותו של זה יש לדלג, כלומר, צריך לפסוח, ממש כמו שפסח הנגף של מכת בכורות על בתי ישראל במצרים.

ומדי דברי בו, ב„חדר", ביציאת מצרים, בלימוד החומש מפי המלמד בלילי טבת הארוכים, נזכרתי שאני עצמי נהפכתי בימים ההם למלמד; אך לא מלמד דרדקי, כי שומעי לקחי, ביתר דיוק, שומעת לקחי היחידה הלא היתה את, אמא יקרה וחביבה, יהי זכרך ברוך! כן, נזכר אני ב„מנורת המאור", ב„נחלת צבי", בהשתקעותך בימי שבת ומועד בספרי דרוש אלה הכתובים „עברי־טייטש" באותיות רש"י ולא רש"י (לפני כן עברית בודאי, ואילו לא פעם ולא שתים, כדרכך — בזכרוני לא נשאר דבר — על „צאינה וראינה"). לעיון לימוד זה לא היית זקוקה לעזרת מי־שהוא. אולם את לא אמרת די בזאת,

ואחרי יום עמל קשה ומפרך עוד ישבת וקיבלת „שיעור פרטי" בחומש מפי בנך „הגדול", אותם הפסוקים שלמד הוא עצמו באותו יום בחומש מפי „הרבי" ב„חדר". הוי, כמה צמאת לתורה ודעת, כמה כמהת לכל דבר יהודי, וכמה הרבית לדבר באותה בוב־רויסק הרחוקה, בביתנו ובבתי אחרים, ובאיזו הת־להבות ובאיזו השתפכות הנפש — על ציון וירושלים! ואכן לא שקטת ולא נחת עד שעלית והעלית אתך שמה את בניך, אז, לכני 64 שנים!

„צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו", כמובן במבטא האשכנזי ומלעיל. זוהי זמרתם המונוטונית היורדת חדרי בטן (מעין „מארש האבל" לשופן) של בני עניים הלומדים ואוכלים פעם ביום ב„תלמוד־תורה". עתה הם יושבים צפופים ודחוקים על כר־כרות סוסים, ועל ידם — בעלי הכרכרות, העגלונים, כשה„לויה" זוחלת ומתקדמת לאט לאט אל עבר „בית־העלמין", הרחק בקצה העיר. „בית־המועד לכל חי" זרוע מצבות ממצבות שונות ונטוע עצים גבוהים, כהים, דוממים וקודרים, המטילים בקומתם ובמראיהם פחד ואימת מות על הכל, ובמיוחד על הנער הרך והרגיש.

על יד ה„שוסה", הכביש היחידי בכל העיר, והוא מוליך למרחוק, למרחוק, עומד בית־הכנסת הפרטי של רבי זלמן מרגולין, „הגביר". ומנין לך שהוא „גביר"? פשוט, כך שמעתי אומרים, אך „טוב מראה עינים". ב„שמחת־תורה", למחרת „שמיני עצרת", מוציא חלק נכבד מקהל המתפללים ספר־תורה מבית־הכנסת, עובר עמו לכל אלכסונה של החצר, ועולה אל בית רבי זלמן. ושם שטיחים רכים, רחבי־מידות, כסאות מרו־פדים וכורסות כבדות־כבודות, תמונות גדולות, וי־לונות־קטיפה ארוכים־ארוכים, מלאי קמטים וקיפו־לים, והכל רועף אפלולית, מורא וסוד. אין זה כי אם ארמון מלכים, ועל כל פנים —— בית „גביר" אדיר.

בדרך הארוכה מהבית עד בית־הכנסת בשבתות ובמועדים מפזם לו אבא, זכרו לברכה, בעל ה„שחרי־תים" ב„ימים הנוראים" באותו בית־כנסת פרטי של רבי זלמן מרגולין, את השיר החדש שהגיע גם לבוברויסק — מי יודע דרך הרוח? — „שם במקום ארזים". נראה בעליל שלב אבא, חסיד חב"די נלהב, הלך שבי אחרי הלחן העמוק והשקט, הספוג כיסופים לוהטים, שכולו אומר אצילות וחגיגיות.

בקצה המזרחי של בוברויסק — המבצר הגדול, זכר למלחמת נפוליון. מפה עולים ובוקעים את דומיית הלילות קולות נוגים, ממושכים, מלאי הוד וסוד, של תצוצרה צבאית, הקוראים לחיילים לשכב לנוח מעמל היום („זורה"). על יד המבצר — חפירות עמוקות וארוכות עוטפות דשא רענן, שבשעת חירום — כך הוסבר לי — תתמלאנה מים ותיהפכנה לתעלות חוסמות ומונעות כל מעבר...

ובקרבת מקום חורשה ירוקה. וכשהחורשה מוארת בליל־קיץ על ידי מאות פנסי־נייר קטנים ססגוניים, ובתוך החורשה תזמורת גדולה ובני־אדם מסתובבים כשהם מפצחים זרעונים או מתענגים על מעדנים דר־מים אחרים, הרי ברור כשמש שזהו גן־עדן התחתון. בעד הכניסה אל המקום הגדור הזה יש לשלם כמה קופיקות. אך הנה בפינה נידחת, מאחורי הגדר, עומד לו אילן בשיפוע, עיקרו מחוץ ונופו נוטה לתוך החורשה. היש לך דבר פשוט יותר, מפתה יותר מטיפוס על גזע אילן זה? טיפוס מעט, קפיצה קטנה, ואתה בתוך־תוכו של גן־העדן. אלא שכעבור דקות מספר מגיח לקראתך פתאום בעל החורשה, החוכר היהודי, ובחוש הריח שלו הוא פונה אליך בשאלה „יבשה" לכרטיס... ואז אתה נלקח אחר כבוד אל שער הכניסה; במקרה דידן: שער היציאה (ביתר דיוק: שער ההר־צאה), ובדרך אל השער מוטף לך מוסר השכל: הגד נא, נערי, האין זה כאילו התגנבת לחנות והוצאת משם שק קמח? הנער שותק, ורק מתפלא ומשתומם בלבו על השואל המבוגר. ומשיב בלבו בשאלה: את שק מי לקחתי? את מי עשקתי? את מי רצותי?

ה„עשירה" במשפחתנו בבוברויסק היתה אחות אמא, הדודה טייבה, עליה השלום, יהודיה כשרה שופעת טוב־לב ואהבה לכל חי בלי מצרים. אישה, נתן בלינקי — פקיד־סוכן בבית־החרושת הגדול לסו־כר של ברודסקי בקיוב, לשני בניהם מורה פרטי לתנ"ך וללשון הקודש (אחרי עשרות שנים שמענו ששניהם רופאים־פרופסורים ידועי־שם ברוסיה). הדוד עצמו היה קובע בשעות הפנאי שלו עתים לתורה, ופעם בפעם היה גם „מושך בשבט סופר". אל הדוד הזה הייתי מביט ביראת־הכבוד, ועד היום אני זוכר את פתיחת הכתבה ששלח ופירסם ב„המליץ" (או אולי ב„הצפירה"?): „לרגל מסחר אדוני באתי אסחבאדה". באחת השבתות בחנני, בנוכחות המורה הפרטי, כמובן באידית, ובהמשך הדברים הזכרתי „עולם הזה" ו„עולם

הבא", דברים ככתבם, על פי הדקדוק, והכל מלרע. ואז הביטו השנים זה אל זה כשחיוך רחב על פיהם ותיקנו לי: „עולם הזה" ו„עולם הבא" מלעיל, וה„ב" כאילו מנוקדת סגול.

כאן בודאי ישאל השואל בתמיהה: אך מה ענין בוברויסק של אז אצל לימוד הלשון הצרפתית שהז־כרת בתחילה? — לימוד זה לא היה אלא פעולת ה„הכשרה" הנחוצה כתנאי קודם למעשה ה„הגשמה" של חלומה הגדול של אמא, זכרה לברכה: להכניסנו — אותי ואחר כך גם את אחי הצעיר ממני — ל„בית־הספר הגבוה לחקלאות" שבקרבת יפו, בעל השם היהודי העתיק, הגאה, כבד המשקל „מקוה־ישראל". החלום, מוקד הגעגועים והשאיפות, היה שנלמד בבית־ספר גבוה זה ונהיה אגרונומים בארץ הקודש, ובכך נתרום תרומה של ממש להחיאת הארץ, להפרחת השממה, להחשת קץ הגאולה השלמה. והרי לא בלבד לשון הקודש וצרפתית וכל המקצועות והמדעים הדרושים לאגרונום מוסמך לומדים בבית־ספר גבוה זה שבארץ הקודש, אלא גם — כך היו השמועות שנתגלגלו ובאו לבוברויסק והגיעו לאזני אבא ואמא, הריני כפרתם, — אלא גם הרבה משנה והרבה גמרא; בראש וראשונה לימוד תורה לשמה, אך גם כדי להכיר ולדעת את שיטות החקלאות לפנים בישראל, וגם כדי להעשיר ולהרחיב את ידיעת הלשון, לשון ישראל ומקורותיה הקדומים. וחיה ורעננה בזכרוני פרשת מכתבי ההמלצה השונים, דבר שאמא, זכרה לברכה, החשיבה עד מאד כאמצעי בדוק ומנוסה להשגת המטרה הנכספת; המ־לצות מאנשי־שם בתקופת ראשית צמיחת הציונות, כגון ניסן קצנלסון, איש בוברויסק, דויד ברבאש, איש אודיסה, ועוד ועוד. עבודת השגת המכתבים האלה לא היתה פשוטה ולא קלה ונמשכה זמן רב. ולפעמים לא רחוקות דובר בבית גם על המלצה למתן מכתב־המלצה.

ו„ביום בהיר אחד" יצאנו מבוברויסק לעלות ארצה־ישראל.

ואני רואה לפני את כל פרשת הנסיעה ברכבת עד קיוב, ומשם לעיר־החוף אודיסה. אחר כך דרך אנייתנו בלב־ים, „הים השחור" (השם הטיל בתחילה קצת אימה), קונסטנטינופול (קושטא) וצריחי מס־גדיה „המנשקים עבי רום", „הים הגדול", הירידה בנמל יפו, סלעי המגור, סירות הסוורים הערבים, הפתק האדום (הוא שמור אתנו עד היום), „נוה־שלום" ו„נוה־צדק". הכל יחד נמשך שבועות וחדשים.

אך לא ארכו הימים, ו„כרעם ביום בהיר" ירדה האכזבה האיומה, הלמה ומחצה את ראש אמא, זכרה לברכה, משנודע לה טיבו של אותו בית־ספר גבוה לאגרונומיה (שהיה דומה אז, לפני 64 שנים, יותר למין חוה של איכרים צרפתים בורים). היטב הבנתי והרגשתי, כעבור כמה וכמה שנים, את סיפורה על מצב־רוחה אז ועל סערותיה הפנימיות למראה המצב האיום של אבדן־כל־דרך, כפי שנצטייר אז לפניה: שיבה לבוברויסק, לגולה? הרי חזרה כזאת כמוה כהוצאת דיבה רעה על הארץ. היתכן? ואלא מה? להישאר פה? אך מה לעשות בנסיבות אלה? לאן לפנות במצב כללי זה בארץ? ככתובת־קעקע שלא תימחה לעולם נחקק בזכרוני סיפורה על הגיגי לבה בימים ההם, על תפילתה הזכה על יד הכותל המערבי: אנא, אב הרחמים, שלח נא את מלאכך הטוב ויקח את נפשי, אירדם ולא איקץ עוד...

„המלאך הטוב" לא בא. לא שלח אותו „אב הרחמים", וברבות הימים גברו האמונה והתקוה והבטחון על היאוש והדכאון.

וזכורים לי יפה דברי הנבואה שנזרקו מפיה, שנים אחדות לפני קום המדינה, בטיילי עמה בשבת אחת שטופת אור בסביבות רחוב עזה, בלפור, בית־סלמה, והיא כולה התפלאות והתרוננות מול הבנינים המפוארים, ממדיהם ויפיים, וכשהעירותי לה שבנינים נהדרים אלה הם לא שלנו אלא של ה„גויים", אמרה לי בשקט ובטון של ודאות גמורה: „אין דבר, בני, העיקר שירושלים עירנו תיבנה ותיכונן. כל אלה יהיו לנו, ליהודים".

אך הנה הגעתי על כנפי ההרהורים, הזכרונות, ההבטה אחורנית — הנה הגעתי לירושלים דלמטה. והיכן בוברויסק? —— רחוקה. רחוקה. לא מרחק מקום בלבד, לא מרחק זמן בלבד.

כמה נשתנו פני הדברים! כמה נשתנו מאז פני העולם כולו. גם שם, גם פה!

...חוני המעגל...

...היינו כחולמים...

בן־ציון עפּעלמאַן

באַברויסק אין אנהייב פון יאָרהונדערט

איך געדענק נאָך דעם צאַר ניקאָלאַי דעם צווייטנס קרוינונג־טאָג. פלוצלינג האָבן זיך באַוויזן אַ סך מענטשן אויפן שאָסיי. מיר, יינגלעך, זענען געלאָפן. איין קליינקייט — ניט לויפן? יידן האָבן געטראָגן ספרי־תורות אין די הענט, געטוליעט זיך צו איינאַנדער און געטראָגן זיך איבערן שאָסיי מיט גרויס שמחה.

— וואָס איז דאָס? — האָב איך געפרעגט נייגעריק.

— קרענאַציע! — האָבן זיי געזאָגט — קרענאַציע!... (קאָראָנאַציע).

דאָס וואָרט „קרענאַציע" איז מיר פאַרבליבן אין זכרון ביז היינט. עד היום קען איך ניט פאַרגעסן די „שמחה" — די צעשטראַלטע יידן מיט די ספרי־תורות אין די הענט.

*

איך האָב ליב געהאַט באַברויסק, די שטאָט ביים ברעג פון בערעזינאַ. אַ ריינע שטאָט, ברייטע, פּירקאַנטיקע גאַסן, ביימער און גערטנער, ווייסער זאַמד, וואָס האָט געגליט אונטער דער זון.

נאָר איין ברוקירטע גאַס האָט פאַרמאָגט באַברויסק —— דער שאָסיי, וואָס איז קיין מאָל ניט געווען, חלילה, שטאַרק באַלעסטעט. ווען ניט ווען האָט זיך געלאָזט הערן דאָס סקריפּען פון אַ פורל, באַלאָדן מיט זעק, וואָס האָט זיך לאַנגזאַם און שווער געשלעפּט צום מיל אָדער פון מיל, אַן אַנדער מאָל — אַ וואָגן האָלץ, באַגלייט פון צווי פּוירים מיט האַק און זעג, גרייטע, גלייך נאָכן פאַרקויפן, לאָזן אין גאַנג די שאַרפע, בלישטשענדיקע זעג און דאָס בלאַנקע העקעלע...

„דער אַלטער שליאַך", — דער ברייטער זאַמדיקער וועג, וואָס האָט געפירט פון באַן צום צענטער, צום מאַרק, — איז געווען פול מיט גריבער. ניט איין מאָל האָט געטראָפן, אַז אַ פערד, צוזאַמען מיטן וואָגן, פלעגט איינזינקען אין אַזאַ גרוב און בלייבן דאָרט שטעקן. דאַן האָט מען געקענט זען אַ בילד, וואָס איז שוין געוואָרן אַ טייל פון דער באַברויסקער פּאַנאָראַמע: דאָס פערד שטרענגט אָן אַלע זיינע כוחות, וויל שלעפּן, אָבער ער קען ניט. דער בעל־עגלה שלאָגט מיט אַ שטעקן איבער זיינע מאָגערע, אויסגעטריקנטע ביינער. מענטשן קומען צו הילף, קלאַפּערן זיך איין אין די רעדער, שטופּן און שרייען. דער בעל־עגלה שלאָגט, שלאָגט און זידלט... מענטשן און פערד, להבדיל, שטרענגען אָן די לעצטע כוחות, די רעדער גיבן זיך אונטער, אָט זענען זיי שוין אויבן און... פאַלן אַראָפּ צוריק...

די מענטשן רוען אָפּ אַ ווײַלע, דאָס פערד אויך, און באַלד פּרוּוון זיי נאָך אַ מאָל: הע, הע, הע!.. אַ קלאַפּ מיטן שטעקן... עס טרעשטשען פערדס ביינער... עס געלינגט אָבער צום סוף.

פון דער ווייטן באַווייזט זיך נאָך אַ פערד־און־וואָגן, אָבער די פרייוויליקע העלפער טראָגן זיך גיך אָפּ — זאָלן אַנדערע געניסן פון דער מצווה...

האַרבסט זענען די גאַסן איין גרויסע בלאָטע. די מוראַוויאָווסקע און דעם מאַרק קען מען ניט אַדורכגיין, די פיס זינקען אין דעם קלעפּיקן ליים, אפשר אַ פערטל מעטער טיף. ניטאָ קיין טראָטואַרן, אַ פּאָר ברעטער, דאָ און דאָרטן איבערגעוואָרפן איבער איין זומפּ און אַ צווייטן, און מען וויגט זיך איבער זיי, מען באַלאַנסירט מיט צעשפּרייטע הענט, אויב מען וויל ניט איינזינקען...

געווען ביי אונדז אַ פרומער ייד, דער בלינדער מגיד, געפּאַסט צווי מאָל אַ וואָך, מאָנטיק און דאָנערשטיק, געגעסן נאָר דריי קאַרטאָפל אַ טאָג, געשריבן ביכער אין העברעיִש, געווען געשעצט פון אַלעמען — האָט מען אים געהאַלטן פאַר אַ הייליקן מאַן. ער האָט געוווינט ביי דעם שטאָט־גביר ראַבינאָוויטש אין הויף. דער הויף איז געווען ברוקירט, ריין און ס'איז געווען אַן ערע צו וווינען דאָרט. דער מגיד איז געשטאָרבן אין עלטער פון 83 יאָר. די גאַנצע שטאָט איז געגאַנגען אים באַגלייטן צו זיין אייביקער רו. די לוויה איז אַרויס פון דער מתנגדישער שול, ווו דער הספד איז פאַרגעקומען. די מיטה האָט מען געטראָגן אויף די פּלייצעס דורך דער גאַנצער לענג פון דער פאַרטרונקענער אין בלאָטע מוראַוויאָווסקי־גאַס, צום בית־עולם. ס'האָבן נישט גע־

פעלט קיין בעלנים אונטערצושטעלן אַ פּלייצע. יע־דערער האָט געוואָלט זיך צורירן כאָטש מיט אַ האַנט צו דער מיטה. יענעם טאָג האָבן הונדערטער יידן זיך געוויגט איבער דער בלאַטע און כמעט ווי אויס־געשעפּט דעם געדיכטן שליים מיט זייערע שטי־וואַלעס...

*

מיין מאַמע האָט ליב געהאַט ריינקייט. דער דיל ביי אונדז אין הויז האָט תמיד געלויכטן, ווי אַ שפּיגל.

דריי מאָל אַ טאָג פלעגט זי וואַשן די הענט און דעם פּנים — אין יענער צייט איז עס געווען אַ גאַנץ זעלטענע דערשיינונג. אויך האָט זי געלערנט ליב צו האָבן דעם אמת, ערלעכקייט און איידלקייט.

אַ גאַנצן טאָג האָט די מאַמע געאַרבעט אין קיך. פרייטיק איז געווען דער שווערסטער טאָג. כאָטש מיר זענען געווען אַ משפּחה פון 12 נפשות, טאַטע־מאַמע און צען קינדער, פלעגט דאָך דער טאַטע יעדעס מאָל נעמען אַ גאַסט אויף שבת. אַ סאָלדאַט, צי אַן עלטערן יידן, אָדער סתם אַ וואַנדערער, וואָס האָט זיך פאַרבלאָנדזשעט אין בית־המדרש און דער שמש פלעגט זיי פאַרטיילן צו די שטאָטישע באַלעבאַ־טים אויף שבת.

פרייטיק אָוונט האָט די מאַמע גערוט, געזעסן נעבן דעם געדעקטן טיש און געוואַרט, דער טאַטע מיט זיינע פינף זין זאָלן קומען פון שול און די טעכטער, מיינע שוועסטערס, פונעם שפּאַציר ביי די ברעגעס פון דער בערעזינא.

דער ריח פון געשמאַקע עסנס, דער ריינער ווייסער טישטעך, די חלהס און שבת־ליכט האָבן דאַן אָנגע־פילט די שטוב. די מאַמע איז געווען צופרידן פון איר ווערק. די שבת־ליכט האָבן זיך געשפּיגלט אין איר פּנים.

*

מיין טאַטע איז געווען אַן איינבינדער. קיין פּר־נסה האָט אָבער די אַרבעט ניט געגעבן. ווער האָט געדאַרפט איינבינדן אַ בוך? דער פאַקנטרעגער פלעגט אָנקלאַפּן אין טיר און פאַרלייגן אַ קליין מעשהלע אויף 12 זייטלעך פאַר אָנדערהאַלבן קאָפּיקעס. אָט דאָס „ביכל" — פון שמ"רס רעפּערטואַר — האָט מען געקענט לייענען ניט קיין איינגעבונדענע...

שפּעטער האָט דער טאַטע געקראָגן אַ שטעלע אַלס שטאָט־שמש. אויף אַ פּשוטן יידיש הייסט עס — אַ קברות־מאַן. מתתיהו בן יהודה הקברות־מאַן — אַ שיינער ייד מיט אַ ברייטער שוואַרצער באָרד, פרישע רויטלעכע באַקן און שוואַרצע אויגן, אַ הויכער שטערן און אַ שוואַרצע זיידענע יאַרמלקע, ווי אַ קרוין. די אומגליקלעכע פלעגן קומען צו לויפן צום טאַטן און בעטן מען זאָל צונעמען וואָס גיכער דעם נפטר, ווייל — אַ רחמנות אויף דער פאַמיליע... דער טאַטע פלעגט זיי געבן אַ צעטל צו דער חברה קדישא, וואָס האָט געדאַרפט זיך מטפּל זיין מיטן מת.

דעם טאַטנס שטעלע האָט אונדז פאַרשאַפט אַ היפש ביסל יסורים. לייט האָבן געזאָגט, אַז צוליב אונדז שטאַרבן מענטשן...

אין יענער צייט האָט זיך געגרינדעט דער ערש־טער „ביקור חולים" אין באָברויסק, וואָס האָט זיך פאַרנומען בעיקר מיט אויסלייען וואַנעס, קאַנעס, דאַמפמאַשינקעס, באַנקעס און גלעזלעך.

איין מאָל האָט מיך די מאַמע געשיקט אין „ביקור חולים" מיט אַ צעטל פון דאָקטאָר.

— ווי הייסט דיין טאַטע? — האָט מיך גע־פרעגט דער מאַן פון „ביקור חולים"

— מתתיהו — האָב איך געענטפערט.

— מאַטעס דער קברות־מאַן? — האָט ער גע־פרעגט אַ פאַרציטערטער.

— יאָ!

— איבער אייך שטאַרבן מענטשן, — האָט ער אויסגעשריען, און זיינע אויגן זענען אים פון קאָפּ אַרויסגעקראָכן. ער האָט אַזש ניט געוואָלט אויסלייען אונדז די מכשירים און אין שרעק אַרומגעשפּאַנט הין און צוריק איבערן צימער — אויף אַזוי פיל אָבערגלויבעריש איז מען דאַן געווען.

רב חיים, דער ראש־ישיבה, אַן עלטערער ייד מיט אַ גרויער באָרד און צוויי קלוגע ליכטיקע אויגן אונטער זילבערנע ברילן, איז געווען דער ליבלינג פון שטאָט. ער האָט געקענט אַלעמען און אַלע האָבן אים געקענט. פאַר יעדן איינעם האָט ער געהאַט אַ גוט ווערטל. בעת זיינע דרשות פלעגן יידן זיצן ווי פאַר־כישופטע, אַזוי שיין האָט ער גערעדט. ער איז אויך געווען אַ מוהל און פלעגט אָפט קומען שפּעט. ער איז אַוודאי געווען ביי צוויי־דריי בריתן דעם טאָג. אַ פּאָר גלעזלעך האָט מען דאָך אומעטום געמוזט

נעמען, און אַ שטיקל פריש געבאַקענעם לעקעך מיט ראַזשינקעס, וואָס האָט געשמעקט אַזוי גוט, אויך. איז אַז ער פלעגט קומען אין שול, איז ער געווען אין אַ דערהויבענער שטימונג. ער איז געזעסן נעבן דער גמרא און איינגעטאַנט אַ חסידישן ניגון, זיס און געשמאַק. ער איז געווען אַ חסיד און האָט זיך געהאַלטן ביי דעם בעלשמס לאָזונג: פייער ציט זיך אַרויף, אַש פאַלט אַראָפּ.

איך האָב אים איין מאָל געהערט אין דער פרי, צו סליחות. ער איז געשטאַנען אויף דער בימה, איינגעוויקלט אין טלית איבערן קאָפּ, געהאַלטן אין די הענט די תורה און געזונגען. זיין שיינע שטימע האָט געצערטלט און געכישופט. זיין פנים איז געווען רויט, די אויגן פאַרמאַכט. ער איז געווען דאַן אין הימל, גערעדט מיט גאָט...

אין די קינדער־יאָרן בין איך געווען פרום און אָנגעהיט אַלע יידישע מצוות. מעמדות, תהילים און חומש האָב איך געקענט אויף אויסווייניק. ביים דאַווענען פלעג איך וויינען, ווייל אין שולחן ערוך איז געשריבן, אַז מען דאַרף וויינען אויף גלות ישראל. האָב איך געוויינט. ביטערע טרערן האָבן זיך געגאָסן פון מיינע אויגן. אָפט מאָל האָבן יינגלעך געלאַכט פון מיר, געשלעפּט מיך, געריסן און געצופּט: „זע, ער וויינט!“ און מיט גרויס שווערקייט פלעגט מיר אָנקומען דאָס אַרויסרייסן זיך פון זייערע הענט. די עלטערע האָבן מיך באַוווּנדערט, געוווּנטשן זיך צו האָבן אַזעלכע קינדער.

מענדל דער איזוואָשטשיק, וואָס האָט ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפּן, פלעגט אָפּשטעלן זיין דראָזשקע, ווען ער פלעגט מיך דערזען אין דער פרי, גייענדיק אין שול. „ס׳איז אַ מצווה, ס׳איז אַ מצווה צו נעמען, אַזאַ ווי דו“ — פלעגט ער זאָגן, אַרויפזעצן מיך אויף דער דראָזשקע און צופירן צום שול. זיין פערדל פלעגט זיך אָפּשטעלן עטוואָס וויטער, נעבן שענק... מענדל פלעגט זיך ווינצלען:

— מיין פערדל ווייס וווּ זיך אָפּצושטעלן אין דער פרי...

*

באַברויסק איז געווען באַרימט מיט אירע ישיבות און למדנים, געווען אַ „פרומע שטאָט“.

אָבער אין אָנהייב פון יאָרהונדערט האָט זיך אָנגעהויבן מערקן אַן ענדערונג אין יידישן לעבן. אַלץ אָפטער האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן אין שטאָט יונגע בחורים מיט לאַנגע טשופּרינעס, אין העמדער, פאַרגאַרטלט איבער די הויזן, און גערעדט אומפאַרשטענדלעכע רייד...

שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז מען רופט זיי „סאָציאַליסטן“. שווער געווען צו באַגרייפן דעם פרעמדן, משונהדיקן נאָמען!

— סאָציאַליסטן? אָדער ציציליסטן — האָט געפרעגט אַ מאָל, ניט זיכער אַ פרוי.

— ניין, סאָציאַליסטן!..

די ישיבות האָבן צו ביסלעך אָנגעהויבן זיך אויסליידיקן. ניט געווען קיין סך תלמידים, און דאָס ביסל, וואָס איז נאָך פאַרבליבן, האָט אויך אָנגעהויבן צו לייענען טריפה ביכלעך... די נייע צייט האָט זיך בגוואַלד אַריינגעריסן אין באַברויסק.

אין יענער צייט האָט די ציוניסטישע באַוועגונג אָנגעהויבן אַלץ מער און מער אַריינדרינגען אינעם יידישן לעבן. די שטאָט האָט גערעדט וועגן אַ ד״ר הערצל... הייסע דיסקוסיעס זענען אָנגעגאַנגען צווישן ציוניסטן און פאַרשטייער פון די רעוואָלוציאָנערע פאַרטייען, וואָס האָבן אָנטשיידן באַקעמפט דעם ציוניזם.

די „ס.ר.“, סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן און אַנדערע, מיט זייערע פייערדיקע רעדעס און דרייסטע לאָזונגען, האָבן צוגעצויגן דעם גרעסטן טייל פון דער יוגנט, פאַרשיכורט זייערע מוחות.

איין מאָל איז געקומען אַ חברה אין בית־המדרש און געוואָלט דאָרט אָפּהאַלטן אַ מיטינג. דער שמש האָט אָבער געפּרווּווט זיי פאַרטרייבן. האָט דודל הענעכס אַרויסגענומען אַ בלאַנקענדיקן רעוואָלווער פון קעשענע און אונטערגעטראָגן דעם שמש אונטערן נאָז. דער שמש האָט זיך אונטערגעגעבן...

איך געדענק, אין אַ שבת־טאָג איז עס געווען, ווען נעבן דער שול זענען געשטאַנען אין אַ רעדל יידן מיט לאַנגע בערד, אין שוואַרצע סורדוטן און יאַרמלקעס און געשמועסט וועגן דער ביטערער צייט, האָט אַ גרופּע יונגע־לייט, בחורים און מיידלעך, איבערגעטראָגן דעם ערוב און אַ לאָז געטאָן זיך צום פאַליגאָן.

אָנגעפירט מיט דער חברה האָט נאָכקע, וואָס האָט פאַרלאָזן זיין רייכע פאַמיליע (זיין טאַטע איז געווען אַ בורזשוי...) און אַוועק זיך לערנען פאַר אַ שוסטער, כדי צו ווערן אַן אמתער „פּראָלעטאַריער“.

ער איז געווען אַ גלענצנדער רעדנער. איידער ער האָט אָנגעהויבן רעדן האָט ער אַרויסגענומען אַ פּאַפּיראָס פון קעשענע, אָנגעריבן אַ שוועבעלע און צוגערייכערט. דאָס שוועבעלע האָט אַ פלאַם געטאָן אין אַ ליכטיקן שיין. עס האָט אַ פלאַם געטאָן ביי די יידן אין די הערצער:

— אום שבת?.. — האָבן זיי אויפגעציטערט אין איין קול.

די יונגע מענטשן האָבן אַרומגערינגלט נאָכקען, אַריינגעקוקט אים אין פנים און געשלונגען יעדן וואָרט. באַלד האָט זיך דערהערט דער רעוואָלוציאָנערער מאַרש: „דוכאָם אָקרעפּניעם וו באָרביע...״ די רויטע פאָן האָט אויפגעפלאַקערט, און זיי האָבן זיך געלאָזט צום קליינעם וועלדל.

אין אָקטאָבער 1905 האָבן זיך פלוצעם באַוויזן אין די גאַסן פון באָברויסק סאָלדאַטן און קאָזאַקן אויף פערד. די איינוווינער האָבן זיך באַהאַלטן אין די הייזער. ווו ניט ווו פלעגט מיט אַ מאָל אַרויסשפּרינגען פון אַ הויף אַ בחור, פאָכנדיק מיט אַ רויט טיכל, און אויסשרייען: „דאָלאָי סאַמאָדיערזשאַוויע!״ ווען די קאָזאַקן פלעגן זיך אַ לאָז טאָן נאָך אים, פלעגט פון אַ צווייטן ווינקל אַרויסשפּרינגען אַ צווייטער און אויסשרייען: „דאָלאָי ניקאָלאַי!״ פלעגן די קאָזאַקן אויסדרייען זייערע פערד און זיך יאָגן אַהין, פון וואַנען דער אויסרוף איז געקומען.

איך געדענק, אַז די קאָזאַקן האָבן איין מאָל אַלס נקמה דערמאָרדעט אַ יידן — אָראָפּגעהאַקט אים דעם קאָפּ מיט אַ שאַבליע. עס איז געווען אַ גרויסע לויה, אין וועלכער די גאַנצע שטאָט האָט זיך באַטייליקט. געווען זייער אַ געשפּאַנטע סיטואַציע, אָבער צו קיין אומרוען איז ניט געקומען. קיין קאָזאַקן האָט מען ניט געזען.

די נייס, אַז דער צאַר האָט אונטערגעשריבן די קאָנסטיטוציע, האָט דערגרייכט באָברויסק אָוונט צו. מענטשן זענען אַרויס אין די גאַסן, האָבן זיך געטראָגן איבערן שאָסיי אין גרויסע מחנות. אַלע זענען געגאַנגען צום פּאָליגאָן, ווו נאָכקע האָט געדאַרפט רעדן...

און... פלוצלינג, ווי אַ שטורעם, האָט זיך אַריינגעריסן אין דער מאַסע אַ פּאַנישער אויסגעשריי: „קאָזאַקן קומען! קאָזאַקן קומען!..״ דער עולם האָט גענומען לויפן אין אַלע זייטן. נאָכקע האָט זיי געפּרווּט באַרויקן:

— לויפט ניט, — האָט ער געשריען, — דער צאַר אַליין האָט אונטערגעשריבן די קאָנסטיטוציע...

ס׳איז אָבער געווען אַ קול קורא במדבר.

דאָס פעלד איז געוואָרן פּוסט. קיין לעבעדיקער נפש איז ניט געבליבן, בלויז נאָכקע אַליין, אַן איינציקער קריגער אויפן פעלד.

קיין קאָזאַקן זענען ניט געקומען און מע האָט זיך אָנגעהויבן צונויפזאַמלען צוריק, אויפגעהויבן די רויטע פאָן, געהאַלטן קליינע רעדעס און געזונגען רעוואָלוציאָנערע לידער; געיובלט, געשאָסן אין דער לופטן.

— דאָלאָי סאַמאָדיערזשאַוויע!.. דאָלאָי... ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט מען געיום־טובט. דער שאָסיי נעבן אַפּטייק איז געווען איבערפולט פון מענטשן. נאָכקע איז פאַרוואונדעט געוואָרן אין האַנט, געטראָפן פון אַ קויל. ער איז אַריינגעלאָפן אין אַפּטייק, גיך אַרויסגעלאָפן צוריק מיט אַ פאַרבאַנדאַזשירטער האַנט און אויסגעשריען מיט היץ:

— דאָלאָי סאַמאָדיערזשאַוויע!.. דאָלאָי!..

— הורראַ, — האָט אונטערגעכאַפּט די מאַסע. אַ שאָס און נאָך אַ שאָס. — הורראַ!..

— דאָלאָי!..

מען דערציילט, אַז איינער איז אפילו באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, אַריינגעשאָסן זיך אַ קויל פון באַגייסטערונג און עקסטאַז — אַן אַנאַרכיסט איז ער געווען. קיין פּאָליציי האָט מען ניט געזען.

אויפן צווייטן טאָג זענען אָנגעקומען וואַרשעווער צייטונגען און געבראַכט די שרעקלעכע נייס: פּאָגראָמען אויף יידן אין גאַנץ רוסלאַנד, גוואַלדטאַטן, שריפות. דער „צאַרישער מאַניפעסט״ איז געווען ניט מער ווי אַ פּראָוואָקאַציע פון דער אָכראַנקע...

אין באָברויסק איז קיין פּאָגראָם ניט געווען.

אין שטאָט האָבן אָבער געבושעוועט אַנאַרכיסטן. צוויי רוסן זענען אַריין אין טאַבאַק־געשעפט אויף מוראַוויאָווסקי און געפאָדערט געלט. ווען דער קרעמער האָט זיך אָנטזאָגט צו געבן, האָבן זיי אים דערשאָסן. די שטאָט האָט געלעבט אין פחד. שפּעטער האָבן די אַנאַרכיסטן צוגעשיקט אַ בריוועלע צו אַ רייכער פאַמיליע און געבעטן געלט, — אויפן שטיי־

גער פון אַמעריקאַנער גענגסטער, — אַ ניט װעלן זײ אַלעמען אויסמאָרדן. צװײ פּאָליצײ־לײט האָבן זיך באַהאַלטן אין שטוב, און װען די אַנאַרכיסטן זענען געקומען און זיך אַנגעשטויסן אויף זײ, האָבן זײ דערשאָסן די צװײ פּאָליציאַנטן און אַנטלאָפן.

שפּעטער האָט מען דערמאָרדעט קאַרפּענקאָן, דעם באַרימטן באָברויסקער גאַראַדאָװאָי. בעת זײַן לויה האָט מען זיך געריכט אויף אַ פּאָגראָם. אין דער שטיל האָבן פּויערים פון די אַרומיקע דערפער זיך צונויפגעקליבן אין שטאָט, באַװאָפנט מיט העק און מעסערס. זײ האָבן זיך אויסגעשטעלט נעבן קלויסטער אויף מוראַװיאָװסקאַיאַ מיט הײליקע בילדער און קרײצן, — און ייִדן האָבן פאַרשטאַנען, אַז דאָס באַטײַט פּאַרניכטונג, שענדונגען און רױבערײַ. די אײַזערנע סטאַכעטן אויף די פענצטער פון די געשעפטן און װױנונגען האָבן זיך געשלאָסן, איזװאָזטשיקעס האָבן אומקוקנדיק זיך מיט שרעק געלאָזט זײערע פערד, װאָס גיכער צו אַנטרינען פון גאַס.

געװען אין באָברויסק אַ „גוטער" פּאָליצמײסטער.

װי נאָר עפּעס אַ טומל, פלעגט ער זיך באַװײַזן אין שטאָט בכבודו ובעצמו, אין זײַן בלישטשענדיקן מונדיר, אין דער באַגלײטונג פון פּאָליציסטן און הינט. דער בויך פאַרויס מיט דער גאָלדענער סאַבליע בײַ דער זײַט, און די אָרדענונג איז צוריקגעשטעלט געװאָרן. די באַפעלקערונג האָט פאַר אים געהאַט רעספּעקט. מען האָט געהאַלטן פון אים. ער איז געװען אַ דײַטש. אָבער אַ גוטער מענטש. אַ דאַנק אים האָבן ייִדן אויסגעמיטן אַ פּאָגראָם.

זינט יענער צײַט זענען אַ סך װאַסערן אָפּגעפּלאָסן, אַ סך בלוט פאַרגאָסן געװאָרן, מלחמות, רעװאָלוציעס... באָברויסק איז געװאָרן אַ גרויסע שטאָט, זאָגט מען, ניט צו דערקענען. דאָרט ליגן ניט קײן ציגן מער אויף די פּריזבעס, פּאַסטעכער טרײַבן ניט מער די פּי־סטאַדעס, בהמות אין דער פרי, דורכן שטאָט, מען הערט שוין ניט מער די מעלאַנכאָלישע געזאַנגען פון די פּויערטעס, װאָס קערן זיך אום פון פעלד אין שטאָט אין די שטילע זומער־אָװנטן...

באָברויסק איז ניט מער — װאָס געװען.

ד"ר יהודה מינקין

װאָס איך געדענק פון באָברויסק

1

מײַנע ערשטע צװעלף יאָר האָב איך פאַרבראַכט אין דער שטאָט ראָמני, אין אוקראַיִנע. איך האָב געװוּסט, אַז מײַן פאָטער, דוד מינקין, איז געקומען פון באָברויסק און אַז זײַן פאָטער — מײַן זײדע, הײסט עס, — אביגדור מינקין, װױנט נאָך אַלץ אין באָברויסק, װי אויך מײַן טאַטנס ברידער און שװעסטער. מײַן באָבע פון באָברויסק האָב איך קײן מאָל ניט געזען, װײַל זי איז יונג געשטאָרבן, מחמת עס איז ניט געװען דאָרט, װער עס זאָל זי אָפּערירן צוליב דער בויך־אַנצינדונג, אַפּנים אַ בלינדאַרם־אַנצינדונג.

די רעװאָלוציע פון 1905 האָב איך דורכגעלעבט מיט מײַנע עלטערן, ברידער און שװעסטער אין ראָמני. איך געדענק עס נאָך װי איצט, װי גײענדיק אַהײם אַ פרײלעכער נאָך אַ מאַניפעסטאַציע, האָב איך אויפן װעג אָנגעטראָפן אַ גרויסע גרופּע יונגע, געזונטע דאָרף־גוײם מיט גרויסע גראָבע שטעקנס. איך האָב זיך געװוּנדערט, װאָס פאַר אַ מחנה דאָס איז. איך האָב ערשט פאַרשטאַנען, װען איך בין אַהײמגעקומען און דערזען די שרעק־פּנימער. מען האָט שוין געװוּסט, אַז עס גרײט זיך אַ פּאָגראָם.

מיר האָבן געװױנט דאַן אין אַ הויף בײַ אַ קריסט, עק שטאָט. די צװײ קריסטלעכע אַרבעטערס אין מײַן פאָטערס זײף־פאַבריק האָבן אונדז באַשיצט און געטרײַ אונדז אָפּגעהיט, כאָטש זײ פלעגן פאַרשװינדן פון צײַט צו צײַט און צוריקקומען מיט אָנגעראַבעװעטן ייִדיש גוטס. מיר אָבער, און אַ סך פון אונדזערע שכנים, װאָס האָבן זיך בײַ אונדז אויסבאַהאַלטן, זענען אָפּגעקומען בלויז מיט שרעק. װײַזט אויס, אַז נאָך דעם פּאָגראָם האָבן מײַנע עלטערן באַשלאָסן צו ליקװידירן דאָס געשעפט און פאָרן קײן

אַמעריקע, ווו עס האָבן זיך שוין געפונען מיינע עלטערע צוויי ברידער. דאָס ליקווידירן ס׳געשעפט איז אָבער ניט געגאַנגען אַזוי שנעל.

מיך האָט מען נישט אָנגענומען אין דער רעאַלגימנאַזיע אין ראָמני, ניט געקוקט אויף די בעסטע עקזאַמען־מיינונגען. האָט מען באַשלאָסן, אַז איך זאָל פאָרן קיין באָברויסק, ווייל דאָרט האָט זיך געפונען אַ פּריוואַטע גימנאַזיע, ווו מען האָט אַריינגענומען יידן אָן באַגרענעצונגען. מיט דער גימנאַזיע האָט אָנגעפירט אַ רוסישער לערער צווירקאָ־גאָדיצקי. מען האָט זי קורץ גערופן: צווירקאָס גימנאַזיע. די גימנאַזיע איז געווען אַ לאַנדמאַרק אין באָברויסק, ווייל די יידישע יוגנט האָט געהאַט אַ מעגלעכקייט דורכצוגיין דאָרט אַ קורס פון אַ גימנאַזיע (מיטלשול) און נאָך אַן עקזאַמען, ביי דער אָנוועזנהייט פון אַ שטאַט־אינספּעקטאָר, צו באַקומען אַ דיפּלאָם, וואָס האָט געעפנט די טויערן צו דעם אוניווערסיטעט, אויב נישט אין רוסלאַנד, איז, לכל הפחות, אין אויסלאַנד.

חוץ די תלמידים פון באָברויסק גופא האָבן זיך ביי „צווירקאָ״ אויך געלערנט אַ סך יידישע יונגע־לייט פון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, ווי פּאַריטש, סלוצק, סוויסלאָוויץ, איהומען און אַנדערע.

איך בין אָנגעקומען קיין באָברויסק אין 1906 און דאָרט דורכגעלעבט מיינע יוגנט־יאָרן ביז סוף 1913.

די סביבה אין ראמני איז געווען אַ רוסישע. אמת, דער עלטערער דור האָט גערעדט יידיש, אָבער די אומגאַנג־שפּראַך ביי די יונגע־לייט איז געווען רוסיש. יידן זענען געווען צעשפּרייט איבער דער שטאָט. מחוץ די שולן האָט זיך נישט געפילט קיין יידיש־געזעלשאַפטלעך לעבן אין ראָמני. קאָן זיין, אַז איך בין געווען צו יונג, צו באַמערקן יידישע טעטיקייטן.

גאָר אַנדערש איז דאָס בילד שוין געווען אין באָברויסק. אין „צווירקאָס״ גימנאַזיע האָבן יידן אויסגעמאַכט קרוב 99 פּראָצענט. די גאַסן, ווו מיר האָבן געוווינט און געשפּאַצירט, זענען תמיד פול געווען מיט יידן. די שולן (איך בין אין שול, אגב, נישט געגאַנגען) האָבן זיך ס׳רוב געפונען אַרום אונדזער געגנט. די היים ביי דעם זיידן, ווו איך בין איינגעשטאַנען, איז געווען אַ ביז גאָר יידישע — אַ פרומע יידיש־רעדנדיקע היים. אין שטאָט האָט זיך געפונען אַ יידישער טעאַטער. מען האָט דאָרט אויפגעפירט ערנסטע פּיעסן און וואָדעווילן; געווען יידישע פּאַרטייען. מיט איין וואָרט, אַן אמתע יידישע וועלט. מען באַצייכנט היינט אפשר יענע יאָרן, ווי אַ יידיש געטאָ־לעבן. מיר האָבן דאָס ניט געפילט, ווייל מיר האָבן דאָך געלעבט אין אונדזער אייגענער יידישער וועלט. דאָס האָט אונדז אָבער ניט געשטערט צו זיין באַפריינדעט מיט דער רוסישער אינטעליגענץ און געניסן פון דער רוסישער ליטעראַטור.

נאָך מיין אָפּזיין ביים זיידן צוויי יאָר, זענען מיינע עלטערן מיט די דריי ברידער און צוויי שוועסטער אַריבערגעקומען קיין באָברויסק.

צוזאַמען מיט דער גאַנצער פאַמיליע בין איך געווען שטאַרק צערודערט און אָנגערעגט מיט דער צוגרייטונג צו פאַרלאָזן רוסלאַנד און פאָרן קיין אַמעריקע, אַזוי ווי מיינע עלטערן האָבן געהאַט באַשלאָסן. מיין פאָטער האָט פאַרקויפט זיין זייף־פאַבריק, ווו ער האָט שווער געאַרבעט. איך געדענק ניט גענוי, וואָס מען האָט געטאָן מיטן מעבל. כ׳געדענק נאָר, אַז מיר האָבן גענומען מיט זיך אין וואַגאָן די געפלאָכטענע קערב, בעטגעוואַנט, קישנס, פּערענעס און קאָלדרעס, וואָס מיר האָבן אויסגעלאָדן פון וואַגאָן, אָנקומענדיק קיין באָברויסק. מיר האָבן געדאַרפט בלייבן אין שטאָט אויף אַ קורצער צייט, כדי זיך צו געזעגענען מיט אַלע קרובים פון דעם פאָטערס צד.

האָט אָבער דער זיידע איינגעטענהט מיט מיינע עלטערן, אַז ער איז דאָך שוין אַ ייד אַ זקן (ער איז דאַן אַלט געווען ביי 65 יאָר) און ס׳איז אים שווער אָנצופירן מיטן געשעפט; און ווער פאָרט עס קיין אַמעריקע? סיידן מען אַנטלויפט פון מיליטער אָדער מען באַנקראָטירט, צי נאָכן באַגיין אַ פאַרברעכן אָדער ווען מען שטאַרבט פון הונגער... און ער, דער זיידע, גיט דאָך איבער אַ גוט געשעפט, פון וועלכן עס מאַכט אַ לעבן די גאַנצע משפּחה — דער זיידע, צוויי פאַרהייראַטע זין, צוויי נישט חתונה־געהאַטע טעכטער אאַז״וו.

דער זיידע האָט לאַנג געטענהט, ביז ער האָט איבערגערעדט מיין פאָטער, און מיר זענען געבליבן צוזאַמען מיט אים אין זיין הויז.

געמיינט האָט דער זיידע גוט. ער האָט דאָך ניט געקענט פאָרויסזען, אַז ווען ניט זיין עצה וואָלטן מיינע עלטערן ניט אומגעקומען פון היטלערס הענט!

געוווינט האָבן מיר אין באָברויסק אויף דער שאָסיי־גאַס, ניט ווייט פון דער מוראַוויאָווסקער הויפּט־גאַס, איך ביז 1913 און מיינע עלטערן ביז 1919. נאָך 1919 האָבן מיינע עלטערן זיך אַריבערגעצויגן אין

הויז פון אלטער קאַצענעלסאָן, נאָך זיין אַוועקפאָרן קיין ארץ־ישראל.

2

אַנטקעגן אונדזער הויז, אויף דער שאָסיי־גאַס, האָט געלעבט אַ פרומער רייכער ייד, זלמן מאַרגאַלין, וואָס האָט געהאַט אַן אייגן בית־תפילה. אויפן ראָג פון מוראַוויאָוװסקער גאַס זענען געשטאַנען נאָך צוויי שולן: די „גרויסע שול" פון די מתנגדים און ניט ווייט פון דאָרט, די שול פון די חסידים. אויף איין זײַט מיט אונדזער הויז האָט זיך געפונען דאָס ווייך־געשעפט פֿון די יאַכווידס. איינער פון יאַכווידס בחורים איז געווען דער באַוווסטער אין באַברויסק און אומ־געגנט „נחקע דער פּאַליצמייסטער" — אַ שיינער און ווילער בחור. וועגן אים איז דאָ אין דאַזיקן בוך אַ באַזונדער מאמר, ווייל זיין טעטיקייט אין באַברויסק איז אַן אינטערעסאַנטער קאַפּיטל פון דעם יידישן פּאָליטישן לעבן אין יענער צייט.

אויף דער זעלבער גאַס האָט געוווינט די פאַמיליע לוריע. פון דער משפחה איז כדאי צו דערמאָנען באַסיען, וואָס האָט שפּעטער חתונה געהאַט מיט שמואל ניגער און רבקה (ריוועלע), וואָס איז געוואָרן קאַל־מאַנאָוויטשעס פרוי. מיט ריוועלען און איר ברודער מאָמע זענען מיר — איך און מיין פרוי — געווען נאָענט באַפריינדעט. ריוועלע איז אומגעבראַכט גע־וואָרן דורך די דייטשן אַ קורצע צייט פאַר קאַלמאַ־נאָוויטשן.

איך געדענק, אַז יעדעס מאָל, ווען ניגער פלעגט זיין ביי די לוריעס, איז דאָס ביי אונדז, די יונגע שכנים, געווען אַ געשעעניש, מחמת מיר האָבן געוווסט, אַז ניגער איז אַ שרייבער, אַ קריטיקער און אַזעלכע אַנגעזעענע געסט האָבן מיר ניט אָפט געזען אין יענע יאָרן.

אין אַ הויף, ניט ווייט פון אונדזער הויז, האָט געוווינט אַ ייד מיטן נאָמען ווינאַקור. ער האָט געצויגן פרנסה פון זיין גאָרטן מיט בלומען. אונדז האָט זיך געדאַכט, אַז בלומען איז אַ גויישער ענין, האָט ער אין אונדזערע אויגן אויסגעזען ווי אַן אויסנאַם. איך געדענק, ווי איך און אויך אַנדערע, פלעגן קומען צו אים און מיט דרך־ארץ קויפן אַ מאָל אַ בלום אָדער בלומען פאַר אונדזערע יונגע חברטעס.

כ׳געדענק ניט, צי זענען בלומען געווען אַן אָפּטער גאַסט אין אַ יידיש הויז, אויב נישט רעכענען, פאַר־שטייט זיך, גרינע צווייגן פאַר דער סוכה...

אַ ביסל ווייטער פון ווינאַקור, איבער דער גאַס, איז געשטאַנען אַ הויז, וואָס איז אין מיינע יוגנט־יאָרן געוואָרן מיר נאָענט — דאָס הויז פון בערל ראַזאָװסקי אויף דער אַלכאָווסקי גאַס, ווו ס׳איז אויפגעוואַקסן קיילע ראַזאָווסקי. מיר האָבן זיך באַפריינדעט, ווען כ׳בין געקומען קיין באַברויסק און פאַרבליבן טרייע חברים אונדזער גאַנצן לעבן, ס׳הייסט, שוין איבער 55 יאָר.

אויף דער שאָסיי־גאַס, אַ צוואַנציק מינוט פון אונדז, האָט זיך געפונען די געביידע פון דער יידישער געווערקשאַפט־שול. דעם בנין האָט שפּעטער אָפּגע־קויפט אָדער געדונגען אַ געוועזענער דירעקטאָר פון אַ רוסישער גימנאַזיע. דאָרט האָט זיך עס געפונען „צווירקאָס" גימנאַזיע. איך דערמאָן עס ווידער, ווייל די פריוואַטע גימנאַזיע „מיט רעכט" איז געווען איינע פון אַ קליינער צאָל אַזעלכע מיטלשולן, ווו יידישע יונגע־לייט האָבן געקאָנט לערנען און באַקומען אַ דיפּ־לאָם, וואָס האָט געגעבן רעכט אַנצוקומען אין אַן אוניווערסיטעט; זעלטן אין רוסלאַנד, אָבער אָפט אין אויסלאַנד. אין דער גימנאַזיע האָבן געלערנט און זי פאַרענדיקט, אַחוץ מיר, אויך מיינע דריי ברידער און מיין פרויס דריי ברידער.

3

איך געדענק ניט פון קיין יידישער טעטיקייט אין און אַרום דער גימנאַזיע (מען האָט צווישן זיך גערעדט נאָר רוסיש) און אינטערעס מצד די תלמידים צו די סאָציאַליסטישע און פּראָגרעסיווע פּאַרטייען. עס איז, אמת, געווען אַ צייט פון שטילשטאַנד אין פּאַרטיי־לעבן אין רוסלאַנד צווישן די יאָרן 1907 ביז 1913. פון מיינע סטודענטישע יאָרן אין אויסלאַנד איז מיר פאַרבליבן אין זכרון אַ לעקציע פון חיים זשיטלאָווסקי (אין בערן, 1914), וואָס האָט געמאַכט אויף מיר אַ זייער שטאַרקן איינדרוק.

פאַר וואָס די סטודענטן פון „צווירקאָ" זענען אַזוי ווייט געווען פון יידיש־געזעלשאַפטלעכער און קולטור־רעלער טעטיקייט איז מיר איצט שווער צו פאַר־שטיין און צו באַנעמען, ווייל אין דער זעלביקער צייט איז אין באַברויסק אָנגעגאַנגען אַן אַקטיוו יידיש־געזעלשאַפטלעך לעבן, געווען טעטיק אַ יידישער טעאַ־טער. איך געדענק ווי איך בין געווען באַגייסטערט

פון דער הירשביין־טרופּע מיט די אַקטריסעס נעמי, אָרלעווסקאַ און קלאַראַ יאַנג. עס פלעגט מיך ציען אין טעאַטער יעדן אָוונט. איך האָב זיך געדאַרפט אויסבאַהאַלטן פון צווירקאָס היטערס, וועלכע האָבן געדאַרפט אונדז פאַרהיטן פון רויכערן, פון גיין אין טעאַטער אין מיטן וואָך און פון נאָך אַנדערע „זינד".

4

אַ וויכטיק אָרט אין יידישן קולטורעלן לעבן אין באַברויסק האָבן פאַרנומען די ביבליאָטעק און דער כאָר. אין דעם צוזאַמענהאַנג דאַרף מען דערמאָנען אַ יונגן־מאַן, וואָס איז פרי געשטאָרבן, אָבער אין די קורצע יאָרן פון זיין לעבן באַוויזן אַ סך אויפצוטאָן פאַר דעם יידישן באַברויסק. ער האָט קאָנצענטרירט אַרום די דערמאָנטע צוויי אינסטיטוציעס דאָס בעסטע, וואָס באַברויסק האָט פאַרמאָגט.

איך מיין דאָ שמואל קאַצענעלסאָן, אָדער ווי מיר האָבן אים גערופן: שמואליק. פון זיין משפחה זענען אַרויס אַ סך באַקאַנטע פערזענלעכקייטן און טוערס. רחל, זיין שוועסטער, שפּעטער באַקאַנט אַלס רחל רובאַשאָוו (איצט רחל שזר, די פרוי פון דריטן נשיא פון ישראל — זלמן שזר); אַ שוועסטער פרידע כאָמסקי, אַן אמתע ערד־אַרבעטערין אין ישראל אַלע אירע יאָרן. זיינע ברידער אברהם קאַצענעלסאָן, וועלכער האָט געביטן זיין נאָמען אויף ניסן און איז געווען דער ערשטער אַמבאַסאַדאָר פון ישראל אין די יונייטעד נעישנס און שפּעטער אַמבאַסאַדאָר אין די סקאַנדינאַווישע לענדער; ראובן קאַצענעלסאָן — וועמען איך וויל דערמאָנען מיט ספּעציעלן שבח, פאַר ניט בייטן זיין נאָמען — אַלע זיינע יאָרן אָנפירער פון קופּת־חולים, פריער אין „הדסה" און שפּעטער אין קופּת־חולים עממית; יוסף קאַצענעלסאָן, וואָס האָט אָפּגעגעבן זיין לעבן צו ראַטעווען פוילישע יידן פון דער היטלער־קאַטאַסטראָפע.

חוץ די דערמאָנטע דאַרף מען ניט פאַרגעסן שמואליקס פרוי ראַדאַ און זייערע קינדער צביה, פייגל און אסתר — אַלע יאָרן, ביז איצט, לערערס אין קיבוצים, און זייער זון קלמן, אַ שרייבער און פּובליציסט אין ישראל.

אָט די אַלע, וואָס איך דערמאָן, דאַרפן דאַנקבאַר זיין שמואלן פאַר דער ליבע און אינטערעס צום יידישן לעבן, וואָס ער האָט פאַרפלאַנצט אין זיי. שמואל איז ניט געווען קיין פאַרטיי־מענטש, ניט קיין בונדאָוויעץ און ניט קיין ציוניסט, ווי די מאָדע איז דאַן געווען — ער איז געווען אַן אמתער, גאַנצער ייד.

אין באַברויסק איז געווען אַ שטאָט־ביבליאָטעק, אָבער דאָס ביסל געלט, וואָס מען האָט געדאַרפט אויף צו באַצאָלן פאַר די ביכער, איז דאָך געווען אַ לאַסט פאַר דער אָרעמער יידישער באַפעלקערונג. האָט שמואל קאַצענעלסאָן מיט אַ גרופּע יידן — צווישן זיי געצאָוו — אָרגאַניזירט די „יידישע געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעק". די ביבליאָטעק האָט געהאַט אַ סך רוסישע און העברעישע ביכער, אָבער צום מערסטן יידישע. דאָרט האָבן זיך געפונען, מיין איך, אַלע דערשינענע אין יענער צייט יידישע ביכער. די לייענערס האָבן געצאָלט זייער ווינציק, אומגעפער 5 קאָפּיקעס אַ חודש, און כמעט אַלע יידישע לייענערס האָבן גענומען ביכער פון דער ביבליאָטעק און געוויס אויך אַלע יידישע קינדער אין שטאָט.

די ביבליאָטעק האָט געהאַט איין באַצאָלטן ביבליאָטעקאַר, חוץ אַ ריי אַקטיוויסטן פון דער שטאָטישער יוגנט, צווישן זיי: יעזערסקי, פּאַשקאָווסקי, זלמן פלאַטקין, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן דער סעקרעטאַר פון דער „בונד"־פּאַרטיי און איז פאַרבליבן אין רוסלאַנד; מען ווייסט עד היום ניט, וואָס מיט אים איז געשען. און נאָך איינער, — בערל קאַצענעלסאָן, — וואָס האָט שפּעטער געהאַט אַזאַ גרויסע ווירקונג אויפן אויפבוי פון ישראל און אויף דעם אויפלעב פון העברעיש. ביי אונדז אין באַברויסק אָבער איז ער געווען אַ זייער הייסער, הונדערט פּראָצענטיקער יידישיסט. אין דער ביבליאָטעק האָט ער ניט אויסגערעדט קיין וואָרט רוסיש און מיט דעם משפּיע געווען אויף די שילערס פון דער מיטלשול און די אַקטיוויסטן אין דער ביבליאָטעק, זיי זאָלן אויך רעדן יידיש.

אַזוי ווי אין דער ביבליאָטעק זענען געווען אויך רוסישע ביכער, פלעגן די לייענערס אָפּט אָנרופן די רוסישע טיטלען פון די ביכער. געדענק איך, ווי אַ מאָל האָט אַ מיידל געבעטן אויף רוסיש ביי בערל קאַצענעלסאָן דאָסטאָיעווסקיס „בעליע נאָטשי". האָט בערל זי איבערגעפרעגט: „איר מיינט דאָסטאָיעווסקיס ‚ווייסע נעכט'?" און אַז דאָס מיידל האָט צוגעגעבן, אַז דאָס מיינט זי טאַקע, האָט ער איר ערשט דאַן געגעבן דאָס בוך.

מיר, די יונגע וואָלונטערן, האָבן זיך קולטורעל אויסגעלעבט אַרום דער ביבליאָטעק. די פליכט אַרויס־

צוגעבן ביכער און רעקאָמענדירן ביכער האָט געשאַפן ביי אונדז אַ געפיל, אַז מיר טוען אַ נוצלעכע אַרבעט. אַזוי איז עס דאָך טאַקע געווען, — כדי צו וויסן וועלכע ביכער צו רעקאָמענדירן די לייענערס, וואָס זענען געווען פון פאַרשיידענעם עלטער, בילדונג און אינטערעס, האָבן מיר געדאַרפט אַליין לייענען אַ סך ביכער; מיר האָבן אַפילו געהאַט צוזאַמענטרעפן מיט לייענערס (קאָנפערענצן בלע״ז), אויף וועלכע אַן אַקטיוויסט פלעגט דערציילן די איבעריקע דעם אינהאַלט פון א בוך און זיין מיינונג וועגן בוך. רחל קאַצענעלסאָן (איצט רחל שזר), געדענק איך, איז געווען די אָנפירערין פון די קאָנפערענצן. פאַרשטייט זיך, אַז צווישן די וואָלונטערן זענען אויך פאַרגעקומען ראָמאַנען... איין ראָמאַן געדענק איך זייער גוט, ווייל... עס איז געווען צווישן מיר און קיילע ראַזאַווסקי. מיר האָבן טאַקע חתונה געהאַט אין 1918; באַפריינדעט זענען מיר געווען זינט 1908.

מיט דעם כאָר, וואָס שמואל קאַצענעלסאָן האָט אָרגאַניזירט, האָט אָנגעפירט אַ באַברויסקער ייד מיטן נאָמען קאַץ. דער כאָר האָט געזונגען נאָר יידישע לידער. ער איז געווען אויך אַ מקום מקלט פאַר דער באַברויסקער יונגער אינטעליגענץ. די ביבליאָטעק און דער כאָר האָבן ביי אונדז געשאַפן דאָס געפיל, וואָס איז געווען ווי אַן אָפּקלאַנג פון דעם גלות־מאַרש „אַזוי אַ דור נאָך אַ דור" — גייט פאַרויס אונדזער שפּראַך און אונדזער קולטור.

רעדנדיק וועגן קולטורעלן לעבן אין באַברויסק, דאַרף מען דערמאָנען די לערערס, וועלכע האָבן צוגעגרייט די יונגע־לייט צו די מלוכה־עקזאַמענס, אויף צו באַקומען אַ מיטלשול־דיפּלאָם. דאָס זענען געווען בחורים און מיידלעך, וואָס האָבן ניט געוואָלט אָדער, אָפּטער, ניט געקאָנט אַריינגענומען ווערן אין די רעגירונגס־גימנאַזיעס. מען האָט זיי גערופן „עקסטערנס". צווישן אָט די לערערס זענען געווען ראַזענטאַל, יעזערסקי און מייטין. הלל מייטין איז שפּעטער אַוועק קיין אַמעריקע, וווּ ער האָט געלערנט יידיש אין אַן אַרבעטער־רינג־שול. ער האָט אויך איבערגעזעצט אַ סך רוסישע לידער אין יידיש.

איך געדענק אויך אַ לערער לייב לוואָוויטש, באַקאַנט אין באַברויסק פאַר אַ פאַרגעשריטענעם און באַגאַבטן העברעישן לערער. קיילע האָט געלערנט ביי אים העבריש אַ 7—8 יאָר. ער האָט איינגעפּלאַנצט אין די הערצער פון זיינע שילערס ליבע צו ליטעראַטור, העברעישער און יידישער, און דרך־ארץ פאַר דער יידישער עטיק.

5

דער זיידע מיינער, אביגדור מינקין, איז געווען, ווי אַלע אָרום אים, זייער פרום. ער האָט ניט דורכגעלאָזן קיין מנחה, קיין מעריב אין שול, שוין אָפּגערעדט פון אַ שחרית. ער פלעגט אויפשטיין זייער פרי און לערנען ביז פרישטיק. איך האָב זיך צוגעהערט אויפמערקזאַם צו זיין גמרא־ניגון, אָבער ניט פרומער געוואָרן פון דעם. אַ יאָר איידער מיינע עלטערן האָבן זיך אַריבערגעקליבן קיין באַברויסק בין איך בר־מצוה געוואָרן, אַלט געוואָרן 13 יאָר. איך האָב מורא געהאַט, אַז דער זיידע וועט מיך צווינגען צו גיין אין שול צו דער בר־מצוה, האַלטן אַ דרשה, לייגן תפילין און דאַוונען יעדן טאָג. ביז היינט פאַרשטיי איך ניט פאַר וואָס דער זיידע האָט עס ניט פאַרלאַנגט פון מיר, ווי יעדער זיידע אין יענע צייטן. מיר דאַכט זיך, אַז דערפאַר, ווייל ער איז געווען אַ שטילער און אַן איידעלער מענטש; ער האָט, משמעות, פאַרשטאַנען מיינע געפילן; געזען, אַז איך בין ווייט פון דעם... ער האָט, בכן, ניט געוואָלט מיך צווינגען.

גאָר אַנדערש איז געווען ביי מיין פעטער איטשע. אָפט פלעגט מען דערציילן, אַז דער פעטער איטשע האָט צעפּאַטשט אין שול, פאַר אַלעמען אין די אויגן, זיין זון, ווייל ער האָט דורכגעלאָזט אַ דאַוונען, געדאַוונט צו שנעל, אָדער אַ קוק געטאָן ערגעץ אַנדערש און ניט אין סידור און פאַר נאָך אַנדערע עבירות. איך געדענק, אַז מיין זיידע פלעגט אָפט אויסמוסרן זיין זון, אַז אַזוי טוט מען ניט; מען טאָר ניט און עס איז אויך ניט שיין פאַר אים, פאַר זיין זון און פאַר לייטן.

מיין שטילער זיידע, וואָס האָט, דאַכט זיך, ניט געקענט אויסרעדן קיין דריי רוסישע ווערטער, פלעגט דאָך, ווען ס׳געשעפט האָט געפאָדערט, פאָרן אין דער גרויסער שטאָט, צו אונטערהאַנדלען מיט רוסישע אָנפירערס פון די אייזנבאַנען און פאַבריקן. ער פלעגט צוריקקומען מיט באַשטעלונגען פאַר זיין סחורה — אויסגעוואַקסענע אַלטע לייוונט, וואָס מען האָט גענוצט אויף ווישן און רייניקן די מאַשינען און פאַר די פּאַפּיר־פאַבריקן.

6

עטלעכע ווערטער וועגן דער יוגנט אין באַברויסק, ניט וועגן דער פּאַרטייִשער יוגנט, הגם מיינע סימפּאַטיעס זענען געווען מיט זיי און איך בין בכלל געווען אין מיין שטימונג רעוואָלוציאָנעריש. איך געדענק, אַז נאָך אין ראָמני האָב איך פונאַנדערגעוואָרפן פּראָקלאַמאַציעס פון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי; אין „צווירקאָס" גימנאַזיע פלעג איך זינגען „גאָט באַגראָב דעם קייסער" אַנשטאָט „גאָט היט דעם קייסער". איין מאָל האָט מען מיך שיער ניט געכאַפּט ביי דעם און — מער וואָלט מיר דאַן ניט געפעלט!...

איך מיין אויך ניט די עלטערע יוגנט, ווי סאַרקיס דעם אַפּטייקערס קינדער, בלומע קאַצענעלסאָן, חילקע און עטיע אַלעקסאַנדראָוו, אוגאַרסקי, ליפּע לעווענסאָן, טשערניאַקס און אַנדערע. זיי זענען געווען נעענטער צו קיילען. איך בין געווען ווייט פון זיי.

איך מיין אָט די יוגנט, וועלכע איך האָב גוט געקענט: די שילערס, די עקסטערנס. מען פלעגט זיך טרעפן, חוץ אין ביבליאָטעק און אין כאָר, ביי אַ רוסישער אָדער יידישער פאָרשטעלונג, בעת אַ קאָנצערט און גאָר אָפטער אויף דער מוראַוויאָווסקער גאַס, ווו מען פלעגט שפּאַצירן הין און צוריק אַ סך מאָל, כמעט יעדן אָוונט. דאָרט פלעג איך טרעפן מיין צוקונפטיקע פרוי, קיילע ראַזאָווסקי, ציפּורה אייזענשטאַט — דער איינציקער פריינד אויף אונדזער חתונה אין אָדעס און קיילעס שוועסטערקינד פריידע קאַצענעלסאָן, איצט פריידע כאָמסקי אין כפר־אז"ר; דעם ברודער פון מענדל עלקין — איסאַק, וואָס איז פאַרפאַלן געוואָרן בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה; מענדלס שוועסטערס ראַזע און מאַניע; רבקה — עלקינס שוועסטער און די אָקונס.

איך האָב אויך באַגעגנט איינעם אַ בחור גרינשטיין, וועלכער איז מיט צען יאָר שפּעטער, אין 1919, געווען אַ הויכער באַאַמטער אין דער קיעווער טשעקאַ. דאַן איז מיין שווער, בער ראַזאָווסקי, געווען אַרעסטירט, כדי פון אים אַרויסצובאַקומען אַ גרויסע קאָנטריבוציע, טראָץ דעם וואָס די באָלשעוויקעס האָבן שוין געהאַט ביי אים אַלץ צוגענומען. דער גרינשטיין האָט באַנומען דעם מצב און מיט זיין הילף (אָדער אָן זיין הילף) האָט מען מיין שווער באַפרייט.

מיר האָבן זיך דאַן באַקענט אַ ביסל נעענטער מיט דעם גרינשטיין. ער האָט אונדז איין מאָל געוויזן זיין רעוואָלווער און געזאָגט, אַז דעם זעלבן טאָג האָט ער דערשאָסן וויערא טשעבעריאַק. אַלע יידן האָבן דאַן געוווּסט, אַז וויערא טשעבעריאַק איז געווען דער וויכטיקסטער פאַלשער עדות אויף דעם טרויעריק־באַרימטן בייליס־פּראָצעס אין יאָר 1913.

איך דערמאָן דאָ מענדל עלקינס משפחה. זייער שטוב איז געווען אַ זייער אָרעמע, נאָר די קינדער און זייערע פריינד האָבן זיך דאָרט געפילט גוט און פריי. מענדלס באַשיידענע פאָטער און מוטער האָבן גוטוויליק זיך צוגעקוקט ווי די יוגנט פאַרברענגט און שטיפט אין הויז. אָפט מאָל האָב איך דאָרט איבערגענעכטיקט, ליגנדיק אויף אַ קאָלדרע אויפן דיל.

מענדל עלקין און זיין רבקהן האָב איך דאַן ווייניק געקענט. דער חילוק אין יאָרן איז געווען אַ צו גרויסער. איך פלעג זעלטן אַריינגיין צו זיי אין הויז מיט זייערע ברידער און שוועסטער — מיינע חברים. געווען איז עס אַ שיינע דירה, אָבער זעלטן האָט מען געפונען מענדלען אין דער היים. איך האָב געוווּסט, אַז מענדל איז געווען באַפריינדעט מיט אַ סך שרייבערס, ווי פּרץ הירשביין, ניגער, דאַניע טשאַרני, קאַלמאַנאָוויטש, ווייטער און אַנדערע. ער האָט אַ סך פון זיי פאַרהיט פון דינען אין דער אַרמיי, ווייל זיי האָבן כלומרשט געאַרבעט אין זיינע וועלדער, פאַר דער רעגירונג. האָט געפועלט ביי דער פּרץ־הירשביין־טרופּע צו שפּילן אַ לענגערע צייט אין באַברויסק. ער איז באמת געווען אַ יידישער מעצענאַט — אַ יחיד במינו אין באַברויסק. מיר האָבן זיך שפּעטער געטראָפן אין ניו־יאָרק, אין 1924, און זיך נאָענט באַפריינדעט. מענדל עלקין האָט אונדז צוגעצויגן צו אַקטיווער אַרבעט פאַרן יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט (ייוו"א) און יידישן קולטור־לעבן אין ניו־יאָרק. אַ דאַנק אים זענען מיר געוואָרן באַוווּסטזיניקע „יידישע" יידן. געוואָרן אויך טעטיק אין איינער פון די שלום עליכם־שולן אין שטאָט.

7

פון דער באַברויסקער לאַנדשאַפט, פאַרבונדן מיט מיינע יוגנט־יאָרן, איז מיר פאַרבליבן אין זכרון דאָס וועלדל נעבן דער שטאָט: די ראָשטשע נעבן דער אַלטער באַברויסקער פעסטונג, ווו מיר פלעגן אָפט שפּאַצירן; דער טייך בערעזינאַ, דאָס היסטאָרישע אָרט פון נאַפּאָלעאָנס מפּלה, אָבער פאַר אונדז באַרימט ווי אַ פּלאַץ פאַר שווימען און שיפלען זיך. די וואַסערן פון

דער בערעזינאַ פלעגן אָפּט אַדורכשניידן גרויסע דאַמפּשיפן, און מיר פלעגן זיך שיפלען אין קליינע שיפלעך (אויף רוסיש דושעגובקאַ, ווייל עס איז לייכט געווען צו פאַרלירן דאָס לעבן אין טייך) אַזש ביז פּאַריטש — אַ יידיש שטעטל, פערציק מייל פון באָב־רויסק. אַט דעם שפּאַציר מיטן וואַסער האָבן אַ מאָל דורכגעמאַכט ראובן קאַצענעלסאָן מיט קיילען און שפּעטער האָב איך זיי נאָכגעטאָן מיט מיינעם אַ חבר.

*

נאָכן פאַרענדיקן די מיטלשול אין 1913 בין איך שוין זעלטענער געקומען קיין באָברויסק. די סיבה: אַ יאָר אין אויסלאַנד, די ערשטע וועלט־מלחמה, שפּע־טער די רעוואָלוציע, וואָס האָט געטריבן פון איין שטאָט אין אַ צווייטער, פון איין אוניווערסיטעט אין אַן אַנדערן. איך פלעג דורכפאָרן באָברויסק און בלייבן דאָרט אויף עטלעכע טעג. דאָס זענען געווען קורצע באַזוכן. דאָס לעצטע מאָל, אין 1921, בין איך דאָרט געווען אַ ביסל לענגער, מחמת קיילע איז שווער קראַנק געוואָרן אויף אַסטמע, בעת אַ וויזיט ביי מיינע עלטערן. די באַקאַנטע דאָקטוירים אין באָברויסק ריי־גאָראָדסקי און פּאַפּערנאַ האָבן אונדז געעצהט צו פאָרן קיין אויסלאַנד, ווייל זיי האָבן ניט געהאַט פאַר איר קיין רפואה. אין יענער צייט האָט מען ניט געוווּסט, אַז שטויב איז איינע פון די וויכטיקסטע סיבות פון אַסטמע און שטויב איז אומעטום געווען, פון קיין שטויב־זויגערס האָט מען דאַן, פאַרשטייט זיך, ניט געוווּסט.

מיר האָבן דעריבער אָנגעפאַנגען זיך גרייטן צו פאָרן קיין אויסלאַנד. געווען איז דאָס אין יאָר 1921. מיר האָבן זיך געזעגנט מיט אונדזערע עלטערן און מיר האָבן זיי זינט דאַן שוין מער ניט געזען. מיט קיילעס פאָטער, אירע ברידער און שוועסטער האָבן מיר זיך, צום לעצטן מאָל, געזעגנט פאַרן אַוועקפאָרן פון קיעוו קיין באָברויסק. סיי קיילעס פאָטער און סיי מיינע עלטערן האָבן מסכים געווען צו אונדזער רייזע. זיי האָבן דאָס זיכער געטאָן מיט וויטיק אין האַרצן. אויך מיר האָבן געהאַט צער, ווייל מיר האָבן געפילט, אַז מען זעט זיך דעם לעצטן מאָל. אַזוי איז טאַקע געווען!

מיר האָבן זיך שוין מער ניט געזען, אָבער אַ לאַנגע צייט געווען פאַרבונדן דורך בריוו. איך און קיילע האָבן זיך געפילט גליקלעך, וואָס מיר האָבן זיי גע־קענט העלפן, ווי נאָר מיר האָבן זיך צו ביסלעך איינגעאָרדנט אין אַמעריקע. די מאַטעריעלע שטיצע האָט זיי געהאָלפן איבערצולעבן די שווערע יאָרן פון דער רוסישער רעוואָלוציע — די יאָרן פון הונגער. מיר האָבן אָבער, צו אונדזער אַלעמענס צער, זיי ניט געקענט ראַטעווען פון די היטלער־שחיטות.

מיינע עלטערן, דוד און לנה (לאָנע) מינקין, און מיין פאָטערס צוויי שוועסטערס, לאה און רחל, האָבן די נאַציס אומגעבראַכט אין באָברויסק. מיין שוואָער בער ראַזאָווסקי און קיילעס שוועסטער רחל האָבן זייער לעבן פאַרלוירן אין קיעוו — אין באַבי־יאַר.

אַזוי האָט זיך פאַרענדיקט פאַר אונדז דאָס קאַ־פּיטל באָברויסק. טראַכטן מיר אָפּט: ווען מיר וואָלטן פּלאַנירט צו פאָרן קיין אויסלאַנד, צווייפל איך שטאַרק, צי מיר וואָלטן געפאָרן זען באָברויסק. די גאַסן און די הייזער זענען, מסתמא, דאָרט די זעלביקע; אָבער ניט די מענטשן — אונדזער באָברויסק, די אייגנט־לעכע נשמה פון דער אונדז נאָענטער יידישער באָב־רויסק, איז דאָך מער ניטאָ.

אַט די באָברויסק לעבט אין אונדזער זכרון — די יידישע באָברויסק, פול מיט יידיש לעבן, מיט אַן אייגנאַרטיקער יידישער אינטעליגענץ און יידישע פאָלקסמענטשן, מיט יידישע פּראָבלעמען, מיט האָפע־נונגען אויף אויסלייז און באַפרייונג. אין אונדזער זכרון וועט אייביק לעבן די אומגעבראַכטע יידישע באָברויסק!

געקויפט עולם־הבא*

(פון אַ בריעף אין באָברויסק)

— און וואָס איהר שרייבט מיר מכח קומען קיין באָברויסק — מיטן גרעסטען פערגניגען!

וואָרום דערמאַן איך מיך מיין זיין אין באָברויסק, מוז איך מיך דערמאָנען אינ׳ם עולם הבא, וואָס איך האָב מיר געקויפט אין באָברויסק...

דאָס איז געווען — איהר געדענקט דאָך ווען איך בין געוועזן אין באָברויסק. איהר זייט דאָך אַ באָברויסקער.

ס׳איז געווען ווינטער צייט.

ס׳איז אויסגעפאַלען אַ שניי, נאָר דער שניי איז צוגאַנגען און ס׳איז געוואָרן... אַ בלאָטע.

די באָברויסקער בלאָטע דאַרף איך אייך ניט בעשרייבען: איהר זייט דאָך אַ באָברויסקער.

דער זאַל, וואו דער אָוונד איז געווען, האָט זיך אָנגעצונדען מיט אַ סך ליכט און לאָמפּען און האָט בעלייכט די בלאָטע ווייט אַרום און אַרום ביז דער אכסניה, וואו איך האָב געהאַלטען סטאַנציע.

און ווייל ס׳איז געווען ליכטיג און גאָרניט ווייט, האָב איך עולה רגל געווען פון דער סטאַנציע ביז׳ן זאַל מחילה צופוס.

געגאַנגען בין איך אַליין מיט מיין פעקיל כתבים, מאַנוסקריפּטען אויף צו לייענען.

אינאיינעם מיט מיר, נאָר אַ ביסעל אָן אַ זייט, איז געגאַנגען נאָך אַ מענש, גלייך מיט מיר געטיאָפּקעט אין דער בלאָטע, בעלויכטען פון די ליכט און לאָמפּען וואָס אין זאַל.

דער מענש, וואָס איז געגאַנגען און געטיאָפּקעט אין דער בלאָטע, איז געווען אַ נקבה.

פריהער איז זי געגאַנגען ביי דער זייט, דערנאָך, ווייטער־ווי־ווייטער, האָט זי גענומען אַביסעל נעהנטער צו מיר.

ביז זי איז צוגעגאַנגען צו מיר גאָר נאָהנט.

עס איז שוין געווען ניט ווייט פון זאַל.

— זאָלט איהר געזונד זיין — מאַכט זי צו מיר מיט אַנ׳אונטערטעניג שמיי־כעלע און פון איהר שפּראַך האָב איך פערשטאַנען, אַז זי איז אַ ליטוועטשקע — זאָלט איהר געזונד זיין, האָט קיין פאַראיבעל ניט וואָס איך בעמיהע אייך. איהר געהט דאָס אויף שלום־עליכם׳ן?

— וואָס איז דען?

— אויב אויף שלום־עליכם׳ן, האָב איך צו אייך אַ גרויסע בקשה.

— דהיינו?

— דהיינו איהר זאָלט מיך אויך נעמען אויף שלום־עליכם׳ן. איהר וועט

---

* געדרוקט אין דעם אָריגינעלן אויסלייג.

פערדיענען אַ מצוה. איהר וועט אייך קויפען עולם־הבא. איך בין איין אָרעם מיידעל, איך דיען דאָ אין אַ הויף. איך האַלט אויס אַ מאַמע מיט צוויי קליינע שוועסטערלעך, אַז איך קען אָפּרייסען אַ גראָשען, טראָג איך אָפּ צו גינצבורגן און לייה אויס אַ ביכעל אויף שבת. האָב איך געהערט, אַז שלום־עליכם איז דאָ. און איך וויל איהם זעהען. און עס קאָסט אַ קאַרב. און איך האָב ניט. זעהט, איך בעט אייך, פערדיענט אַ מצוה, נעמט מיך אויף שלום־עליכם׳ן. איהר וועט אייך קויפען עולם הבא! איהר ווייסט, ווי איך האָב מיך אַרויסגעריסען. מיין בעל־הבית׳טע די ארורה זאָל וויסען, וואָלט זי מיך צוריסען. זעהט, פערדיענט אַ מצוה, נעמט מיך אויף שלום־עליכם׳ן — איהר וועט אייך קויפען עולם הבא!

— גוט, איך וועל אייך נעמען אויף שלום־עליכם׳ן.

מיר זענען געווען ביי דער טיהר. דאָס הייסט ביי דער קאַססע.

— לאָזט דורך אָט דאָס מיידעל...

און איידער איך האָב מיך אַרומגעקוקט, איז זי שוין געווען אינווייניג און אויסגעמישט זיך מיט׳ן געדיכטען עולם, וואָס האָט אָנגעפּאַקט דעם זאַל פול און פול — ס׳איז אַזש געגאַנגען אַ רויך.

נאָר נישט דאָס, זאָגט דאָך דער זיידע מענדעלי, בין איך אויסען. מיר קערען זיך אום צו דער מויד.

ביי דער ערשטער פאָרלעזונג האָב איך נישט געזעהן קיין מויד און כמעט פערגעסן שוין, אַז איך האָב מיך גענומען קויפען עולם הבא.

צו דער צווייטער פאָרלעזונג האָב איך שוין באַמערקט אין דער צווייטער אָדער דריטער רייהע אַ שיינענדיקע לבנה מיט צוויי אויגען, וואָס האָבן זיך איינגעזויגען אין מיר ווי די פּיאַווקעס.

צו דער דריטער פאָרלעזונג האָט די לבנה אַרויסגעשיינט צו מיר פון דער ערשטע רייהע.

צום לעצט איז זי געשטאַנען צווישן אַ גאַנצער כאַליאַסטרע בחורים און מיידלעך, וואָס האָבן מיך אַרומגערינגלט אַרום טישעל, געוואָלט זיין וואָס נעהענטער, און געהאַט חשק די דאָזיקע מויד אַוועקשטויסען אַביסעלע אָן אַ זייט, זיי האָבען אָבער נישט געטראָפען דעם פּלאַץ. אַ סברה, אַז זי וויל זיין נאָך נעהענטער פון אַלע. נישט קוקענדיג האָב איך געזעהן, ווי זי אַרבייט מיט די עלענבויגענס אויף ביידע זייטען, אויף רעכטס און אויף לינקס. איהר פּנים איז שוין געווען נישט מעהר אַ לבנה, נאָר אַ זונן, אַ תמוז׳דיקע זונן.

זאָגען אַז זי האָט מיך געהערט — איז ניט שייך. זי איז געווען מיט מיר צוזאַמען ביי אַלע מיינע העלדען, מיט זיי אינייינעם געלאַכט, מיט זיי אינייינעם געזיפצט. כמעט, קאָן איך זאָגן, אַז זי האָט מיר געהאָלפען לייענען. איך האָב אַריינגעקוקט אין מיינע שריפטן און דאָך האָב איך געזעהען, ווי זי לאַכט און ווי זי זיפצט און ווי זי שאָקלט מיטן קאָפּ און ווינקט מיט די אויגען.

איך האָב געענדיקט.

זי האָט ניט אַפּלאָדירט ווי אַנדערע, זי האָט נור אַרויסגעלאָזט אַ טיפען זיפץ, פריהער צונומען ביידע הענד, דערנאָך אַ זעץ געגעבן זיך מיט די הענד אין קאָפּ אַריין, זיך געלאָזט געהן, אומגעקערט צוריק, אַ קוק געגעבן מיר אין פּנים אַריין און ווידער זיך געלאָזט געהן. ווידער זיך אומגעקערט און ווידער געלאָזט זיך געהן.

דערווייל האָט מען געגומען אַרויסטראָגן די בענקלעך. נאָכן אָוונט דאַרף מען טאַנצען, ווי געשיקט זיך עס אַ ליטעראַרישער אָוונט אָהן טענץ? מה יאמרו הבריות — וואָס וועלן לייטען זאָגען? גוים טאַנצען, דאַרפען מיר נאָכטאַנצען. טאַנצט אייך געזונדערהייד, איך וועל מיר געהן אַ היים.

אָפּגעקיהלט זיך, האָב איך גענומען מיין פעקל כתבים און מאַרש אַ היים.

אַרויסגעכאַפּט זיך פון זאַל. — פינסטער חשך, ווי געוועהנליך נאָך אַנ׳אָוונד אין באָברויסק, איך דאַרף אייך ניט דערצעהלען: איהר זייט דאָך אַ באָב־רויסקער...

ביז מיינע באַגלייטערס, אַ פּאָר יונגעלייט האָבען אָפּגעזוכט זייערע קאַלאָשען, בין איך דערווייל געבליבען שטעהן איינער אַליין אין דרויסען, ביי דער טיהר, און אַ ווײַלע איינגעקוקט זיך אין דער באָברויסקער פינסטערניש.

פּלוצים, פון וואַנען עס נעמט זיך ניט אַ פּאָר הענט, פעסטע, געזונדע וואַרעמע הענד אַרום מיין האַלדז, צוגעצויגען מיין קאָפּ און אַ קוש, אַ הייסער, אַ פריינד־לעכער, אַ הילכיקער קוש איז מיר געשענקט געוואָרן.

— אַ געזונד אָף אייך! לאַנג לעבען זאָלט איהר! עולם הבא האָט איהר אייך געקויפט...

אַ גליק וואָס איז געווען פינסטער; אַ גליק וואָס מיינע בעגלייטער האָבן געזוכט די קאַלאָשען; אַ גליק וואָס קיינער האָט ניט געזעהן דעם עולם הבא, וואָס איך האָב פערדיענט.

מיינע בעגלייטער זענען אַרויסגעקומען מיט אַ לאַנטערן, וואָס האָט בעלויכט די באָברויסקער בלאָטע.

מיר האָבן געשמאַק געטיאָפּקעט אין דער בלאָטע, אַלע גערעדט פונ׳ם אָוונד, געשמועסט און געלאַכט.

אינאיינעם מיט אונז, נאָר אַביסעל ביי אַ זייט, האָט געטיאָפּקעט נאָך אַ פיגור.

די פיגור האָט זיך גענומען לינקס, זיך אָפּגעטיילט פון אונז און פערשוואונדען געוואָרען אין דער פינסטערניש פון דער באָברויסקער נאַכט.

גריסט דעם ה׳ מ. אויך אַלע באָברויסקער ליעבהאָבער פון עולם הבא.

(„באָברויסקער וואָכענבלאַט")

ד. ב. סלוצקי

רייזע־נאָטיצן

די וועלט זאָגט אַ ווערטל: „נאָך אַ שריפה ווערט מען רייך". אויף באָברויסק פּאַסט דאָס ווערטל אין דער אמתן.

צוריק מיט אַ צען־פופצן יאָר, פאַר דער גרויסער שריפה, איז באָברויסק געווען אַ פאַרוואָרפענע חושכדיקע כתרילעווקע. ווער האָט דעמאָלט געוווּסט פון באָברויסק? און טאָמער פלעגט מען זי יאָ אַ מאָל דערמאָנען, האָט מען זיך מתכוון געווען ניט צו איר, נאָר צו דער פעסטונג, וואָס האָט פאַרלאָרן איר באַדייטונג נאָך מיט וויפל יאָר צוריק. דעם רעכטן שם האָט באָברויסק באַקומען ערשט נאָך דער שריפה. און ניט אומזיסט. ווייל צייט יידישע שטעט ברענען ר"ל, האָט נאָך קיינע זיך אַזוי ניט אָפּגעשרפהט, ווי באָברויסק. דערפאַר אָבער איז מיט איר געשען אַ גרויסער נס. ווי דער פויגל חול (פעניקס) פון דער אגדה, איז די שטאָט אַרויס פון אייגענעם פייער אַן אויפגעלעבטע, באַנייטע און יונגע, ניט צו דערקענען: שיינע ברוקירטע גאַסן, ברייטע טראָטואַרן, גרינע ביימער, לייטישע מויערלעך, גאַסן־באַלייכטונג; אַ טעלעפאָן, שילדן אַ־לאַ בערדיטשעוו, נאָר אויפן ליטווישן מאַניער: „גאַלאַנטעריינע", „באַקאַליינע", מיטן קמץ... רייכע און גוט איינגעאָרדנטע קראָמען. אין קיין שום יידישער שטאָט האָב איך נאָך ניט געזען אַזעלכע ריינע קאַלאָניאַל־געשעפטן, ווו מען גיט פּוטער ניט מיט די פינגער און אַלע עסנוואַרגן ווערן איינגעוויקלט אין ריין פּאַפּיר, אַן פלעקן. טאַקע נאָר אַ ברכה צו מאַכן...

היינט די יידן — גאָר נייע ברואים געוואָרן, היינטמאָדישע, אויפגעגרויסטע, אויפגעהויבן די קעפּ, תקיפים! דער באָברויסקער בעל־הבית האַלט אין איין ווערן רייך. דאָס איז ניט קיין דל וקופץ בראש, נאָר טאַקע אַ ייד אַ סוחר, וואָס, קאַטאָרי מאַבט, קיין עין־הרע, ניט קיין שלעכטע געשעפטן. אַנהייב זומער, ווי נאָר עס „עפנט" זיך דער טייך, ווערט אַ לעבן. די אָנגעזעצענע בעלי־בתים און גבירים זענען אין דער צייט אויפן „ניז" (אין יעקאַטערינאָסלאַוו) מיט זייערע פּאַרטיעס טראַטוועס (פליטן). ווער עס וואַרט אויף זיין אַטשערעד (ריי) אויף די „פּאַראָגען", וועמענס עס איז שוין דורכגעגאַנגען. ביי די לעצטע איז ששון ושמחה, די ערשטע זענען אָנגעבלאָזן. שטאָט קוקט אַרויס אויף זיי, ווייל זיי ברענגען קאַפּיטאַל. ווער עס קומט מיט אַ ברייטער קעשענע — פרייט זיך די שטאָט מיט אים. ער קליידט זיך און פּוצט זיך, גיט אַ צווייטן פּאַרדינען, קויפט זיך אַ גראַמאָפאָן און לאָזט אים שאַלן בהרחבה איבער דער ברייטער גאַס: „שטויסט זיך אָן, זייט ניט קיין יאַלדן"...

זיך אַליין האַלט ער געוויס ניט פאַר קיין יאַלד. אַלס אויפגעקומענער נגיד, וויל ער יענעם אויך אַ טובה טאָן... עצהט ער, זאָגט דעות. ווייל איצט איז ער דאָך דער חכם און, דוכט זיך, טאַקע דער בעל־יחוס. זוכט איינער אין די אַרכיוון גבית־עדות און אין דעם העברעישן זאַמלבוך, וואָס איז דערשינען אין באָבר'ויסק, ווייל דערווייזן, אַז באָברויסק עקזיסטירט נאָך פון ארתשחסתא־יאָרן... אויף אַ בערגל נעבן וואָקזאַל וועט מען אייך אָנווייזן אַן אָרט, אַרומגעזוימט מיט לינדן, און דערציילן, אַז דאָס איז אַ מאָל געווען אַ יידישער בית־עולם. מיט הונדערט יאָר צוריק, ווען מען האָט געבויט די פעסטונג, האָט מען די קברים אויסגעגראָבן און די ביינער איבערגעטראָגן אויף אַן אַנדער אָרט. נאָר איין קבר, פון אַן אומבאַקאַנטן צדיק, האָט זיך ניט געלאָזט נעמען. האָט מען פון „אויבן" באַפוילן אים ניט צו רירן און אַרומצוימען דאָס אָרט. היינט וועט מען אייך דאָ אָפּלייקענען כלל, אַז באָברויסק איז אַ מאָל געווען אָרעם. אדרבה, זי איז תמיד געווען גבירה אדירה, נאָר אַ באַהאַלטענע, פאַרשטעלטע, און איצט איז געקומען די צייט נתגלה צו ווערן פאַר דער וועלט...

ווי אַזוי איז אָבער באָברויסק נתגלה געוואָרן? איז טאַקע ווידער דער איינציקער תירוץ: האָלץ! די גאַנצע געגנט האַלט זיך אויפן וואַלד. מיט האָלץ ווערט מען דאָ געבוירן און מיט האָלץ אויך באַגראָבן. דער וואַלד־האַנדל האָט זיך אין באָברויסק אַנטוויקלט ערשט ניט לאַנג. אַ יאָר פופצן, זינט דער באַן־טאַריף איז געוואָרן ביליקער. פריער, אַז מען האָט געהאַט נאָר איין וועג — דאָס וואַסער — האָט מען געברויכט צו האָבן גרויסע קאַפּיטאַלן, כדי צו טרייבן גרויסע

פּאַרטיעס. איצט לוינט שוין צו שיקן קליינע מיט דער באַן, און די קליינע קאַפּיטאַלן זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין מסחר. דערהויפּט ווערט פון דאַנען געלי־פערט אויסגעאַרבעטע האָלץ־מאַטעריאַלן און כלים. עס האָבן זיך אין דער סביבה געעפנט העכער דרייסיק זעג־מילן. ס'זענען צוגעקומען, אויסער דעם פריערדיקן דרום־מאַרק, נאָך פיל אויסלענדישע. עס ווערן געשיקט אין אַ גרויסער צאָל שפּולן (שוועלן), דעמבענע קלעפּ־קעס קיין עסטרייך, דייטשלאַנד און ענגלאַנד; אַלערליי סאָרטן ברעטער קיין בעלגיע. דאָ ווערן אויסגעאַרבעט פעסער (פאַר ראַסטאָוו), שינדלען (פאַר דרום), לאָפּאַ־טעס (פאַר די באַנען), אבאדעס (פאַר קאַווקאַז, דאָנער געגנט, כערסאָן), מולטערס א. א. וו. אַ מסחר איז אויך האָלץ־קוילן, וואָס ווערן געשיקט אין בערלינעס און וואַגאָנעס אויף דרום.

די אַלע עסקים ליגן כמעט דורכויס אין יידישע הענט. די יידן האָבן זיי טאַקע איינגעפירט דאָ און ענערגיש אַנטוויקלט. אינעם מסחר נעמט אַ גרויסן אָנטייל דאָס דאָרף. דער ייד גיט דעם פּויער מוסטערן און יענער אַרבעט עס אויס, ווינטער, אויפן קוסטאַרנעם אופן. אַרום די סוחרים דרייט זיך אַ גרויסע צאָל אַנגעשטעלטע, פּאַרמיטלערס, קאָמיסיאָנערן, בלויז יידן. דער פּויער איז ניט אַזוי אָרעם, ווי אין אַנדערע ערטער, און גיט צו לייזן אין שטאָט די קראָמען. פון די דערפער און קליינע שטעטלעך שטראָמט אַהער דער יידישער קאַפּיטאַל און פירט איין געשעפטן. ווי נאָר אַ ייד שלאָגט צונויף אַ רעכט קערבל, הייבט עס אים אָן צו ציען אין שטאָט אַריין: ווער צוליב קינדער־דערציונג, ווער צוליב דעם, וואָס אַ דאַנק די נייע פאַרפאָלגונגען האָט ער ניט וואָס צו טאָן מער אין דאָרף, און ווער — ווייל עס ווילט זיך, פּשוט, לעבן בעסער, קולטורעלער. צוליב דעם וואַקסט טאַקע די שטאָט. דער פּרייז אויף הייזער און פּלעצער שטייגט.

די שריפה, פון איר זייט, האָט אויך געווירקט צום גינסטן פון דער שטאָט. צום גליק איז די שריפה אויס־געבראָכן אין דער צייט, ווען באָברויסק האָט אָנגעהויבן וואַקסן און ווערן רייך, אַזוי, אַז די שריפה־ווונדן זענען גיך געוואָרן פאַרהיילט. היינט טאַקע דער האַלבער מיליאָן רובל נדבות, וואָס האָט זיך אַ שאָט געטאָן אויף דער שטאָט, האָט דאָך אויך עפּעס געהאַט ממשות. איז טאַקע מעגלעך געווען באַלד צוריק אויפ־צושטעלן די חורבות. אַנשטאָט בויען, האָט מען גענו־מען מויערן, און דאָס אויפמויערן פאַר אַ פּאָר יאָר אַ גאַנץ גרויסע שטאָט האָט געגעבן פיל פאַרדינסט די היגע בעלי־מלאכות. דאָס אַלץ צוזאַמען האָט מיט אַ מאָל אויפגעהויבן די שטאָט צו אַ גרויסער מדרגה.

אמת, ווידער אַ מאָל הייבט זיך שוין אָן צו פילן אויף דער סלאָבאָדאַ און אויף „מינסקער פּלאַן” דער דלות, נאָר מען זעט אים שוין ניט אַרויס ווי אַ מאָל. דער „מינסקער פּלאַן”, וואָס איז געווען דאָס זעלבע, וואָס דער ראַי אין האָמעל, זעט איצט שוין אויס אַ סך לייטישער, דאָך קרעכצט מען דאָרט שטאַרק. די אַר־בעט אין שטאָט האָט זיך אויסגעלאָזט, דער יקרות איז געוואָרן גרויס — און דער דלות האָט גענומען פייפן. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז מען האָט מעכב־הקריאה געווען אינעם גרויסן בית־המדרש, מען זאָל עפּעס אויפטאָן פאַר די אָרעמע־לייט, וואָס קאָנען ניט אַריבערטראָגן דעם יקרות.

דאָך מאַכט באָברויסק פאָרט אַ גוטן רושם מיט איר לעבעדיקייט און ווילשטאַנד. איי די אָרעמע־לייט? איך בעט אייך, וואָס פאַר אַ פּנים וואָלט אַ יידישע שטאָט געהאַט אָן זיי? בפרט נאָך, אַז עס איז דערויף פאַראַן מפורשע גמרא: יאה עניותא לישראל.

דער גוטער עקאָנאָמישער צושטאַנד האָט געווירקט צו גוטן אויף די באָברויסקער יידן, איבערהויפּט אויף דער היגער יוגנט. זי זעט אויס פרייער ווי אין אַנדע־רע שטעט. אַ מאָל, דאָס הייסט, ביז קאַסאַס צירקוליאַר, איז כמעט די גאַנצע שטאָט געווען עקסטערנס, און ניט פון בטל־אַרומגיין, נאָר טאַקע אפשר פון ווילטאָג. אין באָברויסק האָט מען געשמאַק געלערנט דעם קורס. איצט איז געוואָרן אויס עקסטערנס, און ווי אומעטום, האָט מען זיך אַ נעם געטאָן צו בוכהאַלטעריע; ווער צו לערעריי, ווער עס עמיגרירט קיין אַמעריקע, ארץ־ישראל; די רעשט, וואָס די עלטערן לאָזן זיי ניט עמיגרירן, און בוכהאַלטערס ווערן שטייט זיי ניט אָן — לערנען ענגליש. ענגליש איז אין באָברויסק שטאַרק אין דער מאָדע. אַלע לערנען ענגליש. דאָס „ספּיקען ענגליש” האָט דאָ אויסגעבילדעט אַ נייעם מין טרוימער, עפּעס מעבר־לימעדיקן. אַ גרויסער טייל פון דער יוגנט, מערסטנס גימנאַזיסטקעס, וואָס האָבן געענדיקט דאָס לערנען, און בחורים, וואָס זענען נאָך ניט אַריינגעטראָטן אין טעגלעכן לעבן־טומל, טרוימט, איז פאַרנומען מיט וועלט־טרויער, מיט פאַנטאַסטישע פּלענער פון מאַין־ריד און זשול ווערן: גייט אָפּט פאַרנאַכט אינעם בעראַזע־וועלדל, ווייט ביי דער פעס־

טונג „שווייגן און טרוימען”... און אַז איר זאָלט זיך אַריינכאַפּן אַהין אין אַ זומערדיקן לבנה־אָוונט, וועט איר זען באָברויסקער טרוימער פאָרלעכוויז, בלייכע, מיט פאַרנעפּלטע אויגן, אַרומגיין לאַנגזאַם און שטיל — און שווייגן...

דאָס איז אַ מין ספּעציעלער באָברויסקער שווייגן.

דאָך אַזוי, בכלל, קאָן מען ניט זאָגן, אַז באָברויסקער יוגנט ריכט אָפּ גלות. באָברויסק איז ניט פּינסק.

דאָ זענען דער רוב בחורים דווקא פריילעכע און די מיידלעך זענען אויך ניט קיין אומעטיקע, און דער עולם האַלט זיך אונטער, איז לוסטיק. קאָרטן גייט אויך אָן, שאַכמאַט, ביליאַרד — די דאָזיקע תענוגים בליען אפילו אום זומער אויך. און אַרום פיר פאַרטאָג קאָן מען באַגעגענען פאַרטיעס פאַרמאַטערטע יונגעלייט.

(„הײַנט”, 1912, נומ׳ 268)

דער טונקעלער

באָברויסק*

א. די געאָגראַפישע לאַגע

אַזאַ אויסזען האָט שוין באָברויסק.

אַ גאַנצע שטאָט, ווי אַ הינטערשטאָט.

איר פאָרט און פאָרט און איר מיינט אַלץ, אַז דאָס פאָרט איר הינטערן שטאָט, אַז דאָס איז אַלץ די אומגעגנט פון באָברויסק און אַז באַלד וועט קומען די אמתע רעכטע שטאָט. ערשט שפּעטער, ווען איר כאַפּט זיך אין דער צווייטער עק שטאָט — צווישן אַ גרויסן פּוסטן „פּאָליגאָן”־פּלאַץ און אַ שיטער וועלדל, וואָס טראָגט דעם נאָמען „ראָשטשאַ” — פאַרשטייט איר דאַן, אַז איר זענט שוין די שטאָט דורכגעפאָרן, און איר בעט דעם פורמאַן פירן אייך צוריק און פאַרפירן אייך אין אַן אכסניה.

צווישן אַלע גרויסע שטעט אויף דער וועלט וואָלט איך באָברויסק אַמגיכסטן פאַרגליכן מיט — ניו־יאָרק. אמת, די צאָל איינוווינער, דער מסחר, אינדוסטריע און באַוועגונג אין די גאַסן און די מויערלעך זענען אפילו ניט גאָר גלייך צו ניו־יאָרק, און אפילו דער באָברויסקער „פּריסטאַן” אויף דעם טייך בערעזינאַ אין סאַמע ברען פון זומער־סעזאָן, ווען די פאַראַכאָדן רייסעווען צווישן באָברויסק און די כרכים פאַריטש, דאָמינאַווא און בערעזין, און די גאַנצע באָברויסקער יוגנט לאָזט זיך אַרויס צו שיפן זיך אויף לאָדקעס, און ניקאָלאַי דער לאָדקע־גוי שעברעוועט דעמאָלט געלט, כמעט אַזוי פיל, וויפיל די האַמבורג־אַמעריקאַן ליניע, דאָס אַלעס אפילו קען מען ניט פאַרגלייכן מיט ניו־יאָרקער פאָרט.

אלא, מיט וואָס דען איז באָברויסק ענלעך אויף ניו־יאָרק? — מיטן פּלאַן. ווי ניו־יאָרק, אַזוי באָברויסק זענען געפּלאַנעוועט קוואַדראַט־מעסיק. פּירעקעדיק; אַזוי, אַז די גאַנצע שטאָט זעט אויס ווי אַן אמתע שאַך־ברעט.

די צרה איז נאָר, וואָס אָט די דאָזיקע גוט און ריכטיק, קוואַדראַט־געפּלאַנעוועטע גאַסן זענען אַממיינסטן ניט מער ווי גוט געפּלאַנעוועטע זאַמד־מדבריות אין זומער־צייט און בלאָטעס אַ גאַנץ יאָר. הויפּטזעכלעך די בלאָטעס. די בלאָטעס אין באָברויסק זענען שוין, דאַכט זיך, געוואָרן אַ שם־דבר אויף דער וועלט, אַ מין זעהענס־ווירדיקייט, ווי דער אייפל־טורעם אין פאַריז, ווי די פּיראַמידן אין קאַהיר, ווי דער בריטישער מוזיי אין לאָנדאָן און דער ניאַגאַראַ־וואַסערפאַל אין אַמעריקאַ.

פאַראַן אַ סך ווערטן און וווּנדער אויף דער וועלט, וואָס שפּילן די הויפּט־ראָל אויף אַ באַשטימטן אָרט, זענען אַרומגעבויט מיט האָטעלן, אכסניהס, רעסטאָראַנען, פאַרוויילונגס־פּלעצער וכדומה, נאָר דאָס איז

* באָברויסק וועט מיר אַנטשולדיקן מיין לייכטן טאָן. איך ווייס, אַז באָברויסק איז אַ גאַנץ גוטע שטאָט מיט אַ גרויסער יידישער קהילה, מיט אַ סך שיינע און נוצלעכע אינסטיטוציעס, ווי די ליי־ און שפּאָר־קאַסע, וואָס דינט אַלס אַ מוסטער אין הונדערטער פּראָווינציעלע שטעט אַרום, מיט דער „רעמעסלענע אוטשילישטשע” (האַנטווערקער־שול — רעד.), מיט דער פאָלקס־ביבליאָטעק וכדומה, וואָס פאַרדינען מען זאָל וועגן זיי זאָגן אַן ערנסט וואָרט, נאָר וועגן דעם אַ צווייטן מאָל.

אַליץ אַ טפּל, אַ ביי־זאַך, כּדי אויסצונעמען ביי די טו־ריסטן און רייזנדער. דער עיקר אָבער בלייבט די זעהענס ווירדיקייט, אַזוי, למשל, איז ביי די שווייצער־בערג, ביי דעם ניאַגאַראַ־וואַסערפאַל אז"וו. דאָס זעלבע איז אויך אין באַברויסק מיט די בלאָטעס, עס שיינט, ווי זיי וואָלטן זיין דאָ די הויפּטזאַך. ווי זיי וואָלטן שפּילן די הויפּט־ראָל, דער מיטל־פּונקט. נאָר גלאַט אַזוי זיך, אגב אורחא הייסט עס, איז אַרום די בלאָטעס אויסגעבויט עטלעכע הייזלעך אויך...

אַ באַברויסקער ייד לעבט, אייגנטלעך, צווישן צוויי פּעריאָדן אין יאָר. צווישן שטויב און בלאָטע, זאָגאָר דער סאַמע שטרענגער ווינטער מיט די שטאַרק־סטע פרעסט, וואָס שטעלן אַוועק די גרעסטע טייכן און ימען, האָבן ניט די שליטה איבער די באַברוי־סקער בלאָטעס, וועלכע הערן די פרעסט ווי דעם קאָטער און בלייבן זיך רויק ברייט, גרויס און מלכות־דיק אין זייערע ברעגן פונאַנדערגעגאַנגענע און שפּיג־לען אָפּ די אַרעמינקע הייזלעך און לאַמטערנעס, ממש ווי ווענעציע; אָדער שטורמען, ברויזן, צאַרענען און טרייבן כוואַליעס, ווי דער ים אוקינוס.

ב. שפּראַך

אַז באַברויסק איז אַ יידישע שטאָט — דאָס איז געוויס באַקאַנט אויף דער גאַנצער וועלט. און דאָס קענט איר באַמערקן ביי אייער ערשטן אַריינפאָר. און טאַקע צוליב דער שפּראַך, מחמת אַלע רעדן דאָ... רוסיש.

שטעלט איר אָפּ אַ ייד און פרעגט ביי אים, ווו וווינט דער און דער, און אַז דער ייד וועט אין אייך באַמערקן, אַז איר זענט אַ שטיקל „אַנטיליגענט" און איר זענט מסוגל צו פאַרשטיין רוסיש אויך, וועט ער אייך ענטפערן ניט אַנדערש ווי אין רוסיש. און אַז איר פרעגט אים, פאַר וואָס, פעטערקע, רעדט איר עפּעס רוסיש, האָט ער אַ תירוץ. אַ באַברויסקער ייד וועט זיך מיט אייך ניט אַריינלאָזן אין לאַנגע חקירות ודרי־שות און ויכּוחים וועגן שפּראַך, נאַציאָנאַליזם, צוקונפט אדג"ל. ער האָט זיין אייגנאַרטיקן תירוץ, ער דאַרף — זאָגט ער — „אופּראַזשניאַיען" זיך. עס קומט צו נוץ. און גיי מאַך עפּעס.

זעלבסטפאַרשטענדלעך, ווי באַלד באַברויסק איז אַ יידישע שטאָט, הערט מען דאָ רעדן יידיש אויך... נאָר דאָס ווענדעט זיך ווו און ווען. ביי אַנדערע יידן איז די שפּראַך איינגעטיילט לויט דער צייט. אין מיטן וואָך, למשל, רעדט ער יידיש, נאָר אום שבת ויום־טוב — רוסיש. ביי אַנדערע, ווידער, איז עס לויט דעם אָרט: געפינט ער זיך אין די נידעריקערע גאַסן, לאָמיר זאָגן, סלאָבאָדע, „אַלטן שליאַך", הינטערן „נאָסיפּ", וועט ער רעדן יידיש. קוים כאַפּט ער זיך אַריבער אין די העכערע גאַסן, לאָמיר זאָגן, „שאָסיינע", „מוראַ־וויאָוועסקע גאַס" אָדער „מינסקער פּלאַן", וועט ער מיט אייך רעדן נאָר רוסיש.

אָט האָבן זיך חתן־כּלה פון אַ נידעריקער סלאָ־באָדע־געסל געלאָזן אויף אַ שפּאַציר. איר גייט זיי נאָך, איר הערט זיך צו — זיי רעדן יידיש, נאָר אָט קומען זיי שוין צו דער גרענעץ, עס איז שוין „ראַבי־נאָוויטשעס גאַס". עד כאן. דאָ מוז מען שוין אָנהייבן אַן אַנדער שפּראַך. עס קומט די העכערע טייל פון שטאָט און עס דרייען זיך ביי זיי פּלוצלונג איבער די צינגער, און ס'גייט אַוועק אַ רוסיש, אַז רחמנא יצילנו...

ג. מסחר

מיט וואָס באַשעפטיקט זיך אַ באַברויסקער ייד?

גייט, זייט מוחל, אַרויס אין גאַס, וועט איר הערן וועגן וואָס מען רעדט, וועט איר פאַרשטיין, מיט וואָס אַ באַברויסקער ייד באַשעפטיקט זיך.

דוב, זעקסער זעקס, גרוזן, קראַקווע, מיעלאָטש, היילע „פּינפּן" אויסגעהאַלטן, דירעקטאָר, אינספּעק־טאָר, דיעליאַנקע, אַנגעקומען, פּראַצענט־נאָרמע, עקזאַ־מען, וואַגאָנעס, „סרעזשיט", פּליטן, נאַגראַדע, אָלכע, מעדאַל, ברעטער און נאָך און נאָך אַזעלכע ווערטער. פון דעם דאַזיקן ווערטער־מישמאַש איבערצייגט איר זיך, אַז אַ באַברויסקער ייד האָט, אייגנטלעך, צוויי געשעפטן: וואַלד־מסחר און „אַריינמאַכן" אַ זון אין גימנאַזיע. וועלכער פון דיביידע מסחרים איז ביי אים ברענענדיקער און שאַרפער? און וועלכער גע־שעפט פון די ביידע בלייבט בכלל אין באַברויסק אַמבעסטן? איר וועט מסתמא גלייך זאָגן, אָט דאָס ערשטע, ס'הייסט, דער וואַלד־האַנדל, און איר וועט מיר באַלד ברענגען אַלס באַווייז די פּראָטעסטירטע וועקסעלעך, וואָס מערן זיך דאָ און וואַקסן, ווי שוועמ־לעך נאָך אַ רעגן. בין איך מיט אייך מחולק — איך האַלט, אַז דאָס צווייטע געשעפט, ד.ה. דאָס „אַריינ־מאַכן" דעם זון אין גימנאַזיע שפּילט דאָ אַ גרעסערן

אַרט. איך וועל דאָס אייך באַווייזן מיט ראיות ברורות: צוליב דעם וואַלד־האַנדל וועט אַ באָברויסקער ייִד פאָרן קיין האָמליע, העכסטנס קיין מינסק. צוליב דאָס צווייטע אָבער וועט אַ באָברויסקער ייִד פאָרן קיין האָמליע, קיין מינסק, קיין ווילנע, קיין בויבעריק, קיין האָצע־פּלאָץ, קיין סאַמע פּעטערבורג. צוליב דאָס ערשטע וועט אַ באָברויסקער ייִד פאָרן זען זיך מיט אַ מעקלער, מיט אַ לעסניטשי, העכסטנס מיט אַ פּריץ; צוליב דאָס צווייטע וועט ער פאָרן „זען זיך" (ס'הייסט אָפּשלאָגן די הינטער־טירן) מיט אַ דירעקטאָר, מיט אַ פּאָפּיעטשיטעל, מיט אַ וויצע־מיניסטער און אפילו מיטן סאַמע מיניסטער אַליין. צוליב דעם ערשטן מסחר וועט אַ ייִד אַ באָברויסקער צונעמען זיין זון, האַלטן אַ פּריקאַזשטשיק, אַ משולח, אַ בראַקער, און יוצא. צוליבן צווייטן געשעפט וועט ער אייך איינשפּאַנען דאָס גאַנצע הויז־געזינד, דאָס ווייב, די קינדער, קרו־בים, באַקאַנטע, צדדים, שתדלנים, כאַדאַטאַיעס, און וואָס נאָר עפּעס „אַ פערד־פוס־בייטש־פּאַדקאָווע", וועט ער לאָזן אין גאַנג אַריין און אַלע זאָלן אַרבעטן אויף אַלע כלים און אַנקלאַפּן אין אַלע טירן, אַבי זיין זון זאָל דאָך אַריין אין דער גימנאַזיע.

און נאָך אַ ראיה האָב איך, אַז דער ענין גימנאַזיע פאַרכאַפּט דעם באָברויסקער ייִד אַ סך מער ווי אַלע געשעפטן פון אַ גאַנץ יאָר. והראיה, אַזוי שפּיציק, איינפּאַלנד און געשייט, ווי דער ענין גימנאַזיע האָט אים געמאַכט, האָט אים קיין געשעפט אין דער וועלט ניט געמאַכט: אויף אַזעלכע המצאות פאַלן — דאַרף מען קענען.

אָט האָט, למשל, אַ באָברויסקער ייִד, וואָס וויל אַריינשטופּן אַ זון אין גימנאַזיע, מנדב געווען צוואַנ־ציק טויזנט ציגל אויף אַ פּאַרקאַן אַרום קלויסטער. וועט איר דאָך פרעגן: מה ענין שמיטה לבאַרג סיני? ווי קומט גימנאַזיע צו אַ פּאַרקאַן אַרום אַ קלויסטער? — מסתמא איז יאָ דאָ אַ שייכות, און מסתמא דאַרף מען אַזוי. אַ באָברויסקער ייִד וועט ניט מויערן קיין פּאַר־קאַנעס גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין, מיר־ניט דיר־ניט. אַ באָברויסקער ייִד ווייס וואָס ער טוט!

נאַטירלעך, וועט איר דעם דאָזיקן מעכאַניזם ניט לייכט פאַרשטיין, דעם דאָזיקן דעטערמינאַלאָגישן צו־זאַמענהאַנג ניט באַגרייפן, די דאָזיקע געקייטלטקייט פון סיבות וועט איר ניט דערגיין, ווען איר זאָלט אפילו זיין מיט טויזנט קעפּ. איר וועט גיכער אויס־געפינען, וואָס ס'איז פריער באַשאַפן געוואָרן: צי די הון, צי די איי; ווי וואָלט די וועלט אויסגעזען, ווען ביי קלעאָפּאַטרען וואָלט געווען אַן אַנדער נאָז און וואָס פאַר אַ פּנים די גאַנצע מענטשהייט וואָלט איצט געהאַט, ווען דעם מענטש וואָלט געפעלט דער גראָ־בער פינגער און נאָך אַזעלכע היסטאָריש־פילאָזאָפישע פּראָבלעמען. אָבער פאַר קיין פאַל וועט איר ניט אויס־געפינען, וואָס פאַר אַ שייכות עס האָט אַ געמויערטער פּאַרקאַן אַרום אַ קלויסטער צו אַ גימנאַזיסטן־שינעל.

איך קען דאָך אייך אָבער, איר זענט אַ ייִד אַן עקשן און איר וועט מיר אַ זאָג טאָן: עט, ס'איז גאָר־ניט אַזוי די געשיכטע. באָברויסק איז נאָך גאָרניט אַזוי פאַרגימנאַזיעוועט. אַ שטאָט איז ניט הפקר־פּעטרישקע, והראיה, אָט האָט זיך אָפּגעזוכט אַ צווײ־טער ייִד, אַ באָברויסקער נגיד, וואָס האָט אַנגענומען קנאת ד' צבאות, וואָס האָט געמאַכט יעלות אין הימל אַריין: ס'טייטש! אַ ייִד זאָל גאָר שטעלן אַ פּאַרקאַן אַרום אַ קלויסטער! ס'טייטש, אַז דער בית־הקברות איז ביי אונדז אַזוי פאַרלאָזן, ענג, און אַז מען לייגט שוין פאַרנוויז, ממש ווי אַ שטרודל! דער מושב־זקנים — ווי אַן אַלטמאָדישער הקדש! דער „לינת צדק" שלאָפט! אין שפּיטאָל פעלן בעטלעך, מכשירים, אַרעמע־לייט האָבן ניט וווּ צו היילן זיך! דאָקטוירים ווילן ניט פאָרן, רייסן די הויט וכדומה. און נאָך אַזעל־כע קריוודעס האָט זיך דער נגיד אַנגענומען.

טאָ זאָלט איר מיר מוחל זיין, איר קענט ניט דעם באָברויסקער נגיד. אַ באָברויסקער נגיד האָט די אַלע זאַכן אין דער לינקער פּיאַטע אויך ניט. אלא וואָס דען?.. — גאַנץ פּשוט: דער דאָזיקער נגיד, וואָס האָט זיך אַנגענומען גאָטס קריוודע, וואָס נעמט זיך אַזוי אָן פאַר דער שטאָט פלאַם־פייער, וואָס פירט אָן די דאָזיקע מחלוקת לשם שמים, אָט דער דאָזיקער ייִד האָט אויך אַ זון און דער זון דאַרף אויך אַנקומען אין גימנאַזיע, און באַקאַנטע ערטער איז דאָ אַזוי ווייניק. שטייט אים יענער גביר מיט זיין געמויערטן פּאַרקאַן, ווי אַ ביין אין האַלדז. אָט דאָ ליגט דער הונט באַגראָבן.

ד. באַוועגונגען און שטרעמונגען

די שטאַרקסטע באַוועגונג איז, נאַטירלעך, אין מאַרק צווישן די קראָמען, און ניט חלילה פון קונים. פון קונימס וועגן וואָלטן אַ סך באָברויסקער קרעמער פאַרקלאַפּט דאָס קרעמל אויפן טשוועקל און געגאַנגען

אַהיים שלאָפֿן. נאָר די באַוועגונג, וועגן וועלכער איך רעד, נעמט זיך דערפֿון, וואָס די קרעמער צעיאָגן זיך נאָך גמילות־חסדים. דעמאָלט קענט איר מיינען, אַז דאָס איז גאָרניט דער באַברויסקער מאַרק, נאָר אַ יריד אין ניזשני נאָווגאָראָד. הגם, אין תוך גענומען, איז עס ניט מער ווי אויפֿן הימל אַ יאַריד... און אַ גמילות־חסד קריגן, זאָגט אַ קרעמער, איז פֿון די איידעלע זאַכן.

די דאָזיקע באַוועגונג ווערט ביים באַברויסקער קרעמער נאָך שטאַרקער, ווען ער דערמאָנט זיך, אַז אין דער היים, אָן עין־הרע, באַוועגט זיך אַ געזינדל פֿון 8—9 פּאַרשוינען, וואָס באַוועגן די מיילעכלעך און בעטן פֿון אַ בייגל ביז אַ קליידל, מיט אַ באַיאָרטע טאָכטער, וואָס האַלט אין באַוועגונג אַ גאַנצן טוץ שדכנים, אויף צו באַוועגן די אומבאַוועגלעכע חתנים, מיט נאָך אַ טאָכטער, וואָס באַוועגט זיך אויף קורסן, מיט אַ זון, וואָס באַוועגט זיך גלאַט אַזוי איבער די גאַסן שלינג־און־שלאַנג, אָן אַ שטאָך אַרבעט; מיט נאָך אַ פּאָר טעכטער, וואָס באַוועגן זיך מיט שקצים איבער דעם אַזוי גערופֿענעם באַברויסקער „ניעוווסקי פּראָספּעקט".

אין דעם פּרט שטייט אַ באַברויסקער בעל־הביתישע טאָכטער ניט אָפּ פֿון אַלע לייטישע שטעט, ווי גראָדנע, קאָוונע, מינסק, ווילנע אדג"ל. ווי יענע, אַזוי אויך די, האָבן אַ שטאַרקע בענקעניש נאָך אַ שייגעץ און אַ לעכצעניש נאָך אַן אָפֿיציר.

ניט אומזיסט זאָגט מען אין באַברויסק אַ ווערטל: ווערט געבוירן אַ יינגל, האָט מען מורא פֿאַר אַ סאָל־דאַט; ווערט געבוירן אַ מיידל — האָט מען מורא פֿאַר אַן אָפֿיציר.

און אָט אַזוי באַוועגן זיך די יידישע מיידלעך נאָך שקצים און די יידישע בחורים — נאָך די מיידלעך און שלינגען די שפּייעכץ נעבעך. און דווקא, ניט זייענדיק קיין גרויסע נאַציאָנאַליסטן, קלאָגן זיי אויף דער ביטערער קללה פֿון דער תוכחה: „... בנותיך נתונים לעם אחר". די שענסטע מיידלעך פֿאַרכאַפּן זיי, צו אַלדע רוחות! און גיי קאָנקורירן מיט זיי, מיט די גויים.

און אַזוי פֿאַלן זיי אַריין, די יידישע בחורים, אין אַ שטאַרקן פּעסימיזם; קוקן אויף דער וועלט מיט טריבע בליקן, און פֿון גרויס יאוש לויפֿן זיי צום טייך, כאַפּן לאָדקעס און פֿאָרן שפּאַצירן. אַנדערע, ווידער, לאָזן זיך פֿון גרויס עגמת־נפש צו די גרינע טישעלעך, „ביליאַרדנעס", און עס באַוועגן זיך קאָרטן, לאָדקעס, וועסלעס, קוילן און ביליאַרד־שטעקנס דורך טאָג און נאַכט.

ה. דער וווּקס פֿון שטאָט

איר קענט אַוודאי טראַכטן: פּש, פּש, פּש, אַזאַ שטאָט, וואָס פֿאַרמאָגט אַזעלכע קאָפּ־מענטשן, חכמים, אויפֿטועָר, דיפּלאָמאַטן, מוז אַוודאי שטייגן און וואַקסן, ווי אויף הייוון, און די קולטור בליט אין יעדער ווינ־קעלע, און די בילדונג לייגט איין וועלטן, און איר ווערט מיר באַלד ברענגען אַ ראיה לדבר, כדומה למשל, אַז אָט האָט מען די לערערס און די לערערינס פֿון דער פּרויען־שול פֿאַר אָרעמע מיידלעך געהעכערט דאָס געהאַלט אויף אַ גאַנצן קאַרב אויפֿן חודש.

טאָ האָט איר ווידער אַ מאָל אַ טעות. דאָס איז אַלץ פֿאַר די, וואָס געפֿינען זיך שטענדיק אויף איין אָרט, די מיינען, אַז די שטאָט פּראָגרעסירט. פֿאַר די יעניקע, וואָס זענען אַ מער אָדער ווייניקער לענגערע צייט אין דער פֿרעמד און קומען ווידער צוריק קיין באַברויסק, באַמערקן קוים־קוים דעם פּראָגרעס. די זעלבע מחלוקות, די זעלבע ענינים, די זעלבע אַמ־ביציעס, די זעלבע דרשנים, די זעלבע רעדל־פֿירער, די זעלבע „אויעזדנע" אינטעליגענץ און, דער עיקר, — די זעלבע פּוסטקייט, אינטערעסנלאָזיקייט און לאַנג־ווייליקייט.

מיט אַ יאָר צוריק האָט באַברויסק אָנגעוואָרן איינעם פֿון אירע בעסטע מענטשן, דעם פֿול באַליבטן און פֿאַרגעטערטן ביי אַלע קלאַסן מענטשן — דעם ד"ר פֿייערטאָג. איר האָט געדאַרפֿט בלויז צוקוקן, ווי אַ גאַנצע שטאָט, ווי איין מענטש, האָט אויסגעבראָכן אין אַ שרעקלעכן יאָמער. איר האָט באַדאַרפֿט פֿון דער ווייטן לייענען די באַברויסקער בלעטלעך מיט די היסטערישע נעקראָלאָגן, הספּדים — איר האָט מיט־געפֿילט דעם גרויסן פֿאַרלוסט, וואָס באַברויסק האָט געליטן, באַוווּנדערט, ווי אַ גאַנצע שטאָט באַקלאָגט איינעם פֿון אירע בעסטע זין; איר האָט געלייענט וועגן די פּלענער, וואָס באַברויסק האָט געמאַכט, צו פֿאַראייביקן דעם אָנדענק פֿון דעם פֿאַרשטאָרבענעם דאָקטאָר; די אַסיפֿות, זיצונגען און באַראַטונגען, וואָס זענען צוליב דעם דאָזיקן צוועק אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַלע מאַנטיק און דאָנערשטיק.

ענדלעך, אין אַ יאָר אַרום, ווען אייך האָט זיך

געמאַכט ווידער צו באַזוכן די שטאָט, האָט איר דערוואַרט, אַז איר וועט זיכער געפינען אַ גאַנצע ריי אינסטיטוציעס אויף דעם פאַרשטאָרבענעמס נאָמען, אַ שפיטאָל, אַן אַמבולאַטאָריע, אַ שול, אַ ביבליאָטעק, אַ פאָנד אדג״ל.

זענט איר געקומען קיין באָברויסק און האָט ווירקלעך געפונען, אַז נאָך ד״ר פייערטאָגס טויט איז באָברויסק ווירקלעך רייכער געוואָרן מיט אַ — — — יאָרצייט...

באָברויסק האָט ניט קיין שפיטאָלן, קיין אַמבולאַטאָריעס לזכר דעם פאַרשטאָרבענעם; קיין גאַס, קיין סקווער, קיין שול, קיין פאָנד אויף זיין נאָמען, דערפאַר אָבער פאַרמאָגט זי — יאָרצייט...

ערשט איצט איז מיר קלאָר געוואָרן דאָס גלייכוואָרט, וואָס מען פרעגט אויף אַן אָרעמען: וואָס פאַרמאָגט ער און וואָס האָט ער?

— יאָרצייט.

באָברויסק פאַרמאָגט לעת־עתה יאָרצייט.

(„דער מאָמענט״, 1913, נומ׳ 135, 138, 141)

ישראל אפשתין

מה אכתוב?*

מחשבות והרהורים

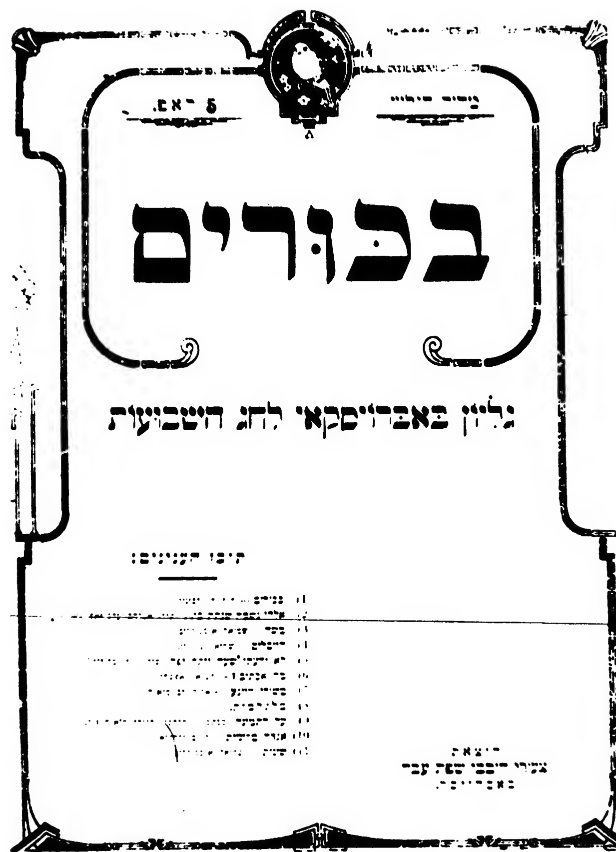
כשקבלתי הזמנה להכין דבר מה בעד הגליון של שבועות שפלוגת צעירים עומדת להוציא פה בפעם הראשונה נזדעזעתי בכל אברי והייתי כאיש שבאה אליו שמועה טובה והוא מפקפק באמיתותה. רבש״ע! — אמרתי — מה לבאָברויסק ולגליון עברי? בנוהג שבעולם, גליון ממין זה הולך ונדפס לפרקים באחת מערי המרכז ששם רוב מנין ורוב בנין של קוראיו התמידיים, ששם מתרכזים גם כוחותיו הרוחניים, ששם עורק החיים דופק בחוזקה ולנגד עיניך מתהוים ומתרקמים מאורעות ומעשים המשמשים בתור חומר למלאות בהם חלק הגון מעמודי גליונך; אבל באָברויסק? מאריה דאברהם: האמנם יהיו להגליון הזה קונים די ספוקו? ואם יהיו לו שלושה ארבעה תריסר חותמים — הימצאו לו? ואי הסופר שיחפוץ לטפל בנפל זה שבודאי לא יהיה בר־קימא. המבלי אין קברים בוילנא ובורשא לקחנוהו למות בבאָברויסק? מחשבות נוגות כאלה, ספקות והרהורים רעים מלאו כל חללו של לבי בבואי לאחוז עט בכף.

אמנם אם נשפוט עפ״י מהלך הפרוגרס, אז נראה כי גם עירנו הנדחת עשתה בהרבה דברים צעדים קדימה. באָברויסק כבר זכתה בעת האחרונה להמצאות חדשות.

* בא בקובץ „ביכורים, גליון באָברויסקאי לחג השבועות״, שיצא לקראת שבועות תרע״ב (1912). המאמר בא בכתיב ובסגנון המקורי.

כביכול, המצאות עדיסון בשעתו. זכינו כבר למסילות חצץ בשנים שלשה רחובות בעיר, ובאמצע הקיץ אתה עובר בהם ברגל מבלי לטנף את נעליך אף כל שהוא, זכינו לשלושה איליוזיונים* שבששת ימי השבוע יושבים בעליהם ומפהקים מרוב שעמום ואפס עבודה, וכשבאה שבת או יומא דפגרא הלחץ והדחק גדולים למאוד, עד שהרצפה חושבה להישבר. זכינו ב״ה למנורות גז שעמודיהן מתנוססים לתפארת בקצה הרחובות וכנופיה של נערים וזקנים עומדת ומסתכלת במאור זה המאיר ממש כאור שבעת ימי בראשית; זכינו לאוטומוביל משוטט ברחובות קריה בימות החמה ותושבינו מביטים על מעשה מרכבה זה מתוך אספקלריות מאירות; זכינו למעופף רוכב על במתי שחקים וכשנעצו בו יושבי עירנו את עיניהם הקודחות מיד תש כוחו ונחל „מפלה״ כמה שנאמר; זכינו לעתון יומי מדבר גבוהה אודות הפוליטיקה הפנימית והחיצונית, ידבר עמים תחתיו ולאומים תחת רגליו. הכלל זכינו וזכינו לחדשות ונצורות לא שערום אבותינו ואבות אבותינו. במה דברים אמורים, בנוגע להבלי העולם ותענוגיו. אך כשבאים אנו לדון על התפתחות השפה העברית בעירנו, על קניית ומכירת ספרים עבריים ועל כמות החותמים על עתונים וז׳ורנלים עברים — אז מוכרחים אנו לגלות את האמת המרה, כי בענין זה עומדת עירנו על

* בתי־ראינוע.

שער הקובץ הספרותי „ביכורים"
דער שער פון דעם זאַמלבוך „ביכורים"

נקודה קפואה, או יותר נכון, בזה אולי עשתה איזה צעדים אחורנית. איה הקוראים המתענינים בשפה זו? איפה הם החותמים על הוצאות „תושיה", „מוריה", „יפת", „השפה", „העם" ו„מולדת"? עוד הפעם קומץ של ציונים ועוד הפעם קומץ של לאומיים, ואם חפצים אתם אוכל להראות לכם באצבע על לאומיים ידועים שעתון עברי אצלם הוא בבחינת „בל יראה ובל ימצא". ההשכלה החיצונית מצד אחד וחיי עולם הזה מצד שני הביאו אנדרלמוסיא נוראה בעולמנו היהודי ובלבלו גם את מוחות יושבי עירנו.

כפי שרואה אתה, חביבי הקורא, עלובה היא העב־ריה בעירנו ומצבה איננו מעורר קנאה כל־עיקר. ואם כן איפוא מה יתן ומה יוסיף לה הגליון העברי שהחלטנו להוציא הפעם? מה ליהודינו ולכל „הצרה" הזאת? אבל מה אעשה וגזרה יצאה מאת הצעירים הלאומיים שלנו לאמר: טול עט וכתוב! ושוב אין לך תקנה, כי מי הקשה אליהם וישלם? כלום אין אתה רואה ואין אתה מרגיש את עקשנותם של הצעירים והצעירות, אלה הלאומיים למחצה ולשליש ולרביע, בבואם לקחת מאתך כסף לטובת „הביבליותיקה של געצאוו"? הלא כופים הם עליך את ההר כגיגית, ובעל כרחך אתה מריק את כיסך, בעל כרחך אתה מונה את הפרוטות ונותן... בעין יפה. ואם בכסף — כך, באינו שוה כסף — עאכו"כ!

ובכן אני נכנע לפקודתם של צעירינו וכותב. אבל שאלת „מה אכתוב?", שגם רבים מגדולינו נתחבטו בה, עומדת ומנקרת את מוחי. האכתוב, למשל, על העתון המקומי, שגם עורכו ומו"לו, גם עוזריו וחותמיו כולם בני־ברית, ובכ"ז בבוא אליו דבר הנוגע לעברית מיד מעקמים עוזריו את חוטמיהם ואומרים: פיגול הוא לנו, לא ירצה; האומר לכם כי אותו העתון כבר נענש ממרומים בשביל שנתחלף לו השם „הרצן" במקום „הרצל"? האדרוש לשלום הילד הנולד לנו, הלא הוא השבועון הז'רגוני המפרכס לצאת מחתוליו ומשתדל להיות איש? האדבר בבנות ישראל היוצאות בימי שבת ומועד „לשאוף רוח צח" על הרחוב דמתקריא „נעור־סקי" בלעז, כולן לבושות בגדי סָמֶט וכובע של כברה על ראשיהן, הולכות הלוך וטפוף, וכשפוגשות אופיצר הן נהנות הנאה משונה מזיו כפתוריו הנוצצים ולנוגה ברק החרב המתהפכת פניהן משתנות ככרום ועיניהן מבריקות באש פלדות? הארבה לחקור בדבר הנטיה הנטועה בלבות בנות יעקב להתאהב דוקא בקפל־מייסטר* נושא בגדי שרד ושרביט תפארה בידו? האטיף מוסר לבני הנעורים המבלים לילי טבת ארוכים ליד שולחנות ירוקים, לבנים וכו' ולילי תמוז קצרים — על גדות נהר ברזינה, לנוגה הירח עם קויו החורים והבהירים?..

האספר לכם, חביבי הקוראים, מהרסטרן „אירופה", מיינותיו המשובחים כעין „יין כרמל", מכלי זמריו, מאכליו, תבשיליו ואוכלי שולחנו, עם אלקי אברהם? האלחוש לכם באזניכם, כי בראש השנה לאזרחים באים שמה לקבל את פני השנה יהודינו בנעורינו, נשינו וטפינו, ויין שמפניה ישפך כמים, הלבבות מתחממים והפנים פני להבים ומעמי הארץ אין איש לרפואה? הארעיש עולמות על היוקר הגדול והנורא שהקיף את כל העיר מסביב ואין חולה ואין מבקש תרופה? או אולי אתן לפניכם ציור מחיי העז והמלמד, זו אגודת חובבי שפת עבר המקומית שהוציאה בשנה החולפת שלושה רובלים שלמים לקנית ספרים ומחברות? האת־אונן מר באזניכם על האקסקורסיא** הארורה של

* מנצח תזמורת.
** הטיול.

תלמידי הגימנזיום שהוציאה את כלל ישראל מתוכה לאמור: לכו לירושלים?.. אפשר שאתאר לפניכם כיצד עובדים במוסד פיננסי אחד ואובדים ממש בלי שום הוה ובלי שום עתיד? הלא כל החדשות שספרתי ומניתי כאן הן גלויות וידועות לכל בר־בי־רב באברויסקאי ואינו כדאי להתעכב עליהן כלל.

אמרתי לספר לכם מעשה במטרוניתא אחת שיש לה נכסים ויערות, בהם אלון, תרזה וכל עץ עושה פרי־כסף. ויש לה קירבה יתרה לספירות הציוניות, וכשבאים לבקש ממנה נדבה לטובת הקופה הלאומית, היא מפזרת חמש עשרה קאפ׳ בבת אחת (מעשה שהיה). אבל שבתי וראיתי כי גם החדשה הזאת לא תפתיעכם כלל וכלל: כל בני עירנו למקטנם ועד גדולם יודעים כי המטרוניתא הזאת „נעצרת" גדולה היא לגבי נתינות, ובמה יפה כחו של מוסד לאומי משאר מוסדות צדקה שבעיר?

לבסוף נמלכתי בכליותי, כי אין „לעוף בשמים". יותר טוב לפני לכתוב מענינא דיומא, הלא חג השבועות הוא לנו היום, ולביבות ממולאות גבינה עומדות בודאי על שולחן הקורא היקר ומרמזות לו: ראה, בן אדם, מה מתוקות אנו לחך, אכול בנפש שבעה, כי זה כל האדם ויושבי עירנו כידוע ממיתים את עצמם באוהליהן של לביבות, וכשיעלה ויבוא ויגיע שבוע של חמאה אז ממהרים הם לקיים מצוה זו בישיבתו של ר׳ זלדמן, והם ממלאים אותה עד אפס מקום. הנה כי כן הטימה* הזאת היא הטובה מכל הטימות. היא מכניסה את הקורא החביב לעולם שכולו טוב, שאין בו לא אידיאות ולא פילוסופיה, לא אצילות רוממה ולא רעיונות נשגבים... היא מסוגלת לעורר את תאבונו ולישנו על ברכיה...

ועוד רואה אני לדבר מחג השבועות משום שאני דורש סמוכים: כשם שבחג זה היו נוהגים אבותינו לפאר ולקשט את בתיהם בעשבים ובאילנות, שלמחרת היום נתיבשו ונעשו כמושים, כך העלה הזה יצוץ ויבול כעשב השדה... בקיצור, כמה מעלות טובות, שנאמרו ולא נאמרו כאן, לחג השבועות עם מאכלי החלב שלו... אבל חבל! „כשבאה הנחמה אז יצאה הנשמה" אומר הפתגם העממי ואני כשמצאתי את „הטימה" האהובה הזאת — „ותיבש הטפה... והניחותי את כפי!"

---

* הנושא.

בן־ירחמיאל

מכתב מבוברויסק

מצבה החמרי של עירנו, בהשוואה אל ערים אחרות שבתחום המושב, איננו נותן פתחון פה להת־אונן — בזה אין כל ספק. מלבד מסחר היער, העומד פה על מדרגה גבוהה עד למאד, הנה גם החנונות גם האומנות מתפתחות באופן רצוי למדי, הודות למוסדות הפיננסיים המספקים קודיט על פי תנאים נאותים וקלים. בשורה הראשונה עומדות שתי חברות לקרדיט הדדי, שרוב מנין של חבריהן הם יהודים, וחברת חסכון והלואה לבעלי מלאכה ולסוחרים פעוטים. כדאית היא האחרונה להתעכב עליה, משום שיש לה ערך ציבורי גדול ומפני שהיא נחשבת לאחת החברות היותר גדולות בחבל הצפוני־מערבי. מספר חבריה — קרוב לארבעת אלפים וסכום הלואותיה ופקדונותיה מגיע לחצי מיל־יון רובל. היו ימים וצורתה האמיתית של חברה זו כמעט שניטשה וקיבלה תמונה של מוסד קרדיטי, שאין לו בעולמו אלא ריבית וקרנות; אבל בעת האחרונה הונהגו בה ריפורמות שונות המתאימות לתעודתה והנותנות מקום לחשוב, שכשתתגשמנה כולן בפועל תביאינה ברכה מרובה לבני המעמד הבינוני בעיר.

לא כן מצבה הקולטורי־לאומי. פה אתה מוצא ערבוביה של אורות וצללים. מצד אחד אתה יכול להו־ציא משפט כי החינוך העברי הוא השליט פה על כל: תלמידי החדרים המתוקנים מצלצלים בשפה העברית כבשפת אם; גם יתר החדרים עושים כמתכונתם ומשתדלים להיות כמתוקנים שבהם; ומאידך גיסא — אתה רואה מוסדות חינוך שונים מתיחסים אל השפה העברית אם לא בשלילה, אבל על כל פנים כאל דבר הפל. נקח לדוגמא את תלמוד־התורה המקומי. העזובה רבה שמה עד למאד. סדר הלימוד הישן שורר בעצם תקפו, האפוטרופסים הזקנים מחזיקים בשיטתם הישנה

וכל הנוגע בה כנוגע בבבת עינם. התלמידים חצי־ר׳עבים וחצי־ערומים הולכים אחר מיטת המת וקור־אים את מזמורי תהילים בראש כל חוצות, וכשהתלמיד יגמור את „חוק לימודו" אין מי שידאג להמציא לו איזו עבודה או אומנות המחיה את בעליה. לא טוב ממנו הוא גורל בית־הספר לבנות. הלימודים הכלליים נמצאים במצב לא גרוע, אבל תכנית הלימודים העברית היא צנומה ודלה ויכולה להינשא על כנפי ציפור. ישנם בעירנו ביבליותיקה ע״ש פושקין, שקוראיה הם תש־עים אחוזים יהודים, ואין אתה מוצא בה ספר עברי מהספרות המודרנית למקרא, ובה בשעה שהמחלקה הרוסית עשירה בספרים אחרונים ואחרוני־אחרונים, במחלקה העברית רק שני עתונים עבריים ותריסר ספרים מספרי מאפו וסמולנסקין ותו לא.

בנוגע לחיים היום־יומיים — הנה בכל פינה שאתה פונה אתה רואה אינדיפרנטיות גמורה. בשנה שעברה „בבוקר לא עבות אחד" לבשה עירנו לבוש של כרך אמיתי. האינטליגנטים נגשו להוציא לאור „עתון פרוגרסיבי", האידישיסטים — שבועון ז׳רגוני וחובבי שפת עבר — שתי מחברות עבריות לחגי השנה. דומה היה כי אנו תנועה מתקדמת, העתידה להביא פרי, אך הימים הטובים האלה עברו ועכשיו אנו עומדים בפני ריקנות שאין כמוה.

ובשעת חירום כזו, בשעה שהיהודי הבוברויסקאי התכווץ בתוך ד׳ אמות של עולמו הפרטי ובו הוא מוצא את אשרו ואת תוכן חייו, מן הראוי להרים על נס את הלאומיים שלנו, זה הקומץ שנשאר לנו לפליטה גדולה מסערות הזמן, המתאמצים להכניס מעט לחלוחית בחיים החברתיים היבשים של עירנו, מסדרים הם נשפי חנו־כה בעד ילדים וילדות, עוסקים ביסוד שעורים לחכמת ישראל בעד חניכי בתי־הספר והמתלמדים. קצורו של דבר, משתדלים הם להחיות את העצמות היבשות.

(„הצפירה" 1912, גל׳ 278)

רודה קצנלסון

רשימות משפחה

א. עיר מולדתי

עולים וצפים בי זכרונות מן העבר הרחוק, מן „המרחק המזהיר". רואה אני אותך, עירי היקרה — עיר מולדתי — בוברויסק, על רחובותיך המלאים בוץ מימי־בראשית, בימי האביב והסתיו. באיזו גאוה היינו אומרים: אנחנו בוֹבּרוּצ׳אנִיֶה.

ואמנם, עיר נחמדה היתה בוברויסק. מעטה של יחוס יהודי היה פרוש עליה. בוברויסק היתה עיר מטריארכלית, ז. א. שלטון הבית וגם המסחר היה בידי נשים, ונשות־החייל היו נוסעות לקנות סחורה בוארשה, לודז׳, מוסקבה, וגם חותמות על שטרות.

מי מבני עירנו אינו זוכר את החנויות של שרקה גולודץ, ציפקה פינס, רבקה לוינסון, אסתר מירקוביץ, שרצה דריזיל, חנה רבינקה. רואה אני אותן בכל קו־מתן ופניהן מלאות מרץ וחשיבות. לנשים האלה היתה לא רק תפיסת־עולם מסחרית, הן גם עלו מבחינה אישית על בעליהן. שכל מיוחד ותורת חיים היו להן ליצור עמדה גם לבעליהן, ולא להשאיר אותם בצל. אחת מהן — שרקה גוֹלוֹדץ — אשה פיקחית ובעלת מרץ — השתדלה תמיד להעמיד את בעלה — האפור בהשוואה אליה — כבעל בעמיו. היא היתה מנהלת עם הקונים את כל השיחות על טיב הסחורה וביחס למחיר היתה אומרת תמיד: „זה כבר יגיד לכם ר׳ מרדכי" (בעיר היו קוראים לו מוטיל גוֹלוֹדץ). ומרדכי זה כבר היה לוקח בחשיבות מיו־חדת את הספר הגדול, שבו היו כתובים כל המחירים, וגם את החשבוניה ועושה בדייקנות גדולה את החשבון בתוספת 10% של רווח.

עיר צבאית היתה בוברויסק. במשך כל השנה הנה בה מספר גדול של חיילים, ובימי קיץ היה בא צבא ממינסק והומל למחנה שהיה משתכן במבצר על שפת הנהר ברזינה. בשבתות היינו אנחנו, הילדים, מבקרים לעתים קרובות במבצר וחוזרים מלאים רש־מים מהבנינים הבנויים לבנים (בעיר היו עדיין הבתים בנויים מעץ), ובעיקר התרשמנו תמיד מבית־הסוהר הצבאי הגדול ומהחיילים, שראינו מאחורי סורגי־הברזל, ובלילות החורף, בעת שהסופה היתה משתוללת בחוץ,

היינו מתאספים סמוך לתנור ומשוחחים בלחש ובאימה על החיילים שראינו. גם פחד וגם גאוה היה מעורר בנו המבצר הזה. הוי, ילדות, ילדות יקרה, כברק בשמים ממהרת את לחלוף.

בוברויסק היתה „מבורכת" בשריפות, ועם בוא האביב באה גם עונת השריפות. השריפות פרצו בשווקים ובמרכז העיר, בו היו מרוכזות כל החנויות הגדולות. בעיר אמרו שזה מעשה ידיהם של הבנאים, שהתהלכו במשך כל החורף הרוסי מחוסרי־עבודה ורעבו ללחם, אבל איש לא פצה פיו. המלה „מוסר" (מלשין) היתה מלה מגונה מאד ברחוב היהודי.

פחד השריפות היה גדול והביא למסקנות לארגן את תושבי העיר וליסד ארגון מכבי־אש מתנדבים (Вольная пожарная команда). המארגן היה דווקא פולני — איש יפה־תואר — בשם גרינביצקי, והאיש הזה הכניס מרץ רב והבנה במפעלו וידע למשוך את הבחורים לארגון וליצור גם יחס של כבוד אליהם מצד תושבי העיר.

„ער איז דאָך אַ פּוז'ארניק", היו אומרים בעיר. ז. א. הוא אדם חשוב.

בהשפעתו של גרינביצקי הקציבה העיריה שטח גדול במרכז העיר, בנתה עליו בנין גדול לשמירת כלים, הנחוצים לכיבוי שריפה, עגלות, סוסים, חביות, צינורות. בחצר חפרו בארות והקימו מגדל גבוה ועליו פעמון, והציבו שמירה במשך 24 שעות. צפירה חזקה היתה נשמעת בכל קצות העיר ובישרה על פרוץ שריפה, ובו ברגע היו הרחובות מתמלאים עגלות טעו־נות חביות־מים וצינורות וה„פּוז'ארניקים" (מכבי־האש) ממהרים לכבות את השריפה. צורה צבאית היתה לארגון. תלבושת אחידה וכובעי־פלדה ולגרינביצקי — המפקד — היתה תלבושת וכובע מיוחד. הכל היה נוצץ. מקור המשיכה להיכנס לארגון היתה האמנות. הוא אירגן תזמורת כלי־נשיפה ולעתים קרובות היתה לפתע נשמעת מוסיקה, המרגיעה והמבשרת שהכל אצלנו בסדר, ובמצעד צבאי, כמו בהפגנה, היה יוצא כל ה„אורקסטר" לרחובות, והתושבים ממהרים אל השערים לראות במצעד היפה.

עיר גדולה היתה בוברויסק — עיר יהודית טיפו־סית. רק חלק קטן מתושביה היו רוסים ופולנים. העיר היתה מחולקת לפרברים. היהודים גרו במרכז העיר; ב„מינסקר פלאן" גרו פולנים וגם חלק מן האצולה הרוסית וקציני הצבא, וב„ברזינר פלאן" — איכרים רוסים ולהם משקים חקלאיים זעירים, במרחק־מה מהעיר היתה טחנת־קמח ושם גרה אחת מהמשפחות הענפות — משפחת פיינשטיין.

מטחנה זאת נשמעו כל יום ששי שלוש צפירות שבישרו את בואה של השבת. עם הצפירה הראשונה היו נסגרים החנויות ובתי־המסחר, עם השניה — עוז־בים הפועלים את עבודתם, ועם הצפירה השלישית — הדלקת הנרות, וכל העיר כאילו עטופה קודש. לאחר הדלקת הנרות נראים כבר ברחובות גברים הממהרים לבית־הכנסת. בכבוד רב ובברכת אלהים היו פוגשים היהודים את השבת, מסירים מעליהם עול פרנסה ומוכנים לשרת את הקדוש־ברוך־הוא.

בשבתות ובחגים היו כל החנויות סגורות והשלטון לא היה מתערב. גם ביום ראשון ובחגאות של הנוצרים היו כל החנויות סגורות עד גמר התפילה בכנסיה. פעמון צלול ושקט היה מבשר את גמר התפילה, ואז היו היהודים פותחים את החנויות. היה כעין הסכם בלתי־כתוב בין האוכלוסיה היהודית והנוצרית לשמור על השקט ועל היחסים הטובים בין שתי העדות בעיר.

בעיר היה גם פרבר בשם „סלוֹבּוֹדה", בו נתקבצו כל העניים וכל המדוכאים והחלכאים, ואיזו צורה מעליבת־עין היתה ל„סלובודה" זו! חורבות על חור־בות. חלונות הסתומים בימות החורף בסמרטוטים, מחוסרי זגוגיות. ובפרבר הזה היו מתקבצות ביום ראש־חודש קבוצות קבוצות ויוצאות אל העיר לבקש נדבות מפתח לפתח, כי יום קדוש היה היום הזה בעיני תושבי העיר, לזכור בו את העוני. כתם אחר בעיר היו חולי־רוח שהתהלכו ברחובותיה וביניהם „פֶּשקה המשוגעת", אשה פיקחית שהיתה חולה שנים רבות ובקיץ ובחורף היתה מתהלכת עם קבוצת העניים ביום ראש־חודש לבקש נדבות. היא היתה „סוציאליסטית". לפי דרכה, היתה מתעניינת בתנאי חייו של העובד ומבקשת לעזור לו. אמרו שפשקה שוברת בכוונה זגוגיות בבתי העשי־רים כדי שתהיה עבודה לזגגים. לא פעם היתה מוציאה מהתנור את החמין (טשולנט), כשהגברת נמצאה בבית־הכנסת, ומביאה אותו לסלובודה — לפרבר העוני.

צורה עלובה גלותית היתה לשואבי־המים (וואסער־טרעגער). אלה היו אנשים משכבות העם הנמוכות, מחוסרי יכולת ללמוד מקצוע כל־שהוא. משפחות אלו היו עמוסות בילדים, וביניהם גם ילדים מוצלחים מאד.

יש לי רצון לספר על הבית בו גדלתי. אבא היה יליד פינסק, בן משפחת ברקוביץ האמידה. זוכרת אני אותו מעט מאד. התיתמתי בגיל 10, אבל שמור הוא בלבי, הוא היה איש יפה־תואר. רואה אני אותו

עומד על יד הפולט — שולחן־כתיבה גבוה — וכותב. על שאלתי: „באיזו שפה כותב אתה, אבא?" היה עונה לי: „זוהי לשון קודש, בתי". הוא היה קומיסיונר ואת כל המכתבים בקשר עם עסקיו היה כותב עברית. אמא היתה מבית מיוחס מאד — מבית פייגל באשעס, שהיה ידוע בעיר. פייגל באשעס היתה ממשפחת זייק משקלוב. אמרו עליה: „זי איז פון שקלובר פארפורקעס" (היא מן החרסינה השקלובית). היא היתה אשה פיק־חית ומחוננת במידות יפות. ילדיה היו אנשי תורה, כל הבנים — אֲחיה של אמא — למדו בישיבות מיר ווולוז'ין. אמא היתה מספרת לנו תמיד על הרוח השוררת בבית, על הכנסת האורחים שבו.

בתקופת הקנטוניסטים, בעת שהיו חוטפים ילדים בגיל 5—7 ושולחים אותם לעבודת הצבא למרחקים, היו מסתירים את הילדים מעיני השלטונות, וביתה של סבתא היה משמש שנים על שנים מקלט לילדים אומל־לים אלה, במשך 5—6 שבועות, מסוכות עד אחרי החנוכה — עד יעבור הזעם. החוטפים ידעו דווקא שבביתה של פייגל באַשעס מסתירים ילדים, אבל לא העזו לבוא אליו מפני כבוד המשפחה. בביתנו שררה רוחה של סבתא. זכורני, כשהיינו רועשים בחדר הילדים, היתה אמא נכנסת ואומרת: „סבתא שלכם אמרה, שבבית יהודי אין מדברים בקול רם".

למרות שהמצב הכלכלי בבית לא היה טוב, שלחה אותי אמי ללמוד בגימנסיה שבעיר מוהילב. כשגמרתי את הגימנסיה הייתי עזר גדול למשפחה. קיבלתי עבודה כמורה בבית־הספר של לאזארובה. אהבתי את עבודת ההוראה והוספתי לעבוד גם לאחר שהתחתנתי. רק כשבאו הילדים, אמר שמואליק עליו השלום: „רודה, אַת כבר לא תלכי ללמד, יש לך כבר בית־ספר משלך". לא קל היה לי להיפרד מבית־הספר. כשנסתיים החופש, וכל המורים שבו לעבודה בחודש אוגוסט ורק אני נשארתי בבית, היתה לי הרגשה כאילו כל הטליים יצאו למרעה עם בוא האביב, ורק טלה אחד נשאר סגור בדיר.

ב. משפחתו של שמואליק

את שמואליק הכרתי עוד בהיותי בגימנסיה. כמה שנים הייתי רחוקה ממשפחתו. היחסים בין המשפחות לא היו טובים. כשנולד לנו הילד הראשון, קלמן — ושמואליק סיים אז את לימודיו בבית־ספר גבוה למסחר בלייפציג — כתב לי שאעבור לגור אצל הוריו. הוא אהב מאד את משפחתו ורצה שגם אני אהיה קרובה לה, אבל לא לחץ עלי, וכמה פעמים כתב לי: „רודה, תעשי כרצונך, כאשר לוחש לך לבך". לא קל היה לי לעשות צעד זה. אבל התחשבתי מאד ברצונו של שמואליק, עברתי לגור אל משפחתו ולא התאכזבתי.

ברחוב דמידובסקאיה, בחצר גדולה, היו להורים שני בתים. האחד — בית גדול בן 7—8 חדרים, שבחזיתו גרה המשפחה, ובחצר היה בית קטן בן שלו־שה חדרים ומטבח בשבילנו. מלא חן היה הבית הזה ובו ביליתי את הימים היפים ביותר בחיי. כעבור שנים, כשהיינו כבר בארץ, ראיתי אותו פעם בחלום. כשקמתי רשמתי מלים אלה:

אַ חלום אַ גוטן האָב איך געזען,
פאַרכישופט בין איך געוואָרן;
דערמאָנט האָט ער מיר
מיינע שיינע פאַרגאַנגענע יאָרן.

אַ שטיבל אַ ליכטיקע —
מלא נחת און חן,
מיט קעלעכלעך הילכיקע,
וועלכע קלינגען זייער שיין.

און איך צווישן זיי,
איך דריי זיך אַהין און אַהער,
איך פיל זיך זייער גוט,
מיר איז קיין זאַך ניט שווער.

אָ, מיר זיינען צווייגן
פון אַ גרויסן מעכטיקן בוים;
אונדז קען קיין זאַך ניט שאַטן,
מיר האָבן אַ גוטן, אַ טייערן טאַטן.

נישט לאַנג האָט געדויערט מיין שלאָף.
און מיט אים איז פאַרשווונדן מיין גליק
נישטאָ מער קיין מעכטיקער בוים.
עס איז נאָר אַ חלום,
עס איז נאָר אַ טרוים.

✶

קיבלו אותנו, ז. א. אותי ואת קלמן התינוק בן 3 חדשים, בחמימות רבה. ומהרגע הראשון נהפכו שני הבתים האלה ושתי המשפחות לבית אחד — למשפחה אחת. נפגשו שני הפלגים, נתחברו וזרמו בשלוה באפיק אחד. אמא־סבתא דאגה לנו בכל דבר גדול וקטן. במובן כלכלי לא הייתי תלויה בהם. בשובו מלייפציג קיבלתי תיכף עבודה בבית־הספר בו הייתי מורה לפני כן. היה לי טוב עמהם, ונדבקתי אליהם כגרעין צעיר ורך לאדמה טובה, ובמשך הזמן גם אהבתי אותם בכל לבבי ובכל מאודי. הם גם אהבו אותי.

מצאתי בית מלא חיים וענין. כולם צעירים ובריאים, ואיזה יד מלאת שכל ובינה שולטת בכל, עומדת תמיד על המשמר, שלא תבוא דאגה (שמואליק היה אומר תמיד: „לא צריך לדאוג, צריך לשמור שלא תבוא דאגה"). ניהול הבית היה מכוון לשמירת הבריאות ושלמות המשפחה.

הבית של זלדה־לנה קצנלסון היה ידוע בעיר בנקיונו, בטוב־טעמו ובמאכליו, והכל — בחשבון, בלי פינוק ובזבוז. אבא־סבא, ניסן קצנלסון ז"ל, היה חלוש מנעוריו, ריאותיו היו פגומות ותמיד היה משתעל. באיזו התמדה ומסירות היתה מטפלת בו האם, כאילו בעבודת קודש עשתה, ואמנם הודות לה החזיק מעמד: עבד, עבד קשה, הקים משפחה, נהנה מהחיים וגם הגיע לשיבה טובה.

ערות יחידה במינה היתה לאמא זאת. פעם סיפרה איך הצילה את פרידה בתה, כשהיתה בת ארבע־חמש. היא הלכה אל השוק והנה כל העיר הומיה: אסכרה פרצה בעיר ואירעו כבר מקרי־מות. בימים ההם היתה המחלה הזאת מכת הילדים. היא לא קנתה כבר שום דבר — מיהרה הביתה, אספה את הילדים, הסתכלה בגרונם ותיכף אמרה שגרונה של פרידה אינו מוצא חן בעיניה. קראו מיד לרופא, ואבחנתה של סבתא היתה נכונה. היה זה בימים הראשונים של גילוי הנסיוב נגד האסכרה, אבל בבתי־המרקחת בעירנו עוד לא היו התרופות. מיד שולחת היא אחד מעובדי בית־המסחר לעיר־הפלך מינסק, והנסיעה הלוך וחזור לוקחת 8 שעות. בחצות הלילה חזר והרפואה בידיו. ברגעים האחרונים של התפתחות המחלה היה הרופא במקום, עשו לה זריקה והצילו את הילדה. ועוד בהרבה מקרים לא היתה מזניחה אף רגע. בנה יוסף ז"ל חלה בהיותו בגימנסיה בעיר זולוטונושה וקיבל חום גבוה מאד. הרופאים המקומיים התקשו זמן־מה למצוא את סיבת החום. בערב יום־הכיפורים נתקבלה טלגרמה שיוסף חולה. בהכשר רבה של העיר, שמריה־נח שניאורסון, יצאה אמא לדרך. היא מצאה את יוסף במצב קשה, ורק כעבור כמה שבועות גילה חובש פשוט, שאמא הזמינה אותו, לפי עצת אנשי העיר בלי לשאול את הרופאים, כי הנער קיבל מורסה קרה (Холодный нарыв). כמעט חדשיים טיפלה בו ובסופו של דבר הביאה אותו בריא הביתה.

כעבור כמה שנים, בהיותו כבר סטודנט, חלה בדלקת כליות חריפה, ואמא נוסעת אליו לחארקוב, ואחרי שהבריא זקוק היה למי־מעינות מרפא והיא נסעה עמו לקאוקאז — לפיאטיגורסק, שם בילו קיץ שלם, ואחר־כך שב לבוברויסק בריא ורענן. כאשר היתה רחל בתה במצב בריאות ירוד (דומני לאחר שלמדה כמה שנים באקלימה הקשה של פטרבורג), נוסעת אמא אתה לשווייצריה. ככל שהיתה קשורה לבית, לא עיכב אותה שום דבר במקרים כאלה. היא גם אהבה מאד לנסוע ולראות את העולם, ומכל נסיעה היתה חוזרת מלאת רשמים.

בבוקר בהיר אחד מודיעה פרידה שהיא נעשתה צמחונית. בימים ההם נחשבו בשר ודגים למאכלים מזינים וטובים, זוכרת אני שאמא היתה אומרת: „לא בשר ולא דגים! מה היא תאכל? גרוז!? (עשב)", אבל אַל דאגה! קל היה לפרידה למלאות את שאיפתה תחת חסותה של אמא כזאת. תיכף ערכה תפריט, ופרידה היתה מקבלת אוכל טעים ומרוכז. היתה אצלם אז עוזרת נוצריה, שהיתה מעורבת בכל עניניה של המשפחה, והגויה הזאת היתה הולכת למבצר (במרחק של 1½ קילומטר מהעיר) ושם היתה חנות מלאת כל טוב לקציני הצבא (Дворянская лавка) ושם היתה משיגה בעצם ימי החורף כל מיני ירקות: כרובית, חצילים, תרד ופטריות יבשות. ובלילות החורף, כשכל הבית היה מלא ריחות ברנזים צלויים וגלדי־שומן (גריבענעס), היתה פרידה מקבלת אוכל לא פחות טעים: קציצות מפטריות יבשות, כרובית מטוגנת בחמאה ועוד ועוד.

בעין יפה וביד רחבה היתה נותנת לאכול לאנשים זרים שהיו סמוכים לשולחנה — לעוזרת־הבית ולעובדים בבית־המסחר. על ידנו גרה משפחת זקנים — הדוד והדודה רוסיה. תמיד היתה שולחת להם לטעום אם היו מבשלים דבר טוב בבית: לפתן (קאמפוֹט) או ריבת־פירות (וַארניה). אמא העריכה מאד אוכל מזין וטוב, מפני שראתה בו יסוד של הבריאות. שמואליק היה אומר: „אילו היתה אמא לומדת, היתה לבטח רופאה מפורסמת ובקיאה בתורת הכלכלה".

*

כל הדאגה למשפחה היתה מוטלת על אמא. אבא היה נמצא חלק גדול מהשנה מחוץ לבית — בנסיעות — וכמעט את כל הקיץ היה מבלה בדרום־רוסיה בקשר עם העסקים. בימי הקיץ, כשהגברים היו יוצאים לדרום, היתה אמא ממלאת תפקיד חשוב בקשרים עם הבנקים ובסידור השטרות. אכן, אשת־חיל היתה האשה הזאת.

עם בוא האביב, אחרי הפסח, היו הנהרות הקפואים משתחררים מגושי הקרח ומתעוררים משנתם הארוכה. עיניהם של הגברים היו כבר ל„דרום" („יוג"), אנשי־מים — וואַסער־מענטשן — היו בני משפחת קצנלסון מדורות... קשר אמיץ היה ביניהם ובין הנהרות ברזינה, פריפיט, והעיקר — הדניפר הרחב והיפה ועשיר־המים, שעליהם היו משיטים את הסחורה, עצים ופחם, מיערות רוסיה הלבנה העשירים, ל„דרום" — העשיר בתבואה.

בימי החורף הארוך, כשהנהרות האלה היו קפואים, כאילו נפלה תרדמה עליהם. אחרי הקיץ, המלא חיים ותנועה, היו גם הגברים שלנו יושבי־בית ויחד עם הנה־רות היו נחים אחרי עונת העבודה הקשה. רק בתחילת פברואר היו יוצאים לסביבה להתענין בקניות ויחד עם האביב ההולך ומתקרב היו מתעוררים בקרבם גם הגעגועים לנהר הפתוח, היו מסתכלים בברומטר ומבק־רים את חופי הברזינה. כן, לא חינם היו מכנים אותם: אנשי־מים. שמואליק כתב לי מלייפציג, שבאותו לילה בו נולד קלמן חלם שלקח אותו על שכמו והלך עמו לנהר להראות לו את הרפסודות, את ה„ברלינס" ואת ה„גנצקס".

למשפחת קצנלסון היו קודם כלי־שיט קטנים (ברלינס, גנצקס), במשך הזמן התעשרו ובנו אניות־משא. וסבא הזקן שאול ז"ל וסבתא אסתר ז"ל זכו שאניות־המשא הראשונות שבנו בניהם נקראו על שמם. כמעט כל תנועת האניות על נהר הדניפר היתה אז בידי יהודים.

כשקלמן היה תינוק בן שמונה חדשים (1908) שב אביו מלייפציג. מאושר היה שמצא אותנו, ז. א. אותי ואת הילד, בקרבת משפחתו, ובעיקר העריך את שלום הבית בין המשפחות, את החיים המשותפים היפים והשקטים. לא היה בינינו שום צל של יחסים מקובלים בין חמות (שוויגער) לכלתה (שנור). רק כעבור שנים רבות — כבר אחרי מותו של שמואליק — הבנתי מדוע התיחסה אלי אמא באהבה ובחמימות כזאת. הסיבה לכך — שרשיה במעמקי האמהות הקדושה. הכלה גוזלת על פי רוב את הבן מאמו. „על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד". אני לא לקחתי ממנה את הבן. זוכרת אני שבבוא הקיץ ושמואליק יוצא לדרך, ל„דרום", היתה באה בבוקר ואומרת: „תני לי, רודה, את המזודה ואת החפצים של שמואליק. בודאי נחוץ לתקן דבר־מה, לגהץ (בימים ההם היתה עבודה מיוחדת לגהץ את ה„מאנישקעס"). לך יש די עבודה בבית עם הילדים". היה לה גם רצון לעזור לי. ובשמחת חג, וכאילו גם בתודה, היתה לוקחת את החפצים, ממהרת הביתה ומתחילה מיד לסדר אותם. וכעבור כמה רגעים היה מופיע שמואליק (חלק גדול מן היום היה אצל ההורים — כל העסקים היו מתנהלים שם) ואומר: „נו, אמא כבר לקחה את המזודה שלי אליה. נכון, רודה, אמא תמיד עוזרת לך?" והיה מאושר מהשלום ומהיחסים בינינו, ומוסיף: „מה טוב לי, איך האָב דאָך צוויי היימען".

ג. מלחמה ומות

ככה זרמו החיים באפיקם השקט והרוגע עד שפר־צה המלחמה באוגוסט 1914. שמי המשפחה קדרו. חלק גדול מבני המשפחה היו בחזית, שתי הבנות, רחל ופרידה, היו בארץ. ראובן, בהיותו סטודנט בקיוב, נסע בקיץ שנת 1914 לתור את הארץ ונשאר בה, והתנדב לאחר מכן לגדוד „נהגי הפרדות הציוני" בגאליפולי. אַברשה, בהיותו כבר סטודנט בפקולטה מדיצינית במוסקבה, נלקח תוך מחסור ברופאים ונשלח לחזית בקאוקאז. ככה נתפזרה המשפחה. באו ימים קשים. המכתבים היו מתקבלים לעתים רחוקות ואחר כך נותקו הקשרים לגמרי. סבא וסבתא חיפשו כל מיני דרכים לשלוח להם כסף, להקל קצת על חייהם. במובן חמרי־כלכלי לא סבלנו. להיפך, התעשרנו בימי המל־חמה.

בקיץ שנת 1918 באה אנייתו של סבא „וולגה" והביאה סחורה, קמח, סוכר וכל מיני גריסים, ומכרנו ברווחים גדולים. באחד הלילות ישבנו, סבתא ואני, עד אחרי חצות וספרנו את הכסף. נכנס שמואליק ובראו־תו את המחזה — מזודות מלאות „קערענקעס" *, אמר בתוגה (שמואליק בכלל לא היה אדם אוהב כסף, וגם לא נתן ערך גדול לכסף): „מיטן וואַסער איז דאָס געקומען, און מיטן וואַסער וועט דאָס אַוועק גיין; וואָס עס קומט אָן גרינג גייט אַוועק גרינג". ניגש אלי, הניח את ידו על שכמי ואמר: „זה כלום, רודה, הרכוש שיישאר מהמלחמה תהיינה שתי הבנות שנולדו לנו" (פייגעלע — צפורה — וצביה נולדו בימי המלחמה), וכאילו ניבא.

שמואליק אהב מאד את אמו, ראה בה אדם בעלת תבונה רבה וגם אם גדולה. אהב לשוחח אתה וגם לספר

---

* שטרות כסף של הממשלה הרוסית הזמנית מ־1917 (על שם ראש הממשלה קרנסקי).

עמה על עיניו. פעם הופיע שמואליק באמצע הקיץ, שלא כרגיל. היה זה באותם הימים בהם קנה את האניה. „באתי לספר לנשים (ז. א. לי ולאמא) על הקניה שלי".

אותו ערב התרחש מאורע שקבע לאחר מכן רבות בגורלנו. ישבנו כולנו אל השולחן. חדר־האוכל מלא אור, מיחם מצוחצח על השולחן, אמא במצב־רוח טוב — שמואליק בא, הבן האהוב עליה — מוזגת תה לכולם. הגברים משוחחים, מדברים על העסקים וגם בענינים המתרחשים בעולם. סבא ז"ל היה איש מבין פוליטיקה ובבוקר, העיקר בימי המלחמה, היו כבר על השולחן העתונים "Речь„ ו־"Московские Ведомости„.

פתאום קם שמואליק ואמר: „פאפא, דו ווילסט פאַרדאגהנען דיינע טעכטער (רחל ופרידה היו כבר בארץ, ולדאוג לבנים לא בא בחשבון), סע לקיוב וקנה פונטים אנגליים. עכשיו 33 קערענקעס הפונט". שמואליק הבין היטב שאין ערך לכסף הנייר של קרנ־סקי. הרגיש גם שהולך ומתקרב ענק שיהרוס ויחריב את העולם הישן ויקים עולם חדש, אולי טוב ויפה יותר. כולם הסתכלו בו, ואבא קם, הלך כרגיל אל ה„זאַל" (האולם), התחיל להתהלך הנה והנה שקוע במחשבות וגם לדבר לעצמו (היה לו הרגל להביע את מחשבותיו בקול). למחרת בבוקר נסע סבא לקיוב וקנה פונטים וזו היתה הדאגה האחרונה למשפחתו, כעין צוואה. ובעת שהכל היה כבר הרוס וחרב בידי הבולשביקים, היה זה הרכוש היחיד שאפשר היה להסתיר מעיניהם (זמן רב היו מסתירים את הכסף בתנור המטבח, מקום שהיה פחות חשוד בעיניהם). רכוש זה נתן לנו את האפשרות כעבור זמן־מה לעזוב את ברית־המועצות ולבוא ארצה.

במובן הבטחת הכסף, היינו יחידים לא רק מכל בני משפחתנו הגדולה, שהיו באמת אנשים עשירים מאד (אנחנו היינו רק משפחה אמידה), אלא גם מכל בני עירנו. את העצה הזאת נתן להוריו, ולהבטיח את משפחתו (והוא אז כבר אב לחמישה ילדים) לא חשב, כי היה מלא בטחון בכוחותיו והיו לו גם תכניות מרחיקות לכת. הוא קנה אז את האניה" Деловой„ („דילובוי"), אניה יפה עם שירותים מודרניים, ושילם בעדה 200,000 רובל, וזאת היתה שגיאה. אותו חורף שלטו כבר הבולשביקים בקיוב והחרימו אותה. שמוא־ליק, שהבין כל כך שהולך ומתקרב ענק שיחריב את העולם הישן, לא חשב שהענק הזה הולך גם בצעדי ענק. אנחנו, ז. א. אני והילדים, כבר לא זכינו לראות את האניה, אבל, כמו שאומרים: „מי שמורידים את ראשו, אין בוכים על שערותיו".

באותו קיץ שנת 1918 היה כינוס של חברות השיט על פני הדניפר ושמואליק נבחר בתור ציר. גם סבא כתב אז הרצאה יפה. בשובו ממוסקבה נתן לי את כרטיס־הציר שלו ואמר לי: „באַהאַלט דאָס, רודה, וועסט אַמאָל ווייזן די קינדער" (לדאבוני אבדה לי הפתקה בימי־הטלטולים). בלבו קיננה ההרגשה שלא יזכה לזה. הוא החליט לחזור לקיוב, לגמור את העסקים ולנסוע לפטרוגרד ולמוסקבה ללמוד את בעית הבול־שביזם, אבל לא זכה לכך.

הלך והתקרב חורף שנת 1918־1919. הבולשביקים כבר בשערי עירנו. אנו מנותקים מקיוב, אין כל ידיעות משמואליק ומיוסף. סבא ועמו סוחרים אחרים עוזבים את העיר מפחד המאסרים. סבתא איננה רוצה לנסוע. „איך אעזוב את רודה עם הילדים", אומרת היא. קשה לה אמנם מאד להיפרד ברגעים כאלה מסבא, אבל החושים האמהיים לוחשים לה שאסור לה להשאיר אותנו לבד. והיא נשארת עמנו. וזאת היתה כעין רפואה לפני המכה. קשה לתאר מה עלול היה להיות אתנו אילו היינו לבדנו — בלי סבתא היקרה.

בגלל החורף שהקדים לבוא נתעכבה „וולגה" בחור־פי ברזינה על יד עירנו כשהיא טעונה כל טוב: קמח, סוכר, כל מיני גריסים בשווי של רבבות אלפים רובל, אלא שהכל כבר היה מעוקל ע"י הבולשביקים.

והנה נגדע האילן של המשפחה. שמואליק חלה בטיפוס האבעבועות ומת בי' בטבת תרע"ח, 1918. מנותקים היינו כבר מקיוב ולא ידענו כלום, וביום שחור אחד נתבשרנו ששמואליק איננו.

שומעת אני עוד היום את צעקתה הגדולה של סבתא כשאגת לביאה פצועה קשה: „שיסט מיך, איך וויל ניט לעבן — שמואליק איז צען קינדער." עוד מצלצלות באזני המלים שהייתי חוזרת עליהן בימים הראשונים אחרי מותו:

אוי, מיינע קינדער!
צוליב אייך וויל איך זיך לייגן,
צוליב אייך וויל איך אויפשטיין,
צוליב אייך וויל איך לעבן.
ווי ווער איך שוין אַלט!
אַז עס וועלן דורכגיין מיינע יאָרן
און אימעצער וועט מיר זאָגן:
רודה! דיינע קינדער זיינען געראָטן אין שמואליק,
דאָס וועט מיך אַ מאָל טרייסטן.
אוי, מיינע קינדער!
שמואליק זאָל אין אייך וואַקסן!
אין אייך זאָל וואַקסן שמואליק!

*

ברגעים הקריטיים של החיים מתגלה האדם. כשהים שקט כל האוצרות הגנוזים בו שקועים כאילו בתרדמה. בבוא סופה מעלים הגלים מתוכו דברי אוצרות שעד כה לא היו ידועים לנו.

סבתא הבינה שכל האחריות בעדנו מוטלת עליה (כל המשפחה היתה מפוזרת בנכר), שהיא העמוד היחיד היכול לקיים את הקן המיותם. כדוגרת טובה אספה אותנו מתחת לכנפיה וחיממה אותנו. סבתא יקרה וגדולה! איכה אשכחך?

יש פתגם רוסי, שדווקא שמואליק היה חוזר עליו לעתים קרובות: Идет беда, раскрой ворота (צרה רודפת צרה). כעבור ששה שבועות לאחר מותו של שמואליק חליתי גם אני בטיפוס אבעבועות קשה. מה לעשות? המחלה מידבקת, מה יהיה עם הילדים? אין כבר מי שיחליט. שמואליק איננו. מחליטה אני ללכת לבית־החולים. סבתא מתנגדת — תנאי בית־החולים היו רעים מאד, ממש כבהקדש — כמו שהיו מכנים אותו. אבל אין דרך אחרת. מעבירים אותי לבית־החולים ואת הצרור היקר המיותם שלי משאירה אני על שכמה של סבתא. לא דאגתי לילדים — ידעתי שלא יחסרו להם לא טיפול וגם לא אהבה (וצביה שלי — תינוקת בת 3 חדשים, וצפורה — בת שנה וחצי). וסבתא על המשמר: תיכף הושיבה על ידי מטפלת (אחות לא היתה בעיר), אשה נחמדה מאד. בלילות היתה מחממת לי חלב על גבי נר — אלו היו התנאים של בית־החולים. סבתא לא הסתפקה ברופאים של בית־החולים. יום יום היה בא אלי הרופא הפרטי שלנו, ד״ר רייגורודסקי, איש פיקח ורופא מצוין. כמה פעמים סידרה קונסוליום עם הרופא הידוע בעיר ד״ר פפירנא. והעיקר יום יום בצהרים היתה מופיעה העוזרת עם כל טוב. בוליון עם תרנגולת, צנצנת עם לפתן מכל מיני פירות, וזה היה בזמן שקשה מאד היה להשיג דבר־מה. ואמנם, הודות לטיפול המסור עברה המחלה בשלום, וכעבור ששה שבועות חזרתי הביתה.

כשישבתי הביתה ולא מצאתי על ידי את שמואליק התחדשו הצרות: קיבלתי זעזוע נפשי קשה, וסבתא שוב על הרגלים: רופאים ביום, רופאים בלילה. לילדים אסור היה להיכנס אלי — זה היה משפיע עלי לא טוב. רק קלמן, הבכור שלי, ילד בן 10, היה מתגנב כמה פעמים ביום, מתיצב על יד מטתי ועיניו מלאות דמעות. לא יכולתי לראות את פניו המיותמים והמלאים תוגה וגם אותו הייתי שולחת ממני (מות האב השפיע על הילד קשה מאד, שנים היה בודד ומדוכא).

עובר חודש־חדשיים ואני עוד במיטה, ואין סוף לצרות. הרופאים מצאו שאין זו מחלת לב אורגנית, אלא זעזוע קשה של עצבי הלב. ופעם אחת בא ד״ר רייגורודסקי ואומר לי: „מה את רוצה? שאחרי אסון כל כך קשה ולאחר מחלה כה קשה יעבוד לו לבך כתיקונו?״ ואחר כך הוא מוסיף: „מכל המחלות מוכן אני לרפא אותך. אבל לא ממחלה זאת; את בעצמך צריכה להתגבר עליה״. מלים אלה השפיעו עלי מאד מאד. הסתכלתי בו ואמרתי: „האם אהיה דומה לקליקושות * של דוסטויבסקי? לא, לא, דוקטור. אני אקמוץ אגרופי ואגדל את ילדי״. ומאותו ערב באו בי שינויים כבירים לטובה.

התחלתי לחשוב וראיתי לפני שדה לא מעובד שצריך לחרשו ולזרעו — תפקיד גדול ומטרת חיי: לגדל ולחנך את הילדים של שמואליק, ופני לעתיד. את עברי גנזתי עמוק עמוק בלבי, ורק לעתים רחוקות הייתי מסתכלת בו כמו אל מקום קדוש ומבכה בחשאי את חיי.

א

ווי שווער איז צו בלאַנדזשען אַליין,
ווו נעמט מען דעם ריכטיקן וועג?
ווו איך טו זיך אַ קער
טרעף איך אָן אַ שטיין,
אַלעס פאַרשאָטן — איך זע ניט קיין שטעג.

ב

און דער הימל איז טונקל, מיט וואָלקנס באַדעקט,
עס בלאָנדזשען געדאַנקען ווי שאָטנס.
איך קוק אין הימל אַריין און רוף צו מיין שטערן,
נאָר ער איז פאַרלאָשן
און וויל מיך ניט הערן.

און דער וועג איז נאָך ווייט,
און דער בטחון איז קליין,
אוי, גאָט, גיב מיר כוחות
דערגרייכן אַליין.

קיץ שנת 1919.

נפתחה הדרך בין קיוב ובוברויסק, ובבוקר אחד הופיע יוסף מקיוב, אחד ויחיד מכל המשפחה שראה את שמואליק ברגעיו האחרונים. אח יקר ודוד נאמן וחביב מצאנו בו. הילדים ראו בו איזה אור ששב

---

* נשים אחוזות טירוף.

אליהם אחרי ימים רבים של חושך. לעתים קרובות היה בא מקיוב, מקום לימודיו, להיות עמנו כמה ימים. בכליון עינים היו הילדים מחכים לו. היה מביא ספרים וצעצועים לילדים. גם אתה, יוסף היקר, יותר מדי מיהרת לעזוב את עולמך ואותנו.

לאט לאט התחילו לחזור המשפחות שעזבו את העיר בימי פלישת הבולשביקים ובבוקר אחד שב גם סבא מהנכר. באיזה יגון הסתכל בקן המיותם וההרוס. את הילדים אהב אהבה רבה וכאילו רצה למלא את החלל הריק, את אביהם שנלקח מהם בגיל כה רך. אלי התיחס כל השנים בעדינות ורכות רבה, כמו אב טוב ויקר.

ד. הבריחה מרוסיה

בינתיים התחדש הקשר עם שאר בני המשפחה: באו ידיעות מארץ־ישראל, נתקבלו מכתבים מרחל ופרידה, נודע לנו שאַבראשה נסע מקאוקאז באניה הראשונה לארץ־ישראל לבקר את אחיותיו. גם מראובן, שהיה אז בשוייצריה, באו מכתבים, והתחלנו לחשוב שעלינו לעזוב את רוסיה ולנסוע לארץ־ישראל. באותו קיץ 1919, כשבא יוסף לחופש לבוברויסק, התחילו התיעצויות והכנות לנסיעתנו ארצה. ולפנינו נסיעה קשה כרוכה בסכנות — איך לעבור את הגבול עם תינוקות, צביה בת שנה וחצי, צפורה בערך בת שנתיים וחצי; איך להעביר את הרכוש האחרון שיתן לנו את האפשרות לזוז מן המקום וגם בטחון שנגיע לחוף מבטחים. הכל דורש ישוב־הדעת ותבונה רבה — ושמואליק איננו. סבא ויוסף היו מדברים ביניהם ימים ולילות, ודבר אחד החליטו: לנסוע, לזוז מהמקום קבוצות קבוצות, ולא כל המשפחה יחד — מי בחזית, מי בעורף. אם יקרה דבר־מה עם הקבוצה בחזית, תוכל הקבוצה שנשארה בעורף לדאוג לה. ואמנם, ככה היה. הסנונית הראשונה היה סבא והוא לקח אתו חלק מהכסף. כעבור כמה שבועות הגיעה בדרכים עקלקלות ידיעה שסבא עבר בשלום את הגבול ונמצא כבר בפולניה, בעיירה קלֶצק. שמחה גדולה היתה בבית. ואז התחילו ההכנות לקבוצה השניה. בקבוצה השניה עמדנו לנסוע אני עם שלושה ילדים — שני הקטנים ואחד מהגדולים, ז.א. אני, דבורה׳לה, צפורה וצביה. וסבתא שוב שקועה בהכנות ובדאגות. באיזה אהבה ותבונה הכינה אותנו לדרך. היה חורף קשה, הקור הגיע עד 15—18 מעלות. ערדלים אי אפשר היה להשיג. התיעצה עם מנדיל הסנדלר וידיד הבית ותפרו לילדים מבד עבה וסוליות־עור מגפים, ולילדים הקטנים מעילים חמים. לילדים הגדולים היו מעילים טובים. ובבוקר אחד, עם עלות השחר, כשכל העיר היתה שקועה בתרדמה, עזבנו את בוברויסק. שלחתי מבט עגום לעבר עיר מולדתי ויצאנו לדרך. נסענו בכיוון סלוצק הסמוכה לגבול הפולני, שבה היו קבוצות עגלו־נים מבריחי־גבול. הגענו בשלום לסלוצק. נחנו איזה ימים והתחלנו לחקור עם איזה קבוצות עגלונים נמשיך את הדרך. העיירה הראשונה מעבר לגבול רוסיה־פולניה היתה קלצק — במרחק של 40—50 קילומטר. בבוקר אחד יצאנו מסלוצק בכיוון לקלצק. העגלונים היו דווקא בעלי נסיון ויצאנו לדרך בליווי צ׳קיסט בשם משק׳ה. בחור פשוט, אבל טוב־לב, שהחזיק את צביה׳לה בת השנה וחצי על זרועותיו, והכל היה בסדר כל עוד הוא היה אתנו. אבל כשהגענו לשטח ההפקר שבין שני הגבולות עזב אותנו וחזר לרוסיה. העגלונים הושיבו אותנו באיזו אורוה ביער והלכו כאילו להתענין מה נשמע בגבולות ובאיזה שעות טוב יותר לעבור את הגבול. אבל למעשה רצו האנשים האלה לסחוט מאתנו כסף. הם חיכו עד שהחשיך היום כדי להטיל עלינו פחד ולבסוף הופיעו והתחילו לספר עד כמה כרוכה הדרך שלנו בסכנות ושנודע להם שיש שמירה כפולה בגבולות והם חוששים לסכן את עצמם ואת סוסיהם, שהם כל רכושם. אני יושבת ומסתכלת בפניהם החשודים, והילדים רועדים מקור ומפחד, והם עוד מוסיפים להפחיד אותנו. וסוף סוף מגלים את הסוד: שאם אסכים להוסיף להם עוד 50 דולר הם ינסו לצאת לדרך. זה היה סכום עצום באותם הימים. בטרם יצאנו התיעצתי הרבה עם דודתי, אשה פיקחית שהכירה את החברה הזאת. באנו לכלל דעה אחת: לא לתת להם כסף למפרע ובכלל הודענו להם שאצלי אין כסף, והם יקבלו את שכרם רק בקלצק, ששם מחכה לנו אבא. סירבתי לתת להם אפילו את הסכום הקטן ביותר. רק עתה הבנתי עד כמה היתה נכונה עצת הדודה. העגלונים מנסים להשפיע עלי: „אין דבר, אין אנו מבקשים ממך לתת לנו תיכף ומיד — ידוע לנו שאין אצלך כסף; אמרי רק שמסכימה אַת להוסיף לנו עוד 50 דולר”. אבל את המלה הזאת לא עלה בידם להוציא ממני. הבנתי שלא אגמור בהוספה אחת, שהם מסוגלים לענות אותנו עד בלי סוף. והם עוזבים אותנו שוב ואנחנו מוסיפים לשבת באורוה החשכה, והשעה כבר קרובה לחצות. כעבור שעה

מופיעים הם שוב ופניהם מלאים זעם ואומרים: „אנחנו חוזרים לרוסיה". „בבקשה", אמרתי להם. „אבל עם מי תסעו אתם?" „אל תדאגו לנו — אמרתי — אני נוסעת עם אלהים". בקיצור, אחרי חירופים וגידופים רבים הבינו שלא הצליחו בכוונותיהם והחליטו לצאת לדרך. השעה היתה כבר אחרי חצות. ליל חושך וגשום היה הליל. לא הספקנו לעבור חצי קילומטר ונתפסנו ע"י שומרי הגבול הפולנים והם העבירו אותנו מיד למשטרה. קשה לתאר את מצב־רוחנו. חשבתי: „רק עתה מתחילות הצרות, יכולים להשיב אותנו בבית־הכלא וגם לשדוד מאתנו את הרכוש היחיד שנשאר לנו". היה בידי חלק גדול מהפונטים האנגליים. אבל אירע לנו נס: נתקלנו באדם שבא כאילו כתגמול לצרות שנגרמו לנו ע"י העגלונים היהודים. היה זה המפקד של המשטרה הפולנית, אדם נבון ומלא נכונות ללכת לקראת אדם. הוא הבין תיכף שאין לו ענין עם מרגלים — ראה לפניו אֵם עם ילדים קטנטנים; נכנס עמי בשיחה — מי אני ומאין אני. וראיתי בו לא סקרנות פשוטה, אלא רצון לרדת למעמקי הסיבות שהכריחו אותי לצאת עם ילדים קטנים לדרך מלאת סכנות. הסתכל בילדים שישבו על הרצפה ובכו ורעדו מקור ומפחד. נכמרו רחמיו עליהם. היתה אתי גם פתקה שיוסף ז"ל קיבל מהשלטון הפולני בעת שעמדו לעזוב את עירנו והבולשביקים כבר התקרבו לשערי העיר, ובה היה כתוב, שאנחנו רוצים לברוח מהבולשביקים. יוסף, שדאג לנו כמו אח טוב ומסור, החליט שאת הפתקה הזאת צריך לתת לרודה, מפני שהיא יוצאת לדרך עם ילדים קטנים.

המפקד פקד לתת לנו תה ולהכין מיטות בשבילנו. הופיעו שתי נשים, כנראה אשתו ואמו, והעמידו בשמ־חה רבה מיחם על השולחן. סידרו לנו מיטות עם סדינים נקיים. השתדלו להרגיע את הילדים. הסתכלתי בדמויות האלה וחשבתי: „יש גם טוב בעולם". נרגענו קצת, אכלנו ושתינו, השכבתי את הילדים לישון והם ישנו כל הלילה שנת ישרים. ואני ודבורה'לה עוד ישבנו ודיברנו קצת. פתאום אמרה דבורה'לה: „אמא, אנחנו תמיד נזכור את היום ונצום ביום זה". כאילו הבינה שקרה לנו נס.

למחרת בבוקר שוב העמידו לרשותנו מיחם. אכלנו, שתינו והתחלנו לסדר את החפצים. בא המפקד ואמר לי: „הסתכלי היטב, גברת, האם לא חסר לך דבר־מה מהחפצים שלך? יוצאת את לעולם הגדול, אל תגידי שבתחנה הפולנית שדדו אותך". מסר להשותי שני חיילים, שעזרו לנו להעביר את החפצים לתחנה. נפרד־תי מאדם זה בלחיצת־יד חמה ובתודה בלב. כעבור כמה שעות בא סבא לתחנה והשמחה היתה רבה. אכלנו ושתינו, נהנינו מהדג המלוח, שזמן רב לא ראינוהו, וגם מהתה עם הסוכר. גם בעלי־העגלות שלנו ישבו אתנו. הם הזמינו מרק־אורז בחלב. גם זאת לא ראו הילדים מזמן והדבר נחשב בעיניהם כמאכל יקר מאד. ודבורה'לה אומרת בתמימות: „בעלי־העגלות עשירים כנראה מאד, הם אוכלים אורז". העגלונים באו אחר־כך לסבא לקבל את הכסף בעד הנסיעה והתאוננו עלי מאד, שלא לקחתי בחשבון את כל הסכנות הכרוכות בנסיעה כזאת וסירבתי להוסיף להם עוד איזה סכום, ואמרו לסבא: „מעולם לא ראינו אשה של ברזל כזאת". כן, חשבתי בלבי, מוכרחה אני להיות מברזל כדי שלא להישבר כמו הזכוכית מתחת למכות החיים.

למחרת עזבנו את קלצק, לא כדאי היה להישאר בקרבת הגבול הרוסי, ועברנו לבאראנוֹביץ' — עיר יהודית טיפוסית על סביבותיה ושוקיה, ושפת־אם עסיסית בפי תושביה. העיר היתה מלאה והומה מאנשים שהתקבצו פה, מבין הפליטים מבריחי־הגבול.

מצאנו חדר אצל אנשים הגונים מאד. הסתדרנו קצת וסבא נסע בחזרה לקלצק לחכות עד בוא הצרור האחרון, ז. א. סבתא, יוסף והילדים — קלמן ואסתר. אבל נסיעתם לא עלתה יפה והביאה הרבה צרות וסבל. כעבור כמה ימים נודע לסבא שהם נתפסו בגבול, הוחזרו לרוסיה ונמצאים בבית־הכלא בסלוצק. היה זה מעשה ידיהן של חבורות אחרות ממבריחי־הגבול שהלשינו עליהם. מה לעשות? מי ידאג להם? מי יעשה הכל כדי לשחררם? למחרת בחצות הלילה יוצא סבא שוב לדרך מלאת הסכנות בחזרה לרוסיה, להציל את המשפחה. עבר בשלום את הגבול, בא לסלוצק והתחיל להשתדל בחשאי ולדאוג לשחרורם. מצבם היה קשה מאד, וגם חמור מאד במובן פוליטי. היו ימים שעמדו לשלוח אותם לסמולנסק, מקום שם היו בתי־הכלא החמורים ביותר.

בינתיים התחילו לבוא הדים מהילדים, הגיעו גם מכתבים, לאַבראשה נודע על מצב המשפחה והוא בא תיכף לפולניה, ובבוקר בהיר אחד בא לבאראנוביץ' להתראות אתנו. פגש אותנו בחמימות גדולה והתחיל לחפש דרכים להביא את הילדים — קלמן ואסתר. כעבור כמה חדשים שיחררו את הילדים והם היו אצל קרובים שלי, אבל היו עזובים מאד. אחרי השתדלות

עלה בידיו של אַבראשה להביא אלי את הילדים — השמחה היתה גדולה. הביא אותם איכר רוסי בעגלה עמוסה תבן, ועל שאלת השומרים, מה יש לך בעגלה — ענה: Жиденят к родителям везу („יהודונים קטנים להוריהם מוביל אני"). הם היו בריאים, אבל מדוכאים מאד. הרבה עבר עליהם. את סבתא ואת יוסף הוסיפו להחזיק בבית־הכלא. מצבם היה קשה מאד.

בינתיים חלה יוסף בטיפוס וכל זה הוטל על שכמה של סבתא, וסבא ברוסיה ואַבראשה בגבול, בין רוסיה ופולניה, דואגים לשחרורם, עושים כל מה שבאפשרותם, והודות לפרוטקציה, וגם לכסף רב, עלה בידיהם לשחרר את סבתא ואת יוסף, וכעבור זמן־מה עלה בידם לעבור את הגבול ובבוקר בהיר אחד הופיעו פתאום סבא וסבתא ויוסף. לשמחתנו לא היה גבול ובלבי חשבתי: „לו גם שמואליק היה אתנו". וככה היתה כל המשפחה בשנת 1921 מעבר למסך־הברזל.

תבונה רבה וגם מחשבה עמוקה השקיעו סבא ויוסף עד שהכינו את תכנית הבריחה מרוסיה, ואמנם לא החמיצו את הרגע הנכון; כעבור זמן קצר היו כל הגבולות סגורים ומסוגרים והיציאה מרוסיה היתה כמעט בלתי־אפשרית.

ראובן קצנלסון

המסחר עם הדרום

משפחתנו הענפה התיחסה לקדוש ר' ניסן קצנלסון, שנהרג בידי חיילים צרפתים בעת פלישתם לרוסיה בשנת 1812. בימַי היה ראש המשפחה סבי ר' שאול שמואל בני"ס (נפטר כבן 95 בראשית מלחמת־העולם הראשונה). גם בימי זקנותו היה ר' שאול מטיל עדיין מרותו על בניו ומשגיח יפה על עשרות נכדיו שינהגו ביראת שמים. וזוכר אני עוד את הבדיקות שהיה עורך לנו על מנת לבדוק אם נושאים אנו „ארבע־כנפות" על גופנו. ואמנם בילדותי הייתי אדוק ביותר במצוות הדת, עד כדי כך שלא פעם הערתי את אזנו של אבא ואנשים מבוגרים אחרים מבני המשפחה על שדשו מפעם לפעם עבירות קטנות בעקביהם.

בני משפחתנו היו ברובם „אנשי־נהר" (וואַסער־מענטשן) ועסקו במסחר עם „הדרום" („יוג"), שעיקרו היה משלוח עצים ומוצריהם בנהרות הברזינה והדניפר לדרום־רוסיה העני בעצים, וקניית מלח, סוכר וקמח בדרום ומכירתו בערים שעל שפת הנהרות הנ"ל.

הכנת העצים למשלוח היתה נעשית בימות החורף. מתווכים זריזים היו מביאים בפני הסוחרים — אבא ואחיו האחרים, שכל אחד מהם ניהל את מסחרו לחוד — הצעות של יערות למכירה, לרוב מבעלי־האחוזות שבסביבה. אז היו הסוחרים נוסעים לבדוק את טיב העצים ביערות ולקבוע את המחיר ותנאי המכירה. לאחר שנקנו היערות היו גייסים יוצאים לכפרים ושוכרים איכרים לחטוב את העצים ולהובילם לגדות הנהר. חלק מן העצים נקשר בדוברות („פליטן") על שפת הנהר ובבוא עת הפשרת השלגים והנהר עולה על גדותיו — היו המים העולים סוחפים את הדוֹברה אל אמצע הנהר. חלק מן העצים נמסר לעיבוד חלקי למנסרות שבבוברויסק ובסביבותיה. היו מכינים קורות, קרשים וחלקי גלגלים לעגלות (חישוקי העץ, היתדות וציר הגלגל). החלקים המעובדים למחצה היו נטענים על ספינות־משא („בערלינעס"), שהיו אף הן יורדות דרומה בכוח זרם מי הנהר.

על כל העבודה היו מנצחים בעלי־העסק ופקידיהם (ה„פריקאזטשיקעס"). כולם יהודים. הכנת הדוברות, העמסת ספינות־המשא והובלת השיירה בנהר נעשתה על ידי פועלים מבין האיכרים העניים בסביבה. על כל דוברה או ספינה עלו שנים־שלושה מהם, בדרכם ניזונו לרוב בלחם יבש ובדגים מיובשים (טאראנעס), והיו ישנים על הדוברות או בספינות־המשא.

גורלה של השיירה כולה היה תלוי במעבר על פני אשדות הדניפר (ה„פּורוֹגים") ובראשם — זה הידוע בשם „לא־ידע־שובע" (נֶיאַ נאסיטיץ"). היו משתדלים שהשיירה תצא מוקדם ככל האפשר, בראשית מאי, על מנת שתגיע אל ה„פּורוֹגים" כשהמים נמצאים עדיין בגובה רב מעל פני הסלעים. ביקאטרינוֹסלאב, העו־מדת לפני ה„פּורוֹגים", היו משתדלים למכור חלק מה־

ארבעה דורות במשפחת קצנלסון — פיר דורות פון דער קאצענעלסאָן־משפחה
(האב — ניסן, הסב — שאול שמואל בני״ס, הנכד — קלמן, הבן — שמואל)

סחורה, כדי להקל על הספינות. מכאן החל החלק הקשה ביותר של הדרך, שבמעברו היה תלוי גורל העסק בשנה ההיא. לאחר שהספינות והדוברות היו עוברות בשלום את ה„פּוֹרוֹגים" היתה מתקבלת מיד טלגרמה בבוברויסק בנוסח Прошли пороги благополучно.

אם חס ושלום היה המשלוח נפגע בעת המעבר ב„פּוֹרוֹגים" היו מיד יוצאים ברכבת כמה מבני המשפחה והפקידים אל מעבר ל„פּוֹרוֹגים" ומשתדלים לעמוד על גודל הנזק ולהציל כל מה שאפשר להציל. ביחוד גדול היה החשש לגבי ספינות־המשא, שהרי הדוברות גם אם התפרקו אפשר היה לאסוף חלק ניכר מעציהם, אולם הספינות, אם נבעה בהן חור, עלולות היו לצלול במים עם כל משאן.

אם עברה השיירה בשלום היו אבא והפקידים נשארים בערי הדרום, בניקולאייב, בחרסון ועוד, ומטפלים במכירת הסחורה. המכירה היתה נמשכת במשך כל חדשי הקיץ. כן היו נמכרות הספינות, מאחר שאי אפשר היה להשיטן במעלה הדניפר נגד ה„פּוֹרוֹגים". לקראת הסתיו היו נקנות ביקאטרינוסלאב או בקיוב כמה ספינות־משא חדשות, והיו מעמיסים עליהן מלח, קמח, סוכר ומצרכים שונים, שהיו זולים בדרום ויקרים במקומותינו. היו שוכרים או קונים אניית־קיטור, שהיתה מושכת אחריה את שיירת ספינות־המשא במעלה הדניפר והברזינה — נגד זרם הנהר. השיירה היתה מפליגה עד ברזין, מתעכבת בדרכה בערים ובעיירות שעל חוף הנהרות ומוכרת להן מסחורתה. כל הנסיעה הזאת חייבת היתה להגיע לפני שיקפאו פני הנהר עם ראשית החורף. אם קפא הנהר בעת שהשיירה היתה עוד בדרכה, היתה זו פגיעה קשה בהכנסותיה של אותה שנה.

כך נמשך משנה לשנה מחזור מסחרי זה, שסביבו התפרנסו מאות רבות של משפחות, בראשם — הסוחרים, שבהם היו בני משפחתנו, הרוֹזוֹבסקים (שאף הם היו קשורים עמנו בקשרי חיתון) ואחרים. היו גם סוחרים ששלחו עצים וחלקי עץ מעובדים למחצה ברכבת הליבאו־רומנאית, בדרך לנמלי הים הבלטי. אחר הסוחרים באו הפקידים, רואי־החשבונות, מתווכים, סרסורים, מומחים ליערות, מגייסי־פועלים, מפקחים על ניצול היער וכד', רובם ככולם — יהודים, והפועלים — חוטבי־העצים ומובילי הרפסודות והאניות — כולם

אנשי כפר מבין בני האיכרים מחוסרי־הקרקע. לעומת זאת היו הסבלים, פורקי הסחורות מן האניות, יהודים גברתנים, שהיוו את שכבת הפרוליטריון בבוברויסק ובשאר נמלי הנהר. היחסים בין הפועלים ונותן־העבודה היו מבוססים על הסכמים מסורתיים, ובדרך כלל לא היו כמעט, עד שנות המהפכה הרוסית הראשונה, סכסוכים ושביתות. במקרה שהיה הפועל או המשיט נפגע או טובע — בשעת העבודה או הנסיעה — היו נותני־עבודתו באים לכלל הסכם עם בני משפחתו על פיצויים מתאימים.

בראשית המאה הזאת החלה משפחתנו בהסעת נוסעים בספינות לאורך הברזינה והדניפר — עד יקאטרינוסלאב. האניה הראשונה של אבא נשאה את השם „וולגה". אחר כך נקנו שתי אניות מפוארות יותר ונקראו „סאול" (על שם סבא) ו„אספיר" (על שם סבתא אסתר־מיכלה). לאחר מכן העמידו ספינות נוסעים גם הדודים, והתפתחה אפילו התחרות חזקה בין אבא, ניסן קצנלסון, לבין אחיו ישעיהו. ביחוד גדולה היתה ההתחרות בקו בוברויסק־פאריץ', ובתקופה מסוימת הגיע הדבר לידי כך שהנוסעים בקו זה לא זו בלבד שקיבלו כרטיס־נסיעה חינם, אלא שכל נוסע קיבל בקופה גלוסקה לבנה (אַ בולקע) צידה לדרך...

מאחר שאבא היה מרגיש עצמו לפעמים שלא בקו הבריאות, היה יוצא לדרכו לעתים קרובות בלויית אחד מבני המשפחה, שיוכל לטפל בו אם ירגיש עצמו רע באמצע הדרך. אני הייתי נלוה אליו לעתים עוד בהיותי ילד בן עשר, וזכורני את נסיעתי עמו לקיוב בה השתתף בכינוס של סוחרי־העצים באזורי הדניפר, הברזינה, הפריפיט והסוזש — רובם ככולם יהודים — שהתכנסו בקיוב; אף נשא באותו כינוס הרצאה (ברוסית, כמובן), בה נוסחו תביעותיהם של הסוחרים מהשלטונות. נסיעה זו נחרתה במיוחד בזכרוני, משום שההרצאה התקיימה בשבת, וזכורני שהערתי לאבא על שנשא בכיס מעילו את כתב־יד ההרצאה, דבר שנראה היה לי — חניכו של סבא שאול — כפריצה גדולה של גדר השבת...

שמעון אגין

מראות בוברויסק*

עיירות וכפרים

בוברויסק שימשה עיר המחוז, שהשתרעה משני צדי הנהר ברזינה. המחוז כלל שטחי יערות ומרחבי שדות, שהיו מחולקים לנפות (Волости), ובמרכז כל נפה — עיירה, מיושבת ברובה יהודים ובמיעוטה — גויים. השטח החקלאי היה ברובו אדמת פלחה, שהיתה שייכת לאיכרים יושבי הכפרים. חלק מן החקלאים, בעיקר מבין הקתולים, היו בעלי חוות בינוניות ואף בעלי אחוזות גדולות, והיו בהם שהשתייכו לאצולה הפו־לנית הנמוכה והגבוהה. האיכרים גידלו דגן, שעורה, כוסמת, תפוחי־אדמה. כן עיבדו גני־ירקות קטנים וגני תפוחים ואגסים. ברשותם היו גם שטחי אחו גדולים. אלה היו חלקות הנמצאות כמעט בגובה אחד עם פני הנהרות והנחלים, ובימי הפשרת השלגים באביב הם מר־צפים מים והופכים לאדמות ביצה המגדלות עשבי מרעה וחציר לשחת. על שטחים אלה גידלו האיכרים בקר וצאן, ובחצרותיהם החזיקו חזירים, אווזים ותר־נגולות.

חלק ניכר מאדמת המחוז היוו היערות, רובם גי־דולי טבע ומיעוטם — שתולים בידי אדם. היער היה מקור פרנסה נכבד לנוצרים וליהודים: כריתת היערות, עיבוד העצים במנסרות, שליחתם אל הדרום בדרכי המים וברכבת; תעשיית זפת וחמרי בנין העסיקו חלק ניכר של התושבים, בעיקר בחדשי החורף, עסקו בכך חוטבי־עצים ופועלים — רובם מן האיכרים, וסוחרים, מנהלים, מתווכים, מומחים, רואי־חשבונות ובעלי־תע־שיה שונים — כולם יהודים. ענף פרנסה לא מבוטל היה לקט הפטריות והגרגרים ביערות.

קיומה של העיר היה מבוסס על הפרנסות דלקמן:

א) מסחר העצים ותעשיית העץ: כריתה, נסירה,

* ש. אגין, איש דגניה ב', מתאר את בוברויסק וסביבתה, לפי זכרונותיו, כפי שנראתה בשנים האחרונות לפני מלחמת־העולם הראשונה.

עיבוד לקורות, תעשיית דיקט וחמרי בניה, זפת וחישוקי עגלות.

ב) מסחר חקלאי: קניה ומכירה של דגן, חמאה וביצים, פירות, פטריות, גרגרים, בשר ופיטום אווזים.

ג) מלאכה: נגרות, פחחות, מסגרות, חייטות, בניה, דפוס, צבעות.

ד) מסחר קמעונאי ושירותים: מזון, לבוש, הנעלה, בנקים, קבלנויות, מלונות, תיווך.

ה) מקצועות חפשיים: מורים, פקידים, רופאים.

ו) שירות המבצר והצבא החונה בו.

התושבים הנוצרים התגוררו בעיקר בפרברי העיר. הפרבר „מינסקי פורשטאט", או „מינסקי פלאן", היה מיושב בעיקרו קתולים. ביתר הפרברים התגוררו פראבוסלאבים. לתושבים הנוצרים לא היה כמעט חלק במסחר, בתעשיה ובמלאכה של העיר. הם עסקו בעיקר בעיבוד החוות והאחוזות הסמוכות לעיר, וכן בפקידות ממשלתית, בהוראה ובשירות הצבא החונה במבצר. לא היה ליהודים כמעט כל חלק בשלטון העיר ובהנהלת המחוז, מלבד מספר „זקני עדה" (Староста).

המסחר, התעשיה והמלאכה רוכזו בידי יהודי העיר. כן היו מרבית הרופאים והרוקחים יהודים. לשם ניהול תקין של עסקי היערות, שהיו כולם בידי היהודים, קוים קשר מתמיד עם יהודי העיירות, שהיוו חוליה מקשרת בין העיר לבין האיכרים והיער. מעיירות אלה יש להזכיר את סביסלוביץ', חאלוי, לאפיץ', אוסיפוביץ', ווערעייצי, דורוגי־נוויע, סטאריע־דורוגי, הלוסק, הורודוק, קמינקה, ליובאן, שצ'דרין, אזאריץ', פאריץ', יאסען, טאטארקה, באבין, ליובוניץ'.

חוליה נוספת בין האוכלוסיה היהודית העירונית לבין האיכרים היו היהודים תושבי הכפרים. אלה עסקו בעיקר במסחר הקמעוני, במלאכה ובחכירה של חמאה, עגלים ואדמות בעלי האחוזות וכן במזיגה בקנה־מידה קטן ושלא בהיתר (מאז הונהג מונופול היי"ש ברוסיה בסוף המאה הי"ט, עבר עיקר המסחר ביי"ש לידי הנוצרים). מספרם של היהודים בכפרים היה שתים־שלוש משפחות בכפר, ולעתים — אף משפחה בודדת. זמן קצר לאחר פרוץ מלחמת־העולם הראשונה (סתיו 1914) עזבו מרבית המשפחות הכפריות את מקומות מושבן ועברו לעיירות ולערים.

מהכפרים הגדולים שישבו בהם יהודים ראוי להזכיר את בארנוביץ', דוריניץ, ירוסלנקו, הלינקי, טשוטשע, טופורקי, ווינילִיבה, קראסני־ברעג, ניסיטה, וולצ'קי, דובוביקי, קאשו ועוד.

מבואותיה ורחובותיה של בוברויסק

חוץ מהנהר ברזינה עבר בעיר אחד מיובליו שנקרא בוברויקה (או בוברוליה) ועל שמו נקראה בעצם העיר. הבוברוליה כמעט מתיבשת בקיץ ומקבלת לתוכה את מי בתי־המרחץ של פוכובסקי והלוכובסקי. המים, שכמעט אינם זורמים, מעלים צחנה ומהווים מקום מרבץ אהוב לחזירים, הבאים מסביבות פיאנאיה סלובודקה ופיסקי להתפלש בביצה.

בברזינה עברו, מלבד משלוחי העצים והרפסודות, אניות־שיט לנוסעים. בהן האניות „ייסאול" (Есаул) ו„גרוזנברג", שהפליגו בקביעות מהעיירה ברזין עד ללוייב, השוכנת בשפך הנהר ברזינה לדניפר. כל אניה היתה שייכת לבעלים אחרים, והם קצנלסון ורוזובסקי. ההתחרות בין השנים היתה גדולה, וסיפרו כי לעתים היו מוסיפים המתחרים „בולקה" (ככר לחם לבן) כתוספת חינם לכרטיס, שמחירו היה 4—5 קופיקות בסך־הכל.

מסילת־הברזל הליבאו־רומנאית (Либаво-Роменская Железная Дорога) הגיעה מכיוון מינסק לתחנת בוברויסק במערב העיר, מכאן המשיכה דרכה, כשהיא עוברת בתפנית דרומית־מזרחית של העיר עד קרבת הנהר, שבה היתה קבועה תחנה שניה, שנקראה „ברזינה". מתחנת בוברויסק הסתעפה מסילה צרה לסלוצק. מסילת־הברזל עברה על פני גשר־ברזל את הברזינה ופנתה מזרחה בדרכה לז'לובין (על חוף הדניפר) ולהומל. תחנת הרכבת בדרך לז'לובין היתה וורונצובקה; תחנות הרכבת בדרך למינסק (במחוז בוברויסק) היו: ההסתעפות ה־19 (לא כל רכבת נעצרה בה), יאסען, טאטארקה, אוסיפוביץ' ווערעייצי.

במרכזה של העיר עברו הרחובות „שוסיינאיה", בחלק מן הכביש הסלול מבריסק־דליטה עד סמולנסק, ו„סקובליבסקאיה", שנמשך עד מגרש ה„פוליגון".

בוברויסק שימשה איפוא צומת דרכים להובלה במים, ביבשה, בכביש וברכבת. דרך עפר מסודרת, שנקראה בשם „מינסקי שליאך" (Минский шлях), הובילה מבוברויסק למינסק.

מקום חשוב בחייה של בוברויסק מילא המבצר, אם כי בשנים האחרונות ירד ערכו בהרבה. המבצר היה מעין עיר בפני עצמה, מתוכננת היטב, עם בתי־

לבנים אדומות בעלי שלוש קומות, ובה חנה בשנים שלפני מלחמת־העולם הגדוד הקוטאיסי; על־יד בר־זינה חנה הגדוד האימֶרֶטיני. מן המבצר נמשכו סוללות (Валы) ותעלות ברוחב של 25—30 מטרים ובעומק של 15—20 מטרים. אמרו שתעלות אלה נועדו להתמלא מים מהנהר על מנת לעכב התקדמותו של אויב בעת מלחמה. סמוך לתעלות היו נטועות חורשות עצים, שכונו בשם „רושצ׳י״ (Рощи). מן ה„רושצ׳י״ עד לבתי העיר השתרע שטח פנוי נרחב שנקרא „פוליגון״ (Полигон), דהיינו מגרש שנועד לאימוני החילות ולני־סויים בכל מיני נשק. שטח המבצר, על סוללותיו, חורשותיו והפוליגון, היה גדול מאד וחצץ בין העיר לבין הברזינה. העיר התחילה ברחוב אופרמן, שבקצהו ניצב „צריח אופרמן״ (Оперманская башня). הרחוב והצריח נקראו על שם מתכננו הראשון של המבצר, מפקד חיל המהנדסים הרוסי בימי אלכסנדר הראשון, אופרמן.

רחובות העיר נמשכו, בהקבלה מדוקדקת, מהם ממערב למזרח ומהם מדרום לצפון, שתי וערב, ממש כלוח שחמט. מצפון לדרום נמשכו הרחובות אופרמאנס־קאיה, אולכובסקאיה, מוראביובסקאיה, רומאנובסקאיה, פושקינסקאיה, טאטיאנובסקאיה וסלוצקאיה הראשונה, שבהמשכה השתרעו הפרברים הגדולים סלובודה ופיאַ־נאיה סלובודה.

מכיוון מערב־מזרח, כשהם מצטלבים עם הרחובות הקודמים, נמשכו, החל מפרבר פיסקי במערב העיר, הרחובות דמידובסקאיה, שוסיינאיה, סלוצקאיה השניה, סקובלבסקאיה, אדאמובסקאיה, סימיונובסקאיה, סטולי־פינסקאיה, סובורנאיה, אלכסייבסקאיה, גוגוליבסקאיה, ניקולאייבסקאיה, בורובאיה, מינסקאיה; מזרחה מרחוב מינסקאיה נמשך הפרבר הגדול „מינסקי פורשטאט״ (או פלאן) וה„אובריב״ („המורד התלול״) שעל שפת הברזינה.

הפרברים שהקיפו את העיר היו: מינסקי פור־שטאט, קריבוי־קריוק ויאלוביקי (מקום קיט וקבר־הא־חים של קדושי העיר) — מצפון־מערב סלובודה ופיא־נאיה סלובודה — מערבית לעיר; פיסקי וברזינסקי פורשטאט (בהמשך ה„פיסקי״) — מדרום. וזילונקה, טי־טובקה ודומאנובה (מקום קיט) — ממזרח.

בכל הפרברים הללו רוב השטח היה נטוע גני תפוחים, אגסים, וגם גני־ירק. סמוך לפיסקי נמצא שטח ריק ובו עמדו ששה עמודי־ברזל גבוהים והם עמודי תחנת האלחוט, שסופר לנו עליהם, כי רק בבריסק־דליטה ובסמולנסק נמצאות כמותה.

מבואות העיר

כל התנועה מהעורף הכפרי אל העיר זרמה דרך מבואות בדרכי עפר וכבישים, ואלה הם המבואות:

מבוא מינסק: **„הדרך המינסקאית״** (Минский шлях) מתחילה בקצה רחוב מינסק וביציאתה מן העיר אל פרבריה מסתעפת היא לשתי זרועות: האחת לכיוון הפרבר קריבוי־קריוק, נמשכת במסלול רחב של מאה מטרים, כשמשני צדדיה יערות או עצים בודדים עבו־תים. המסלול עובר בכפרים יארוסלנקי, הלינקי, טשו־טשע ומגיע כשהוא נמשך לאורך הברזינה, לעיירה סביסלוץ׳, ומשם פונה הוא לעבר מינסק. בדרך עפר משנית אפשר להגיע לעיירות חאלוי ולאפיץ׳ (אליהן אפשר לנסוע גם ברכבת דרך תחנות אוסיפוביץ׳, ווע־רעייצי). בחורף קיימת דרך קצרה יותר, על פני השלג.

ביציאה מן העיר דרך מבוא זה עמד לצד ימין בית־החרושת ללבנים של הרשל לוזינסקי. את הלבנים העבירו העירה עד קצה רחוב מינסקאיה בקרוניות רתומות לסוסים על מסילת־ברזל צרה. משם והלאה השתרע בית־העלמין היהודי החדש, ששטחו היה מוקף בגדר־ברזל נאה; משם מגיעים, דרך חולות עמוקים, לפרבר קריבוי־קריוק, שהיה מרכז לתעשיית העץ, וממנו הורידו את הקורות אל מי הנהר. פה היה בית־חרושת לדיקט ומנסרות ללוחות עץ וחמרי־בנין מעץ.

כשעוברים את בית־החרושת ללבנים ופונים מה־דרך הראשית אל דרך העפר המשנית, משאירים מימין את בית־הקברות לחללי מגיפת הדבר (יהודי) וכן את בית־הקברות הנוצרי, ומשם, דרך חולות, מגיעים בנ־סיעה של חצי שעה עד יאלוביקי, פרבר קטן עם בתים פזורים המשמשים מקום קיט לתושבי העיר. כאן חוסלו בשנות הכיבוש הנאצי יהודי בוברויסק וכאן — קבר־האחים של הקדושים.

מבוא תחנת הרכבת „בוברויסק״. מכאן הכניסה לעיר מאזורי הלוסק, שצ׳דרין, ליובאן ועוד. מכאן מסתעפת דרך עפר העוברת את קיסלביץ׳ (שהיה בש־נות המלחמה ולאחריה מקום הכשרתם של החלוצים) עד הכפר הגדול באראנוביץ׳. ביציאה לדרך קיסלביץ׳ בנוי גשר מעל פסי־הרכבת והעליה בו קשה עד מאד. בסביבה ביצות רבות קשות למעבר.

מבוא זה גובל עם פרבר סלובודה. כאן משתרע

על פני שטח נרחב בית־הקברות היהודי הישן (שנח־רש ויושר בדחפורים בימי הכיבוש הנאצי). בשטח עצמו גדל יער עבות ושגיא. בפרבר עצמו נמצא בית־החרושת לסבון של גאלאנטיכה, בעלת עסקים גדולים בנפט, דגים מלוחים וסבון, מין מירלה אפרת דבוברויסק.

השכונה סלובודה היתה שכונת העניים, בתיה ישנים, כולם בנויים עץ ומטים לנפול. הרחובות אינם מרוצפים, ובסתיו, לאחר הגשמים, היתה כל השכונה הופכת למשקע בוץ. תושבים נוצרים רבים התגוררו בסלובודה וחזיריהם מצאו להם שטח מחיה טוב בביצות רחובותיה. בקצה השני של הסלובודה, סמוך למבוא המינסקאי, נמצאת ה„בוֹגאדילניה" (Богадельня), בית־החולים היהודי, תחנת החשמל, שנבנתה בעצם ימי מלחמת־העולם (1916—1917).

הכניסה לעיר עצמה מתחנת הרכבת היתה דרך רחוב סקוֹבליבסקאיה ומשם עד למורד בית־המרחץ הליחובסקי, העומד על שפת הנהר בּוֹברילה. כאן מתחיל הרחוב עצמו המרוצף אבנים. רחובות מרוצפים היו רק שלושה: סקוֹבליבסקאיה, שוֹסיינאיה ומוֹראביוֹבסקאיה. חלק קטן של רחוב פושקין רוצף אף הוא. כן היתה מרוצפת אבנים כל רחבת השוק. הנסיעה על האבנים העגולות שברחובות המרוצפים קשורה בטלטולים ובחיבוטים ועלולה להוציא את הקרביים, על כן אין להיחפז בנסיעה, אלא אם כן יושב אתה בכרכרה על גלגלי־גומי או על גבי קפיצים הצמודים לציר. רכבי־העיר משתמשים בעגלות כאלו המכוסות כילה שחורה מתקפלת, הנקראת „בּוֹיד".

העיר החדשה, שנבנתה לאחר השריפה הגדולה של 1902, היתה בנויה אבן. בתיה — קומה אחת להם, ורק במספר רחובות, בעיקר — סקוֹבליבסקאיה ומוֹראביוֹבסקאיה — הם בני שתי קומות. רק בית אחד בעיר, בית־המלון „ברזינה", שנבנה על־ידי הגראף ניזביטובסקי — היה בן שלוש קומות. בתי־העץ של הפרברים הקיפו את העיר מן הצדדים. במרכזה של העיר היו הבתים קרובים זה לזה. במקומות שנגעו הבתים זה בזה והם בנויים עץ, היה בנוי קיר מבדיל מלבנים, שנקרא בראנד־וואַנט, בהתאם לחוק עירוני שניתן לאחר השריפה הגדולה *. ברחובות היו מדרכות־אבן או מדרכות־עץ טובות. העיר תוכננה יפה וכולה משבצות של ריבועים, שארכם ורחבם כ־250—300 מטרים לכל צד.

ברחוב סקובליבסקאיה עוברים אנו את „הרובע של רבינוביץ" ואת ביתו של מנדל „דער טוקר", את „ריסטוראן זלדוביץ" (רק עוד אחד נושא את השם „ריסטוראן", והוא „ריסטוראן סטרופינסקי). ב„ריסטוראן" זה תוכל לשחק בביליארד, ובכל חנוכה תמצא על חלון־הראוה פתקה ועליה כתוב: Сегодня Блины, לאמור: „היום לביבות". והלביבות הן באמת לביבות מכוסמת אמיתית, מעורבת בגלדי שומן ובצל מטוגן — טעם גן־עדן. אנו ממשיכים ומגיעים ל„מלון חרסון", משאירים מאחרינו את ה„קוֹנטורה" של קליינרמן ובאים לחנות־הספרים של המו"ל והמדפיס הידוע יעקב גינזבורג. לפנינו, בפינת סקוֹבליבסקאיה — מוֹראביוֹבסקאיה, הקיוסק לעתונים היחיד בעיר. לימיננו, באמצע הרחוב, עומד בית־המסחר לקמח של אירגר, בן שתי הקומות. בראשית השלטון הסוביטי הפך בית זה למסעדה העממית היחידה בעיר. כאן אכלו כל פקידי השלטון, העובדים והפועלים, אפילו מן הסביבה הרחוקה. מאות אנשים עמדו שעות על שעות צפופים בתור הארוך, עד שהגיעו לשולחן וצלחת המרק הדליל, שתפוח־אדמה יתום צף בה, לפניהם. הסעד העיקרי למנה זו היה חתיכת לחם שחור מקמח דגן בלתי־מנופה, מעורב בשעורה וסובין. האוכל ניתן חנם אין כסף לפי תלושי המוסדות הממשלתיים.

קרוב לביתו של אירגר היה בית־מלאכה לתיקוני אופניים והשכרתם למתלמדים. רחובות בוברויסק היו רחבים, ובין הכביש למדרכה היה מסלול רחב, שבו היו תקועים, במרחקים מסוימים, עמודי־עץ. במסלול זה אפשר היה לנסוע באופניים נסיעה מהירה, נסיעה אטית, נסיעה ביד אחת, נסיעה בלי ידים — ככל אשר הפליאו לעשות רוכבי האופניים דבוברויסק בימים ההם, והגדול בהם בעל בית־המלאכה עצמו בלינקי, שהיה אמן הנסיעה באופניים והפגין מעשי־להטים וכל מיני אַקרוֹבטיקה — עמידה על הראש על אוֹפן האופניים ועוד — בחדר סגור ד' על ד', כשמסביבו עומדים ומשתאים הצופים מעשי הספורט שלו *.

סמוך לבית־המלאכה של בלינקי נמצאה החנות לנקניק ולבשר־טריפה ובחלון־הראוה — בובת חזיר חותכת נקניק. חלון־ראוה כזה היה גם מול בנין הגימנסיה לבנות של אלכסייבסקי והוא מהסימנים הרא־

* לפי ידיעות נבנים גם כיום (1963) בתים קטנים מעץ בבוברויסק והם רכושם הפרטי של בוניהם.

* בלינקי מתגורר בישראל.

שונים של התפקרות בפרהסיה ושימוש באמצעי פר־סומת „מודרניים" בעיר.

מימיננו שטח השוק, תחנת מכבי־אש (Пожарное Депо), מלון „ברזינה" המפואר. לאחריו — בית אסתרין, בית־מסחרה של ה„גאלאנטיכה", ואנו כבר ב„פוליגון", — כאן גם הטכניקום החדש, ששוכן בצריפיהם של החיילים בעת מלחמת־העולם הראשונה.

מבוא סלוצק. הכביש היוצא מרחוב שוסיינאיה נמשך עד סלוצק, ומשם — עד לבריסק־דליטה. מבוא זה מרכז סביבו את העורף החקלאי של הכפרים והע־יירות קמינקה, אזאריץ', הלוסק, הורודוק ועוד. בכניסה לפרבר, עד לפסי־הרכבת החוצים את רחוב שוסיינאיה, נמצא בית־החרושת של וילנסקי לשמרים, שמן וכוספה. בקרבת המקום היה גן ההכשרה של קבוצת „החלוץ", היא „קבוצת בוברויסק" הראשונה, שעלתה לארץ־יש־ראל בשנת 1920. מימין לפסי־הרכבת עומד בית־החרו־שת של רוזובסקי, סוחר מגילדיה ראשונה ו„אזרח נכבד לדורותיו". כאן מיצרים יי"ש, שמרים, שמן וכוספה. עם פרוץ המהפכה הוצא היי"ש אל תעלת הרכבת. ימים ולילות היו מאות אנשים (שלא מבני־ברית, כמובן) סרוחים בקרבת מקום ושותים לשכרה את היי"ש שזרם בתעלה.

אנו מתקדמים לעבר בית־החרושת לטבק של סטיסון, הגימנסיה של צבירקו, בית־הספר המקצועי, בית־המרחץ של פוחובסקי ומשם לדירת ד"ר שֶרגיי, עם הכרכרה העומדת סמוך לבית ועל דוכנה — העגלון בעל כובע הפרוה („פאפאחה") המנומרת. ד"ר שרגיי הוא רופא בעל־שם, זועם וזועף, קפדן בעניני המקצוע, ולא יטפל בחולים, אלא אם כן יזדקקו אך לו בלבד. ואוי לו לחולה שנמצאו על ידיו סימנים של תרופות לאחר ביקור רופא אחר. הוא קפדן גם בעניני כספים. לא כל אחד יגיע אליו, לא כל אחד יהין להזמינו אליו. ברחובות שונים של העיר תראה את ‚הפאייטון' — הכרכרה של ד"ר קצנלסון האהוב והעדין. ביתו ברחוב אולחובסקי, סמוך לספריה הכללית. הוא עניו, מקשיב לסיפורים על השתלשלות המחלה ומניד בראשו לאות השתתפות.

ד"ר פיאַרטוֹג, עליו מתהלכות אגדות רבות בעיר, יבלה את רוב זמנו בסלובודה ובפיסקי. שם תראוהו חוצה בבוץ כשהתיק עם קנה־השמיעה בידו והוא מצויד בתרופות לחלוקה אין כסף. מתוך עניוות וטוב־לב ישכח את השכר המגיע לו או ישאירנו „בטעות" על אדן החלון. בעת לויתו של ד"ר פיאַרטוֹג (1912) הלכו אחר מיטתו אלפים רבים, ורק בימי המהפכה של 1917 אפשר היה לראות התקהלויות גדולות כאלה.

אלה הם הקשישים שברופאים. אולם קם גם דור צעיר. ד"ר פרוז'ינין, שנראה בעיר במדים, כרופא צבאי, ואחר־כך שימש כרופא אזרחי בעיר, היה חבר בועדה לבדיקת הטירונים לצבא. הוא עלה לאחר מכן לארץ־ישראל ושימש רופא בקופת־חולים בירושלים. ביתו היה ברח' סקוֹבליבסקאיה, בית בנוי לבנים אדו־מות, וסביבו גינה, שמשך אליו את העין בסגנונו המיוחד. בין הצעירים בלט גם רופא הילדים ד"ר אלטשולר, שהיה אהוב על הילדים בעיר, על רפוא־תיו המתוקות.

בין הרופאים שאינם יהודים נודע ד"ר סאקון, רופא קשיש, חרש, אולם טוב־לב, רציני, נעים הליכות ומק־שיב בסבלנות לחולה ולבני משפחתו. אף הוא היה חבר הועדה לבדיקת הטירונים וביתו מלא מבקרים מן האבות, המבקשים על בניהם העומדים להתיצב. בועדה היה עוד יושב־ראש, רופא נוצרי. אותו היה נחוץ „לרכך", ולא ביד „קמוצה".

אין לקפח בפרשה זו את מנדל „דער טוֹקר". אף שלא היה רופא, נמנה עם „המביאים מזור". הוא היה מומחה לשני מקצועות: חרט עץ („א טאָקער"), וממנו כינויו בציבור, והשני — ריפוי מחלת השושנה. אם מצא הרופא כי לקית בשושנה — לך אל מנדל טוקר. הוא ירפא אותך חיש מהר. אליו פנו הן בני הדור הישן והן „המודרניסטים", שלעגו לכאורה לאמונת ההבל במנדל טוקר.

לאחר סטיה „רפואית" זו נחזור שוב לרח' שוסיי־נאיה. לאחר בית ד"ר שרגיי באים אנו לאכסניית סלוצקי ולראינוע „חודוז'סטבני". שם גם בתי־הכנסת הגדולים, של החסידים והמתנגדים, קצהו של השוק, הפוליגון, ואנו בדרך לתחנת־הרכבת ברזינה, לגשר ולנמל של ברזינה, נמל האניות, נמל סירות־השיט ונמל סירות־הדיג.

מבוא מוהילב. המבוא הזה ראשיתו בעברו השמאלי של נהר הברזינה, ובו עובר כביש בריסק־סמולנסק. כאן פרבר זֶליונקה, ובו פונדק הדרכים הידוע „די גרינע קרעטשמע". כאן שוב מנסרות ובתי־חרושת לעץ. השטח נמוך ובאביב, עם הפשרת השלגים, מוצף הוא כולו מים ותושביו עוזבים את בתיהם וחוזרים אליהם רק עם שוך הגלים ורדת המים.

בהמשך לזליונקה נמצאת טיטובקה וכן דוֹמאנוֹבה.

כאן מסתעפת דרך עפר לליובוניץ' ומשם לניסטי, אחד הכפרים הגדולים שבסביבה, וכן לכפר באבין.

במבוא המוהילבי מרוכז מספר רב של דייגים. הדגים בנהר את זאב־המים (העכט), את ה„פלאָטקע", את הקרפיון ואת ה„שלייען". פה מקום המרחצאות לעת הקיץ. בחורף עוסקים כאן הדייגים בנסירת קרח מהנהר ושמירתו במרתפי־הקירור (Холодильники) בשביל תעשיית הבירה וכן בשביל מכירה בקיץ לחולים. למען החולים מרסקים את הקרח לחתיכות, מכניסים אותו לכלי־גומי הנקרא „פענכער" ושמים על הראש, כש־הכלי עטוף במגבת (לחולים קשה מאד מביאים „אפל־ציון", או כפי שקוראים לו עוד „מאראנץ" — תפוז. הוא נקנה בחנותו החדשה לפירות של מאריאסין).

הנהר ברזינה הוא רחב למדי, אולם אין הוא עמוק. בקיץ מתהווים בו שרטונים ולא פעם עלולה האניה להיתקל בשרטון לא הרחק מפאריץ', ולפעמים גם בלוייב, בפתח הדניפר. על הנהר עמדו שני גשרים. האחד גשר־הברזל של הרכבת והשני גשר־הכביש למוהילב. בשנים שלפני המלחמה נבנה גשר־עץ חדש, שנפתח למעבר האניות בהרמת שני חלקיו למעלה על־ידי סיבוב יד של גלגל־מנוף. גשר־העץ הישן יצא אז מכלל שימוש. גשר־הברזל פוצץ בשנות מלחמת־האזרחים שלאחר המהפכה, וזמן רב עבר עד שהתקינו פונטון (גשר על דוברות צפות) למעבר הרכבת. במ־קומות בהם לא היה גשר עברו את הברזינה במעברה („פאָרוֹם"), קורות קשורות זו לזו, ועולים עליהן בגדת הנהר ברגל ובעגלות. רובן של מעברות אלה מושטות על־ידי הטלת מוט ארוך אל קרקעית הנהר והיאחזות בקרקע דוחפת אותה בכיוון הרצוי. במקומות צרים בנהר היו גם מעברות מונעות בחבל ארוך, שנמשך מחוף אחד של הנהר אל חופו השני.

השיט בסירות היה מקובל במיוחד בקרב הנוער ותלמידי הגימנסיות. מספר רב של סירות נמצא בגדות הנהר, שאפשר היה לשכור אותן. התשלום היה לפי שעות השיט. סירות־מוטור טרם נראו על הברזינה. מעטים מאד שטו בסירות קטנות, שנקראו „דושֶגוּבקי" („מכריתי־נפשות"). סירה כזו חטובה היתה מקורה עבה אחת ובה מקום לנוסע אחד המשיט אותה במשוט אחד, ורק מומחים לדבר יכולים לנהוג בה.

מבוא פיסקי חלש על הכניסה מצד פאריץ', אזא־ריץ', קמינקה, קראסנוברג ובילוּבֶּרג וסביבתן החק־לאית. במרכזו של איזור זה עברה הרכבת, שעשתה תפנית חדה לאחר שעברה את רחוב שוֹסיינאיה. בפרבר פיסקי ישבו בעיקר נוצרים. כאן התגוררה גם אוכלוסיה רבה של חזירים, שהתפלשו להנאתם בנהר בּוֹברילה. בפרבר זה היו מצויות התפרצויות של שיכורים, שפגעו ביהודים, שיסו בהם כלבים. כאן אפשר היה לקבל אבן בראש מזאטוטי גויים בלוית הכינוי „ז'יד". בפרבר ברזינסקי פורשטאט ישבו נוצרים, ברובם חקלאים חרוצים ומגדלי ירקות למכירה בעיר — כרוב, לפת, גזר, מלפפונים ובצל.

האוֹבּריב (Обрыв). יפים היו פרבריה של בוברויסק ולעת האביב — ריחם סמדר, אולם יפה שבעתיים היה ה„אוֹבּריב" — הוא הקיר התלול היורד אל הנהר בר־זינה, צפונה מפרבר „מינסקי פורשטאט". כאן, בין עצים מגודלים ודשאים, היו מטיילים בעלי החלומות של בוברויסק, במיוחד בלילות הירח. שמו של המקום שהזדהה עם שם הרומאן הנודע של גוֹנצ'ארוֹב מחיי הניהיליסטים הרוסים, העלה את ערכו בעיני הנוער המתחנך על הספרות הרוסית. בני האינטליגנציה שהיו רגילים להזדמן במקום ראו עצמם כגיבורי ספרו של גונצ'ארוב, אלא שבמקום הרוטונדות של המאה הי"ט נשאו על כתפיהם את התחדשות הנעורים של שנות המהפכה 1905 ו־1917. כאן גדלו האֶס־אֶרים והאֶס־דקים היהודים, כאן טופחו ה„בונד", „פועלי־ציון" והציונים. יתכן שנֶח'קה וברל כצנלסון קבעו כאן את השקפות חייהם. כאן השתבשו גם דרכיהם של סוֹרקין, ראקוב ו„מאָמע" לוריה. כאן צמחו כנפים לאלה אשר חיפשו עתיד לבוברויסק על יד ה„אוֹבריב" — הקיר התלול והמסוכן. חלק מהם יצא מבוברויסק, אף היגר לארצות שמעבר לים. לא רבים מהם מצאו את הדרך לארץ־ישראל.

המהפכה שטפה את הכל ושינתה את חייה של בוברויסק מן היסוד.

יום־השוק

לבה של בוברויסק מבחינה כלכלית היה השוק הגדול במרכז העיר, ולב זה פעם בכל תקפו ביום־השוק הוא יום א' בשבוע. קניותיהם ומסחרם של בני העיר וכן ביצוע הזמנות אצל בעלי־המלאכה, אפשר היה להם שיתמשכו במשך כל ימי החול, אולם האיכר הבא מהכפרים בסביבה אינו יכול לבזבז זמנו. בשבילו קיים רק יום אחד בשבוע, יום א', יום חג והפסקת העבודה, בו הוא מרכז את כל מכירותיו וקניותיו,

עסקיו וצרכיו ונוסע אל העיר. על כן היה היום הרא־שון בשבוע יום ריכוזם של האיכרים באלפיהם על בני משפחותיהם, נשים ובנים מגודלים, בשוקה של העיר. ביום זה נהרו האיכרים דרך כל מבואות העיר. בחורף באו בעגלות־חורף, עטופים פרוות ושמיכות ונעולים מגפי־לבד, ולעומתם עטופים החנונים מעילים וכפפות על ידיהם עד חצי־אצבעותיהם (לשם הקלת פעולת האריזה) ומחממים אצבעותיהם על סיר הגחלים העששות. אלפי יהודים נמצאים אותו יום במגע הדוק עם אלפי גויים. ומגע זה ביום הראשון הוא מקור קיומם הראשי למשך כל ימות השבוע. יש להיאבק על כל איכר, למשוך כל קונה. זו היתה ההוויה התמציתית של קיום יום־השוק השבועי. יש למצוא מקום חניה לעגלות, יש לספק כוס תה לאלפים רבים של פיות, יש לרכוש מספר קונים גדול בכל האמצעים. יש צורך בלגימה ובבתי־מרזח, וכל זה בצפיפות ובדוחק, ויש לשים עין לבל יחסר ולבל ייגנב דבר. יום טרדה ועמל, יום מאמץ ויגע, יום בו תלוי עתיד ליל השבת והטשולנט (החמין) של שבת, בו תלוי גורל חינוך הילדים, תלבושת בני הבית, נדונית הבת וכו׳ וכו׳.

יום־השוק היה בחינת יום־הדין. בו נוצרו הקשרים של כל איכר אל היהודי „שלו" בעיר, בו התפתחו יחסי אמון ויחסי איבה.

השוק השתרע על פני שטח מרוצף של כ־250 עד שלוש מאות דונם בית רחוב מוראביוסקאיה ממערב לפוליגון במזרח. בשטח זה עמדו חנויות רבות בנויות לבנים אדומות בבנינים בני קומה אחת. אל שטח השוק הבנוי צורף גם השטח הפתוח של הפוליגון. כן שימשו לחניית העגלות ולמסחר הרחובות סלוצקאיה השניה עד פושקינסקאיה מצד מוראביוסקאיה וכן כל חלק הרחוב שוסיינאיה, הסמוך לשוק.

השוק היה מחולק מדורים מדורים. בחלק הצפוני נמצאו החנויות למזונות — חמאה, גבינה, שימורים, דבש — עד למגרש תחנת הכבאים. החלק המערבי שימש בעיקר לצרכי הלבשה, סידקית והנעלה. בצד תחנת הכבאים ובין חנויות ההלבשה שלכיוון רחוב מוראביובסקאיה נמצא מגרש עצום בצורת אות ח׳ גדולה, ששימש שוק פירות, ירקות וביכורים. פה היו דוכנים למאות ופירות נמכרו במישרים מסלים קלועים ענפי ערבה. פה היו תפוחים ואגסים טריים ממאי עד ספטמבר, ומשומרים בחורף, בצורת „קוואס־עפיל" או „קוואס" ממש. כאן אפשר להשיג „סוק" — שהוא מיץ מרוכז של תפוחים שהורקבו. פה מקום הירקות למיניהם: תפוחי־אדמה, כרוב, גזר, מלפפונים (טריים וחמוצים), לפת, בצל — הכל לפי העונה ולפי ההצלחה. בקיץ מתרבה המסחר בפטריות ובגרגרים. הפטריות — מהן למאכל מידי (כגון ליסיצ׳קי — שועליות, באבקי — שחרחרות, סירוסבשצקי, פודסולניקי), להבדיל מן ה„בורוביקי" (הארניות), שהן פטריות קשות ומיועדות למשלוח לחוץ־לארץ. יש ליבשן ולהשחילן על חוטים, והעיקר — להיזהר מן ה„מוחומור" (פטריית־הזבובים), שהיא פטריה ארסית, אולם צבע כובעה דומה לפודסול־ניק. והגויה היא המלקטת העיקרית — אל נא תיעלב אם תמצא בסלסלה, בין המינים הכשרים לאכילה, גם את ה„מוחומור" הקטלני.

מי אינו יודע את הטעם הטוב של „ליסיצ׳קי" (שועליות) מבושלים או מטוגנים בחמאה או בשמנת. רבים הזוכרים את הטעם הטוב של מרק פטריות „בו־רוביקי" (ארניות) מיובשות. ועתה לגרגרים. החל מה„צ׳רניקה" (אוכמנית), שאת גרגריה יכולת לאכול כשהם טריים או מבושלים לפודינג או לריבה דלילה. אחריה באו הגרגר האדום — ה„קראסניקה", משהו בין תות לפטל. וכן הפטל (ה„מאלינה"), האוכמניה האדומה („ברוסניקה") והעכבית („אגרעס"), ומכאן ואילך השזיפים למיניהם: הוונגרקה והוודינקה, והדוב־דבנים. ואל לך להינזר מה„וויינפערלעך" ומה„קאלינעס", וכן מן ה„זשוראבינעס", אם כי האחרונים טובים בעיקר לכרוב החמוץ.

הכל, הכל תמצא בשוק. כאן עומדים צפופים לאל־פים ומשתחוים רווחים. ליום השוק מובאים עגלים, פרות, סוסים, שחת למכירה. כל אלה תובעים שטחים נרחבים וגם אביזרי שקילה ומקומות שתיית מים לאדם ולבהמה. מעבר לתחנת הכבאים ודרומית לה משתרעים שטחים פתוחים לעגלות השחת וכל הכרוך בזה. כאן בנין ה„מירניצה" — מקום השקילה והמדידה, וכאן ה„פומפה" (משאבת־היד למים) הציבורית. עם האי־כרים באים כלבים, מהם נגועים או חולים. ועורפי־הכל־בים משוטטים ותופסים אותם בפלצוריהם, מכניסים לעגלה העשויה לדבר ומובילים אותם להשמדה. המקום בו עומדת עגלת הכלבים נקרא „טור הכלבים" (Собачий ряд).

מכאן נכנס אתה לשטח פתוח, שצירו האחד הוא הפוליגון על חניית העגלות, וצדו השני הוא חלקו המערבי של רח׳ מוראביובסקאיה. השטח סגור מדרום על ידי בנין חנויות ארוך כשלוש מאות מטרים, בן קומה אחת. בו מרוכזות חנויות הברזל, הפחחות, תי־

קוני מכשירי עבודה וגם בתי־המרזח. ובשטח הפתוח — ה„טולקוטשקה" (Толкучка) — השוק לכל מיני מציאות וגם — למעשי רמאות. פה חפצים משומשים, שעונים, צמידים, סידקית, מגפים, סכינים; והכל נמכר תוך הכ־רזות קולניות וצעקות מרעישות, תוך צפיפות, קללות ויללות. תגרנים ותגרניות, קונים וקונות מצטופפים, פני כולם אדומים, קצתם מהתה שהתחממו בו וקצתם — מן היי"ש שעלה כבר לראשם. כאן מריבות ומכות, כאן מוליכים שולל ומוכרים מטבעות־נחושת בתור מטבעות־זהב. כאן נכנסים לחנויות עשר פעמים עד להשתוות במחיר, עד לגמר העיסקה ועד לספירת הכסף. והכל בסגנון מיוחד של שכנוע, פיתוי, כפיה והקנטה, סירוב והסכמה, דחיה והתפשרות.

פה גם הקוסמים, עושי־הלהטים, מגידי־העתידות והחוזים־בקלפים, פה תראה את הדוב המרקד, הקוף העושה את העויותיו, או את התוכי המושך בכרטיסי־הגורל.

פה נעים ונדים איכרים ואיכרות; מוז'יק וחוחול; פאנים ופאנות; צעירים וזקנים; יהודים עטורי זקנים וגם מגולחים, ופה תשמע מדי פעם בפעם גם קריאות יוצאות־דופן. אלה הם מוכי הגורל של העיר. בהם אותו „ויליוטה", אשר מתוך נקיפת מצפונו על שמכר בשר טרף והכשיל בו את הרבים, חפר קבר לעצמו בבית־העלמין וישב בו כמה ימים, ומשהוציאוהו משם שוב לא התישבה עליו דעתו. כאן הניך „דער משוגע־נער" ודוד „די ברויע". בגדיו של זה האחרון קרועים ומטולאים, והוא עושה בלי הרף העויות ומעוות פרצופו באיומים, כשהוא מפלס דרכו חיש מהר. כולם מכירים אותו, כל איכר וחייל כבר ראוהו מספר פעמים כמספר הביקורים בשוק. כאן גם דויד „טשעסט" (Честь), זה אשר נפגם בהיותו בצבא ונשאר בידו המנהג להיות מצדיע בלי הרף לכל עובר ושב. כאן גם „פשקה די משוגענע" ועוד. הם חלק מהווית השוק, בשר מבשרה של בוברויסק. אל תיכנס עמהם בויכוחים, אל תנוד לגורלם. תן להם לפלס דרכם בתוך ההמון. רק את „מאַמע" לא תפגוש כאן. הוא מן ה„אינטליגנטים", מקומו הקבוע בבית־מסחר־הספרים של גינזבורג, עד לקיוסק העתונים שברחוב סקובליבסקאיה. ממנו יש להיזהר, ובעיקר — נערות. בית־מחסה לחולי־נפש לא היה בבוברויסק, ועלובי־גורל אלה היו סובבים ברחו־בותיה, ואין להם מושיע.

דרומה, עד לרח' שוסיינאיה, נמשכים בתי־מלאכה לחייטות, סנדלרות, נגרות, מסגרות וכד', כאן גם מקומן של המספרות.

עגלות האיכרים חונות גם בסביבת השוק. העניים שבאיכרים חונים בשטח הפתוח. אמנם כאן נתונים הם לגניבות ולסחיבת השחת או שיבולת־השועל, אולם אין חניה זו מחייבת אותך לקשר עם מישהו. איכרים אמידים מכניסים עגלתם לחצרו של יהודי נאמן עליהם, על פי רוב מיוצאי כפרם. פה מוצא הוא מקום שמירה לחפציו, אשתו מקבלת הדרכה ועצה אילו תכשיטים עליה לקנות ומה מחירם, כאן שותה הוא כוס תה ואין איש עומד עליו ומצפה שיפנה מקומו בגלל הדוחק. ברח' סלוצקאיה שתים נמצאות האכסניות של הלוסק, סלוצק, פאריץ' ואזאריץ', ברחוב שוסיינאיה חונים בעלי־העגלות על כרכרותיהם מסטאריה־דורוגי ומסלוצק. כאן בתי־המלון „חרסון", „חארקוב" והמלון הגדול „ברזינה", שבו נחים המתווכים, הסרסורים מן העיירות, וסוחרי חוץ שבאו מן ה„יוג", דרומה של הארץ. יש לחדש יחסים עם סוחרים, יש לשנות חוזים עם הפריצים על חכירת החלב, העגלים וכו'; ובמידה שחלו שינויים בשוק העצים יש לבוא בדברים עם המוכ־רים והקונים גם יחד, יש למסור הוראות לחוכרים בכפרים, אבל קודם כל נחוץ לחטוף שיחה עם ה„גראף". כל אלה שוכנים במלון „ברזינה", משחקים „ביליארד", אוכלים ארוחה ממטעמים מודרניים, כשמלצרים משמ־שים אותם. מכאן אפשר לחזור לפאריץ' ולאזאריץ' ולספר נסים ונפלאות, גוזמאות, וגם קצת בדיות על מנת להוסיף נופך חן לעבודת יום־השוק הקשה.

יומו של השוק אינו מתחיל בשעה הרגילה בבוקר, עוד בטרם עלות השחר יוצאים הזריזים שבסוחרים אל מבואות העיר לקדם פני אלפי העגלות, הנמשכות עמוסות בשר, חמאה, שמנת, גרגרים, פרות ועגלים. כאן משתדלים לקנות ישר מן העגלות ובמחירים זו־לים יותר. בטרם הגיע האיכר אל השוק נתון הוא יותר לשכנוע, הוא שקט יותר וותרן יותר. כן אפשר להכביד עליו ולעצרו על־ידי הורדת משא כבד על הארץ, לשם בדיקה כביכול. לפעמים עורך לו האיכר את חשבון זמנו: ענינים רבים לו לסדר בעיר, ואם ישתחרר מתוצרתו, יוכל לערוך ביתר תשומת־לב את קניותיו. לקונים יש לעתים חשבון מרחיק־ראות להעלות את המחיר, מתוך חישוב כי על־ידי כך יבוא האיכר להוריד את הסחורה בחצרם או על יד חנותם ויקנה אצלם את הדרוש לו. חניה קרובה של איכר עלולה

להביא לכך ששארית השחת שתישאר על־יד עגלתו תשמש מזון לפרה או גרגרים לעופות, וגם בזה יש משום רווח מה...

היום רד, עמלי יום־השוק למאותיהם ולאלפיהם חוז־רים, לרוב זוגות, איש ואשתו, לבתיהם. המאחרים לחזור נושאים פנס בידם להאיר את אפלת הרחוב, יש ללכת בזהירות, בעיקר בימי הקפאון הקל של החורף, כשאפשר להתחלק בנקל. הידים אוחזות ביד אחת בפנס, ובשניה סיר הגחלים המשמש לחימום הידים. האנשים עייפים עד כדי אפיסת כוחותיהם, סחוטים ורעבים, כי כל אוכל חם לא בא עוד אל פיהם. אחרי תפילת מנחה ומעריב יש לערוך את החשבון ואת התכנית ליתר ימי החול של השבוע. חיש מהר יעברו ימים אלה, תבוא השבת, ויש לדאוג לבשר ולדגים, לצימעס, לקוגל וללפתן. והרי כבר הגיעה הבת לפרקה, או הבן לבר־מצוה. מרובים צרכי עמך בבוברויסק...

עמלי יום־השוק עולים על מיטותיהם וישנים שנת ישרים, שנת תוחלת, שנת תקוה, שאלהי אברהם, יצחק ויעקב יעמוד להם בעת צרה ומצוקה כשם שעמד לאבותיהם. בוברויסק ישנה.

שבתות ומועדים

ביום הששי מקדימים בני בוברויסק לעזוב את עסקיהם. יש להתרחץ בבית או בבית־המרחץ, יש להתכונן לקבלת פניה של שבת־מלכתא. עם שקיעת החמה מהבהבים אלפי נרות שבת מחלונות הבתים בני הקומה האחת, הסמוכים למדרכות הרחובות. אור זרוע על כל בית, אור ומנוחה לעמלי העיר.

למחרת היום אפשר לאחר קום. התפילה בבית־הכנסת מתחילה בשעה מאוחרת יותר. כל בתי־הכנסת מלאים מתפללים עד אפס מקום; פעם יעבור על יד התבה חזן זה ופעם אחר. בחגים יבואו לעתים לבוברויסק גם מגדולי החזנים, וביניהם גם קוראטין וגם סירוטה. הילדים מתפזרים לשחק את משחקיהם, — מחבואים, כפתורים וכדומה. ויש המשחקים במשחקים מורכבים יותר. מהם במשחק הדומה ל„הוקי" ועיקרו הכאת מקל על גבי כדור עשוי פקעת חוטים, ויש משחק ה„נעמצי": תקיעת מקל באדמה וזריקת תנופה של מקל קטן יותר המונח על שתי אבנים כחצובות. תלמידי הגימנסיות נוהגים לשחק בכדור־רגל. פה ושם מפריחים „נחשים מעופפים" (עפיפונים) ארוכי־זנב. בעיר טרם היו חוטי חשמל, ואין חשש של נגיעה בחוטים.

בימי הקיץ היו יוצאים לרחוץ בנהר ולשוט עליו בסירה, או לטייל בחורשות ה„רושצ'ה". חבורות חבורות שרועות על העשב הרך שמתחת לעצי החורשה. פה קוראים בספר ושם עורכים „דיסקוסיה". האוירה היא של שקט, של לבלוב. רק רוכבי האופניים (כן, בבוברויסק כבר ישנם רבים המרשים לעצמם לנסוע באופניים בשבת!) נכנסים לפעמים אל בין החבורה ומעוררים בהלה של צחוק־שובבים. יודעי רכיבה מנסים לרדת בשיפוע סוללת התעלה, דבר זה נחשב לספורט שלא כל אחד יכול לעמוד בו. בחורף נוסעים להחליק על פני הנהר במחליקיים או לגלוש במזחלת על פני השלג. יושבים בבתים, קוראים בספרים ומתוכחים על מאמריהם של גרצן, דוברוליובוב וצ'רנישבסקי. גם ניצשה וטולסטוי משמשים חומר לשיחה.

לאחר ארוחת צהרים, הכוללת מנות דשנות של בשר, דגים, טשולנט, קישקע, צימעס, עם או בלי שזי־פים, באה השינה הערבה של שבת. רק פעם בשבוע זוכים בה, והיא נעימה ומרעננת לב ומוח. אם טשולנט כזה אכלת ושינה כזו חטפת — מי ידמה לך, היהודי? אמונה, אמונה — והכל יבוא על מקומו בשלום.

הנוער מקדים לצאת אל הרחוב. נוהרים אל הסתע־פות הרחובות מוראביובסקאיה־סקובליבסקאיה. משני צדי רחוב מוראביובסקאיה מתחיל להתנועע ים של ראשים. זהו טיול השבת. קשה למנות כמה פעמים עובר כל אחד את הרחוב מראשיתו ועד סופו וחוזר חלילה. ההולך ימינה, לצד פרבר פיסקי, יגיע עד לפסי־הרכבת ויחזור; ההולך שמאלה, לצד „מינסקי פורשטאט", יגיע עד לרחוב סטוליפינסקאיה — ויחזור. המרחיקים לכת ילכו בכיוון זה עד גוגוליבסקאיה. מכאן ואילך עלול כלב „לצאת ממאורתו", ועל כן טובה הזהירות. בימי הקיץ אפשר לטעום בדרך גלידה, ובחורף — קוואס, „קוואס־עפל" או תפוח מצופה גבישי מתיקה. כאן מתערב הקהל האזרחי עם המטיילים מהצבא על חייליהם וקציניהם. האחרונים עם בני משפחותיהם. מעטים נכנסים אל „רסטוראן זלדוביץ", אל זה של סטרופינסקי, או אל הקונדיטוריה של שיינהאוז ושיינין, או של ה„טערקס־פעקארניע".

עם חשכה מתמלאים שלושת בתי־הראינוע בעיר: ה„חודוז'סטבני", ה„גיגאנט" ו„ויס מיר" („עולם

ומלואר"). אם יש בעיר תיאטרון יהודי יתמלא אף אולמו מפה אל פה. באולם מכבי־האש יתקיים לעתים ערב תלמידים ובו הצגה עצמית או קונצרט ספרותי־אמנותי עם קונפטים, הגרלות וריקודים. בגן העירוני מנגנת התזמורת העירונית וצלילי המארשים מתפשטים בכל קצות העיר. הנה שקעה השמש ובמועדונים עוסקים בני הנוער בויכוחים: מהו העם היהודי: האם עם הוא, לאום או דת? האם הוא עם פרוליטרי, עם של סוחרים או של בעלי־מלאכה? מה הדרך להבטחת עתידו: טמיעה בגויים או חיזוק הלאומיות? האם יש להבדיל את העובד משאר המעמדות ולבנות את עתידו בשיתוף עם פועלי העולם כולו או ללכת עם כלל ישראל?

האם יש לבנות תרבות עצמית, הבנויה על מסורת היהדות וערכיה, או לקבל תרבות עם זר? האם יש לקבץ את פזורי העם בפינת מולדתו או להשתרש בארץ הגלות? במועדוני המפלגות ישקלו הדברנים דבריהם במאזני ההגיון, כשהם מבססים אותם ביסוס עיוני, מציאותי ומעשי. ובבית־אמא וסבתא רכונות על ה„צאינה וראינה", „אלהי אברהם, יצחק ויעקב". מחר עם בוקר יש למהר ולקדם את פני האיכרים במבואות העיר; יש לצאת אל היערות, אל העיירות. יש להתחיל שוב בגלגל העמל והיגע של ימי החול.

השעה מאוחרת, בוברויסק ישנה. מוצאי־שבת, מחר יום־השוק...

שמעון גינזבורג

ר ש י מ ו ת

דואר ועתונים

לפני שנות התשעים למאה שעברה לא היה בבוברויסק בית־דואר. המכתבים והעתונים היו מגיעים, כנראה, לתחנת־הרכבת, נמסרים ליענק׳ל פוטשטער ומתחלקים לפי הכתובות על ידו ועל ידי בנו ובתו שעזרו לו. הם ידעו את תכנו של כל מכתב ומכתב, וביחוד אם בא המכתב מ„אמעריקע", עם כסף או בלי כסף, כי כאשר היה בא מכתב שהכיל כסף או הבטחה לשלוח כסף, היה יענק׳ל פוטשטער תובע תשלום נוסף על הקופיקה, שהיתה משתלמת לו כרגיל על ידי מקבלי המכתבים. אם היו במכתב או בעתון דברים שהיו עלולים לענין גם אנשים אחרים, היה מגלה את ה„סוד" בקולי־קולות בלכתו ברחוב (מכאן הביטוי הרגיל בעיר „יענק׳ל פוטשטער׳ס סוד"). חוץ מזה היה מוריד את הבולים מן המעטפות, מוחק את החותמות בנפט, מיבשם על המיחם ומוכרם מחדש.

בתחילת שנות התשעים נפתח בית־דואר בפינת אחד מבניניו של בית רבינוביץ. אז נתגלה לפתע שישנם צעירים בבוברויסק, מפני שקודם לא היה להם מקום להתאסף. עכשיו היו מתכנסים, בנים ובנות מבני 12 עד 18, רובם בני המעמד הבינוני והנמוך יותר, בפתח בית־הדואר. הימים היו ימי משפט דרייפוס והצעירים היו מתוכחים על „זולע" (זולא) ועל לאבורי (סניגורו של דרייפוס). פעמים היו מתאספים עד מאה צעירים (וצעירות בודדות) בחדר האחד של בית־הדואר, וכדי להכשיר את נוכחותם היו נדחקים מפעם לפעם אל אשנב הדואר לשאול על מכתבים. ממול לבית־הדואר נפתחה חנות ובה מכשירי־כתיבה. בחנות אפשר היה לבקש שיכתבו לך „פרושֶניה" (בקשה).

פרשת דרייפוס עוררה את התיאבון לקריאת עתונים, ובכל בתי־המדרשות היו „חכמי ליזשאנקע" מתוכחים על דרייפוס, על ביקסנפלד (לורד ביקונספילד) ושליסלבורג (סולסברי) ומצטטים את דברי נחום סוקולוב מ„הצפירה".

בבוברויסק התקבלו אז עתונים רבים: גליונות „המליץ" לאינטליגנציה הנוטה ל„חיבת־ציון", „הצפירה" — לסתם בעלי־בתים ול„חכמי" הפוליטיקה. מן העתונים הרוסיים היו מקבלים בעיקר את ה־ „Биржевые Ведомости" („ידיעות הבורסה"). העשירים חתמו גם על ה־ „Новости" והקבלנים הממשלתיים קיבלו את העתון הרשמי למחצה „Петербургские Ведомости". החדשות המקומיות היו מתפשטות כמקודם בעל־פה על ידי יענק׳ל פוטשטער, או מחנותו של מוכר־הספרים ר׳ יעקב גינזבורג.

בבתי־המדרש

בשנות השמונים תפס בית־המדרש מקום עיקרי בחיי היהודים בבוברויסק. בבוקר היה בית־המדרש הומה מהמנינים המתקבצים לתפילת שחרית הן באולם והן ב„קהל־שטיבל". לאחר התפילה, עד השעות 10—11, יושבים עוד בעלי־בתים הגונים (ואמידים) ולומדים דף גמרא. ר' יוסף מרגולין, מעשירי העיר, מלוה בריבית, יושב בבית־המדרש הגדול של המתנגדים כל היום ולומד פרק יחד עם „עוזרו" ר' לייב ממינסק (לייבע מינסקער), בטלן מכובד, „עשירי למנין" קבוע וידוע כלמדן ובקי בתלמוד. ר' בן־ציון קצנלסון (סבו של יצחק טבנקין) יושב על יד הדלת כשרגלו האחת מקופלת מתחתיו ועוסק ככה בגמרא כל היום. מעט מעט מתלקטים ה„בחורים" מן החוץ, „בני־טובים", שנשאו להם בנות מבוברויסק, המתחילים את לימודם בגמרא בדף שהפסיקו בו אתמול. אליהם מצטרפים לומדי בוברויסק, ביניהם אנשים מגודלים ומבוגרים, שכבר הספיקו להיות בוולוז'ין, מיר וביתר הישיבות המפורסמות בליטה, וקול הניגון הישן המסורתי של לימוד הגמרא משתפך מקיר לקיר. בינתיים נכנסים לשעה קלה סתם יהודים להציץ בספר או להתחמם מעט (בימי החורף), כי בבית־המדרש חם תמיד. נשים צדקניות דואגות תמיד שלא יחסר הדלק, והרי עצים בבוברויסק אין צורך להביא ממרחקים... בבתי־המדרש משתהים, עד הצהרים לפעמים, יהודים בעלי זקן, שנשותיהם, נשי חיל, כבר דואגות וטורחות בעסקי החנות, והם מצטרפים לחבורת „חכמי ליזשאנקע" (כך קראו ל„פוליטיקאים" של בית־המדרש על שם הכרכוב שעל יד התנור הגדול, שעליו בילו את מרבית זמנם), העוסקת בענינים העומדים ברומו של עולם. ביום החמישי (שבו היו רבים לנים בבית־המדרש ולומדים במשך כל הלילה) היה מספר הלומדים רב יותר, וביחוד בתקופה שבה היה ר' שמואל אלכסנדרוב נותן שיעור בגמרא. אז היו מתאספים כ־70 בחורים, כנראה גם מבתי־מדרש וישיבות אחרות בעיר.

בבתי־המדרש הקטנים לומדים רק בודדים, מאלה האוהבים ללמוד ביחידות. ככה נהג יוס'לה בן ר' רפאל שפירא, ששימש לאחר מכן רב באחת משכונותיה של תל־אביב.

בין בתי־המדרש הקטנים התבלט בית־מדרשו של נחום בינה'ס, שבו שכנה הישיבה של ר' אברהם ירמיה'ס, או בית־המדרש בפלאַן המינסקאי, שבו לימד הרב של הפרבר („דער מינסקער פלאַנאָווער רב"). בבית־מדרשו הפרטי של הגביר ר' בועז רבינוביץ ישב „המגיד העיור" (דער בלינדער מגיד), פרוש מכל אדם, ולמד תורה ביום ובלילה.

„הספריה הקטנה" (ביבליוֹטיצ'קה)

בראשית שנות התשעים יסדתי (בלי מחשבות רבות) אוסף ספרים קטן בכוננית אחת בחדרי (היסוד היה ספר של דויד ריקארדו, שזכיתי בו בהגרלה). לא עלה אז בדעתי שיצמח מזה מוסד שישפיע על התפתחות הנוער בבוברויסק. אולם למזלה של התחלה זו יזם ממש אותו זמן אליושה פרידמן (בן־בתו של א. י. פפירנא, שלמד בגימנסיה בסלוצק), הקמת חוג „מורים" (מבני הנוער, שנתפסו להשכלה וידעו מעט רוסית) להפיץ את ה„השכלה" (כלומר, את ידיעת השפה הרוסית) בין בחורי הישיבות. בני חוג זה תרמו מספריהם לספריה, שהלכה וגדלה. לאחר שנשאתי אשה, עברו הספרים לספריה שהקים אז ליאון לוזינסקי ולאחר מותו ניהלה אותה חיה־רחל אלמנתו. שם היוותה ספריה זו מדור מיוחד.

מחלקי הספרים היו שני בחורי־ישיבה, סיבירסקי וירושלימסקי, שקיבלו, כמדומה לי, עשרים קופיקות שכר עבודתם. אף כי ביקרתי והשגחתי על הספריה, כבר הוטל אז עיקר העבודה על ברל כצנלסון הצעיר, שבידיו החרוצות הלכה הספריה וגדלה ושיגשגה. מאחר שלא היה לספריה די מקום בביתו של לוזינסקי, עברה לרפת של הוריה של רודה קצנלסון. שם טיפלו בה רודה ושמואל קצנלסון, ואז הפכה למרכז ההשכלה של הנוער מבני המעמד הבינוני והעני. כאשר באתי לבוברויסק בימי־הפגרא מאוניברסיטת קיוב (בראשית המאה הזאת) והשתתפתי באסיפת „תומכי הספריה" (ואז כבר התקיימה הספריה העירונית הגדולה על שם פושקין ובה אולם קריאה לעתונים), פגשתי שם רבים ממשכילי העיר ועסקניה, כמו אייזיק אסתרין, שלמה פריד, אריה מזיא וכל הבחורות המשכילות.

בראשיתה התרכזה הספריה בעיקר בספרות קלאסית וספרות ילדים רוסית, אחר כך, בהשפעת „חובבי־ציון", נכנסו אליה גם ספרים עבריים רבים, ובסופו של דבר גברה בה השפעת ה„בונד", וגדל המדור של ספרות אידיש. על גורלה של הספריה לאחר שעזבתי את בוברויסק, לא ידוע לי דבר.

מרדכי קצנלסון

קטעי זכרונות

החרושת בבוברויסק

בבוברויסק, שנמצאה בלב איזור יערות הברזינה, התפתחה מאד חרושת העצים והמסחר בהם. את העצים הגדולים היו משיטים ברפסודות על פני הבר־זינה וממנה אל הדניפר — לדרום־רוסיה („יוג" בפי הבוברויסקאים), את העצים הקטנים היו מנסרים ללוחות. חלק מהם נמכר וחלק — נשלח ברכבת דרומה. מעצי־אלון היו גוזרים חלקים מיועדים לתע־שיית חביות (Клепки), שהיו נשלחים לדנציג, להמבורג ועוד.

כ־15 מנסרות היו מפוזרות לאורך הברזינה. מן המשפחות שעסקו בנסירת העץ והמסחר בו אזכור את משפחת גייסינוביץ (אביו ודודו של אבא אחי־מאיר ז"ל), את פייה־בריינע קצנלסון, אלמנתו של סוחר גדול. אחד מבניה, ניסן, קנה עם שני שותפים שטח עצום של יערות מהגראף פוטוצקי על־יד העיירה ברזין. ניסן קצנלסון נודע לאחר מכן כאחד מעוזריו הקרובים של הרצל וכציר לדומה הרוסית הראשונה.

סוחרים גדולים אחרים היו זוסמן, רוזובסקי, האחים גוטקין, שוסטק, מירנבורג, אייזיק אסתרין, עסקן ציבורי חשוב ומ„פני העיר".

נוסף לענף העיקרי — עיבוד העצים — התקיימו בבוברויסק בתי־חרושת אחרים: בית־חרושת גדול לשמרים וספירט של יעקב רוזובסקי, שסיפק מתוצרתו לכל הסביבה; בית־החרושת לטבק של האחים סטיסון; בית־חרושת גדול לשמן של וילנסקי וקטן יותר — של גרצ'יקוב; לאחיו של גרצ'יקוב השתייכה טחנת־קמח גדולה בטיטובקה (פרבר של בוברויסק). טחנת־קמח אחרת, של קראצר, עמדה סמוך לתחנת הרכבת בוברויסק. בית־חרושת גדול ללבנים של ארע (אריה או אהרן) רוזנברג, באמצע ה„בערעזינער פארשטאט". משפחת ניסן קצנלסון, סוחרים בסוכר, היתה בעלת ספינות־מנוע על הברזינה (בני משפחה זו — כשרוניים ועסקני ציבור, עלו ארצה, מהם עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה). סמוך לפרוץ מלחמת־העולם הראשונה הוקם בבוברויסק בית־חרושת מודרני ללבדים. כן היו בעיר כמה מפעלים קטנים יותר.

בכל מפעלי התעשיה עבדו פועלים נוצרים, ;רק בבית־החרושת לטבק הועסקו גם מספר פועלות יהו־דיות. לעומת זאת שימשו היהודים כפקידים מומחים, זבנים.

יומנו של חנוני

המסחר הזעיר בעירנו היה מרוכז בשוק, שהיה בנוי על מגרש רבוע בין הפוליגון ממזרח, רחוב מורא־ביובסאיה מצפון, רחוב סלוצק השני ממערב ורחוב שוסיינאיה מדרום. מדי יום ביומו נהרו איכרים מן הסביבה, ממרחקים עד שלושים וארבעים וירסטאות, אל שוק זה למכור בו את תוצרתם ולקנות בו את הדרוש להם, שאין הם יכולים ליצרו בכפריהם, כגון: מלח, נפט, בדים לתלבושת חגיגית, קמח לבן, סוכר, מכשירי עבודה, מחרשות. הסוחרים והחנונים היו כמעט כולם יהודים, פרט לפינה קטנה בה היו סוחרים נוצרים מוכ־רים בשר טריפה. באמצע השוק היה רחוב שקראו לו „שורת הכלבים" (Собачий Ряд) (בין הרחובות מוראַב־יובסקאיה ואלחובסקאיה), בו יכול היה האיכר להשיג את כל הדרוש לו, מחוט ועד מחרשה. מאות משפחות התפרנסו מהמסחר עם האיכרים.

עשרות משפחות יהודיות היו מתפרנסות ממכירת משקה, שקראו לו ברוסית „פיאלקה" (Фиалка) והיה אהוב מאד על האיכרים, ועוגיות (Пряники) עשויות קמח ודבש מלאכותי (Патока). משפחות רבות היו מח־מיצות תפוחים בימי הסתיו, שומרות אותם במשך כל החורף במרתפים. באביב ובסתיו היו יוצאות עשרות יהודיות עם סלים ומוכרות את המשקה הצונן, שנעשה מתפוחים אלה, לאיכרים.

יומו של חנוני בשוק היה מתחיל בשעה מוקדמת בבוקר, כשהוא הולך מרחק רב ברגל, עובר את הברזינה לפרברים טיטובקה ווָליונאיה קורטשמה. בטיטובקה היתה הצטלבות הכבישים להומל ולמוהילב. בשני הכבישים הללו היו באים איכרים על עגלותיהם. לכל חנוני היו לקוחות משלו, ובהגיע האיכר „שלו" היה החנוני מתישב עמו בעגלתו ומביא את האורח לביתו. המסחר עם האיכרים היה מפותח ביותר בימות

הסתיו והחורף, כשהאיכר היה פנוי מעבודות השדה. נוסף על המכירה לאיכר „שלו", היה החנוני מתווך בינו לבין סוחרים אחרים, עוזר לגוי לקנות את כל הדרוש לו במיקח השווה. שעות ארוכות, ולעתים אף יום תמים, היה החנוני עוסק עם האיכר שלו. אותה שעה נמצאה בחנות אשתו ושירתה את הקונים. עם כל טרדותיו לא היה החנוני מחסיר את תפילות מנחה ומעריב ובהפסקה בין שתיהן היה מקשיב לשיעור בגמרא או לומד בעצמו.

בערב היה החנוני מוציא את ה„לייסטער" — כעין פינקס חשבונות מרופט ומשומן, היה עובר על חשבונותיו ומסכמם. אחר כך היה בודק אם הילדים למדו ב„חדר", ועולה בשעה מאוחרת, עייף ורצוץ, על משכבו. נשות החנונים היו אף הן טרודות במשך כל היום, עליהן היה מוטל כל עול סידור הבית: בישול, תפירה, נקיון, השגחה על הילדים ושליחתם ל„חדר", ונוסף על זאת ישבו בחנות בעת היעדרם של בעליהם. ואחרי יום עבודה כזה היו יוצאות עוד ל„עבודה ציבורית" — על פי רוב איסוף נדבות ומסירתן למישהו הזקוק לכך.

בית־הכנסת של העגלונים

העגלונים היוו את השכבה הנחשלת ביותר בחברה הבוברויסקאית. הם ראו עצמם מקופחים בחלוקת הכי־בודים, בעליות לתורה וכד' בבית־הכנסת הגדול. התארגנו והקימו להם בית־כנסת משלהם. אך במהרה נתגלו חילוקי דעות בינם לבין עצמם. אף בתוכם התבלטה שכבת תקיפים, מבוססים יותר במובן חמרי לעומת האחרים — ה„פרולטרים" הגמורים. לעתים החריפה המחלוקת עד כדי צעקות ותגרות־ידים. בסבי־בת בית־הכנסת התגורר יהודי אמיד, פישל רבינוביץ. גם הוא היה מתפלל לעתים בבית־הכנסת של העג־לונים, משום שזה היה סמוך לדירתו. העגלונים פנו אליו וביקשוהו לפשר בין הנצים ולהיות להם לגבאי, והוא אמנם הצליח בתפקידו זה על הצד הטוב ביותר. הוא הביא סדר ושקט בבית־הכנסת והיחסים הפני־מיים באו על תיקונם.

פועלים ובעלי־מלאכה

לא היו בבוברויסק פועלים שכירים יהודים בתע־שיה, פרט למספר פועלות שכירות שעבדו בבית־חרושת לטבק. אך רב היה מספרם של בעלי־מלאכה על מקצועותיהם השונים. ביחוד גדול היה מספרם של החייטים. במבצר בוברויסק חנו כ־5000 חיילים וקצינים, כן היו משפחות פקידים רוסיות ומשפחות יהודיות אמידות. כל אלה סיפקו עבודה לחייטים. היו בתי־־מלאכה לחייטות שהעסיקו 10—12 פועלים שכירים.

הבנאים היו אף הם יהודים, וכאשר עלתה בוב־רויסק באש ב־1902 והותר לבנות בתים מלבנים במקום בתי־העץ השרופים — היו הבונים יהודים. נגרות בנין וריהוט היתה אף היא בידי יהודים, בינ־הם היו גם מומחים, שבעלי האחוזות בסביבה הזמי־נום לעבוד בבתיהם.

הפחחים היו כולם יהודים, מצבם הכלכלי היה ירוד ביותר. הם עבדו בעצמם ועמהם עבדו בניהם, ורק לעתים העסיקו פועל או שנים. גם כיפות הכנסיות בעיר ובסביבתה נעשו על־ידי פחחים יהודים. קרה מקרה ואחד הפחחים יצא עם שולייתו לתקן כיפת כנסיה בכפר סמוך לבוברויסק. תוך כדי עבודתו הס־תכל הנער בחור שבגג, ראה את האיקונין של האם הקדושה והפליט בקול רם הערה עסיסית חד־משמעית בליווי גידופים וקללות עסיסיים, שבהם התברכה השפה הרוסית. קמה שערוריה והנער הועמד לדין באשמת חילול הקודש, ובעמל רב נחלץ, בעזרת עורך־דין, מצרה רבה ויצא בעונש קל בלבד.

בבית־המלאכה לחרטות של יוסילביץ עבדו כעש־רה פועלים, יהודים ורוסים. היה בבוברויסק רחוב שלם של נפחים — מהפוליגון עד רחוב פושקינסקאיה, ברובע זה עמדו עשרות נפחיות. המקצוע היה עובר מאב לבנו. הנפחים עסקו בפרזול דלתות וחלונות, עשו מחרשות ומשדדות. בקיצור, הם ביצעו עבודות שבי־מינו ממלאים אותן רק בתי־חרושת.

גם את עוזרות הבית היהודיות יש לצרף למעמד העובדים. במשפחות אמידות היה נהוג להעסיק טבחית יהודיה וחדרנית נוצריה.

מצבם הסוציאלי והתרבותי של בעלי־המלאכה היה ירוד ביותר. הילדים למדו בתלמוד־תורה ונלקחו בגיל צעיר לעזרת אבותיהם. זכורה לי מורה אחת בבית־הספר, שהיתה בת של סנדלר, והדבר עורר הת־פעלות כללית. רק לאחר המהפכה התחיל להציף את בתי־הספר גל של ילדי עניים.

הגנה עצמית

ב־1905 התארגנה הגנה עצמית. הנשק החשוב ביותר שימשו אקדחים. כן השתמשו בכמה סוגים של נשק קר, תוצרת יהודית מקומית: א) כסיית־עור ובקצותיה חתיכות ברזל. ברוסית קראו לכסיה זו „ז'ליזנאיה פירטשאטקה" („כסיית־ברזל"). ב) קפיץ ברזל באורך 20—25 ס"מ. מצדו האחד היה מחובר לידית־עץ קשורה לחתיכת עור ובסופו חתיכת ברזל. בשני סוגי נשק אלה היו מכים בגויים שהתפרעו. לפרעות של ממש לא הגיע הדבר אף פעם בבוברויסק.

בדרך כלל שררו יחסים תקינים עם הגויים, והגויים פשוט לא העזו לפתוח במשהו „רציני", ולרוב לא חרגו ההתנגשויות עם יהודים מקטטות, שפרצו מפעם לפעם בימי השוק. הקטטות היו פורצות לרוב לאחר שגוי נתפס בגניבה וספג מהלומות מידי יהודים. השמועה היתה פושטת בין הגויים ש„מכים נוצרים" (бьют православных) והיו מתקהלים להגן על אחיהם. אז יצאו כנגדם בחורים גברתנים („די יאַטן"): עגלונים, קצבים, נפחים, ובעזרת כלי־הנשק הנזכרים לעיל, בתוספת צירי עגלות ויצולים (נשק הנפחים בעיקר), היו „מרגיעים" את המתפרעים.

יעקב ליפשיץ

טיפּן פון באַברויסק

א. די טרעגער

באַברויסק איז געווען באַרימט אַלס האַנדל־שטאָט. פאַרמאָגט 2 וואָקזאַלן: „באַברויסק" און „בערעזינא" און אַ „פּריסטאַן" (וואַסער־פּאָרט) ביי דער בערעזינא. ביז 1914 האָט די שטאָט סלוצק ניט געהאַט קיין באַן, פלעגט מען די סחורות: תבואות, פּרוקט אדג"ל טראַנספּאָרטירן מיט פורן קיין באַברויסק, מיט וואָס עס האָבן זיך פאַרנומען די סלוצקער בעלי־עגלות, וואָס האָבן געשמט מיט זייער גבורה, מיט זייערע פערד און דראָגעס. איך געדענק אַ משפּחה — אַ פאָטער מיט 6 זין, וואָס יעדער פון זיי האָט פאַר־מאָגט 3 גרויסע בעלגישע פערד און זיי פלעגן איבערפירן יעדע וואָך הונדערטער פודן משא. מען האָט זיי גערופן „די ילדים". די גרעסטע באַנדיטן און רויבער פון הלושער וואַלד און פון דער גלאָז־פאַבריק פלעגן ציטערן פאַר „די ילדים". אויך הלוס־קער באַלעגאַלעס פלעגן קומען צוויי מאָל אין דער וואָך קיין באַברויסק מיט סחורה, אויסלאָדן און דעם זעלבן טאָג איינקויפן און אויפלאָדן סחורה פאַר הלוסק. ס'איז געווען אַ געיעג צווישן זיי, ווער וועט אריינ־פאָרן דער ערשטער. פון פאַרטאָג פלעגט מען אָנ־הייבן אָנקומען אין שטאָט. און דאָ האָבן שוין אַלע געמוזט אָנקומען צו די טרעגער, וואָס זענען געווען פאַראייניקט אין אַ קאָאָפּעראַטיוו. מיטן קאָאָפּעראַטיוו האָבן אָנגעפירט יענקעלע מאַזין, אַ גיבור (פלעגט בייקומען אַלע אַטלעטן אין צירק), שייקע פאַזוכע, אַ נידעריקער, ברייטביינער יונגער־מאַן — פלעגט טראָגן מיט איין מאָל 4 זעקלעך זאַלץ, צו 6 פּוד אַ זאַק, צוויי אונטער די אָרעמס און צוויי אויף די פּלייצעס; פייסקע פאַרד, אויך אַ גרויסער גיבור; וועלוול בולאַווע, אַ רויטער מיט געקרייזלטע האָר. זיי זענען עס געווען די וואַרטזאַגערס, און קיינער האָט ניט געוואָגט זיי זיך אַנטקעגן צו שטעלן. זיי פלעגן גוט פאַרדינען און אויך ניט זשאַלעווען אַ גוטן ביס צו טאָן און נעמען אַ גוט ביסל בראָנפן. אַזעלכע אוהבי ישראל, ווי זיי זענען געווען, איז זעלטן צו געפינען. זיי פלעגן זיך מוסר נפש זיין, ממש, פאַר אַ יידן. אין מאַרק איז געווען אַ וואַסער־פּאָמפּע און יעדער, וואָס האָט באַדאַרפט אַנטרינקען דעם פערד, פלעגט מוזן באַצאָלן אַ קאָפּיקע דעם משגיח, אַ יידענע. אַ סך פּויערים פלעגן פּרווון זיך אויסדרייען פון באַצאָלן דער פּרוי די קאָפּיקע. דאָן פלעגן אונטער־שפּרינגען די טרעגער און מכבד זיין דעם גוי מיט אַ פּאָר גוטע קלעפּ, אַז ער פלעגט פאַרזאָגן אַ צענטן דאָס צו טאָן.

ב. די קאָרטנשפּילער

געווען אין באַברויסק דריי קאָרטנשפּילער, וואָס פלעגן אין די מערק־טעג אויסנאַרן ביי די פּויערים

ס׳געלט מיט זייער לאָקנדיקער לאָטעריי. געווען
אַ שפּיל אין 3 קאָרטן, ווו די רויטע געווינט און די
שוואַרצע פאַרשפּילט. די „שפּילער" זענען געווען:
אַבראַשקאַ, אַ הויכער בחור מיט אַ געשטופּלט פּנים,
דער צווייטער — יאָסל, אַ נידעריקער, מיט אַ קורץ־
געשאָרן בערדל, און דער דריטער — אַ גוי, פּיאָטר,
אין גוישע בגדים, מיט אַ בלאָנדער לאַנגער באָרד
און לאַנגע האָר, וואָס זענען אַראָפּגעהאַנגען ביז די
אַקסלען. זיין אויפגאַבע איז געווען — צורעדן די
פּויערים, זיי זאָלן שטעלן אויף דעם אָדער אַנדערן
קאָרט. ער פּלעגט דערביי אָפּבייגן די רויטע קאָרט און
דער פּויער איז געווען זיכער, אַז ער געווינט. אָבער
דער אַבראַשאַ פּלעגט בעתן טאַשן אַזוי קונציק אומ־
דרייען די קאָרטן, אַז קיינער פּלעגט ניט באַמערקן,
אַפילו אַ גענויט אויג, ווי אַנשטאָט דער רויטער פּלעגט
אויפגעדעקט ווערן די שוואַרצע קאָרט. און די פּויערים
פּלעגן פאַרלירן גרויסע סומעס געלטער, שרייען קאַ־
ראַול, ביז פּאָליציי פּלעגט קומען. אָבער די קאָרטן־
שווינדלערס האָט מען קיין מאָל ניט געכאַפּט... עס האָט
זיך זיי ניט געלוינט, די פּאָליציי־לייט, צו פאַרלירן
זייער מאַנאָטלעכן געהאַלט, וואָס זיי פּלעגן באַקומען
פון אַבראַשע־און־קאָמפּאַני.

דראַבקינס טעאַטער

דראַבקינס טעאַטער — אַ קליינע געביידע אויף
פּושקינסקער גאַס, אַנטקעגן ר׳ יואל לאַזינסקיס מויער,
אין אַ גאָרטן מיט פרוכטביימער. אַ גאַליאַרקע, לאָזשעס
און אַ פּאַרטער מיט באַקוועמע שטולן. אַלע איינריכטונ־
גען, פאַרשטייט זיך, זענען געווען פּרימיטיווע. ווען
דער פאָרהאַנג האָט זיך באַדאַרפט אויפהויבן, האָט זיך
אויף דעם גרויסן לאָמפּ אין זאַל אַרונטערגעלאָזן אַ
שוואַרצער קאָלפּאַק, היינט זעט עס אויס קאָמיש,
אָבער אַ מאָל איז עס געווען כמעט אַ דערפינדונג...
אין דעם טעאַטער זענען אויפגעטראָטן די בעסטע
יידישע טרופּעס און שוישפּילער מיט פאַרשיידענע, צום
גרעסטן טייל, ערנסטע פאַרשטעלונגען. דאָ האָבן
גאַסטראָלירט: סעם אַדלער, גענפּערס טרופּע מיט
דעם אַרטיסט ליע בעדייעוו בראַש, יוליוס אדלער,
מאָריס ליאַמפּע, רודאָלף זאַסלאַווסקי און אַנדערע. איך
האָב ליב געהאַט טעאַטער און געווען דאָרט אַן אָפּ־
טער גאַסט. אין גאָרטן פּלעגן פּאַרקומען פּאַראַנשטאַל־
טונגען, און איך געדענק, אַז אין 1906, אָדער 1907,
האָט מען מיך געגרופן אין „חדר מתוקן" פון דער
ביליקער קיך אויף אַ פּראָבע, און דער דירעקטאָר
האָט מיך אויסגעוויילט צו זינגען ל״ג בעומר אין
גאָרטן סאָלאָ, אין עברית. צו ערשט האָב איך זיך
זייער געשראָקן פאַרן גרויסן עולם, אָבער אַז איך
בין אַריין אין טראַנס און האָב אָנגעהויבן זינגען
מיט געפיל, ביז טרערן, האָט דער גאַנצער עולם מיך
שטאַרק אַפּלאָדירט. איך דערמאָן זיך, ביי דער גע־
לעגנהייט, אַ לידל, וואָס איז דאַן געווען פּאָפּולער,
אָבער דער פאַרפאַסער איז מיר אומבאַקאַנט:

צי ווייסטו דאָס לאַנד, ווו אתרוגימלעך בליען,
ווו ציגן עסן באָקסער, אַזוי ווי גראָז,
געבראָטענע קאַטשקעס און ענטלעך פליען,
צימוקים־ווייַן גיסט זיך אָן אַ מאָס.
און מיט לולבים קען מען דעכער דעקן,
און מאַנדלען וואַקסן אויף יעדן שטעקן.
אַי, אַי, אַהין, אַהין, אַהין, אַי, גאַטעניו, אַי
גוואַלד, אַי גוואַלד,
וואָלט איך אַהין אַוועק, אַוועק, אַוועק, אַי כאַטשע
באַלד...

איך געדענק אויך אַ לידל, אַ פּאַראָדיע אויף יה
חי לילי עמלי, וואָס די יעווסעקעס האָבן פאַרפאַסט:

נחום סאָקאָלאָוו, וויצמאַן דער פּראָפעסאָר,
אַ יידישע מדינה מיט ענגלישע פּעסער,
יה חי לי לי:
הינט וועלן ניט בילן, הענער וועלן ניט שרייען,
מען וועט קלאַפּן מזוזות אין די טראַמווייען.
יה חי לי לי א. ז. וו.

אינטערעסאַנט, וואָס זאָגן זיי איצט?

נעבן דעם טעאַטער האָט זיך געפונען אַ ביל־
יאַרד־הויז און זעלדאָוויטשעס רעסטאָראַן, ניט קיין
כשרער, איבערהויפּט פאַר אָפּיצירן און הויכע באַ־
אַמטע. זייער זעלטן פּלעגט זיך אַריינשלייכן אַהין
אויך אַ יידישער גאַסט, באַהאַלטענערהייט, ווי אַ גנב.

אסתר שטיינברג

בית־החרושת לסוכריות ושוקולדה של בלינקי

משפחתנו היא מהותיקות בבוברויסק. סבא עסק בייצור מיני מתיקה ומכירתם. יומיים לפני חג הפו־רים היה נוהג להיסגר בביתו ולהכין מאות צעצועים, חיות ועופות עשויים סוכר, והיה מביאם בשעת קריאת המגילה לבית־הכנסת ומחלקם לילדים, שהיו מצפים בקוצר־רוח לאותו יום.

בית־החרושת של אבא, יהודה בלינקי, עמד ברחוב מוראבסקאיה, היו בו שתי מחלקות. באחת מהן, שבה בישלו והכינו את הסוכריות ואת השוקולדה, עבדו בעיקר גברים, ביניהם כמה מומחים. במחלקה השניה עבדו כעשרים נערות בעטיפת הסוכריות ובאריזתן בקופסאות־בונבוניירות. במיוחד התמחה בית־החרושת בייצור מיני־מתיקה כשרים לפסח, שהיו נמכרים בכל פינות תחום המושב, וביחוד בערי פולין. תוצרת בית־החרושת היתה ידועה לשבח וזכתה לפרסים ולמדליות בתערוכות רבות ברוסיה, בצרפת ובגרמניה.

מפעם לפעם היו יהודים מהעיירות או מהכפרים הסמוכים מביאים את בניהם לביתנו ומבקשים מאבא ש„יעשה מבנם איש" („מאַכן פון אים אַ מענטש"). הנערים היו מתגוררים בימים הראשונים לעבודתם בבית קטן שעמד בחצרנו, עובדים בבית־החרושת ולומ־דים את סודות המקצוע. רבים מהם היו חוזרים לאחר מכן אל עיירותיהם ומקימים בהן בתי־מלאכה קטנים להכנת ממתקים.

הנערות היו לרוב בנות דלת העם בבוברויסק. הן היו אנאלפביתיות, ואחותי היתה מארגנת מהן קבוצות ללימוד ראשית הקריאה והכתיבה בשפה הרוסית.

*

אבי היה אחד מפעילי התנועה הציונית בעיר. הוא שימש גזבר־כבוד של ההסתדרות הציונית בבוב־רויסק. היה מסור מאד לתפקידו זה. חלום חייו היה לעלות לארץ־ישראל. היתה לו משיכה לחקלאות, וביחוד לגידול עצי־פרי. סמוך לביתנו היה פעם גן עצי־פרי גדול, שעלה באש בעת השריפה הגדולה בבוברויסק ב־1902. אבא הגה להקים בארץ־ישראל עיר־גנים, שתושביה יגדלו עצי־פרי ותתפתחנה תעשיות של שימורי פירות, ריבות וכד'.

זוכרת אני כיצד הייתי יוצאת מן הבית בימי הכיבוש הפולני להביא את אבא מאחת הישיבות או ההתיעצויות של פעילי התנועה הציונית לפני שעת־העוצר. מרוב התלהבות עלול היה לשכוח, כי עליו לחזור הביתה בעוד מועד כדי שלא ליפול בידי אנשי המשמר הפולנים, שאהבו להתעלל ביהודים בכל הזדמנות שבאה לידיהם.

כאשר נסוגו הפולנים מבוברויסק בפעם האחרונה (1920) היו כמה מאות יהודים, צעירים וזקנים, עצו־רים בבית־הסוהר. הקומנדנט הפולני הודיע לקהילה היהודית כי עליהם לשלם לו סכום מסוים כופר נפשם של האסורים, אם לאו — יוציא אותם להורג לפני צאתו את העיר. אבא יצא מיד לפינת הרחובות מוראביוב־סקאיה־סימיונובסקאיה והודיע על תביעתו של הקומנ־דנט. השמועה עברה מפה לפה וכעבור זמן קצר נאסף הסכום במלואו ונמסר לאבא. הכסף הועבר במועדו לקומנדנט והאסירים שוחררו.

*

עם התבססות השלטון הסוביטי הוחרם בית־החרושת לממתקים עם שאר רכושם של הבורגנים בעיר. פועליו של אבא שלחו משלחת לשלטונות החד־שים וביקשו שלא לפגוע באבא, בגלל יחסו האנושי לפועליו. השלטונות לא החזירו, כמובן, את בית־החרושת לאבי, אולם הציעו לו לעבור למוסקבה ולעמוד בראש אחד מבתי־החרושת לממתקים שהוחרמו שם. אבא, שחשב אז רק על עליה לארץ־ישראל, דחה הצעה זו.

הגעתי לארץ־ישראל ב־1921. התאמצנו להשיג רשיון עליה לאבא ולבני ביתו, אולם כאשר הגיעו הניירות לבוברויסק, היה אבא חולה אנוש, ובמהרה נפטר ולא זכה להגיע לארץ חלומותיו.

א. ב. ראם

עשר שנות חברת הלואה וחסכון

לא מכבר יצא לאור דין־וחשבון חגיגי של חברת הלואה וחסכון הבוברויסקאית, המכיל, חוץ משורה שלמה של טבלאות מעובדות יפה על פעולתה בעשור הראשון לקיומה, גם נתונים מלאי ענין לתולדות ייסודה והתפתחותה, המתארים בבהירות את יחסן של קבוצות שונות באוכלוסיה היהודית למוסד חדש

שנתנו לחבריהם בערבון של תכשיטים או כלי־בית הלוואות קטנות של 5—10 רובלים. את אמצעיהן קיבלו חברות אלה בעיקר מתרומותיהם של נדיבים, שנבחרו משום כך לגזברים ומנהלים. משום האופי הפילנטרופי המובהק של מוסדות אלה, ובעיקר משום הסכומים הפעוטים של ההלוואות שניתנו בהם, פנו לעזרתם רק

משרדי חברת הלואה וחסכון

ביורא פון לײַ־ און שפּאָר־קאַסע

ובלתי־מוכר לחלוטין בימים ההם בתחום מושב היהו־דים. מאחר שהחברה הבוברויסקאית היא — לפי היקף פעולותיה וזמן ייסודה — אחד מהמוסדות הקואופר־טיביים הגדולים ביותר בכל החבל הצפוני־מערבי, סבורים אנו כי יהיה בכך מן הענין לקוראינו להכיר ביתר פרטיות את תולדותיה של החברה, שהן אָפייניות בלי ספק לתנועה הקואופרטיבית שלנו בכללותה.

קואופרטיבים יהודיים לאשראי, הממלאים עתה תפ־קיד חשוב כל כך בחייהם הכלכליים של החנונים הזעי־רים ובעלי־המלאכה בתחום המושב, הם, כידוע, תופעה חדשה ברחוב היהודי. עוד לפני 10—15 שנה היו מוסדות אשראי המיוסדים על פעילות עצמית "עזרה הדדית" זרים לגמרי ליהודים. בימים ההם היו קיימות כמעט בכל הערים והעיירות חברות גמילות־חסד,

הזקוקים לעזרה זמנית ומצומצמת מבין השכבות הדלות ביותר של האוכלוסיה היהודית. אלה מבין האוכלוסיה שהיו זקוקים לדמי מחזור לא פנו, כמובן, לקופות אלה, ומפאת מחסור במוסדות אשראי אחרים בעיר נפלו בידיהם של המלוים בריבית, אשר הביאו לעתים תכופות את המזדקקים להם לידי דלות גמורה. המצב המיואש של שכבות אוכלוסיה אלה בעת המשבר הקשה שעבר אז על המסחר והתעשיה הזעירה הנפוצים ב„תחום", העלה בלב עסקני הציבור המקומיים את הרעיון לפתוח בעיר מוסד לאשראי זעיר, שיבוא לעזרת אנשים בעלי אמצעים בינוניים, הנזקקים לרגל מחזורם המסחרי לאשראי זול.

(Новый Восход 1911, No. 34)

בתיה ליפשיץ־שיין

נערה תופרת בבוברויסק

הייתי תופרת. פועלת כבר אז, בעלת הכרה ומזג מהפכני. המקצועות שנערות יהודיות יכלו לעסוק בהן ולהרויח לחמן היו אז רק שנים: תפירה וסריגת גרביים (זאָקענמאַכערקעס). רובן של הנערות עבדו בבתי־מלאכה שעות ארוכות ומיגעות ושכרן — שכר עוני. בתי־המלאכה היו של תופרות ותיקות, שהתמחו במלאכתן, ואצלן הועסקו תופרות צעירות. עבדנו מבוקר עד לילה. מאוחר יותר, בלחץ התאים המהפ־כניים וההתארגנות — נקבע יום עבודה של שמונה שעות.

נחרתה בזכרוני השביתה הראשונה בבוברויסק של נערות־תופרות, שפרצה אצל התופרת הותיקה חנה כהן. אשה חרוצה היתה, יודעת מלאכתה. לאחר „השריפה הגדולה" בבוברויסק, שנת 1902, בנתה, כרבים אחרים מן היהודים האמידים יותר, בית־אבן לעצמה. והנה, שבועיים לפני חג הפסח, הכרזנו, כל התופרות הצעירות, שביתה כללית בכל שכונות בוב־רויסק. בחרנו ב„עיתוי" נוח לנו, ועמדנו, בעזרת החברים במפלגות הסוציאליסטיות, בתוקף על זכותנו. את השביתה הכרזנו בלי ליטול רשות מהמשטרה, ואולם זו לא התערבה. את השביתה יזם ה„בונד", הוא גם עמד בראשה. שבתנו כמה ימים והצלחנו. מפירות שביתה לא נמצאו בינינו. ה„בונד" היה גאה עלינו ועל עצמו. השביתה הוכרזה רק על קיצור שעות העבודה — ובכך הצלחנו.

זוכרת אני כמה מוזרה היתה הרגשתי לעזוב את בית־המלאכה לפני שהודלק בו אור מנורות־הנפט ולהגיע לבית ביום השישי בטרם הדלקת הנרות. הישג שמונה שעות עבודה רומם את רוחנו, והספק עבודתנו גדל מאשר קודם, כאשר עבדנו עד 8 ו־10 בלילה. גם חנה כהן התפייסה עמנו. אמנם היה נהוג באותם ימים תיחום מסוים בין „בעלת־הבית" לבין הפועלות; אך היה זה תיחום רופף, הכל היה תלוי באופי של בעלת המתפרה. היתה בבוברויסק רייזל ליפקס — גם אצלה תפרו נערות רבות, והתיחסה אליהן כאם קפד־נית, אך נבונה וחסודה. לעומתה „פסיה די שניידרקע", שיצרה „דיסטאַנץ" של ממש בינה לבין תופרותיה.

את המקצוע היינו לומדות תוך כדי העבודה המעשית. היו בינינו תלמידות מוכשרות ביותר, ממש „ידי־זהב", וגם בעלות טעם והבנה במקצוע. אלה היו נושאות עיניהן לנטוש את בוברויסק. משכו אותן קיוב ואודיסה, ערים גדולות ועשירות. כיום היו ודאי עומדות בראש „סאלונים" לתפירה עלית וצוברות הון תועפות. כרבים אחרים מבעלי הכשרונות שבין הנוער היהודי בבוברויסק, נראתה להן העיר כמרחב־מחיה מצומצם ביותר לגבי גילוי אישיותן ומיצוי כשרו־נותיהן.

לא רק כתופרות, גם במסחר הבדים בלטו בבוב־רויסק הנשים. אמנם לא היו אז חנויות לממכר בגדים מוכנים, אך בחנויות הטכסטיל הגדולות והקטנות ישבו נשים רבות. שרה'קע גולודץ — מעשירות בוברויסק, בעלת חנות בדים מפוארת, ניהלה את החנות בכשרון ובהגינות למופת. סעיף חשוב היה: הכנת מלתחה לכלות, כלי מיטה וכלי שולחן, שמלות שנועדו לשנים ארוכות. האפנה לא התחלפה באותן שנים במהירות מסחררת, ונשים יהודיות תפרו לעצמן בגדים ל„תקופת־נצח". גם את כל כלי הלבן עליהן להחזיק עד סוף הימים.

תפרתי פעם אצל תופרת מפורסמת בבוברויסק, בשם שרה. גם אביה היה חייט, זקן היה ועזר על ידה. הייתי עדיין בגדר „מתלמדת", ותפקידי — עבודות הסיום שבשמלות. והנה — תופרים אצל שרה גרדי־רובה לאו דווקא לכלה עשירה. נתנו בידי את שמלת החופה, לסיים בה כל הטעון סיום. אומר הזקן לבתו: „שרה, אל תתני שמלה זו לבתיה: היא יודעת שזו כלה עניה, ותקפיד ביותר לעשות עבודה טובה וחזקה. זה יקח הרבה זמן..." חוויה קטנה זו נשארה חרותה בי עד היום.

בבתי־המלאכה היהודיים תפרו בגדיהן גם הגברות הרוסיות שבבוברויסק ובסביבה, וכן נשי הקצינים של הצבא שחנה במבצר בוברויסק. אצל חנה כהן — שם למדתי את מקצועי — תפרו לרוב נשים אמידות, בעיקר נשים יהודיות. היו לנו גם עתוני אָפנה דאז, מודפסים בשפה הרוסית, כנראה העתקים מעתוני אָפנה צרפתיים, שהגיעו לבוברויסק מקיוב ומאודיסה.

האָפנה היתה משתנית אז, כמובן, באטיות, ומתוך

רתיעה מפני חידושים מהפכניים. אולי כך בבוברויסק; פאריס, מן הסתם, גם באותן שנים היתה נועזת ודינמית. בעיקר היו מקפידים על הנוחות. השמלות היו ארוכות, הצוארונים סגורים, השרוולים סגורים, והרבה „קשקו־שים" — קישוטים מכל המינים, שנשים נהו אחריהם בשל שממון ושיגרת חייהן. „הקישוטים" הוסיפו עבודה רבה לתופרות, וכל שמלה הריהי כ„עשויה לתלפיות" — כבדה וסולידית, מכופתרת כהלכה, רבת קיפולים וכנָצים. בעד יצירה כזו דרשו כבר באותם ימים 8—10 רובלים לשמלה, 5 רובלים לתפירת חולצת־משי. מכונות־התפירה „זינגר" הגיעו לבוברויסק דרך מינסק ווארשה.

התפירה לבנות והחייטות לגברים הצעירים — מהמקצועות הבודדים שבני נוער יהודים נאחזו בהם ברוסיה הצארית, מהוות פרק סוציולוגי חשוב לחקר התפתחותה של תודעת העבודה וההשפעה על זיקה למהפכה אצל הנוער היהודי־רוסי. אגודה מקצועית לא היתה באותם ימים. חסינו בצל אנשי ה„בונד", שגילו אותנו, ולא נתנו דריסת רגל לטפל בענינינו למפלגות אחרות. רק מאוחר יותר התחילו „להעיף בנו עין" גם אנשי הס"ס. חבריו של ה„בונד" היו רובם מבני „עמך", אך בראשו עמדו אישים מן האינטליגנ־ציה, תקיפים ובעלי יזמה וכושר ארגון.

את ברל כצנלסון ואת לאה מירון הכרתי במפלגת ס"ס. היינו קבוצה אינטימית, לא־גדולה, ודבקות רבה שררה בינינו. ה„בונד" היה כבר אז מפלגת המונים בעינינו, פועלים רבים בשורותיו, וצמרת מוכרת של מנהיגים. בס"ס היתה מרוכזת קבוצת מאמינים, מלוכדת ומגובשת, שידעה דרכה לפניה — לעלות לארץ־ישראל ולהגשים בה את האידיאל הסוציאליסטי.

מענדל עלקין

הירשביינס טרופּע אין באָברויסק

אין 1910, איך געדענק ניט גענוי אין וועלכער צייט פון יאָר, האָבן זיך אין דער יידישער פּרעסע באַוויזן ידיעות, אַז די הירשביין־טרופּע קלייבט זיך צו באַזוכן די יידישע מעקאָ — וואַרשע, ד"ה, מען לאָזט זיך אין דער גרויסער יידישער וועלט אַריין, צו באַווייזן, וואָס מען האָט אויפגעטאָן — און באַקומען „סמיכה"...

איך האָב זיך דערוווּסט, אַז די טרופּע פאָרט קיין מינסק אויף עטלעכע אויפטריטן און פון דאָרט — קיין ווילנע. מיין לאָקאַלער פּאַטריאָטיזם האָט זיך צעשפּילט אין מיר און כ'האָב באַשטימט אַראָפּצו־ברענגען דעם הירשביין־טעאַטער קיין באָברויסק. אומר ועושה — איך בין גלייך אַוועק צו אונדזער באַרימטן איטשע עפּשטיין, צו אונטערהאַנדלען מיט אים וועגן דעם ענין.

איטשע עפּשטייז, דער אייגנטימער פון דעם באָברויסקער טעאַטער, איז געווען אַ באַוווּסטע פּער־זענלעכקייט אין דער פּראָווינציעלער טעאַטער־וועלט אין רוסלאַנד. אַ ייד אַ בן ששים, מיט אַ הדרת פּנים, מיט אַ לאַנגער באָרד, אַ הוסטער, תמיד אין אַ שוואַרצן סיורטוק מיט אַ יאַרמלקע אויפן קאָפּ, אויך ווען ער האָט געקושט די הענט ביי רוסישע אַקטריסעס. האָט זייער פיל געטאָן, כדי אַרויסצוהעלפן אַקטיאָרן אין צייטן פון נויט. הגם קיין הויכע מיינונג האָט ער וועגן זיי ניט געהאַט.

צו מיר האָט ער זיך באַצויגן מיט גרויס דרך־ארץ און דעריבער איז ער אין אַ קורצער צייט אַרום אַוועק קיין ווילנע און האָט אַראָפּגעבראַכט די טרופּע קיין באָברויסק. דאָס איז געווען פּסח־צייט.

עפּשטיין האָט געמאַכט „פּובליסיטי" אויף אַ גרויסן שטייגער; אַלע פּאַרקאַנעס, וויטרינעס און סתם לײדיקע ווענט פון הייזער און שטאַלן זענען געווען באַהאַנגען מיט פיל קאָלירטע אַפישן. „באָב־רויסקי גאָלאָס" איז געווען פול מיט סענסאַציאָנעלע ידיעות וועגן די פאַרשטייענדיקע פאַרשטעלונגען פון דעם „יעווריעיסקי כודאָזשעסטווענני טעאַטר הירשביינא". באָברויסק איז געגאַנגען אויף רעדלעך...

איך האָב צוזאַמען מיט עפּשטיינען באַגעגנט די טרופּע ביי זייער אָנקומען פון ווילנע; מיר האָבן זיי באַזאָרגט מיט דירות און הירשביינען אַליין האָבן מיר — איך און מיין פלוניתטע מרת רבקה תחיה — איינגעלאַדן צו אונדז אין שטוב, אָפּגעגעבן אים אַ צי־

מער און אָנגעזאָגט אים מיטן האַרבן וואָרט, אַז ער זאָל זיך אויפפירן ווי אין דער היים און זאָל זיך פילן ווי אין דער היים. אַלע ווישפּילער האָבן מיר געלאָזט וויסן, אַז דער הויפּט־שטאָב פון דער טרופּע אין באַברויסק וועט זיין ביי אונדז אין שטוב און אונדזערע טירן זענען תמיד אָפן פאַר זיי. לנאה נעמי, פייגל אָרלאָווסקאַיאַ, יעקב בן־עמי, לייזער פריד, דער דיכטער ב. שאַפיר, דער סופליאָר פון דער טרופּע, — זיי אַלע זענען געוואָרן אונדזערע טאָג־טעגלעכע געסט. און ס'איז געווען פריילעך. הירשביין האָט דערזען אין שטוב אַ פּיאַנאָ, האָט ער זיך צוגעכאַפּט אימפּראָווי־זירן און דערמיט באַלד געוווּנען די נאָענטע פריינד־שאַפט פון אונדזער קליינער בת־יחידה עסיע.

שטאָט האָט זיך געגרייט צו דער פּרעמיערע־פאָרשטעלונג פון דער הירשביין־טרופּע. איך אַליין האָב אויך געוואַרט מיט אומגעדולד אויף די פאָרשטע־לונגען: עס האָט זיך מיר געוואָלט, אַז די טרופּע זאָל דאָ האָבן דערפאָלג און זאָל זיך אָפּרוען פון אירע איבערלעבונגען אין וואַרשע.

איך געדענק ניט גענוי, וואָס מען האָט גע־שפּילט דעם ערשטן אָוונט, איך געדענק אָבער, אַז די באַגייסטערונג פון דעם עולם, וואָס האָט אָנגעפּילט דעם טעאַטער איבער די ברעגן, איז געווען זייער גרויס. אַפּלאָדיסמענטן האָבן געדונערט אָן אויפהער, און חברה האָט זיך געפילט געהויבן; אפילו הירש־ביין, וואָס איז געווען בעת די פאָרשטעלונגען תמיד טויט־ערנסט, שטייף און קאַרג אויף אַ וואָרט, אפילו ער האָט געשמייכלט...

עפּשטיין איז געווען אויפן זיבעטן הימל פון נחת, וואָס ער האָט געטראָפן מיט זיין אויסוואַל און האָט כסדר געפרעגט די אַקטיאָרן, אפשר פעלט זיי עפּעס.

דער עולם האָט זיך באַצויגן צו דער טרופּע מיט ליבע און אויפמערקזאַמקייט. יונגוואַרג, וואָס האָט געליטן פון טעאַטער־קרענק, האָט אָנגעהויבן האַגלען מיט בריוו צו הירשביינען, מיט בקשות, ער זאָל זיי אַריינעמען אין זיין טרופּע. און ווער איז דען אין יענער צייט אין דער פּראָווינץ ניט קראַנק געווען אויף דער „טעאַטער־קרענק"?.. הירשביין האָט מיך באַשטימט פאַר זיין „סעקרעטאַר" און איך האָב באַ־דאַרפט דערליידיקן די קאָרעספּאָנדענץ פון די „טעאַטער־קרענקערס" — אַן אַרבעט ניט גאָר קיין אַנגענעמע...

כדי צו האָבן אַ שטיקל באַגריף, ווער עס האָט זיך אין יענער צייט אין דער פּראָווינץ געריסן צו דער בינע, וועט ניט איבעריק זיין איבערצודרוקן דאָ אַ פּאָר בריוו, וואָס אַ באַברויסקער בחור, אַ מוליער פון פאַך, האָט דעמאָלט צוגעשיקט הירשביינען. אָט זענען דעם בחורס צוויי בריוו, איבערגעגעבן אות באות מיט זיין אויסלייג (די אָריגינאַלן פון די בריוו האָבן זיך געפונען אין אַרכיוו פון ייוו"א אין ווילנע).

בריוו 1

ליבער הער פערעץ הירשביין

אזייא וויא איך פער לאנג צוא אן קומען אויף דער יידישער בינע איין איינטייל צו נעמען אין אייער טרופע! אזייא ווי מיינע מיסלעס זיינען נאר צו זיין איין אַקטיאר, חאָציא איך קען זיך דורך לעבען אַזייא ווילע איך בין אין גישעפט נאר פון דעסט ווענען איז מיר בעסער גיפעלען צו זיין אויף יודישער בימע!

ווען דאָ איז גיווען גענפערס טרופע האָב איך ניט גיוואלט זיך סאגלאסען מיט זייא צו פארון ווייל זיין נאָמען איז נישט איינגינאַם בא דער וועלט ער האָט נישט קיין אינטעלעגענטנום וויד בא דער פובליק ווען ער קומט אין איין שטאָט איז דער פראַסטער נאַראָד אוצאַסטווייועט אין טעאַטער! אָבער דער אינטעלעגענטנער מענש דער וואָס וואַרשטייט יודיש טעאַטער וועט ניט פאסעשצאייען אין טעאַטער! און אַזוי ווי איך בין גיווען אין איין שטוב האָט מען מיר איבערגעגעבן פון אייערט ווענגן מיא האָט מיר ערציילט פון אייער אייגענום סאָצינעניע וואָס איר האָט סאָציניאיעט תקיאת קאף מיטון דיוועטימענט און איך האָב זיך פאַרליבט אין דעם איז מיר אינטעליגענט געפעלון וואָס בעסער קען נישט זיין! און צוא יעקעל דער שמיד וועל איך אין טעאַטער גיין, וואַרום איך בין איבערצייגט דאָס די פיעסע איז איין גוטע! נאָר אין קורצון ווען איך וואָלט גיהאַט איין שטים וואָלט איך שעם לאַנג גישפילט אין איין טרופע! איך קען צוא נעמען די ראָלע פון איין דראַמאַטור נאָר איך פיל אַז איין דראַמאַטור וואָלט גלייכער גיווען; אייבער אייער פערלאַנג איז גוט בעט איך אייך מיר צו ענטפערן אויף דיזען בריף איך בלייב צוא וואַרטען פון אייך איין גוטון ענטפער פון מיר לייבע גאָך. דאָס איז מיין אַדרעס..... און איך בעט אייך נאָך איין מאָל מיט אַכטונגספאל צו ענטפערין אויף דיזען בריף צוא איר זייט סאַגלאַסנע אָדער נישט וויל מיר איז די

זאכע פיל אינטערעסאנט???... און ווייטער קען איך אייך מיטטיילין אַז עס איז דאָ איין בארישנע וואָס וויל זיך אייכעט דעביוואיען צו זיין איין יודישע אַרטיסטען און זיא האָט דערצוא גרייסע געפילען זי קאָן אָננעמען די ראָל פון איין ערשטע ליובימע פון יעדער ספעקטאַקל „מיט אכטונגספאל אונז צו ענטפערון”.

בריוו 2

אַזייא וויא איך האָב אייך גישיקט איין בריף אַז איך פערלאַנג צוא ווערון איין יודיש אַרטיסט און איך האָב פון אייך נישט קיין אַנטוואָרט דערום בעט איך אייך אַז איר זאָלט מיר טאָן די פראסבע און שיקון איין ענטפער ווארים מיר אינטערעסירט זייער צוא ויסן וואָס איז דער סלוצאָי מיטון בריף איך האָב אייך גישיקט דעם בריף אויף עפשטיינס אדרעס: טעאטער עפשטיין זשורנאליסטו גירשביין.

איך וויס ניט פאַר וואָס האָב איך ניט פון אייך קיין ענטפער! איך בעט אייך מאסיו גירשביין מיר צוא אַנטוואָרטון אויף דיזון בריף איך פערלאנג זייער צוא אָנקומען אויף דער יודישער בינע ווילע מיין לעבון שטרעבט נאָר דערצוא ווען איך וואָלט ועלון אָנקומען אביא אין איין טרופע וואָלט איך שעם לאנג אָנגיקומען נאָר איך וויל זיך ניט פאַרלירן נאָו צו אייך ציט מיר זייער מיין הארץ מיר גיפעלט זייער אינטעליגענטסטוואָ אדנים סלאָוואָם אויב איר גיפינט פאַר איין גלייכע זאך זאָלט איר מיר געבון צוא ויסון פון מיר קען די טרופע קיין שלעכטס ניט האָבון! ווייטער איז דאָ איין בארישנע וואָס וויל ווערון איין אַרטיסטון און קען אָנגענעמען איין גוטון ראָלע איין דראמאטישע זיא האָט זייער דערצוא גרייסע איסקוסטוועס איך בעט אייך צו טאָן די טייבע און גלייך צו ענטווערון איך בלייב וואַרטון אויף איין גוטון אַנטוואָרט פון מיר לייבע גאך.

דאָס איז מיין אַדרעס....

אין אַ צוויי־דריי וואָכן האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז לאַנג וועט די טרופּע אין באָברויסק ניט קענען בלייבן. דער טעאַטער־עולם האָט שוין געזען דעם גאַנצן רעפּערטואַר און אין טעאַטער איז פון טאָג צו טאָג געקומען אַלץ ווייניקער עולם. דער פאַרוואַלטער פון דער טרופּע — יאַקאָבסאָן — האָט אָנגעהייבן קאָרעספּאָנדירן מיט פאַרשידענע שטעט וועגן אריבערברענגען אַהין די טרופּע.

נאָך עטלעכע פאָרשטעלונגען אין דווינסק, איז די טרופּע געקומען צוריק און האָט נאָך געשפּילט אַ קורצע צייט אין באָברויסק. עס געדענקט זיך מיר, אגב, אַז הירשביין און איך האָבן זיך ביידע באַטייליקט אין דער לעצטער פאָרשטעלונג אין באָברויסק. מיר האָבן געשפּילט, אויב איך בין זיך ניט טועה, אָסיפּ דימאָווס „שמע ישראל”, — הירשביין האָט געשפּילט דעם מיושבדיקן, טראַגישן אַלטן און איך האָב אויפגעפירט די ראָל פון עקספּאַנסיוון, יונגן חובב־ציון.

דאָס איז געווען דער סוף פון דעם געוואַגטן, מסירת־נפשדיקן און צאַרטן הירשביין־טעאַטער. די טרופּע איז זיך צעפאַלן, און די שוישפּילער זענען צעפאָרן ווער וווהין עס האָט געקענט.

וועלוול זאב לעפּקאָוויטש

דער מארק זונטיק

אַ גאַנצע וואָך האָבן יידן אויסגעקוקט דעם זונטיקדיקן טאָג, דעם מאַרק. גויים פלעגן זיך צונויפפאָרן פון ווייטע און נאָענטע דערפער אויף זייערע מאָגערע מוזשיצקע פערדלעך. ברענגען זייערע דאָרפישע פּראָדוקטן — אייער, פּוטער, תבואה, עופות, קעלבלעך אד״גל. איבער אַלע וועגן, וואָס פירן צום שטאָט, פלעגן אַ גאַנצע נאַכט זיך שלעפּן דאָרפישע פורלעך, כדי פאַר פרי אָנצוקומען אין באָברויסק און פאַרכאַפּן אַ „בעסערן” אָרט. זיי פלעגן זיך אויסשטעלן מיט זייערע וואָגנס אין לאַנגע שורות, די האָלאָבליעס אַרויף־צו, ניט צו פאַרנעמען צו פיל אָרט.

✶

...די זון באַווייזט נאָך נישט אַרויפצוקלעטערן אויפן באָברויסקער הימל, און די שטאָט קאָכט שוין

און רוישט ווי אַ בינשטאָק. די סחורות זענען שוין פון לאַנג אויסגעלייגט אויף דער ערד, אויף טישלעך, אויף וועגענער... יעדער מין סחורה האָט זיך איר שטענדיקן אָרט, איר ווינקל אויפן מאַרק־פּלאַץ. אָט ליגן קעפּלעך קרויט, גרינלעך־ווייסע, קליינע און גרויסע — גאַנצע בערגלעך. אַ ביסל ווייטער — קופּעס עפּל: ווייסע, רויטע, געלע און גאָר קליינע — זיסע און זויערע און אַפילו ווילדע, האַרטע עפּעלעך, וואָס מען שטעלט פון זיי קוואַס. אויף די וואָגנס: ווייץ, קאָרן, בעבלעך, אַרבעס, האָבער, גערשטן.

דעם צענטער פאַרנעמען די ביידלעך — אַ גאַנצע ריי — מיט ברויט, ווייסע בולקעס, בייגל און אַלערליי געבעקעכצן. אין אַ ווינקל האָבן זיך פונאַנדערגעלייגט מיט זייערע פעסלעך, דייזשקעס, עמערס און צעבערס די באַנדאַרעס. נעבן זיי האָבן די בלעכערס אויסגע־שטעלט זייערע געפאַרבטע גרין־בלויע עמערס, ווייסע קווערטלעך, ריבאייזנס, לעפל. די זון שפּיגלט זיך אין די גלאַנציקע בלעכן און צעשיט זיך אין צענדליקער בלענדיקע שטראַלעכלעך... העכער אַרויף שטייען די קאַליאַסניקעס מיט זייערע רעדער, אַרומגעשמידטע מיט אייזערנע רייפן. די קירזשנער האָבן אָנגעהויפט אויף זייערע טישלעך גאַנצע בערג מיט היטלען: שוואַרצע, גרינלעכע און בלוילעכע, מיט גלאַנציקע דאַשיקעס. אַז אַ שגץ טוט אָן אַזאַ היטל, זעט ער אויס אַן אַמתער כוואַט...

דאָ האָבן זייער שטענדיק אָרט די שוסטערס, וואָס שטעלן אויס גאַנצע שערענגעס שפּאָגל־נייע שטיוואַלעס, מיט הויכע און קורצע כאַליעוועס. יידישע ווייבער האַנדלען מיט בלישטשענדיקע פינגערהוטן, פונאַנדערגעלייגטע אויף דער ערד, אָדער אויף טיש־לעך, מיט טאַשמעלעך און סטענגעס, ברייטע און שמאָ־לע, רינגעלעך און אוירינגלעך — צירונג פאַר די דאָרפישע קראַסאַוויצעס. גויים און גויעס פאַרקויפן ליטאָגראַפישע פאָרטרעטן פון דעם קייסער מיט דער קייסערינע, בילדער פון יעזוסן און דער הייליקער מוטער, מלחמה־בילדער, וואָס דעמאָנסטרירן די העל־דישקייט פון דער רוסישער אַרמיי. און יונגע שקצים קענען ניט גובר זיין דעם יצר הרע, פרווון אין טומל צולקחנען אַ צלמל... כאַפּט זיי דער קאַצאַפּ אָדער די קאַצאַפּיכע ביי דער האַנט, פליען פעטש מיט קללות און עס קאָכט זיך, ווי אין אַ קעסל. גוישע טעפער האָבן געבראַכט צו פאַרקויפן ליימענע טעפּ, שיסלען, קריגלען און הליאַקעס אויף צו קאָכן וואַסער.

די שיסלען זענען אינעווייניק געלייסטעט מיט שיינע קווייטן. ס׳הערט זיך אַ קלינגערייַ — דאָס פרווון קונים אויס די כלים, צי זיי זענען ניט צעשפּאָלטן.

אַ ביסל אין אַ זייט געפינט זיך די טאַרגאָוויצע, דער פערד־מאַרק. דאָ האַנדלען דריי פעלקער: יידן, גויים און ציגיינער. די יידן זענען נאָר פאַרמיטלער. זיי מעקלערן צווישן איין גוי און דעם צווייטן, צווישן קויפער און פאַרקויפער. די ציגיינער ברענגען אַהער זייערע אייגענע און געגנבעטע פערד... און דער מסחר גייט. דער גוי באַטאַפּט דאָס פערדל פון אַלע זייטן, באַטראַכט די קאָפּיטעס, קוקט אַריין אין די ציינער, פרווט אויס דאָס פערדל אין שפּאַן, דערנאָך רייטנדיק און האַלט אין איין דינגען זיך. מען שווערט זיך, מען קלאַפּט זיך איבער די הענט, איבער די פלייצעס, און די פערד, אויף זייער פערדישן לשון, האָבן אויך וואָס צו זאָגן: הירזשען, שאָקלען מיט די וויידלעך און רייסן שטיקער ערד מיט די געפּאָדקעוועטע קאָפּיטעס...

און אין די קראָמען איז פול, געפּאַקט, ס׳ברענט אונטער די הענט... מען דינגט זיך ביז הייזעריק, מען לויבט די סחורה ביזן הימל, מען מעסט די געוואַנדן, מען ציילט געלט און מען שרייט צו אַ טאָכטער אָדער זינדל: „ווי גאָט איז דיר ליב, וואַרף אָן אויג אויף דעם ערל, מען קען אונדז בדיל הדל מאַכן״...

יידן לויפן אַרום פאַרשמייטע, פון וואָגן צו וואָגן, שטעקן אַריין אַ האַנט אין אַ זאַק תבואה, גיבן אַ טאַפּ אַ קעלבל, אַ הון — ס׳איז אַ טאַראַראַם, הימל עפן זיך. די פנימער צעפלאַמט, די היטלען פאַררוקט אויף דער פּאַטילניצע, דער שוויס רינט פון די שטערנס...

גויים קומען אויפן מאַרק זונטיק, ניט נאָר קויפן און פאַרקויפן, פאַראַן בעלנים אַ טרינק צו טאָן, אַ הוליע טאָן. מען נעמט אַרויס פון דער כאַליעווע אַ פלעשל בראָנפן, אַ מאָנאָפּאָלקע, און מען לאָזט זיך ווילגיין אין מיטן מאַרק, אָדער אין די טיי־הייזער, ווו מען פאַרבייסט נאָכן בראָנפן אַ בולקע, בייגל, אָדער געזאַלצענעם הערינג. און אויב עמעצער נעמט עפעס מילכיקס און צו די וואַנצעס קלעבט זיך צו אַ טראָפּן ברינדזע אָדער סמעטענע, נעמט ער עס אַראָפּ מיט די פינגער און — צוריק אין טעפּל אַריין, אַז עס זאָל חלילה ניט גיין אין ביוועץ...

פאַרנאַכט־צו איז שוין יעדער גוי בגילופין. אין די קעשענעס קלינגען די פּאָר קערבלעך און אין מוח רוישט דאָס ביסל בראָנפן. ס׳איז לעבעדיק, פריי־

לעך און היימלעך... גוים קושן זיך, וויינען און שילטן מיט טויטע קללות. אַנדערע שיכורע ווערן אַנטשלאָפן אין מיטן מאַרק, אויפן ברוק, שטיל שוין אין מאַרק. פורן, אויסגעליידיקטע, פאַרנעמען זיך צו די שליאַכן, צום הילצערנעם בריק איבער דער בערעזינאַ.

מען פאָרט אַהיים. יידן קלייבן צונויף זייער סחורה, מען ציילט דעם פּדיון און מען איז צופרידן — „געד לויבט זיין ליבער נאָמען"... באַלד וועט מען גיין אַהיים, זיך אָפּרוען, כאַפּן אַ לעפל געקעכטס נאָך אַ שווערן טאָג אַרבעט.

מוישקע לעווין

סלאבאדע

פראַגמענטן פון אַ פּאָעמע

I

עס קלאַפּט אַ געדאַנק אין מיין יינגלשן זינען,
און שוידערן קאַלטע צעגיסן מיין לייב...
דערמאָנט זיך אויף אונדזער אָמאָליקן שטיבל,
ווו יוגנט איז מיינע פאַרשווומען אין לייד.

איך קען ניט פאַרגעסן דיך, שטיבל אין נידער,
דיין פּייכט־גרויען שימל, צעבראָכענעם דאַך!
דערפאַר וועל איך איצטער דערמאָנען אין לידער,
ווייל הייזער אַזוינע איז דאָ נאָך אַ סך.

II

דאָ, אונטערן שטאָט, אין צעוואָרפענע געסלעך,
שלענגלען זיך קליינינקע הייזלעך צעשפּרייט.
פאַרקאַנטע צעבראָכענע, אַלטע און פוילע,
פריזבעס און גאַניקלעך וויינען פון קויט.

און קיינעס עס קומט קיין געדאַנק ניט אין מוח
צו קומען אַהין און געוואָר ווערן זיי:
מ'האָט זיי פאַרהאַסט פאַר דעם עיפּשדיקן רויעך,
וואָס שפּאַרט פון די הייזלעך מיט ביטערן וויי.

III

די הייזלעך זיי שטייען דאָ אַלטע, צעהויקערט,
און קוקן געבויגן, פאַרטרוימטע צו דר'ערד:
די דעכעלעך גרינע, פאַרכמאַרעטע, צעלעכערט —
שוין אַנדערע — חורבות, פון אַלטקייט צעשטערט.

די פענצטערלעך, שייבעלעך—פאַרשטויבטע, צעבראָכן;
די גאַנצע — פאַרשמוצטע, מיט וועבעכץ פאַרשפּינט,
פאַרשטעקטע מיט אָנטשקעס דאָרטן, ווו אָפּן,
ניט בלאָזן מיט שוידער זאָל האַרבסטיקער ווינט.

IV

דאָ וווינען בלויז אָרעמע טרעגערס, און שוסטערס,
און שניידערס, וואָס נייען און ברעכן דעם קאַרק,
אויך בעטלערס צעהויקערטע, קראַנקע און הוסטער,
און ווייבלעך, וואָס שטייען מיט קערבלעך אין מאַרק.

קינדערלעך קליינע, פאַרכליפּעטע שרייען:
עס נאָגן די הערצלעך, זיי בענקען נאָך ברויט;
די מאַמע אַ שוואַכע — זי בייגט זיך אין דרייען
און שרייט נאָר צו גאָט פון איר ביטערן נויט.

און שוואַרץ איז אין שטיבל פון שפּינוועבס און שמאַטעס,
און אָפט עס צערעדט זיך פאַרכליפּלט אַ הוסט:
דאָס זיצט אין אַ ווינקל אַ בלייכער דער טאַטע,
מיט אָטעם פאַרשטיקטן, צעווייטיקטער ברוסט.

זיצט ער ביים וואָרשטאַט, אַ קראַנקער, געבויגן,
געוואָרן פון נייען צעהויקערט און בלינד;
העלפן קיין ברילן שוין ניט זיינע אויגן:
מוז ער „אַריינציען" רופן אַ קינד.

כמאַרעט אַ האַרבסטיק־פאַרוואַלקנטער הימל,
טונקלען זיך טעג און פאַרלויפן געשווינד,
קלאַפּט און פאַרקאַוועט דאָס שייבל אַ רעגן,
ס'בלאָזט צו מיט רוגזה אַ האַסטיקער ווינט.

V

קלאַפּן אין הייזלעך צום טאַקט ניי־מאַשינען!
שניידערלעך, נייטערקעס — אַלע: מע נייט;
עס טרייבט זיי אַן אימפּעט פון גרויען באַגינען
און אַלעמען יאָגט ער, ביז טאָג שוין פאַרגייט.

אַלע דאָ אַרבעטן, אַלע דאָ נייען,
האַמערס עס קלאַפּן אי הילכיק אי שטיל...
טישלערס מיט הובלען, מיט דאַלטעטס דרייען,
שפּענער מיט סטרוזשקעלעך פאַלן דאָ פיל.

אין קאַמערלעך ענגע, פאַרשטיקט אין אַן אָטעם,
זיצט מען אויף קעסטלעך, געבויגן, געדריקט;
גרויס איז דער טומל, וואָס טראָגט זיך פון דאָרטן:
יעדערער גענדזענע פעדערן פליקט...

דאָס פליקן זיי אַלע פאַר מאַרק און פאַר קראָמען.
העלפט יעדעס טעכטערל, העלפט יעדעס קינד.
יונגינקע הענטעלעך, פלינקע אָזוינע,
אַרבעטן גינציק מיט מאַמעס געשווינד.

אַרבל פאַרקאַשערט אויף הענט שוין געניטע,
קיינער זיי זאָגט ניט: „טוט ווי און שוין מיד״;
אומעטום רוישט, און עס ברומט, און עס ריטשעט
און יעדערער ציט דאָ אַ זודיקע ליד.

VI

קלינגען דאָ לידער אין אַלע וואַרשטאַטן,
לידער, וואָס וועקן אין קאַמף קעגן מאַכט;
דערמאָנט מען אַ ברודער, אַ שוואָגער, אַ טאַטן,
וואָס זענען געפאַלן, ווי העלדן אין שלאַכט.

און אַלטע דערציילן, און יונגינקע הערן,
און יעדערן שפּאַרט פונעם האַרצן אַ האַס;
און פויסטן עס דריקן זיך יונגע און שטאַרקע,
און באַלד וועט שוין ברויזן די שטאָטיקע גאַס.

ברענט דאָ אַ צאָרן אין יעדערנס האַרצן,
וועקט זיי דער פּיין און דער ביטערער שווייס,
טריפן דאָ פנימער שווייסיקע, שוואַרצע
גלייך אין פאַרשמאַלצענעם וואָרעמען שויס.

VII

אין געסעלעך לויפן אום באָרוועסע יינגלעך,
ציגאַרן אין מיילער, און בלאָזן מיט רויך;
איינער דעם צווייטן מען ווינקט מיט די אייגעלעך
און ווייזן אויף טייבלעך: אָן שטייען זיי הויך!

און פלוצלינג צעגרילצן זיך ערגעץ דאָ שויבן,
און יינגלעך צעלאָזן זיך לענג און אין ברייט:
מ'לויפט מיט פאַרטייטעטע בוזעמס מיט טויבן
און שפּרינגען פאַרסאָפּעטע איבער אַ פלויט.

גיסט זיך אַ דראַבנינקער האַרבסטיקער רעגן,
וויינען די הייזלעך פון רעגן, וואָס שווענקט,
פליופן זיך בלאַטעס אויף סלאַבאַדער וועגן —
קוקט מען פון פענצטערלעך אַלע פאַרבענקט...

VIII

און נעפּלען געדיכטע עס כמאַרען דעם הימל,
דער טאָג שוין פאַרלויפט און סע קומט אָן די נאַכט:
פאַלט שוין אויף הייזלעך אַרונטער אַ דרימל,
שטייען שוין געסעלעך מידע, פאַרטראַכט.

***

דאָרט אין אַ הויף, לעם פאַרוואָרפענע שטאַלן,
שטייט זיך אַ חורבה, געבויגן צום פלויט;
קיין מאָל באַשיינט פון דער זון מיט די שטראַלן,
קיינער עס ווייס ניט פון הייזל די נויט.

דאָ שטייט אַ באַטריבטע אלמנה לעם אויוון —
געבויגן דעם קאָפּ צו אַ מולטער מיט גרעט;
קליינינקער לעמפּעלע צאַנקט נאָר פון אויבן
און בלענדט אירע אויגן און שוואַרצט יעדע טרער.

זי וואַשט עס די גרעט פאַר די גראָבע מאַדאַמען
פון גרויען פרימאָרגן ביז שפּעט אין דער נאַכט;

יעדער גליד איז פון ווייטיק שוין באַלד צוגעשטאַנען,
און אָפּרוען האָט זי נאָך אַלץ ניט פאַרטראַכט,

עס קלאַפּט נאָר אַ שווייס פון צעווייטיקטע שלייפן,
עס זיפּצעט איר האַרץ, וואָס ווינטער ניט ווייט;
זי ווייסט ניט, וואָס טוט מען מיט פיצינקע טופּעלעך,
ווען ס׳קומט אָן דער ווינטער מיט שוידער און לייד.

עס גרוילן, עס בושעווען ווינטן אין דרויסן,
און שיר וואָס אַ ווינטל דאָס הייזל צעטראָגט;
אין אויערן אירע די קלאַנגען זיי רוישן,
זי טראַכט וועגן ווינטער, אין אומעט פאַרזאָרגט.

די קינדערלעך שלאָפן, געטוליעט צוזאַמען;
עס איז שוין פאַרגאַנגען אַ שטיק אין דער נאַכט.
נאָר שעיה דער קליינער, ער קוקט אויף דער מאַמען,
מיט וואַכיקע אייגעלעך איר פּנים באַטראַכט.

ער פּרוווט זי צו טרייסטן מיט ווערטעלעך, שעיה,
און וואַרפט אויף איר בליקן מיט ליבלעכן חן:
אַך ליבינקע מאַמע, מיין גוטע, געטרייע,
איך וועל ניט פאַרלאָזן דיך, כאָטש איך בין נאָך קליין!

עס וועט נאָך מיין פעטער נאָך ווען זיך פאַרקלערן
און שיקן מיך לערנען זיך ווו ביי מאַשינען;
אַך, סאַראַ גליקלעכער יונג איך וועל ווערן,
ווען דו וועסט אויף אַרבעט מיר וועקן באַגינען.

און דאָרט וועל איך אַרבעטן, האַמערן, שמידן
מיט מיינע צוויי יונגע און קרעפטיקע הענט,
און דו וועסט ניט דאַרפן זיך בייגן און מיען
און וואַשן פאַר פרעמדע טייוואָלים קיין גרעט.

ווייל דיר וועל איך שטיצן מיט יונגינקע קרעפטן,
און דו וועסט ניט וויסן פון לייד און פון פיין.
אַ ליכטיקע פרייד נאָר דיין האַרץ וועט באַהעפטן
פון זונען די שטראַלן און ליכטיקן שיין.

***

עס טונקלען די ווענט פון פאַררויכערטן פייער,
עס לויערט אָן עלנט, אין שטיבל ווערט שטיל...
נאָר ווייט אין אַ ווינקל, ערגעץ פאַרטייעט,
טשירקעט און טשירקעט פאַרבאָרגן אַ גריל.

אהרן פישקין

ר ס י ס י ם

(פרקי זכרונות של יליד בוברויסק)

קלפים וחומש

אבי, משה בן צבי הירש ז״ל, אדם עובד היה, קבלן לכל מיני עבודות בחומר ולבנים. לרוב עובד היה גם בעצמו. אך בערבים, עת הפועלים לא הטרידוהו בעסקי העבודה של יום־מחר, היה אוהב לשבת ולעיין בפרק משניות, כדרכם של יהודים אדוקים באותם הימים.

סיפרו עליו, כי לאחר חתונתו ישב ערב אחד בחברת ידידים ושיחק עמהם בקלפים. המזל האיר לו פנים והוא זכה בחצי רובל, מטבע לא מבוטלת באותם הימים.

הלך אבי וקנה לו בכסף זה את חומשי התורה ואמר: — אם במשחק הקלפים אפשר לזכות בחצי רובל, אפשר גם להפסיד בו חצי רובל, — ומשך את ידו ממשחק הקלפים.

הכנסיה השרופה

אנשי בוברויסק הקשישים ודאי זוכרים את שריפת הכנסיה הקתולית, הפולנית, שעמדה במגרש הריק (פוליגון) שבין העיר והמבצר. לאחר השריפה נשאר עומד שלד הבנין החרוך, גבהו הרבה עשרות מטרים.

אז הוזמנו טובי המהנדסים והקבלנים שבעיר להרוס את שלד הכנסיה, כדי להקים אחרת במקומה. אך איש מהם לא ידע כיצד לגשת לענין וכיצד להפיל את הענק השרוף. אז הוזמן אבי והוא קיבל את העבודה, ואף הוציאה לפועל.

לשם כך בנה אבי כעין שער ענק: שני עמודי־עץ זקופים ומוצקים ועליהם מונחת קורה עבה שלי־שית, וקורה גדולה רביעית, קשורה בחבל, תלויה ויורדת, בגובה מסוים, מעל קורת־השער המאוזנת. על הקורה התלויה הזאת עלו וישבו בקצה האחד שנים־שלושה מן העובדים, לשם תוספת משקל, ועובדים אחרים, העומדים למטה, מושכים היו בחבל שני, הקשור גם הוא לקורה התלויה. היה זה איפוא מעין „איל־ברזל" לנגח בו את שלד הכנסיה השרופה: העובדים מלמטה מושכים כל פעם בחבל את הקורה התלויה, מושכים ומרפים אותה בבת אחת, ומדי פעם עפה הקורה ופוגעת ונוגחת בכוח רב בקיר הבנין השרוף והורסת חלק ממנו.

כן עבדו ימים מספר, הרסו קיר לבנים אחד אחר משנהו, עד שהבנין נהרס כולו.

הזמנה לעבודה

אבי היו לו קשרי עבודה עם נוצרים רבים, אנשי שררה, כמרים, בעלי־אחוזות, וסתם עשירים, רוסים ופולנים, שהתגוררו על פי הרוב במבצר הבוברויסקאי ובפרבר המינסקאי (מינסקער פאַרשטאַט), ברחוב שלנו, רחוב מוראַביוֹבסקאיה, וברחובות הסמוכים מסביב, ועד למטה, עד סמוך לנהר ברזינה.

פעם השתתף אבי בהלויה של אחד מנכבדי העיר הנוצרים, והלויה כרגיל וכדת הנוצרים. המרכבה השחו־רה עם ארון המת (קאטאפאלק בלע"ז) רתומה לזוג סוסים עדויים שחורים גם הם; הכומר („הגַלח") מפזם בקול את תפילת־האשכבה ואגב כך הוא מנענע את הפכית שביד ימינו ומפיץ את עשן הקטורת, וההמון הרב נוהר מסביב.

ככה נמשכה ההלויה, והמלוים, כרגיל, צועדים ונדחקים לפני העגלה ומאחריה, עוברים איש על פני רעהו, ויש גם משוחחים ביניהם שיחות על הנפטר וגם על דברים שונים אחרים. הכל כרגיל.

תוך כדי כך נדחק גם אבי והוא מצא עצמו צועד בצדו של הכומר, המפיץ את ענן הקטורת ומפזם עדיין את תפילת־האשכבה שלו.

פתאום שמע אבי את הכומר, שהיה ממכריו, מסנן מבין שיניו בלחש תוך כדי הניגון והתפילה:

— מוֹשָׁה, פּריחוֹדי קוֹ מנֵי נא ראבּוֹטוּ (משה, בוא אלי לשם עבודה)...

ואבי בא אליו וקיבל את העבודה.

„אלמלא שתיתי..."

זוכר אני את הפועלים שעבדו אצל אבא, יהודים וגויים, צעירים וזקנים. בהם גוי אחד כבן שמונים, או אף למעלה מזה, שעבד עבודה קשה, בחומר ובלב־נים, יחד עם הצעירים.

והיה בהם רוסי אחד, פיוטר שמו, כבן ארבעים, שהיה שותה לשכרה. ביום ראשון היה משתכר ושוכב שיכור כל אותו היום וכן למחרת, יום ב'. ביום ג' היה מנסה לשוב לעבודה, לוקח בידו פטיש או כלי־עבודה אחר כלשהו, ומכיון שהעבודה לא היתה „הולכת", היה חוזר ללגום לגימה — לשם התפכחות... באופן כזה עובד היה לכל היותר כיומיים, שלושה ימים בשבוע.

אכן, שיכור ללא תקנה, אך עדין־נפש יותר מכל חבריו. גבה־קומה היה, רזה ופניו חיורים. לא אחת היה בא ויושב אצלנו „שיכור כלוט", אך לעולם אינו מתפרץ ואינו מגדף. חבריו לעבודה היו לועגים לו במקצת. אחד, ניקיטה, בעצמו שיכור למחצה (סופו שהתאבד בתליה בגלל בחורה), היה אומר לו: „פּיֶטרוֹ, ו טֶבֶּ צֶל'נוֹיֶה וֶדרוֹ" (פיוטר, הגחת אל קרבך דלי מלא...). לועגים היו לו במקצת, אך עם זאת כיבדוהו גם הם. ואנחנו, בני הבית, ממש אהבנוהו. הרגשנו בו נפש עדינה, מין טוהר נפשי, ממש שאר־רוח.

זוכר אני, יושב היה אצלנו „מלא", מנמנם למחצה, ופיו מלמלמל:

— „קאַבּי יא נֶי פּיל, מינסקים הוּבֶּרנַטוֹרוֹם בּיל..." (אלמלא שתיתי, שר־הפלך של מינסק הייתי).

ואנחנו, אנשי הבית, השתתפנו בצערו.

אין פרץ ואין צוחה...

היה בעירנו, בסביבה שלנו, יהודי עני אחד ושמו דויד, בתוספת כינוי, שלא כדאי להעלותו על הכתב (אולי מפני שהיתה לו אי־פעם גזזת...). רזה מאד היה, כולו עור ועצמות; קוי פניו דקים ועיניו קטנות, שובבניות. פועל עני היה ומטופל במשפחה, אשה וילדים קטנים. אך כגודל עניותו כן גודל חריפותו, עני וליצן גדול. ואיש לרעהו היו מוסרים את „אמרות־הכנף" שלו.

סיפרו עליו, כי בימי מגיפת החלירע בבוברויסק, התחיל יום אחד חש בבטנו ונבהל... מה עשה? מיהר וקנה לו בקבוק יין־שרף („וודקה" ברוסית) ואמר:

— אם נגזר עלי למות, מוטב שאוסיף ואלגום עוד

מעט יי"ש... ואולי — מי יודע — אולי תעמוד לי ה„וודקה" והחלירע לא יקח אותי...

הריק את כל הבקבוק לתוכו ומיד שכב ונרדם — ולמחרת קם בריא ושלם.

והרי סיפור על דויד זה, ששמעתי מפיו של בן־עירנו ישראל פישמן, זכרונו לברכה:

יום אחד מת בסביבתנו יהודי אחד ושמו פרץ, ולעת ההלויה התקהל מסביב קהל רב, כרגיל. נושאי המיטה באו, נכנסו לתוך ביתו הדל של הנפטר והתמהמהו שם שעה ארוכה. בקוצר־רוח שוטטו האנשים מסביב לבית, ובקרב הקהל נשתררה דממה, כזו שלפני הוצאת הנפטר מתוך ביתו, דממה מרפטת עצבים. מתהלכים האנשים מסביב, ומיטת הנפטר איננה נראית, איננה יוצאת.

אז הפטיר דויד כלאחר־יד את הפסוק מתהלים (קמ"ד, י"ד):

— „אין פרץ ואין יוצאת ואין צוָחה ברחובותינו"...

פחד אלהים

בבית־הכנסת שלנו התפלל בחור אחד, עגלון, יתום מאביו, והוא המפרנס את המשפחה — אם וילדים קטנים.

צעיר היה, אך נראה זקן הרבה מכפי שנותיו, והמיוחד שבו — אדיקותו המופרזת. עתים עומד היה בתפילתו שעות ארוכות ומתפלל בדבקות יתירה. חוץ מתפילתו, דומה, לא היה שום דבר מענין אותו בעולם הזה. מתפלל היה ב„בית־הקהל" („קהל־שטיבל"), שם נוח היה לו יותר להתרחק מקהל ועדה ולהתבודד בתפילתו. אך בעיני הילדים היה ללעג ולקלס.

זוכרני, פעם, באחת משעות הבוקר המאוחרות, התפרצה לבית־הכנסת אמו והתנפלה עליו בשצף־קצף:

— גזלן!.. סיים כבר את תפילתך וצא להשתכר משהו. הילדים רעבים ללחם ואתה מאריך כל כך בתפילתך... אל אלהים! אין רחמים בלבו על היתומים הקטנים...

אולם הבחור אינו מפסיק מתפילתו ואינו נענה לה. כשהתחילה אמו מתקרבת אליו ומושכת בבגדו, רק ניענע ברגלו כמתכוון לבעוט בה, אך מתפילתו לא פסק.

איני יודע מה חשבו ילדים אחרים, שהיו עדים למחזה זה בבית־המדרש; אולם אני ריחמתי על שניהם — ריחמתי על האם ועל הילדים הקטנים, המתעטפים ברעב ומצפים ללחם מידי אחיהם זה; וריחמתי עליו, על הבחור המגודל, שעומד היה עדיין בתפילתו וכנראה חושש הוא לדלג על קטע אחד שבסידור התפילה, על פסוק אחד, על מלה אחת, על אות אחת, שלא להבליעה ולטשטשה, שמא, חס וחלילה, יתחייב על ידי כך כלפי שמים...

פחד אלהים!..

משוגעים

עיר עיר וחכמיה, עיר עיר ומשוגעיה.

שני כינויי־גנאי היו בבוברויסק בפי הבריות — האחד לאיש והאחד לאשה: פייבל ולֶלֶה. פייבל — זאת אומרת, משוגע, טיפש, מבולבל — על שם המשוגע פייבל, שהסתובב בחוצות העיר שנים על שנים. וכדומה לכך לאשה — לֶלֶה, על שם האשה המטורפת, שהיתה משוטטת ברחובות העיר.

בסביבתנו בבוברויסק ידועה היתה גם אשה אחרת לא־שפויה, טעמע־דינה שמה. משוטטת היתה ברחובות ואף נכנסת לחצרות ולבתים, ולא אחת ראו אותה נופלת מתעוותת במחלתה, מחלת־הנפילה, כי נכפית היתה.

והיתה זאת טעמע־דינה, אם איני טועה, שהיתה לה תאוה משונה — ללעוס זכוכית. מדי פעם מתקבץ סביבה קהל — ילדים ומבוגרים, והיא עומדת ומראה כוחה בלעיסת הזכוכית, בחינת הצגה לראוה: תוחבת היא חתיכת זכוכית לפיה, טוחנת אותה בשיניה בקול־חריקה כזה, שהוא מעביר חלחלה בקרב הצופים, טוחנת ובולעת ולא נודע כי בא אל קרבה. ולא קרה מקרה שתפצע את עצמה באותה זכוכית, שהיא גורסת בשיניה לתיאבון כביכול... ועוד סגולה אחת היתה לטעמע־דינה, לשמחתם ולהנאתם של הבריות, וביחוד בקרב השומעים הילדים. אוהבת היתה לחרוז חרוזים. מי שהוא היה אומר לה שם והיא, מיניה וביה, חורזת חרוזה. כגון זה:

פריידל, פריידל, פריידל —
זי האָט אַ שיינע קליידל (יש לה שמלה יפה).

או:

ברײנע, ברײנע, ברײנע —
זי האָט אַ גאַנצע טענה... (יש לה טענה גדולה).

וכן:

זשאַמע, זשאַמע, זשאַמע —
לעבן זאָל זיין מאַמע (תחיה נא אמו).

וכדומה וכדומה, שמות וחרוזים בלי קץ ובלי סוף.

אכן, יש משוגעים, או משוגעים למחצה, וחוש־הומור מיוחד בפיהם. כן זוכר אני אחד כזה, גבר בא בימים, גבוה ורזה, אבל מראהו כולו אומר חוסן ובריאות, ושמו בפי הבריות משום מה: דויד „די ברויע" (כלומר, המכוער). לא אחת, עם הושטת הנדבה לידו, היה האיש פותח בדברי מוסר אליו:

— דויד, מדוע אינך הולך לעבוד? הלא אדם בריא אתה.

שתקן היה דויד זה, שלא כדרך רוב המשוגעים, אך על דברי קנטור אלה היה עונה מיד:

— אני מבקש נדבה והם נותנים לי עצות...

ועוד אחד, יהודי בא בימים גם הוא, שהיה משוגע לסירוגין, שדעתו היתה נטרפת עליו רק לעתים, עתים קבועות בשנה — בימי תמוז החמים. כינויו בפי הבריות היה: „מים קרים" („קאַלטע וואַסער"), משום שלפנים — כך היו מספרים — היה מוכר בימי הקיץ הלוהטים מים קרים לבריות. בימים שהיה משוטט ברחובות בטירוף־דעתו רגיל היה לומר:

— כאשר הטילו את משה רבנו לתוך המים הקרים, שלח הקדוש־ברוך־הוא מיד את בת פרעה והוציאתו משם, ואילו אותי הטיל הקדוש־ברוך־הוא לתוך המים הקרים ואינו רוצה למשות אותי...

ועוד היה מתלוצץ ומספר:

— פעם אחת ברחתי מאשתי. באתי לתחנת הרכבת כדי לנסוע ולעזוב את העיר, והנה אני שומע קול קורא: „בֶּרי זֶ'נָה" ונבהלתי...

היה זה משחק־מלים בפיו: „בֶּרי זֶ'נְה" (משמעו ברוסית: קח את האשה) — בֶּרֶזִינָה (שם תחנת הרכבת בבוברויסק).

בתו הבכירה של יהודי זה, בחורה משכילה, והיא חברה של אחותי הגדולה, ירשה ממנו את הנטיה למחלה, וצר היה לנו לראותה נתקפת מפעם לפעם במחלת הטירוף.

ומטורף שקט אחר בבוברויסק — וֶליוֹטָה שמו.

רוב הימים היה משוטט ברחובות, ובקיץ, עת חלונות הבתים פתוחים היו, נוהג היה לגשת אל אחד החלונות, והוא עומד ומשוחח ומתלוצץ עם אנשי הבית. יש והיו אומרים עליו כי הוא „עושה את עצמו משוגע"... משום מה? קצב היה והיה מוכר בשר טריפה ליהודים כבשר כשר, האכיל טרף ליהודים שנים על שנים, עד שיום אחד נתעורר מצפונו... לבו הכהו והטיל על עצמו, כאות חרטה ותשובה, את העונש הזה — להיאחז משוגע בעיני הבריות...

אך האין החלטה כזאת עצמה עולה כשגעון?..

הגוי המתבולל

לא הרחק מביתנו, מעבר לפינת הרחוב, באחד הבתים הסמוכים לפינה, ישב ועבד בחדר צר וקטן, הפתוח לצד הרחוב, סנדלר גוי, שעיקר עבודתו היה בתיקון נעלים ישנות וקרועות. שמו היה: אַנטֶק. וסגולה מיוחדת היתה לאַנטק זה — הוא דיבר אידיש. ולא אידיש סתם, אלא אידיש עסיסית, כאחד היהודים ממש. הוא אף ידע לתבל את דיבורו האידי במלים עבריות, כמו, למשל: „מה נאמר ומה נדבר?" (בהברה אשכנזית, כמובן). אַנטק זה ממש „התבולל" בקרב שכניו ולקוחותיו היהודים ומשום כך חביב היה על הציבור שלנו.

מובן שרוב האנשים בסביבתנו, לאמור, רוב היהודים, גברים ונשים — והנשים ביחוד — היו מוסרים לו ברצון את נעליהם לתיקון. פשוט אהבו לשמוע את האידיש העסיסית שבפי הגוי.

וביחוד, כמובן, אהבנו אנחנו, הילדים, ללכת בשליחות אל אַנטק. ממש תענוג היה לנו לשמוע את האידיש שבפי הגוי: הידים אמנם ידי עשיו, אך הקול...

כבוד הדקדוק

בסביבה שלנו, בפרבר המינסקאי, היו „חדרים" אחדים.

„חדר" ראשון, לדרדקים, היה זה של „המלמד הצהוב" (אם זכרוני אינו מטעני, היה שמו: אברהם־ליב). וככינויו כן היה: שער ראשו וזקנו הרחב כולו צהוב היה. בחצרו של „המלמד הצהוב" היתה איזו חורבה, מבנה הרוס כולו, והילדים היו בכל שעת־כושר מחטטים בגרוטאות. ההורים היו רוטנים ואומרים, כי המלמד מעסיק את התינוקות בשליפת מסמרים מתוך רעפים בלים... גם אני למדתי אצל מלמד זה, אך אינני זוכר שמישהו אילצני לעסוק בגרוטאות.

שני היה ה„חדר" של זלמן־הירשל. בו למדו, כזכורני, ילדים גדולים יותר, וכן היו הלימודים בו על רמה גבוהה יותר. אך מלמד זה איש חולני היה.

למעלה מ„חדרו" של ר' זלמן־הירש היה ה„חדר" של ר' גֶציל. ב„חדר" זה למדו הרבה תנ"ך ודקדוק,

וכן טעמו בו משהו מלימודים כלליים, כמו חשבון ועוד. ולמעלה מר׳ גציל — ר׳ הלל אחיו. ה„חדר" של ר׳ הלל היוה תחנה אחרונה ללימודי ה„חדר". אצלו למדנו נביאים עם פירושים, וכן דף גמרא וכדומה.

הדבר היה בקיץ שלמדתי ב„חדר" של ר׳ גציל. ואני אהבתי מאד את לימוד הדקדוק והצטיינתי בו יותר מן האחרים.

אינני זוכר מאין באה לידי אבי המגבעת, מגבעת קטנה וגמישה, שהוא מדד אותה לראשי באותו בוקר והחליט שהיא בדיוק טובה בשבילי, ואף נאה לי...

אני, שכל ימי ילדותי חבשתי כובע פשוט עם מצחה, התמרדתי ובשום אופן לא הסכמתי לחבוש לראשי את המגבעת. אך גם אבי התעקש.

— מדוע לא? — טען — הלא היא נאה לך, היא כל כך הולמת אותך... ממש יופי!.. תענוג להביט!

אך אני בשלי: לא ולא!.. וכמובן, הגיעו הדברים לידי בכי... בכיתי בכי מר, שבעיני רוחי ראיתי את חברי פוגשים אותי עם המגבעת בקול צחוק אדיר, בלעג ובוז...

אך אבי ניסה לשדלני בדברים רכים, ואף בדברים קשים:

— אל תשים לב לילדים... הם יצחקו?.. שיצחקו להם. אל תשים לבך אליהם... אם אני אומר לך שזה יפה, עליך להאמין לי. ואל נא תשים לב לפרחחים שיצחקו...

לבסוף אנוס הייתי ללכת והמגבעת על ראשי... השעה כבר היתה מאוחרת ואני הלכתי ל„חדר" ולבי כבד עלי הפעם — בגלל המגבעת...

ככל שהתקרבתי אל ה„חדר" כן האטתי את צעדי ולבי מכביד יותר ויותר...

עד שניגשתי ועמדתי בפתח ה„חדר"...

הרגשתי מיד כי משהו בלתי־רגיל מתרחש הפעם בין קירות הבית.

הרבי ישב במקומו והתלמידים במקומם, אך בחדר שררה דומיה, כמין ציפיה למשהו מיוחד.

הילדים ראו אותי ומיד התעוותו פיותיהם במין עוית של צחוק... הם „תפסו" את המגבעת שלי, הביטו זה אל זה וצחוק חנוק עמד כבר בגרונם; אך הרבי השתיקם, ומיד פנה אלי ברוך:

— שב, אַהר׳לי, במקומך. למה זה איחרת היום? הרבי תפס מיד את מבוכתי; הלא עדיין עמדו דמעות בעיני, ובחושו הדק הבין, כנראה, את המאבק שלי בבית...

ישבתי במקומי ועד מהרה נתברר לי פשר הציפיה הדרוכה שב„חדר".

החומש היה פתוח בספר „שמות", בהתחלה של פרשת „וָאֵרא". עם התחלת הלימוד בפרשה זו אמר הרבי לבחון את ידיעת התלמידים בדקדוק ושאל אותם מה הוא ה„בנין" של הפועל „וָאֵרא", אך הילדים לא ידעו. אף אחד מהם לא השיב את התשובה הנכונה. אז אמר להם הרבי (כפי שנודע לי הדבר אחר כך):

— תראו, עוד מעט יבוא אַהר׳לי והוא ידע וישיב תשובה נכונה. אני בטוח בזה!

ישבתי במקומי ונרגעתי במקצת, והדממה, — אם כי פה ושם עוד נשמע לחש כלשהו, ודאי על חשבון המגבעת שלי, והלגלוג בעיני חברי ובזוויות שפתותיהם טרם נמוג כליל, — הדממה העמיקה יותר מקודם.

אז פתח הרבי את פיו ופנה אלי בשאלתו:

— הגד נא לי, אַהר׳לי, מה הוא הבנין של הפועל „וָאֵרא"?

עניתי מיד:

— בנין נפעל.

רחש עבר בכל הכיתה, רחש של התפעלות, וכל העינים הופנו אלי בכבוד, בהערצה כמעט.

— מה אמרתי לכם?! — קרא הרבי בנימה של נצחון — אַהר׳לי יודע דקדוק! רק הוא לבדו השיב תשובה נכונה!

נהניתי, כמובן, לשמע דברי התהילה של הרבי. ויותר מזה נהניתי למראה חברי, שהביטו בי בהערצה, בקנאה כמעט... וזכר לא היה עוד בפניהם ללגלוג כלשהו.

גבר כבוד הדקדוק על לעג המגבעת.

התאבדות

לאחר שסיימתי חוק לימודי ב„חדר", התחלתי להכין עצמי ללימודים בבית־ספר כללי. לא עלה בידי להיכנס לבית־ספר סדיר ולמדתי בבית, כאשר למדו רבים באותם הימים. המבוגרים היו מלמדים את הקט־נים והצעירים מהם. פעמים גם למדתי בשיעורים קבו־צתיים, שהיו מתארגנים פה ושם בקרב היהודים בעירנו, ופעמים קרובות גם על ידי מתנדבים מקרב חוג הידידים והידידות של אחי המבוגרים.

מתנדב אחד כזה היה בחור, ידידו של אחד מאחי

המבוגרים. מורי זה הוא עצמו היה לומד ומתכונן לבחי־נות בגרות (אֶכסטרן). הספקתי ללמוד אצלו רק זמן קצר, ימים ספורים ממש. היה לו חדר שכור בבית הסמוך כמעט לביתנו, והשיעור שלנו היה מתקיים באחת השעות שלאחר הצהרים.

יום אחד באתי לשיעור כמוסכם, אך לא מצאתי את הבחור בחדרו. אנשי הבית אמרו לי כי הוא „כאן באיזה מקום" וּוַדאי ייכנס מיד. חיכיתי זמן־מה, ומשלא בא חזרתי הביתה, בכוונה לבוא לשיעור מאוחר יותר. אולם שעה קלה לאחר שנכנסתי הביתה נשמעו בחוץ קולות נרגשים, מהומה והתרוצצות. פרצנו החוצה ונודע לנו, כי אותו מורה שלי, ידידו של אחי, איבד עצמו לדעת בתליה בבית־הכסא...

אחי כבר היה אז בחוץ, וכעבור רגעים מספר נראתה מרכבה דוהרת ובאה, ומתוכה קפצו ויצאו אחי והרופא שהביא עמו. אך היה כבר מאוחר מדי... הרופא הוציא מכיסו אולר וחתך בו חתך בצווארו של המת־אבד, אך הוא לא נע ולא זע, והרופא קבע את מותו. הבחור השאיר אחריו אם בודדת וגלמודה... אחר כך סיפרו, כי לפני מעשה ההתאבדות שב מארוחת־צהרים שאכל בבית אמו.

והסיבה להתאבדות? הוא לא עמד בבחינות הבגרות...

לא היה זה מקרה ראשון, וגם לא אחרון, של הת־אבדות בקרב היהודים בגלל כשלון בבחינות. ידוע גם ידוע, כי בקרב הבוחנים הרוסים היו אז אנטי־שמיים רבים, שהיו שמחים להכשיל תלמידים יהודים, ובכוונת־זדון היו שואלים אותם שאלות של „אץ־קוצץ"...

יש להודות, כי רוב המתאבדים בקרב היהודים מסוג זה היו רחוקים מציונות ומתודעה יהודית: אלה היו בעיקר בחורים ובחורות שראו חזות הכל בלימודיהם בארץ גלותם, אם כי ידעו יפה כי גם תעודת־הבגרות לא תמיד כוחה יפה לפתוח בפניהם את דלתות בתי־הספר הגבוהים, בגלל ה„נומרוס קלאוזוס"... לא כן הבנים והבנות אשר קשרו את נפשם ועתידם בארץ־ישראל.

בנימין כצנלסון

בקצה הרחוב שלנו, בפינת הרחובות מוראביובס־קאיה וקאזנאצ'ייסקאיה, עמד בית גדול ומפואר. היה זה ביתו של ר' ליב כצנלסון, אחי סבו של ברל כצנלסון. בין ביתו זה של ר' ליב ובית אבי עמד ביתו של ר' שמעיה כהן, הנשוי לאחת מבנותיו של ר' ליב, ליבה שמה.

ר' ליב היו לו כמה בנים ובנות, והצעיר שבהם, בנימין, היה בן־גילי, ושנינו היינו מבלים פעמים שעות במשחקים בתוך חבורת נערים מן הרחוב שלנו.

תחילה היה בנימין, כזכורני, תלמיד באחת הגימ־נסיות שבעירנו, וכשגדל יותר נשלח, בתרע"ב, על ידי אביו, לארץ־ישראל, ללמוד בגימנסיה העברית „הרצליה" שבתל־אביב. אם איני טועה, הביא אותו לארץ בן־עירנו, המורה ישראל פישמן ז"ל.

באו ימי מלחמת־העולם הראשונה. תורכיה הצטר־פה למלחמה והקשר עם הארץ כמעט נפסק לחלוטין, ורק מפעם לפעם חדרה, דרך אחת הארצות הנייטרליות, ידיעה כלשהי משם, מארץ־ישראל. כן הגיעתנו באחד הימים הידיעה על יסודו של גדוד נהגי־הפרדות על ידי יוסף טרומפלדור, וכעבור עוד זמן־מה הממתנו הידיעה, כי בנימין כצנלסון נהרג בחזית התורכית, בגליפולי, שם חנה גדוד נהגי־הפרדות של טרומפלדור.

הידיעה הובאה, כפי שסיפרו, באחד העתונים שנת־קבלו מחוץ־לארץ. בנימין כצנלסון היה אחד מאלה שלא הסכימו לקבל את האזרחות העותומנית ומשום כך ירד, עם גולים רבים אחרים, לאלכסנדריה של מצרים, ועם הקמתו של גדוד נהגי־הפרדות התנדב לשורותיו.

עברו שעות אחדות, ועוד אנו, אנשי המקום, מדב־רים בינינו ותוהים אם אמנם נכונה הידיעה, ראינו והנה אחיו הגדול של בנימין, ברל שמו, מופיע בחצר אחותו, הסמוכה לחצרנו, והוא משתטח על הספסל שמעבר לגדר שלנו, פניו למטה, מליט פניו בשתי ידיו ומתיפח בחשאי...

הוא פרש לכאן, לקרן־זוית זו, כנראה כדי לכסות על יגונו ואבלו מהוריו, שטרם נודע להם הדבר.

אז ידענו אל־נכון: בנימין כצנלסון נהרג בגליפולי.

אבא אחימאיר

בית השמעונוביצ׳ים

בית השמעונוביצ׳ים, אשר ברחוב פושקין, קנה לו מוניטין במידה היפה של קבלת־אורחים אפילו בעיר בוברויסק. בעצם הוטלו על הבית הזה שני תפקידים. זה היה בית מגוריהם של משפחת ר׳ ניסן שמעונוביץ׳ והיה זה בחזקת מועדון למנין אחד או שנים של צעירים וצעירות. כי לכל אחד ואחת מחצי תריסר בני הבית ובנותיו היו חצי תריסר חברים וחברות. והזמנים הם זמני „השנה החמישית" ואיסרו חג של הרבולוציה ההיא. וכמה וכמה בעיות „העומדות ברומו של עולם" הוטלו על בחורי בוברויסק לפתרן אחת ולתמיד. פסק־דינו של הרכוש הפרטי יצא, כמובן, לחובה. אבל מה דינה של האהבה החפשית? כמובן, להלכה בלבד? והאם צדקה נורה, מהדרמה של איבסן, בזנחה את ילדיה מתוך שאיפה לאמנסיפציה? ומי חכם ויפענח רזי דרזין של „הציפור הכחולה" למטרלינק? והאם צדקה טאטיאנה לארינה, בהשיבה ריקם את פניו של יֶבגֶני אוֹנֶגין? ומה דינה של ליזה קליטינה, בלכתה למנזר? דיסקוסיות היו נערכות בשאלה מה עדיף ממה: „איסקרה" או ה„בונד"? „פלשתינה" בתור טריטוריה או טריטוריה סתם, לאו דווקא פלשתינה? הם ניסו לפתור את כמות השפות הלאומיות שיש לו לעם ישראל: אחת, שתים או שלוש, כלומר, או עברית או אידיש, ואולי גם עברית וגם אידיש. ורופא השיניים גצוֹב היה מוסיף גם את הרוסית. והאם על היהודים להסתפק ב„ראוונופראַויה" (שויון זכויות) או לדרוש אוטונומיה תרבותית? ואולי גם זו לא סגי וצריך להוסיף סיים הכא ולכרוך אותו בטריטוריה התם? והויכוח בין „פועלי־ציון" נוסח מינסק ל„פועלי־ציון" פולטבה טרם הגיע לסיומו.

ובין דיסקוסיה לדיסקוסיה היה מתאסף חצי מנין אכסטרניקים ומתכוננים בצוותא לבחינות־בגרות. כי יהודי הוא חיה ציבורית: מתפלל במנין ומתישב ב„קבוצה". ביאליק שר פעם שירת המתמיד מוולוז׳ין, אך טרם קם „ביאליק" שישיר את שירת „המתמיד" המתנועע לא על דף גמרא, אלא על הדקדוק הלטיני של ניקיפורוב, ספר הלימוד של הספרות הרוסית לסדובניק, ספר הלימוד של פיסיקה לקרייביץ.

בדיסקוסיות ובבחינות היו שקועים האחים והאחיות שלנו וחבריהם. והם גדולים מאתנו בעשר שנים בערך. ברם, אנו, הילדים, היינו נזעקים לבית השמעונוביצ׳ים שברחוב פושקין, בכדי להפכו, תוך המשחקים וההשתובבות שלנו „כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה". הופקרו לידינו לא רק החצר, גינת תפוחי־האדמה ושאר הירקות שלפני הבית, גן הדובדבנים מאחורי הבית. לרשותנו נמסר הבית כולו, לרבות חדר ההורים. כל זה נהפך ל„שטח מחיה", כמו שאומרים עכשיו, ל„שדה־קרב" לצרכי „מלחמת הרוסים והיפנים", משחק הרבולוציה, שקראנו לו „קוזקים ודימוקראטים". הבית על חדריו, הגן על עציו, החצר על רפתה וגגה היו יפים למשחק „מחבואים" והחצר הארוכה כאילו הוכרזה מששת ימי־בראשית למשחק ה„פלאנט", כלומר, משחק כדור ומקל, או למשחק ה„ציידים". הצרה היתה שאף אחד לא רצה להיות „רוסי", וכולם רצו להיות „יפנים". ובמשחק הרבולוציה לא רצה איש מאתנו להיות קוזק, מתומכי משטר הצאר, רצו להיות „דימוקראטים", כלומר מהפכנים. לאחר שקלא וטריא לא היתה ברירה אלא להגריל את התפקידים, והיינו נכנעים לתוצאות ההגרלה. על מוחו של איש מבני הבית לא היה עולה הרעיון, שבעצם צריך לגרש את חצי־תריסר הילדים הזרים, ומעולם לא היה מֵעֵז אף אחד מדרי הבית לאמור: „צר לי המקום".

זליק רוזובסקי

מזכרונותי

משפחתנו התגוררה בבוברויסק ימים רבים מאד. בילדותי הזדמן לי להיות פעם בצוותא עם חמישה דורות של משפחתנו: מחד — סבתא של סבתא שלי, שהיתה כבת מאה שנה, ומאידך — אני, ילד כבן חמש.

הדבר היה בערב חג הפורים, כשהשלג כיסה עדיין את פני האדמה. אבי הציע לי לנסוע עמו בעגלת־השלג לסבתא של סבתא דבורה־חיה, שבביתה נתכנסה כל המשפחה לקריאת ה„מגילה", משום שעקב זיקנתה לא יכלה ללכת לבית־הכנסת. חוץ ממנה היו שם אם־סבתי, סבא, אבא ואני.

אבי, זוסמן בן חיים רוזובסקי, היה מסור ביותר לעיר בוברויסק: הוא חיבב עיר זו ואת תושביה. אני — אף על פי שהתגוררתי בבוברויסק רק עד היותי בן אחת־עשרה שנה — לאחר מכן הייתי בא אל העיר רק בימי החופשה מבית־הספר — שמרתי על אהבתי הגדולה לבוברויסק ויודע אני לספר רבות על אנשים משכבות שונות בציבור, בעיקר משום שרבים מהם: סוחרים, אינטליגנטים, פועלים, מעוטי אמצעים ואפילו קבצנים, שלהם רחש אבא קרבה מיוחדת — פגשתי בבי־תו של אבא. וכל מה שאספר הרי זה מבעד לעדשה של מה שראיתי בבית הורי.

דומני שבוברויסק היתה עיר מיוחדת במינה. אף על פי שמבחינה חיצונית היתה העיר בלתי־מלבבת, מאובקת, מלוכלכת באביב ובסתיו, וביצות גדולות כיסו את רחובותיה, היתה בה רוח של חמימות משפח־תית. האנשים שהתגוררו בעיר הרגישו עצמם קרובים איש לרעהו, דומני יותר משבערים יהודיות אחרות.

אחד מזכרונותי הקדומים ביותר הוא הנשף הציוני הראשון, שאורגן לילדי ה„חדר" שלנו ובו לקחו חלק הילדים וכמה מבוגרים. בסופו של הנשף קיבלנו שקי־קים עם מתנות, בעיקר מיני מתיקה. מארגן הנשף היה ליב מזא"ה. הוא הדליק את הנרות ונשא נאום בפני הילדים, בהסבירו לנו את ערך החג. השתתפתי בנשף זה, ובפעם הראשונה בחיי — הייתי אז בודאי כבן שש — קראתי מעל הבמה את השיר „קדימה". מאז ניטעה בי חיבה מיוחדת לחג החנוכה.

בדברי על רשמי ילדותי לא אוכל שלא להזכיר את בית־הכנסת אליו הלכתי בשבתות עם אבי. היה זה „די גרויסע חסידישע שול". הגבאי שלו היה סבא של אבי, מרדכי ליב רוזובסקי. אדם קפדני למראה, ומקפיד במיוחד כשהיה עומד על הבימה ובידו ידית של כסף, בה היה עובר על השורות בעת קריאת התורה. סמכותו היתה, כנראה, רבה מאד, וכאשר היה מישהו משמיע דיבור באחת מפינות בית־הכנסת היה מכוון מבטו לאותה פינה, ממצמץ בעיניו ומיד חזר השקט על כנו. רבים היו הטיפוסים המענינים בין באי בית־הכנסת. מהם זוכר אני את יעקב־אליהו ריבקין, ר' אברהם אייזנשטט ונח פרנקל. זה האחרון היה לגבאי ראשי לאחר פטירת אבי־סבא.

עובדה אחת נחרתה בזכרוני. היה זה בעת קריאת הגיוס לצבא, שנערכה בסתיו, ולעתים נזדמנה בימי החגים הגדולים בחודש תשרי. המתיצבים לגיוס, לרוב מבני דלת העם, ידעו אמצעי אחד להתחמק מההתגייסות. הם היו מאבדים במשקל ע"י צום ונדודי שינה, ועל ידי כך היו מגיעים למצב פיזי שהיה משחרר אותם, לפי תקנות חוק הגיוס הרוסי, מחובת ההתגייסות. המתיצבים שהיו מחוסרי אמצעים נזקקו לכסף, כדי להעביר את לילות הנדודים שלהם. על מנת להגדיל את קופתם פרצו בהמון לבית־הכנסת בעת קריאת התורה בראש־השנה או ביום־הכיפורים וניסו להפריע למהלך התפילה. תופעה זו עוררה התרגשות בלתי־רגילה בין המתפללים, מפינות שונות נשמעו קריאות מחאה, עד שבאו הגבאים לכלל הסכם עם המתיצבים והבטיחו להם סכום כסף. הסדר חזר על כנו, אולם המאורע עצמו השאיר רושם עצום בזכרונות ילדותי.

בשנים ההן לא היו מוסדות מאורגנים לעזרה סוציאלית. הכל נעשה ביזמתן הפרטית של חברות שונות, בהן לקח אבי חלק רב. ראוי לציין כי בבוב־רויסק שררה גישה מוסרית ומסורת שנתנו לעבודה זו אופי שלא פגע במקבלי הצדקה. היחסים היו ישרים, הייתי אומר יחסי חמימות. כדוגמה אביא מקרה הקשור באחד המקצועות שבו היו יהודים מיוצגים הרבה מאד, בעלי־מרכבות ובעלי־עגלות. כאשר היה נופל סוסו של אחד העגלונים, ודבר זה פירושו היה — עוני ורעב,

היו העגלונים האחרים מפסיקים עבודתם, לובשים בגדי־שבת ועוברים בבתי האנשים שמהם קיוו לקבל עזרה וכסף. נוגע ללב היה לראות את בואם של זוג עגלונים כאלה לבקש עזרה. אבי היה בין אלה שראו בעזרה כזו חובה קדושה.

לשכבות שונות של תושבי בוברויסק היו מושגים משלהם. גם אצלנו, כמו אצל בני עמים אחרים בעריהם, היו אנשים בעלי אופי מפוקפק, אולם אף להם היו מושגי מוסר משלהם.

בעונת החורף היתה העבודה רבה בעסקי היערות, משום שאת כל העצים הכרותים היה הכרח להוציא מן היערות עד חג הפורים. כל מה שנשאר ביער לאחר פורים נחשב כאבוד למחצה, משום שההובלה נערכה בעיקרה בעגלות־שלג. באחד מערבי חורף אלה נמשכה העבודה במשרדו של אבא עד חצות הליל. באו גם מבקרים רבים מערים אחרות, מינסק והומל. במשרד נמצאו כשלושים איש, ומאחר שהימים היו ימי עצם החורף, הביאו כולם אדרות ותלו אותן בפרוזדור. קרוב לשעה העשירית פתח מישהו את הדלת, חטף חבילה של אדרות ונטלן עמו. כאשר החלו האנשים לצאת אל רכבת הליל, שחלפה בבוברויסק קרוב לשעה השלישית לפנות בוקר, התברר כי כל האדרות נעלמו. חוץ מהכפור העז ששרר בחוץ נחשבה האדרת בימים ההם למלבוש יקר מאד. כאשר נודע הדבר למנהל־החשבונות שלנו, הירש כהנוביץ, אדם מכובד בכל חוגי העיר, החליט לפנות לאחד מן העגלונים, שעליו פשטה השמועה כי יש לו קשרים עם היסודות החשו־דים בעיר. כהנוביץ הלך לביתו ואמר לו: „הרי זה מעשה מכוער מאד, איך יכלתם לעשות דבר כזה לרוזובסקי. אין זה נאה לכם". אותו אדם התבייש, אמר, כמובן, שאינו יודע מכל הדבר, שכאן אירעה אי־הבנה והוא ידאג לכך שהאדרות תוחזרנה. כעבור מחצית השעה כתח מישהו את הדלת הראשית לביתנו וזרק פנימה את כל האדרות. אותו עגלון הסכים שהמעשה שנעשה היה בלתי־מוסרי.

היחסים ששררו בעירנו בין היהודים לבין הנוצרים היו מבוססים על מידה מסוימת של כבוד הדדי. אינני יכול לזכור התנגשויות גדולות כלשהן. עובדה היא כי בוברויסק היתה אחת מהערים המועטות בתחום המושב שלא אירעו בה אי־פעם פרעות. שכננו, הכומר הראשי דוברינין, ראש הכנסיה הפראבוסלבית בעירנו, אמר שכל עוד עומד הוא בראש הכנסיה בבוברויסק יעברו הפורעים רק דרך גופו המת, והוא קיים את דברתו. אישים בולטים אחרים מבין האוכלוסיה הנוצרית בעיר, כמו זארובו, שהיה שנים רבות ראש העיר, מנהל הגימנסיה גודיצקי־צבירקו; כמה רופאים, עורכי־דין ושופטים, קיימו יחסי שכנות טובה עם האוכלוסיה היהודית ומנהיגיה.

לאחר מפלת המשטר המלוכני בימי הרפובליקה הדימוקראטית הראשונה, ולדאבוננו, קצרת־הימים — בימי קרנסקי, התקיימו בעירנו לראשונה בחירות כלליות. איני יודע למה הועמדו הקלפיות בכנסיות פראבוסלביות וקתוליות ובבתי־כנסיות. הבוחרים היהו־דים והנוצרים הצביעו כאחד עבור אבא, שנבחר ליושב־ראש מועצת העיר ולראש העיר. הוא קיבל את רוב הקולות לא רק בבתי־הכנסת, אלא גם בכנסיות.

כמה מלים על התיאטרון בבוברויסק. מגרש התיאט־רון ובנינו היו שייכים לסוחר רוזנברג. היה לו, דומני, בית־חרושת ללבנים. הוא השכיר את בנין התיאטרון לאפשטיין, יהודי בעל צורה, שזקנו נאה ושלא היה דומה כלל וכלל לאדם שיש לו מגע לאמנות התיאטרון, אולם כפי הנראה התמצא בה לא כל כך רע. התיאטרון עמד בגן גדול ומסודר. בגן היתה במה לתזמורת, ובעת ההפסקות היתה מנגנת מעליה התזמורת הצבאית, שמנצחה היה קאטאלינק — אלילן של כל העלמות ותלמידות הגימנסיה. בנין התיאטרון היה דל־מראה למדי, אם כי נמצאו בו כל חלקי התיאטרון: אולם, יציע ותאים מיוחדים. הסידורים היו צנועים מאד. כדי להחשיך את האורות באולם תלתה הנהלת התיאטרון בשרשרת דלי, שהוצאה תחתיתו, לתקרת האולם; לפני תחילת ההצגה היה הדלי מורד על המנורה ובאולם השתררה אפלה. בהפסקות — הורם הדלי. למרות כל זאת לא נמנעו שחקנים מפורסמים מלבוא לבוברויסק. באו האחים אדלהיים, אורלינוב, דאלסקי ואחרים. באו גם שחקנים יהודים, כמו אסתר קאמינסקאיה, האחים אדלר, נעמי, אורלובסקאיה, קלארה יונג ואחרים. המחזות היהודיים היו דרמות קורעות־לב או אופרטות. הקהל השתתף בהתלהבות בנעשה על הבמה. זכורני, כאשר שיחק על הבמה אחד השחקנים כאדם עני ורעב, זרק לו מישהו מן היציע חלת־לחם. בוברויסק חיבבה מאד את התיאטרון והאולם היה מלא תמיד על גדותיו.

בתיאטרון עבדו שני מוכרי כרטיסים — סולוביצ׳יק וטונקל. שני אנשים אלה ידעו, לפי המקובל, את כל הנעשה מאחורי הקלעים ומה טיבה של כל להקה ולה־

קה. זכורני שפעם בפגשי את טונקל שאלתי אותו על הלהקה החדשה. „נפלאה — ענה לי בבדיחות הדעת — אתמול נרמס קצין צבא בתור אל הקופה".

ובסופו של דבר כמה מלים על השחקנים החובבים, שהופיעו לעתים תכופות על במת התיאטרון הבוברויס־קאי, היהודי והרוסי. הבולט בהם היה ידידנו המנוח מנדל אֶלקין. הוא אהב מאד את התיאטרון, הבין אותו יפה ושיחק בעצמו. הוא אירגן לעתים תכופות הצגות, בהן מילא את התפקידים הראשיים. בהצגות היהודיות לקח חלק גם מאיר ארלוזורוב. אני עצמי זוכר בעונג את השתתפותי בתפקידים משניים, לימינם של שחקנים אלה, בימי נעורי. פעם שיחקתי במחזה „נאַר אַ דאָק־טאָר" יחד עם אֶלקין, ארלוזורוב והשחקניות המקצועיות נעמי ואורלובסקאיה.

במבצר בבוברויסק חנו שני גדודים, האימרטיני והקוטאיסי. התנהלו בו החיים הצבאיים המיוחדים לו. היו שם קסרקטינים, גדוד־ענשים, בית־חולים צבאי, מוסדות צבאיים שונים, בתי־סוהר וגזברות. בכל איזור המבצר התגורר יהודי אחד בלבד, בלנקי שמו, שהיה לו זכיון להחזקת חנות מכולת. מן היהודים האחרים שהיה להם קשר עם המבצר אזכור את האחים הירש ויואל לוזינסקי, מן המשפחות המכובדות בעיר. האחים לוזינסקי היו הקבלנים הראשיים של המבצר, ועם זאת סוחרי־יער גדולים. למרות שהמבצר היה חי את חייו המיוחדים לו, היה רישומו ניכר בחיי העיר. הקצינים והחיילים התבלטו מאד על רקע חיינו.

הנהר ברזינה היה עורק האספקה הראשי לא רק של בוברויסק, אלא של ערים ועיירות רבות שחנו על גדותיו. תנועה גדולה של דוברות, סירות־משא וספינות־קיטור עברה עליו. עסק זה היה נתון כולו בידי יהו־דים. הספינה הראשונה ששמעתי עליה נקראה „פוֹר־טונה" והיתה שייכת לזלמן מרגולין, חתנו של מאיר שמעון כהנוביץ; הוא היה, כנראה, מחלוצי התובלה על הנהר. הספינות הגדולות „סאול" ואֶספיר" היו שייכות לאחים קצנלסון ונקראו על שם הוריהם שאול ואֶסתר. הספינה הגדולה „אוסקאר גרוזנברג" היתה שייכת למר רזווּבסקי ונקראה על שם עורך־הדין גרוזנברג, מגינו של ביילים. הספינות באו אלינו מדרום־רוסיה, מן הדניפר, על פני יקטרינוסלאב, צ׳רקאסי וקיוב, והביאו קמח, סוכר, מלח ושאר מצרכים; בדרכם דרומה נשאו עמהן עטרן וטרפנטין. בקיץ היתה הבר־זינה מקור תענוגות לתושבי העיר, ובמיוחד לבני הנעורים.

כמה מלים על האינטליגנציה היהודית בבוברויסק. אזכיר את שמות האנשים ואת המעט שאני יודע עליהם:

יצחק בן ישראל אסתרין, נשיא הקהילה היהודית, אדם מסור מאד לעיר, שהתענין בכל מחסוריה והיה מכובד עד מאד על כל התושבים.

שלמה בן יהודה־ליב גינצבורג, אדם אוריגינלי ביותר ואחד מן המעטים שנסע לפני כששים שנה לארצות־הברית — לא מתוך מחסור אלא מתוך ענין בנעשה בה. ברצותו לחדור למעמקי החיים בארצות־הברית, החל, כדוגמתם של מהגרים רבים, במכירת עתונים ברחובות. הוא ידע יפה את השפה האנגלית. שמעתי שנפטר בלנינגרד, ששם שימש כסרסור בבורסה בימי הבולשביקים. הוא היה בעל ידיעות נרחבות ושמרני לפי השקפותיו. היה חבר פעיל במפלגה הקדטית בבוברויסק.

נח׳קה יוכביד, מנהיג ה„בונד", מהאישים הבולטים בעיר. היה מכובד גם בחוגים שאינם־פועליים על הגי־נותו ויושרו.

קונסטנטין ברכין, סופר ומורה לספרות בגימנסיה באודיסה, אחיו גרגורי — מהנדס. שמעון שטיינהרדט — מורה, צלה סטיסון, מורה, ובעלה הירש כהנוביץ, יעקב רוזנטל — הטוב במורי המתימטיקה בעיר.

אליה מייטין, מורה ללטינית, בעל השכלה רחבה, ידען בספרות ובשירה. אביו, „ר׳ שמואל דער שרייבער", היה מורה לשפה הרוסית בדור שקדם לי, וכל אבותינו למדו אצלו את ידיעת הקריאה והכתיבה הרוסית.

בנדיקט ליבוביץ גצוב, אדם בעל תרבות גבוהה ועסקן ציבורי, גילה ענין רב בחיים התרבותיים של עירנו. בביתו היתה מתכנסת כל האינטליגנציה היהודית המתקדמת. ביחוד היה בולט ביניהם מנדל אֶלקין, שעליו כבר דיברתי לעיל, שכאשר היו בידיו אמצעים רבים פרש חסותו לא רק על התיאטרון היהודי, אלא תמך בשחקנים ובסופרים. הוא נפטר בשיבה טובה, כבן 89, בניו־יורק. עד הימים האחרונים נשאר צעיר ברוחו ומלא ענין כבימי נעוריו.

בימי קרנסקי נבחרתי לחבר בית־משפט־השלום ברובע השני של העיר בוברויסק. היינו שלושה — פרבוסלבי, קתולי ואני, היהודי. בתחילה היתה עבודתנו

המשותפת נעימה; גמרתי זה עתה את המכון למשפטים ונרתמתי במרץ לעבודתי, שהסתיימה כעבור ששה שבועות בימי הכיבוש הפולני, וסיומה היה כרוך בתקרית דלקמן: נערך משפט על אנשים שנחשדו בשוד בית־כנסת. העד היחיד למעשה השוד היה השמש הזקן, שלא דיבר רוסית. ברצותי להקל על בירור הענין פניתי אליו באידיש, דבר שהותר לפי חוקי הממשלה הזמנית. אולם הדבר קרה בימי שלטון הפולנים בעיר, והשופט הפולני אמר: „אל תערכו כאן בית־כנסת יהודי". מחיתי על כך והוכרז על הפס־קת הבירור המשפטי. למחרת קראני אליו המושל האזרחי של העיר, הפולני פורמסקי, ורמז לי כי מוטב שאתפטר. שאלתי בעצת הקהילה היהודית והוחלט, כי בשים לב להלך הרוחות בין הפולנים טוב אעשה אם אתפטר. בכך נסתיימה פעולתו של השופט היהודי הראשון בעיר בוברויסק.

מאיר סאָלאָף

מיין „שטעטעלע" באברויסק

(אַ בינטל זכרונות)

1. דער ציטאַדעל

ניט נאָר איך, אויך מיין טאַטע ע"ה — ר' דוד סאָלאָוויאָוו — איז געבוירן געוואָרן אין באָברויסק. אונדזער הויז איז געשטאַנען בשכנות מיטן הויז פון ר' מאָטל אייזנשטאַט, וועמענס קינדער, שכנא און רחל, זענען מיטגעריסן געוואָרן מיט דער חלוצישער באַוועגונג און האָבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל. ער, ר' מאָטל, איז געווען אַ ייד אַ מיוחס, אַ דאַזאַר, פון די פני העיר.

מיר האָבן געוווינט ניט ווייט פון „פּאָליגאָן" — אַ מיליטעריש מושטיר־פעלד, וואָס האָט פאַרכאַפּט און געכישופט מיין קינדערישע פאַנטאַזיע מיט זיין רחבותדיקער לאַנדשאַפט, אַנסופיקע האָריזאָנטן און מיט דעם אַלטן ציטאַדעל — אויפגעבויט בעת דער מלחמה מיט נאַפּאָלעאָן — וועמעס מויערלעך און טור־רעמס זענען געווען שווערע, מאַסיווע און סודותדיקע.

2. מיין טאַטע זכרונו לברכה

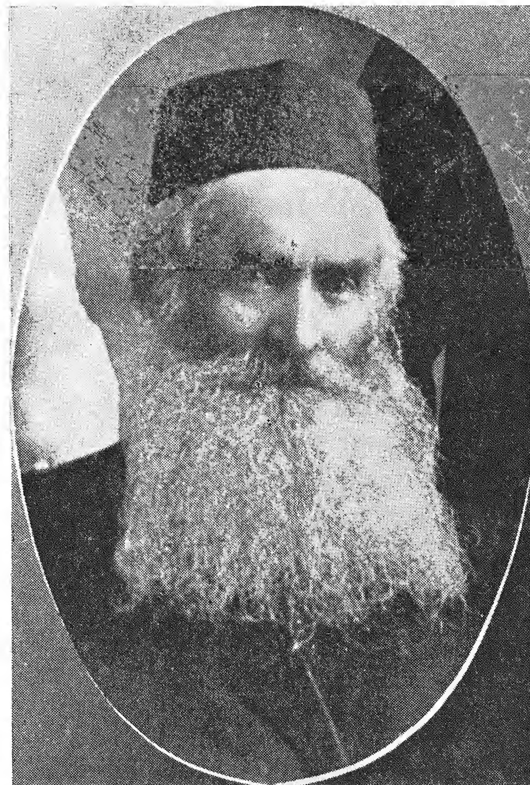
אין דעם דאָזיקן ציטאַדעל איז מיין טאַטע — וואָס האָט געשמט מיט זיין ערלעכקייט און פלייסיקייט — געווען אַ גאַנצער בן־בית, אַ יוצא ונכנס. ער האָט אָנגעהאַלטן קאָנטאַקט מיט די אָפיצירן און צוגעשטעלט פּראָוויאַנט פאַר די סאָלדאַטן, וואָס זענען געווען איינ־געקוואַרטירט אין די אַרומיקע קאַזאַרמעס.

אין קהילה־לעבן איז דער טאַטע מיינער געווען פּראָמינענט און אָנזעעוודיק. ער איז געווען 34 יאָר גבאי אין אונדזער שול „חברה לויה" און 32 יאָר אַ מיטגליד אין היגן שטאָטראַט — אָן אַמט, צו וועלכן אַ ייד האָט זיך ניט געקענט אַזוי לייכט דערשלאָגן. און ווער, מיינט איר, פלעגט זיך אונטערשרייבן אויף דעם געלט־אויסווייז, וואָס דער פּאָליצמייסטער פלעגט באַקומען שכירות? טאַקע ר' דוד סאָלאָוויאָוו בכבודו ובעצמו.

3. מיטן כוח פון שתדלנות

אין מיין זכרון האָט זיך איינגעקריצט פאָלגנדיקער עפּיזאָד: איין מאָל, יום כיפור ביינאַכט, ווען דער עולם איז געשטאַנען און „געזאָגט" אין דער שטיל די „תפילה זכה", באַוויזט זיך פלוצלונג אין אונדזער שול דער קאַזיאָנער רב. וואָס איז געשען? ער בעט דעם טאַטן אַ טובה, ער זאָל מיט אים מיטגיין און אויספועלן ביי די „הויכע פענצטער", מ'זאָל באַפרייען די יידישע זעלנער פון די קאַזאַרמעס.

דער טאַטע האָט ניט אויסגערעדט קיין וואָרט, ער האָט אויסגעטאָן דעם קיטל און טלית און האָט זיך געלאָזט גיין. און ווען דער דיזשורנער אָפיציר האָט אויסגעהערט די בקשה, האָט ער זיך אָנגערופן: דיך, סאָלאָוויאָוו, קען איך, כ'וועל זיי אין דיין זכות באַפרייען. און „אומר ועושה". די יידישע סאָלדאַטן

דוד ב"ר שניאור זלמן סאָלאָוויאָוו

זענען אָנגעקומען פונקט צו כל־נדרי. אַ לענגערע צייט האָט מען זיך געפּטלט, ווי מלכות האָט איגנאָרירט דעם רב מטעם.

4. נפשי חשקה לא במיידל אלא... ברוסיש

פון חדר בין איך אַריבער אין אַ ישיבה, אין אברהם יודלס שול, בראש פון וועלכער עס איז געשטאַנען ר' אברהם איטשע. ס'געדענקט זיך אַ פּיקאַנטע מעשהלע פון יענער תקופה.

בערטשי עטינגער איז געווען אַ ייד אַ גביר. זיין טעכטערל פלעגט געבן אוראָקן און איינקנעלן מיט יידישע בחורים רוסיש. ויהי היום און צו ר' בערטשי שאַרט זיך צו אַ ישיבה־בחור און פרעגט כמשיח לפי תומו, תמעוואַטע:

— ר' בערטשי, צי מעג איך גיין דריי מאָל אַ וואָך צו אַ מיידל?

— דו שייגעץ, יונגאַטש! צו מיר קומסטו מיט אַזעלכע קשיות? — האָט ר' בערטשי מיט ירגזון געקלאַפּט אין שטענדער.

און דער מקשן, אַ פאַרזינדיקטער, האָט געמורמלט:

— נפשי חשקה לא במיידל אלא ב...רוסיש!

— טאָ רעד זשע ווי אַ בן־אדם! — איז ר' בער געוואָרן ווייך ווי פּוטער. ער האָט אים געגעבן דעם היתר צו נעמען אוראָקן ביי דער בתולה, ווייל די טאַטעס האָבן געפירט די גרענדע אין דער ישיבה.

5. חסל סידור ישיבה

די ישיבה האָט זיך עפּעס צו מיר ניט געקלעפּט. דער רבי האָט געוואָלט, אַז איך זאָל תופס זיין כהרף עין אַלע סוגיות. ס'איז אים גאָרניט אַרויפגעקומען אויפן געדאַנק, אַז זיי קענען זיין שווער און קאָמפּליצירט. און ווען ער פלעגט מיר אַ טאָרקע טאָן: „מאיר, זאָג אַ שטיקל גמרא", פלעגט מיר פינצטער ווערן אין די אויגן. ביז אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָב איך מכריז ומודיע געווען קלאָר און דייטלעך:

— חסל סדר ישיבה, גענוג!

דער טאַטע האָט דעם גאַנצן ענין פאַרשוויגן. כ'בין געוואָרן, מיט מזל, אַ פּריקאַזטשיק ביי קאַסטעלאַנסקין,

באַדאַנע סאָלאָוויאָוו

אַ ייד אַ נגיד, אַ וואַלד־סוחר, וואָס האָט אַ חוץ דעם געהאַט אויך אַ טעקסטיל־געשעפט אין באָברויסק.

דאָס איז געשען סוף פאַריקן יאָרהונדערט.

6. די ערשטע שוואַלבן

אין 1902 האָט אָנגעהייבן צייטיק ווערן דער געדאַנק צו אָרגאַניזירן פּראָפעסיאָנעל די אָנגעשטעלטע. די יידישע פאַרקויפער זענען טאַקע געווען די „ראשונים". זיי האָבן געגרינדעט דעם „באָברויסקער פאַראיין", וואָס איז געווען געקניפּט און געבונדן מיט יענע אַרבעטער־קרייזלעך, וועלכע האָבן זיך געפונען אונטער דער פּערזענלעכער שוץ פון אינערן־מיניסטער זובאַטאָוו. די אַ קורצע תקופה ווערט טאַקע באַצייכנט מיטן נאָמען „זובאַטאָווטשטשינא".

ס'האָט לאַנג ניט גענומען און אין פאַראיין האָט זיך אויסקריסטאַליזירט אַ קליינע ציוניסטיש־סאָציאַליסטישע גרופּע — בעיקר פון אינטעליגענץ — וואָס האָט זיך שפּעטער אינטעגרירט מיט די „פּועלי־ציון".

מיר האָבן ניט געזען קיין סתירה צווישן אונדז און די חברים פון אַנדערע פּאַרטייען, וואָס זענען געווען אָנגעשלאָסן אין דעם פאַרבאַנד פון די יידישע פאַרקויפער.

בינו ובינו האָט מלכות אָפּגעטאָן דעם חסד פון די דערלויבטע עפנטלעכע קרייזלעך. די אַרבעטער־קעמערלעך האָבן בלית ברירה געמוזט איבערטראָגן זייער טעטיקייט אין געהיים. אויף דעם דאָזיקן דרך זענען אויך געגאַנגען „פּועלי־ציון", „בונד" וכד'.

7. הערצלס פּטירה

1904. באָברויסק איז געווען איינגעהילט אין אבלות צוליב דער פּטירה פון בנימין זאב הערצל ז"ל. מיר האָבן אַרויסבאַקומען אַ דערלויבעניש אָפּצוהאַלטן אַן אזכרה אויפן בית־עולם. מיט אַ הייליקן ציטער זענען מיר, יינגלעך און מיידלעך, געשטאַנען און אויסגעהערט די הספּדים. דער עולם האָט געוויינט.

פּלוצלונג — ויבוא! חברים פון „בונד" האָבן זיך אַריינגעריסן און געפּרווּוט איבערשלאָגן די רעדנערס מיט לידער און אויסגעשרייען. ס'איז אויסגעבראָכן אַ טומל, אַ בהלה, אַ סומאַטאָכע. דער פּאָליצמייסטער האָט זיך ממש געבעטן: „קינדער, וואָס טוט איר? ס'איז אַ מקום קדוש!" אָבער זיינע רייד זענען געווען אַ קול קורא במדבר. פּעטש און קלעפּ זענען געפלויגן. מ'האָט מיך נישקשה צעדראָפּעט, אָבער אויך מיינע הענט זענען ניט געלעגן אין קימפּעט. די אסיפה האָט מען פונאַנדערגעלאָזט.

נער הייתי וגם זקנתי און דער טעם פון יענער אזכרה ליגט מיר נאָך אין די ביינער.

8. „בורא מאורי האש"

איין מאָל האָט מען זיך אָנגעהויבן צו שושקען מפּה לאוזן, אַז ס'רוקן זיך אָן שווערע צייטן פאַר יידן: פּאָגראָמלעך! איך בין דעמאָלט שוין געווען אָנגעשלאָסן אין „זעלבשוץ", בראש פון וועלכער ס'איז געשטאַנען סעמיאָן לוזינסקי, דער עלטערער ברודער פון קדיש לוז, מיטגרינדער פון דגניה ב' און פאָרזיצער פון כנסת. איך האָב געהערט צו די „באָיוווקעס" — דער קעמפערישער אָפּטייל.

און אויב באָברויסק האָט אויסגעמיטן אַ פּאָגראָמעלע מיט אַלע פּיטשעווקעס, איז עס טאַקע צו פאַרדאַנקען יענע יינגלעך און מיידלעך — „די שנעקעס", וואָס האָבן איינגעקנעלט דעם „המלמד ידי לקרב ואצבעותי למלחמה". די פּאָגראָמשטשיקעס האָבן געוווּסט, אַז מיר וועלן ניט זיצן מיט פאַרלייגטע הענט, און אַז מיר זענען גרייט — ניט לדורון און ניט לתפילה — למלחמה. און ס'האָט געקלאַפּט.

אין צווישן איז צו אונדז דערגאַנגען אַ ידיעה, אַז אין דעם שכנותדיקן שטעטעלע יאַסין גרייטן צו די כלאָפּעס אַן אמתע חתונקע. זיי לעכצן ממש נאָך יידיש האָב־און־גוטס. מיר, אַ גרופּע בחורים מיט „וואָרעמע כלים" אין די קעשענעס, זענען דאָרטן אָנגעקומען באַצייטנס און מיר האָבן זיי מתרה געווען דורך פּראָקלאַמאַציעס:

„הערט זיך איין, טייערינקע פּאָניעלעך, אויב איר וועט אָנרירן אַ האָר פון אַ ייד, וועלן מיר מאַכן אַ ברכה ,בורא מאורי האש' אויף אייערע שטיבער און תבואה. ס'וועט אַלץ אָוועקגיין מיט רויך, פאַרשטאַנען?"

און ווען עשוקע האָט זיך געכאַפּט, אַז מיר מיינען עס פּשוטו כמשמעו און מיר וועלן זיך ניט באַגנוגענען מיט „הקול קול יעקב", נאָר טאַקע מיט די ידים, האָט ער באַקומען קאַלטע פיס. דער פּאָגראָם איז ניט פאָרגעקומען.

9. חברים, באַהאַלט אייערע כלים!

אין זעלבשוץ זענען געווען אָנגעשלאָסן משמנה וסלתה — די בעסטע און שענסטע פון דער יוגנט, וואָס האָבן באַלאַנגט צו פאַרשידענע פאַרטייען. די אָ דאָך־פאַראייניקונג האָט גובר געווען אַלע אידעאָלאָ־גישע און אידעיִשע חילוקי־דעות, הגם איטלעכע גרופּע איז געווען אָרגאַניזירט לויט איר קעמערל. די ויכוחים האָבן געברויזט, אָבער ס׳איז געווען קאָאָרדי־נאַציע און אייניקייט לגבי דער סכנה כלפּי חוץ.

אין 1905 האָבן אין רוסלאַנד אָנגעהויבן צו בלאָזן נייע ווינטן. איך און נאָך עטלעכע חברים זענען באַשטימט געוואָרן, מיר זאָלן איינמאָנען געלט־שטייערן ביי די יידישע גבירים, כדי מיר זאָלן קאָנען איינקויפן געווער. איך בין נאָך דעמאָלט געווען אָנגעשטעלט ביי קאַסטעלאַנסקין, וועמען מ׳האָט גע־קנסט מיט אַ קאָנטריבוציע פון 1000 רובל — כסף עובר לסוחר.

איידער מיר זענען אַריין צו אים אין זיין חדר מיוחד מיט אָנגעלאָדענע רעוואָלווערן, האָב איך זיך געבעטן: יאָטן, באַהאַלט די כלים, איך עס זיין ברויט! אָבער זיי האָבן ניט געוואָלט הערן און געדענקען. מיר זענען געווען יונג. די וועלט, האָט זיך געדאַכט, איז אונדזערע. חוצפה איז געווען אַ סימן מובהק פון דערוואַקסנקייט און העלדישקייט.

קאַסטעלאַנסקי האָט געשטוינט:

— דו, סאָלאָוויאָוו, ביסט געקומען מיט באַוואָפנטע חברהניקעס?

— איצטער בין איך ניט אייער אָנגעשטעלטער, מיר אַליין באַשיצן יידן און מיר נייטיקן זיך אין „ממתקים״.

דער באַס מיינער האָט מיר צוגעזאָגט געבן מאָרגן 500 קלינגערס, טבין ותקילין.

10. והילד איננו

מיר האָבן געהאַט אין אונדזער רשות 3 ביקסן, 32 רעוואָלווערן בראַונינגס, קינזשאַלן. ס׳איז געווען אַן אמתער אוצר. איך בין געווען דער „שר המנקים״ — דער פּוצער און רייניקער. קום איך איין מאָל און כ׳וויל זיי אַרויסנעמען פון „גוטן אָרט״ ו... הילד איננו. זיי זענען ניטאָ און גיי שריי חי וקיים!

אַנגסטן האָבן מיך באַשלאָגן. בלית ברירה גיב איך אַ פרעג ביים טאַטן:

— אפשר האָסטו געזען די... די...?

דער טאַטע האָט מיר שטרענג אָנגעקוקט און אויסגעמוסערט:

— דו קוילעסט מיך אָן אַ מעסער! מיין נאָמען און מעמד — אַלץ איז אין קאָן.

כ׳האָב געוווסט, אַז ער איז גערעכט. ער איז געווען אַ פּאָדראַדטשיק פאַר דער אַרמיי. ער האָט געגנאָסן צוטרוי מצד מלכות צוליב זיין גוטן נאָמען. נו, טאָמער געפינט מען פון „יענעם מיך״ אין זיין הויז — זאָל גאָט שומר ומציל זיין.

ער האָט מיר אָנגעוויזן אויפן בוידעם. כ׳האָב זיי אויסגעפוצט און אויסבאַהאַלטן אין וועלדל, ביים אַראָפּשטראָם פון טייך בערעזינאַ. דאָרט האָט געווווינט פּייטעז בראַיע, אַ יונג מיט ביינער, געאַרבעט אַלס טרעגער.

11. די ראָמאַנטישע פּאָרלעך

אָט דאָ פלעגן מיר, „פּועלי־ציון״, אָפּהאַלטן אונ־דזערע געהיימע באַגעגענישן. געוויינלעך, פלעגן מיר „צוגרייטן״ פּאָרלעך, וואָס פלעגן כלומרשט שפּאַצירן ראָמאַנטיש־פאַרחלומט, אומשולדיק. אָבער זייערע אויגן און אויערן זענען געווען אָנגעשפּיצט, אויפצוכאַפּן איטלעכן פאַרדעכטיקן באַוועג אָדער רויש. זיי זענען געווען די שומרים, אונדז צו פאַרהיטן פון אַ בייז אויג, פון דער פּאָליציי.

נאַטירלעך, פלעגט מען מיטנעמען די „כלים״ על כל צרה שלא תבוא. מאַכט זיך אַ מעשה און ס׳פאַר־גלוסט זיך אַ פאַר יאָטן זיך אַ שפּיל טאָן מיט אַן אָנגעלאָדענעם „שפּייער״, און אַ קויל האָט געטראָפן אונדזערע אַ חברטע, ביילע קאַצענעלסאָן.

איך האָב געדאַרפט ברענגען די פאַרווונדעטע, אַזוי שנעל ווי מעגלעך, צו ד״ר פייערטאָג, וואָס האָט געוווסט אַלע אונדזערע סודות. ניט טויט ביט־לעבעדיק האָב איך געכאַפּט אַ שליטן, אָבער אויפן וועג האָט דאָס מיידל, צו מיין גרויסן צער, אויסגע־הויכט די נשמה.

אַ לענגערע צייט האָבן מיר ניט געקאָנט פאַרגעסן די געשעעניש, וואָס האָט אויך אַרויפגעוואָרפן אויף אונדז אַ שולד־געפיל. אָבער מיר זענען געווען יונג, שטורמיש־ברויזנדיק און... לייכטזיניק.

אבא אחימאיר

בוברויסק

(מהסריה „אטלנטידה" או עולם ששקע)

א

נפתח ביהודי אחד בעל יזמה: אחד מני רבים בק"ק בוברויסק בשעתה. הפעם הכתוב מדבר בבעל חנות לצרכי־כתיבה ודוכין שמו. למרות מעשיותו היה ציוני. חמש, ואולי שבע שנים, לפני פרוץ המלחמה „הראשונה", הלך דוכין הנ"ל והזמין אצל הצלם פוגוסטקין כמה תמונות מהנוף הבוברויסקאי.

פוגוסטקין לא היה ותיק הצלמים בבוברויסק. מבחינת הזמן, הקדים את פוגוסטקין רנדל, שצלמנייתו נמצאה ב„רחוב הכביש", בשכנות לבית בו גר „נאכקע דער פאָליצמייסטער", הוא נחמן יוכביד — ראש וראשון ל„בונד" דמתא, שכינויו הנ"ל בא לו מאז אוקטובר קמא של „השנה החמישית", כשהוא, הבחור בן העשרים, שלט בעיר, ולא שר־המשטרה. והשכן השני של הצלם רנדל היה ר' שמואל אלכסנד־רוב, התלמיד־חכם ו„המשכיל" מתקופת „השחר", שבין היתר בא בחליפת־מכתבים עם מ. י. ברדיצ'בסקי הצעיר, משנות וולוז'ין שלו.

בנו של ר' שמואל אלכסנדרוב, הילקע, מי שהיה תלמיד הקורסים מיסודו של הברון דוד גינצבורג בפטרבורג וידידו של זלמן רובשוב שלנו, סיים פרשת חייו בתור „יבסק". אבל זה דרך אגב. ונחזור לצלם רנדל. על ותיקותו מעידה הכתובת שלו: „רחוב הכביש". זהו הרחוב הותיק של העיר בוברויסק, שמשני עבריו קמה העיר בזכות המבצר שלה. שתים עמדו לה לבוברויסק ליהפך לעיר ואם בישראל: המבצר והיערות. ובהמשך זכרונותינו אלה נרחיב את הדיבור על השתים. מבצר בוברויסק הוחל בבנינו מיד אחר פלישת נאפוליון. ומכיוון שהוקם מבצר, נסלל גם כביש, שחיבר את מוסקבה עם ערי־הספר המבוצרות בריסק־דליטה וורשה. ושמו של הכביש „הכביש הבריסקאי". אין אנו יודעים באיזו מידה הצליח מבצר בוברויסק להגן על רוסיה מפני צר ואויב. אבל ברור כשמש, דבר בנינו ודבר הימצא בו חיל־מצב די גדול, מילא תפקיד ראשוני בשעתו לפריחה הכלכלית של העיר. „רחוב הכביש" היה לא רק הרחוב הראשי של בוברויסק בתקופת בנין המבצר. זמן רב היה זה הרחוב היחיד בבוברויסק שהיה רצוף אבנים. בסוגריים נוסיף: לאחר שפנה הודו וזיוו של מבצר בוברויסק, עמדו לה רווח והצלה מהיערות שמסביב לה ודבר שכנה על נהר ברזינה, המשתפך לדניפר, הנושא מימיו לאוקראינה.

רנדל היה חלוץ הצילום בעיר עוד מתקופת פריחת מבצרה. כי על כן היתה צלמנייתו ב„רחוב הכביש". אבל מעטים היו משכימים לותיק הצלמים דמתא. אולי גילו הנכבד היה לו לרועץ, ואולי מחמת הדיבור הרוסי הגס שבפיו. כי זאת לדעת: צלם צריך להיות בעל שלוש סגולות: ראשית כל, בעל מקצוע, כמובן; שנית, להיראות צעיר מכפי גילו ולסלסל בשערות שפמו, ושלישית, לדבר „יוונית", במקרה דנן רוסית. כי מה ומי היה זקוק לצלם באותן השנים? רוב המצטלמים היו „אינטליגנטים", כלומר שומעי רוסית. מדוברי אידיש לא יכלו הצלמים דק"ק בוברויסק „למשוך את החיוּנה שלהם". כי מי מדוברי אידיש היה מצטלם? פספורט לצרכי נסיעות במדינה גופה לא היה טעון תמונה ברוסיה הצארית. רק „פספורט גוּ־ברנטורי", כלומר דרכון לצרכי נסיעה לחו"ל, היה טעון תמונה. אבל „פספורט גוברנטורי" היה עולה חמישה־עשר רובל טבין ותקילין. ולשם מה לבזבז הון עתק, אם „האגנט" היה מעבירך את הגבול בחמישה קרבונים לכל היותר?

הצלם רנדל, כאמור, לא היה מודרני. והיפוכו הצלם פוגוסטקין, שכמה עדים העידו על מודרניותו, החל מהסנטר המגולח יפה יפה והשפם המטופח וכלה בדיבורו הרוסי המצוחצח, כשם שפניהם של צלמים וספרים מצוחצחים המה. כי זאת לדעת: רוסית „מצוח־צחת" דיברו בבוברויסק לא זארובה ראש העיר, לא קלימנקו, „ראש האצולה" של המחוז, לא אורלובסקי, מנהל הגימנסיה ה„קאזיונית", ולא הפוליצמייסטר, ששם משפחתו הושמט מזכרון כותב רשימות אלו. כל אלה וכיוצא באלה דיברו רוסית. רוסית מצוחצחת דיברו בבוברויסק שנים־שלושה המשומדים, כגון העו"ד הלפאנד, וראש אגודת הכבאים המתנדבים, וינוקור. קל היה ברוסיה לעבור מתורת משה לתורת ישוע נוסח פראבוסלביה או לותר. אבל מה קשה היה לשנות

את שם המשפחה. ולא רק לפי שם המשפחה שלהם, אלא גם לפי הרוסית המצוחצחת אפשר היה קל לעמוד על מקורם הבלתי־אריי, אם נרצה להשתמש במושגים מודרניים יותר. כמו כן דיברו רוסית מצוחצחת הצלם פוגוסטקין, רופא השיניים גֶצוֹב, המורה איזֶרסקי, שהיה מכין בחורי ישראל לבחינות אכסטרניות במקצוע השפות הרוסית והלטינית, וכיוצא באלה.

הצלם פוגוסטקין היה שם דבר בעיר. משום מה היו נוהגים הקצינים מחיל־המצב של המבצר להצטלם אצל פוגוסטקין ולא אצל רנדל הזקן, ואף לא אצל רובין האילם. חילופי גברי כי יקרו בפיקוד של אחד משני הגדודים מחיל הרגלי שחנו בבוברויסק הן בחורף והן בקיץ, או חג גדודאי כי יקרה בהם, הרי כעבור שבוע היה מופיע בחלון־הראווה של פוגוסטקין תצלום קולקטיבי של הקצינים על שפמיהם משני עברי חט־מיהם ועל חרבותיהם שעל ירך השמאל. הקצינים, בעלי הדרגות הגבוהות, בישיבה ופרחי הקצונה — בעמידה. הצד השווה בכולם, שהכרת פניהם ענתה בם שהם מלאי כובד־ראש. וזה בניגוד לנוהג האמריקני של ארשת חביבות בשעת צילום. באמריקה חייב המצולם למלא שחוק פיו. והיפוכו של דבר ברוסיה בשנים עברו: המצולמים היו מתבקשים על ידי הצלם „להעמיד פנים אינטליגנטיות”, כלומר רציניות.

ומכיוון שהזכרנו את שני הגדודים הרגלים, שחנו חניית קבע בימי שלום בבוברויסק, הרי ברור שהם לא היו גדודים בלי שם. שם הגדוד האחד היה „גדוד הרגלים האימרטיני” וקסרקטין שלו נמצא במבצר גופא. גדוד הרגלים השני שחנה בב. נקרא „הקוטאיסי”, וקסרקטיניו החדשים נמצאו למרגלות בית־היראה הצבאי שב„פוליגון” — המגרש, שבשנים עברו היו מתאמנים בו בקליעה מתותחים. שמות שני הגדודים האלה מעידים על נושאיהם ש„הורתם ולידתם” היתה בקאוקאז והתם עמדו גם „עריסותיהם”. התם הוקמו הגדודים במחצית הראשונה של המאה שעברה, בזמן כיבוש רוסיה את ההרים; אבל לאחר כיבוש הררי קאוקאז, הועברו הגדודים לספָר המערבי הרוסי. פרוסיה, שכבשה בינתיים את גרמניה, יזמה לכבוש את אירופה כולה, ובכלל זה את רוסיה. ואם שני הגדודים „התאומים”, ה„אימרטיני” וה„קוטאיסי”, הועברו לבוב־רויסק, הרי עוד שני גדודים תאומים, ה„גורי” וה„אַבחאזי”, הועברו להומל. באחד מהם שירת בשעתו ג. שופמן, שתיאר את השתתפות הצבא בפוגרום הומל. אבל מאחר שהומל היתה עיר־פרזות, לכן חנה בה צמד גדודים רק בחורף, אבל בקיץ הם הועברו בוברויסקה, לשם משכן בישיבת עראי של אוהלים בשעת התמרו־נים, כשהחיילים התאמנו בחציית נהר ברזינה ע״י גשר מורכב מסירות, או בכיבוש, כביכול, בסערה של המבצר.

ונחזור לחלון־הראווה של פוגוסטקין. סמוך לתמר־נות הקולקטיביות של הקצינים על שפמיהם וחרבותיהם, אפשר היה לראות תמונות קולקטיביות של לוחמים, או מי שהיו לוחמים, אחרים. אפשר היה לראות תמונה קולקטיבית של בחורים, מי שהיו לוחמים בתקופת „השנה החמישית”, שבשל מוראה של מלכות עמדו ערב הגירתם למדינה שמעבר לים, דמתקרית אמריקה. בחורים אלה, אף הם בעלי שפמים, לבושי חולצות „מקומיות” (קוֹסוֹבוֹרוֹטקי בלע״ז), כלומר בעלי צוארון שכפתוריו לא באמצע, אלא מן הצד השמאלי דווקא. חולצה רוסית זו נהפכה למלבוש יהודי לאומי בתחום המושב. עכשיו דוגלים בה הצעירים מעדות המזרח, במידה שהם ב„נוער העובד”. בזכות הריאקציה, ר״ל, הפקירו בחורים אלה את „פרוגרמת ארפרוט” של קאוטסקי והתמכרו לדקדוק הלטיני של ניקיפורוֹב. לא כל הבחורים היגרו לאמריקה. מרובים היו גם האכסטרנים.

ועוד סוג של תמונות קולקטיביות אפשר היה לראות בחלון־הראווה של פוגוסטקין הצלם. אנו מתכוונים לתמונות המחזורים של זוכי תעודות־בגרות מטעם אחת מארבע הגימנסיות שהיו בשעתן בבוברויסק, מהן שתים לגברים: ה„קאזיוֹנית”, כלומר הממשלתית, מזה והפרטית של „היועץ המדיני הנדאי” איואן רומאל־דוביץ גודיצקי־צבירקו. ועוד שתים לנשים: האחת „קאזיוֹנית”, ע״ש יורש־העצר אלכסיי, והשניה פרטית, על שם בעליה, אילינסקאיה.

אבל הגיעה השעה לחזור לדוכין ולתמונותיו. כאמור, הוא הזמין אצל פוגוסטקין כמה תמונות מהנוף הבוברויסקאי. מה קל הוא הדבר לצלם משהו מעיר ושמה ונציה, או פאריס, או בריחָה שבפלאנדריה, או טולידה הספרדית וכו׳. באיזה כרך מכרכי המערב או עריה אין בנין של בית־היראה, או של העיריה, או בית־הדין שאינו ראוי לצילום? וחוץ מבנינים, הרי ישנה אַמת־המים באיזו אמסטרדם, או הר־שלג הכפוי כגיגית על עיר כגון אינסברוק שבטירול. אבל מה יש לצלם בעיר רוסית, שבניניה, מהם בניני־עץ ומהם בניני לבנים אדומות, מפילים שעמום ופיהוק ברוב חדגוניותם האפרורית? אכן לא בכדי טרח דוכין.

הוא יגע ומצא. ובחלון־הראווה של פוגוסטקין הופיעה תמונת הגימנסיה ה„קאזיונית" בעלת בנין־העץ מהסגנון הקסרקטיני, עם השלט בעל הכתיב הסלבי־הכנסייתי, כפי שהיה נָהוג ברוסיה שלפני פיוטר. הופיעה תמונת גשר מסילת־הברזל ליבאוה־רומני, החוצה את הברזינה. הופיעה תמונת הרחוב הראשי, רחוב מוראביוֹסקי, עם החזיר המסורתי המתפלש במי־מדמנה במרכזה של עיר־מחוז, עיר־מבצר ועיר־מסחר גדולה, ואין מכלים דבר. על חזיר זה עוד נרחיב את הדיבור. הופיעה תמונת ה„אוֹבּריב" שעל גדות הברזינה. גבעה קטנה, שספק אם אפשר לפגוש בוברויסקאי, שלא נשק למרג־לותיה אחת מאותן בנות בוברויסק, שתוארו באמנות רבה על ידי גדול מספרי ישראל בשפה העברית, ואורי ניסן גנסין שמו. הופיעה גם תמונת „בוברויסק בשנת 1810".

ב

לאחר שדוכין, נושא התקוה לדברי כתיבה, קיבל את הזמנתו מאת הצלם פוגוסטקין, הלך לצינקוגרף שחור או למוכר־הספרים יעקב הכהן גינצבורג. לא טרחנו לברר למי הלך דוכין, לשחור או לגינצבורג. גם אילו טרחנו, לא היינו יכולים לברר. מאז המעשה עבר למעלה מיובל שנים, וספק הוא אם נשאר בחיים איש שיזכור „פכים קטנים" כגון אלה. שחור או גינצבורג — למאי נפקא מיניה?

אגב, אין לדייק בהיגוי שם המשפחה: „שחור" או „סוחר". בכל אופן, מקובל היה בבוברויסק להגותו בשין ימנית, כ„שבת". ושוב, אם „שחור" או „סוחר" — מאי נפקא מיניה? אגב, אחת מבנותיו נשואה היתה לרופא־שיניים („המינסקאי") תל־אביבי, הוא ר' אהרון ז'וכוביצקי, אחיו של דוד זכאי „שלנו"; ואחד מבניו של שחור נמנה עם חבריו של בעל־הזכרונות האלה, לעת למדו ב„חדר מתוקן" (הקרי בבוברויסק היה בהברה האשכנזית והתיו בוטא כמו סמך...) ואח"כ בגימנסיה, הוא נשא עיניו לסטרי־פוּנסקיה, שרבים היו החוזרים אחריה, אבל היא בחרה במי שבחרה. שמה הפרטי הושמט מזכרוני.

ואולי נזקק דוכין לא לשחור, אלא לגינצבורג. וזאת היא פרשה בפני עצמה. יעקב הכהן גינצבורג, או גינזבורג, היה שם־דבר לא רק בבוברויסק, אלא בכל תפוצות הגולה, במידה שבתפוצות אלה היו מוכרי ספרים, כותבי ספרים, מוציאי ספרים, קוני ספרים, קוראי ספרים וחובבי שפת עבר בכלל.

בשנים שקדמו למלחמה „הראשונה" קם לו, לגינצ־בורג דנן, מתחרה במכירת ספרים. היה זה מוכר־הספרים קאפנהוט, שחנותו נמצאה ברחוב בו היתה גם חנותו של גינצבורג, היא רחוב סקוֹבּלב, השני במעלה לרחובותיה של בוברויסק, אחרי „רחוב הכביש". רחוב סקוֹבּלב קדם בסלילה לרחוב הראשי, הוא „רחוב מוראב־יוֹבסקאיה", ולא זכה לכך אלא משום שהוביל ישר לתחנת מסילת־הברזל, ובזכות התחנה נהנו גם יהודים שנזדקקו לבית־מרחץ בערבי שבתות. כי בית־המרחץ הראשי דק"ק בוברויסק אף הוא שכן כבוד ברחוב סקוֹבּלב.

קאפנהוט היה מוכר ספרים עבריים, ספרי קריאה ולימוד. ספרים בלועזית לא היו בחנותו. והספרים העבריים בחנות קאפנהוט, מהם „ספרים", כלומר ספרי־קודש, ומהם „ביכלאך", כלומר ספרי חול. קאפנהוט לא התמיד כמוכר־ספרים בבוברויסק, כי מקץ שנה־שנתיים הוזמן לאחר כבוד לשמש ברבנות בק"ק צ'רקאסי שבאוקראינה. אצלנו בליטא ראוי היה מוכר־ספרים לשמש ברבנות בקהילה אוקראינית; בליטא ורייסן נחשב היהודי האוקראיני לעם־הארץ. לא רק לרבנים שלנו הם היו נזקקים, אלא גם למלמדים שלנו, לשוחטים שלנו, לחזנים שלנו. אם מאוקראינה הובאו לליטא ורייסן לחם, סולת, מלח, אבטיחים, עגבניות, הרי היצוא מליטא ורייסן לאוקראינה היה של עצים ושל „כלי־הקודש" למיניהם.

אבל קאפנהוט לא האריך גם שבת על כסא הרבנות בצ'רקאסי המעטירה, הוא נרצח עם רעיתו (ילדים לא היו להם) ביום ההרג הרב שערך גריגורייב, ראש כנופיה אוקראינית, בימי מלחמת־האזרחים, בפוגרום הנורא שבצ'רקאסי.

אבל נחזור ליעקב גינצבורג. החנות שלו היתה סגורה גם בימות החמה. והדלת היתה נפתחת בקושי, משום ששני חלקיה צמודים היו זה לזה, ממש כזוג תאומי־סיאם, לא עליכם. ולאחר שהצלחת „לקרוע" בדחיפה של ממש את מחצית הדלת האחת, נשמעה מעל לראשך חריקת ברזל בברזל ומיד לאחר מזה צלצול חד. צלצול זה לא לך, הקונה, נתכוון אלא לר' יעקב המוכר, שהיה יושב תמיד בחדר הסמוך לחנות. לשמע חריקה זו והצלצול המלווה אותה, היה יוצא מאחורי הפרגוד וזוקף פנים נזעמים בפני הקונה. אף על פי כן הלך שמו לפניו. לא רק מוכר־ספרים היה, אלא גם מו"ל. בין השאר הוציא לאור את ספר הזכרונות של בעל „דור דור ודורשיו". מאחורי החנות

של גינצבורג נמצא הדפוס של גינצבורג — הדפוס הראשון בבוברויסק. הראשון בזמן, כמובן. בדפוס זה נדפסו בעיקר סידורים, מחזורים, מעשיות של אדמו"רים ומעשיות באידיש ל„נערות המטבח" בנוסח דיק ושמ"ר. דפוס גינצבורג היה מדפיס את מודעות התיאטרון והקרקס, אבל כשהופיע בבוברויסק הראינוע הראשון לא הודפסו המודעות שלו אצל גינצבורג. אז כבר היו בעיר כמה דפוסים נוספים.

ג

לאחר שהודפסו התמונות, החל דוכין למכרן גלויות־גלויות. חמש קופיקות הגלויה. ומעשיותו ויזמתו של דוכין עמדו לו. אמנם בוברויסק היתה אז עיר־מחוז גדולה, רוסית טיפוסית, כלומר ללא תואר וללא הדר הן בטבע הן בבנינים, וללא שמץ של מסורת. מסביב — המרחביה המזרח־אירופית הטיפוסית ומעליה שמים מכוסים עננים כבדים ברוב ימות השנה. בכל העיר לא היו אלא כשלושה־ארבעה בנינים בעלי צורה ובעלי סגנון כלשהו. לא דבר שבמקרה הוא ששלושה אלה של פולנים היו. האחד מהם הוא ה„קאַסטיול", בית־היראה הקתולי על הלבנים האדומות ועל סגנונו הגותי. האחר — בית־המלון, בעל שני השמות: „האירופי־ברזינה" (השם השני בא להזכיר לך, שבוב־רויסק שוכנת על הנהר המשתפך לדניפר). היה זה הבנין היחיד בכל העיר בו שלוש קומות — „גורד־שחקים". המלון הזה היה שייך לפריץ נזיביטובסקי, הפריץ היחיד בכל פלך מינסק, שלא הסתפק באחוזותיו ולא בעריכת ציד ביערותיו ובחינגותיו בוארשה, פאריס ומונטה־קרלו. נזיביטובסקי היה גם סוחר, אך אפילו הוא, הפריץ הפולני הסוחר, לא יכול היה להתקיים ללא יהודי שיהא עוזר כנגדו. „הנאמן" של הפריץ נזיביטובסקי היה לזר יפימוביץ לוין, הוא אליעזר — אחיו הצעיר של ד"ר שמריהו לוין, ועכשיו ממנהלי „דביר". לזר יפימוביץ חי מעשה פריץ ב„ארמון" שבעיירה סויסלוביץ'. הארמון עמד על גבעה במרחק־מה מן העיירה, ורגלי הגבעה טובעות בנהר ברזינה מזה ובנהר סויסלה, המשתפך לברזינה, מזה. לאחר שבוב־רויסק נכבשה ע"י הבולשביקים, היגר נזיביטובסקי לפולין והיה שם מיניסטר לחקלאות באחת מממשלותיו של פילסודסקי, ולזר יפימוביץ התעסק זמן־מה בעסקי יער, בראשונה בוארשה ואח"כ בתל־אביב, ובסופו של דבר הלך לנוע בין הספרים.

הבית השלישי בעל סגנון בבוברויסק היה בנין הבנק הוילנאי. היה בבנין זה משהו מסגנונה של טירת הטווטונים מאריאנבורג, אשר בדלתת הויסלה, בואך דאנציג, היא גדאנסק, בזעיר אנפין, כמובן.

הבנק הוילנאי מילא תפקידים לאומיים פולניים בנוסח „מפעל ובנין", בליטא וברוסיה הלבנה. וזה הדבר: לאחר כשלון המרד הפולני של 1863 פתחה הממשלה הרוסית במדיניות של רוסיפיקציה של „החבל הצפון־מערבי", כלומר של ליטא ובֶּלורוסיה. אחד הגי־לויים של רוסיפיקציה זו היתה מדיניות הנישול של הפריצים הפולנים מעל אחוזותיהם. אמנם חיי ההוללות של הפריצים, יחס הבוז שלהם לדברים שבמשק, סייעו מאד לממשלה הרוסית. והנה החלו הפולנים לעמוד בפרץ ולשם כך יסדו בנק, שמרכזו היה בוילנה וסני־פים לו בכל עיר ועיר שבליטא ובלורוסיה. הבנק היה מספק אשראי בתנאים נוחים לפריצים העומדים לפני פשיטת־רגל.

והבנין הרביעי בעל הסגנון בבוברויסק היה ביתו הפרטי של מהנדס פולני אחד, אשר למרות היותו צולע על רגל אחת, היה מהיר הליכה. שם משפחתו נמחה מזכרוננו. בשנת 1917 היה אותו מהנדס פולני ראש פפ"ס, כלומר ראש הפילסודצ'יקים שבבוברויסק. אגב, הבנין הזה היה הבנין הראשון מבטון, שבעל־זכרונות אלה ראה בימי חייו.

מכל הבנינים היהודיים שבעיר בוברויסק לא היה אף אחד שיהא לו תואר והדר אדריכלי. הכל נבנה כלאחר־יד, מתוך זלזול לא רק ביופי, אלא גם בנוחיות.

העין לא יכולה היתה להתעכב על הבנינים הרו־סיים. הממשלה הרוסית הרבתה בבנינים לצרכי המשר־דים הצבאיים והאזרחיים שלה. כי על כן היתה בוברויסק עיר־מבצר ומקום חניה לחיל רב. בוברויסק היתה גם עיר־מחוז. אבל בעיר גופא לא היה אף בנין קאזיוני (רשמי) אחד בעל סגנון כלשהו. שתי ה„צֶרקבות" (בתי־היראה הפראבוסלאביים) היו הפגנה של חוסר טעם, זה בניגוד ל„קאסטיול" הפולני־קתולי. „צרקבה" אחת עמדה בטבורה של העיר, בתוך תוכו של גן תפוחים „אנטונוביים" — תפוחי סתיו, ששמם הלך לפניהם עד פטרבורג ומוסקבה המעטירות. מובן מאליו, שיהודי היה חוכר את גן בית־היראה. צרקבה זו שימשה את המתפללים האזרחיים. ה„צרקבה" השניה הוקמה בירכתי ה„פוליגון", הוא המגרש ששימש פעם לאימוני תותחנים ועתה היה מקום תפילה לצבא. ה„צרקבה" האזרחית היה לה תואר של „סוֹבּוֹר". מה

בית־הכנסת ה„כוֹראלי" היהודי, כך להבדיל ה„סובור" — ה„צרקבה" הראשית דמתא. ה„סובור" של בוברויסק נקרא על שם „ניקולאי הקדוש" — הוא הקדוש האהוב על המוני העם הרוסי. מובן, שלא היה חסר ל„צרקבה" מגדל בעל „כיפת בצל". ובתוך המגדל היו חצי תריסר פעמונים. פעמונים אלה נבדלו זה מזה בגדלם ובצל־צולם. הפעמון הגדול היה הולם פעם ברצינות בקול ה„באס" שלו: „בים־באם, בים־באם", ואז דמה לכעין קורנס, המכה בימי אידיהם, בימי הגנוסיות, במקרה של חתונה ובמקרה של לוויה, כל מקרה ומקרה וקול הצלצול המיוחד לו. יש והפעמון הגדול היה מתערב בקולות הפעמונים נחותי הדרגה. הוא, הגדול, היה מעשה פריץ היודע את ערכו, והם, הפעמונים הקטנים ו„במבוּמם" המהיר — מעשה בני־אדם משפל המדרגה, מעשה אדם רעב, המוציא בידיו תפוחי־אדמה מתוך הרמץ וממהר להכניסם לתוך הפה, הן מחמת הרעב שלו והן מחמת היותם חמים. וכל צלצול וצלצול היה מעלה הרהורים יהודיים שונים. צלצול עגום העלה רגש של קורת־רוח סמויה, מין אנטיש־מיות הפוכה על פיה, שנתבטאה ב„א פגירה", „כן יאבדו". בימי הפסחא הלמו הפעמונים שלושה ימים רצופים ויהודי היה מהרהר אז על מסעי־הצלב, על פוגרומים, על עלילת דם. ענין זה היה מוחשי מאד בשנתיים של משפט בייליס. והסימפוניה, ואם אתם רוצים הקאקופוניה, של מנין הפעמונים בחג הגנוסיה היתה מעוררת את חמתם של הבונדאים והיהודים הפרוג־רסיביים. קאקופוניה זו היתה מזכירה להם שבית רומאנוב שולט עדיין ברוסיה ועוד רבה המלאכה המחכה ל„קעמפערס" (ללוחמים)...

ואת חטאיו מזכיר בעל־זכרונות אלה. ה„בים־באם" של הפעמון הגדול מבשר במוצאי־שבת כי יום הראשון, השבתון הנוצרי, ממשמש ובא. ובאזניו של הנער היה קול הפעמונים הזה חודר כסימפוניה נהדרה: מחר יום א׳. לא צריך להשכים קום ולמהר לגימנסיה, והערב לא צריך להתכופף על ניקיפורוב (ספר הלימוד של הדקדוק הלטיני) ולא על קראיביץ׳ (ספר לימוד הפיסיקה).

ד

ספק אם ביקר אי־פעם תייר בבוברויסק, כי מה היה זה מוצא בה? לדידו של תייר, המקום אינו אמצעי, אלא מטרה. תייר מתכונן למקום לשמו. סתם נוסע כי יבוא לבוברויסק, הרי כוונתו — נאמר עסקי יער, להביא לחם סולת מאוקראינה, לדרוש ברופאים להם זקוקה אשתו, להכניס את בנו לגימנסיה או לחלצו מ„פריזיב", או חסיד נוסע לרבי שלו, לשמרל־נוח, אבל מעולם לא שימשה בוברויסק באשר היא בוברויסק מטרה לתייר. והנה קרה, שנים מעטות לפני פרוץ המלחמה „הראשונה", וב„רחוב הכביש" חלף ועבר אוטו בדרך אל המבצר, בודאי גנרל שאצה לו דרכו לצרכי „אינספקציה". והרי זה הכביש האיסטרטגי המחבר את מוסקבה, שבלב־לבה של רוסיה, עם מבצ־ריה, בוברויסק ובריסק־דליטא, השוכנת על הסְפָר המערבי של אימפריית הצארים. האוטו־החלוץ עושה רושם על האנשים. אלה שנזדמנו באותו מעמד ברחוב הכביש מיהרו מי לביתו ומי לבית מכרים. וחפזון זה למה? חפזון זה בא מתוך רצון להיות ראשון למסירת הידיעה על עגלה ללא סוסים. אבל האוטו עשה רושם לא רק על ההולכים על שתים, אלא גם על הרצים על ארבע, כלומר על הסוסים. ולמראה העגלה המשונה עמדו אלה על שתי רגליהם האחוריות. העשו זאת מפחד פתאום? ואולי חזות קשה ראו? שוב לא יזדקקו לנו הבריות... אבל הסוסים שברחוב הכביש אסורים היו לרתמתם ללא כל אפשרות להתפנות, כדי לספר לידידיהם העומדים באורוה שקועים בלעיסת שבולת־שועל, על עגלה המתקדמת במהירות ללא עזרתם...

ואף על פי שהתיירים הוקירו רגליהם מבוברויסק, רבו בכל זאת הלקוחות של תוצרת דוכין, כלומר הגלו־יות. והלקוחות האלה לא היו דווקא „הפטריוטים של מגדל בית־היראה שלהם", כפי שאומרים ברוסיה, כלומר הם לא היו פטריוטים של בוברויסק, עיר מולד־תם או מגוריהם. ספק הדבר, אם באותן השנים, בוב־רויסק זו, אותה אנו מנסים לתאר, היו לה פטריוטים משלה, בדומה לפטריוטים של אודיסה מן הימים ההם. עכשיו מרובים פטריוטי־בוברויסק. ימי הילדות והנערות של פטריוטים אלה עברו בבוברויסק, אבל הם הספיקו לעזוב את עיר מולדתם ונסעו לאן שנסעו. מהם שעלו ארצה ומהם שהיגרו לאחת הארצות „המאושרות" שמעבר לים.

הגלויות של דוכין נחטפו ע״י הצעירים דמתא. תלמיד גימנסיה היה קונה בחמש קופיקות גלויה ונותנה בצירוף הקדשה מתאימה מעברה השני לחברתו בת־גילו.

בזכרוננו עוברים כבני־מרון כמה טפסי־גלויות כאלה. הון תועפות מוכן בעל־זכרונות אלה לתת עבור כל גלויה וגלויה, שמחירה לא עלה בשעתו על חמש

קופיקות. הנה תמונת גשר של „מסילת־הברזל הליבוי־רומנאית". כך היה שמה כשנסללה. אבל בהמשך הימים האריכו אותה עד בואך קרֶמֶנצ׳וג, עיר הנמל וסחר העצים, הטבק, האבטיחים, והעיקר החיטה שעל הדניפר שבאוקראינה. ומשם העבירה צפונה לנמל ליבוי את החיטה המשובחת של אוקראינה. על כל שק „ארבעה אפסים" —סימן שהקמח הוא משופרא דשופרא. שקים רבים הורדו מהקרונות בתחנות הגדולות. יהודי רייסן וליטא, למרות דלותם, נזקקו לקמח סולת בשביל חלות־שבת, קל וחומר למצות. אבל השאר היו מגיעים לליבוי — בה היתה מסילת־הברזל מתנ־שקת ממש עם גלי הים. ליבוי היתה הנמל הרוסי היחידי הבלתי קפוא השוכן על גדות הים הבלטי. מליבוי היה קמח הסולת האוקראיני מובל באניות לארצות המערב. בסקנדינביה, גרמניה, וביחוד באנגליה, היו אוכלים לחם סולת לאו דווקא בשבתות ובימים טובים. במסילה זו היו מובילים עצים מיערות בלו־רוסיה לצרכי המכרות של אנגליה, גרמניה ובלגיה. גם הפשתן הבלורוסי המשובח היה יוצא למערב באמצעות המסילה הזאת. את „מסילת ליבוי־רומני" סלל בשנות השבעים המשומד בליוך. שמו נזכר בכל אנציקלופדיה יהודית, וגם בספרים הדנים על המשו־מדים ברוסיה ופולין. את בליוך מזכיר המדינאי הרוסי הגדול וויטה בזכרונותיו. בליוך מוכרח היה למכור את המסילה לממשלה. המסילה הליבוי־רומנאית היתה מן המסילות הבודדות ברוסיה שהכניסה רווחים. מה פלא? מסילה זו חצתה את החלק הליטאי והבלורוסי של תחום המושב ואת מחציתה של אוקראינה שמשמאל לדניפר. ואף על פי שהנוסעים היהודים הרבו לשחד את מבקרי הכרטיסים, הרי משהו נפל בכל זאת בחלקו של אוצר המלוכה.

אם כי בוברויסק היתה עיר־מחוז גדולה, הרי לא זכתה לצומת מסילות־ברזל. זכו לכך העיירות אוֹסיפּוֹביץ׳ שמצפון לה וז׳לובין שמדרום לה. אבל את מסילת־הברזל האחת הזאת שימשו בבוברויסק שתי תחנות. האחת נקראה על שם המקום, והשניה, בשל קרבתה לנהר — תחנת ברזינה. תחנת בוברויסק שימשה לנוסעים צפונה או מערבה, למינסק, לוילנה, לוארשה או לחוץ־לארץ. אבל הנוסע דרומה, להומל, לקרמנצ׳וג, לקיוב או ליקאטרינוֹסלב — היא יק"ס בפי היהודים — נזקק היה לתחנת ברזינה. שתי תחנות למסילת־ברזל אחת לשם מה? תחנת ברזינה נמצאה בקרבת מקום למבצר. וחכמי האיסטרטגיה בדקו ומצאו שהמבצר נזקק לתחנה משלו. בסודם של חכמי האיסטרטגיה לא עמדנו. אכן תחנת ברזינה שימשה לא רק את מבצר בוברויסק על קציניו, טוראיו וכו׳, אלא גם את בוברויסק העיר, כלומר את יהודיה, כמובן. תחנת בוברויסק נמצאה בריחוק מקום מן העיר, אשר על שמה היא נקראה — כלומר במקום עגום, שאין בו לא משאונו של מקום ישוּב ולא ממעשה־בראשית של הטבע. סמוך לתחנת בוברויסק נמצאו מוסדות המשרתים מקום ישוב גדול: הנה מזדקרות אל על ארובותיהם של שתי המלבנות, למרגלותיהם אגמי טיט, שבאחד מהם טבע חברך למשחקים; הנה בית־המטבחים, וסמוך יותר למסילה — שני בתי־הבושת בעלי התריסים המוגפים גם ביום, האחד לקצי־נים והשני לטוראים. ומרחוק נראו צמרות עצי בית־הקברות הנוצרי, ובקרבתו — מגרש ריק מוקף גדר לבנים אדומות של בית־העלמין היהודי החדש, שאחד מקבריו הראשונים הוא קברו של ה„קוזן" משה, מי שהיה חבר „איסקרה" (הבולשביקים של השנה „החמי־שית"), ועד עצם היום הזה לא הוברר לך בשל מה מת הקוזן משה באבו? אם בשל מחלה, שעל מהותה לא יכלו לעמוד הפרופסורים שבקניגסברג, אם בשל רוב צער על כשלון הרבולוציה או בשל צער גדול מזה — בשל כשלונו בבחינות־הבגרות שלוש פעמים בזו אחר זו.

ממראה הנוף העגום הזה היה נפרד הנוסע מתחנת בוברויסק או נתקל בו הנוסע היורד מקרון ועולה בעגלה כדי להגיע לבוברויסק העיר.

ושונה הוא הנוף שבסביבת תחנת ברזינה.

הרכבת הבאה מהדרום, מאוקראינה כחולת השמים, שהשדות מוריקים שם יותר ובקתות האיכרים מרהיבות עין־רואים בלבנן, במידה שהיא מצפינה, עוד טרם תגיע להומל, הולך הנוף ו„מתעגם". במקום חורשות עצי אלון והתרזה („ליפּה" בלע"ז), באים יערות עצי־המחט הזועפים ו„מי־המנוחות" של אגמי המים. במקום שדות החיטה והסלק — שדות שיפון ופשתן בירקותם הכהה, הקודרה. והשמים מתקדרים והולכים. בהומל הם הבטיחו גשם, ועד הגיעך לבוברויסק נזדרזו וקיימו את הבטחתם בשפע רב. והנה חלפה הרכבת את תחנת „עגלה" (טֶליוֹשה בלע"ז). אתה מפשיל ראשך בקוצר־רוח מאשנב הקרון. עוד רגע והרכבת מתחילה לטרטר על גשר מסילת־הברזל, המתוח מעל נהר ברזינה. על הגשר הזה הופקדו שומרים גם יומם וגם לילה, ולא רק מטעם המסילה. ביום מחזיקה

אחת ידו דגל ירוק, המעיד שהכל בסדר, ודגל אדום — לכל צרה שלא תבוא; ובלילות אוחז השומר פנס צבעוני. אבל השמירה מטעם השלטונות האזרחיים נראתה כבלתי־מספיקה בשנים האחרונות שלפני פרוץ המלחמה „הראשונה". ולמשמר הגשר הועמד חייל עם רובה. והזוגות המטיילים בסירה בנהר שמתחת לגשר, היו ממהרים לחצות את הגשר, מפחד החייל החמוש העומד שם מלמעלה נים ולא נים, שעון בגבו אל דופן הסככה. ומי יאמר לאותו חייל: „מה תעשה?" ומה יהיה אם מרוב שעמום או „סתם ככה" יירה בחלל האויר ויפגע בסירה וביושביה? „לאחר מעשה" הרשות בידך להרהר על „הנשמה הסלבית" אי על „את עשיו ליעקב", ומי יחדור לנשמתו של חייל משתעמם למראה זוג של יהודים מתעלסים שם בסירה עם שקיעת החמה?

אך הנה תחצה הרכבת את הגשר וכעבור רגע היא נעצרת ליד תחנת ברזינה, שבתוך חורשת המבצר. אתה יורד מהקרון ואת מי עיניך רואות? את מנהל התחנה. פניו מביעים חשיבות מתחת לכובעו האדום; ומבעד חלון הקומה השניה, מקום מגורי משפחת המנהל, נשקפת בתו הגימנסאית... אתה עוזב את התחנה, שברחבתה מחכים כחצי תריסר עגלות ועגלו־נים על דוכנם, ופתאום אתה שומע קול קורא ברמה: „אבא'קה, דאוואַי בולקו", כלומר „אבא'לי, הב לי חלת־שבת", ומיד אתה יודע מי הקול הקורא אליך: העגלון שלמה'קי מזמינך לנסוע אתו העירה...

ה

בקרב קוני גלויות הנוף דק"ק בוברויסק, תוצרת דוכין, זכתה לפרסום מיוחד הגלויה שעליה היה רשום חד וחלק: „המיתלל" („אובריב" בלע"ז) ובכדי לדון על דומם זה, „המתלול" שמו, נפתח בחי מדבר והולך־על־שתים, בוריס ליפשיץ שמו.

אביו של בוריס ליפשיץ בעל „מרתף" („פוֹגְרֶבּ" בלע"ז) היה, כלומר בעל חנות ליינות ברחוב הראשי, הוא רחוב מוראביוֹבסקאיה. ולא נקרא „מרתף" אלא לשם תפארת המליצה. לאמיתו של דבר, המדובר הוא בחנות רגילה, שנכנסים אליה ישר מן הרחוב ללא מדרגות. יינו של ליפשיץ רובו היה תוצרת בסרביה ומיעוטו תוצרת קְרים. ליין זה לא נזקקו היהודים דק"ק בוברויסק, שתשעים למאה מהם היו חרדים, כמובן (הן הכתוב דן בענינים שקרו לפני יובל שנים...). לשבתות היתה משמשת „וודקה" רגילה, בת שלושים וחש מעלות. לגבי וודקה לא היה כל חשש ליין נסך, אעפ"י שהוודקה היתה נמכרת ב„מונופולקה", כלומר בחנות־מונופולין, מין „משביר" ממשלתי, שרק וודקה נמכרת בו. אבל גם לצרכי „ארבע כוסות" לא היו היהודים זקוקים למרתפו של ליפשיץ. יין ארבע כוסות לא הובא מעולם מכרמי בסרביה או מחבל הדוֹן, וקל וחומר שלא מקרים. יין ארבע כוסות סופק על ידי היינן טוביה, יהודי שמגדל פיאות ועובר לפני התיבה אם במוספים בימים נוראים ואם ב„כל נדרי" בבית־הכנסת של „הלל'ס זאל". ר' טוביה זה היה יותר נאמן מליפשיץ, המדבר רוסית כאילו היתה זו שפת אמו. אוי ואבוי היה לו לליפשיץ, לו ולבני ביתו, אילו היתה פרנסתו תלויה בלקוחות מבני־ברית... לקוחותיו של ליפשיץ היו מחוגי ה„נאצ'אלסטבו" (הפקידות) דמתא, הצבאית והאזרחית כאחת (ואין „נאצ'אלסטבו" אזרחית ברוסיה, אלא מחוגי המשטרה בעיקר). והיין של ליפשיץ היה כשר, כביכול, לחכו של מפקד הגדוד הקוטאסי, ולחכו של הפוֹליצמייסטר וכו'. פתחנו ביין של ליפשיץ ונסיים בשם המשפחה. עליכם לדעת שהיו כמה שמות משפחה שנתחבבו מאז על בני בוברויסק. סתם כצנלסון הוא יליד בוברויסק. ואם הוא לא נולד בה, הרי חזקה היא שאביו הוא יליד אותה עיר. והוא הדין כל יהודי ששם משפחתו „ליפשיץ". את ה„מדפיס ליפשיץ" הירושלמי בודאי מכירים אתם. הוא עלה ארצה מוולוגדה שבצפון רוסיה. אבל בעל רשימה זו סקרן גדול הוא מטבעו, לא עליכם. שאל את עצמו, מה פירוש הדבר? יהודי מוולוגדה ושם משפחתו ליפשיץ? טרחתי וחקרתי ונתברר לי, שהמדפיס ליפשיץ, או הורתו, הוא מבוברויסק. והמ־דובר הוא — בעיר־מוצאו של אביו.

עד כאן ליפשיץ היינן. ומכאן ואילך על ליפשיץ הבן, על בוריס. פלא הדבר ששמו הפרטי של בחור בוברויסקאי הוא „בוריס" ולא „ברל". ואולי „רוסן" (מהמלה „רוסיה") והשם בוריס בא לו למען הלקו־חות, שלא היו, כאמור, מבני־ברית. נוהג זה של שמות זרים היה נדיר בעיר ואם בישראל כבוברויסק. בוריס ליפשיץ היה חברו (לא רק לספסל שבגימנסיה הממשל־תית) של קדיש לוזינסקי, שכעבור ארבעים שנה יצאו לו מוניטין במדינת ישראל כקדיש לוז. ואתה לך ועמוד על דרכיה הבלתי־מובנות של ההשגחה העליונה... מי עמד בסודה של זו? לכאורה שני חברים, שניהם בני־טובים, שניהם „תלמידים ראשו־נים" שלתעודות הבגרות שלהם צורפה, „מדליה של

זהב". והנה האחד עלה לגדולה בישראל והשני, שנשאר ברוסיה, ספק אם עודנו בחיים.

בוריס (סתם „בוריס" הרי הכוונה היא לבנו של ליפשיץ היינן) היה מאד פופולרי בקרב נוער־הזהב (בלא לגלוג) הבוברויסקאי. לא פחות מתריסר (אין אנו אחראים למספר המדויק) בחורות היו משוכנעות שהן מאוהבות בבוריס (והמדובר הוא לא בעלמות סתם, אלא בבנות בוברויסק, עליהן לא פסק מלשיר אביר סופרי ישראל ואורי ניסן גנסין שמו). אבל בוריס היה אדיש לכולן. אכן, אדישות גבר לעלמה הוא ענין מוגבל — אם לא בשטח, הרי בזמן. אבל, למזלנו, עזבנו את בוברויסק בעוד מועד, לפני שהוכרע גורלה, אם תפול בתחומיה של רוסיה הסוביטית או לתחומיה של הרפובליקה (ז'צ'פוספוליטה בלע"ז) הפולנית. מידת סקרנותנו היתה מוגבלת במקרה זה ואין אנו יודעים מי ומי היתה אותה המאושרת שבוריס זכה בה. אך בוריס היה פופולרי לא רק בחוגי הנערות. ואם ישאל הקורא הסקרן למקור הפופולריות הזאת, הרי נענה לו, שיש לחפשה ב„צ'ודאצ'סטבו" של בוריס („צ'ודאַק" היא מלה רוסית, שנהפכה לבינלאומית וקלוזנר מתרגמה „מתמיה") ופירושה „תמהוניות".

והנה לכם דוגמה של „צ'ודאק". בוברויסקאי היה ליב לבוביץ': למרות היותו בונדאי, הוא היה מורה לעברית. ואולי להיפך: למרות היותו מורה לעברית, היה בונדאי. ולמרות היותו רווק, בין העשיריה החמישית והששית לימי חייו, ולמרות היותו עיור בעינו האחת, הרי רובם של אלה שנזקקו לשיעוריו היו דווקא בחורות. ואף על פי שליב לבוביץ' היה מורה לעברית, לא היה מכונה בפי הבריות בכינוי „מלמד", אלא „לערער", כלומר מורה. אם כי אליבא דאמת היה „מלמד", כלומר בטלן, אבל מכונה היה „מורה" ולא „מלמד" בשל כמה מזכויותיו. מורה לשעות, רווק ובונדאי. סתם „מלמד" הוא ציוני, כידוע. בונדאי הוא י"ט (ראשי תיבות „ילד טוב", או חברה־מאן בעברית צברית).

בוריס ליפשיץ היה „צ'ודאַק" ממין אחר. אחד מסימני ה„צ'ודאצ'סטבו" שלו היו טיוליו. לבו היה גס בטיולים בסירה ובטיולים בלווית גימנזיסטיות. בוריס זה היה נוהג להתהלך בגילוי ראש. ובנידון זה לא היה מבדיל בין ימות החמה, כשהשמש מכה על קדקדו, לבין ימי הכפור הצורב, או ימי הגשמים שבין שמחת־תורה לחנוכה. אמור תאמרו: ומהי הרבותא בהליכה זו בגילוי ראש? מי ומי אינו מתהלך בגילוי ראש בימינו? אבל הן הכתוב מדבר במעשה שהיה באחת מערי תחום המושב של רוסיה הצארית. ועוד סימן של „צ'ודאצ'סטבו" לבוריס ליפשיץ הנ"ל: בוקר בוקר, בין בימות החמה, בין בימות הגשמים ובין בימות השלגים, אפשר היה לראותו כשהוא צועד לאורך רחוב מוראביובסקאיה ממחסן היינות של אביו בכיוון הפרבר, שנקרא בפי היהודים „מינסקער פלאן". בספר תולדות חייו של קאנט מסופר, שתושבי קניגסברג (עיר מולדתו, מגוריו ומותו של הפילוסוף) היו נוהגים לכוון שעוניהם „לפי קאנט". הפילוסוף היה נוהג לצאת לטיול אחר הצהרים בשעה קבועה, וממנהגו זה לא סר עשרות בשנים. אכן את השעה בבוברויסק אפשר היה לכוון לפי טיול־הבוקר של הגימנזיסטן בוריס ליפשיץ. הוא חש למיתלל, הצופה על נהר ברזינה. ודוכין היטיב עשות בפקדו על פוגוסטקין לצלם את המיתלל. בעיני הנוער דק"ק נראה המקום הזה רומנטי ביותר. ומי יודע, אם יפי המקום גרם למוניטין רומנטיים אלה, או שגרם לכך שם הרומן „אוֹבריב" של המספר הרוסי הגדול גונצ'ארוב, סיפור־אהבים שנשזר בדמיונו של המספר לאורך כמה מאות עמודים (אגב, ז'בוטינסקי, שלא היה נלהב לספרות הרוסית, העריך עד מאד את הרומן הזה). ואם אבותיהם של הצעירים דק"ק בוב־רויסק עיינו מי ב„בבא מציעא", מי ב„תניא" ומי שהסתפק, לא עליכם, ב„עין יַעקב", הרי בניהם או נכדיהם הוגים היו בספרות הרוסית יומם ולילה וגיבוריהם וגיבורותיהן של ספרות זו, ולא אבות צור מחצבתם, קדושיהם ורבניהם — אלא דווקא אלה היו לאורים ותומים לנוער היהודי בשתי עשרות השנים מלפני חורבן „תחום המושב". ומי ומי מהנוער הזה לא זכה לנשיקת־הבתולין שלו למרגלי המיתלל? וחזקה על נשיקה ראשונה שאינה נשכחת עד זקנה ושיבה. והנושקים כמנושקות האלה עכשיו הם סבות וסבתות — מי בירושלים, מי בתל־אביב, מי בדגניה השניה ומי באחד הכרכים שמעבר לים.

המרחק ממרכז העיר עד המיתלל עלה על תחום שבת. הנך הולך לצדה של הצעירה. בראשונה משוחחים על דא ועל הא, כלומר על נושאים העומדים ברומו של עולם, כגון על ספרו של בלטוב, הוא הוא פלכאנוב, אבי אבות המחשבה המרכסיסטית הרוסית, „לשאלת ההתפתחות המוניסטית של ההיסטוריה". ואם אינך

מרכסיסטן, תוכל לשוחח אתה על „המכתבים ההיס־טוריים" ללַברוב, או על „מה זה פרוגרס?" למיכיי־לובסקי (שניהם מאבות הסוציאליזם הלא־מרכסיסטי הרוסי). ועל מה שלא תשוחח, הבחורה שלך תהיה כולה קשב. אין לך אודיטוריה טובה מבת־ישראל כשרה ומנושאים חמורים כגון הפירוש המרכסיסטי של פלכאנוב. אפשר לעבור, עם הגיעכם ל„מינסקער פלאן", לנושאים קלים יותר, שיש בהם לאו דווקא מתיקונו של עולם, אלא דברים „שבינו לבינה", כגון „האם" לגורקי, „המנהרה" לקלרמאן, ואולי גם סיפורי אליאסקה של ג'ק לונדון. מה שלא תלחש לתוך אזנה של בחורה, חזקה היא שתקלוט את הדברים. אבל הנה מתחילים להסתיים בניני המגורים של „מינסקער פלאן". הגדרות שאין להן סוף התחילו דוחקות את הבתים, ובאחרונה נדחקו הגדרות מפני השטח הפתוח, השיחה הסתיימה וסביב הושלך הס. השתיקה יפה ל„הוא והיא", כשאין זולתם איש בשטח הנתפש לעין. אבל השתיקה בינו לבינה מסוכנת אף מהתבודדותם. שתיקה והתבודדות חזקה שתסתיימנה עם הגיע הזוג למיתלל, בנשיקה. ומנשיקה אחת — קצרה הדרך לנשיקות רבות. והן הנשיקות אינן סוף־פסוק במקרים ממין זה.

ומי מהבחורים והבחורות שלא רצו לרכוש גלויה זו שמצויר בה המיתלל? רבות היה נותן בעל זכרונות אלה אילו השיג גלויה ובה תמונת המיתלל שעל גדות הברזינה מצפון לבוברויסק העיר.

אבל בוריס ליפשיץ נחפז היה בוקר בוקר בדרכו אל המיתלל כשהוא בגפו, ולא לצרכי רומנטיקה, אלא לצרכי התעמלות, והבחורות היו נאנחות, אשה אשה בלבה, למראה בוריס הנחפז לשם. מעולם לא הזמין אחת מהן בחפזונו זה ומשום שלא הזמינן — רבו האנחות.

עומד אתה על שפת המיתלל. לרגליך ההר, משמאלך אורות הערב ותימרות העשן מן הארובות של המנסרות. מימינך החורשה, המסתירה את סוללות המבצר ובניניו.

בוריס לא היה מתעכב למרגלות המיתלל. מה יש לו לעשות כאן? המיתלל שימש לו רק כמין סוף־פסוק לטיולו, הוא ממהר לחזור. לא הביתה, אלא ללימודיו בגימנסיה, לבל יאחר לשיעור הראשון.

הרץ מונצ'יק

בן בוברויסק

לפני יובל שנים, לאחר סיום הגימנסיה, נטשתי את בוברויסק. נולדתי בעיר זו, אבי וסבי נולדו בה, אולם אני עצמי חייתי בה רק את שמונה שנות לימודי בבית־הספר התיכון. ימי ילדותי עברו עלי על חופי הדניפר בעיירה קטנה, יפת־נוף וגדושה זכרונות היסטוריים, באוקראינה. משפחתי חזרה לבוב־רויסק לאחר מלחמת רוסיה—יפן. היה זה השינוי הראשון בחיי, מעיירה קטנה לעיר הומיה, מישוב אוקראיני לקהילה יהודית גדולה, והאפשרות הראשונה להעריך ולהשוות.

היה משהו מפתיע ומושך ברקע ובאווירה של עיר זו בת כ־50,000 תושבים. על כל מדרך כף רגל הרגשת רעב לתורה, שאיפה לידע בכל ענפי החיים: מדעים, מדיניות, דת, בכל ערכי התרבות ושדות המחקר. בלמדי בגימנסיה הייתי מוקף תמיד יחידים וקבוצות שדגלו באידיאולוגיות שונות, דנו תמיד בענינים העומדים ברומו של עולם, תוך ויכוחים גלויים ונסתרים, בפגישות, שהיו מיועדות לעתים למטרות מדיניות מסוימות, ולעתים נועדו לשם התע־נוג שבעצם הויכוח וחילופי הרעיונות.

קבוצות שונות הופיעו על הבמה החברתית של בוברויסק: בונדאים, אידישיסטים, אוטונומיסטים, טריטוריאליסטים, ויותר מכולם קבוצות שונות של אלה שהאמינו כמוני בתחיית עמנו בארץ־ישראל.

אנו, התלמידים, או לכל הפחות חלק גדול מאתנו, לקחנו חלק ישיר ובלתי־ישיר בכל אותה קלחת של חילופי־דעות אידיאולוגיים ופעולות תרבותיות. היו לנו חוגים משלנו והיינו קולטים בצמאון וניסינו לעכל את הרעיונות ואת הדעות של התנועות החברתיות הגדולות של זמננו. כאשר היה אחד רודיטשב או ז'בוטינסקי בא להרצות או לנאום באסיפה בבוברויסק, היה הדבר מעורר התרגשות בקרב הנוער בעיר, כשם

שהיו מתלהבים בבוא דאלסקי או אורלינוב לאחד מן התיאטראות הקטנים שלנו. היתה לנו הרגשת שליחות שעלינו לבצעה. היינו מאושרים ללכת מבית לבית ולמכור לטובת הקרן הקיימת לישראל את תפוחי־הזהב הראשונים מיפו שהגיעו לבוברויסק. אני זוכר עדיין את זיו הגאוה והתקוה שראינו בעיני האנשים שהסתכלו תוך הערצה בסמל זה של העבודה היהודית והישגיה בארץ־ישראל.

היינו מאושרים כאשר המבוגרים והמשכילים שבנו לימדו את הצעירים מהם תולדות ישראל, ספרות עברית וכו' ב„חוגים להשתלמות עצמית", שהיו קשורים לתנועה הציונית, או כאשר דיקלמנו בנשפים את השירים היפים של ביאליק וטשרניחובסקי.

בקיץ 1914 סיימתי חוק לימודי וקיבלתי כשי מהורי אפשרות להצטרף לטיול לארץ־ישראל יחד עם תלמידים אחרים מבוברויסק וערים סמוכות. הייתי עמוס מתנות, שידידים רבים שלחו על־ידי לקרוביהם בארץ־ישראל. בדרכנו לבירות הגיעונו הידיעות על פרוץ מלחמת־העולם הראשונה (תורכיה נצטרפה למל־חמה רק לאחר מכן). באנו בשלום ליפו ותל־אביב וחילקנו את כל המתנות. ביניהן כמה כותנות („קוסובורוטקי") לברל כצנלסון מאמו.

הגורל הביאני אל המערב, תחילה לשוייצריה ואחר־כך לארצות־הברית. מה רב השינוי בין רוסיה הצארית לבין שתי הדימוקראטיות הללו, בין בוברויסק לבין ג'ניבה, ולאחר מכן — לוס אנג'לוס. כשאני מנסה לזכור איך נראתה בוברויסק למעשה בעת שראיתיה לאחרונה, מצטיירת בראשי תמונה מעורפלת: בתי־עץ, רחובות מרוצפים למחצה, בתי־כנסת מרובים ומנינים. מראותיה של שוייצריה, עצמתה של אמריקה השכיחו לאט לאט את דמותה של העיר הקטנה בבלורוסיה, אבל הנסיון שרכשתי ודברים רבים שראיתי ולמדתי, לימדוני לשפוט ביתר הגינות, להשוות ולהעריך.

אומרים שבמידה שאדם מזקין ומביט ממרחקים אל ימי נעוריו ומקומות מגוריו הקודמים, נוטה הוא לפאר את העבר. ייתכן שכך הוא הדבר. אבל איך אפשר להסביר את העובדה שעיר פרובינציאלית קטנה ברוסיה הלבנה סיפקה לישראל ולעולם הגדול כולו כל כך הרבה גברים ונשים שהשיגו עמדות חשובות בחיים המדיניים, במדעים, בספרות וכו'? יותר מזה, איך אפשר להסביר את העובדה שלכל בוברויסק שאני מכיר, מהגברת הראשונה במדינת ישראל עד לשולייתו של הספר שלי — מכנה משותף, המושרש עמוק בנשמת עמנו: יחס כבוד למדע, הדגשת ערכים רוחניים, נטיה אמיתית לשרת את החברה, רגש אנושי חם ואמונה בלתי־מעורערת בעתיד של האנושות?

בוברויסק היא לגבי יותר ממקום גיאוגרפי, זה הוא אידיאל ודרך חיים. זהו דף בתולדות עמי, שבו לקחתי חלק. דמותה של בוברויסק חיה בקרבי, דמות נאה של תפארת עמי בשעבודם, מאזן של הישגיהם וערכיהם, של דאגותיהם ותפילותיהם, חלק בלתי נפרד של שאיפותיהם הנצחיות ותקוותיהם העמוקות ביותר.

בערוב חיי משקיף אני אחורה אל שנות נעורי ואל העיר בה חייתי אז, מביט אני עליהם מבעד לערפל של יובל־שנים, עשיר במאורעות ובנסיונות. בזכרי את העבר גאה אני להיות בנה של בוברויסק. כל חיי ניסיתי להיות אינסטינקטיבית אחד מהם, ואשתדל להיות בן בוברויסק עד סוף ימי.

אבא אחימאיר

שיח השושנים

וזאת לאלה בתוכנו שאינם צברים. כל אחד מאתנו התגעגע בשעתו על „מקום שם ארזים", כותל המערבי, קבר רחל אמנו, „עמק". ועכשיו, לאחר שכל אחד מאתנו חי בארץ־ישראל עשרות שנים, מה גדולים הגעגועים שלנו למולדת הפיסית.

הילד מתגעגע על הוריו. המבוגר אינו מתגעגע על אנשים שלהם היה קרוב בעבר הרחוק שלו; הן רובם מתו, ואם חיים הם עדיין, הרי שהשתנו תכלית שינוי. לעומת זאת מתגעגעים המבוגרים על אותם המקומות שבהם עברו ימי הילדות. הגעגועים על מקום שבו היינו ילדים, מחזירים אותנו אל אביב חיינו.

באיזו מידה מתגעגע אני על מקומות שבהם עברו ימי הילדות והנוער שלי? דולהי, כפר המולדת והילדות, ובוברויסק, עיר הנערות, נחרבו עקב המלחמה „השניה" והיו כ„מהפכת אלהים את סדום ואת עמורה"... איש לא נשאר במקומות ההם מן האנשים שהיו קרובים לך. לאחר שתי מלחמות־עולם ומלחמת־האזרחים לא נשאר דבר מבלורוסיה הקודמת, חוץ מן השמים הקודרים וברזינה הנהר. ולא נשאר לי אלא להתגעגע אל שיח שושני־בר שגז"ל, ובודאי מוסיף לגדול על החוף התלול של נחל דולז'אנקה ליד זרם טחנת־הקמח. אותו שיח שושני־בר השתמר ללא כל ספק. התל נחרב מסביב. היערות נכרתו, נשאר היער הקטן ונשאר השיח הגמד. לא בזכות פרחיו, אלא בזכות קוציו.

מלפני יובל שנים טייל ילד על שפת הנחל, הוא נתקל בשיח ורצה לקטוף שושנה ואצבעותיו נדקרו עד זוב דם. ובריח־דמים נוצרה בין הילד לבין השיח. ובינתיים הזדקן הילד והשיח לא גדל, לא הזדקן, אבל עמד בגבורה מול קור החורף ומול רגלי הבהמה ורגלי גייסות של חיילים. ומי יודע אם לא אותו שיח הוא הקשר היחידי ביני לבין המולדת הפיסית כולה.

בימי הילדות והנוער היינו, אנו הלא־צברים, מתגעגעים על ארזי הלבנון. בקיץ 1938 ראיתי סוף סוף את הארזים. ולאחר שהגעתי לראש ההר, שבו השתמרה חורשת הארזים, דיקלמתי בקול „במקום שם ארזים", כפי שלימד אותי לדקלם שיר זה המלמד ר' אברהם־בר האברך, חובב־ציון הנלהב. בצל ארזי הלבנון עמדתי. האם עוד אעמוד ליד שיח שושני־הבר שעל חוף הדולז'אנקה?

שער שנים־עשר

פ ו ל ק ל ו ר

צוועלפטער שער

פ אָ ל ק ל אָ ר

שיחות ושמועות

כינויה של בוברויסק

נוסף לכינוי „באָברויסקער בולקעלאך" (או בנוסח אחר: „באָברויסקער בייגל") זכו אנשי בוברויסק גם לכינוים „באָברויסקער האָלץ־העקער" — כנראה משום עיסוקם במסחר העצים, וכן „באָברויסקער אַרעס־טאַנטן" — כנראה על שום בית־הסוהר הצבאי המרכזי, שהיה כלול במבצר הסמוך לעיר. (*)

✶

אַמאָליקע שטעט און שטעטלעך האָבן געהאַט צונעמענישן, מיט אַ פאַלקלאָרישן און אַ מאָל אויך קאָמישן הינטערגרונט. למשל, מיין געבורט־שטעטל שטשעדרין, האָט געהאַט אַ צונאָמען „שטשעדרינער בולבע", ווייל עס איז געווען אַן אָרעם שטעטל און מען פלעגט עסן גאָר אַ סך בולבעס (קאַרטאָפל), אָט טאָקע ווי אין פאָלקס־ליד: זונטיק בולבע, מאָנטיק בולבע, דינסטיק בולבע, אא"וו. דאָס שכנותדיקע שטעטל, שוין אַ מער פאַרמעגלעכס, „פאַריטש", האָט מען גערופן „פאַריטשער בלינעס", ווייל אויסער בולבע פלעגט מען שוין דאָרט עסן אויך בלינעס. באָברויסקער האָבן געהאַט אַ צונעמעניש: „באָברויסקער בול־קעס". דאָרט פלעגט מען שוין עסן בולקעס (חלה); מינסקער — „מינסקער דבר אחר'ס", אַ רמז אויף אַ טייל מינסקער גבירים, וועלכע האָבן נישט געגעבן גענוג צדקה, ווערדליך זייערע מעגלעכקייטן.

דעם שטעטל פּאַביעלאָוו אין שטשעדרינער געגנט האָט מען געגעבן אַ צונעמעניש „פּאַביעלאָווער לבנה", משום מעשה שכך היה: געקומען אַ פּאַביעלאָווער פרוי צו גאַסט אין שטשעדרין. ווען זי איז אַרויס ביינאַכט שפּאַצירן אַ ביסל און אַ קוק געטאָן אויף דער לבנה, האָט זי אויסגערופן: „אויך מיר אַ לבנה! מיין שטעטל פּאַביעלאָוו האָט אַ שענערע לבנה!" און זינט דאַן איז דאָס שטעטל פּאַביעלאָוו געקרוינט געוואָרן מיט דעם צונעמעניש „פּאַביעלאָווער לבנה".

(יעקב גאָרעליק)

✶

„עס שמעקט דאָ מיט באָברויסק"

בוברויסק נחשבה לאחת הערים היהודיות שביהו־דיות ברוסיה. כשרוצה דוד ברגלסון לציין כי מרבית הסופרים הרוסים שבאו למסיבה מסוימת הם יהודים, אומר הוא:

וואָס זאָגט איר צו די רוסן — האַ? עס שמעקט דאָ
מיט באָברויסק,
דאָס זיינען אַלץ אחינו בני ישראל דאָך — אַלץ יידן!

(י. רובינשטיין — מגילת רוסלאַנד,
ניו־יאָרק 1960, עמ' 58)

א. קצנלסון

יסודה של שצ'דרין

(סיפורה של סבתא שלי)

הקיסר ניקולאי הראשון היה בא לעתים תכופות לבוברויסק, על מנת לפקח אישית על שכלולו של המבצר, שבימים ההם יחסו לו חשיבות ראשונה במעלה. נסיעות אלה הביאו, בדרך הטבע, התעוררות בחייה הרדומים של עיר־השדה היהודית. אולם אחד מביקוריו אלה גרם להתרגשות רבה בין התושבים, וביחוד בין נשי העיר.

הדבר היה בשנות הארבעים למאה הי"ט. הקיסר הגיע לבוברויסק עם בני־לויה רבים, גנרלים וחצרנים. לרגל בואו יצאה פקודה, כי בדרך נסיעתו בעיר יצאו לקבל את פניו בנות העיר הצעירות ויקבלו פניו בהשתחויות ובקריאות ברכה. בנות בוברויסק לובשות בגדי חג חייבות היו להופיע בשעות ובמקומות שנקבעו לכך מראש.

העיר והמבצר התעוררו. משתאות, נשפים ופיקני־קים... זיקוקין די־נור והדלקות חביות זפת, אשר הפילו באשן הקודרת אימה סתומה על תושבי העיר.

רבות מהנערות קיבלו בימים ההם עבור יפיין וחמודותיהן מתנות כסף ואותות־הצטיינות. „כחיילים בשדה־הקרב" — אמרו בקרב העם.

חוץ משכבות העם הנמוכות, שהתיחסו לתופעה בותרנות מסוימת, משום שנפתו אחר המתנות, היו תושבי העיר האחרים נתונים במבוכה וברוגז, ובתופעה חדשה ובלתי־רגילה זו, שהיתה מוזרה לחלוטין לתוש־בים העירוניים, שלא ידעו את משטר הצמיתות, ראו גזירה חדשה.

הפחד מפני האסון המתרחש ובא, שלא נשמע כמוהו, התפשט בין ההמונים, ובאוירת־אימים זו נוצרו שמועות־הבל; דיברו על פקודה העומדת לצאת כביכול שתחייב את הנערות היהודיות להתגייס על מנת לשמש פילגשים לקציני הצבא.

שמועה זו עוררה בין ההמונים היהודים המעוצ־בנים, למודי הגזירות, התרגשות רבה. על מנת לכער את בנותיהן היו האמהות גוזזות את שערן, מורחות את ראשיהן בזפת, מדביקות לעורן זבובי־אספמיה, על מנת שיתהוו עליו פצעים ואבעבועות, תוך תקוה כי במראן הדוחה הזה יפסלו בנותיהן לשירות... מספרים שהרבנים, שחששו מ„מרידת נשים" ושראו סכנה לעם במקרה של התנגדותן של הבנות, חיברו תפילה מיוחדת, שהיתה צריכה לכפר על החטא ולמנוע גזירה זו של Jus Primae Noctis. כל אלה היו כמובן שמועות־הבל, שהיו מיוסדות על מקרים בודדים; אולם הפחד שהמיטו שמועות אלה מאפיין את מצב־רוחה של האוכלוסיה היהודית.

לא כל הבנות נפתו אחר המתנות שבאו מן המבצר; היו גם שגילו התנגדות. על רקע זה אירע מאורע שגרם להתרגשות בעיר כולה.

היה יום קיץ של שבת. תושבי העיר יצאו אל הרחוב לקדם את פני האורחים „היקרים", בני־לויתו של הצאר, שצעדו בגאון ברחוב הראשי שוסיינאיה, הסמוך למבצר. אבל הנה חלפה צמרמורת ברחוב. הופיעה דמות עוטה גאון של גנרל חשוב* בלוית שלישו. הקהל פינה לו דרך כשהוא משתחוה לפניו אפים. אולם הגנרל הלך זועף קדימה, כמי שאינו מרגיש ואינו רואה ולא הואיל לכבד איש במבטו. הוא עבר את כל הרחוב ועמד להיכנס לשערי המבצר. לפתע ניגש השליש, שליוה את הגנרל, אל הנערה שעמדה סמוך לשערי המבצר, ובפנותו אליה בגרמנית, החל לשאול על שמה, על שם הוריה ועל כתבתה. רשם כל זאת בפנקסו ולאחר שנתן לנערה מטבע־זהב מיהר אחר הגנרל, שנעלם כבר מעבר לשערי המבצר.

היפהפיה שזכתה לתשומת לבו האוהדת של הגנרל, שנקרא לה כאן בשם אסתר, היתה בתו של יהודי נכבד וירא־שמים. כולם הבינו מה פשר השיחה האדיבה והמתנה... אסתר חזרה לביתה מתמוגגת בדמעותיה, ובלי שים לב לכל מה שאמרו לה, תבעה שיצילוה מהקלון המצפה לה. האב הזקן היה מיואש, אולם לא להישמע לרצונו של הגנרל — בכך היתה צפויה סכנה לו ולביתו. והנה על מנת להיחלץ מהאסון, לבשו האב ובתו בגדי עניים ועם ערוב היום נטשו את העיר.

---

* הכוונה לצאר. מטעמים מובנים לא הוזכר שמו, משום שהסיפור סופר בשנת 1910.

מיד לאחר שיצאו הבורחים את העיר, בא השליש אל ביתם ועמו הזמנה לאסתר לבוא אל המבצר. זעמו של הקצין הצעיר, בהיוָדע לו על בריחת הנערה, היה ללא גבול. כל המשטרה הועמדה על רגליה, אולם הבורחים לא נמצאו. מסרו כי אסתר הוחלפה בקרבן אחר, שהובא למבצר בשמה. אולם המשטרה, שלא היתה בסוד חדר משכבו של הגנרל, גרמה אותו לילה צער וטרדות רבות לבנות בוברויסק, בחפשה אחר הבורחת.

לאחר המקרה המתואר לעיל יצאו הצאר ובני־לויתו את בוברויסק, והבורחים מצאו להם מקלט בכפר קטן, כ־50 וירסטאות מבוברויסק, שהיה שייך לפריץ טרושאנובסקי, והמהווה היום את העיירה הגדולה שצ׳דרין. יש אומרים כי הבורחים הניחו יסוד לעיירה זו. אחריהם באו למקום בני ביתם ורבים מחסידיו של הזקן, שראו בבריחתו מעשה של קידוש השם.

בית־הכנסת של בעלי־העגלות

בבוברויסק היו עד מאה בתי־כנסת (ארבעים בתי־כנסת קבועים וששים „מנינים"). כל בעלי המקצוע שבעיר היו להם בתי־תפילה משלהם ורק בעלי־העגלה היו חסרים בית־כנסת שישא את שמם. והנה החליטו אלה לתקן את המעוות: קראו לאסיפה רבתי ופה אחד הסכימו להקים „בית מקדש מעט". אך כסף מאין יִמָצא?

נדרו נדר שמהיום והלאה לא ישתו בעלי־העגלה כל יי״ש, אלא אם יתרמו סכום העולה כמחיר היי״ש לקרן הבנין של בית־הכנסת.

בעלי־העגלות עמדו בנדרם ולא עברו שנתיים ימים ובית־הכנסת הוקם על מכונו. ליצני העיר היו אומרים שבית־כנסת זה בנוי לא מאבנים, כי אם מיי״ש.

(ש. ניסנבוים, „ידע עם", כרך ג׳, עמ׳ 144)

גירושיו של ישראל באהמר*

ישראל באהמר, בנו של רבה של סלוצק, הגאון ר׳ יוסף פיימר, הציץ בספרות ההשכלה ונפגע. „אביו — מספר בזכרונותיו הסופר א. י. פפירנא — בראותו את מצבו הרוחני של בנו כי ברע הוא, אחז בתחבולה המנוסה, שהשתמשו בה בעת ההיא הורים במקרי יציאת בניהם לתרבות רעה, בנישואין: יעלו נא ריחיים על צוארו, תכבד עבודת הפרנסה עליו ולא ישעה עוד בדברי הבל. כה דימה הרב ר׳ יוסף וישיא לבנו אשה ממשפחת יראים בבוברויסק. בעיר הזאת ישב איזה שנים על שולחן חותנו עם אשתו וילדיו שנולדו לו, העיסוק בגלוי ביום, בלימוד התורה, ובסתר, בלילה, בספרי הפילוסופיה (הרמב״ם, הכוזרי והעיקרים) ובספרות החדשה. הספרות הזאת היתה אז צעירה ודלה מאד בחלקה הפיוטי ועוד יותר בחלקה המדעי. היא לא יכלה להביא את קוראה לעולם המדע העשיר והרחב, אבל די כוח היה לה להוציאו מעולמו הצר והדל. וכן קרה לישראל. ומפי זקני בוברויסק שמעתי, שבליל שבת אחד, כשאמר ישראל לשבת על ספריו, טילטל מנורה מחדר לחדר. והוא חשב שאשתו כבר ישנה את שנתה, אבל היא ראתה את מעשהו, ותחרד האשה ותלפת, דימתה כי הוא הוכה בשגעון, כי הרי „בר־דעת", איש ששכלו בריא, לא יעשה דָבר משונה כזה. הוא אמנם ניסה להרגיע את רוחה, באמרו לה שבדעה צלולה עשה מה שעשה, אבל בזה עוד הגדיל אסונה, כי הלא אם כן אפיקורס גמור הוא. — ביום המחר הביעה האומללה את צערה להוריה ולקרוביה, ותקם מהומה גדולה במשפחתה ובכל העיר. ואז קמה השאלה: מה הוא, משוגע או אפיקורס? האנשים נחלקו בדעותיהם, אלה נטו לכאן ואלה לכאן, וסוף סוף אחרי שקלא וטריא ארוכה, באו לידי הסכם שהוא אפיקורס ולא משוגע. האחת, מפני „הודאת בעל־דין"; השנית, הוברר להם, כי גם משוגע שבמשוגעים לא יעשה תועבה כזאת וזאת יכול לעשות רק אפיקורס; והשלישית, וזה העיקר, שעל־ידי הסכם כזה יכלו להיפטר ממנו על־ידי גט, שיכריחוהו לתת לאשתו, מה שאין כן בהיותו משוגע, שגטו פסול. וכיון שבאו לידי הסכם זה, דרשו מישראל לתת גט־פיטורין לאשתו והוא מילא את דרישתם".

(„רשומות", כרך א׳, עמ׳ 163—164)

* ישראל באהמר נולד לערך ב־1820, נפטר בסלוצק ב־1860. היה מסופרי „כרם חמד" ו„המגיד", כתב מחקרים בלשון העברית ובתלמוד. המעשה המסופר כאן אירע, כפי הנראה, סמוך לשנת 1840.

*

מיין זיידע פון מוטערס צד — בערטשע עטינגער, דער אייניקל פון דעם רב ברוך מרדכי עטינגער, איז געווען אַ רייכער און אַ קלוגער מענטש, אַ גרויסער עסקן, פאַרזיצער פון תלמוד־תורה און נאָך פאַרשידענע אַנדערע אינסטיטוציעס. מ׳דערציילט וועגן אים, אַז ער פלעגט אַלע נעכט אָפּזיצן ביז 12 אַזייגער אויף פאַרשידענע זיצונגען, אַזוי איז ער פאַרנומען געווען אין די קהל׳שע ענינים.

אין באַברויסק זענען געווען אַ סך משוגעים: קיי־נער האָט וועגן זיי ניט געדאגהט, זיי פלעגן זיך סתם אַרומדרייען אויף די גאַסן, איז דאָס געווען בערטשע עטינגער, וועלכער פלעגט יעדן שבת צונויפקלייבן ביי זיך אַלע משוגעים פון דער שטאָט, זיי געגעבן עסן און דערביי זייער גוט באַדינט...

(מתילדה ליפשיץ)

*

ר׳ יעקב הכהן גינזבורג היה נוהג לנסוע בארצות תבל ולחפש ספרים וכתבי־יד עתיקים לבית־מסחרו. כשנודע לו על גילוי הגניזה בקאהיר מיהר לנסוע למצרים והביא עמו שלל רב. בין השאר התפאר בפני יודעיו ומכיריו על שעלה בידו לקנות הגדה של פסח עתיקה ביותר. „מה פירוש עתיקה? — שאלוהו השומעים — מתי נכתבה?״

„מה שייך מתי נכתבה? — ענה ר׳ יעקב — היא נכתבה עוד מלפני יציאת מצרים...״

(מפי הרב ש. י. זווין)

*

הגביר ר׳ חיים בועז רבינוביץ היה נוהג שררה בבוברויסק ובהיותו מן הקנאים היה רודף באף את האפיקורסים, וביחוד את המחללים את מצוות הדת בפרהסיה.

שבת אחת לאחר התפילה יצא ר׳ חיים בועז מבית־מדרשו וראה את המשכיל הידוע שלמה פריד מהלך ברחובה של עיר וסיגריה בוערת נעוצה בפיו. מיד רץ אליו בחימה שפוכה, כשהוא מנופף באגרופיו ומוכן לקרעו כדג.

„ר׳ חיים בועז — קרא לעומתו שלמה פריד, שאימה גדולה נפלה עליו — אל נא באפך, אתמול רק השתמדתי״.

„אה, השתמדת?! — נעצר ר׳ חיים בועז ודעתו נחה עליו — אם כן, מותר לך, מותר לך...״

(מפי פרופ׳ ב. דינור)

*

סיפר ד״ר א. פרוז׳ינין:

— כשהיה אחד החולים כועס עליו, היה אומר לו: „איר וועט זיך באַרימען ווען איר וועט האָבין אַזאַ לויה ווי פייערטאג* האָט געהאַט.

(מסר ד״ר ז. גורדין)

הרב השלישי

שני רבנים היו לה לבוברויסק בסוף המאה הי״ט: הרב רפאל שפירא — רבם של המתנגדים, ור׳ שמריה־נח שניאורסון — של החסידים. הרב השלישי היה הרב מטעם הממשלה, וילנסקי, שלא היה אהוד על בני העיר, ואחד ממשכילי העיר נפתלי משכיל־איתן חיבר עליו חרוזים, שבהם באו שורות אלו:

זיצט אויף קהל׳ס פלייצעס,
ריהרט זיך ניט פון אָרט;
גדלות אָהן אַ שיעור,
עברי — ניט אַ וואָרט...

(יודישעס פאָלקס־בלאַט 1889, גל׳ א׳, עמ׳ 7)

*

פעם עיכב ה„פריסטאַב״ (קצין המשטרה) את אחד מנכבדי העיר, ר׳ דוב בער אָטינגר, ואמר לו:

— אתמול שיחקתי עם רבכם בקלפים**.

— עם מי — שאל ר׳ בער — עם הרב שפירא?

— לא — ענה הגוי.

— עם הרב שניאורסון? — שאל ר׳ בער.

— לא — ענה ה„פריסטאַב״ — עם הרב וילנסקי.

— אה, עם הרב וילנסקי? — השיב אָטינגר — הוא אינו הרב שלנו, הוא הרב שלכם...

(*)

* ד״ר פיאָרטוג, הרופא העממי המפורסם, שמת בשנת 1912, ר׳ עמ׳ 307.

** לפי נוסח אחר, חריף יותר, התפאר הפריסטאב שפגש את ה„רב״ ב„מקום ידוע״...

דוקטור פיאֶרטוג ודוקטור שֶׁרְגִי

א
הקונסוליום

במשפחת חנן גלותמן בבוברויסק (דודו של אברהם גלותמן מנהלל, קרבן ראשון למאורעות־הדמים של שנת תרצ"ו) קרה אסון. פרימוס דולק התהפך והבן הצעיר, אַנציל, אז ילד כבן אַרבע־חמש, נכוה כויות קשות בכל גופו. שבועות רבים שכב חולה וסובל עינויים קשים, עד שהתרפא.

בימי מחלתו טיפל בו הד"ר פיאֶרטוג, ויום אחד הוזמן, לשם בדיקה והתיעצות, גם הד"ר שֶׁרְגִי.

ד"ר פיאֶרטוג וד"ר שרגי, כידוע וכזכור, שני הפכים היו. ד"ר פיאֶרטוג — איש העם, חביב ואהוב על הכל, הידוע ברוחב לבו ובעליצות רוחו וכן ב„מעשי־הקונדס" שלו, שהיו משפיעים לטובה על הבריות, על החולים והבריאים כאחת. עצם הופעתו בבית החולה היתה לה השפעה חיובית רבה. רוחו הטובה, הלצותיו השופעות חן וטוב־לב כאחת היו מפזרות, מיד עם היכנסו, את רוח הקדרות השרויה בבית החולה.

וכנגדו — הד"ר שרגי. יהודי גרמני היה, ירא־שמים ואדוק במצוות, קפדן ורגזן, ולא אחת היו פניו הזועפים משרים על החולה ועל הבריא המלוה אותו רוח של דכאון. ולא פלא שהאנשים השתדלו למעט ככל האפשר בביקוריהם אצלו. אולם הכל ידעו כי ד"ר שרגי רופא גדול הוא. אנשי בוברויסק שהיו נוסעים להתרפא ולהתיעץ בעניני מחלתם עם רופאים מומחים בכרכים הגדולים או גם בערי חוץ־לארץ, היו מספרים שהללו היו אומרים להם: „למה באתם אלינו דווקא, והלא יש לכם בעירכם ד"ר שרגי?.."

ד"ר פיאֶרטוג וד"ר שרגי — שני הפכים היו לכל דבר ממש, ולא יִפָּלא אפוא כי שררה ביניהם כעין איבה מסותרת.

כשבא ד"ר שרגי לקונסיליום בבית משפחת גלותמן, הצביע ד"ר פיארטוג על ד"ר שרגי ואמר:

— הכינו לו הרבה כסף, האדון הדוקטור הזה אוהב כסף.

והד"ר שרגי ענה מיניה וביה:

— דוקטור זה — הצביע על עצמו — אוהב כסף, ואילו דוקטור זה — הצביע על פיארטוג — יש לו כסף.

ב
„לְכִי וְהִשָּׂרְפִי"

לאחר השריפה הגדולה בבוברויסק, אחרי שמשפ־חות רבות נשארו בעירום ובחוסר־כל, התארגנה ועדה מיוחדת לעזרתם של הנשרפים. ומובן הדבר, שאחד הפעילים בועדה הזאת היה הדוקטור פיאֶרטוג.

באחד המחסנים בחצרו של הד"ר פיאֶרטוג רוכזו תרומות בגדים, מלבושים ומנעלים מכל המינים — לקטנים ולמבוגרים, לנשים ולגברים, והנשרפים היו באים ומקבלים מידי הד"ר פיארטוג את הדרוש להם בהלבשה והנעלה.

יום אחד באה אשה וביקשה, כ„נשרפת", לקַבל מלבוש בשביל עצמה. הד"ר פיארטוג הלך עמה למחסן, והאשה בלשה וחיפשה ובחרה לעצמה מעיל־פרוה, מן המשובחים שהיו באותו מחסן. הד"ר פיאר־טוג, שהכיר כמעט את כל בני העיר ואת משפחותיהם ועסקיהם, הצטחק ואמר לאותה אשה:

— בסדר, המעיל שמור בשבילך. ועתה לכי והִשָּׂרפי („גייט און ברענט אָפּ") ואחר כך תבואי ותקבלי את המעיל...

א. פישקין

פסח־אליהו בדחן

פסח־אליהו בדחן היה מן הבדחנים הידועים ברוסיה הלבנה לפני מאה שנה. כינויו היה „פודעלע". הוא היה מחסידי חב"ד ובא לעתים קרובות לליו־באויץ' לשעשע את הרבי וחסידיו.

וכך מספר עליו בזכרונותיו תלמידו בבדחנות יעקב זיזמור, מאחרוני הבדחנים בליטה ובילורוסיה *:

„בבוברויסק התגורר הבדחן ר' פסח־אלי. הוא היה הגאון בכל הבדחנים הידועים לנו בעת האחרונה.

---

* ר' „פנקס", ווילנע 1922, עמ' 876—877.

בקיאותו בתנ"ך על כל מפרשיו היתה לאין שיעור. די היה לומר לו שתי מלים, ותיכף היה אומר בעל־פה את הפסוק שלפני כן ואת הפסוק שלאחר־מכן; הוא היה בקי גדול בתלמוד ובמדרשים. נוסף לכך היה לו ביטוי נאה ומראהו יפה. רבנים ולומדים מופלגים התיחסו אליו בכבוד רב. אליקום צונזער סיפר לי שראה אצלו מכתבים, הזמנות לחתונות של רבנים, שבהם כינוהו בשם „הרב הבקי בחדרי התורה". במוחו הגאוני, בהתמצאותו המהירה, במבטו הפיקח והחודר הקסים את כל שומעיו. הוא היה המקור ממנו שאבו כל הבדחנים. כל הדרשות וכן דברי־הכיבושין (באזעצונגען) לחתן ולכלה, שהיו מעורבים בפסוקים ומאמרי חז"ל ושבהם קנה אליקום צונזער את לב הקהל, מוצאם מפסח־אלי ע"ה. אמנות השירה והמנגי־נות — בזה היה כבר כוחו של צונזער גדול יותר, כי בענינים אלה לא עסק מוחו הגאוני של פסח־אלי ע"ה. רק חולשה אחת היתה לו: הוא לא הופיע בפני הקהל לפני שעשה שתיה טובה, כוס תל של כוהל בן 90 מעלות, „יין שרף" הפך אותו ל„מלאך שרף"...

בימים ההם עוד לא היו מסילות ברזל בכל מקום, והיתה לו לפסח־אלי כרכרה (אַ קיביטקע), ז. א. עגלה על קפיצים ושני גלגלים, וסוס נאה. הוא עצמו נהג בכרכרה והיה נוסע מחתונה לחתונה. לפני 25 שנים, ואולי אף קצת יותר מזה, ביקרתי, בבואי לבוברויסק, את גאון הבדחנים. הוא היה אז זקן מופלג. הראה לי את גן הפירות שלו, את הכור־רות, את ביתו הגדול והיפה, ואפילו את הכרכרה, אולם בלי רתמות וסוסים, כי אז כבר לא עסק בבדחנות".

עד כאן לשונו של זיזמור. בשנת תרל"ב (1872) הדפיס פסח־אליהו קובץ פזמונים באידיש בשם „כנף רננים". בהקדמה לקובץ מסביר הוא כי שירים אלה חוברו בשנות תר"י — תרי"ט (1850—1859) ולא היה בדעתו להדפיסם, אולם מאחר שנוכח לדעת כי בדחנים אחרים משתמשים ביצירותיו ושרים אותם כאילו היו מחבריהם, מצא לנכון להוציאם לאור בשמו. בקובץ ששה שירים: „דער פאַרפאַסער" („המחבר"); „די יוגענד און די עלטער" („נעורים וזקנה"); „דער טעלעגראַף"; „דער סיגאר"; „די אודקע" („החכה"); „די שפיגל" („הראי") *.

* מהדורה שניה של הקובץ, בכמה שינויים, יצאה לאור בוילנה בתרל"ה (1875).

בשיר „דער פארפאסער" מביעים הפזמונים את חרדתם פן לא יִמָצאו קופצים עליהם, שכן:

אַ בעל־תורה, צי אַ בעל־חקירה
וועט אונז געוויש ניט לאָזין אין דירה,
סיידן נאָר די אָרעמע בדחנים — —
פאַר אַ חסיד האָבין מיר קאַין חסידות,
פאַר אַ משכיל צו פיל אידיש,
ביידע וועלן אונז וואַרפן אונטער טיש.

הפזמונים מלאים, כמובן, דברי מוסר כדרך שירי הבדחנים בימים ההם. בפזמון „דער סיגאר" נמשלים חיי אדם לסיגרה בוערת, והפזמון מסתיים במלים אלו:

מענטשן! פאַרטראַגט די זינד,
ווערט ניט צאַרינג גישווינד
וועט איר ניט גיך האָבין דעם סוף,
זייט זייער גילאַסין און קיל,
לעבט רוהיג און שטיל,
ברענט ניט אויש דעם לעבענסשטאָף.

והרי קצת „דברי־תורה" של „פודעלע" *:

באחת החתונות בליובאוויץ' ביקשו הקרואים את הרבי שיגיד דברי תורה. הרבי התחמק ואמר:

— לאָז היינט פודעלע זאָגן (לו יגיד היום תורה פודעלע).

פודעלע (הוא פסח־אליהו) ענה:

— הרבי סובר שהוא יודע יותר ממני, אם כן אתבייש לומר תורה בפניו. ובכן, טעות בידו: אין אני מתבייש, אומר כפי יכלתי:

העולם שואלין: אצל „היהודים הטובים" שמלפ־נים היה, כידוע, הכל בפשטות. הם עצמם נהגו בפש־טות, בבתיהם היה הכל בפשטות: שולחנות פשוטים, ספסלים פשוטים. „היהודים הטובים" דהאידנא מתנה־גים כ„שררות", חיים כגראפים על משמני הארץ. נשאלת השאלה: מדוע?

אומר הרבי:

— כלום יודע אני? אמור אתה, פודעלע!

— אני אומר לכם — ממשיך פסח־אלי — בודאי ראיתם כשמביא איכר תרנגול אל השוק. אם גם יהיה זה היפה והגדול בתרנגולים — כמה משלמים עבורו?

* לפי ב. סלוצקי, יידישע באַדכאָנים־שוישפּילער, צייטשריפט, מינסק 1926, כרך א', עמ' 259.

עשרים קופיקות, רבע רובל. אולם אם יביא צייר לשוק תרנגול מצויר, מלאכותי, שצויר ונעשה בידו באמנות רבה עד שנראה הוא כמו חי: הנה יפרוש כנפיו ויקרא בקול! באמנות כה רבה עשוי הוא. כמה ישלמו איפוא בעד תרנגול זה, שהוא חיקוי לתרנגול האמיתי? הווה אומר עשרים וחמישה רובל, חמישים רובל ואולי אף יותר. כך גם הדין לגבי „היהודים הטובים". לפנים היו „יהודים טובים" אמיתיים, אז נהגו בפשטות וחיו בפשטות. „היהודים הטובים" דהאידנא הם חיקוי לאלה שקדמו להם — משום כך מעריכים הם את עצמם יותר וחיים בעשירות.

הרבי פרץ בצחוק, ופסח־אלי אמר:

— מוזר הדבר, כל מי שמספר אני לו משל זה, סבור הוא שלא בו הדברים אמורים.

— אה — קרא הרבי — עכשיו כבר היית לפרחח! („ביסטו שוין היינט א שקאץ!").

*

זמן־מה התגורר פסח־אלי בדחן בהורודוק, אולם בסוף ימיו חזר, כנראה, לבוברויסק ושם נפטר, כנראה, בסוף המאה הי"ט.

קבלת שבת

*

מנהג היה בעירנו: ביום השישי, כחצי שעה לפני הדלקת הנרות, היה השמש סובב בככר השוק ודופק על תריסי החלונות לאות, כי צריכים להפסיק את המשא־ומתן לכבוד שבת. כאשר שמע אבי קול דפיקה זו מרחוק מיהר לסגור את חנותו ובא אל הבית.

(י. ניסנבוים, „ימי חלדי", וארשה 1929, עמ' 5)

*

בשעתו היה נהוג בבוברויסק שבכל יום ששי לפני בוא השבת היו צופרים שלוש צפירות מטחנת־הקמח המוטורית של משה פיינשטיין. שמש היה בא מביתו של הרב ומודיע לבעל הטחנה על מועדן המדויק של הצפירות. הצפירות היו שלוש: הראשונה — להפסקת העבודה, המלאכה והמסחר ולסגירת החנויות ובתי־העסק; השניה — להדלקת הנרות; והשלישית — לצאת לבית־הכנסת לקבלת פני שבת מלכתא.

היו אומרים בעיר: „בא פיינשטיין סווישטשמען שוין". מנהג זה בטל עם פטירתו של ר' משה פיינשטיין.

(מפי בתו, נינה קצנלסון)

טיפוסים

ה„בעזבאָזשניק". היה בעירנו יהודי נמוך־קומה ובעל זקן שחור, שהיה מתהלך גלוי־ראש ברחובות, ועוד בראשית המאה הנוכחית ראה עצמו ככופר מוחלט בעיקר. היתה לו חנות על־יד ה„סטאראָסעלער שול" והיה נוהג לפתוח בויכוחים עם באי בית־הכנסת. ברם, לא תמיד היתה ידו על העליונה בויכוחים אלה. ביום הכיפורים היה ה„בעזבאָזשניק" נוהג לבקר בקונדיטוריה של תורכי אחד (משבויי מלחמת הבלקן) ואוכל שם בפרהסיה לעיני עוברים ושבים.

ראש „מכבי־האש". מפקדם הרשמי של „פלוגת כבאי־האש העירונית" שימש ארקאדי זארובּוֹ, בנו של ראש העיר. אולם למעשה היה מפקדם צ'רניאק, יהודי גבוה ורחב־כתפים, שהיתה לו סוכת מי־סודה ברח' שוֹסיינאיה, פינת פושקינסקאיה, ליד בית־המרקחת של ברנשטיין. לא היתה דליקה בבוברויסק שצ'רניאק לא השתתף בכיבויה. הוא קיבל אותות־הצטיינות רבים („ז'יטונים"), ובין אלה עיטור מאת הצאר ניקולאי השני בעד הצטיינותו בעבודת הכיבוי של הדליקה הגדולה (1902), שעליו היו חרותות המלים „עבור זכויות למען הצאר והמולדת" (За заслуги перед Царем и Родиной). הוא עמד על משמרתו למעלה מ־40 שנה.

יענקל מאזין, עגלון גברתן, שהצטיין בכוחו הפיזי ובהיאבקות. לא היה איש בבוברויסק שיכול היה לעמוד נגדו. את כולם היה מנצח ומשכיב „על צלעותיהם" (На лопатки). עגלון זה היה גיבורו של הנוער שעסק והתענין בספורט.

„בוריס ינטוביץ'". בימי מהפכת 1905 התבלט

אחד בשם „בוריס" (שם משפחתו אינו זכור לי) כלוחם אמיץ לזכויות נשים. בין היתר מחה בחריפות נגד הנוהג לקרוא אנשים בשמם בצירוף שם אביהם (כנהוג בדיבור הרוסי). הוא לא הסתפק בהתנגדות מילולית גרידא, אלא נהג הלכה למעשה והציג עצמו בשם „בוריס ינטוביץ'" — בוריס בן ינטה (לכבוד אמו ששמה היה ינטה). כשגויס לצבא בפרוץ מל־חמת־העולם הראשונה ליווה אותו הקהל בתשואות:

Ура, Борис Ентович!

מרדכי קצנלסון

שמריהו לוין

גנבים מבוברויסק

בין יהודי סויסלוביץ' לא היו גנבים. בין שאינם בני־ברית היו אחדים ששלחו את ידיהם ברכוש אחרים. היו גנבים שמלאכתם בכך, ובעיקר מרובים היו גונבי סוסים. כל אלה ידועים היו ומפור־סמים, והכל היו יראים מפניהם, שכן בימי ההפסקה, בין גניבת־סוסים אחת לחברתה, לא היו מזלזלים אף בדברים פחותים מכך. אולם הגניבות הגדולות ביותר לא נעשו על ידי הגנבים המומחים של עיירתנו, אלא על ידי ה„אמנים" לשליחת־יד מבוברויסק העיר, שהיו פוקדים בסתר את העיירה מזמן לזמן ומקפחים קיפוח עולם כמה וכמה משפחות. לפעמים אירע יום עֶברות כזה, וסוחר יהודי מסויסלוביץ' היה קם בבוקר משנתו, הולך כדרכו אל חנותו ומגלה, שבלילה נגנבה כל הסחורה שבחנותו, עד לחתיכה האחרונה, והגנבים לא שיירו לו לבעל החנות אלא המדפים הריקים בלבד. וכך היה לפעמים בעל־חנות נשאר עני מדולדל כל ימי חייו. בין גנבי בוברויסק מצויים היו גם יהודים. ואלה היו מתעסקים ברובם בהרקת חנויותיהם ומחסניהם של בני־ישראל בלבד. כפי הנראה היצר המשפחתי הטבעי עמד להם בכך (דרך אגב, כדאי היה להידרש לנושא זה ולטפל בו במיוחד. סבור אני, שהספירה תעלה, שיהודים גונבים ברובם מאת יהודים. פחד בני־ישראל לא היה רב עליהם ביותר, ואילו מפני הגויים חוששים היו ביותר).

בין גנבי ישראל בבוברויסק נתפרסם ביחוד ראש חבורת הלסטים ושמו חיים גימל (ואין גימל אלא גנב — נקטו הבריות לשון נאה). חיים זה לא גנב בלבד היה, נוטל בסתר ובחשאי, אלא גם מלסטם את הבריות על אם הדרכים. רבות ותכופות אירע, שהוא ובני סיעתו התנפלו על בעל־העגלה, שהיה מוליך את סחורתו מבוברויסק לעיירות הקטנות וגוזלים ממנו הכל. מעולם לא בא לידי שפיכות דמים. אבל מכות ומהלומות יבשות היה מחלק בשפע. והנה שב פעם בנימין החנוני, בן מלמדי השני אברהם קו"ר, מנסיעתו לבוברויסק, כולו מוכה ופצוע ובידו אין כל: כל הסחורה נטלו הלסטים. חיים גימל וחבריו לשוד ארבו בדרך־המלך לבוברויסק, גזלו ממנו את הסחורה, שאמר למכור בבוברויסק, חמסו את הכסף במזומן, שהיה בידו ובידי הנוסעים בעגלה. בנימין קיבל עוד עונש בגופו — הכוהו ופצעוהו, על שום שזה טען בפניהם ואמר, שלא מן הצדק ולא מן היושר, שיהיו יהודים חומסים וגוזלים יהודים; וכן היה חיים גימל חובט ומלקה ואומר: ידעו נא בני סויסלוביץ' את ידי הקשה ולא יעיזו עוד לבוא בטענות ומענות. ומופלא בכל המעשים האלה הוא, שהכל ידעו מי הוא הגנב, ואף־על־פי־כן לא עלה על דעת איש לתבוע אותו לדין המלכות. אלמלי אפשר היה לקרוא אותו לדין תורה — אדרבה ואדרבה, אבל לקרוא אותו לדין מלכות, בערכאותיהם הם, לאו ולאו! הרי בין כך ובין כך לא יחזירו לו לגנב את סחורתו שנגנבה ממנו! לגבי יהודי סויסלוביץ' היו הגניבה והשוד והבערה — פגיעות הטבע. ומי יכול לעמוד בפניהם?

רבם של הגנבים

בתו של חיים־בועז רבינוביץ׳, זיסלה זארצקי, מספרת:

בקרבת ביתנו פרצה פעם שריפה ומאחר שחששו כי השריפה תגיע עד הבית, הוציאו את כל דברי־הערך מן הבית וזרקום לערימה בחצר. גם כלי הכסף נאספו במפה והובאו לאותו מקום. כאשר כובתה השריפה והלפה הסכנה הוחל בהחזרתם של החפצים אל הבית. התברר אז כי כלי־הכסף חסרים. הדבר נודע בעיר ורבם של הגנבים הכריז: „אי־אפשר שנג־נבו כליו של ר׳ חיים־בועז, לא ידעתי על כך״. למחרת הביא לביתנו את כלי הכסף ואמר שהגנבים לא ידעו שהכלים היו שייכים לר׳ חיים־בועז, שכן אילו ידעו זאת לא היו נוגעים בהם. מובן שה„רב״ לא יצא ריקם מביתנו.

דער באָברויסקער שלאַבאַן

צו באָברויסק, דעם האַנדל־און־אַדמיניסטראַטיוון צענטער, האָבן זיך געצויגן מענטשן פון די דער־בייאיקע דערפער און שטעטלעך. ביים אַריינפאָר, אויף דעם שאָסיי ראָגאַטשאָוו־באָברויסק, האָט זיך אַ מאָל געפונען אַ שלאַבאַן, אַן אַפּצאַל־פּונקט. יעדער דורכפאָרער האָט געמוזט באַצאָלן אַ „פּערטעלע״ — 25 קאָפּיקעס. פון דעם אָפּצאָל האָט מען געדעקט די הוצאות, וואָס עס האָט געקאָסט בויען דעם שאָסיי. ווען די הוצאות זענען שוין געדעקט געוואָרן, האָט די רעגירונג אַנולירט דעם אָפּצאָל און מען האָט געקענט פריי אריינפאָרן אין באָברויסק.

אַ קלוגיטשקער פויער האָט זיך אָבער מישב געווען: — פאַר וואָס זאָל מען ניט צאָלן פאַר דער פּריווילעגיע פון פאָרן אויפן שאָסיי? די רעגירונג האָט אַנולירט דעם אָפּצאָל, וועט ער מאָנען, עס איז אַ גוט געשעפטל. מענטשן וועלן צאָלן, און ער וועט לייגן דאָס געלט אין קעשענע. ער האָט ווידער אויפגעשטעלט דעם שלאַבאַן, אויפגעמאָנט די 25 קאָ־פּיקעס, ביז — — — אַ רייכער פּריץ איז געפאָרן אין באָברויסק און דער פויער האָט אָפּגעשטעלט ביים שלאַבאַן דעם פּריצס קאַרעטע און אויפגעמאָנט 25 קאָפּיקעס. דער פּריץ האָט אָבער געוווּסט, אַז דאָס איז אומגעזעצלעך און אָנגעגעבן אויפן פויער אין געריכט. איז זינט דאַן אויס שלאַבאַן. כל דכפין — ווער עס וויל, פאָרט אַריין פריי, אָן אָפּצאָל, אין באָברויסק.

יעקב גאָרעליק

א. פישקין

קרקס בֶּינִיסֶיסק

מחמת מלחמת־העולם הראשונה נלקחתי לצבא בטרם זמן. לאחר שבועות מספר של אימונים בערי רוסיה התיכונית נשלחה הגונדה שלנו לסיביר, אלא שבדרך חליתי והורדתי מן האֶשֶלוֹן (רכבת־המסע) שלנו והועברתי לעיר הסיבירית יֶניסיסק, מעבר להרי אורל, בה שהיתי זמנית בתחנת־מעבר צבאית.

מובן שהשתדלתי בכל מיני דרכים להישאר בעיר זמן ארוך יותר ככל האפשר, לבל אוחזר במוקדם ליחי־דה הצבאית שלי, שצפויה היתה, מיד עם גמר האימונים שלה, להישלח לחזית.

שוטטתי חפשי בחוצות העיר ימים ולילות, ובין השאר ביקרתי בקרקס, ששהה אותם ימים בעיר זו. היה זה קרקס רגיל — עם מירוצי סוסים ולהטוטים של בעלי־חיים אחרים, הופעות שונות של מוקיונים וכדומה. ושם הקרקס על שם בעליו — קרקס איזַקוֹ.

אנשי המקום, וכן אנשי הצבא שביקרו בקרקס, היו משוחחים על בעליו ומתוַכחים ביניהם: אלה אומ־רים שאיזקו הוא איטלקי ואלה — שהוא יפני... אך אני זכיתי ונתקרבתי למשפחת בעלי הקרקס ונודע לי השם האמיתי שלהם: איזַקוֹב, משפחה יהודית מבוב־רויסק...

החובש איזקוב ידוע היה לי בבוברויסק, שלא אחת

ביקר, במקרי הצורך, גם בביתנו. איש הקרקס היה, כזכורני, אחיו של החובש הנ"ל. בצעירותו גילה כשרון מיוחד של „תבונת כפים", שלח ידו והתמחה במיני להטוטים, ולסוף החל בהופעות באחד הקרקסים. עלה והצליח ויסד לבסוף קרקס משלו. אף לימד את מלאכת האמנות שלו גם לבני משפחתו — אשתו, בנו וכלתו.

כאשר אני נפגשתי אתם ביניסיסק, היה כבר האיש זקן ועיקר ההנהלה התרכזה בידי הבן.

בימי שהותי ובטלתי ביניסיסק ביליתי בביתם שעות רבות ויפות. ביחוד אהב לשוחח אתי הזקן. שמח היה לקראתי כל פעם, ומדי פעם היה מעלה לפני זכרונות מימי בחרותו בבוברויסק. הוא שוחח על העיר ועל משפחתו שעזב בה וכדומה. ההווה שלו היה, כנראה, אפור ומדכא. לא אחת הייתי עד בדירתם לקטטות משפחתיות, מאופקות אמנם. כך, למשל, שמעתי פעם את כלתו אומרת בתרעומת לזקן:

— גורבאטובו מוגילא איספראוויט (כלומר: הגיבן אין לו תקנה אלא בקבר)...

והזקן יושב שפוף ומדוכא, שומע וכמעט אינו משיב דבר.

באותם רגעים ריחמתיו בלבי, שותף הייתי לעלבונו ולבדידותו...

„איזקו" המסכן! עד היכן עלול פעמים הכשרון לטלטל בן־אדם...

ישראל ראָזענבערג

באָברויסק

אוי, באָברויסק, — מיין ליב שטעטל,
דיך פאַרגעסן איז מיר שווער;
אוי, באָברויסק, — מיין ליב שטעטל,
דיך נאָך זען איז מיין באַגער.

1
געסלעך בלאָטיק און דאַך שיין —
גלייך אין חדר אונדז געפירט.
גרינע פעלדער און שאָסייען,
דאָרט געשטיפט, דאָרט ראָמאַנסירט!

אַלע:
אוי, באָברויסק, — מיין ליב שטעטל...
(בים)

2
אין וואַלד, צוזאַמען זיך געקליבן
אויף אַ סכאָדקע, ס'ערשטע מאָל;
פון קאָזאַקן באַלד צעטריבן,
אַרעסטירט אַ היפּשע צאָל.

אַלע:
אוי, באָברויסק, — מיין ליב שטעטל...
(בים)

3
ס'האָט קיין מוט ניט אויסגעפעלט,
שטאַרק ווי אַ לייב און פלינק ווי אַ האָז;
פּראָקלאַמאַציעס — אויסגעטיילט
גלייך דעם סטראַזשניק אונטערן נאָז...

אַלע:
אוי, באָברויסק, — מיין ליב שטעטל...
(בים)

4
אַט לערנט דער טאַטע, שבת, משניות,
אַט שוועבט פאַרביי אַ ליב געשטאַלט,
די מאַמע, מיט שכנות, דערציילט זיך נייעס;
אַט זינגט מען לידלעך אין אונדזער וואַלד.

אַלע:

אוי, באָברויסק, — מיין ליב שטעטל,
דיך פאַרגעסן איז מיר שווער;
אוי, באָברויסק, — מיין ליב שטעטל,
דיך נאָך זען איז מיין באַגער.

שער שלושה־עשר

מלחמה, מהפכה, שואה

דרייצנטער שער

מלחמה, רעוואלוציע, שואה

אריה מזא״ה

עם ראשית המלחמה העולמית הראשונה

כחדשיים לפני פרוץ המלחמה בקיץ 1914 ביקר את העיר בוברויסק המלומד והמדינאי הרוסי פ. מיליוקוב והרצה על נושא מדעי. לאחר ההרצאה התקיים לכבודו בנקט מצומצם, בו השתתפו קרוב לעשרים מוזמנים, בהם אליעזר לוין, ד״ר אברהם פרוז׳ינין, דוד שמעונוביץ וכותב השורות האלה. בתוך השיחה נגע אחד מהמסובים במצבם הקשה של היהו־דים ברוסיה. מיליוקוב ענה שלפי דעתו שינוי רדיקלי לטוב יוכל לבוא רק אם תפרוץ מלחמה שרוסיה תקח חלק בה. אבל הארץ בטוחה מפני מלחמה. לכל הפחות לחמישים שנה. בדעה זו שרחוקים בני רוסיה ממלחמה החזיקו רבים ומפני סיבה זו נמצאו רבבות מהם בגרמניה עם פרוץ המלחמה.

משפרצה המלחמה בסוף הקיץ של שנת 1914 וגיוס כללי הוכרז על־ידי הממשלה, נהרו רבים מבני האינטליגנציה היהודית לתחנת הגיוס בתור מתנדבים. בהרבה מקומות, וגם בפנים רוסיה, עלו ההפגנות הפטריוטיות של התושבים היהודים לטובת המלחמה על ההפגנות של הבלתי־יהודים. חיכו משעה לשעה לפקודה שתבטל את החוקים המבדילים לרעה את היהודים משאר האזרחים ברוסיה. ואמנם בזמן הראשון נעשה היחס של השלטונות המקומיים ליהו־דים עדין ואדיב בהרבה. בימים ההם הייתי אחד המנהלים בשני הבנקים: בנק עממי ובנק הדדי, שרוב חבריהם ולקוחותיהם היו יהודים. עם הבהלה שקמה לרגל הכרזת הגיוס נעשה מצבם של הבנקים רע מאד וסכנת פשיטת־הרגל ריחפה עליהם, למרות שהיו די מבוססים עד אז. מבלי לאחר אף שעה פניתי למנהל הבנק הממשלתי בעיר־הפלך מינסק ואחרי הסברה מפורטת קיבלתי את אשר דרשתי. ניתנה עזרה מלאה לבנקים לבל ימעדו רגל. כעבור זמן־מה אמר לי המנהל של הבנק הממשלתי, שקיבל נזיפה ממיניסטר הכספים על שנתן לבנקים אשראי למעלה מהשיעור המותר.

נדרשתי באופן דחוף לבוא לפטרוגרד לבנק המר־כזי, ומכיון שלא היתה לי זכות־ישיבה מחוץ לתחום מושב היהודים, פניתי לשר השלטון — לפוליצמייסטר המקומי — וקיבלתי ממנו אשרה שאני נוסע לעיר הבירה בעניני הכלל, וראוי שהממשלה תרשה לי, ב־אופן יוצא מהכלל, לשבת זמן קצר בפטרוגרד. הפוליצ־מייסטר אמר לי שהוא עושה הפעם דבר היוצא מגדר סמכותו והוא בטוח שהמכתב לא יועיל ולא אקבל זכות ישיבה.

המלחמה השפיעה בתחילה לרעה על מצבם הכלכלי של התושבים היהודים בעיר בוברויסק. מאות משפחות של בעלי־מלאכה רעבו ללחם. הנהלת הבנק העממי נפגשה עם מנהיג האצילים (Предводитель дворянства) וגוללה לפניו את פרשת הסבל של ההמונים. באחד הימים לאחר הפגישה הזאת הוא הביא בעצמו למשרדי מכתב־בקשה למנהל האספקה (Интендант) של דרום־מערב רוסיה, שיתנו לנו מאה אלף מידות אריג לתפירת חולצות ומכנסים לחיל הצבא במחירים קבועים. כשניגשתי עם המכתב נתקבלתי בתור הראשון. הבקשה נתמלאה בשלמותה והושג שבר לרעבים. מקרים כאלה רבים היו בכל עיר ועיר בתחום המושב היהודי וזאת נעשה למרות היחס הרע ליהודים ששרר במפקדת הצבא העליונה.

עם כל קשי מצבם וסבלם עזרו היהודים תושבי בוברויסק (דוגמת ערים יהודיות אחרות) לפליטים היהודים, שהוכרחו לעזוב את מקומותיהם ולנדוד כבר בחדשים הראשונים של המלחמה. בחודש שבט, 1915, עברה דרך בוברויסק רכבת עם 250 פליטים יהודים. בזמן ההוא כבר היה קיים בעיר ועד לעזרת הפליטים והוא החליט כי מן הפליטים העוברים ישארו בעיר 50 איש, אבל האנשים שנשלחו לבצע את ההחלטה הורידו מהרכבת והביאו העירה את כל ה־250. המה נשארו בבוברויסק, ועמם משפחות רבות נוספות של פליטים ללא דאגה ללחם ולבגד.

ירוד מאד היה מצב הציונות בזמן הראשון: מתי־מספר נשארו נאמנים לדגל. העוני מצד אחד, והתקוות שעם סיום המלחמה ישיגו היהודים ברוסיה את כל הזכויות — החריבו כל חלקה טובה בישראל.

ליפמן לוינסון

בשעת מבחן

א

בסוף מרץ 1915, יומיים לפני הפסח, הגעתי לבוברויסק ממצרים. אחרי הגירוש מהארץ שהיתי כמה חדשים באלכסנדריה. מילאתי תפקיד של „ראש הנוט־רים" במחנה הפליטים מארץ־ישראל במחנה גאבארי. היה זה כעין ראש המחנה כלפי פנים. הדבר הוטל עלי ביום התפטרותו הפתאומית של ז'בוטינסקי מתפקיד זה, שהוא בעצמו יצר אותו. התפקיד היה מכובד ואח־ראי, אך כרוך בעבודה מאומצת ביום ובלילה ומלא סבל ותלאות. למרות המסיבות והמאמצים הרבים של סגני וחברי „הנוטרים" היה קשה מאד להכניס סדר ומשמעת בערב־רב של הפליטים מהארץ ובבלבול הלשונות, שגם ז'בוטינסקי עם האוטוריטטה שהיתה לו אז, לא הצליח להשתלט עליהם. בינתיים נעשתה האוירה קשה יותר ויותר. הויכוחים רבו, היחסים בין העסקנים הורעו וחילוקי־הדעות גברו. הרגשתי מחנק והחלטתי לשוב לרוסיה. דרך הים, לאודיסה או לט־רייסט, היתה מנותקת. היה חשש כי גם דרך היבשה עלולה להינתק פתאום בגלל מצב המלחמה. יצאתי לרוסיה דרך יוון, סרביה, בולגריה, רומניה. בתלאות ובקשיים רבים הגעתי לרומניה. על הגבול צירפו אותי לקבוצה גדולה של איכרים ופועלים רוסים, שנקראו להתיצב לשם גיוס. הכניסונו לתוך שני קרונות וסגרו אותנו בהם. במשך יומיים לא נתנו לנו לצאת, להצטייד באוכל או בשתיה. ההתמרמרות היתה גדולה. הרוסים געשו ורעשו. כאשר הגענו לתחנת בוקרשט עוררתי את כל הגויים לעשות רעש, לנפץ חלונות בקרון ולקרוא לקונסול הרוסי או למנהל התחנה. הדבר השפיע. התאסף קהל רב והורשה לשנים מכל קרון לצאת ולרכוש מזון ומים רתוחים. הרגשת הסבל, ההשפלה והעלבון השאירו רושם קשה.

עמוס תקוות ואכזבות הגעתי הביתה. את השמחה בבית קשה לתאר. כרגיל בבוברויסק שמו לב רבים לנוסע בכרכרה עם חפצים, ומיד החלו לבוא מכרים של אמי לברכה לרגל שובו של הבן ממרחקים. באו רבים מחברי ותלמידי בציונות. הבית המה עד חצות. הלילה היה ליל־שימורים לשיחות. מתוך קטעי דברים וחצאי־מלים הרגשתי שהמצב הוא עגום. למחרתו בא ליב מזא"ה והודיע שרוצים לקבוע בהקדם פגישה בה אמסור דו"ח על כל הידוע לי, והוסיף כי מר אייזיק אסתרין ומר יוסף דובקין ביקשו שאגש אליהם. הם קיבלוני בחביבות, ואסתרין מסר שיזמין מספר אנשים מצומצם לביתו במוצאי הימים הראשונים של החג. בפגישה השתתפו ראשי הציונות בבוברויסק. מסרתי על הידיעות הקשות שהגיעו למצרים מהארץ, על נגי־שות התורכים, על איומים במאסרים וגירוש לארץ גזירה בעד כל פעולה ציונית איזו שהיא, בעד החזקת בולי הקרן הקיימת וכו', על המחסור והסבל השוררים שם ועל הסכנות המרחפות על הישוב. מסרתי גם על חילוקי־הדעות החריפים השוררים באלכסנדריה של מצרים בין העסקנים הציונים ועל תעמולה חזקה של ז'בוטינסקי, טרומפלדור וחבריהם להתגייס לגדוד לשם מלחמה בתורכיה אויבת הציונות. מגיעות כל הזמן הודעות ממרכז ציוני רוסיה המתנגדות לכל פעולה מסוג זה, היות והיא מסכנת את חיי כל הישוב בארץ־ישראל, ודרישות לשמור על קו נייטרליות גמורה של העם היהודי במלחמה בין אדירי העולם.

ההתענינות היתה עצומה. הנוכחים כאילו שכחו את הצרות המאיימות על כולם ברוסיה ודאגו את דאגת הישוב בארץ. שאלות, תשובות, ושוב שאלות והבעת דעות. אחרי חצות נקבעה פגישה נוספת בחול־המועד בבית מר יוסף דובקין, וזו היתה מרובת משתתפים. שמתי לב שלפגישות הנ"ל לא הוזמנו, לדאבוני, צעירים. בשיחותי נודע לי, לצערי הרב, שחלה התפוררות גדולה בקבוצות שניהלתי, אחדים נסעו, כמה גויסו לצבא, אחרים נרתמו לעזרה למשפחה בשעות חירום אלה. לא מעטים התרחקו והנותרים היו אמנם באים לפעמים למנין הציוני להקשיב לאיזו שיחה, אך אין הם מהווים כוח מאוזן, כי אף אחד לא עשה מאמץ לארגן אותם לגוש מלוכד. הבנות הרבות שהיו בקבוצות התפזרו, כי מטבע הדברים הן לא יכלו לבוא למנין הציוני, אשר באופן רשמי היה בית־תפילה בלבד. התעוררה השאלה בכל חריפותה איך לקבץ את הפזורים ואיך לארגן שוב לאור תנאי המלחמה את הצעירים בתנועה הציונית.

בינתיים הוברר לי שהמצב הכללי הוא קשה מאד.

הצבא הרוסי נוחל מפלה אחרי מפלה, האנטישמיות הולכת וגוברת. יש הסתה פרועה בקרב הצבא. חששות היהודים גדלים מיום ליום. הוזמנתי לבקר אצל הרב שפירא. הוא היה איש גדול בתורה, נעים הליכות וציוני נאמן. לפני התחלת המלחמה העולמית ביקרתי בגן־שמואל, נתבקשתי לשהות שם בשבת ולספר על התנועה הציונית ברוסיה, על גישת הצעירים לעליה לארץ וכו׳. לפני עזבי הציעו לי לקחת אתרוגים מובחרים. לקחתי שנים ושלחתי אותם הביתה ע״י מכירים, שעזבו את הארץ מיד אחרי הכרזת המלחמה של אוסטריה. האתרוגים הגיעו לבוברויסק קרוב לראש־השנה ואמי מסרה אותם לרב שפירא, אשר העריך מאד את מוצאם מ„גן־שמואל״. הרב קיבלני יפה, היה מלא חששות הן ביחס למצבה של יהדות רוסיה והן למצבו של הישוב היהודי בארץ.

זמן קצר אחרי הפסח הודיעני אסתרין, שהעסק־נים הציונים במינסק ביקשוני שאבוא אל עירם על מנת למסור להם את כל הידוע לי על הנעשה בארץ וביחס לגיוס ל„גדוד״, כי הידיעות המגיעות הן מקוטעות וסותרות. נסעתי ברצון והשתתפתי בישיבה עם ראשי הציונות במינסק, שהיתה מוקדשת לבירור המצב בארץ. בישיבות שהיו לי אתם אחרי כן נמסר לי על הדאגה הרבה בגלל המצב ההולך ורע ושלא נראה לעת עתה מאין תבוא עזרה. נשארתי עוד כמה ימים ונפגשתי עם כמה מבני משפחת אמי. אחדים מהם היו מעורבים בעניני ציבור וקשורים עם ראשי הציבוריות היהודית בפטרבורג — וינאבר, סליוזברג, דובנוב, קולישר וכו׳. אחד מהם חזר לפני זמן־מה מפטרבורג והשתתף שם בישיבות חשובות. הוא היה פסימי מאד. הוא סיפר, שגם מיניסטריון הפנים הרוסי וגם שלטונות הצבא מנהלים הסתה נגד היהודים ומנסים להטיל את האשמה במפלות הצבאיות על בגידות היהודים ועזרתם לאויב. הסכנה העיקרית היתה מצד הצבא. בשלטון האזרחי אפשר היה לנסות להילחם ע״י פרסום עובדות ובעזרת צירי הדומה הרוסית. אך ביקורת כל־שהיא על הצבא היתה עלולה להביא לידי תוצאות הפוכות. בראש הצבא עמד דודו של הצאר, הנסיך הגדול ניקולאי ניקולאיביץ׳, איש תקיף ובעל אופי קשה, וככל הרומנובים לא אהב יהודים. איש ראש המפקדה שלו, הגנרל יאנושקביץ׳, היה שונא יהודים וצורר גלוי. הוא ואשתו היו ממוצא פולני, וע״י שנאתו ליהודים ניסה להוכיח את הפטריוטיות שלו למולדת הרוסית. הוא היה מוכן לסדר פוגרומים צבאיים, אך נתקל בהתנגדות בגלל הרושם הרע שדבר זה עלול היה לעשות בחו״ל ובקרב צירי ה„דומה״ (בית־הנבחרים הרוסי).

יאנושקביץ׳ טרח להפיץ עלילות שקר על פעילות הריגול היהודי לטובת האוסטרים והגרמנים, על הסימ־נים הניתנים ע״י הדלקות פתאומיות של אורות, ע״י עשן מארובות וכו׳. הוא הצליח לשכנע את המפקדה, שיש לגרש את כל היהודים מכל המקומות הקרובים לחזית. לפי הוראות הפיקוד הצבאי גורשו היהודים מאזורים רבים בפולין בעירום ובחוסר כל, ולפעמים גם לא סיפקו להם קרונות רכבת ועגלות. קרובי ראה שחורות במידה כזו, שאמר כי אין כל בטחון, במקרה של התקרבות החזית, שלא יקרה כדבר הזה ליהודי מינסק, בוברויסק וכו׳. יחד עם זה הזהיר אותי ש־עלינו לזכור את הוראות עורך־הדין וינאבר — אישיות דגולה ורבת פעלים: יש לדאוג ולעמוד על המשמר, אך אסור ליצור בהלה, כי הבהלה היא הרת אסון.

חזרתי בלב קשה לבוברויסק, ברצוני היה לארגן את הנוער הציוני ולחפש דרכים ליצירת יחסים קרו־בים עם הנוער במפלגות אחרות לאור הסכנות המרח־פות עלינו. היו פגישות של עסקני ציבור שונים, שבהן שיתפו גם אותי, אך לא נראתה דרך ליצירת כוח שיוכל להגן עלינו מרדיפות הצבא בזמן המלחמה.

באחד הימים ביקרתי בבית אורלוב, הכומר הצבאי הראשי במבצר בוברויסק. שנים רבות לימדתי את בנו יחידו. הבן התרשל מאד בלימודים בגימנסיה, בשתי כיתות ישב שנתיים בכל כיתה בזו אחר זו. היה עושה מעשי תעתועים בכיתה. כמה פעמים עמדו לזרוק אותו מהגימנסיה, אך אביו היה מופיע בכל פעם בחדר המורים, מדבר על הצורך לסלוח, ועל כך שישו קיבל על עצמו את חטאי העולם כולו, ובסופו של דבר היה נותן לכל אחד לנשק את צלב־הזהב הגדול, שקיבל בתור הצטיינות מיוחדת. את הגירוש מהגימנסיה היו מבטלים, אך בקושי היה הבן מקבל „מספיק״ בהתנהגות, בצירוף כל מיני הערות, ובמקצועות השונים קיבל „לא מספיקים״ בתעודות בכל פעם ופעם. לרגל המלצה של קצין צבא, שלימדתי את בנו, הוזמנתי ללמד את בן הכומר. התנאים היו מצוינים. היו מוכנים להביא אותי ולהחזיר במרכבה שלהם, והשכר היה גבוה. היחס יפה מאד, ואני ראיתי בזה גם אתגר, השקעתי הרבה זמן, כשרון ומסירות. מצאתי מסילה ללב התלמיד והוא הלך והשתנה לטובה. הדלקתי בו ניצוץ של רצון להראות

ולהצליח ולהוכיח את יכלתו. הוא עלה גם בלימודים וגם בהתנהגות. מורי הגימנסיה היו מרוצים שהתפטרו מצרות ועודדו אותו. לשמחתם של האב והאם לא היה גבול והם המטירו עלי אותות חיבה ותשומת־לב בכל צורה. הם לא רצו לוַתר על עזרתי בלימודים ובחינוכו והמשכתי שם שנים. לפני נסיעתי לארץ־ישראל קיבלתי מהכומר מכתבי המלצה לראשי הכמורה הרוסית בירושלים, שיעזרו לי אם אהיה בצרה כל־שהיא. הוא גם שלח להם תשורה ומכיון שעמדתי לחזור כעבור כמה חדשים, הבטחתי להביא תשובה. הבאתי לו מארץ־ישראל איזה צלב מיוחד מלאכת מחשבת ובקופסה איזה דבר קדושה הקשור בקבר הקדוש. נתקבלתי בלבביות מיוחדת. השיחה נמשכה שעות ולא נתנו לי ללכת. הכומר אורלוב היה טיפוס מענין, בן למשפחה מיוחסת ועשירה ובעלת מסורת צבאית מפוארת. היה בעל הכרה דתית עמוקה ולא רצה בקאריירה צבאית. הוא למד באקדמיה וקיבל תפקיד של כומר צבאי. בזמן מלחמת יפן קיבל אותות הצטיינות רבים בעד אומץ לבו ובעד השירות המצוין שלו. הוא היה אהוב על הקצינים והחיילים כאחד בעד נכונותו לעזור ויחסו הלבבי. קרוב לודאי שלא היה אוהב יהודים, אך לא הבליט את יחסו אליהם.

במשך השיחה רמז לי, שבצבא מתהלכות שמועות לא טובות ושיש גם רוגז אצל רבים עלינו, היהודים. בכדי לדעת את גישתו ודעות אחרות אמרתי לו, כי בחוגי הביתה הושפעתי קשה מהחששות לפוגרומים צבאיים. תשובתו היתה כי אינו יכול להניח ולהאמין, כי את הנשק הטהור הנועד למלחמה באויב ילכלך הצבא הרוסי בשפיכת דם נקיים, והוא גם יכול להבטיח שאין זאת רק דעתו הוא. הרגשתי הקלה ונפרדתי בידידות מתוך הבטחה לבקרם בקרוב.

ב

עברו כמה שבועות. בתחילת מאי, בשבת, מוקדם בבוקר, הביאו לי מברק. היה זה המברק הארוך ביותר שקיבלתי עד אז בחיי. הוא נשלח לכמה כתובות: לאייזיק אסתרין, לבנדיקט גצוב, לי ולאחרים, חתום ע"י כמה מעסקני מינסק מחוגים שונים. במברק נאמר: **לפי הוראות הפיקוד הצבאי מגורשים כל יהודי פלך קובנה. אנשים, נשים, ילדים, תינוקות ללא יוצא מן הכלל** (Поголовное выселение). **את כל המגורשים הכניסו לקרונות משא סגורים.** סבורים שהם יישלחו לפלכי פולטבה ויקטרינוסלאב. רכבות־משא מיוחדות מכילות עשרות אלפים מגורשים, רבים לא הספיקו להכין בגלל החפזון כמות מספיקה של מזון. בתחנות רבות אין נותנים לאיש לרדת ואין מרשים לגשת אליהם. חסר מאד חלב לתינוקות, אוכל ומים רתוחים למבוגרים, צרכי רפואה לחולים, דברי עזרה ראשונה לפצועים. ויש חשש רציני למחלות.

זוסמאן ראזאווסקי

רכבות־המשא עם המגורשים תעבורנה בבוברויסק בשבת, החל משעות אחרי הצהרים, ובודאי תתעכבנה בתחנת הרכבת. יש לעשות הכל וגם את הבלתי־אפשרי (Сделать даже невозможное) כדי להגיש מזון, חלב, רפואות, מים רתוחים. אנו סומכים על הלב היהודי ועל גיוס עזרת אחים למגורשים האומללים.

הייתי נדהם. ידעתי שאסתרין איננו בעיר. רצתי אל גצוב. מצאתיו אובד עצות. איך אפשר לארגן עזרה למספר כה רב של אנשים תוך שעות ספורות, ובעיקר בשבת? מה זה דורשים מאתנו לעשות את הבלתי־אפשרי? הוא הצטער מאד שאסתרין איננו. הוא היה אמנם מתנגד חריף שלו, אך ברגע זה חשב על ההשפעה שיש לאסתרין על השלטונות וגם לאפשרות שלו לגייס כספים רבים תיכף ומיד בשעת הצורך. החלטנו לנסות ולעשות מה שנוכל. הלכנו בראש וראשונה אל זוסמן רוזובסקי. הוא היה עשיר, אך סבורני לא מהעשירים הגדולים בעיר. הוא היה בעל נפש יפה ומידות תרומיות ורחב־לב. לא היה משיב ריקם כל מבקש עזרה. היה מקבל תמיד בסבר פנים יפות, מוכן לעזור, לשאת בעול. היה חביב ומכובד. כאשר באנו לא היה עדיין לבוש. בביתו התפלאו לביקור המוקדם בשבת, אך כאשר נמסר לו על בואנו יצא מהר, לבוש בחפזון. הראינו לו את המברקים, מסרנו שאסתרין איננו בעיר ואנו מבקשים שהוא

יעמוד בראש פעולות העזרה. תשובתו היתה שאין פה שאלה של עמידה בראש, אלא יש לבדוק מה יש לעשות ומה עליו לעשות. סיכמנו שיש לעשות פעולות שונות:

1. לבקש מראש־המשטרה (פוליצמייסטר), שירשה להגיש מזון ושתיה למגורשים.
2. לבקש מהרבנים שירשו לעשות את פעולות העזרה, אף כי זה כרוך בחילול שבת.
3. לברר איפה נוכל לקנות מזון.
4. למצוא את האנשים הרבים הדרושים לשם הגשת העזרה לרכבות העוברות.
5. לברר איפה נקח את הכספים הרבים הדרושים לפעולה תוך השעות הספורות.

רוזובסקי הודיע מיד שלכספים לא עלינו לדאוג — הוא ידאג לכך. אם הכסף שברשותו לא יספיק, הוא יתחייב לשלם למחרת היום, ואחר כך יבררו איך לכסות את כל ההוצאות. אשר לראש המשטרה, הוא ילך אליו עם הלברשטט, יהודי עשיר, מתבולל, הנפגש עם נוצרים והנמצא ביחסים טובים עם השלטונות ויודע להפסיד כספים בשחקו בקלפים עם ראשי המשטרה. גצוֹב קיבל על עצמו לברר, איפה נוכל לקבל מצרכי מזון אצל הנוצרים, באשר כל המסחר היה אך ורק בידי יהודים. יחד עם זה ינסה גצוֹב לגייס לא־ציונים לפעולה במידה שתידרש. עלי הוטל לפנות לרב שפירא, המכיר אותי, ולבקש אותו שיעזור לנו למלא חובתו בשעה חמורה זו. מיהרתי לבית־הכנסת הגדול אל הרב שפירא. התפללו קריאת שמע. אנשים שהתפללו בכותל המזרחי עשו לי סימנים לא להפריע לרב בתפילתו. אמרתי לרב: „רבי! באתי בענין של פיקוח נפש". הוא פנה אלי, עשה תנועת־שאלה אילמת. אמרתי שנהוצה עזרתו בעת צרה. הוא אמר: „קריאת שמע"; „שמונה־עשרה"! אמרתי שאחכה עד אחרי „שמונה־עשרה", אך השעה דוחקת. הרב התפלל בדבקות, אך לא האריך בתפילה. אנשים ששמעו את דברי לרב אמרו לחזן שימהר בתפילתו, כי הרב מחכה שיסיים. נגמרה תפילת החזן והרב פנה אלי, הוצאתי את המברק הארוך, מסרתי את תכנו ואת שמות העסקנים החתומים עליו. הוא שאל בדאגה מה אנו מבקשים ממנו. הסברתי שאיננו יכולים לארגן שום עזרה אם הרב לא ירשה לחלל את השבת בפרהסיה לשם פיקוח נפש, ושהזמן העומד לרשותנו הוא קצר מאד. הרב שתק. שתקנו כולנו. רק אנחות נשמעו. הרב התעטף בטליתו מעל לראשו, פנה מזרחה. לא נשמע הגה מסביב. פתאום פנה וביקש לקרוא אליו את שני הדיינים ורבנים אחרים שהתפללו בבית־הכנסת. הדיינים והרבנים באו בחרדה. חזרתי על תוכן המברק. התחילה שיחה בלחש בין הרב שפירא, הדיינים והרבנים. בהסכמתם קראו לרב של החסידים, שהתפלל בבית־הכנסת של החסידים באותה החצר. שאלוני אם אני בטוח כי זה פיקוח נפש, כי חילול שבת בפרהסיה זהו חטא גדול, ולתת היתר — אחריות רבה היא. הייתי עייף ומתוח ואמרתי ברוגזה: קיבלתי מסבא שלי ש. שטראשון, נכדו של הגאון מוילנה, שכתוב בספר „מנהג אבות והתניא" שנדפס במנטובה בשנת „ורחמך": „תינוק שנכנס לבית ואינו יכול לצאת שוברין דלתות הבית ואפילו של אבן ומוציאין אותו משם, ואינו צריך ליטול רשות מבית־דין", ופה ישנם תינוקות למאות, אולי לאלפים, ואנו באים לבקש רשות מבית־דין. הרב שפירא עודד אותי במבט רך וניענע בראשו לאות הסכמה. הרב החסידי שאל, אולי נקבל גם את הסכמתו של האדמו"ר שניאורסון. עניתי כי השעה דוחקת, אי־אפשר לחכות, אך הבטחתי להשתדל לקבל ברכתו, אם אצליח בכך. הרבנים התלחשו ביניהם. הרב לחש מה שהוא לגבאי. התחילה תפילת נשיאת הארון. החזן וזקן נשוא־פנים הוציאו שני ספרי־תורה, עלו על הבמה ועמדו משני הצדדים, כשספרי־התורה בידיהם. הרבנים והדיינים עלו גם הם. נשמעה דפיקת השמש, בבית־הכנסת השלך הס. הרב שפירא הודיע בקול חנוק מדמעות: „עת צרה לישראל. קטיגור של ישראל בשמים גבר על הסניגור, אלפי יהודים, נשים, ילדים וטף, נושלו מבתיהם, מובלים בקרונות־משא כבהמות. מכריחים אותם לחלל את שבת קדשנו, אין להם מזון, ואפילו מים לשתיה, ולא נותנים להם לצאת. הרכבות עומדות לעבור בתחנת עירנו. יש להגיש להם עזרה ככל אשר נוכל, אחינו הם. צריך להגיש להם מזון, חלב, מים רתוחים לשתיה, לבל יקרה אסון, חס וחלילה — — — על דעת המקום, על דעת בית־דין של מעלה ובית־דין של מטה אנו מרשים לבשל, לאפות, לנסוע ולעשות כל מלאכה הדרושה לשם הגשת העזרה. וה' אלהינו יסלח לנו ברחמיו הרבים, כי רק לשם מצוה התכוונו, ואם חס וחלילה לא נצליח, הרי כתוב: ,ונסלח לכל עדת בני ישראל כי לכל העם בשגגה'."

הרב גמר ונשמע בכי רב בעזרת הנשים. רבות ורבים עזבו מיד את בית־הכנסת. אני מיהרתי אל רוזובסקי: הוא ביקר עם הלברשטט אצל ראש־המשטרה, שקיבל אותם בסבר פנים יפות, אך לא היה מרוצה מהביקור. הוא אמר שעם כל רצונו למלא בקשתם, אין

הוא יכול להסתבך בענינים הקשורים בצבא בזמן מלחמה. אין הוא רשאי להרשות להגיש מזון למגורשים חשודים, אך הוא מוכן לתת הוראות למשטרה לא לגרש את האנשים שיבואו לתחנה עם מזון כל זמן שאין לו הוראות ברורות בענין זה. החלטנו, למרות זאת, לגשת לארגון הפעולה. קבענו שהמרכז יהיה במטבח הזול — המנין הציוני — ושם נרכז את האנשים והמזון. בדרך ניגשתי לביתו של הרבי שמריהו־נח שניאורסון וביקשתי שירשו לי לראותו כמה רגעים בענין חשוב מאד ודחוף. החסידים לעגו לי בקול רם ושאלו אם אני חסר־דעה או סתם חצוף. מסרתי בקיצור רב לגבאי את הענין וביקשתי רשות מהרבי להיכנס מיד לדקות ספורות על מנת לקבל את ברכתו לפעולתנו. הגבאי חזר מיד וביקשני להיכנס, הראיתי לרבי את המברק, סיפרתי על הרשאתם של הרבנים והדיינים לחלל את השבת, את תשובת ראש־המשטרה, וביקשתי את ברכתו שנתגבר על הקשיים ושנצליח במשימתנו. הרבי שניאורסון היה איש פיקח ונבון ובעל נסיון רב בהלכות חיים. הוא גם הכיר את משפחתי, הוא אמר מיד בשקט ובבטחון: „מצוה גדולה נזדמנה לידך — אל תחמיצנה. הקדוש ברוך הוא יהיה בעזרתכם ומזימת רשעים תופר". יצאתי שמח. החסידים הקיפוני, לא נתנו לזוז ודרשו שאסביר מה הענין, מה הרבי אמר וכו'. עניתי שהרבי בירך את אשר עלינו לעשות ואני ממהר. חסיד אחד צעק: „בן־אדם! אם הרבי בירך אותך, מה יש לך עוד למהר?" יצא הגבאי ומסר מדברי הרבי אליו: אם אחד מצאצאיו של הגאון מוילנה בא לבקש את ברכתו של הרבי, מצאצאיו של הרב הזקן מלאדי — סימן לכוחה של החסידות. החסידים צהלו בקולי־קולות. רצתי למנין הציוני. על־יד הכניסה חיכתה לי אמי ומסרה, שהיא על דעת עצמה הלכה אל ד"ר רייגורודסקי, הרופא שלנו — סיפרה הכל וביקשה עזרתו ע"י מסירת מרכבתו לשעה קלה. הוא השיב לה, שהוא מעמיד את מרכבתו עם הסוסים והרכב שלו לכל היום לרשותנו. והנה הם עומדים כאן קרוב. בבית־המטבח הזול כבר נודע הכל. הבנין התחיל להתמלא אנשים רבים. באו הרבה נשים, שעזבו את בתיהן והתחילו לבשל ולהרתיח מים וחלב. חיים טוביה קפלן רץ להזעיק עגלונים. היה זה יהודי מצוין ומסור בלב ונפש לתנועה הציונית. הוא נלחם קשה על קיומו, אך תמיד היה מלא הומור — „קבצן שמח". הצעתי לו להשתמש במרכבת ד"ר רייגורודסקי, אך הוא ענה שברגליו הארוכות יגיע חיש מהר, ואם יראו את חיים טוביה במרכבה בשבת יחשבוהו למשוגע ולא יאמינו לו. החלטנו לחלק את האנשים לכתובות שונות, להודיע לכל הבתים שיוציאו לרחוב את המזון שברצונם לנדב ועם בוא העגלונים — לאסוף את המזון ולהביאו ל„מטבח הזול" ומשם לתחנת הרכבת. תוך זמן קצר הופיעו העגלונים. התחילו לעבור ברחובות, ולבית־האוכל הובאו סלים, סירים, שקים, חבילות. אנשים ונשים עבדו בהתלהבות עצומה וללא מנוחה כלשהיא. ההתלהבות הקיפה את כולם. חיים טוביה קפלן סיפר, שבניגוד למנהגם לא רצו העגלונים לדבר על כסף בעד העבודה בשבת למטרה כזאת, ואמרו שלא יִוָתרו על שכר מצוה כזאת. באו עוד ועוד אנשים מכל החוגים. בתי־המרקחת של ברנשטיין, ברש ועוד מסרו חינם ספירט, תחבושות, רפואות. הנשים סידרו סלים, ארזו חבילות, הכינו בכלים חלב ומים רתוחים והתחילו במשלוחם לתחנה הראשית של הרכבת. צעירים מבוגרים ונוער הלכו לשם ברגל. בהתאם להוראותינו לא התרכזו בבנין התחנה, כי אם התפזרו במרחק־מה ממסילת־הברזל. ניסו סוחרים לדבר עם מנהל התחנה שהכירו אותו היטב ושהיה עוזר להם. הם מסרו בשמו, שהרכבות תתחלנה לעבור כעבור זמן־מה, בהפסקות, בזו אחר זו. כל רכבת תתעכב רק זמן קצר הדרוש לה. לא הוא ולא ראש הז'נדרמים לא יוכלו לעזור בענין הכנסת המזון לרכבות, אם לא יקבל הסכמת הצבא. עומדים להגיע קציני צבא, אך עמדתם בלתי־ידועה. כעבור זמן־מה באו אנשים ובשורות רעות בפיהם. קרוב לתחנת הרכבת נמצאים הרבה יהודים מכל הגילים והחוגים, מוכנים ומזומנים להגיש סלי מזון לרכבת, אך הופיע משמר הצבא והקצין פקד להרחיק את כולם מפסי הרכבת. עגלון אחד שהתקרב עם העגלה לפסים הוכה ומאיימים עליו במאסר. האנשים מודאגים מאד ומבקשים הוראות, מה עליהם לעשות. השתרר מצב־רוח קודר. היה חשש שכל המאמצים נעשו לחינם. התחילו לחשוב על קבלנים יהודים הקשורים עם הצבא. אך הזמן היה קצר, וספק אם יוכלו תיכף להניע אחד מראשי הצבא לעשות פעולה מהירה. במצב זה הקרוב ליאוש הופיע אצלי רעיון מוזר. נסעתי אל אורלוב, הכומר הצבאי הראשי. הוא הופתע לבואי אליו במרכבה בשבת, כי אף פעם לא באתי בשבת לביתו. הבין שקרה משהו רציני. סיפרתי הכל, הראיתי את המברק וביקשתי ממנו שמתוך דאגה לילדים ולתינוקות יפעיל את השפעתו בצבא, שירשו לנו להגיש לרכבות מזון ומים. הוא היסס באמרו: „הכל נעשה לפי צו הפיקוד העליון. האנשים חשודים בריגול או בנכונות לשתף פעולה עם האויב

ומאד לא נוח להתערב במקרים כאלה." התחלתי להסביר לו שמבלי להיכנס לעצם הדבר, שאין להאשים אלפי אנשים בכוונות זדוניות ללא הוכחה כל־שהיא, הרי, ראשית — ברור שהתינוקות לא חטאו ואינם חשודים; שנית — אם נובעת הפקודה מנימוקים צבאיים, שאין לערער עליהם, הרי לא צוין שאסור להגיש אוכל למגורשים. כי הנסיך הגדול בודאי לא יתן הוראה שתיראה אכזרית ללא הצדקה צבאית כל־שהיא. הוספתי, שלפי דעתי הוא יעשה שירות טוב לשמירה על כבוד הצבא, אם יורשה לנו להגיש עזרה. תשובתו היתה: „הדבר לא פשוט, לא פשוט הדבר". הוא יצא את החדר, התבודד זמן־מה, אח"כ יצא לבוש בגדי השרד וכל אותות ההצטיינות שלו על חזהו, ואמר שיסע אל מפקד הבריגדה וינסה לשכנעו לעשות פעולה אדיבה בשם הנצרות הטהורה. כעבור זמן־מה חזר עם קצין ומסר שהקצין יסע לתחנת הרכבת ויתן הוראות: אסור למגורשים לרדת מהרכבות, אסור לאחרים לעלות. מותר להגיש מזון ושתיה, אך אין לעכב בגלל זה לזמן מיותר את הרכבות. את הרגשתי עתה איני יכול לתאר. נסעתי עם הקצין — לפי הצעתי — בשתי מרכבות נפרדות. כאשר הגענו עם ההוראות נדמה היה לי שלא רק כולנו שמחנו, כי אם גם מנהל התחנה והז'נדרמים היו מרוצים. היו מודיעים לנו מראש על כל רכבת שעמדה לבוא. הזוגות התפזרו לכל אורך המסילה עם סלים וחבילות. כאשר הרכבת עצרה רץ כל זוג אל קרון אחר, מוסר במהירות לידים המושטות מחלון הקרון מזון, חלב, רפואות, מים, והמלים: „פאהרט געזונטערהייט" (תסעו לשלום), והיה מתרחק מיד.

הסדר היה מצוין. החיילים והז'נדרמים התחילו להתיחס יפה. בכמה מקרים עזרו חיילים לצעירות להגיש את הסלים, כאשר הן לא יכלו להגיע לחלון. כך עברו הרבה רכבות בהפסקות שונות. הכל הלך למישרים ואנשינו היו מאושרים. אך פתאום שמו לב לתקלה. הובהר שמתוך מסירות והתלהבות חילקו הרבה מאד מזון ונשאר מעט עבור הרכבות העומדות לבוא. בלית ברירה נסעתי יחד עם חיים טוביה קפלן לבית־הכנסת של העגלונים (די בעל־עגלישע שול), פנינו לגבאי הראשי, שכינויו היה „ינקעלע מופקר". הוא שמע אך כמה משפטים שלנו, עלה על הבמה וקרא בקול רם: „מה אתם עומדים כאן? לרתום את הסוסים! לאסוף אוכל וישר לתחנת הרכבת, ואם מישהו יעיז לבקש כסף אז ימח שמו וזכרו, הרוח יכנס באביו ובאבי־אביו ואני אוציא לו את כל השיניים שיש לו בפה". מי שהוא קרא: „דאס איז אַ לשון!" (זאת היא שפה!). העגלונים ו„ינקעלע מופקר" — ראש וראשון לעגלונים — בראשם עזבו את בית־הכנסת. תוך זמן קצר הופיעו כמה מילדיהם ב„מטבח הזול", יצאו עם אנשינו לאסוף מזון. לקחו במטבח מים רתו־חים והביאו לתחנה. ילדי העגלונים רצו בשמחה לבתים ועזרו לאנשינו. את הסלים סידרו בחפזון על יד פסי הרכבת. האנשים חיכו בסבלנות עד שעברה הרכבת האחרונה. נפרדנו בצורה אדיבה מודגשת ממנהל התחנה, מקציני הצבא ומראש הז'נדרמים והתפזרנו מלאי סיפוק. אמסור עוד פרט אָפייני. כאשר נסעתי ברחובות העיר לראות איך מתקדם איסוף המזון, עצרו אותי ואמרו שסוחר אחד מחכה לי זמן רב. ברדתי ראיתי איש לא־צעיר מחכה ליד הדלת האחורית של חנותו ועל־ידו הרבה דברי מזון: סוכר, תופינים בקופ־סה, חלבה, נקניק, סוכריות, תאנים ועוד. הייתי סבור שהאיש רוצה להראות לי מה שהוא מוסר על מנת לקבל תמורה למחרת היום. אך הוא הסביר שאינו מוכר בשבת ובודאי שלא יקבל כל תמורה מידינו. הוא יהיה מוכן להוציא עוד אם נצטרך. אך בקשתו היא שהרכב הנוצרי שלי יסגור את הדלת האחורית של החנות בבריח ובמנעולים. הסיבה: אחרי שהוציא את המצרכים לשם עזרה אינו רוצה לעשות מלאכה בשבת. למחרת היום הופיע זוסמן רוזובסקי והביא אתו כסף רב. הוא לא רצה להאמין לדבריו שלא הוצאנו אף פרוטה, הוא אמר בצחוק שזהו, כנראה, העסק הכי־טוב שעשה בחייו.

כאשר אני מסכם עתה מה שהתרחש לפני יובל שנים ושוב עוברות לפני עיני דמויות כל האנשים שעשו את הפעולה הנפלאה, נראים לי כראויים לציון הדברים דלקמן: החלטת הרב שפירא להתעלות בשעת־חירום מעל לחוקים כתובים הקדושים לו; ברכת הרבי שמריהו־נח שניאורסון לפעולה, שאת הסכמתו לה לא ביקשו; הנכונות של זוסמן רוזובסקי להתחייב על סכומים עצומים ללא אומר ודברים; התנדבות העגלו־נים, בניגוד למסורת שלהם לדרוש שכר רב במקרי שריפות; העבודה הרבה של הנשים שעזבו את בתיהן, מבלי להגיש ארוחה בשבת, לשם הגשת מזון לאחרים; התנהגותו של ד"ר רייגורודסקי, שהלך ברגל אל חולים בקצה העיר, בניגוד להרגלו לנסוע תמיד; המסירות ההמונית והעבודה המאומצת ללא ליאות במשך כל השבת של כל אלה שהיו בתחנת הרכבת וללא מזון בפיהם במשך כל היום, כי לא רצו לנגוע

במזון הנועד למגורשים; הכומר אורלוב, שלא רצה כל פרסום וכל הבעת תודה פומבית או מתנה כל־שהיא. „עשיתי מה שעשיתי — אמר — מתוך רחמים, ואלהים יצדיק את מעשי. האנשים שונים הם, טובים ורעים, מי יודע מה יאמרו ומה יגידו. אולי, פעם, ברבות הימים, יזכרוני לטובה".

כל אחת מההופעות האלה היא דף מזהיר במסכת הנפלאה של „בוברויסק בשעת מבחן".

*

ב־28 בפברואר 1916 היתה מועצת הועדה הפולי־טית היהודית בפטרבורג בהשתתפות באי־כוח ועדי „יקופו" (ועדי העזרה) לפליטים. בפתיחת אחת הישי־בות אמר סליוזברג, שישב בראש במקום וינאבר החולה אז: „הנני להציג את עסקננו הצעיר לוינסון מחרקוב, שבשנה שעברה אירגן בצורה נפלאה את העזרה בעיר בובריסק למגורשים מפלך קובנה. הפעולה הוכיחה שבהתנדבות המונית ומסירות ניתן לפעמים לעשות גם את הנדמה לבלתי־אפשרי. נאמין שנתגבר על כל הקשיים העומדים עתה לפנינו. העובדה שבמקרה זה באה העזרה ממקום שלא ציפו לה, צריכה לעודד אותנו מאד".

פרטיכל המועצה נשלח גם אלי, אך אבד לי בנדודי.

ד"ר מ. קצנלסון

מכתב מבוברויסק

— — המשבר החל אצלנו זמן רב לפני שהפך הבשר לדבר מותרות, ה„טכסא" (מכס הבשר) לא נתנה בעירנו הכנסות גדולות (בארבעת השנים שחלפו נתנה חכירת הטכסא 26000 רובל, וההערכה אושרה רק ל־20000). תשלומי־חבר מן התושבים הגיעו בצמצום רב, אותה שעה גדול הוא למדי מספר המוסדות הזקו־קים לתמיכה ולסיוע, ואלה הם: א) המוסדות הרפו־איים — בית־החולים, מושב הזקנים וחברת „ביקור־חולים", ב) מוסדות השכלה — תלמוד־תורה, בית־ספר לנערות והספריה העממית; נוסף על כך החברה לסיוע לעניים — חברת צדקה בלבד, ולבסוף הרבנות — מורי ההוראה והמשגיחים על הכשרות. בימי שלום היו מוסדות אלה מתקיימים בעמל רב, אולם אי־נו איך שהוא את תקציבם. אבל כאשר החלה המלחמה, התיקרו חמרי המזון ושכר העבודה ותשלומי החברים הלכו ופחתו — בא המשבר; כמה מוסדות נסגרו זמנית, אחרים היו בדרכם לסגירה. היה צורך באמצעים קיצוניים על מנת להבטיח את קיומם להבא של המוסדות שנזכרו לעיל, והנה בסתיו של השנה שעברה החליטו עסקני הציבור המקומיים לאחד את כוחותיהם ולארגן את חייהם הכספיים של כל המוסדות על היסודות דלקמן: המוסדות מותרים על זכותם לגבות דמי חבר ותרומות לטובתם; זכות זו תינתן רק ל„חברה לסיוע לעניים", שתקנונה הוא רחב יותר, ועליה יהיה לתמוך בשאר המוסדות. חוץ מדמי החברים, ניתנת לכל המוסדות עצמאות גמורה להשתמש בהכנסותיהם ממכס הבשר, מנכסי־דלא־ניידי וכדומה. צרכיה הכלליים של האוכלוסיה היהודית, שלא נמנו בתקנוניהם של המוס־דות הקיימים, יסופקו בדרך בלתי־אמצעית על־ידי „החברה לסיוע לעניים". על מנת לפקח על הנוהל הנכון של המוסדות המקבלים סיוע על־ידי החברה הוקמו ועדות: רפואית, חינוכית, צדקה וכו'. — — בישיבות החברה ישתתף נציג של כל מוסד ומוסד. איסוף דמי החבר למען „החברה לסיוע לעניים" אורגן לפי העיקרון של הערכה עצמית, בהתאם למצבו הכלכלי של כל אדם, אולם לא לפי יחס ישר להכנסותיו. תוצאותיהן של התרומות מאוחדות אלה לטובת מוסד ראשי אחד נתגלו מיד: לפני כן הסתכמו דמי החבר של כל המוסדות ביחד ב־800—900 רובלים בחודש, ואילו עתה הצליחה „החברה לסיוע לעניים" להרים את סכום התרומות עד 2500—3000 רובל לחודש (כפי שיש לראות מן הדו"ח, נאספו בחדשים ינואר—יולי 20000 רובל), למרות שעד עתה לא דלינו עד הסוף את מקורות ההתרמה ויש מקום לגייס חברים חדשים רבים.

הודות לחידוש זה — הערכה עצמית של התושבים לטובת מוסד מרכזי — הצלחנו להבטיח את קיומם של המוסדות שהתקיימו עד עתה, להכניס בהם שיפו־רים ולבסוף לסמן כמה התחלות חדשות. וכך מנענו, באמצעים אלה, את התמוטטותם של מוסדות הציבור, ובזמן קשה זה אין משבר הטכסא מורגש בכל חריפותו.

(„יברייסקאיה ז'יזן", 1916, גל' 51/52)

יעקב אור (אולמכר)

הרפתקאותיו של פליט

א

לפני מלחמת־העולם הראשונה התגוררתי בבית הורי בחלם שבפלך לובלין. אבי היה פקיד ולבלר ביערות והיה מומחה במסחר עצים, לאמי היתה חנות „כל־בו" על־יד תחנת הרכבת. ההורים היו אמידים. למדנו ב„חדר" ובישיבה ושמענו שיעורים בלימודי חול, עברית, רוסית ונגינה מפי מורים פרטיים.

בקיץ תרע"ד (1914), עם פרוץ המלחמה, השתררה בהלה בין היהודים באיזור שלנו, שהיה סמוך לגבול האוסטרי. בהלה זו גברה בהגיע יחידות קוזקים אל העיר. הקוזקים היו נכנסים לחנויות היהודים, שודדים ובוזזים כל מה שרצו, ומכים במגלבים, תוך צעקות „ז'ידובסקאיה מורדה", את בעלי החנויות. המצב הורע לאחר שספגו הרוסים כמה מפלות בחזית ותלו, כרגיל, את האשמה ביהודים, שהם כביכול מרגלים ועוזרים לאויבי רוסיה.

לאחר שמסחר היערות נפסק עם פרוץ המלחמה והחנות שלנו נתרוקנה מסחורה, ברחו הורי עם בני־ביתם ברכבת אחרונה לקארטוז־בירוזה, כשהם מפקירים את כל רכושם. כעבור זמן־מה אירע נס לרוסים והם הדפו את האוסטרים ופרצו דרומה לגליציה. חזרתי עם אחי לביתנו, ומצאנו שאנשי הצבא והעולם התחתון בזזו ושדדו אותו, ורק חלק מהרהיטים ששכננו הנוצרי הטמינם, נשאר לנו. קיבלנו רשות מהשלטונות להביא סחורות אל העיר לצרכי האזרחים והצבא. במהרה חזר אבא ופתח את החנות.

עברו כמה חדשים והרוסים החלו לסגת במהירות מפני הגרמנים והאוסטרים. ושוב פעם בהלה. הרוסים שורפים הכל לפני נסיעתם, ובכל „אשמים", כמובן, היהודים. אסרו את משפחת אבי ועוד שתי משפחות ושלחו אותם ברכבת כבני ערובה. לאחר טלטולים רבים נקבע מקום מושב משפחתנו בבוברויסק.

ב

בבואנו לבוברויסק פגשה אותנו בתחנת הרכבת משלחת מבני העיר ובהם רבינוביץ, הרשל לוזינסקי וקצנלסון. אבי סיפר להם את כל קורותינו. העמיסו את בני המשפחה ואת החפצים על עגלות והביאונו העירה. אבי התחייב לבקר יום יום במשטרה וקיבל מנת מזונות כפליט מדיני: שלוש ליטראות לחם ליום לכל נפש, 27 ליטראות בשר בשבוע לכל המשפחה, 27 ליטראות מלח, שמן, סבון, גפרורים, טבק, תה, סוכר ועוד. עברנו לדירה ברחוב שוסיינאיה והיינו מוכרים את עודף מזונותינו לשכנים.

גם בבוברויסק שררה בהלה. העשירים נמלטו לקיוב, ליקטרינוסלאב ולפולטאבה. הבנקים נסגרו, בתי־החרושת לא עבדו. הגרמנים כבר הגיעו עד לבאראנוב־ביץ'. שיירות של פליטים היו עוברות בעגלות יומם ולילה דרך בוברויסק, בלי שידעו לאן יובילם הגורל. מאחר שאי־אפשר היה להשיג מזון לבהמות היו הפליטים מוכרים את סוסיהם, סוס ברובל — ואין קונה! מכרו את עגלותיהם ואת שארית רכושם. אנשים גוועו ברעב, מתו ממחלות ואין עוזר. ככה עברו על בוברויסק כמה שבועות של בהלה, עד שהתברר כי הגרמנים התעכבו בבאראנוביץ', הקימו שם את ביצו־ריהם, ושם חנו עד סוף 1917. בימי הבהלה ברח גם בעל־הבית שלנו לפולטאבה, הוא ובני־ביתו, ומסר את דירתו עם כל רהיטיו לחרשתן יוסף קראסנופול. יוסף קראסנופול וחנה אשתו היו ילידי רובנה, והיה להם ברובנה בית גדול ובית־מסחר של תבואה. הם עברו לבוברויסק, הביאו אנשי מקצוע מגרודנה והקימו בית־חרושת ללבידים (Фанерный завод) מהעבר השני של הברזינה, על־יד טיטובקה. מנהל בית־החרושת היה יהודי בשם ציפרשטיין, הוא, מנהל־החשבונות ושאר העובדים היו סמוכים על שולחנו של קראסנופול. משפחת קראסנופול עצמה מנתה 12 איש (ונוסף להם שתי עוזרות). עשינו הכרה עם שכנינו החדשים. הם ביקרו בביתנו וביקשו שנבוא לבקרם. הם הבטיחו לאבי כי כאשר ישתנה המצב לטובה, יתנו לו משרה בבית־החרושת. אותה שעה היה מצבם קשה. הם נשארו בלי כסף מזומן. לא היה למי למכור את הסחורה אפילו בחצי חינם, והבנקים עזבו לפתע את בוברויסק לפני שהספיקו להוציא את כספם מהם. הם ביקשו מהורי שיעזרו להם באוכל ובכסף ככל אשר יוכלו, עד יעבור זעם. הורי מסרו להם כל יום את עודף המנות שקיבלו וגם קצת כסף. רשמנו כל יום את אשר לקחו מאתנו והצטבר סכום של יותר מאלף רובל.

כעבור זמן־מה השתנה המצב. הממשלה הזמינה בבית־החרושת כמויות עצומות של לבידים לעשות מהם צריפי־שדה בחזית. בית־החרושת עבד בשתי משמרות. הספק הרשל לווינסקי פתח נגריה במגרש הפוליגון ושכר כ־400 נגרים, שהיו עושים מסגרות וקירות מלבידים ומעבירים את החלקים אל החזית, ושם היו מרכיבים אותם תוך זמן קצר ביותר לצריפים. כבר אז היו איפוא מה שאנו קוראים היום „בתים טרומיים".

חששנו שלא נקבל בחזרה את הכסף שחבו לנו. הלכנו לבית־החרושת. המנהל ציפרשטיין פנה אלי לאמור: „יעקב! אם רוצה אתה ללמוד מקצוע, מוכן אני ללמדך בכבודי ובעצמי את מלאכת מיון הלבידים ומדידתם, ותעבוד כנציגנו עם הפקיד של הממשלה". הסכמתי תיכף ותוך חודש ראשון השתומם כל צוות העובדים על המהירות שבה למדתי את המקצוע.

בראשון לחודש הוציאו שלט: „היום תשלום" (Сегодня получка). כל הפועלים והפועלות נכנסו ללשכה, איש איש אמר את שמו וקיבל מעטפה ובה חשבון ימי עבודתו וסכום הכסף המגיע לו. אני לא נכנסתי ללשכה ביום ההוא, כי חשבתי שבתורת שוליה הלומד את המקצוע, עדיין איני ראוי לכך. והנה בא המנהל ציפרשטיין ושאל אותי: „האם קיבלת כבר שכרך, יעקב?" „לא — עניתי — איני יודע אם מגיע לי כבר כסף". הוא קראני אל הלשכה ושאל את מנהל־החשבונות למה לא שילם לי. „איני יודע איזו דרגה מגיעה לו", השיב רואה־החשבונות. מר ציפרשטיין ביקשני לעזוב לרגע את הלשכה. הם התיעצו, קראו לי ומסרו לי מעטפת כסף. נכנסתי אל המחסן, פתחתי את המעטפה ומצאתי בה ארבעים רובל. זה היה שכר לא קטן בשנת 1915. הוספתי לעבוד וכל חודש העלוני בדרגה והרבו בשכרי.

לאמי שילמו את כל הסכום שהיו חייבים לנו, הן בעד המזונות והן הכסף המזומן, והגב' חנה קראסנופול הבטיחה לאמי להכניס את אבי לעבודת היערות, שעמדה לקנות לא הרחק מבוברויסק. ואף את הבטחתם זו קיימו בסופו של דבר.

אבי עבד ביערות ובבתי־החרושת, ומכיון שראו מעבידיו את בקיאותו בעצים וביערות, העלוהו לגדולה ומצבו הכלכלי השתפר. עברנו לדירה חדשה ברח' מוראביובסקאיה והילדים נכנסו לגימנסיה.

ג

בעשרים בינואר 1917 ערכה המשטרה חיפושים אחר עריקים. אחרי חצות באו שוטרים ודפקו על דלת ביתנו. הפריסטאב (קצין המשטרה) פנה אלי ואמר: „התלבש ובוא עמנו!" אמא והילדים בכו (אבא היה ביער), אולם שום דבר לא עזר. הביאוני לבית־הכלא של המשטרה וסגרוני בחדר צר ואפל. קפאתי אותו לילה מקור ולא היה לי שרפרף לשבת או דרגש לשכב עליו. למחרת הביאוני לחקירה בפני הפריסטאב, גוי גבוה כגלית הפלשתי, רחב־כתפים, לובש מכנסים כחולים רחבים ונועל מגפים שחורים נוצצים. הוא שאלני היכן נולדתי ובאיזו שנה. עניתי לו והראיתי את תעודת־הלידה. אז הרים קולו ואמר: „הכל שקר", אף סטר על לחיי כמה פעמים ופסק לסגור אותי שמונה ימים בחדר אפל על לחם ומים. השתדלותם של הסוחרים ומכירים העלתה חרס ועברתי את שמונת הימים בבית־הכלא. ביום השמיני הביאוני שוב אל הפריסטאב. גם הפעם הכני מכות נאמנות ושלח אותי בלוית שני שוטרים לצילום אצל הצלם ברח' שוסיינאיה. משם הובילו אותי השוטרים אל מפקד המבצר. כאן חקר אותי גנרל זקן, שזקנו מגיע עד למתניו, ופסק לי 14 ימים בגדוד־העונשין (דיסציפלינארני באטאליון).

במקום זה היו עריקים מכל קצוות רוסיה ואומותיה. הייתי יהודי אחד ויחיד. כאן לא שאלו אותי מי אני, ומאחר שנראיתי צעיר בשנותי התיחסו אלי יפה. האכילוני ונתנו לי תה, סוכר, סיגריות ועוד, וניחמוני „ני בויסיא, בוג ס'טובוי, בודיט חורושו" („אל תירא, אלהים עמך, יהיה טוב). כעבור ארבעה־עשר יום הובאתי שוב בפני הגנרל. הוא הסתכל אלי בזעם ואמר לי כמה פעמים „יברייסקאיה מורדה" („פרצוף יהודי") ולבסוף פקד: „להובילו לסמולנסק".

הוציאוני החוצה ומיד נעלמתי בין הקהל וחזרתי הביתה. סיפרתי להם את אשר עבר עלי ואמרו לי: „אין מוצא. התרחץ, קח את כל הדברים הנחוצים לך וחזור, כי יש פקודה שכל המסתיר עריק בביתו אחת דתו להמית". לקחתי את חפצי וקצת כסף והלכתי אל בית־הנתיבות ברזינה, וברכבת הראשונה שהגיעה מהחזית עליתי בלי כרטיס ובלי כל מכתב והגעתי לסמולנסק. נכנסתי אל המפקד בתחנת הרכבת ואמרתי לו שאבדתי את הזקיף שלי ואיני יודע לאן עלי לפנות. הוא נתן לי כתובת המחנה שאליו עלי להצטרף. מצאתי את המחנה בין הרי שלג בשעה מאוחרת בלילה.

מפקד מחנה זה קיבלני תוך רחמנות. הוא חשב

שמתנדב אני ואמר לי: „לא היה לצעיר כמוך מה לעשות אלא להתנדב על מנת ליהרג בחזית?" הביאו אותי לבית־מרחץ, רחצוני, גילחוני והאכילוני במאכלים חמים, כי הייתי קפוא כולי. נתנו לי מדים ורובה ומקום לינה במחנה ושני ימים מנוחה. השתעלתי וקיבלתי חום גבוה. ביום השני יצאתי למיסדר והתלוננתי בפני הממונה שלי, והוא שלחני אל הרופא. הרופא היה יהודי בדרגת פולקובניק. סיפרתי לו את כל מה שאירע לי ונתן לי 14 יום לשכב בבית־החולים הצבאי. לאחר מכן יצאתי לאימונים. הייתי חביב על כל החיילים במחנה, כי הייתי הצעיר ביותר ביניהם.

כעבור זמן קצר פרצה המהפכה וכל החיילים נקראו למיסדר־השבעה לממשלה החדשה. יצאתי למיסדר עם כל החיילים, נכנסתי אל המסעדה, סידרתי את בגדי ושמתי את הרובה בפינה, הלכתי אל בית־הנתיבות וחזרתי לבוברויסק.

קדיש לוז

דרך טלטולים

רוסטוֹב 1917. אני קצין צבא מטעם האסיפה המכו־ננת. לאט לאט פושט צבא זה את צורתו ולובש צורה של צבא מונרכיסטי. פה ושם נשמעת שירת ההימנון „אֵל מלך נצור". פה ושם נשמעת מחדש המלה „ז'ידי". הקצינים המוסיפים להסתנן מאותו חלק של רוסיה שנכבש על־ידי הסוביטים, חדורים כולם רוח מונר־כיסטית. הגרעין היסודי של הצבא הדימוקראטי הנאמן לקרנסקי, אשר בראשו עומדים המנשביקים והסוציאל־רבולוציונרים, מצטמצם והולך. והנה הגיע קוֹרנילוב, ואחריו הקצינים שלו, — זה קורנילוב שהרים בזמן שלטונו של קרנסקי את נס המרד נגד המהפכה והיה למנהיג הקוֹנטר־רבולוציה. במשך שבועות אחדים נמשך הריכוז סביב קורנילוב, וביום בהיר אחד יצאו הקצינים הלבנים בהפגנה קבל עם ועדה ובידיהם דגלי הצאר ותמונותיו ושירת ההימנון הצארי בפיהם. הצבא הלבן היה לעובדה.

מה היה עלינו לעשות, אנו הקצינים היהודים, שנקלעו לתוך הצבא הזה מתוך נאמנותם לאסיפה המכוננת? התיעצנו והחלטנו לעזוב את הצבא כולנו יחד. לא דבר פשוט היה זה. העיר היתה במצור. נפילה בידי הבולשביקים — פירושה מות בּיריה, כמשפט קצין של צבא קרנסקי. ונפילה בידי הצבא הלבן פירושה — בגידה בצבא ועריקות. בכל זאת היתה ההחלטה ברורה: עם אלה השרים את ההימנון הצארי אין לנו שום דבר משותף. עזבנו את הצבא.

ימים אחדים לאחר עזבנו את הצבא נכנסו הבול־שביקים לעיר. החלו חיפושים ורציחות, עד אשר החל השלטון להתארגן. החלטתי לנסות את מזלי ולהגיע הביתה לבוברויסק. תעודות לא היו לי וצריך היה להשיגן. בדרך נס השגתי רשיון לנסוע לחרקוב. נפלתי בידי קצין אשר איים להסגירני לרשות הבולשביסטית, ורק איומי, שגם לי יש מה למסור עליו, עזר לי להיחלץ מן הכח.

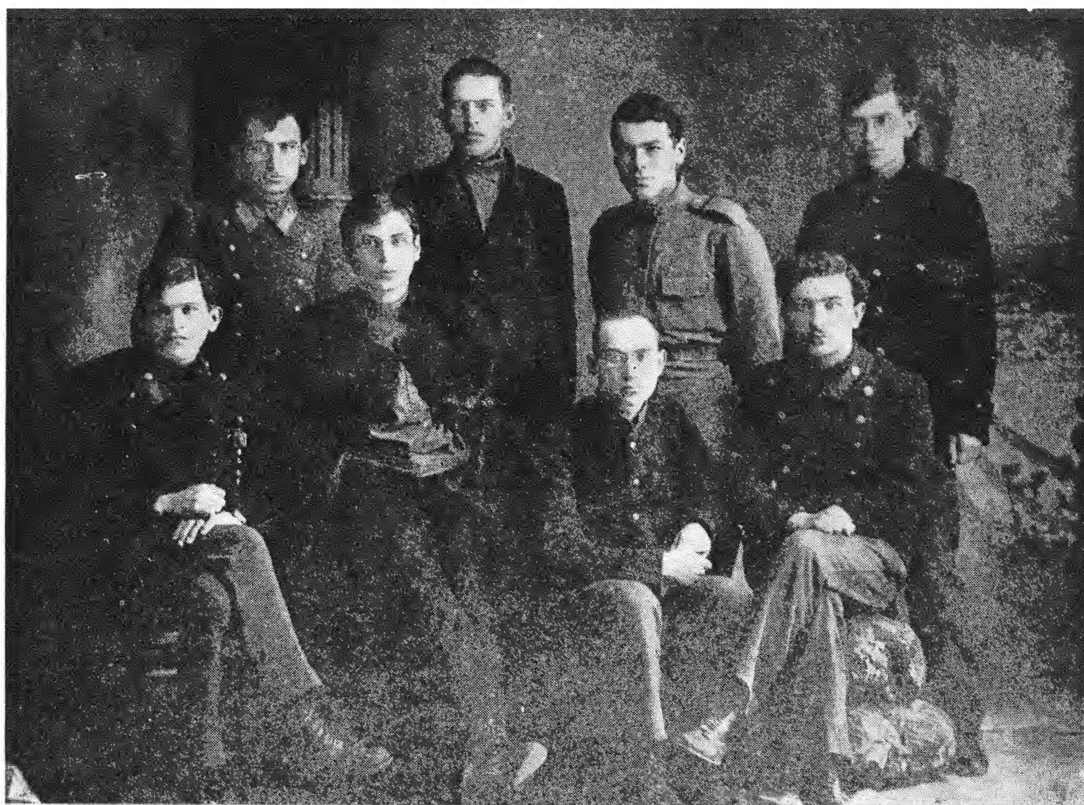
מחרקוב המשכתי את נסיעתי למוסקבה. גם הפעם עלה בידי לקבל תעודות. היה בידי טופס מכתב של „הסתדרות פועלים יהודית החלוץ", המעיד עלי שאני ציר לאחד הכינוסים הכל־רוסיים. די היה במִלים „הסתדרות פועלים" להשפיע על הקומנדנט של חרקוב שיאשר את נסיעתי, ולא עוד אלא שנסעתי חינם בקרון של „דֶלֶגַטים".

מוסקבה היתה רעבה. דבר זה ניכר היה בפני העוברים והשבים. היתה זו אחת התקופות הקשות ביותר. השלטון החדש טרם התארגן. חלק גדול של רוסיה היה בידי הגרמנים, בחלק אחר התחוללה מלחמת־אזרחים. הדרכים היו משובשות ובעיר הבירה השתולל הרעב.

את אחי שקיוויתי לפגוש במוסקבה לא מצאתי. ימים אחדים ביליתי בעיר עם אחדים מחברי שנמצאו שם. אלה למדו ורעבו. מוסקבה שימשה לי רק תחנה בדרך ובלבי קיננה רק שאיפה אחת: להגיע הביתה.

אפס, שום אזרח לא יכול היה להשיג רשיון לנסיעה. באוֹרשה עמדו הגרמנים ובקשת רשיון־נסיעה בכיוון זה עוררה חשדות. החלטנו איפוא, יהודים אחדים מבוברויסק, ואני בתוכם, לנסוע בעגלה ללא רשיון.

יצאנו לדרך חמישה יהודים ועגלון גוי. נסענו

קבוצת סטודנטים יהודים — אביב 1917 א גרופע יידישע סטודענטן, פרילינג 1917

עומדים (שטייען): השל פרומקין, קדיש לוז, אבא אחימאיר, משה מלניק.
יושבים (זיצן): אליהו דובקין, אברהם לוריא, יולי שרגיי, מאיר הייסינוביץ.

בעיקר בלילות ולא בדרך־המלך. היינו מתאכסנים בבתי איכרים בכפרים. ובאחד הלילות, ליל ירח בהיר וקר, העלה אותנו הגוי על העגלה ולאחר נסיעה אטית, בלי דרך, בשדה הפתוח ועל פני השלג הרך שטרם נכבש, הודיע לנו העגלון לפנות בוקר כי עברנו בשלום את החזית.

הקור היה חזק והציק לנו מאד. חליתי. קיבלתי חום גבוה. חברי שידלוני להפסיק את הנסיעה, אך אני סירבתי. לילה אחד הרגשתי כי למרות הקור העז אני מזיע. בבוקר הוטב לי והחום חלף. הרגשתי חולשה גדולה, וכשניסיתי להוציא מלה מפי לא יכולתי — קולי אבד.

בערב פסח (1918), בשעה מאוחרת, כשהיהודים היו כבר מסובים ל„סדר״, הגענו לבוברויסק. העגלה התעכבה על יד ביתנו. ירדתי ונכנסתי בשקט הביתה. עמדתי ליד פתח חדר־האוכל. כתמונה מעולם אחר נגלה לעיני החדר הגדול עם השולחן הערוך, ומסובים אליו אבי, אמי, אחים ואחיות. אמא הרגישה בי הראשונה. בצעקה קפצה אלי מעם השולחן ואחריה כולם. אמא מישׁשה בכל אברי, וביחוד בידי הימנית. אחר־כך סיפרה לי, כי בחלומה ראתה אותי שוכב פצוע בשדה־הקרב וידי הימנית קטועה.

היו אלה ימים עגומים בשבילי. נסתיימה פרשה בחיי. לשם מה ביזבזתי שתי שנים מחיי? לשם מה היה הסבל? נגוזה גם התקוה הגדולה והמזהירה של המהפכה האביבית, אשר למענה חזרתי לצבא. ראיתי במרד הבולשביקים מרד עבדים אשר דוכאו במשך דורות, וכאשר בא השחרור אין הם יודעים כיצד להשתמש בו. לא האמנתי שהם עתידים לכונן חיים של דרור וצדק.

ואשר לחשבוני אני: היתה לי הרגשה כאילו נטרפו ספינותי. שוב אני על פרשת דרכים ומסביב אפלה גמורה. רק התקוה לעלות לארץ־ישראל, שנשאתיה תמיד בלבי, רק ההחלטה להגשים באפשרות הראשונה

את אשר לא הצלחתי להגשים לפני המלחמה — רק אלה הזהירו בנפשי ושמרו אותי משקוע ביאוש מוסרי או בדאגות לקיום החמרי בעתיד.

בעיר מצאתי, לשמחתי הרבה, את אהרן גצוב, אחד מחמשת טובי חברי. גם הוא בילה שנים אחדות בצבא ובקרבות, וגם הוא הגיע הביתה בדרכים עקל־קלות. וכבר בפגישתנו הראשונה החלטנו לבצע מפעל נרעז: לחכור חלקת אדמה ולעבדה. אמרנו לעצמנו: אם אין אפשרות לנסוע לארץ־ישראל, נעשה נא בינתיים כאן את אשר ברצוננו לעשות בארץ.

אהרן גצוב, או כפי שקראנו לו אליה, היה בנו של רופא־השיניים הידוע בעיר בנדיקט לבוביץ׳ גצוב, עסקן חשוב ואדם לבבי וטוב־לב, אשר כולם אהבוהו. הוא לא היה ציוני, ובכלל לא השתייך לשום מפלגה, אולם בביתו נפגשו כולם. מבאי־ביתו התמידיים היה לוין (אחיו של שמריהו לוין) והמורה לבוביץ׳ הציוניים, נח׳קה יוכביד, המנהיג הבונדאי, וסלומון לבוביץ׳ גינזבורג הקאדטי. אוירה נעימה שררה בבית זה וביקר־תי בו תכופות.

חברי גצוב היה אדם יקר, בעל נפש רגשנית תחת קליפה חיצונית נוקשה במקצת. הוא אהב מאד את הטבע. תמיד הצטערתי עליו ועל חברי האחר בוריס ליפשיץ על שלא הגיעו לארץ־ישראל, כי בשביל ארץ־ישראל נוצרו ועל ארץ־ישראל חלמו. עוד בהיותנו תלמידים בבית־הספר הייתי בטוח כי בעומק לבו נושא הוא געגועים לציונות. אך מדוע לא הודה בכך? אולי בגלל חוסר אומץ לב. כי בשנים שלפני המלחמה הקודמת היה בחוגי האינטליגנציה בעירנו מעין יחס של זלזול לציונים, כאל בטלנים ומבלי־עולם.

עתה שמחתי מאד שחברי הצטרף אלי ויכולנו לרקום יחד את חלומותינו. סיפרתי לאבי על תכניתנו. הוא השתומם מאד, אולם לא ניסה להשפיע עלי שאבטלה. להיפך, נראה היה לי כי משום־מה הוא מרוצה מהתכנית. מיד אמר לי כי אין לנו צורך בחכירת אדמה. היה ברשותו שטח של דֶסיאטינה וחצי, על שפת הברזינה ממש, שטח מגודר ובתוכו בית קטן, והוא מוכן למסרו לנו. הדבר עודד אותנו מאד ומיד פתחנו בעבודה. היתה זו למעשה „פלוגת־ההכשרה" הראשונה בעירנו.

את ההדרכה הראשונה קיבלנו מהאגרונום של ה„זמסטבו", רוסי צעיר, אשר אביו של חברי הכירו וביקשו לעזור לנו. הוא עשה זאת ברצון. עשינו משתלה חמה וגידלנו בה שתילי כרוביות ועגבניות — גידולים חדשים, שעד כה כמעט לא גודלו בסביבתנו. זרענו אותם לפי המלצת האגרונום. מלבד זאת זרענו ושתלנו כרוב, גזר, מלפפונים ותפוחי־אדמה, — גן־ירק ממש. בחשכה היינו יוצאים מן הבית ומגיעים בהאיר היום לחלקתנו, היינו מביאים אתנו מן הבית ארוחת בוקר וארוחת צהרים. מנוחת הצהרים לא ידענו. וכך היינו ממשיכים עד שקיעת השמש.

רוח טובה שררה בינינו. היינו צעירים ועליזים ונוספה לזאת גם הרגשת הכוח ושמחת היצירה. מפעלנו הסב תשומת־לב בעיר ועודד מאד את בני הנעורים.

משהחל גננו לשאת פרי התחילו גם הגניבות בו. עברנו אז לגור בחלקה ושמרנו עליה חליפות בלילה. כל הקיץ חיינו כרובינזונים, כמעט לא נפגשנו עם איש. היינו שקועים מאד בעבודתנו ובחוויותינו החדשות. אפילו הפוליטיקה לא עניינה אותנו, והרי היו אלה ימים אשר חתכו גורל עמים וארצות.

עם אסיף תפוחי־האדמה חלה חברי. נשארתי יחידי והמשכתי. הייתי שומר ומנמנם בלילה וחופר תפוחי־אדמה ביום. לבסוף נפלתי גם אני למשכב. תקפה אותי השפעת הספרדית.

אבא קיבל על עצמו את הדאגה לחלקה. מכר אותה לגנן יהודי והבטיח כמות מסוימת מיבולה לשני בתי המשפחה של „העובדים". כשקמנו מחליינו לא מצאנו כמעט דבר בגן ואנשים זרים שלטו בו.

אין אני זוכר במה בעצם עסקו אז תושבי העיר וממה התפרנסו. הספסרות היתה נפוצה מאד, אולם הרי לא יתכן שכל העיר התפרנסה מספסרות. אבא, שכל ימיו היה טרוד ברוב עסקיו מן הבוקר עד מאוחר בלילה, יכול היה לנוח קצת. נשאר לו בית־החרושת לזכוכית ומחסני העצים שעסק במכירתם, וכן גן הפירות הגדול שעל־יד בית־החרושת ללבנים.

באותו קיץ הוקמה אוקראינה „העצמאית" תחת שלטונו של ההטמן סקורופאדסקי. החבל שלנו צריך היה להשתייך לפולין ושלט בו, כביכול, הגנרל דובבור־מוסניצקי. למעשה גם באוקראינה וגם בפולין שלטו הגרמנים. כך נוצר קשר בין שתי הארצות והנסיעה היתה אפשרית, אם כי מסוכנת מאד ליהודים. שמועות נפוצו כי מאודיסה יש לפעמים אפשרות להגיע לארץ־ישראל. התחלתי לחשוב על אודיסה. אם אמנם ישנה אפשרות כלשהי לעלות משם לארץ — טוב שאהיה במקום המעשה. אך מה אעשה באודיסה אם לא תימצא הדרך לעלות? והנה נודע כי הוקם שם באוני־ברסיטה אינסטיטוט חקלאי. החלטתי איפוא לנסוע,

והיה אם לא אצליח לעלות לאניה ההולכת לא״י — אלמד לפחות חקלאות. וכך נסעתי שוב על פני כל רוסיה לאודיסה, „בדרך״ לארץ־ישראל.

אולם „דרך״ זו היתה ארוכה מכפי ששיערתי ולא עלה בידי לעלות לארץ. עם בואי לאודיסה הוברר לי שאין כל אפשרות לנסוע לא״י. נרשמתי לאינסטיטוט החקלאי וניגשתי ללימודים. עבדתי באופן אינטנסיבי מאד. התעורר בי ממש צמאון ללימודים ושקעתי בהם כולי.

ניסיתי להתקרב לחוגי הנוער הציוני וביקרתי פעמים אחדות באסיפות של סטודנטים ציונים. הם היו מעטים. דיוניהם נסבו בעיקר על עניני העבודה התרבו־תית ולא משכו את לבי. מעטים מאד מבין הציונים חשבו באותם ימים ברצינות על ארץ־ישראל.

ענין רב עוררו בי הרצאותיו של האגרונום זוסמן, אשר קרא לפני הסטודנטים על החקלאות של ארץ־ישראל. כידוע יסד אז האגרונום זוסמן חוַת־הכשרה לחלוצים ליד אודיסה. אני לא ידעתי על כך, ויתכן שאילו ידעתי היתה דרך עלייתי משתנה בתכלית. באודיסה פגשתי פעם את הח׳ סטולר מכנרת בדרכו לקְרים. גם הוא חיפש דרך לא״י ולא על נקלה מצא אותה. לבסוף הגענו לארץ בזמן אחד בערך, אך בדרכים שונות.

לימודי לא נמשכו זמן רב. באוקראינה התלקחה מלחמת־אזרחים ואודיסה באה במצור. הרעב שרר בעיר. בתקופה זו חשתי על בשרי רעב מהו.

כוחות סקורופאדסקי היו מועטים והשלטונות החליטו לגייס אנשים אשר יוכלו לסמוך עליהם. ניתנה פקודה שכל הקצינים לשעבר חייבים להתיצב מיד לפני השלטונות. נאלצתי להתיצב וגויסתי.

בעיר שררו רעב ואנדרלמוסיה. הגניבות והגזילות קיבלו ממדים עצומים. שלטונות העיר היו מודאגים מאד והם פנו לשלטונות הצבא בהצעה לארגן מתוך הקצינים־הסטודנטים פלוגות מיוחדות לשמירה על העיר. הצבא הסכים, וכך אורגן „גדוד הסטודנטים״ כיחידה צבאית מיוחדת, שהיתה כפופה לא לצבא, כי אם לעיריה. קבעו לנו משכורת הגונה וגם מנה יומית של לחם.

תפקידנו היה לשמור על העיר, בעיקר בלילות. הואיל והיה לנו מעמד מיוחד, שכן היינו כפופים לעיריה, נתקיים גדודנו למרות כל חילופי השלטון. העיר עברה מיד ליד ושלטו בה חליפות סקורופאדסקי, פטלורה, הבולשביקים, הצבא הלבן של דניקין ושוב הבולשביקים, וכל שלטון היה מעונין בנו ואישר את גדודנו מחדש, אף הוסיף לפעמים נשק ותחמושת.

גדודנו מילא תפקיד חשוב מאד בעיר והיו גם ימים לא מעטים שאנו היינו למעשה השלטונות ושומרי־הסדר היחידים בעיר. חברי גדוד הסטודנטים היו שייכים ברובם למפלגות הסוציאליסטיות, כדרך הסטודנטים הרוסים בזמן ההוא. בגדוד היה אחוז ניכר של יהודים והודות לכך נמנעו, כנראה, פרעות מיהודי אודיסה, בימי שלטונם של פטלורה ודניקין, וביחוד בין הזמנים.

אחרי השלטון הראשון של הבולשביקים בא לעיר הצבא הלבן של דניקין. אז החלו להגיע שמועות נוראות על המתהווה באוקראינה, על פרעות, שחיטות, השלכת יהודים מהרכבות והריגתם. באודיסה עצמה שרר שקט, אולם הישוב היהודי היה מלא חרדה, ועם התקרב הבולשביקים בפעם השניה חיכו לכניסתם בכליון עינים.

ימים אחדים לאחר כניסת הבולשביקים לעיר בשנית הקיץ הקץ על גדוד הסטודנטים. הגדוד פורק ואנו פוזרנו בגדודים שונים של הצבא הבולשביסטי. בגורלי עלה להישלח לגדודו של מישקה יאפונצ׳יק המהולל.

מישקה יאפונצ׳יק היה יהודי שודד מפורסם באודיסה ובסביבתה. הוא עמד בראש חבורת שודדים גדולה, מזוינת היטב. סיפרו כי עוד בזמן הצאר היה לו ממיטב הציוד: רובים, מכונות־יריה ואף תותחים. סיפרו: פעם החלו פרעות באודיסה, אך הן הופסקו מיד על־ידי חבורתו של מישקה, אשר הוציאה לרחוב את מכונות־היריה שלה, הרגה כמה מן הפורעים והניסה את השאר. עם ראשית השלטון הבולשביסטי הפך מישקה את חבורתו לגדוד צבאי.

באנו לגדוד כחמישה־עשר סטודנטים. הופענו לפני הקומיסר הפוליטי, גם הוא יהודי. הקומיסר נאם לפנינו, וזה היה תוכן נאומו:

„אתם, מי שהיו קצינים בצבא קרנסקי, הנכם חשודים תמיד בקונטר־רבולוציוניות. דעו כי עם הנסיון הראשון של הפרת משמעת, או של רצון לברוח, או כל קשר עם אנשים מן החוץ — ינהגו בכם כמו עם אויבי העם, ויעמידו אתכם אל הקיר״. והוא פנה אל החיילים: „חיילים! השגיחו עליהם בשבע עינים ועל כל תנועה חשודה שלהם מסרו מיד לממונים עליכם!״

אז ניגש אלינו שר הגדוד עצמו, מישקה יאפונצ׳יק. הוא לא דיבר ורק עמד בשתיקה ליד הקומיסר. בפרצופו היה באמת דומה למונגולי ובגלל זאת קיבל, כנראה,

את כינויו. כאשר גמר הקומיסר את נאומו פרץ מישקה בצחוק רם ואמר לנו: „התנהגו בסדר ולא יאונה לכם כל רע”.

כעבור שבועות אחדים התחיל שוב הצבא הלבן להתקרב לעיר. חיכינו מיום ליום לפקודה לצאת לשדה־הקרב. ואזהרתו של הקומיסר קיבלה מחדש אופי רציני. פתאום נתקבלה פקודה לשלוח מיד את כל הקצינים לשעבר אל תחנת הרכבת על מנת להישלח למקום שיפורש לנו בתחנה. חששו הבולשביקים שמא נעבור לצבא הלבן ונחזק בזה את כוחו. כשבאתי לתחנה נתנו לי תעודות שעלי לנסוע לקאזאן. הרכבת לקאזאן עמדה מוכנה.

ברור היה לי שנסיעה לקאזאן, מזרחה של רוסיה, פירושה — נסיעה בדיוק בכיוון ההפוך, פירושה — גזר־דין של כליה על כל תקוותי לעלות לארץ.

בתחנה נפגשתי עם חבר, בחור מהומל, ציוני גם הוא, אשר גם הוא חיפש דרך לעלות לארץ־ישראל. נדברנו לעשות מאמצים משותפים על מנת לעזוב את הרכבת ולנסות להגיע כל אחד לביתו, הוא להומל ואני שוב לבוברויסק.

ידענו כי סכנת־מות כרוכה בעזיבת הרכבת. אם יתפסו אותנו, קצינים לשעבר וחיילי הצבא האדום עתה, כשאנו מנסים להשתמט — יירו בנו בו במקום. ידענו כי בין תחנה ותחנה בודקים את התעודות ואת רשיונות הנסיעה של הנוסעים ואוסרים את כל אלה שאין להם רשיונות. מלבד זאת הגיעו אלינו ידיעות, כי בחזית המערב התקדם הצבא הפולני במידה רבה והצבא הסוביטי נסוג, ומהומל לבוברויסק הולכות הרכבות רק לצרכי הצבא. בירנו לעצמנו יפה את החשבון של סיכויי ההצלחה, וזו המסקנה שהגענו אליה: חברי יוכל להגיע להומל רק מתוך צירוף של מקרי הצלחה, ואילו אני אוכל להגיע מהומל לבוברויסק רק בדרך נס. ובכל זאת החלטנו לנסוע מערבה ויהי מה. ברור היה לנו: לארץ־ישראל אפשר להגיע או מאודיסה או בדרך מערב אירופה, על כל פנים לא דרך קאזאן.

בתחנת באחמאץ׳, מקום הסתעפותן של מסילות־הברזל, היה עלינו לרדת. מכאן הלכו רכבות לכיוון הומל־בוברויסק. תקותנו שנגיע לבאחמאץ׳ בלילה נכזבה, והיה עלינו לבצע מעשה בריחה לאור היום. לקחנו את חבילותינו, כי בהן היו צרורים בגדינו האזרחיים, ובשקט ובבטחון ירדנו מן הקרון, כאילו הגענו למחוז חפצנו, והלכנו לצד העיירה.

כאשר היינו בשדה הפתוח שמענו שהרכבת שלנו מתרחקת. שעות אחדות ישבנו תחת גדיש של שחת והתיעצנו על המשך הדרך. האם נשמיד את התעודות הצבאיות המעידות שעלינו לנסוע לקאזאן? האם לפשוט את בגדי הצבא ולהופיע כאזרחים? אך כיצד נמשיך את הדרך בלי רשיונות נסיעה? החלטנו שאין ברירה אלא להיכנס לרכבת הצבאית ההולכת בכיוון להומל. סמכנו על הנס, שאולי לא ישימו אלינו לב.

עלינו לאחד מקרונות הרכבת והתישבנו בו, כאילו היה זה מקומנו מאז. החיילים הביטו עלינו בתמיהה וחברי פלט תירוץ על הדוחק הרב שבקרון הסמוך, איש לא שאלנו דבר והגענו בשלום להומל. הלאה מזה לא הלכה הרכבת.

בהומל גרו אז אחותי ובעלה, שניהם רופאים. ביליתי אצלם ימים אחדים וחקרתי את אפשרויות הנסיעה לבוברויסק. נוכחתי שהדבר הוא בלתי־אפשרי. בוברויסק היתה קרובה מאד לחזית. רכבות אזרחיות בכלל לא הלכו לשם ורשיונות נסיעה היו ניתנים רק לאזרחים הקשורים בעניני הצבא. יום יום הייתי הולך לתחנת הרכבת. פעם פגשתי שם יהודי מכיר, בן עירנו, שהיה ספק לצבא והיה לו רשיון קבוע לנסיעה. ביקשתי את עזרתו. הוא אמר לי, כי יוכל לקנות עבורי כרטיס נסיעה, אך רשיון לא יוכל להשיג. החלטתי להסתפק בכרטיס נסיעה בלבד. שלחתי לאחותי פתקה שאני נוסע בלי לחזור ועליתי עם מכרי לקרון. בקרון היה עוד יהודי אחד ואני התישבתי בין שניהם.

בתחנה הקרובה ראינו דרך החלון שלושה אנשים שהורדו מאחד הקרונות ונלקחו אל מאחורי התחנה. החיילים שהורידום חזרו לקרון והרכבת זזה. מפיהם נודע לנוסעים ששלושת האנשים הורדו מן הקרון על מנת ליהרג בתחנה על־ידי המשמר שחנה שם. משמר הביקורת התקרב לקרון שבו ישבתי. בתחנה הקרובה יצאתי ונכנסתי לאחד הקרונות שעברו כבר את הביקורת, ורק כשבוקר קרוני חזרתי אליו. כך עשיתי פעמיים. אך הנה הגענו לתחנה אשר בינה ובין זו שתבוא אחריה המרחק כה רב, עד שהמשמר יכול להספיק לבדוק את כל הקרונות לפני שהרכבת תגיע לתחנה השניה. הכרתי יפה את הדרך וחששתי מאד למקום זה. נדברתי עם שני שכני שבהיכנס המשמר ימסור לי אחד מהם את רשיונו, ומיד לכשיוחזר לו הרשיון יתחוב לו השני ליד את רשיונו הוא. נכנס המשמר בן שני חיילים. האחד ניגש לחלון והסתכל החוצה, השני בדק את הרשיונות. שכני הראשון מסר לו את רשיונו וכשהח־

זירו קיבל מיד את רשיונו של השכן השני. החזירו — והלך הלאה. ישבתי בשקט מתוך ידיעה ברורה שרגעים אלה חורצים את גורלי לחיים או למות.

בשעה מאוחרת הגעתי לבוברויסק. העגלון הסיעני לבית שבו התגוררה משפחתי. השער היה סגור ולא רציתי לדפוק, כי היתה זו שעת־חירום ודפיקתי יכלה לעורר בהלה בבית. טיפסתי ועברתי את הגדר והת־ישבתי על מדרגות הבית. הלילה היה קר — היה זה מאוחר בסתיו — אולם הייתי עייף מאד ונרדמתי. לפנות בוקר, כשיצא אבי לבית־הכנסת לתפילה, מצאני והעירני.

שבועות אחדים בילתי במצב של פאסיביות גמורה, כאילו ישנתי שינה ליטרגית. הייתי מדולדל ועייף. לא היתה זו עייפות גופנית בלבד, ולא עייפות רגעית. שכבתי הרבה ומחדש חייתי את כל שנותי האחרונות: הצבא הצארי, ההיאבקות העמוקה בין הרגשתי היהודית־ציונית, הקוראת להתרחק מכל השתתפות במהפכה, ובין הרגשת החובה כאזרח רוסי ויהודי; השיבה לצבא, בית־הספר לקצינים; השתתפותי בדיכוי המרד של קורנילוב נגד המהפכה, דבר אשר איחד לימים אחדים את כל המחנה השמאלי; השתתפותי בדיכוי מרד הבולשביקים בפטרוגראד בחודש יולי, שירותי כקצין בצבא, המהפכה האוקטוברית, המלחמה האזרחית והשתתפותי בה, רוסטוב, החזרה לבוברויסק, האידיליה של „חוות־ההכשרה" שלנו; או־דיסה. התעוררות תשוקת הלימודים, גדוד הסטודנטים, חילופי השלטונות הבלתי־פוסקים; רעב, לילות וימים של עבודה ולימוד וסכנות הגדוד של מישקה יפונצ׳יק. לבסוף עזיבת אודיסה — ושוב הריני בבית. הלאורך ימים? היתה לי הרגשה שלא המקריות בלבד פעלה להוציאני בשלום מכל אלה, הרגשה שחיי ניתנו לי במתנה לא בכדי. בשבועות אלה, אשר שכבתי בבית ואמי הלעיטה אותי והשיבה לי את כוחותי, גמלה הכרתי החלוצית ונכונותי החלוצית. והחלטה מוצקה גמלה בי להגיע לארץ־ישראל ולהתגייס בה לצבא ההגשמה, הפעם לצבא שלנו.

לפני שנפלתי למשכב הספקתי לבקר את חברי הצעירים, שהקימו גם הם פלוגת הכשרה בעירנו ועיבדו יחד גן־ירקות וגן־פירות. יחד ערכנו תכניות לעליה. בינתיים כבשו הפולנים את העיר ואפשר היה להתחיל לטפל בענינים מעשיים הקשורים בנסיעה.

יהודי בוברויסק החלו להסתגל לכיבוש הפולני. החלו חטיפות לעבודה. פה ושם היו גוזזים ליהודי זקן את זקנו. היהודים נזהרו מללכת ביחידות ברחובות. בעלי הרכוש החלו לאסוף את פירורי רכושם. היו חכמים בודדים אשר ראו את הנולד — השתלטותם המחודשת של הבולשביקים בבוברויסק, ועשו הכנות להגירה ל־פולין או למערב אירופה. הספסרים הפכו את כיוון נסיעותיהם. דלת העם סבלה עוני ורעב. היהודים החלו להוקיר כל שעל אדמה בחצרותיהם והפכוהו לגינת־ירק.

החורף עבר על כולנו מתוך כוננות לנסיעה. שרר בלבי בטחון שהפעם אגיע למחוז חפצי. הייתי קשור עם כל החבריה הצעירה שלנו. נערכו פגישות לשם התיעצות והיה טיפול בהשגת דרכונים פולניים. אני לא עבדתי יחד עם החברים בגינתם. שוב לא רציתי להתקשר לדבר של קבע, כי גמלה בי החלטה מוצקה לצאת לדרך בכל מחיר, בין אם יהיה זה יחד עם הח־ברים או בלעדיהם. את זמני ניצלתי בינתיים בעבודה חקלאית בגינה שליד ביתנו.

יום אחד היתה לי התנגשות עם חמישה חיילים פו־לנים. יצאתי בבוקר מן הבית וראיתי את אבי מוקף חיי־לים פולנים. ארבעה החזיקו בו והאחד הוציא מספריים מכיסו, התכוונו לגזוז את הזקן. הסתערתי עליהם והתחלתי להכותם בכל כוחי. הם עזבו את אבא ופנו אלי. כעבור רגעים אחדים באו בריצה גם שני אחי וכולנו המשכנו במערכה, אף יצאנו ממנה בנצחון. החיילים הסתלקו. ספגנו מכות, אולם היינו מאושרים שהצלנו את אבא מבזיון והכרחנו את המנוולים לסגת.

והנה באה הבשורה על ועידת פראג. חברנו ה. פרומקין נסע לשם וחזר בהתלהבות גדולה, אשר הדביק בה את כולנו. הקשר החי עם ארץ־ישראל, עם אנשיה שהיו בועידה, כאילו הכניס אותנו בקפיצת־הדרך לאווי־רה ולמציאות של הארץ. התחילה להתבהר לפנינו דרכנו בארץ. בזמן הראשון נצטרך, כנראה, לעבוד בעבודות ציבוריות, בכבישים, בבנין. קשה היה להיפרד מחלום החקלאות והמשק, אך — עוד חזון למועד.

וכבר הכל מוכן לנסיעה. הניירות בידינו ומעט הכסף אתנו, ובקרוב נצא. אולם ככל שהתקרב יום הנסיעה כן הכביד על הלב. קשה היה להיפרד מן ההורים הזקנים. ידעתי אני, וידעו גם הם, שיותר לא נתראה.

עצב היה נסוך על הבית בימים האחרונים של שהותי בו. אחי היו בדרך כלל רחוקים מציונות. תמיד היו מתיחסים בביטול לשאיפתי לארץ־ישראל. הפעם כאילו זרקה עובדת נסיעתי אור חדש על מצבם הם.

בערב האחרון ישבנו ושוחחנו על דא ועל הא ומדי פעם היינו חוזרים לענין הנסיעה. לפני שנפרדנו אמר לי אחי הצעיר: „יתכן שאתך הצדק. אתה יודע לפחות מה לרצות, ואנו כאן נישאים כאבק ברוח".

הורי היו שקטים למראית עין, אך עגומים מאד. הם השתדלו מאד לא לגלות את צער הפרידה, שלא להכביד עלי. שעות אחדות לפני נסיעתי נכנסתי לצביה לוזינסקי, זקנת המשפחה, והיא אז כבת מאה, וקיבלתי את ברכתה לדרך.

לפני כל נסיעה היה אבא נוהג למסור לי שתי מטבעות, והיה מצווה לתת את האחת מהן לעני שיזדמן לי במקום בואי ואת השניה לשמור עד שובי הביתה ולתתה לעני בן־עירי. בזאת היה עושה אותי לשליח מצוה, וכידוע „שליחי מצוה אינם ניזוקים". הפעם הוציא אבא רק מטבע אחת וציוה עלי למסרה לעני ליד הכותל המערבי (ואני את פקודתו מילאתי לאחר זמן).

באה שעת הפרידה. קשה היה לחדול מלחבק את אמא הזקנה, קשה היה לחדול מלנשקה.

אנשים מעטים באו ללוותנו בתחנת הרכבת. זמן רב עוכבנו בתחנה בגלל חפצינו, ובמיוחד גרמה לנו צרות החבילה הגדולה של חברנו יחיאל, שהיו צרורים בה כל השקלים הציוניים שאסף וכל קבלות המסים ששילם לאגודות ציוניות, ועוד „דוקומנטים" רבים מעין אלה.

וזזה הרכבת. שלום שלום, בוברויסק!

התרגשות הפרידה שוככת ולאט־לאט מתקשרת בינינו שיחה. והנה קם אחד החברים ומודיע: „מעתה אל יעז איש להוציא מלה שלא בעברית. בעד כל מלה באידיש או ברוסית ארביץ מכת לחי". דרש וקיים. מעתה גימגמנו רק בעברית, ובבואנו לארץ — והנה אנו עברים מושלמים.

קלחה השיחה. עוד לא יבשו הדמעות על העינים — וכבר הן נוצצות מתוך צחוק עליז. החבריה מאוחדת בעליזות ובכובד־ראש כאחת: אנו נוסעים לארץ־ישראל.

והרגשה כבדה של אחריות ירדה פתאום על לבי. באותם הרגעים קיבלתי על אחריותי את הנערים האלה, בני 17—20, אחריות לחיים משותפים ולארץ־ישראל.

מ. רודנסקי

על חופי הברזינה

א

חיים סוערים התנהלו על חופי הברזינה עד שבאו הבולשביקים והפכו את הכל לתלי חרבות. קודם כל הכריזו הבולשביקים בקולי־קולות על הירושה הגדולה שנפלה בחלקם מן הבורגנות בבוברויסק. מודעות גדו־לות הודבקו במוסקבה על כך שבבוברויסק נפלו בידיהם כמאה אלף פוד סוכר, אשר יועבר לערי הבירה, מוסקבה ופטרוגראד. מיד באו לבוברויסק נציגים מערים רעבות רבות, מהסתדרויות שונות — וכולן עם תעודות־ברזל, אולם הסחורה לא זזה ממקומה. חוץ מה„גוֹרפּרוֹדקוֹם", שהפריע ככל אשר יכול להוצאת הסחורות, הוקם ועד של פקידים ועובדים, שקרא לעצמו בשם המצלצל „הועד של הצי המולאם של הברזינה", והניח את ידו הכבדה על הסחורות המוחרמות. ה„יורשים" השו־נים הסתכסכו ביניהם זמן רב, עד שהגיע הדבר אל „החלונות הגבוהים", ומהועד באה התראה ל„גוֹרפּרוֹד־קוֹם" שלא יפריע להוצאת הסחורות, ואם לא — יימסרו אנשיו לטריבונל המהפכני כחבלנים. ה„גוֹרפּרוֹדקוֹם" עשה את שלו ובמשך הזמן החלה הסחורה להיעלם בכמויות ניכרות.

בעיר בוברויסק עצמה התנהלה ה„סוציאליזציה" בקצב מהיר, הודות לעבודתו של סגן הממונה על המזו־נות, הקומיסר הידוע ליוקוּמוֹביץ'. קומיסר זה הוא טיפוס מיוחד במינו של בחור זקן יהודי, שנשמתו יבשה, והחי אך ורק בהרגשה אחת — שנאה בלי גבול לבורגנות היהודית ולציבוריות היהודית. ונחש זה התחמם בחיקה של הציבוריות היהודית. שנים רבות היה עובד בחברת יק"א. לפי השקפותיו הפוליטיות היה תמיד מנשביק קיצוני, אולם כאשר התקרבו הבול־שביקים לעיר, הפך לפתע לקומוניסט והוסיף לעבוד במחלקת התזונה, שבה עבד בעת הכיבוש הגרמני. הקו־מוניסטים עצמם לא רחשו לו אמון רב והעמידו על גבו מפקח, קומוניסט אמיתי, אולם ליוקומוביץ' נשאר בעל־הבית בפועל.

את ממשלתו נהג הזן והמפרנס הקומוניסטי ביד רמה. הוא הלאים מיד את כל הקואופרטיבים. על החנונים צווה להביא אליו תוך 24 שעות את כל המצ־רכים הראשונים, כגון סוכר, גריסים, סבון, טבק, גפרורים וכד׳. כאשר באו אליו החנונים הזעירים, שכל רכושם לא היה אלא כמה פודים סחורה וביקשוהו שיעשה עמהם חסד, גירשם בצעקה: „די והותר שתיתם את דמנו״.

אגב, הוא לא רצה אף לדבר עם „בורזשוי״ יהודי. על שולחנו היתה תלויה מודעה: „פועלים ואיכרים מתקבלים מחוץ לתור״. האיכרים מן הכפרים ידעו יפה לנצל את זכותם, והיו דוחפים כל אחד מן העומדים בתור. לאיכרים ולפועלים התיחס ברכּות, אולם מיד כשראה אדם ממעמד אחר היה משתלהב וגופו היה רועד ומזדעזע. את הפקודה על החרמת הסחורה תוך 24 שעות העביר בכל חומרתה. נקבעו בסך הכל שני מחסנים לקבל את הסחורה. העגלונים, שהרויחו יפה בשנים האחרונות, הבינו שהבאת סחורה זו תהיה הרווח האחרון שלהם ותבעו שכר גבוה לכל פוד. לא כל החנונים יכלו לשלם דמי־העברה גבוהים כאלה, הם רתמו עצמם למגררות קטנות, העמיסו עליהן את מעט הסחורה שלהם והובילוה ל„שולחן היושר״. בבואם שמה עמדו שעות רבות בתור, עד שזכו שיקחו מהם את מעט רכושם. אלה שאיחרו ולא הביאו את סחורתם תוך 24 השעות — נענשו קשות. בדרך זו נסגרו מרבית החנויות בבוברויסק, והמסחר ירד אל המחתרת. חנויות חדשות ומחסנים נפתחו בסודי־סודות במרתפים, באורוות, מעבר לערימות שלג.

עבר זמן־מה. האנשים התרגלו איך שהוא למצב החדש. מהעיירות הסמוכות, שזמן־מה קפאו בהן החיים, החלו לנסוע אל בוברויסק. בשעה מאוחרת בלילה היו טוענים עגלותיהם בסחורה, והיו מתגנבים דרך סמטאות צדדיות אל העיר. אולם דבר זה לא ארך זמן רב: בכפרים התארגנו „קומבידים״ (ועדי איכרים עניים) ואלה העמידו משמרות בדרכים והחרימו כל מה שתפסו. חוץ מן ה„קומבידים״ העמיד ליוקומוביץ׳ גדודי־שמירה. מי שנפל בידיהם היה מקבל, לאחר שסחורתו הוחרמה, מכות רצח, ולעתים תכופות אף נאסר. במידה שהוחמר האיסור על הבאת סחורה והוצאתה ובמידה שגדל הסיכון כן עלו המחירים. בזמן קצר עלה מחיר המלח מ־30 רובל ל־600—700 רובל, ובזמן האחרון הגיעו עד ל־2000 רובל הפוד, בלי שים לב לכך שב„נמל״ בוברויסק נמצאו קרוב למאה אלף פוד מלח. כך היה גם עם הפרודוקטים האחרים.

עבר החורף ועמו הלך השלג. נעלמו הסחורות שהיו בסירות־המשא. נשארו רק כמה עשרות סירות־משא ריקות וכעשר אניות־קיטור, שעזובה רבה באה בהן במשך החורף, למרות שעובדים רבים עבדו בהן, והיה צורך למסרן לתיקון יסודי. בין עובדי האניות היו גם מבעליהן או מנהליהן הקודמים, והם דאגו לכך שהתיקון ייעשה כשורה. החלו לתקן בחשק רב את „הצי של הברזינה״.

לעת עתה עבר כל האביב ועל הנהר לא נראתה אף אניית־קיטור אחת.

ב

בקיץ 1919, תחת שלטון הבולשביקים, נחה הבר־זינה. לעתים רחוקות בלבד היתה חולפת אניית־נוסעים (פּאַרוֹכוֹד) על פני הנהר.

אניות־הקיטור (דאמפשיפן) הרגישו אף הן בימי החירות שהגיעו, והיו עומדות לעתים תכופות. בתחילה היו נוסעות כמעט ריקות, ומספר העובדים עלה על מספר הנוסעים, אולם מיד נודע כי אניות־הקיטור הן מעין מדינה בפני עצמה, ושאפשר לעשות משהו עם הקומיסרים של הצי המולאם. בעיירות שרר בימים ההם מחסור קשה, והקהל עלה בנעריו ובזקניו על האניות. הדרכים לאוקראינה היו סגורות. האניות נסעו עד לפאריץ׳. כן היו נוסעים בקביעות בקטע הנהר הקטן מבּוֹריסוֹב לבוברויסק ועסקו במסחר. עתה לא נעשו מסחרים גדולים בסוכר, מלח וכדומה, כבקיץ שעבר. הפעם הצטמצם המסחר בכמה פודים קמח, בתפוחי־אדמה, שהיו מעבירים אותם מן העיירות הקטנות לערים הגדולות. הצפיפות באניות הלכה וגדלה, והדברים הגיעו לידי כך, שעובדי האניות העמידו שמירה מיוחדת להדוף את מאות הנוסעים שצרו עליהן.

היה זה מראה מיוחד במינו לראות איך אניית־קיטור עמוסת נוסעים מתקרבת לאט לאט לאחת העיירות. החוף מלא אנשים. נשמעים קולות וצעקות. במידה שהאניה מתקרבת מתרבות הדחיפות וההתפרצ־יות. שומרים מזוינים יוצאים, נשמעות יריות באויר. הקהל אינו נסוג, נדחפים אל האניה, רבים טובלים דרך אגב במי הנהר. אולם אין שמים לב לכך ומוסיפים להידחק. המלחים באים ועוזרים להעלות את העשירים, המובילים יותר סחורה. העניים, עם חבילות הקמח ותפוחי־האדמה, נשארים לעמוד על החוף, וכאשר עוזבת האניה את החוף נשמע ממרחקים קול־בוכים.

ביחוד רב היה זרם הנוסעים בעיירות יאקשיץ־סליבה וסויסלוביץ׳. יאקשיץ־סליבה היא מושבה יהודית. רושם נאה היתה עושה עיירה זו. אין בה רחובות עקומים. רק רחוב אחד נמשך לארכה. כמעט אחרי כל בית נמצא גן־פירות נאה וגן־ירקות. על כך יש להודות ליק״א, שהשפיעה עליהם, בעמל רב, שיסכימו לנטוע גני־פירות בתשלומים לזמן ארוך.

סביב העיירה נמשכים שדות ושדות־מרעה יהודים, כל העיירה נראית ככפר. רק הבתים גדולים, והלונות גדולים להם בסגנון של עיר גדולה. חלק מן התושבים חי רק על המסחר ואין להם אדמה משלהם. יש אף בית־כנסת מיוחד לסוחרים. מאוחר יותר החלו גם רבים מהחקלאים האמיתיים לעסוק במסחר. רק בשנים האח־רונות חזרה כל העיירה לעבודת האדמה ועשתה עסקים טובים. היה להם לחם משלהם די והותר, וכן תפוחי־אדמה. העולם אינו ישן. מבוברויסק החלו נוסעים לסליבה, ובסליבה לא חיכו עד שיבואו אליהם זקנים ונערים, ילדים ונשים. החלו יוצאים אל שפת הנהר, ועל השומרים המזוינים היה לעמוד ב„התקפות״ קשות מצד אנשי סליבה עם שקי תפוחי־האדמה והקמח שלהם.

אותו דבר חזר בסויסלוביץ׳, עיירה קטנה, העומדת על הר גבוה. סויסלוביץ׳ היא העיירה הקרובה ביותר לבוברויסק, וגם בה התנהל מסחר ער ביותר.

ג

הקיץ הגיע לקצו. והנהר ברזינה לא חלם שיהיה שוב למקום מלחמה, כמו לפני מאה שנה. מכל ההכנות למלחמה בשנת 1915 לא יצא שום דבר. החלו לחפור חפירות על יד החוף עד שהפסיקו. ירושה טובה נשארה לעיירות הקטנות מן הימים ההם, והם הגשרים שבנו על פני הנהר. בכך נפטרו מהמעברות (פאראָמען). חוץ מזה היו הגשרים למקום הטוב ביותר לטייל עליו.

אולם מיד הגיעו ימי חושך לעיירות שעל חוף הברזינה. הם הפכו למטרת מלחמה, והאוכלוסיה האזר־חית סבלה בהן קשות.

הבולשביקים העלו באש בעת נסיגתם את הגשרים, נעצרו בעבר השני של הנהר והחלו יורים בתותחים. המות פרש כנפיו על פני העיירות. התושבים התחבאו במרתפים, בו בזמן נשדדו כליל בתיהם וחנויותיהם של היהודים.

כך אירע בבֶּרֶזין, בסויסלוביץ׳ וכדומה. גם הערים הגדולות בוריסוב, נוֹבּוֹבּוֹריסוֹב ובוברויסק סבלו רבות.

המאבק הקשה ביותר התחולל על יד הערים, ובדבר זה הרגישו יפה התושבים האזרחים. התושבים היהודים היו להפקר, העיירות העשירות על חופי הברזינה הפכו לעיי־חרבות.

עבר הסתיו, הגיע החורף. כבול באזיקים השתרע הנהר, אולם הקרבות המרים לא פסקו בכל האיזור. הערים והעיירות על הברזינה חשו אז לראשונה ביתר חריפות את כל הסבל הכרוך במלחמה.

בוריסוב הפכה בזמן זה לעיר מתה. סמוך לבוריסוב התנהל המאבק האיום בין „האדומים״ והצבא הפולני. עם חליפת היריות עלה באש בית־החרושת הידוע לגפרורים „ויקטוריה״ ובנינים רבים אחרים, נפלו קרבנות מבין האוכלוסיה האזרחית. האיזור נותק מהעולם הסובב אותו, ומובן מאליו שכל המסחר נפסק. בימי המהומה נשדדו החנויות עד תומן, ורבות מהן סגורות עד היום. בבוריסוב היו פועלים רבים, ועם הרס התעשיה גדל חוסר־העבודה מיום ליום, והמחסור הוא איום.

גם העיירה הצעירה נוֹבּוֹבּוֹריסוֹב עם בתי־החרושת והמנסרות שלה חרבה. רק בזמן האחרון ביותר החלו כמה בתי־חרושת לעבוד מעט מחדש; רובם הגדול עומד סגור, והרי הם משתרעים לאורך הנהר קפואים כנהר עצמו. — —

כזה היה גם גורלה של העיר הגדולה העתיקה בוברויסק: היא נשדדה ונהפכה כולה. חלק גדול מן החנויות הועלה באש. הסחורה נגנבה. זמן־מה לא היה כל קשר עם העיירות בסביבה. גם כיום הרי זה דבר נדיר ביותר. אין כל אספקה של מצרכים חיוניים, שהיו בבוברויסק בשפע רב. הנהר נח בקיץ, ומעט מאד הוכן לחורף. והמעט שהוכן נשדד אף הוא. עתה עובדים רק הקואופרטיבים, המביאים עוד מעט סחורה.

בתי־החרושת והמנסרות עומדים. ביערות הצפופים שמסביב לא נשמע הולם גרזן והקול הצרוד של המשור. הם נאלמו, מי יודע לכמה זמן, על ידי הפגזים והכדורים של הארטילריה הכבדה...

קשה יותר הוא מצבן של העיירות הקטנות, העומדות לרוב ממש על חוף הנהר. חדשים רבים לא ראו תושביהם את אור היום, שכבו בקברותיהם, כמתים חיים. בתקופה זו נפלו מביניהם קרבנות רבים, גם עתה, כשנרגעה הסביבה ואפשר לצאת, אין במה להיאחז. האיזור הכפרי העשיר ביותר נשאר מעברו השני של „הגבול״. אי־אפשר להגיע אליו. היוקר מאמיר. אמנם יש אנשים בודדים המנצלים את המצב

ומתעשרים כביכול, אולם אלה הם רק יחידים. הרוב סובל רעב וקור; מגפות איומות מתחוללות שם. מדוכאים ומיואשים סובבים שם צללי־אדם.

במצב זה נמצאות ברזין, סויסלוביץ׳. לפני זמן קצר נשפך שוב בערים אלה דם אדם, והאוכלוסיה סבלה סבל רב.

יש עיירות אחדות שנשארו הפקר, כמו דוקשיץ־סליבה, פוהוסט, צ׳רניאבקה. הן נמצאות באיזור הנייטרלי ושום שלטון אינו נמצא בהן. לעתים מבקרים אותם משני הצדדים, וכל ביקור עולה בדם.

המושבה היהודית הפורחת דוקשיץ־סליבה נחרבה. רבים מצעיריה נורו למות. הבתים נשדדו. מהתושבים לקחו את כל האינוונטאר החי. עדרים שלמים של בקר שדוד הוצאו משם. אותו דבר אירע בפוהוסט. רבים ניתקו עצמם מגיהינום זה לחזור על הפתחים. הרוב נאלצים להישאר במקומותיהם, וגוועים שם ברעב ובמחסור.

במצב זה של יאוש נמצאת האוכלוסיה של כמה ערים ועיירות על חופי הברזינה.

(פארן פאלק״, גל׳ 16.12.19, 11.1.20, 2.2.20)

דוד שמעוני

הבולשביקים בעיר

ופתאום — נעלמו הגרמנים, בטרם בוקר נשמעה פתאום בעיר המנמנמת שירה רוסית מוכרת לי יפה. כשהתושבים המנומנמים יצאו מבתיהם, גם לא לבושים עדיין כראוי, יכלו כבר להבחין בנפנוף דגלים אדומים. המעבר משלטון לשלטון היה ללא כל זעזועים. אף לא יריה אחת. כנראה היה הסכם מוקדם בין הצדדים.

אין כוונתי בפרק זה לספר על המהפכה הבולשביסטית בעיר יהודית טיפוסית כעיר מולדתי, אף כי יש הרבה והרבה לספר בזה. שתי מהפכות אדירוה זכיתי לראות באותה תקופה, את מהפכת פברואר (מהפכת קרנסקי) של שנת 1917 בפטרוגראד ואת מהפכת השבעה־עשר באוקטובר (מהפכת לנין) של אותה שנה במוסקבה. התבוננתי בהן מקרוב, מאד מקרוב. קלטתי לתוכי את אויר נשימתן, ספגתי לנפשי את קולותיהן ואת בנות־קולותיהן, את צבעיהן וגוניהן רבי החליפות והתמורות. אלה היו סימפוניות עצומות שבהן צילצלו בכוח ענקים כל צלילי הנשמה הרוסית, של הפרט ושל הכלל, של העבר ושל העתיד, של העבד המתפרץ מפני אדוניו ושל האידיאליסטן שוחר החופש, של שכרון הנקמה ושל להט הצדק, של השנאה העמוקה מתהום ושל האהבה העזה ממות. בסימפוניה העצומה הזאת ריטטו, ולפעמים גם רעמו, צלילים לא רק של הנשמה הרוסית, כי אם גם של נשמות יתר העמים, הגדולים והקטנים, שאיכלסו את הממלכה הענקית. מהרי קְרים וקאוקאז ועד הרי אַלטאי, ממישורי אוקראינה ועד הטונדרה הסיבירית, מהדון השקט ועד הים הלבן, אולם „המגן הראשי״ היתה כאן הנשמה הרוסית. אך בהיכנס המהפכה הבולשביסטית לתחומי העיר היהודית, במקרה דנן לתחומי עיר מולדתי, ניתנה לי האפשרות לראות את המהפכה גם בצמצומה, בחלק קטן ממנה, וכן גם בצביון המיוחד שלה, או — אם להשתמש בציור הקודם — ניתן לי לשמוע את הסימפוניה העצומה לא במלוא היקפה, כי אם רק זעיר ממנה, בביצוע תזמורת צנועה, שגם לכלי־הנגינה שלה היה חיטוב ניגון מיוחד להם. אין עכשיו בכוונתי לתאר את מה שהתרחש אז על פני השטח של חיי העיר היהודית, על אחת כמה וכמה מה שתסס ורתח מתחת לפני השטח, מה שהמה וגעש במעמקים. ודאי שהיו תגובות מתגובות שונות. אם ה„בעלי־בתים״, כלומר, הסוחרים והחנונים וכלי־הקודש ויתר „האלמנטים הבלתי־פרודוקטיביים״ פחדו פחד ולבשו חרדות מאימת „ימי־הדין״, הרי הפועלים, וביחוד הצעירים שבהם, נתמלאו תקוות ובטחון, התאזרו עוז ולבשו גיאות. ואולם חלוקה זו לשני סוגים, סוג המפחדים וסוג הבוטחים, היא בודאי שטחית מדי. היה גם סוג ביניים, ואולי דווקא עם סוג ביניים זה נמנו אלה, שמבחינה פסיכולוגית־נפשית עוררו בקרבי את ההתענינות המרובה ביותר. עם סוג הביניים נמנו כמה ממכרי, אשר פחות מכל עוררה בהם התמורה הגדולה את הפחד לעורם, את החשש לשלומם הם. באה תמורה

גם בהלך רעיונותיהם, בהשקפותיהם. היו כאלה שהתמורה שהתחוללה בנפשם לא היתה מושלמת והתבטאה בתהיה, בהיסוסים, בשיקולים בעד וכנגד, והיו כאלה שסער המהפכה כאילו עקר אותם בבת־ראש ממקום מטעם הקודם, ובבת־ראש גם נעץ את שרשיהם העקורים במעמקי הקרקע החדש. כאילו פתאום נשמעו להם צעדי המשיח, כאילו פתאום הופיע להם בכל הדר גאונו ו„עיניהם ראו מלכותו"... הה, היכן אתה, היכן אתה, נישקה המסכן והיקר? נישקה זה (קיצור מניסן), קרוב משפחה שלי, היה חנוני זעיר ועני, ונוסף לזאת גם חולני. הוא היה בצעירותו „משכיל", אבל נבדל בזה, שגם בהגיעו לשנות העמידה לא חדל מהגות בספרים, ולמרות מצוקתו החמרית, שלא הרפתה ממנו כל הימים, היה מוחו נתון תמיד למחשבות על תיקון העולם. אל ביתנו היה בא לעתים קרובות, ביחוד בשבתות וימים־טובים, והיה תיכף ומיד ניגש לארון־הספרים ומשתקע בקריאה תוך כדי עמידה. אך לפעמים היה הוא מביא אלינו איזה ספר או קונטרס והוא כולו קורן משמחה: ספר מצא שאין דוגמתו! ביחוד עשתה עליו רושם אדיר האוטופיה הסוציאליסטית של באלאמי: „לאחר מאה שנה". עם בוא הבולשביקים ידע יפה, כי מצבו הרע גם בלאו הכי יורע עוד יותר. הן לפי מקצועו הוא שייך ל„אוכלים ואינם עושים" (אוי ואבוי לאכילה זו שלו!), ולפי מצב בריאותו אינו מסוגל לשום עבודה גופנית. אבל מה לו מצבו הפרטי אם העולם כולו קרוב עכשיו לתיקונו? נישקה היקר! כעבור שנים אחדות, ואני כבר בארץ־ישראל, הריצות אלי אגרות מרות מאד על פיסות־נייר בלויות וממורטות, ואני קראתי בהן בין השיטין, שלא רק החומר שלך בכל רע, כי אם „הרוח", ואולם פתאום נפסקו גם מכתביך...

והנה נזכר אני בעוד אחד, בחברו של אחי הצעיר, עלם כבן עשרים ומשהו, מ„צעירי־ציון", מורה לעברית, תמים נפש ונלהב, ששיא חלומותיו היתה העליה לארץ, ופתאום — את מי אני רואה צועד ברוב כוחו במצעד חגיגי של הבולשביקים, כשבידיו דגל אדום ענקי ולבושו כולו אדום, מהחולצה ועד המכנסים? למראה המכנסים האדומים האלה אחזני בולמוס של צחוק, אבל בהסתכלי בפניו החמורים והזוהרים כאחד לא היה לי קשה לכבוש את צחוקי. לא, לא היה כאן מקום לצחוק. ברור היה לי, כי לא לשם התפארות ולשם התגנדרות לבש מכנסים אדומים, כי אם לכבוד המשיח, המשיח האדום! סופר לי אחר כך (וסיפרו לי זאת חבריו הנאמנים), כי הבחור דנן הוחדר כולו באמונה שלמה כי גאולת העולם באה, כי הולכת ומתקיימת נבואת אחרית הימים, ומכיון שכך שוב אין לדאוג לגאולת ישראל, שכן בכלל גאולת העולם גם גאולת ישראל. על השאלה מהיכן לקח לו מכנסים אדומים נשמעו תשובות שונות, מהן רציניות ומהן מבדחות, אבל אין זה עכשיו מענייני.

והנה משפחת עגול. ראש המשפחה — בנאי, מומחה לבניית בתי־עץ וגם קבלן לבנינים. אדם למעלה מגיל החמישים. שתי בנות יפות לו, תופרות, שסיפרו עליהן שהן נבונות מאד ובעלות מרץ, ובן יחיד, יפה־מראה ומשכיל, שגמר את חוק לימודיו בגימנסיה, והוא גם משורר. את שיריו הוא כותב רוסית (העברית שרכש ב„חדר" דלה היא) וגם פירסם כבר ספר, בהוצאת עצמו, המעיד על כשרון. הוא שירת בצבא, בימי המהפכה של קרנסקי הועלה לדרגת קצין, ואחרי המהפכה הבולשביסטית עבר לצבא האדום. עוד לפני שנים היה נכנס אלי מדי בואו מהנכר לביקור לעיר מולדתי. ואולם אז לא הראה התענינות בשאלות חברתיות ומדיניות — כל מעייניו היו בספרות, ובעיקר בשירה. ליריקן צרוף. במשפחתו בודאי לא מצא השתתפות בחייו הרוחניים. אביו היה עם־הארץ גמור, וגם אחיותיו היפות מחוסרות השכלה. אני הייתי מקרב אותו והוא רחש לי אמון וחיבה. והנה כשנכנסו גדודי הבולשביקים לעירי היה גם הוא בתוכם. לאחר שנודע לו כי הנני בעיר בא לבקרני. אבל הוא כבר היה אחר: כולו בוער באש המהפכה. הוא השתומם מאד בשמעו כי שאיפתי היא לעלות במוקדם האפשרי לארץ־ישראל. כאילו רצה לומר: „כלום לא בא כבר המשיח? כלום לא נמחו כבר כל הגבולות בין עם לעם? כלום גם עכשיו יש צורך בהתבדלות? כלום לא כל העולם כולו הולך ונעשה עכשיו ארץ אחת, מולדת אחת, מולדת כל בני־האדם החפשיים?" לא היה לי שום פקפוק ביושר כוונותיו, בטוהר אמונתו, אבל מה שהפליא אותי היא התמורה הגדולה שחלה גם במשפחתו. אביו, שהיה כאמור עם־הארץ גמור, ואגב אורחא: גם אדם אמיד, נהפך לבולשביק נלהב. אבל הוא לא הסתפק בתמורה שחלה בו, הוא התחיל גם להפיץ מעיינותיו חוצה, לעשות נפשות לבולשביזם. והנה נתגלה בו כשרון של נואם, והנה נבחר לראש ועד הפועלים. האחיות היפות גם הן גילו כשרונות של תעמולה וארגון, וגם הן נתמנו, או נבחרו, למשרות חשובות ב„מועצת" צירי הפועלים והאיכרים, ובמשך

הזמן, הקצר בערך, שהבולשביקים שהו אז בעירי, הספיקו לעשות גם מעשים של ממש. שתי הבנות נישאו לבחורים רוסים, אבל הגדיל מהן האב: הוא, שהיה אלמן, התחתן שנית בהסכמת הבן והבנות, אבל אשתו החדשה היתה דווקא „גויה" קומוניסטית רוסית שעבדה באיספולקום (הועד הפועל).

אין ספק, כי למרות כל היחס השלילי לדת שהבולשביזם הבליט בכל הופעתיו, בעיקר בראשיתו, הרי היה הבולשביזם עצמו חדור בראשיתו אכסטאזה דתית, והוא הקרין על רבים מהבאים אתו במגע קרוב מין אכזאלטאציה משיחית, וגם מתוך ההפקרות ושרי־רות הלב והשחיתות שהמהפכה היתה מלווה בהן התמלטו ניצוצות של שכרון שבקדושה, של שגעון שבמסירת־נפש (אמנם לעתים קרובות נפש הזולת). הנה הופיע באחד הימים אחד אקסלרוד והוא ראש משלחת העונשים של הצ'ק"א (קומיסיה מיוחדת), והוא בא לטהר את העיר והסביבה מכל האלמנטים המזיקים המסוכנים למשטר החדש והעוטים קלון על החברה החדשה „ההולכת ונבנית ביסורים ובטהרה". לא הכרתי את אקסלרוד זה, רק ראה ראיתיו: בחור שחרחר, נמוך קומה, לבוש מדי הצבא האדום וכולו חגור נשק מכף רגל ועד ראש. הוגד לי עליו, שהוא יודע פרק ב„נקודות השחורות", כי למד פעם ב„ישיבה" והוא ידען בספרות העברית. והנה יום אחד לפנות בוקר ניתך פתאום מטר יריות, שנמשך שעה לא קצרה. נודע אחר כך, שבפקודת אקסלרוד זה הובאו לפוליגון, זה המגרש רחב־הידים שבין העיר והמבצר, כל הגנבים וכל היצאניות שנאסרו בזמן האחרון, והוצאו שם להורג. בלי דין ובלי דיין, רק לפי שיקול המצפון הרבולוציוני של אקסלרוד וחבריו. „כדי לטהר את העיר והסביבה מכל... וכולי..." והיה מַחנך טהור...

(„פרקי זכרונות", ת"א תש"ו, עמ' 166—171)

רחל מירון־מרגולין

בראשית ימי המשטר החדש

כאשר הגיעו הבולשביקים לבוברויסק — כולם יהודים — סגרו, ראשית דבר, את החנויות (גם הן כולן של יהודים) ותלו עליהן מנעולים. אמי, שהיתה אשה אמיצה, לא רצתה להיכנע לגזר־דין זה; היתה מוציאה שקי סחירה באישון לילה בדלת האחורית; אנו הבנות ואחי היחיד משה היססנו, אך הושפענו ממעשיה, עד כי פתחנו גם אנו את החנות, ודווקא באמצע היום. אחי נכנס בפנים, נתן בידי שק גריסים, ואני נשאתיו אל השכנים שגרו ממולנו. כמה ימים המשכנו בהברחה שיטתית זו, והכל הלך למישרים. והנה, אחד מאלה שהופקדו לשמור על החנויות הסגורות — הרגיש בדבר, אך מסר לממונים עליו כי בחורה צעירה עוסקת בהעברת הסחורה. ארבו לנו, תפסו את שנינו והובלנו לבית־הסוהר.

סיפרו על כך לאמי ולאחותי זהבה. הלך הנפש של אז היה: „בעד דברים כאלה — אפילו לקיר"... ואולם, מי הם הקומוניסטים השופטים והמנהלים את הענינים? בחורים שהכירו יפה את אמי, ונזדמנו פעמים אין־ספור בחנותנו. שמה של אמי הלך לפניה כאשה ישרה ורודפת צדק, עוזרת לעניים וחיה חיי עמל צנועים. ואילו אנחנו שנינו „ילדים". ישבנו שנינו, אחי ואני, ארבעה ימים, הוא לחוד, ואני עם נערות רוסיות, ביניהן שנתפסו בגניבה. שיכנו אותי על גבי התנור, כולו רוחש פשפשים. ובבית־הסוהר עצורים פורעים וגנבים מבני האיכרים ויהודים העוברים „עבירות כלכליות" לגבי חנויותיהם שלהם. לחצר לא הוציאו איש, האסירים יושבים באפס מעשה ומשחקים בקלפים, הפורעים הרוסים שופכים על היהודים דליי שופכין ומים.

בטרם שוחררנו נקראנו לפוליטביורו שבבוברויסק. שואלים אותנו — מה אשמתנו, ואנו — שני ילדים מפוחדים, שנינו עונים: בעד גניבה מחנות חתומה בחותמת הרשות. מצטחקים שופטינו: הרי הם יודעים כי הסחורה שלנו, קראו לעינינו כתב־האשמה ושלחו אותנו בלווית שוטר אל ביתנו.

הבולשביקים באו אל בוברויסק כמצילים. קודם שכנו בעיר לגיונרים פולניים, והללו התנהגו כפורעים לכל דבר. אף איימו כי ישרפו את העיר בטרם יעזבוה.

השנאה אליהם היתה רבה, וכאשר נכנסו הבולשבי־קים — קיבלו אותם היהודים בלחם ומלח. העניים שמחו, הנוער צהל. רק העשירים נאנחו, וגם זאת — בסתר. איש לא ידע עדיין מה טיבו של המשטר, לקראת מה פניו. למעשה ראינו יותר בחורים ובחורות יהודים המיצגים את המהפכה הרוסית, והם בוטחים בעצמם, מנהיגים סדרים חדשים, בעלי סמכויות, ורואים בבוברויסק נחלתם האישית. כוונותיהם טובות היו. תמימים וישרים כולם, מסורים בכל לבם למהפכה ולאידיאלים שלה. אך מהר מאד החלו מסתמנות רוחות חדשות. פגה ההרגשה כי בוברויסק שייכת ליהודים שנולדו בה ועתה הם קומוניסטים כשרים, בהט מוכשרים ומשכילים ודורשי טוב לעיר מולדתם. אותה שעה כבר הייתי בדרכי לארץ־ישראל.

דוד שמעוני

הפולנים בבוברויסק

הפולנים באים! לא היתה לי היכרות קרובה עם פולנים עד הזמן ההוא. אמנם באוכלוסיה הבילורוסית היה אחוז ניכר של פולנים. „פריצים" (בעלי־אחוזות) פולנים לא מעטים חיו גם בפלך מינסק, בסביבת בוברויסק ובבוברויסק עצמה. מפורסם ביחוד היה בעירי בעל־אחוזה פולני אחד, שנתלווה לו הכינוי „הפריץ המשוגע". הוא היה לעתים קרובות מופיע ברחוב מגורי, כשהוא נוהג באיזו כרכרה משונה, עשויה כעין סולם שכוב, שבקצהו האחד הקרוב לסוס יושב הוא, ובקצהו האחורי — משרתו, כשרגליו מתנדנדות לשני עברי הסולם. כשהפריץ היה עוזב את מושבו, היה הקצה האחורי של הסולם נשמט למטה יחד עם המשרת. הופעת הכרכרה המשונה הזאת ברחוב היתה תמיד מעוררת שמחה גדולה אצל הילדים, שהיו למראיה מתחי־לים לצעוק בקולי־קולות: „הפריץ המשוגע נוסע!" אך מלבד „הפריץ המשוגע" היו בסביבתנו גם „פריצים" צלולים בדעתם, ביניהם בעלי נכסים גדולים, וכמה מהם עמדו בקשרי עסק עם יהודי עירי. לא מעטים היו בין יהודי בוברויסק, ביחוד בין הזקנים, ששמעו פולנית וגם היטיבו לדבר בה. אולם הנה באו הפולנים לעירי ככובשים, כמנצחים — ואוי לי שראיתים בכך! זו ההתעללות בחלש, זו העמדת־הפנים החסודה והאדיבה, כשהצפרנים העשויות למשעי קורעות את סגור לבך, זו השחצנות ההדיוטית וההתנשאות המטו־רפת, זו השמחה להעליבך, להשפילך, כשהפה הכוזב נוטף מור וחלקות, זה חוסר הכנות, זה הרשע המוסווה באדיבות ממותקת וזו ההתאכזרות על מי שאין בכוחו להתנגד! ההתפרצויות הסאדיסטיות שלהם התחילו כמעט תיכף לבואם. עוד לא הספיקו לכאורה לנוח מעמל „הכיבוש", וכבר החלו לחטוף יהודים ל„עבודה". מובן שלא העבודה היתה כאן העיקר, כי אם החטיפה, ובין החוטפים גם זקנים מופלגים ותשושים. נדמה לי, כי בעיקר שמחו לזקנים, הואיל והללו היו על פי רוב בעלי זקן, ואת הזקנים אפשר לגזוז. לגזוז זקן של יהודי בעל כרחו — כלום יש עונג גדול מזה? מובן שהגזיזה לא נעשתה על פי כל כללי הספרות האמנו־תית, המסכנים יצאו מתחת ידי גוזזיהם מושחתי צורה, לעתים קרובות גם זבי דם, ולא לעתים רחוקות היו יהודים יראי־שמים מוכרחים לפנות לספרים מומחים שיתקנו להם מה שקילקלו המנוולים. היתה זו יותר מריטה מגזיזה. עד היום אני נזכר מתוך הזדעזעות איך נפתחה פעם דלת ביתנו, ובפתח הופיע אבי שאיחר לשוב, וכבר עורר בנו דאגה באיחורו. הוא הפתיעני בחיוורונו, אך עוד יותר בזרות שבפניו. אך תיכף עמדנו על סיבת זרות זו: זקנו היה גזוז, נכון יותר, מרוט. הוא חייך אלינו. ודאי שרצה בחיוכו זה להרגיענו. אך מובטחני שחיוכו לא היה מלאכותי. הוא באמת חייך, יותר נכון לעג לפראותם ולבהמיותם של מבזיו. מובטחני שהוא, אדם עדין נפש ועמוק תבונה, לא יכול שלא לבטל מעומק הלב את הפרחחים הנקלים שהת־קלסו בו. מאז הבוקר, כשנחטף על ידי „הכובשים", ועד הערב, העבידוהו בטלטול משאות, עבודה שלפי דבריו לא היה בה שום צורך ושום תועלת, ושהיתה כמובן לא לפי כוחותיו, שהזקנה, וביחוד פורענויות המלחמה, הספיקו להתישם. אך „הגיבורים" לא הס־תפקו בזוטות אלה. אם „הנערים" שיחקו בגזיזת

זקנים, הרי הגדולים עסקו בכריתת ראשים. כל מי שנחשד במגע ומשא עם הבולשביקים נאסר, עונה והוצא להורג. משפחה שלמה, שאחד מבניה ברח עם הצבא האדום, הושמדה כולה בעוון בריחה זו, על זקניה, נשיה וטפה. לא! אם חיבה יתירה לא היתה ממני לפולנים עוד מימי ילדותי, הרי שנה זו בערך, שבה נמצאתי ב„חסות" ה„כיבוש" הפולני, לא חיזקה כלל וכלל את אהדתי אליהם.

(„פרקי זכרונות", ת"א 1953, עמ' 174—177)

שמעון אגין

בימי הכיבוש הפולני

הכיבוש הפולני השאיר אחריו עקבות וזכרונות מרים בעירנו. הכובשים היו חיילים פולנים מסביבות פוזנאן, הידועים בשם „פוזנאנצ'יקי". המפקד היה הגנרל האלר, ועל כן כונו „האלרצ'יקי".

הלחישות על בואו של צבא פולין התפשטו בקרב תושבי העיר היהודים ימים מספר לפני כניסתם, בקיץ 1919. הצבא התקדם מעבר דרך מינסק וחנה זמן קצר בסביבות בתי־הקברות היהודי והנוצרי. פגזים מספר נורו על העיר. אחד פגע בקרבת הצטלבות רחוב מינסקאיה וסמיונובסקאיה והשאיר שוחה עמוקה בלי להביא כל נזק. סמוך לכך צעדו כבר חיילים פולנים, חיל רגלים, פרשים ותותחנים, והתפרשו בכל חלקי העיר.

היהודים הסתגרו בבתיהם עד שהעיזו לצאת סוף סוף לרחוב ולעסקים. נגישות ורדיפות ירדו עלינו. יהודי בעל זקן פחד לעבור את הרחוב פן ייגזז זקנו בתער, בסכין קהה או במספריים. הבחורות היו נזהרות מלצאת בערב, כדי שלא יטָפלו אליהן החיילים.

השלטונות החלו מטהרים את „קני הבולשביקים". כעשרה בני־נוער רוסים ויהודים נורו במבצר ונקברו בתוכו.

גן־ההכשרה של החלוצים עזוב היה מעובדיו וחלוציו. הם היו חשודים בקומוניזם. לך והסבר להם את מטרת ההכשרה וטעמיה. מנהל הגן, הגנן הלל, נתפס. מכריחים אותו לחפור לעצמו בור־קבר והוא מורד לתוכו בעמידה. הבור מתכסה באדמה ורק ראשו מציץ מתוך העפר. כמה גויים שכנים מתחננים על נפשו בפני החיילים עד שהם עוזבים אותו.

הציונים הצליחו לקשור קשרים עם שלטונות הצבא והתאמצו להסביר, לתבוע ולדרוש קיום שלטון סדיר. הקואופרטיבים הציוניים חידשו את פעולתם. הראשון — ברחוב סקובליבסקאיה, על יד ביתו של ד"ר פרוז'ינין, והשני — בהמשך אותו רחוב, על יד בית־המסחר של אירגר.

מתחדשים הקשרים עם העולם הגדול, ביקורם של מנהיגים ציונים וכן סופרים מתקיימים לעתים קרובות. אבא אחימאיר, המשורר דוד שמעוני, ליפמן לוינסון נוסכים רוח פעלתנות גדולה ומביאים ידיעות רבות על הנעשה בארץ־ישראל.

מתקרבת שעת נסיעתם של חברי „החלוץ", המרוכזים בעיקר סביב גן־ההכשרה, שחידש את עבודתו. הכיבוש מתקרב לקצו והם מספיקים לצאת זמן קצר לפני יציאת הצבא הפולני.

ימיו האחרונים של השלטון הפולני היו ימי טרור איומים, אשר זכרם לא ימָחה. שלושה ימים ושלושה לילות נמשכה הנסיגה. הפולנים צועדים ברגל ברחוב שוסיינאיה לעבר סלוצק—בריסק־דליטה, המאסף מת־פזר ברחובות העיר למטרות שוד, אונס וגזל, ולשם הפחדה גרידא.

הבתים, חלונותיהם סגורים על בריחים. בלילה האחרון מעלים החיילים באש מספר בתים בכל קצוות העיר. הלהבות בוקעות השמימה והעיר מוארת כבצהרי היום. עשן, לפידים וגצים נישאים מרחוב לרחוב ומע־בירים את האש מבית לבית, בעיקר בשכונות בתי־העץ. פחד השריפה מכריח את התושבים לצאת מהב־תים, אולם ההצטופפות בחוץ קשורה בסכנת נפשות וקשה להחליט במה לבחור. אלפי אנשים וילדים לבושים בגדי שינה מסתתרים בחצרות הבתים. מתוך אינסטינקט של קיום פולחות צעקות „הצילו!" אל מי מופנית הזעקה? אולם קריאה בודדת אחת גוררת צעקות קיבו־ציות וזעקת שבר גדולה אחת „הצילו!" (ראַטעוועט!)

עולה אל על. „שמים בקשו רחמים״ — „ראַטעוועט!״ הקולות הופכים צריחה אחת בלתי־פוסקת: „ראטע־וועט!״ הכל נהפך לזוועה אחת מחרידה. היה זה ליל־בלהות.

ובינתיים צועדים כבר על הגשר של נהר ברזינה חיילים אדומים, הם יחפים. הם רעבים. כמעט אינם חמושים. מדוע נסוגו אלה ובאו אלה? חידה היא לכל. אולם הסיוט הפולני עבר.

בימי השלטון הפולני

רצח משפחת גלעקל

הרבה סבלו יהודי בוברויסק מידי צבא הפולנים כל ימי היותם בעיר: חמס ושוד, מעשי אונס, התעללות, עינויים, ולפעמים לא רחוקות גם שפיכות דמים.

הנה עובדה אחת:

משפחת גלעקל, בת תשעה אנשים, נהרגו כולם בחודש ספטמבר 1919 בעטיו של פועל אחד, שעבד אצל גלעקל והלז פיטרהו. הפועל הלך והלשין עליו שהוא נוטה לקומוניזם. מבית־הפקודות של הפולנים נשלח קפיטן אחד, לעשות חקירה ודרישה. הקפיטן מצא בביתו של גלעקל מכשירי טלפון, מכונת־כתיבה, גם תמונתו של קרל מארכס. ועל סמך זה נאסרה כל המשפחה ונשלחה לבית־הפקודות של המשטרה. באותו יום הוצאו מחצרו של גלעקל שתי פרות והרבה חפצים, וכל אלה נמסרו לקפיטן, שעשה את החקירה והדרישה. ביום השני שיחררו את אשתו של גלעקל עם ארבעה ילדים. בערב נאסרו שוב וכל המשפחה הובאה לבית־האסורים.

ביום השלישי, כאשר אחד מקרובי המשפחה הביא להם ארוחת־הצהרים, הודיעו לו שכל המשפחה נשלחה למינסק. גם פתקה רשמית נתנו מבית־האסורים. הקרוב נסע למינסק, חקר ודרש בז׳נדרמריה, גם בבית־האסורים, ולא מצא שם את עקבותיהם. באותו זמן נפלה הברה בעיר, שגלעקל ובני ביתו נהרגו כולם בבוברויסק, אך הדבר הזה נמסר מפה לאוזן, בחשאי. לדבר על זה בפרהסיה יראו מפני הפולנים.

כאשר הפולנים עזבו את העיר התחילו לדבר על זה בפומבי, חיפשו את המקום ששם נקברו ההרוגים, והנה נמצאו בגן־ירק סחבות של חלקי בגדים ודם קרוש עליהן, בככר שלפני הגן גל של עפר תחוח. על שאלת התושבים הם קיבלו מענה, שבמקום הזה נקבר סוס, שניגף במחלת הקרסום (סאפ), אך קרובי הנרצחים לא הסתפקו במענה זה; הם פנו לבית־הפקודות ושם ענו להם, כי לפי ידיעתם נשלחה משפחת גלעקל למינסק או לבריסק. ידיעות אחרות אין בידם.

באותו זמן עבר לפני הככר סגן מושל המחוז. הקרובים פנו אליו בבקשה שירשה להם לפקח את הגל. הוא הרשה להם ובמעמדו, ובמעמדם של שני שוטרים, נתפקח הגל והוציאו משם תשעה הרוגים, כל בני משפחת גלעקל. גולגלותיהם של הזכרים היו שבורות ומבוקעות, מוחו של האחד מהם נשפך ארצה. רגל אחת של גלעקל הזקן היתה שבורה. עיניהם של הנרצחים נוקרו לפני ההריגה. הנשים נמצאו בפיות פעורים, כפי הנראה נקברו חיים. הגברים הומתו ביריה.

עצמות הנהרגים הובאו לבית־הקברות של היהודים ונקברו בקבר־אחים.

לפי עדותו של בעל־הבית, שבביתו דר הקפיטן, שעל ידו נגזרה משפחת גלעקל מארץ החיים, היה הקפיטן איש מושחת וחמסן. במעונו נמצאו תיבות מלאות חפצים גזולים, שהקפיטן היה שולח מדי פעם לוארשה.

גם את שתי פרותיו של גלעקל ושאר חפציו גזל הקפיטן. לפני עזבו את העיר חפץ להעלות על המוקד את הבית שדר בו, אך לא עלתה בידו.

התקלסות ביהודים ביום הכיפורים

בארבעה לחודש אוקטובר, ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, התפרצו שני חיילים מזוינים, בשעה התשיעית בבוקר, לבית־הכנסת של המגיד ברחוב אדמובטקאיה, ובקול צעקה: „ז׳ידים, אל העבודה!״ התחילו מכים אותנו בקתי הרובים, קרעו מעלינו את הטליתים, הוציאו מידינו את הסידורים והמחזורים וזרקו אותם בחימה על הרצפה. בבית־הכנסת קמה מהומה. המתפללים התחילו אחד אחד לקפוץ דרך החלונות החוצה ונמלטו. נשארנו בבית־הכנסת כשלושים איש. החיילים העמידו אותנו בשורה והובילונו אל

בית־הכנסת של החיילים, שם נשנה הסדר כמו בבית־תפילתנו ונתוספו עלינו עוד עשרים וחמישה יהודים. משם הלכנו לבית־הכנסת של פיינשטיין וגם משם הוצאו כארבעים איש. החיילים העמידו אותנו בשורות כחיילים והוליכו אותנו אל מחוץ לעיר. בדרך ציוו עלינו לשיר, ומי שלא הרים קולו כדבעי, או ששירתו לא מצאה חן בעיני החיילים, הכוהו מכות חדרי־בטן. לסוף הגענו למקום העבודה, להטעין שחת על עגלות.

זקן אחד חלש, אשר פיגר בלכתו, הוכה מכות מות במגלב ובקת הרובה. אנחנו עזבנו את בית־הכנסת יחפים, רק בגרבים שעל רגלינו. כאשר נשותינו או בנותינו הביאו לנו נעלים, או מגפים לנעול, כדי שלא ינגפו רגלינו באבנים, גירשו אותן החיילים בחרפה. ערימות השחת נמצאו במרחק שמונה וירסטאות מהעיר, במקום ביצה. נאלצים היינו לשקוע בביצה עד הברכים ולשאת את אלומות השחת על גבינו, אל העגלות שעמדו במרחק חצי וירסטה מהשחת. החיילים השגיחו על העובדים ומי שחשדו בו שאיננו זריז בעבודתו הכוהו מכות מרדות. יותר מכולם הוכו: יעקב פפוש, המורה שמואל סילט ויעקב עבנין, שהיו זקנים ולא יכלו לעבוד כראוי. בכלל, הכו חלשים וזקנים, שלא יכלו לשאת את משא השחת שהעמיסו עליהם, או שפיגרו בלכתם. אנחנו כולנו היינו רעבים וחלשים מהתענית והתחננו אל החיילים לחוס עלינו, אך הם לעגו לנו והתקלסו בנו.

כאשר העגלות כבר היו טעונות, העמידו אותנו עוד הפעם בשורה והובילונו — לא חזרה אל העיר, אך אל העבר השני. החיילים העמידו אותנו באופן כזה: חמש עגלות טעונות שחת עברו לפנינו, הנשארות — מאחורינו ואנחנו באמצע. העגלות שנסעו מאחורינו נתקלו כל פעם בטורים האחרונים, ואלה שלא הספיקו לנטות הצדה התגלגלו תחת רגלי הסוסים. ואלה שהפריעו את סדר ההליכה הוכו על ידי החיילים במגלבים. החיילים האיצו בנו לזרז את מהלכנו אחרי העגלות העוברות מלפנינו, אף כי היינו עייפים וחלשים. בדרך הכריחו אותנו לשיר, להסיר את הכובעים כל פעם מעל הראש ושוב לחבשם. החיילים הובילונו דרך הכפר קיסילוביץ', אל הככר, אשר שם צבורה ערימה גבוהה של קורות. החיילים בחרו באנשים היותר גבוהים וציוו עליהם לטפס על הקורות, ואת הנשארים העמידו אצל הערימה. אלה שעמדו על הקורות היו צריכים לנפנף בידיהם ולשיר, ואלה שעמדו על הארץ היו צריכים לשיר אתנו יחד בצוותא. אלה ששירתם לא היתה ערבה לאוזן החיילים הוכו באכזריות רבה. את הישיש יעקב פפוש העמידו על הקורות לנצח על המקהלה, אך הוא פרש את כפיו השמימה ונפשו השתפכה בתפילות ובכיות. כשראו זאת החיילים הדפו אותו בכעס מן הקורות והלקו אותו במגלבים. אחר כך ציוו עלינו לרדוף אחרי העלמות שנתאספו לראות במחזה, לחטפן ולצאת אתן במחולות. בשעה הרביעית אחרי הצהרים חלקו לכל אחד מאתנו כמה מלקות ושלחו אותנו הביתה.

(עשרים ושתים חתימות)

(Погромы в Белоруссии, Москва 1922)

הענעך שווערדיק

וואס געווען איז אין מיין היימשטאט

— אוי, וואָס קלינגען עס דאָרטן גלעקלעך?
— ס׳וועט זיך עפּעס טאָן.
ביי דער קליינער הייזקע גלעקעלס
שטייט אַ פּאַעטאָן.

אפשר גאָר געוווירע ווערן
קומט זיי עמעץ אָן?
ניין, עס קריכן אָפּיצירן
פונעם פּאַעטאָן.

עס דערהערן זיך געוויינען —
ס׳יאָמערט גלעקעלס פרוי,
מיט די קינדערלעך די קליינע
פירט מען זי אַרויס.

איינע נאָר — די קליינע חנטשע —
האָט נאָך ניט געוויינט,
ס׳איז דער פּאַעטאָן דער שווארצער
אַזוי ניי און שיין!

ווי, מע שלעפּט אַרויס דעם זיידן
אויפן גאַס פון שטוב.
אוי, ניט אַנדערש, אַז זיי גרייטן
אויך פאַר אים אַ גרוב...

נאָר פאַרנאַכט, די שכנים שטוינען —
מ׳ווייס ניט, וואָס דאָס איז.
אַז פירן פירט מען זיי צום בוינע —
פאַרן זיי קיין מינסק?

כּאַדאָראָס די גאַס גייט אומעט,
עפּעס מוז זיך טאָן,
אוי, ווּהין ביסטו אַנטרונען
שווארצער פּאַעטאָן?

— — —

ס׳איז דער וועכטער סטאָך געשטאַנען
ביי דעם ראָג אויף וואַך,
איז אַן אימה אים באַפאַלן
אין דער מיט פון נאַכט...

צום אָנדענק פון דער משפחה גלעקעל, וואָס איז דערמאָרדעט געוואָרן אין באָברויסק דורך די ביעלאָפּאָליאַקן.

ווי, האָט זי זיך עס געראַנגלט
ווען מ׳האָט זי געשטופּט,
קוים די פרוי אַריינגעוואָלגערט
האָט מען אין דער גרוב.
„אָט אַ כּוח ביי די זשידעס —
לאַנג האָט עס געווערט" —
האָט זיך שפּעטער שטאַרק געחידושט
אַ לעגיאָנער...
— אוי, ווּהין, פּאַנאַטשקעס, פאָרט איר?
— אין גערעכט — קיין מינסק...
און עס טוען זיך די פערדלעך
פונעם אָרט אַ ריס.
דאָרט — עס רייסן זיך געשרייען
פון דער ערד אַרויס —
פון די קינדער, פונעם זיידן
און פון גלעקעלס פרוי...
לאָזט זיך סטאָך אין אימה לויפן,
הערט זיך אים דורך מאַכט:
„וועסט פון אונדז דאָך ניט אַנטלויפן —
שטעל זיך אָפּ! סטאָ-אָך!"
נאָר פון סעדער און פון הויפן
טראָגט זיך אַ געשריי:
„אייביק, אייביק זאָלסטו לויפן,
אויף קיין אָרט נישט שטיין!
האָסט זיך צוגעהערט אין שאָטן,
ניט געהאָלפן זיי,
ווען מ׳האָט זיי אין גרוב פאַרשאָטן
לעבעדיקערהייט...
זאָל דיך טראָגן איבער גאַסן,
גוט אויף דיר אַזוי!"
דאַכט זיך סטאָכן: ס׳שטייט אַ בלאַסע
גלעקעלס טויטע פרוי...
פון דער זייט די קינדער לויפן,
און עס שרייט די נאַכט:
„וועסט פון אונדז דאָך ניט אַנטלויפן,
שטעל זיך אָפּ! סטאָ-אָך!"

(לידער, מינסק 1938, ז. 17—20)

מאיר שמעוני

בראשית השלטון הסוביטי

נסיגת הפולנים מבוברויסק

ליל שימורים היה לנו ליל יציאת פולין מבוברויסק עירנו. הפולנים נסוגו מפני גדודי הבולשביקים, ואנו חששנו, כמובן, שבלילה זה תותר הרצועה. לעת ערב נעלנו היטב את הבית והסתתרנו בין שיחי הפטל, שגדלו עבותים בגננו סמוך לגדר. הגדר הבדילה בין הרשות שלנו לבין המגרש הריק ורחב־הידים של הכנסיה הנוצרית. שם, בין השיחים, שקענו ראשנו ורובנו כל הלילה. את טעם הפטל איני זוכר, ואולי לא היו אז גרגרים כלל, אך את טעם הלילה זכור אזכור. להבות אש התנשאו במרחקים, והשמים האד־מו, כאילו ניתן בהם מיץ פטל לרוב. קול ענות נשמע מרחוק. בתחילה היה זה קול ענות חלושה, אך אט־אט גבר הקול. בכי, צעקות־יאוש קורעות־לב נישאו ברוח והגיעו אלינו איומים, מעוררי זוועה. הקולות מתקרבים, קולות פצועים, נשדדים, נרצחים. עוד מעט, נדמה לנו, יגיעו הרוצחים אלינו. האם פה תהיה קבורתנו? מה הגנה נערוך, ואנו נשים וילדים בעיקר. אי כלי־הנשק שלנו? ואם הרגלים לבריחה, מה תעשינה הנשים הקשישות שבינינו? אך כה נעמה הרוח הקלה, המל־טפת, הנושאת את הקולות. האם בה, ברוח נאמין, בנחמת הלטיפה שלה? או בצעקות הנרצחים שהיא נושאת, בנהמת פצועים זבי־דם? עד כה ועד כה עבר הליל. עם בוקר שככו הקולות. פאתי הרקיע האדימו באודם אחר. יום חדש זורח, יום של תקוה. אבי העיז ראשון — יצא אל הבית, פתח את הדלת, את התריסים; שכנים התחילו להתאסף ממחבואיהם בחצרות הסמוכות, וחצר בחצר נגעה. ושמועה משמחת עברה כלטף רוח טובה מאיש לאיש: לא היו קרבנות, לא היו כמעט מעשי שוד. כל זה פרי המוח היהודי, ארגון ההגנה הפלאית. כי כה נדברו אחינו בני ישראל השוכנים בפרברי העיר: פולני כי יקרב אל הבית — חזקה עליו כי אל השוד והרצח פניו. מיד יתחילו דרי הבית לצעוק, ומיד יתעוררו לצעקה שכניהם ואחריהם שכני־שכניהם. וכך, אמנם, נבהלו הפורעים, שדרכם אצה להם לברוח, ויברחו במשנה בהלה. הפעם היתה ידנו על העליונה. לאמור, קולנו — קול יעקב... ברם, פה ושם הצליחו הפורעים המועדים להעלות אש ולנסות לשלוח יד בביזה, וזה פשר הלהבות אשר ראינו במרחקים.

לימודים בשנות המהפכה

מימי לימודי ב„חדר המתוקן” איני זוכר כמעט מאומה. כלומר, התורה שלמדתי (קריאה, כתיבה, תורה ונביאים, חשבון) אמנם נקלטה בי, ואת פירותיה אני אוכל עד היום, אך כיצד נערתה אל קרבי, ומי ומי היו המערים — אך מעט אדע. רק זאת אזכור, שבכיתה העליונה לימדנו ר' אייזיק סברדלוב, שנחשב לאחד מטובי המלמדים־המורים. והנה מראה הכיתה לעיני, וגם אני שם, בטור הקרוב לחלון, והנה גם... אך נניח לערפל לתפוס שוב את מקומו, ואל נהרוס אל הקודש.

ומקודש לחול — לגימנסית פרידלנד. זה היה, כנראה, בסוף שנת 1919. הגימנסיה שכנה לא רחוק מביתנו. זוכר אני במעומעם את הרכב החדרים, במטושטש — חלק קטן ממורי (את פסיה גולדין — כעת שמחוני, ואת חיינה קצנלסון — כעת שמעוני) וכמעט ברור — את יציאתנו באחד הימים לטיול, עת לקחנו אתנו במרוכז על גבי עגלה צידה לדרך ומשקה. הבדלים גדולים אלה בפעולת הזכרון ניתנים להסבר ע"י אָפייה המיוחד של אותה תקופה. הלימודים לא היו יציבים, ביקורי בגימנסיה לא היו סדירים, כמו שהממשל והסדר בעיר כולה לא היו יציבים וסדירים. הגוף היה מדולדל מפאת חוסר מזון, וע"כ גדולה היתה ההתרשמות מן „הצידה לדרך” שלקחנו ומפרוסת הלחם בריבה, שהיינו מקבלים אז לארוחת־עשר בבית־הספר...

אחרי שנת־לימודים אחת עברתי מגימנסית פרידלנד לבי"ס חדש, שנוסד אז ע"י מר שמואל־בני קצנלסון. ימי קיומו של ביה"ס קצרים היו — דומני, לא יותר משנה. שנה זו לא הטביעה בי הרבה מחותמה. אך דיוקנו של ש. ב. קצנלסון עטור הזקן השחור, שהזכיר לי את ד"ר הרצל, חיוכו הטוב והנוגה כל־שהוא, דיבורו השקט — נחרתו בלבי לעולמים. מחֶבר המורים זוכר אני רק שנים, את מר גרייפר (עכשיו משולם הלוי)

ואת המורה לציור. גרייפר עסק בביה״ס, נוסף להוראה, גם בארגון מקהלה והיה נוהג להזמין תלמידים אליו הביתה לדיון בדבר הפעלת הילדים בחיי ביה״ס. בחדרו היה מנגן לפנינו לפעמים, להנאתנו הרבה, על כינורו — מתת נאמנה של מורה מוכשר לתלמידיו. המורה לציור לא היה יהודי, וחושבני שאני זוכר אותו בזכות המשמעת ללא־פגם, שהיתה קיימת בשיעוריו. שיטתו בציור לא היה בה מן החידוש. הוא צייר, למשל, על הלוח עלה־עץ, ואנו היינו מעתיקים ציור זה על גבי הדפים שלפנינו. יש והיינו מניחים על שולחננו עלה טבעי, שיעורר בנו את כוח היצירה. אך שקט כזה היה קיים בשיעוריו, שאני זוכר עד היום את זמזום הזבוב, שחלף פעם בחדר...

מהגימנסיה של ש. ב. קצנלסון — שנתקיימה, כאמור, שנה אחת בלבד — נדדתי לבי״ס אחר ואחרי שנה (בספטמבר 1922) נתקבלתי לביה״ס הסוביטי העמלני מס׳ 3. זו היתה „סימילֶטקה״, כלומר, בית־ספר של 7 שנות לימוד. באותו זמן חישבו המחדשים ומצאו, שאפשר לסיים את חוק לימודי ביה״ס התיכון בשבע שנים, שכן הרבה דברים מיותרים נלמדו בשעתם בגימנסיה (כגון הלשון הלטינית) ובשיטות לא־נכונות. הוטל עלינו להיות שפני־נסיון לשיטות חדשות. למעשה, לא הונהגו אצלנו שיטות לימוד חדשות, והמורים היו כמעט כולם בני הדור הישן. כשסיימנו את המחלקה השביעית ביוני 1923, נתברר שאנו רחוקים עדיין מן הדף האחרון של תכנית הלימודים התיכוניים. על־כן נפתחה אצלנו מחלקה שמינית נוספת. בוגרי הכיתה השמינית, שקיבלו תעודות גמר ה„סימילטקה״ בלבד, יכלו, להלכה, להתקבל לבי״ס גבוה, אך למעשה עשו כן רק התלמידים המצטיינים, שהגיעו, נוסף לכך, לגיל המתאים. כדי להשלים את השכלתם של רוב התלמידים המעוניינים בהמשכת הלימודים, פתח אז אַנטון זלייסקי, רב־היזמה, מוסד־המשך בן שנה בשם „קורסים להשכלה כללית״. גם אני נכנסתי למוסד זה, כי מפאת גילי הצעיר לא יכולתי עדיין לחלום על לימוד באוניברסיטה. זוכרני, ששנה זו היתה בשבילי בזבוז־זמן גמור. כך הערכתי אותה גם אז, ולמעשה הייתי רק רשום כתלמיד, מבקר שלא בקביעות ומוסר את הבחינות, בעיקר לפי הידיעות שרכשתי בביה״ס הקודם. את רוב זמני הקדשתי אז ל„החלוץ הצעיר״ ואחר כך ל„החלוץ״. אך זוהי, כמובן, פרשה בפני עצמה.

אחזור לבית־הספר בו למדתי, ביה״ס העמלני מס׳ 3. ביה״ס שכן בבנין הגימנסיה הצארית לשעבר, ומנהל הגימנסיה, אינוסוב, הוסיף לכהן בו במשרתו הנעלה. אך הזמנים השתנו, ואם בחיים ובמשרה חפץ אינוסוב, היה עליו לרדת ממרומי האולימפוס של הדירקטור הצארי הכל־יכול־כמעט ולהיכנס בעורו של ה־ Заведующий (מנהל) הסוביטי. לא קל היה לו הדבר ולא פעם נכשל ברצונו להתאים עצמו לחיים החדשים.

אחד החידושים העיקריים, שהנהיגה מהפכת אוק־טובר בביה״ס, היתה ההנהלה העצמית של התלמידים (Самоуправление учащихся). פירוש הדבר, למעשה, בבית־ספרנו היה — בחירת ועדי תלמידים בכיתות ומועצת תלמידים לכל ביה״ס. שום „שלטון״ לא ניתן לתלמידים, והם לא התערבו בענינים הכלליים של בית־הספר, בתכנית הלימודים, בציונים וכדומה; וכל מי שיתאר הדברים אחרת — מוציא דיבתנו רעה. יתכן שבערים אחרות היה השינוי מהפכני ממש, וכל השלטון בביה״ס, או בחלק ניכר ממנו, נמסר לסוביטים של התלמידים. לא כן היה אתנו. אמנם, על הנהלת ביה״ס היה להתחשב עם מוסדות התלמידים ולהיעזר בהם, והיה לנו בענינים שונים קשר ישיר עם המחלקה העירונית לחינוך (Наробраз), אך פעולותינו התנהלו בשטח ההשלמה ללימודים והתבטאו, בעיקר, בעריכת נשפים — נשפי חברה ונשפים לטובת... ובהתערבות עדינה — לטובת תלמיד זה או אחר.

נשף אחד, שערכנו בבנין ביה״ס לטובת ילדים עזובים, זכור לי היטב בגלל תקרית מצערת, שהיתה קשורה בו. שעות אחדות לפני התחלת הנשף גילינו, שנורות החשמל אינן במקומן, והיינו צפויים לנשף במובנו התנ״כי, היינו, לליל־חושך ממש. הנורות, כפי שנתברר לנו, היו מוצנעות בארון שבחדר־המורים, וארון זה היה נעול היטב. עד מהרה יצאו שליחינו לחפש את השַמש, שגר במרחק ניכר מביה״ס, ולא מצאוהו בבית. בינתיים מחשיך היום, עוד מעט עלינו לפתוח את הדלתות לקהל, שרכש את הכרטיסים במיטב כספו — ומה נציע לו? הצגה בחשכה? ברגע זה פקעה נימת המוסר האחרונה בלבו של כותב השורות האלה (שהיה יושב־ראש מועצת התלמידים) והוא נתן רשות לחבריו לפרוץ את דלת הארון המקודש ולהוציא את הנורות. הדבר נעשה כהרף עין, וכעבור עשר דקות הואר הבנין כולו והנשף התחיל...

הנשף התחיל, נגמר והצליח — גם מבחינת התכנית וגם מבחינה כספית: הוא הכניס סכום גדול

לטובת הילדים העזובים. הכסף הוכנס למחלקה העירונית לחינוך, ושם זכינו לכבוד גדול.

לכבוד קטן מזה זכינו מפי אינוסוב, מנהל ביה״ס. למחרת הנשף, ואנו יושבים בכיתה עייפים ויגעים מן המאמץ של אמש, נפתחה הדלת בכוח והמנהל נמוך הקומה התפרץ לחדר בצעקה: „בוא הנה, יושב־ראש אומלל!״ היו״ר האומלל קם ממקומו, יצא עם המנהל לחדר המורים, ושם נשפך עליו קיתון של שופכין מוסריים, שלא ידע כמותו עד היום הזה. ההצ־טדקות שלו, שה„פריצה״ נעשתה לטובת הכלל ובלית ברירה, לא הועילה. יקוב הדין את ההר, והמנעול המקודש יקוב את הנשף... כזה היה הדירקטור־לשעבר אינוסוב.

חבר היה לי בכיתה וסְפוּרוֹ שמו. קשיש ממני היה, גבה־קומה, רציני ומסור כולו ללימודים. אביו השתייך לשכבת המשכילים הרוסיים, ולאינוסוב היו קשרים אתו. באחד מימי החופש בא חברי זה לביתי, ולפלא היה בעיני הדבר, כי היינו חברים לכיתה בלבד, חברים ללימודים, ומעולם לא ביקרנו איש את רעהו. בארשת רצינית פנה אלי ואמר: „בקשה לי אליך, ובעצם לא לי, אלא... למנהל אינוסוב. אלא שהוא התבייש לפנות אליך במישרין וביקשני לעשות למענו שירות זה״. — „מה הענין?" — תמהתי — מה בקשה לאינוסוב אלי?״ מסתבר, שנודע למנהלנו כי עומדים לפטרו ממשרתו משנת הלימודים הבאה בשל מנהגיו והרגליו מתקופת המשטר הישן. ורוצה הוא להוכיח, שהשתלב דווקא יפה בחידושי העולם הסובייטי. מבקש הוא אפוא אותי, בן ה־15, שאמליץ עליו לפני ה„נארובראז״ (מחלקת החינוך) ואומַר שיחסיו עם מועצת התלמידים טובים היו, ושהוא עזר לנו בכל ובלב שלם.

אכן, אינוסוב, את בקשתך מילאתי. צעיר הייתי, וזרים היו לי רגשי נקם. העובדה, שהוספת לכהן בתפקיד מנהל ביה״ס, מעידה על כך שהמחלקה לחינוך אכן השתכנעה, כי השתלבת יפה במשטר החדש, אתה הדירקטור האומלל של הגימנסיה...

זכורים לי עוד מורים מאותה תקופה, ועל אחדים מהם אעמוד כאן מפאת השפעתם הרבה על התלמידים.

המורה מארקאליובה עברה אלינו מביה״ס לבנות (ביה״ס בו למדתי היה משותף לבנים ולבנות, אך היה גם בי״ס מיוחד לבנות). כבר בשיעור הראשון הפתיעה אותנו בלשונה הספרותית השוטפת וביחסה הער והרציני לספרות הרוסית אותה לימדה. יחסה זה הצליחה להדביק גם בנו, או לפחות בחלק מאתנו: נעשינו אוהבי ספרות ושוחרי בקורת, שתדריך אותנו בהבנת הספרות. קראנו את יצירותיהם של גדולי הספרות הרוסית ומן המבקרים — את דוֹברוֹליוּבּוֹב, בֶּלינסקי, פיסארב ואחרים. וכל זאת בהתענינות רבה ובהתרוממות הרוח. זוכרני, אגב, שבאותו זמן בא לבוברויסק עם הצבא קצין אחד, שקיבל על עצמו להרצות באולם הספריה הציבורית (בו ישבנו לא פעם ושקדנו, בעיקר, על הספרות) על נושא ספרותי קלאסי, שכבר נשתכח ממני. האולם היה מלא מפה אל פה מבוגרים, נערים ונערות. קשה לשכוח את ההד הרב שמצאו דבריו מלאי הרגש בקהל, את סערת מחיאות הכפים ואת השיחות על ההרצאה, שנמשכו זמן רב אחריה. באתי לציין זאת, כדי להדגיש את ההתעני־נות הכללית בספרות, שהיתה נחלת האינטליגנציה הרוסית מאז ומתמיד, ושאנו היהודים היינו שותפים נאמנים לה כל הימים.

דמותה של מארקאליובה המורה תואר באור נוסף ע״י העלאת יחסה לכתיבת חיבורים. רגילים היו התלמידים, שכל פטפוט בכתב שלשונו נאה יזכה להערכה לא מבוטלת מצד המורה לרוסית. והנה מחזירה מארקאליובה את החיבור הראשון — על נושא ספרותי — שניתן לכתיבה בכיתה. היא אינה מרוצה מתוצאות הכתיבה, מעירה הערות קטלניות ועוברת לבסוף אל חיבור מסוים, שאותו היא מציינת לטובה. הכיתה עטה בגמר השיעור אל כותב החיבור המצטיין לראות מה ציון ניתן לו. ומה גדולה ההפתעה: ציונו היה „מספיק מינוס״!

והמורה השני לספרות — סוֹקוּלוֹב. לא היה בו כוחה של מארקאליובה ליצור „מגפה״ של ספרות בביה״ס. לעומת זאת הצטיין בקולו המוסיקלי ובקריאה אמנותית של פרקי ספרות, שבה רכש את לבנו. ואמנם, ידע סוקולוב במה כוחו גדול והיה מרבה לקרוא לפנינו. יש והיינו פותחים את הדלתות הרחבות שבין כיתתנו וזו הסמוכה לנו בהפכנו את שני החדרים לאולם אחד גדול, בו היה המורה קורא לפני עם רב מיצירות הסופרים הרוסים הידועים. זוכרני, איך קרא לפנינו את גוגול. היש צחוק רציני בניגוד לצחוק פרוע? אם יש, הרי היה צחוקנו רציני כל־כך וטוב כל־כך. ואורה של ספרות נגה עלינו מבעד לצחוק הקולקטיבי...

והנה המורה לבילורוסית — לספרותה וללשונה. אותה שנה התחילו הסוביטים בהחדרת הלשון הבילר־

רוסית לביה״ס. מורנו היה מסור ללשונו בכל נימי נפשו. מסירותו, שהגיעה לפעמים לידי קנאות, עשתה עלינו רושם רב. ביחוד השפיעה עלינו השירה הבילו־רוסית העצובה (ינקה קופלה, יעקב קולאס ואחרים), שתינתה את סבלו של עובד האדמה וביטאה את מאוַייה של האינטליגנציה הבילורוסית. עד היום זכורים לי כלשונם קטעים מספר משירה זו. הפרוזה הבילו־רוסית היתה לעומת זאת דלה ביותר, אך גם פה השכיל המורה להביא לפנינו סיפורים הומוריסטיים אחדים, שעוררו בנו צחוק בריא והעלו בעינינו את קרנה של הספרות הבילורוסית.

גם את ההיסטוריה של „ארצנו״ (בילורוסיה) למדנו מפי מורנו זה. וזוכר אני שכתבנו מבחנים במקצוע זה בלשון רוסית משובשת, שחשבנוה לבילו־רוסית ממש.

לימים סופר לנו, שמורה מעניין זה נאסר בעוון לאומנות וקשר עם ארגונים בלתי־ליגליים. גורל אחד נועד אפוא למורה ולתלמידו, אעפ״י שהסיבות לכך שונות היו.

אסיים בתיאורו של המורה למתימטיקה, שמפיו למדתי את המדע המדויק במשך שנתיים.

יאנושנקו היה המורה הקשיש ביותר בביה״ס. איני זוכר, אם שערות שיבה או קרחת היו מקווי דמותו האָפייניים ביותר (דומני, ששתיהן יחד). על כל פנים, זקן היה לא רק בעינינו, הילדים, אלא גם בעיני עמיתיו המורים. הצליל האָפייני לו היה „הֶ־הֶ־הֶ״ — מין צחקוק סאטירי למחצה, שבו היה מסיים כמעט כל משפט ומשפט. ועל מלה אחת — Знаете (יודע אתה, יודעים אתם) — היה חוזר בכל הזדמנות שהיא. כשניסינו לתאר את דמותו בעתוננו ההיתולי ЗУД (Зеркало ученических душ -- אספקלריית נפשות התלמידים), לא מצאנו ציור נאה יותר מזה של תלמיד העומד ומתענה על יד הלוח, כשהמורה עומד בצדו ומניף ידו בביטול, לאמור: „Ничего вы, знаете, не знаете!" (שום דבר, יודע אתה, אינך יודע!). אולם היה בו, במורנו הזקן, משהו שהצמידנו אליו: רצון כן לעשותנו לאנשי הדיוק המתימטי! הוא היה שונה פרקו בשובה ונחת ומגלגל דבריו בהגיון של ברזל. אמנם, לפעמים היה מקניט את התלמיד השוגה, אך עלול היה להפליט גם דברי הערכה מעודדים. כך, למשל, אחרי שהעיר מה שהעיר לדרך הפתרון המסורבלת של התלמיד, שמצא מסלול במקום שהשאר גיששו באפלה, הוסיף בהנאה: „ובכל זאת, הראש פועל״... דברים מעין אלה היו כשמן־המשחה לראש הפועל בעיני הכיתה כולה, ולא כל שכן בעיני התלמיד עצמו (בעל הראש הנ״ל).

מכיון שבבתי־הספר הסוביטיים נפתח פתח רחב לפעילות ציבורית של התלמידים, זכו להערכה מיוחדת הילדים שהצטיינו בכשרון הנאום שלהם. כשרון זה נערץ באותם הימים עד מאד בקרב המבוגרים, ובכל ציבור היה מין „טרוצקי״ משלו. בבתי־הספר היו עורכים חגיגות ומציינים באסיפות תאריכים היסטוריים שונים. זכור לי, למשל, יום הקומונה הפריסאית, בו התאספנו באולם ביה״ס (שנוצר, כאמור, ע״י פתיחת הדלת בין שתי כיתות). אחד התלמידים נשא אז נאום לוהט על הקומונארים הפריסאיים, שציוו לנו במותם את המאבק עד לנצחון. הנאום היה, כמובן, חיקוי לנאומיהם של המבוגרים. הנער הנואם היה מקובל על התלמידים, והתזמורת של ביה״ס, שהיתה ערוכה בקרבת מקום לנשיאות, פצחה בנגינת „טוּש״, בו נהוג היה לקבל פני אמנים ידועים, בשעה שהנער עלה על הבמה לנאום את נאומו.

הזדמנות טובה להבלטת כוחו של נואם ניתנה במשפטים ספרותיים, ובהם הגיעה לשיאה ההיאבקות הריטורית של טובי התלמידים: „משפטים״ אלה סייעו גם להעלאת ערכן של יצירות ספרותיות מסוימות ולהעמדת הספרות במרכז ההתענינות של התלמידים והמורים. זוכר אני משפט ספרותי הקשור במחזה של אוסטרובסקי „הסערה״. עמדה למשפט קאטרינה, הגי־בורה הראשית של המחזה, אשה צעירה, שסבלה מתגרת ידו של בעלה העריץ, ובסופו של דבר איבדה עצמה לדעת. הובאו, כנהוג, עדים מצד הקטיגוריה ומצד הסניגוריה, והם נחקרו ע״י שני הצדדים. אכן, גולת הכותרת של המשפט היו נאומי הסיכום של הקטיגור ושל הסניגור. למרות מה שאהדת הקהל ניתנה בתחילה לקטרינה רבת הסבל, הצליח הקטיגור בשטף לשונו, בכוח שכנועו וגם בהגיון המהפכני שבו להטות את דעת הרוב אליו. הנואם השתתף בצערה של האשה הסובלת, אך לא רצה בשום פנים להסכים שדרך הסבילות והכניעה היא הדרך הנכונה. הנה למה הביאה דרך זו — להתאבדות! כלום זוהי הדרך בחיים? כך — או בערך כך — זעק הנואם, ואתו נזדעק לבו של הקהל כולו. על כך העיד, בין השאר, פסק־הדין, שחייב את הנאשמת, למרות הסיבות המקילות. בזה שירת המשפט את הדעה החביבה על הנוער ועל כל מהפכן שהוא, שמיטב האדם — כוח ההיאבקות

והעמידה שבו — למרות הכל! וכך שירתו משפטים ספרותיים אלה את הספרות ואת המהפכה כאחת...

בביה״ס למדו תלמידים בני עמים שונים, יהודים ונוצרים. בכיתתי, למשל, היו יותר יהודים מנוצרים, אך גם מספרם של אלה לא היה מבוטל. עם זאת איני זוכר אפילו מורה יהודי אחד... אני מנסה לאמץ את זכרוני, אך איני יכול להעלות אפילו מקרה אחד של ריב בין תלמידים, שיסודו היה באנטישמיות. איני חושב, שלא היתה מצויה אז בביה״ס הרגשת שנאה או, לפחות, אי־אהדה ליהודים. אך הכל היו המומים כל־כך מכוחה של המהפכה, שחרתה על דגלה את שויון העמים, מושפעים כל־כך מזה, שראשי המהפכנים יהודים היו — שאיבדו לזמן־מה את כוח הדיבור וההתנהגות האנטישמיים בפומבי, ומכיון שביה״ס מקום פומבי הוא, לא באה שם האנטישמיות לידי ביטוי. מה גם שמספר התלמידים היהודים גדול היה, וכוחם המרתיע היה רב. אין גם לשכוח את הפחד מפני העונש (משטרה, בית־דין), שהיה צפוי לעבריין האנטישמי.

אך ריב בין ילדים היה, כמובן, קיים, כמו בכל מקום עלי אדמות. וגם כנופיות ילדים קיימות היו, אעפ״י שלא נראו כמעט על פני השטח. בין הנערים הרוסים (או הבילורוסים) אשר בכיתתנו היו אחדים שגילם וקומתם היו גבוהים משלנו בהרבה וכוחם הגופני רב, אך תפיסתם הרוחנית עמדה ביחס הפוך לתפיסתם הגופנית. נערים אלה התבטלו בביה״ס, אך באחד הימים ראיתים מתבלטים במקום אחר. היה זה ביום קיץ אחרי הצהרים. סרתי לבית חברי, שאף הוא גר ברחוב פושקינסקאיה. עודנו יושבים בחדר ומשוחחים בנחת, והנה קול שריקות מגיע אלינו מן החוץ. יצאנו החוצה, והנה הרחוב מתמלא — לקול השריקות — נערים משני קצותיו. קל היה לראות שפניהם לקרב — זה מול זה. נשמעו קולות מפקדים והקרב החל — במקלות, באבנים, באגרופים. ריבונו של עולם, לא שיערנו כלל שמתחת למעטה השקט של הלימודים בביה״ס געש עולם כזה של יצרים ובריונות. בני המשפחה קראו לנו לחזור מהר הביתה, והדלת ננעלה חיש מהר מאחורינו. והנה שוב שריקות, אך הפעם היתה להן משמעות אחרת: המשטרה הגיעה! בן־רגע, כבמקל־קסמים, נתרוקן הרחוב, והקרב כלא היה. והאם באמת היה? אולי היינו מסכימים, שלא היתה זו אלא אחיזת־עינים, לולא ראינו בעינינו את מיודעינו הטובים, חברינו הנ״ל מביה״ס, והנה הם בין המפקדים! על מה ולמה היה הריב? ומי ומי היו הנצים? מעטה־שתיקה עטף למחרת את הכל בביה״ס. „הבריונים" חייכו, אך לא פצו פיהם. לא יכולנו לגלות דבר, ואף לא ניסינו לחקור, כי היה זה בלי ספק ריב פנימי בין הכנופיות. ההיו שם גם יהודים? ומדוע התנהל הקרב ברחוב פושקינסקאיה דווקא, בשעה שרוב המשתתפים גרו בודאי בפרברי העיר, כי לא הכרנום פנים? לא ידענו תשובה לכך, ומכל זה נשארה בנו רק הכרה סתומה, שבשכבות הנוער העירוני מפכים גם חיי־סתר אשר לא ידענום, ושלא הכל מבוסס על משפטים ספרותיים...

גמר לימודי ב„חדר המתוקן" — בגיל עשר בערך — היה גם גמר השכלתי העברית ברוסיה. רק המשך קצר ניתן לה — בקבוצת־לימוד קטנה, שמצאה לה מקום באחד מבתי־הכנסת. מורנו היה מר לבוביץ', יהודי גבוה, שהרכיב משקפים כהים, כי שתום־עין היה. בקבוצה זו למדנו ספרות עברית, ובודאי גם תנ״ך וקצת דקדוק. קבוצת־הלימוד לא נתקיימה זמן רב, אך היא הניחה בי את היסוד לאהבת ספרותנו. „ורוח של תוגה חרישית מרחפת על פני הערבה"... שורה זו מ„ברית מילה" של טשרניחובסקי עוד מהדהדת באזני מאז, עת התדפקה אף היא בתוגה חרישית על כתלי בית־המדרש.

אהרן גאָרעליק

אַן אַלטער רעוואָלוציאָנער באַזוכט באָברויסק אין יאָר 1927

איך דערנענטער זיך מיט דער באַן צו דער סטאַציע באָברויסק. זכרונות שטויסן זיך אין מיינע געדאַנקען. עס קומט מיר אויפן זינען, וואָס טאַטע־מאַמע האָבן מיר, לאַנג צוריק, דערציילט: ווען איך בין אַלט געווען צוויי יאָר, האָב איך געטופּעט מיט די פיסלעך אין גאַס און וויינענדיק געפאָדערט, מ׳זאָל מיר דערלאַנגען דאָס מענטשלעכע פון דעם פאָזשאַרנע־טורעם. די שפּעטערדיקע פּאַסירונגען אין מיין לעבן זענען שוין ביי מיר איינגעוואָרצלט אין זכרון און ברענגען מיך צו מיינע היימישע יאָרן. אַ לעבן אָפּגעלעבט אין שטעט און שטעטלעך, אַ וועלט אויסגעפאָרן, און אפילו גאָר וויכטיקע געשעענישן אין מיין לעבן האָבן ניט פאַרנומען יענעם ווינקעלע אין מיין זכרון, וואָס איז פאַרבונדן מיט מיין קינדהייט. דוכט זיך, וואָס אַזוינס איז דאָ צו געדענקען? דאָס פּיצעלע שטיבל אונדזערס?

— יאָ, — הער איך אַ שטימע אין זיך — טאַקע דאָס שטיבעלע, מיטן משונהדיקן אויוון און ליעזשאַנקע, מיטן ליימיקן, שמוציקן אַ גאַנצע וואָך דיל. בלויז פרייטיק האָט מען דעם דיל געפּוצט מיט געלן ליים און שבתדיק געמאַכט דאָס הויז. דער ריח פון קאַטוך, טאָג און נאַכט, האָט געוואָרגן אין האַלדז, סיידן מ׳האָט געעפנט די טיר אַריינצולאָזן פרישע לופט. און וויל קיין ברויט איז קיין מאָל ניט געווען צו זאַט, האָט די חלה פון שאָטן־מעל, פרייטיק, אַריינגעבראַכט יום־טוב אין שטוב. ווייל מיר האָבן אין די וואָכעדיקע טעג קיין געקעכטס ניט געהאַט, האָט די שבתדיקע ציקאָריע מיט געבריטער מילך, דער טשאָלנט נאָכן דאַוונען אין שול, געהאַט אַלע טעמי״ם.

ווי אָט ערשט וואָלט עס פּאַסירט, זע איך ווי מיינע עלטערן זענען געבליבן אויף דער סטאַציע, ווען איך בין אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע, ווי איך האָב געקוקט אויף זיי דורכן פענצטער פון וואַגאָן און זיי פאַרזיכערט, אַז מיר וועלן נאָך ווידער זיך זען. איך זע זיי פאַרהאָוועטע, וואָכעדיקע און אויך שבתדיקע, אין אַ פרייטיק צו נאַכט — מיין שיינע מאַמע מיטן זיידענעם טיכל אויפן קאָפּ, די ברעגן פאַרשאַרט הינטער די אויערן. אויף איר פּנים רוט די שכינה, שבת פלעגט זי ווערן יינגער, אפשר אויף צען יאָר. איך זע מיין טאַטן, ערשט פון שול געקומען, די שבתדיקע ווערטשערע וואַרט שוין אויפן טיש. ער טראָגט דעם שוואַרצן סורדוט, וואָס איז אים שטענדיק טייער, ווי אַ נייער בגד, דער פּאַפּירענער קראַגן מיט די ווייסע פּאַפּירענע מאַנזשעטן שטעקן אַרויס צו פיל פון די אַרבל און דער טאַטע האַלט זיי אין איין אויפהויבן, זיי אונטערשטעקן, בלויז אַ סימן פון זיי ווייזן. אום שבת פילט זיך באַשיימפּערלעך דער שלום־בית צווישן טאַטן מיט דער מאַמען, עס דוכט זיך, אַז אום שבת געפעלן זיי זיך בעסער איינער דעם אַנדערן איידער אין די וואָכעדיקע טעג. וואָך און שבת, ווי אַ צווילינג שטייט עס מיר פאַר די אויגן. די טיפע בלאָטעס מיט רעגן און קעלט, די שנייען און פרעסט, און די סעדער מיט ריחות און בלומען אויפן ברייטן פּאָליגאָן. היינט די וועלדער אַרום שטאָט! אַזעלכע ווייכע, קילע, אַ מחיה געווען צו וואַנדערן דאָרט שבת נאָכן מיטאָג.

איך פאָר פון גרויסן וואָקזאַל צום קליינעם, פון וואַנען ס׳וועט מיר זיין נענטער צו דער שטאָט. פון איין זייט באַן־וועג ליגט די פּערעסיפּ־געגנט, פון דער צווייטער זייט — דער שאָסיי, וואָס לויפט דורכן שטאָט, אַזש צו דער קרעפּאָסט צו, און דער פּאָליגאָן אין דער מיט, איז ווי אַ מחיצה צווישן שטאָט און טייך. איך קלייב גראָד אויס אַ דראָזשקע און ניט קיין שליטל, ווייל איך שטעל זיך פאָר, אַז אין אַן אָדליגע איז דער שאָסיי אין הוילע פּליכעס. דער איזוואָזשטשיק, אַ ייד, ניט קיין נאַר, פאַרשטייט גלייך מיין פראַקטישקייט, פרעגט ער מיר: פון וואַנען ווייסט איר אונדזערע וועגן? ווען ער דערהערט, אַז איך בין אַ געבוירענער באָברויסקער, באַטראַכט ער מיך פונעם קאָפּ ביז די פיס. אים איז אויפפאַלנד מיין אויסלענדישער טשעמאָדאַן, איך זע אויס אַן אַמעריקאַנער, האַלט ער מיך אין איין פרעגן, ווער איך בין. דערהערט, אַז איך בין יחיאל־אייזיק דעם מלמדס זון, דערפרייט ער זיך און דערמאָנט מיר שוין אפילו מיין זיידן, משה איציע דעם בעל־עגלה, און טוט אַ זאָג: אַ שיינער ייד געווען, געהאַט אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט לעבן ארע דעם בויער אין דער בויערישער שול. זיך אַליין

שטעלט ער פאַר — אליקום דעם איזוואָזשטשיקס זון, דאָס גרויסע הויז לעבן דער בויערישער שול, — שטרייכט ער אונטער.

מיר קומט אויפֿן געדאַנק זיין פאָטער. אַ ייד מיט אַ גרויען קאָפּ האָר, צעפּאַטלט, געווען אויסער־געוויינלעך הויך, און מ׳פלעגט זאָגן אויף אים, אַז זיין פערדל ווייסט שוין אַליין, ווו זוסע דער שענקער וווינט. שמחת־תורה פלעגט ער שיכורערהייט גיין פון שטוב צו שטוב מיט נאָך יידן פון דער בויערישער שול, זיך ריען אין די טעפּ פון די שכנים, אין די געקעכטסן, זוכן צימעס־פלייש און פאָדערן הינערשע לעבערלעך און פופיקלעך. אַז איך דערצייל אליקומס זון, וואָס מיר איז געקומען אויפן זינען, לאַכן מיר שוין ביידע זייער האַרציק. ער ווערט מיט אַ מאָל אויפגעלייגט, חכמעט זיך און זיין פערדל ווי, להבדיל, אַ מענטש, דערפילט, אַז דער באַלעבאָס איז אויפגעלייגט, שמייסט אים ניט, שפּאַנט עס געלאַסן און הערט זיך אַפּנים איין אין אונדזער געשפּרעך. ער געדענקט מיך נאָך אַלס קינד און ער הייבט אָן דערציילן וועגן דער סלאָבאָדע אַ מאָל און היינט, ווי פון סידור אַרויס. איך דערוויס זיך פון אים, אַז אויף דער עלטער איז מיין טאַטע געוואָרן אַ שמש אין זייער בויערישער שול און האָט געוווינט אין דעם קליינעם שטיבעלע, צוגעבויט צו דער שול. — דאָרטן טאַקע, נעבעך, געשטאָרבן, — גיט ער צו. שוין גאָר צום סוף נעמט ער מיר דערציילן וועגן דער סאָוויעטישער אָרדע־נונג. — מיינע קינדער וועלן שוין נישט שלעפּן זיך מיט פערד און וועגל, ווי איך האָב זיך געפירט דעם גאַנצן לעבן מיטן טאַטנס ירושה, מיטן שפּאַן. מיינע קינדער שטודירן אין מינסק, — זאָגט ער מיט שטאָלץ.

משהקע זאַרכין, מיין עלטערער שוועסטערס זון און זיין ווייב, צו וועמען איך בין פאַרפאָרן, זענען צופרידן מיטן פעטער פון אַמעריקע. איך האָב ניט בדעה צו פאַרבלייבן אין זייער קליינער דירה, און משהקע נעמט זיך גלייך צו באַזאָרגן מיר מיט אַ האָטעל. „מיר איז זייער גוט זינט נאָך דער רעוואָ־לוציע", — דערציילט מיר מיין פלימעניק. ער איז אַ בוכהאַלטער אין סאָוויעט. איך דערוויס זיך פון אים, אַז אין גרעסטן מויער פון שטאָט געפינען זיך איצט די אָרטיקע רעגירונגס־אַנשטאַלטן. ער דערציילט מיר וועגן אַ סך פאַרבעסערונגען אין שטאָט און גיט צו: — ווי אין מאָסקווע, מינסק און מסתמא איבערן גאַנצן לאַנד אַזוי.

ביים פרישטיק דערוויס איך זיך וועגן פיל מענטשן, וועמען איך האָב אין זינען געהאַט צו באַזוכן: דעם העברעישן לערער לוואָוויטש, וועלכער איז איצט אַ לערער אין אַ זיבניאָריקער שול; וועגן הערשל יאַכוויד, נאַכקעס ברודער, וועגן אַרע דעם הויכן און אַרע „גזלן" און אַנדערע. מיין פלימעניק איילט זיך צו דער אַרבעט, וואָס ער האָט איבערגעריסן צוליב מיין קומען, און איך לאָז זיך אַרויס זען מיין היימשטאָט.

איך דערקען יעדעס הויז. עס איז ווינטער, די שנייאיקע פייכטקייט, וואָס שמעלצט זיך, איז אַן אָנזאָג פון אָנקומענדיקן פרילינג. באַלעגאָלעס מיט לאַנגע וועגענער שטייען אין די רייען. אויפן ראָג — איז־וואָזשטשיקעס אין אַ רעדל, וואַרטן, אפשר וועט קומען אַ קליענט. פון ביידע זייטן גאָס קלייטן. די אַמאָליקע פאַך־שילדן פון שניידער, מאָדיסטן און שערער הענגען נאָך. אָט איז האָלאָדעצעס מויער, אַ מאָל געווען אַ מאַנופאַקטור־געשעפט. ווייטער אַ ביסל, לינקס צו, איז דעם רב שניאורסאָנס גרויסע הויז. דוכט זיך, אַ סך עלטער געוואָרן דאָס הויז, עפּעס ניט אַזוי גרויס ווי אַ מאָל. פון ווייטנס זעט זיך די קאָנדיטערסקע, ווו חברה יאַטן פלעגן אין אַ יום־טובדיקער שטימונג קויפן פּיראָזשניעס, דריי קאָפּיקעס אַ שטיק.

איך וואָלט שווערן, איך דערקען אַ סך מענטשן, אַזעלכע היימישע פּנימער. אוודאי, אָט קומט מיר אַנטקעגן ירחמיאל פּעטשורא, געוווינט אַ מאָל ביים פעטער מענדל נארקין אין הויף. סארא באָרד ער האָט עס אָפּגעשפּאָרט! מיר דוכט, איך זע צוויי ירחמיאלס, יענעם פון אַ מאָל און דעם, וואָס קומט מיר אַנטקעגן. איך דערמאָן זיך, אָט דער ירחמיאל פּעטשורא פלעגט ליב האָבן מיך פאַרטשעפּען און זאָגן שפּאַסיק: — „אין קיעוו געווען, אין טורמעס געזעסן און די וועלט, אַרטשע, האָסטו ניט בעסער געמאַכט". — איך פלעג אים אויפן זעלבן שטייגער ענטפערן: — „וואַרט, מיר וועלן נאָך מאַכן אַ שענערע וועלט". אָט גלייך איך זיך איצט אויס מיט אים. ער איילט פאַרביי, אָבער ער באַמערקט מיין אַמעריקאַנער הילוך און וואַרפט אַ בליק. געפעלט מיר זיין קוק אויף מיר. איך בין זיך פשוט מחיה, וואָס ער דערקענט מיך ניט גלייך און איך טו פלוצלונג אַ זאָג: „רב ירחמיאל!" אַז דער ייד טוט זיך אַ קער אויס צו מיר — „וואָס מיינט איר, רב ירחמיאל? מיר זענען איצט „גראַזשדאַנעס". אַז ער באַטראַכט מיך בעסער, קוקט ער און קוקט און טוט אַ פּראַל אַרויס:

— זע נאָר, זע! אַרטשע איז דאָך דאָ! ווי קומסטו אַהער? האָסט זיך דאָך געקליבן קיין אַמעריקע, טפו, וואָס רעד איך? — כאַפּט ער זיך גלייך.

מיר איז אַזוי געפעלן זיין פּאַרלוירנקייט, אַז איך האָב זיך צעלאַכט. ירחמיאל באַטראַכט מיך בעסער, כאַפּט זיך ווו ער האַלט מיט מיר אין דער וועלט:

— וואַרט נאָר, וואַרט, — שטעקט ער מיר אַריין אַ ברייטן שלום עליכם, — וואָס רעד איך, ביסט שוין צוריקגעקומען. וואָס דען? — די גאַנצע וועלט וועט איצט קומען צו אונדז, ווי מיר זענען פריער צו זיי געלאָפן — לאַכט ירחמיאל גוטמוטיק און האַלט נאָך אַלץ מיין האַנט אין זיינער, — זע נאָר, זע, האָסט דאָך געקראָגן אַ ווייבערישן פּנים אָן דיינע לאַנגע וואָנצעס, — דוקעט ער מיך. באַלד פאַרכאַפּט ער זיך למאי ער האָט מיך פאַרגליכן צו ווייבער: — כ׳מיין, אַן אמתער אַקטיאָר, אָן די וואָנצעס.

מיר צערעדן זיך וועגן דער איצטיקער לאַגע:

— וואָס איז שייך בעסער? עסט מען ניט אַלע טאָג געענדזענע גריוון, און קיין כרעמזלעך אויך ניט, אָבער איך מאַך זיך מיין פּשוטן חשבון, אַז אין צען יאָר צייט איז אויף אַזוי פיל בעסער געוואָרן, היינט וואָס וועט שוין זיין אין אַ צען יאָר שפּעטער? — ביי ירחמיאל פּעטשורא צעשפּילט זיך דעם טאַטנס „נחת פון קינדער”: — „מילא מיר, ווי מיר, אָבער אונדזערע קינדער! אַי, וועט זיי זיין גוט! געדענקסטו, אַרטשע, מיין מאָטעלע? וואָס מיינסטו איז ער איצטער? ער איז אַ גאַנצער מאַכער, אַן אינזשינער אין מאָסקווע. אַניט שטייט ער אין אויף איין אָרט? רק מ׳האַלט אים אין שיקן, פּאָרט אויף קאַזיאָנני שטשאָט*. און גיטעלע די ממזרת, געדענקסטו? זי איז דאָך שוין אַ דאָקטאָר אין מינסקער שפּיטאָל”. — ירחמיאל לאַכט גוטמוטיק, מיט געשמאַק און אמתער הנאה. ער לאַדט מיך איין, כאָטש אויף איין וועטשערע „מיט אַן אמתן ביטערן טראָפּן”, — גיט ער צו מיט אַ קוועטש מיטן אויגל. איך דאַנק אים און מיר געזעגענען זיך. נאָך אַ פּאָר ענלעכע באַגעגענישן מיט אַמאָליקע שכנים, און באָברויסק דערוויסט זיך, אַז איך בין ערשט געקומען פון אַמעריקע.

לויט די אַדרעסן, וואָס מיין פלימעניק האָט מיר געגעבן, עפן איך די ערשטע טיר ביי „אַרע גזלן”. ער האָט אויך געהייסן אַהרן גאַרעליק, ווי מיין נאָמען, אָבער צוליב זיין אויסזען — שוואַרצער נעגער־פּנים, שוואַרצע ברענענדיקע אויגן, געדיכטע האָר, געדיכטע ברעמען און שוואַרצע וואָנצעלעך, האָבן אים יאָטן אַ נאָמען געגעבן — אַרע גזלן. ער איז מיר געווען מער ווי אַ חבר, ער פלעגט מיט מיר טיילן גאָר אַ סך זאַכן. איין מאָל פאַרטרויט ער מיר אַ סוד, אַז ער האָט ליב געקראָגן אסתר די גרויסע. מיט איר אויסזען האָט אסתר געקענט זיין זיינע אַ שוועסטער. זי איז אויך געווען שוואַרץ, גזעצט, מיט אַ געזונטן אויסזען. געווען אַ גוטע נייטאָרין. אויסגעוואָקסן אַ יתומה, געוווינט ביי אירע ברידער און אַלץ מורא געהאַט, אַז זי באַעסט זיי. אַרע איז געווען אַ בויגער פון „וויטשעסקעס” (סאָלדאַטסקע שטיוול) און פון אים פלעגט שטענדיק שמעקן דער דזיעגעכץ, דערצו איז ער געווען אַ קליינער פאַרדינער. אסתר די גרויסע איז געווען פון די ערשטע אין מיין קרייזל און מיך געהאַלטן פאַר אַ נאָענטן חבר. איין מאָל פאַרטרויט זי מיר דעם גאַנצן אמת — „ער איז אַ וווילער יאָט, אָבער זיין מלאכה, זאָל מען באַהיט ווערן!”

אין אַ צייט אַרום, נאָך מיין צווייטן אַרעסט, ווען איך בין צוריקגעקומען קיין באָברויסק פאַר נאַדזאָר־ראָם*, איז שוין אַרע גזלן געווען חתונה געהאַט מיט אסתר דער גרויסער. ביידע פּראַקטישע מענטשן, האָבן זיי מסתמא באַשלאָסן, אַז זי קען עפענען אַ מאַסטערסקאַיאַ**, זי איז אַ גוטע מאָדיסטקע, און ער האָט געעפנט אַ קרעמל פון פּאַפּיראָסן און טאַבאַק, און קליינקייטן, ווי העפטן און בליישטיפטן. ביי אים אין קרעמל האָט מען שוין אויך געקענט קריגן שקאַרפּעטקעס, פּאַפּירענע קראַגנס און מאַנזשעטן, אַ שניפּס און שלייקעס. זייער איבערגעגעבנקייט צו דער באַוועגונג איז געווען זייער גרויס, האָט טאַקע אַרע גזלנס קרעמל אונדז געדינט ווי אַ בירזשע. אין אַן עת צרה, אין צייט פון אַרעסטן, פלעגט מען דאָרטן אָפּשטעלן ליטעראַטור און פּראָקלאַמאַציעס, איבערלאָזן פּאַראָלן, און יאָטן פלעגן כלומרשט אַריין קויפן פּאַפּיראָסן און איבערגעבן, וואָס מ׳האָט געדאַרפט. „דאָס קרעמעלע אויף דער בירזשע”, אַזוי האָט געהייסן אַרעס קרעמל. שפּעטער, פאַר מיין אָפּפאָרן קיין אַמעריקע, אין 1913, האָט אַרע שוין געהאַט אַ גרויס געשעפט אין סאַמע מאַרק. אסתר האָט שוין געהאַט אַ

* אויפן חשבון פון דער מלוכה.

* אונטער אַן אויפזיכט.

** וואַרשטאַט.

היפּשן וואַרשטאַט מיט עטלעכע מיידלעך אַרבעטאָרינס. אייניקע מיידלעך פון דער באַוועגונג האָבן געהאַלטן, אַז אסתר איז ווי אַלע באַלעבאָסטעס. מערסטע מיידלעך האָבן זי אָבער געשעצט און זיך געווונטשן: הלוואי אַ סך אַזעלכע באַלעבאַטים. ביידנס געשעפטן זענען געווען אויפן נאָמען גאָרעליק. האָט מען זיי טאַקע אָנגעהויבן רופן לויט זייער פירמע־נאָמען — גאָרעליקס קראָם, אָדער אסתר גאָרעליק די מאָדיסטין. יאַטן זענען געקומען אָפּעסן אַ מאָלצייט, געליען ביי זיי אַ פּאָר רובל, געבאָרגט אין קרעמל און סיי אַרע און סיי אסתר האָבן מיטן גאַנצן האַרצן געהאָלפן דער באַוועגונג.

שווער איבערצוגעבן די התפעלות פון אַרען מיט אסתרן, ווען איך האָב פּלוצלונג געעפנט די טיר. אסתר איז געוואָרן עלטער, שווערער אַ ביסל, אויף איר אויבערשטער ליפּ האָט זיך געזען אַ קליינער שאָטן פון וואָנצעלעך, וואָס האָבן זי געמאַכט אויסזען אַ ביסל מענעריש. מיט דער נאָדל און פינגערהוט אין האַנט, מיט אַן אָנגעפאַנגענעם קלייד אויפן טיש, האָט זיך מיר געדוכט, אַז אסתר נייט נאָך אַלץ יענעם קלייד, וואָס אַ מאָל, ווען מיר האָבן איר געזאָגט אַ „זיי געזונט” פאַרן אָפּפאָרן קיין אַמעריקע.

— סאַראַ גאַסט! סאַראַ טייערער גאַסט געקומען! — האָט אַרע אויסגערופן. זיינע שוואַרצע אויגן האָבן געפינקלט מיט חן, זיינע ווייסע ציין האָבן זיך אַרויסגעלויכטן, ווען ער האָט האַרציק געלאַכט פון פרייד, דערזעענדיק מיך. מיר האָבן זיך געהאַלטן פאַר די הענט, געלאַכט און גערעדט, גערעדט און געלאַכט. אין אונדזער געשפּרעך האָט זיך אָפּגעדורכגעוואָרפן די באַמערקונג: פאָרט דערלעבט אַ פרייע רוסלאַנד!

עס עפנט זיך די טיר און ס׳פאַלן אַריין צוויי דערוואַקסענע בחורים, כוואַטסקע יאַטן, שווער־ברעמעוודיקע, מיט קורץ געשוירענע, פּעך־שוואַרצע האָר, איינער עלטער פונעם צווייטן, אָבער מ׳זעט — ברידער, פון איין טאַטע־מאַמע. איינער דערלאַנגט מיר די האַנט, דער צווייטער; אין זייערע הענט פיל איך — שטאַרקע יונגען. באַלד פאַלט אויך אַריין די טאָכטער. — די מיטלסטע צווישן ביידע יאַטן — זאָגט מיר אונטער די מאַמע. דאָס מיידל איז שלאַנק, שפּראָצט מיט יוגנט.

— מ׳קען אין איר פּנים ניט אַריינקוקן... אַ קראַסאַוויצע, — שעפּטשעט מיר אסתר אַ סוד אין אויער.

(וועגן גאָרעליקס יאַטן האָב איך שפּעטער, אין דער צייט פון דער מלחמה, געלייענט אין די צייטונגען, זיי זענען איצט צווישן די העלדן פון סאָוויעטן־פאַרבאַנד *).

אין אונדזערע געשפּרעכן בלעטערן מיר דורך פערצן יאָר, איך וועגן מיינע דערפאַרונגען, זיי וועגן די אָקופּאַציעס — אונטער די דייטשן און אונטער די פּוילישע פּאַנעס, און וועגן די צען יאָר פרידן אין לאַנד.

— סאַראַ נחת דאָס לעבן איז! — איז אַרע אויפגעלייגט — אויס קרעמעלע. אונדזערע סאָוויעטישע געשעפטן זענען אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב. ס׳איז אַ וועלט מיט וועלטלעך. מיר, ווי מיר, אָבער די קינדער! — ווערן שוין די עלטערן ענטוזיאַסטיש, און אַרע דערציילט מיר וועגן זיין נייער מלאכה: ער איז אַ פאַרוואַלטער פון אַ גאַנצן קוואַרטאַל הייזער, אויף וועלכע ער גיט אַכטונג און איז אַ זייער נוצלעכער בירגער.

די באַלעגאָלעס, די שוסטערס, די שניידערס האָבן זיך דערוווסט, אַז אַרטשע דער שוסטער, פון די ערשטע אין דער באָברויסקער באַוועגונג, איז אַ גאַסט אין שטאָט און זיי האָבן מיר געלאָזט וויסן, אַז מ׳לאַדט מיך איין צום יום־טוב פון דער פאַריזער קאָמונע, וואָס וועט פאָרקומען אין האָלאָדעצעס מויער, ווו די קלובן זענען.

מענטשן זענען געקומען מער, ווי דער זאַל קען אַריינגעמען. מ׳שטייט אויף די שפּיץ פינגער, איינער קוקט אַריבער איבערן צווייטנס אַקסל. איך זיץ אין פּרעזידיום, אויבן אָן, און טראַכט ווי בעסער, ווי קירצער אַרויסברענגען, וואָס איך וויל זאָגן. צווישן עולם מערק איך לוואָוויטשעס פּנים. ער איז פאַרעלטערט געוואָרן. מיט זיין איינציק קלוג אויג קוקט ער אויף מיר אָנגעשטרענגט. און איך פיל זיך אַ ביסל שולדיק, וואָס איך האָב זיך פריער מיט אים ניט געזען.

אָט זיצט הערשל יאָכוויד, נאַכקעס ברודער. איך הער די רעדנער און הער זיי ניט. דערינערונגען קריכן מיר אין קאָפּ, קומען און קומען. מ׳רופט אויס מיין נאָמען. איר הער שבחים צו מיר, צו דער אַמאָליקער באַוועגונג און עס גיט מיר צו ענטוזיאַזם, ווי מ׳וואָלט מיר צוגעטראָגן ווערטער — נעם און רעד! איך האָב זיך ווי אויף פליגל צעלאָזט, פון שטעטל צום שטאָט,

---

* זע זייט 738.

שטעט ווו איך בין געווען, געגעבן אַ בילד פון מיין לעבן. צו די פּעטשורעס — די באַלעגאַלעס און שוסטערס, וואָס זענען געזעסן אַנטקעגן, האָב איך געערדט אויף מיין אַרבעטער־שטייגער. צייטנווייז האָב איך געפילט, אַז מיך שטיקן טרערן. דער עולם האָט אַפּלאָדירט און געלאַכט.

לוואָוויטש האָט אַלעמען איבערגעוואָרט, מיך אַרומ־געכאַפּט: איך זאָל קומען אין דער קינדער־שול, ווו ער איז לערער, צו זאָגן אַ פּאָר ווערטער צו די קינדער.

הערשל יאַכוויד, וועלכער איז געגאַנגען צוזאַמען מיט אונדז, האָט געשוויגן, געלאָזט מיך פריער זיך דורכרעדן מיט לוואָוויטשן, נאָך דעם האָט ער מיך פאַרבעטן צו אים אין הויז, ווו ער וווינט נאָך מיט זיין מאַמען, אין טאַטנס גרויסן הויז. אויף מאָרגן בין איך איינגעלאַדן געוואָרן אין „קרעפּאָסט" (פעס־טונג) צו די רויט־אַרמייער, אַנטייל צו נעמען אין דעם יום־טוב פון דער פאַריזער קאָמונע.

די „קרעפּאָסט" איז געווען אַ שטאָט פאַר זיך, מיט גרויסע געמויערטע קאַזאַרמעס, מיליטערישע שפּי־טאָלן, מיט אָפיצירישע שיינע וווינונגען, קלובן און קראָמען. די גאַסן זענען געווען ברוקירט, עס זענען דאָ געווען שיינע סעדער, בולוואַרן און קלויסטערס. אין די טויערן איז געשטאַנען אַ מיליטערישע וואַך. די טויערן האָבן זיך געעפנט און פאַרמאַכט אויף שווערע קייטן.

אין אָוונט, צו דער באַשטימטער צייט, ווען איך האָב באַדאַרפט גיין אין קרעפּאָסט, איז געקומען אַ רויט־אַרמייער מיך נעמען אהין. ער האָט געבראַכט פאַר מיר אַ פערד צום רייטן און געבעטן איך זאָל פאַרן ביי זיין זייט, ווייל די אַדליגע אין דרויסן האָט ערטערווייז, אויפן פאַליגאָן, איבערגעלאָזט טיפע גרובנס מיט וואַסער. איך האָב זיך אַליין אַ וויצל געטאָן אויפן קול, אַז מיר טיאַכקעט דאָס האַרץ, דער פערד זאָל, חלילה, ניט אַרונטערלאָזן די אויערן און מיך אַריבערגליטשן איבער זיין קאָפּ. ס'איז אָבער געווען מיט חסד.

די גרויסע קאַזאַרמע איז יום־טובדיק פאַרפּוצט און איז פול־געפּאַקט. די פנימער פון די רויט־אַרמייער זענען צערויטלט פון וואַרעמקייט. מיין וועגווייזער פירט מיך צו צום לאַנגן טיש פון פּרעזידיום, פון וואַנען מ'וועט מסתמא באַלד אָנהייבן רעדן.

די וואַרעמע אויפנאַמע, אויף אַ דיסציפּלינירטן אופן, ווי עס פּאַסט פאַר סאָלדאַטן, און דער פּלוצ־לונגער צעשפּילן זיך פון אַ מיליטערישן אָרקעסטער, האָט מיך איבערראַשט. אויף אַזאַ כבוד זיך ניט געריכט. שווער איבערצוגעבן אין ווערטער, ווי איך האָב זיך דערפילט. מיר קומט אויפן געדאַנק דער קאַנוואָי אַ מאָל, ווי ער פלעגט מיך ברענגען אין מיין היימשטאָט אַלס אַרעסטירטן, און איצט נעמט מען מיך אויף ווי אַ חשובן בירגער, מיט אַזאַ פּאַראַד! אָבער ווער האָט צייט צו טראַכטן ?..

איך וועל קיין מאָל ניט פאַרגעסן אָט די מאָמענטן פון מיין לעבן, די וואַרעמקייט, דאָס אויסהערן מיך, דעם פּאַטשן בראַוואָ און דעם וואַרפן מיך אין דער הויך, ווי אַ פּילקע, פון געזונטע סאָלדאַטישע הענט, און דאָס אַרויסבאַגלייטן מיך מיט מוזיק. דאָס איז געווען דער בעסטער שכר פאַר צולייגן אַ האַנט צו דער באַוועגונג, צום קאַמף פאַר בעסערע צייטן.

איך בין איינגעשלאָפן זייער שפּעט. אין דער פרי האָב איך באַזוכט לוואָוויטשעס שול, ווו מ'האָט מיך געבעטן ריידן צו די פאַרזאַמלטע קינדער. איך האָב גערעדט און מ'האָט מיך געבעטן איך זאָל ריידן נאָך און נאָך, דערהויפּט — דערציילן וועגן די אַמע־ריקאַנער שולן. אַלע האָבן געשטעלט פראַגן, גרויס און קליין. אין אַלע זייערע פראַגן האָט זיך געמערקט דער דראַנג צו וויסן.

מיט געזאַנג פון סאָוויעטישע לידער, קאַמפּס־לידער, האָט זיך פאַרענדיקט דער שול־יום־טוב, צו אַ וועלכן איך האָב ניט זוכה געווען אין מיינע קינדער־יאָרן.

נאָך אַ היימישער געזעגענונג מיט חברים פאַרלאָז איך באָברויסק — אויפן וועג קיין קיעוו, אָדעס, צום „יוג", ווי אַ מאָל.

ישראל יהושע זינגער

אין באָברויסק - 1927

נישט איין מאָל האָבן יידן ליב צו טרעפן, אין וואַגאָן, מיין באַשעפטיקונג. פאָרנדיק איבער שטעט און שטעטלעך אין פוילן, לייגן מיר יידן פאַר פאַר־שידענע געשעפטן. טייל נעמען מיך אָן פאַר אַ האַנ־דלס־אַגענט, טייל פאַר אַ פּוטער־סוחר, אַנדערע פאַר אַ לעדער־סוחר. אין באָברויסק האָט מען מיך כסדר אָנגענומען פאַר אַ האָלץ־מענטש.

— אַ ליעסניק? — האָט מיך דער באַלעגאָלע געפרעגט, פירנדיק מיך אין האָטעל.

דאָס זעלבע איז געווען אינעם פּריוואַטן האָטע־לעכל אויף הירש לעקערט־גאַס. — אַ „ליעסניק״?

— אַ צימער וועל איך קריגן ביי אייך?

— אפילו צוויי — ענטפערט דער אייגנטימער, אַ ייד מיט אַ פּנים פון אַ יורד, וואָס טוט זיך אָן פּראָלעטאַריש — אין שטיוול און אין אַ קעפּקע.

— נישטאָ קיין געסט?

— פון וואַנען זאָלן זיין? — פרעגט דער ייד צוריק — אַ מאָל פלעגט מען אַ סך קומען אין באָב־רויסק. פון דאַנען פלעגט גיין אַ סך האָלץ קיין אויס־לאַנד. אויסלענדער פלעגן קומען, אַ מאָל פלעגן קומען פּריצים אין געריכט, הויכע טשינאָווניקעס. היינט זענען נישטאָ קיין פּריצים, נישטאָ ווער ס׳זאָל קומען פירן פּראָצעסן, און טאָמער קומט שוין יאָ אַ „סאָוויעטסקי סלוזשאַשטשי״, איז ער אַן אָרעמאַן, קוים וואָס ער האָט אויף הוצאות, און מען פאַרדינט נישט קיין געלט.

אויף דער ברייטער הויפּט־גאַס, וואָס ווי אומעטום הייסט זי אָדער „קאַרל מאַרקס״, אָדער „רעוואָלוציאָנ־נאַיאַ״, אָדער „סאָוויעטסקאַיאַ״, אָדער „לענינאַ״, שפּאַ־צירן אַרום יידן ליידיקגייער און שמעקן מיט די נעזער אַ פאַרדינסטל, נאָר צוגיין פרעגן פרעגט מען נישט. נישט צו יעדן קען מען צוגיין פאַרלייגן געשעפטן. אַ מאָל פלעגט מען צו אַ ייד קענען צוגיין, מיט אַ ייד איז מען געוועזן זיכער. „אַז מען הייסט מענדל, מעג מען עסן פון זיין פענדל״.

היינט איז מענדל נישט מער קיין זיכערער מענטש. מענדל קען זיין אַ פאַרברענטער קאָמוניסט, אַ קאָנ־טראָלאָר, אַן אַגענט, און מען דאַרף זיין פאָרזיכטיק.

אַ ייד מיט אַ פּנים פון אַן איוואַן, אַ שכן פון מיין האָטעל, כאַפּט מיט מיר אַ שמועס.

— נישט גוט — זאָגט ער — אונדזערן אַ מענטש, אַ „ניעטרודאָוואָי״, מ׳האָט נישט קיין „פּראַוועס״ און מיט די קינדער איז שווער אין די שקאָלעס.

אַלע קלאָגן זיך דערויף, אַלע סוחרים, קרעמער, לופט־מענטשן, וואָס זייערע קינדער נעמט מען אָן מיט שוועריקייטן אין די שולן, איבערהויפּט אין די העכערע שולן.

— טאָמער איז נאָך דאָס ווינציק — זאָגט מיין באַקאַנטער — לערנט מען נישט קיין רוסיש.

— וואָס דען לערנט מען?

— יידיש. איר הערט אַן עסק?

— אָבער רוסיש לערנט מען דאָך אויך דאָרטן!

— יע, נאָר מערסטנס לערנט מען אין זשאַרגאָן.

— וואָס זשע איז דער אומגליק?

— וואָס הייסט? וואָסער תכלית איז דאָס?

שילער פון יידישע שולן נעמט מען אָן אומעטום. פאַראַן, אויסער דעם, יידישע טעכניקומס, פּעדאַגאָגישע פאַקולטעטן, אָפּטיילונגען ביי די אַלגעמיינע אוניווער־סיטעטן. מיט יידיש קען מען ווערן אַ טעכניקער, אַ באַאַמטער, נאָר יידן לעבן נאָך אַלץ מיטן אַמאָליקן תכלית.

— וואָס וועט זיין דער תכלית?

— וואָס זשע טוט איר מיט די קינדער?

— זיי לערנען אויף „ביעלאָרוסקי״.

— נו און ווייסרוסיש איז מער תכלית?

— אויך נישט.

— פאַר וואָס זשע שיקט איר די קינדער אין די ווייסרוסישע שולן, נישט אין די יידישע?

— טאַקע אויך שלעכט, נאָר אַלץ בעסער ווי יידיש.

— פאַר וואָס?

— איך ווייס? — ווייסרוסיש פאַרשטייט מען כאָטש נישט.

— וואָס זשע איז די מעלה דערפון?

—דאַרף מען כאָטש לערנען. יידיש פאַרשטייט מען, צו וואָס זשע לערנען?

✶

סך־הכל עטלעכע טריט ווייטער, און אַן אַנדער וועלט.

איך קום אַריין אין הויז פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראייניגן. מען פירט מיך אַריין צום פאָרזיצער פון אַלע פּראָפעסיאָנעלע פאַראייניגן אין באָברויסק און גאַנצן קרייז.

אַ קאַבינעט אַ גרויסער, אַ ברייטער. אַ מאַשי־ניסטקע קלאַפּט אויף דער מאַשינקע, באַאַמטע גייען אַריין און אַרויס מיט פּאַפּירן. דער טעלעפאָן קלינגט.

דער פאָרזיצער איז אַ יונגער שיין־געבויטער, פולבלוטיקער יונג, איינער פון די יידישע שוואַרץ־האָריקע, שוואַרץ־אויגיקע בחורים, וואָס די ענערגיע שפּראָצט פון זיי פון אומעטום, פון די אויגן, פון די האָר, פון די שלאַנקע פיס, פון יעדער ריר און באַ־וועגונג.

— פון אַ מענשעוויסטישער צייטונג? — פרעגט ער מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל — זאָל זיין אַזוי... איר ווילט וויסן וועגן די אַרבעטער, ביטע.

ער נעמט אַרויס פּעק פּאַפּירן, סטאַטיסטישע צי־פערן, ליסטעס און לייענט פאָר:

באָברויסקער קרייז האָט 20.000 אַרבעטער; באָב־רויסק אַליין ציילט 8.000 אַרבעטער. יידן־אַרבעטער בילדן אין באָברויסקער קרייז 36 פּראָצענט. די אַרבעט ביי אונדז ווערט געפירט אין דער שפּראַך, אויף וועל־כער עס רעדט די מערהייט אַרבעטער אויף רער פאַבריק. ביי די שניידער, טאַבאַק־אַרבעטער, פאַרניר־אַרבעטער, לעדער־אַרבעטער, שאַכטל־מאַכער אאַ״וו ווערט די פּראָפעסיאָנעלע אַרבעט געפירט אין יידיש. ווו די מערהייט איז רוסן, — אויף רוסיש, אָבער אומעטום קאָן יעדער, אפילו עמעץ פון דער מינדער־הייט, אַרויסטרעטן אין זיין שפּראַך.

ער קלינגט אָן, הייסט זיך דערלאַנגען עטלעכע אַקטן און ווייזט מיר ווי איינע און די זעלבע אינסטי־טוציע, דער ראַט פון די פּראָפפאַראיינען פירט זיין אָפיציעלע אַרבעט אין עטלעכע שפּראַכן — אין רוסיש, ווייסרוסיש, יידיש, פויליש.

— אין טייל ערטער — זאָגט ער — מוז מען אפילו קעמפן ביי יידישע אַרבעטער פאַר יידיש. — זיי רעדן שלעכט רוסיש און ווילן נישט יידיש — קאָ־מעדיאַנטן!.. אָבער מיר פירן דורך ווי די מערהייט וויל.

די ידיעות זיינע גיט ער פּינקטלעך, געגוי, ווי ער וואָלט דאַרפן אָפּגעבן אַ באַריכט.

— מיר האָבן אַ סך יידן אַריינגעצויגן אין די פאַבריקן — זאָגט ער — מאַסן מיידלעך, פרויען, וואָס פלעגן זיך אַרומשלעפּן מיט קאָשיקעס, געהאַנדלט, אַרבעטן איצט אין די פאַבריקן און זענען צופרידן.

נאָך די אָפיציעלע געשפּרעכן רעדן מיר זיך אַזוי אַ ביסל דורך, און איך זע אין דעם ענערגישן יידישן בחורעץ גאָר אַן אינטערעסאַנטן מענטש.

ווייזט זיך אַרויס, אַז אָט דער דאָזיקער באַאַמטער, וואָס פירט אַן מיט אַזאַ פאַראַנטוואָרטלעכן פּאָסטן, וואָס מוז פירן זיין אַרבעט אין עטלעכע שפּראַכן, אין רוסיש, ווייסרוסיש און יידיש, איז סך־הכל מיט זיבן יאָר צוריק, נאָך אין 20סטן יאָר, געווען אַ פּשוטער שמיד, וואָס האָט זיך נישט געקענט אונטערשרייבן.

— אַלמאי זאָל איך זיך שעמען — זאָגט דער שיינער געזונטער יונג — דער טאַטע מיינער האָט אויך נישט געקענט, און מיך האָט ער נישט געלערנט...

נאָר מיט אים איז געשען אַ צופאַל — איין מאָל, ווען אַ פרעמדע אַרמיי איז געשטאַנען אין מינסק, ווו ער האָט געוווינט, האָט אים אַ זעלנער געטאָן אַ פּאַטש אומזיסט און אומנישט, בלויז דערפאַר, ווייל ער איז אַ ייד, און דער שמיד האָט באַשלאָסן נקמה נעמען. ווי נאָר די באָלשעוויקעס זענען צוריק אַריין אין שטאָט, איז ער אַריינגעטרעטן צו זיי אין דער אַרמיי, כדי צו שלאָגן די, וואָס האָבן אים געפּאַטשט אומזיסט און אומנישט.

גאַנצע צוויי יאָר איז ער געווען אין דער אַרמיי, געווען אויף די פראָנטן. דאָרטן, אין דער אַרמיי, האָט ער דאָס ערשטע מאָל גענומען אַ פען אין האַנט און מיט דעם גאַנצן ברען פון אַ פּשוטן בחור, אַן עם־הארץ, גענומען זיך צו לערנען.

איצט איז ער דער פאָרזיצער פון די פּראָפעסיאָ־נעלע פאַראיינען און טוט זיין זאַך גלענצנד. ער האָט אונטער זיך אַ גאַנצן פּערסאָנאַל מיט מענטשן, מיט אינטעליגענטן, אַלע רעכענען זיך מיט אים, שעצן אים און האָבן פאַר אים מורא.

עס איז באמת צו באַוווּנדערן, ווי אַזוי אָט דער דאָזיקער שמיד אַרבעט. אַלץ געדענקט ער, אַלץ ווייסט ער, אין אַלעמען אָריענטירט ער זיך, אין פאַרלויף פון אַ קורצער צייט האָט ער זיך שוין אויסגעלערנט די אָפיציעלע שפּראַך, ווייסרוסיש, און ער רעדט גאָר פליסיק.

— איר רעדט דאָך ווי אַן אמתער וויסרוס — זאָג איך אים.

— אַז מען דאַרף — זאָגט ער — ס'איז דאָך ווייסרוסלאַנד...

צווישן די פאַרשידענע פּראָפעסיאָנעלע פאַראייניגן איז אויך פאַראַן אַ פאַראיין פון קאָפּמענטשן, — פון דאָקטוירים, אינזשעניערן און אַנדערע. אָט זיצט טאַקע איינער אַזאַ געבילדעטער און פירט מיטן פּאַרזיצער אַ פּראָפעסיאָנעלן געשפּרעך. דער מינסקער שמיד אָריענטירט זיך אין אַלע העכערע מאַטעריעס. און מיט וויפל טאַקט און שכל ער באַציט זיך צו די דאָק־טוירים און אינזשעניערן.

— נישט גוט — זאָגט ער מוסר דעם געבילדעטן פאַרשטייער — איר מוזט אָפּהאַלטן מער באַראַטונגען...

ער ווייסט, אַז מיט שוסטערס און שניידערס איז בעסער צו אַרבעטן. אינטעליגענטן קומען נישט אַזוי פיל אויף באַראַטונגען. אָבער ער ווייסט אויך, אַז מען מוז האָבן די אינטעליגענץ.

— איצט — זאָגט ער מיר — וועל איך זיך באַמיען, מען זאָל מיך באַפרייען פון דער אַרבעט. איך ווייל אָנקומען אין „וווז" (אוניווערסיטעט), אָבער איך גלייב נישט, אַז מען זאָל מיך באַפרייען...

*

אַן אַנדער באַגעגעניש — שוין נישט מיט אַ בחור אַ העלד, נאָר מיט אַ געוויינלעך מיידל.

אַ קליינע איז זי, דאָס מיידל, מיט וועלכער מ'באַ־קענט מיך, אַ נישט אַנזעעוודיקע און פון אַ „נישט מיוחסדיקער" אָפּשטאַמונג. אַז סך־הכל איז דער טאַטע אירער נישט קיין שוסטער, נישט קיין שניידער, נישט קיין פויער, נאָר אַ סוחר, נעבעך. נאָר זי אַליין האָט פונדעסטוועגן אַ פּאָסטן ביי דער רעגירונג אַלס אַגראַנאָמקע.

פון וואַנען איז איינגעפאַלן דעם מיידל פון אַ באַברויסקער סוחר צו נעמען זיך אַזש צו אַגראַנאָמיע, ווייסט איין גאָט אין הימל.

ווי ס'זאָל נישט זיין, זי האָט זיך אויסגעלערנט לאַנדווירטשאַפט, גוט אויסגעלערנט, און באַקומען אַ פּאָסטן ביי דער רעגירונג אין דער אָפּטיילונג פון לאַנדווירטשאַפט.

גייט זיך אַרום אָט דאָס דאָזיקע יידישע מיידל פון באַברויסק איבער אַלע דערפער און דערפלעך און לערנט ווייסרוסישע פויערים ווי אַזוי צו אַקערן ערד, ווי אַזוי צו זייען ווייץ, באַאַרבעטן גערטנער, פלאַנצן סעדער און אומגיין אַרום בהמות.

אַ קליינעם פאַרדינסט האָט זי, דאָס מיידל, 70—80 רובל אַ חודש, נאָר אַרבעטן אַרבעט זי גאַנצע טעג און נעכט. נישט אַלע מאָל קריגט מען אַ פערד און וואָגן אַרומצופאָרן איבער די דערפער, נעמט דאָס מיידל, די אַגראַנאָמקע, אַ פּאָר שטיוול אויף די פיס, אַ טיכל אויפן קאָפּ און גייט צענדליקער קילאָמעטער צו פוס איבער די פאַרוואָרפנסטע ערטער.

— גוטמאָרגן, חבר! — באַגריסט זי דעם פויער — וואָס מאַכט די קו? ווי זעט אויס דער סאָד? וואָס הערט זיך אויפן פעלד?

פויערים פאָלגן אָט דאָס קליינע יידישע באַברויס־קער מיידל, וואָרעם ווער דען ווייסט אַזוי גוט ווי זי אין מיסטיקן פעלדער, אין אויסראָטן ווערעם פון די סעדער, אין זייען, אַקערן און שניידן?

קומט צו מיטאָג, שטעלט די פויערטע אַוועק אויף דער באַנק אַ גרויסע שיסל מיט קאַרטאָפל און חזיר־גריוון פאַר דער גאַנצער פאַמיליע, טיילט יעדן אַ היל־צערנעם לעפל און אויך איין לעפל פאַרן גאַסט. זיצט די גאַנצע פאַמיליע, שעפּט פון דער גרויסער שותפות־דיקער שיסל, און דאָס יידישע מיידל פון באַברויסק האַלט מיט.

און דערנאָך הילט זי זיך איין אין לייוונטענעם רעגנמאַנטל און גייט פון דאָרף צו דאָרף, קריכט איבער וועגן און טאָלן, איבער זומפּן און בלאָטעס, אין שנייען און רעגנס. און קומט אָן די נאַכט, גייט זי אַריין צו אַ פויער און נעכטיקט איבער אין שייער היי, אָדער אויף דעם גרויסן אויוון, אָדער גאָר אויף דער האַר־טער באַנק, די שטיוול אונטערגעלייגט צוקאָפּנס...

*

ניין, נישט אַלע זענען אַרבעטער אין באַברויסק, און נישט אַלע זענען איינגעאָרדנט.

ביי דער יידענע, ווו איך האָב געגעסן מיטאָג, אַ געוועזענע גבירטע פון שטאָט, איז אומעטיק, דער זון אירער זיצט און לערנט זיך אין שטוב. אין קיין הויכשול נעמט מען אים נישט אַן צוליב זיין בור־זשואַזער אָפּשטאַמונג, און די מוטער זיינע איז פאַר־צווייפלט:

— וואָס טוט מען מיט אים? — ווי אַזוי קאָן ער זיך דערשלאָגן צו אַן אַרבעט?..

די גרעסטע שטרעבונג איז, ער זאָל קאָנען ווערן

אַ מיטגליד פון אַ פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין, ווערן אַן אַרבעטער, אָבער ווי אַזוי קומט מען דערצו?

דאָס איז די גרעסטע זאָרג. עס וואַקסט אונטער אַ דור, אַ נייער דור, וואָס שטרעבט צו לערע, אַרבעט, אַ דור, וואָס פילט מיט די באָלשעוויקעס, האָט פיינט די בורזשואַזיע, איז דורך און דורך פּראָלעטאַריש, און קיין אַרבעט באַקומט ער נישט. די גרעסטע זאָרג פון טאַטעס איז, וואָס טוט מען מיט די קינדער? ווי אַזוי מאַכט מען זיי פאַר „טרודאָוויע"?

מען ציט אַ סך אַריין אין דער אינדוסטריע, אָבער די אינדוסטריע איז קליין. די גרעסטע אינדוסטריע אין רוסלאַנד איז דערווייל — קינדלען. די שטעט וואַקסן, קינדער וואַקסן אונטער, און וואָס טוט מען מיט זיי?

— שלעכט — קלאָגן זיך טאַטעס פון די נישט־אַרבעטנדיקע עלעמענטן — ביטער, מען נעמט נישט אונדזערע קינדער אין שול, נישט אין פאַבריק, נישט אין דער אַרמיי — כאָטש וואַרף זיי אין טייך.

איין ייד האָט דווקא געוואָלט ביי מיר פועלן, אַז ענגלאַנד און אַמעריקע זאָלן דאָ מאַכן אָרדענונג. אַז איך האָב דעם ייד געזאָגט, אַז ענגלאַנד און אַמע־ריקע האַלטן נישט דערביי, איז ער מיר געוואָרן אַ דם שונא.

— וואָס זשע — האָט ער געשריגן — זיי ווילן טאַקע אַזוי לאָזן הפקר אַ וועלט?

און איינער אַ ייד האָט דערקלערט מיר מיט יאוש, אַז די אַלטע וועלט מוז אויסשטאַרבן, ווי דער דור פון מדבר, וועלכן מ'האָט נישט געקענט אַריינפירן קיין ארץ־ישראל.

— איר פאַרשטייט — האָט מיר דער ייד געזאָגט מיט אַ גמרא־ניגון — „זיי" האָבן פיינט אַלטע, זיי ווילן פון אונדז, אַלטוואַרג, פטור ווערן. די יונגע האָבן זיי ליב און זיי האָבן ליב נאָר די יונגע.

אין דעם יידס ווערטער איז פאַראַן אַ סך אמת. די יונגע זענען טאַקע מערסטנס צופרידן. פונקט ווי אין אַמעריקע, איז אַלטקייט אין רוסלאַנד איצט נישט קיין כבוד. דער יונגער־מאַן האָט דעם קלוב, פאַר־שטעלונגען, לעקציעס, צייטונגען, קורסן. אים איז פריילעך. אפילו עולם־הזה האָט ער פאַר גראָשנס. דער בופעט אין קלוב איז אַ ביליקער און אפילו דער יונגער נישט־אַרבעטער־עלעמענט איז נישט אַזוי מרה־שחורהדיק. ער באַמיט זיך צוצופּאַסן, פּראָלעטאַריזירן זיך. דער עלטערער עולם איז אומעטיק. קיין געשעפטן מאַכט מען נישט. קיין ששי אין שול, ווי אַ מאָל, קריגט מען אויך נישט (ס'איז נישט דער אַמאָליקער ששי). קיין אָפּשיי פאַר זיין ווייסן קאָפּ און באָרד אויך נישט. קיין איבעריקן כבוד פון די קינדער אַוודאי נישט — וואָס זשע האָט ער?...

*

פאַר מיין אָפּפאָרן פון באָברויסק זענען געקומען צו מיר עטלעכע יידישע לערער און איינגעלאַדן מיך, איך זאָל האַלטן אַ פּאָרטראַג וועגן דער יידישער לי־טעראַטור און קולטור־לעבן אין אויסלאַנד.

מיר האָט זיך נישט שטאַרק געגלוסט, נאָר די לערער האָבן דורכויס געוואָלט הערן אַ גרוס פון יידישן קולטור־לעבן.

— מיר זענען נייַנציק יידישע לערער — האָבן זיי געזאָגט — און איר פאַרשטייט אַליין, ווי אונדז אינטערעסירט די יידישע ליטעראַטור און קולטור אין אויסלאַנד.

עס איז געבליבן, איך זאָל מאַכן אַ שמועס מיט די לערער. שפּעטער איז געקומען אַ לערער אַ קאָמוניסט און געבעטן, אַז דער שמועס זאָל זיין נישט נאָר מיט די לערער, נאָר אויך מיט די יידישע קולטור־טוער.

עס איז געבליבן אַזוי. צו מאָרגנס האָט מען מיך איינגעלאַדן אין דער יידישער סעקציע. אַ בלאַסער יונגער־מאַן איז געזעסןביים טיש און נעבעך גע־האָרעוועט ביים שרייבן אַן אַרטיקל אין ווייסרוסיש פאַר אַ צייטונג. ער האָט אַוועקגעלייגט די פּען און זיך פאָרגעשטעלט.

— אפשר וועט איר לייענען שוין פאַר די יידישע אַרבעטער אויך?

— אָבער איך דאַרף אייך אויפמערקזאַם מאַכן, אַז איך בין אַ מיטאַרבעטער פון „פאָרווערטס".

— איר וועט דאָך רעדן וועגן ליטעראַטור!

— וועגן יידישער ליטעראַטור, פּרעסע, שול, טעאַטער.

— גוט, מיר בעטן אייך.

אַז מען האָט מיך געבראַכט שפּעטער אין קלוב פון די בויאַרבעטער, וואָס איז אַ מאָל געווען אַ בית־מדרש, איז געווען פול געפּאַקט, מערסטנס מיט יוגנט.

איך האָב נישט דערציילט קיין נייס. איך האָב בלויז דערציילט, ווי אַזוי עס זעט אויס די יידישע ליטעראַטור, פּרעסע, שול, טעאַטער. מען האָט גע־שלונגען די ווערטער. יעדעס בוך, וואָס איך האָב אויס־

גערעכנט, איז געווען אַ נייס. פון אַשס „כישופמאַ־כערין פון קאַסטיליען", „קידוש השם", „מוטער" א. אַנד. האָט מען קיין מאָל נישט געהערט. פון מערסטנס יידישע ביכער, וואָס זענען דערשינען אויסער רוסלאַנד פון דער רעוואָלוציע ביז איצט, אויסער קליינע אויס־נאַמען, ווייסט מען נישט. די לערער זענען געזעסן מיט אָפענע מיילער.

— אָך, ווען מיר האָבן די ביכער — האָבן זיי געזאָגט — אַ גליק וואָלט דאָך דאָס געווען. מיר האָבן אַבסאָלוט נישט וואָס צו לערנען אין די העכערע קלאַסן. שטענדיק די עטלעכע אייגענע שרייבער און איבערזעצונגען פון רוסיש. די געציילטע עקזעמפּלאַרן פון „אויסלענדישע" ביכער, וואָס פאַלן אַריין, ליגן אין די רעדאַקציעס.

צוזאַמען מיט דער אַנטציקונג פון דער לערער־שאַפט, האָט אָנגעהויבן וואַקסן דער אומרו אין זאַל צווישן דער יוגנט, צווישן די בחורישע קעפּקעס און מיידלשע טיכלעך.

איך האָב דערציילט, אַז אין צפון־ און דרום־אַמע־ריקע פאַרשפּרייט זיך די יידישע פּרעסע אויף העכער דריי מיליאָן יידן אין אַ זיבן הונדערט טויזנט עקזעמ־פּלאַרן, אין פּוילן איז דער טיראַזש פון דער יידישער פּרעסע העכער הונדערט טויזנט עקז. און אין סאָ־וויעטן־רוסלאַנד צעגייט זיך די יידישע פּרעסע קוים ביז דרייסיק טויזנט עקז.

איבערן זאַל האָט געזשומעט ווי אין אַ בינשטאָק.

— וואָס לאָזט מען אים רעדן? — האָבן זיך געהערט שטימען.

— רעדט! רעדט! — האָבן שטימען איבערגע־ריסן — מיר ווילן הערן!

איך האָב ווייטער גערעדט.

— איר האָט אויפגעטאָן דאָ וווּנדער. הונדערט און פופציק טויזנט יידישע קינדער לערנען אין יידישע שולן. איר האָט געשאַפן יידישע פאַקולטעטן, טעכני־קומס — אָבער אין דער זעלבער צייט טוט איר אַ זינד קעגן דער יידישער ליטעראַטור. איר לערנט אין די שולן נאָר פון די אייגענע שרייבער כמעט. די שילער פון אייערע שולן לערנען געאָגראַפיע און אַריטמעטיק אין יידיש און בעלעטריסטיק מוזן זיי לייענען אין רוסיש. די יידישע ליטעראַטור לאָזט איר צו זיי נישט צו, אַחוץ עטלעכע אייגענע — מיט איין האַנט בויט איר און מיט דער צווייטער צעשטערט איר...

— שווייגט! — שרייען קולות — קאָנטרעוואָ־לוציע — שווייגט!

— גערעכט! גערעכט! — רייסן איבער אַנדערע — ביטע זייער, רעדט!

איך האָב גערעדט, אָנגעוויזן אויף אַלעם גוטן און אַלעם שלעכטן, און מען האָט מיך פונדעסטוועגן נישט געלינטשט, נישט אָפּגעשיקט אין „געפּעאו" און נישט באַוואָרפן מיט שטיינער.

מען האָט נאָר געפירט מיט מיר דיסקוסיעס דער־נאָך, אַ ביסל היסטעריש, איבערהויפּט די מיידלעך, אָבער אָן סכנות. און קוויטלעך האָט מען מיר אָנגע־וואָרפן אין די הונדערטער — ווי עס געפעלט מיר די רויטע אַרמיי? און וואָס זאָג איך וועגן שלום אַשס בריוו צו פּילסודסקין? און וואָס איז מיין מיינונג וועגן פּראָלעטאַרישער קולטור? און צי בין איך אַ מענ־שעוויק?

פאַרשטייט זיך, אַז דער זעלבער אָנפירער פון דער יידישער סעקציע, וואָס האָט מיך איינגעלאַדן צו לייענען, כאָטש איך האָב אים דערציילט וועגן מיין מיטאַרבעטערשאַפט אין „פאָרווערטס", איז דערנאָך אַרויסגעטרעטן קעגן מיר, דעם „פאָרווערטס"־מיט־אַרבעטער, מיט גרויסע טענות און געשרייען פאַר מיין חוצפּה אא"וו.

אָבער מען דאַרף אים נישט נעמען פאַר אומגוט. ער האָט זיך געמוזט ראַטעווען. ער איז פון דעסטוועגן געווען גענוג טאָלעראַנט, מיר צו לאָזן דערקלערן פאַרן עולם, אַז איך האָב וועגן מיין „פאָרווערטס"־מיטאַרבעטערשאַפט דערציילט און אויפמערקזאַם גע־מאַכט.

שפּעטער האָבן מיר לערער און ביבליאָטעקאַרן גערעדט.

— עס וועט זיך מוזן ענדערן — האָבן זיי זיך אַליין געטרייסט — די לעזער פאָדערן „אויסלענדישע" ביכער. פאַלט אַריין אַן עקזעמפּלאַר, צערייסט מען אים שיער נישט.

באַקאַנטע האָבן באַוווּנדערט מיין „העלדישקייט", מיין „וואַגונג". ווער ווייסט, צי איך טראָג נישט אַ מאָל די פּירער פון שטאָט אויף מיין געוויסן?

אסתר פלדמן

ביקור בבתי־ספר במחוז בוברויסק (1934)

לימודי באספירנטורה נמשכו כסדרם. הגיעה השעה לחלוקת הנושאים לדיסרטציות. לאחר דיונים ממושכים הוחלט לקבוע לי כנושא: „מצב המורה בבית־הספר היסודי היהודי". תחילה היה עלי לערוך תכנית ולהגישה לפרופסור שאליו הוצמדתי. אחרי־כן צריכה הייתי לבסס את החלק העיוני בנסיון מעשי בבתי־ספר יסודיים יהודיים. מנין אקח בתי־ספר כאלה? במוסקבה ובשאר ערי הרפובליקה הרוסית רספס"ר לא נמצאו. בחיפושי אחרי החומר הדרוש לי נאלצתי לנסוע לבילורוסיה, שם עוד הוסיפו להתקיים בתי־ספר יהודיים.

אור ליום 9 בדצמבר 1934 הגעתי למינסק. בבית־המלון לא נמצא, כמובן, חדר פנוי. בבוקר הופעתי עם צר־השליחות שלי במחלקת החינוך המחוזית. בקושי הצלחתי למצוא בית־ספר יהודי. התברר, שמנהלו הוא מכרי הטוב מימי עבודתי בקיוב מפיו שמעתי על מצבו העגום של בית־הספר. מה רבים היו הקשיים הכרוכים בהחזקתו המלאכותית של בית־ספר כזה! תלמידיו לא היו להם שום סיכויים לעתיד. מוסדות חינוך גבוה בשפה היהודית לא היו בנמצא. עם זאת לא ניתן לילדים ללמוד את תולדות העם היהודי, כי מקצוע כזה לא נכלל בתכנית הלימודים. אולי היה טעם לקיים בית־ספר בעברית; בתי־הספר ביידיש — לא היה להם שום טעם. אל מסקנה זו הגעתי תחילה בדרך עיונית, והנה מצאתי לה ביסוס בעובדות. ההורים סירבו לשלוח את ילדיהם לבתי־ספר אלה. אף־על־פי־כן חייבת הייתי לכתוב עבודת־מחקר על נושא זה שאין בו תועלת. המנהל יעצני לצאת אל המחוז ולהתבונן בבתי־הספר המקומיים באזורים שבהם עדיין היתה יידיש השפה השלטת.

לפי עצתו יצאתי למחוז בוברויסק. מסילת־הברזל לא הגיעה לשם ונאלצתי לנסוע בעגלה. העיירות היהודיות שכנו ממש על הגבול. בבתי היהודים היו החדרים מושכרים לאנשי־צבא. כל אדם חדש היה מעורר חשד. בעלי־הבית שלי, זקן וזקנה, חששו להכני־סני לביתם. הם שאלו מיד, מה מטרת בואי. הזקנה לא האמינה, כמובן, לדברי; היא חשבה שאני איזו מפקחת או מנהלת. היא מיהרה להודיעני, שנכדיה לומדים ב„חדר" ואחד מהם, המתקרב לגיל בר־מצוה, כבר יודע את כל התורה בעל־פה. הזקן הפסיק את שטף דיבורה; הוא הבין, כנראה, שדיבורים כאלה מסכנים גם אותם וגם את ה„חדר". אולם אני התעניינתי דווקא בשאלה זו, ועד מהרה התברר לי, כי בכל העיירות קיימים „חדרים" וכמעט כל ילדי היהודים לומדים בהם.

במחלקת החינוך המחוזית חזרו והצהירו לפני כי בברית־המועצות זכאים כל העמים לקיים תרבות לאומית וחינוך לאומי משלהם. עצם הופעתי גרמה שם להתרגשות בין הפקידים; דומה, שגם הם סבורים היו, כי אני איזו מפקחת, והתאמצו להסתיר מעיני כל מה שאפשר היה להסתיר.

לא רציתי לבוא אל בתי־הספר במפתיע ולכן הייתי מודיעה מראש על מועד בואי והמנהלים היו משליטים איזה סדר. אף־על־פי־כן לא יכלו להסתיר את המצב האמיתי בבתי־הספר. הכיתות היו ריקות למחצה: מעשרה עד חמישה־עשר תלמידים לכיתה. בואי היה מטיל מבוכה כזאת בקרב המורים, עד שהיו מתבלבלים בפתרון שאלות חשבון. אני אספתי את מחברות הילדים על מנת שאוכל להשתמש בהן בעבודת המחקר שלי בעתיד.

רושם טוב יותר עשו עלי בתי־הספר המקצועיים לנערות. שם הורו בעלי מקצוע מנוסים, כל אחד במלאכתו. הנערות למדו בעיקר גזירה ותפירה וגם לימודים כלליים. בתי־ספר אלה אמנם לא נכללו בתחום המחקר שלי ואף־על־פי־כן ביקרתי בהם ואספתי עליהם חומר.

בדרך כלל נצטייר לפני המצב בעיירות כעגום למדי. בתי־הספר לא היה להם סיכוי לקיום של ממש. הנוער בעיירות התאמץ להיטמע ודיבר רוסית עילגת. מאידך גיסא ניסו הזקנים לעצור את תהליך הטמיעה, בעיקר על־ידי חינוך דתי וקיום מנהגי המסורת. נישואי תערובת היו טראגדיה שפקדה כמעט כל משפחה. בשכנות לביתי גרה בת יחידה יפהפיה, חברת קומסומול. שם, בקומסומול, התידדה עם צעיר רוסי שהתאהב בה. הוריה לא הסכימו בשום אופן לזיווג זה ואיימו על הבת שיסעו מן העיירה לכל אשר תשאם

הרות, ובלבד שלא יראו ב„נישואי־קלון" אלה. האביר בן העשרים הכריז באזני אהובת נפשו, שאם לא תינשא לו, יאבד עצמו לדעת בו במקום. הנערה, בעלת לב יהודי, הסכימה להינשא לו נגד רצון הוריה. כעבור חצי שנה החל הבחור להשתכר ולהכות את אשתו הצעירה. לבסוף נכמרו רחמי ההורים על הבת; הם החזירו אותה אל ביתם, יחד עם התינוק, ואילו הבחור נעלם והתחמק מתשלום המזונות.

עובדות רבות ממין זה נודעו לי בעיירה הזאת. כך נצטיירה לפני העיירה הזאת. כך נצטיירה לפני העיירה היהודית בבילורוסיה בירידתה ובהתנוונותה.

(מן הספר „כלא בלי סוגר", ת"א תשכ"ד)

צ. דולגופולסקי

בתי־הספר היהודיים בבוברויסק

פגשתי את המנהל בחדר־משרדו החדש, שעוד לא נסתיים סידורו, כשהוא משוחח עם תלמיד. השיחה היתה, כנראה, חשובה מאד ועמדה להסתיים.

בית־הספר היהודי ע"ש סטאלין נבנה זה רק עתה. ועכשיו זקוק הוא לתשומת־לב רבה ולעזרה.

אבות ואמהות המובילים ילדים בידיהם צרים על משרד המנהל. הם באים כאן עם בקשותיהם וטענותיהם. סוף סוף נשארים אנו לבדנו. המנהל אומר: ממנהל בית־ספר נדרש שיכיר אישית כל ילד וילד, ואת הוריו של הילד. סברתי שקומיסר החינוך העממי ירצה להכירני אישית, את מנהל בית־הספר החדש בן עשר שנות הלימוד בבוברויסק. מתברר כי הקומיסר לחינוך אישר אותי מבלי שראַני.

אמנם, זו הפעם לא החטיא הקומיסר לחינוך את המטרה. מנהל בית־הספר החדש ע"ש סטאלין בבוב־רויסק, החו' חיניץ', שייך למתקדמים שבמורים היהודים ברוסיה הלבנה. הוא הקים בליוּבאן בית־ספר יהודי בן שבע שנים.

בית־הספר בן עשר שנות לימוד ע"ש סטאלין בבוברויסק עלה למדינה 400,000 רובל ונבנה תוך 3 חדשים. — — אנו עולים עם המנהל לקומה השניה, לכיתה השמינית. כשלושים ילדים, נערים ונערות, מברכים את פנינו בקימה, נקיים ומלבושיהם לא רעים. שלושת החלונות הנרחבים של הכיתה השמינית תופסים את כל הקיר השמאלי — אור רב יש כאן. הקירות צבועים בצבע שמן. מארבע פינות הגג מציצות נורות חשמל באבז'ורים של מאט. הכל חושב כאן מראש, הכל נעשה ביד מלאה ורחבה.

ביה"ס החדש ע"ש סטאלין נבנה במרכז הדרך הישנה (דער אַלטער שליאך). הדרך הישנה — זהו רחוב הדלות הבוברויסקאית, רחוב בעלי־המלאכה, שומרי היערות, מובילי הרפסודות, בעלי־העגלות, העמלים. על הגגות הישנים, המטולאים, מתיבשים להם בשמש גרעיני דלעת (ציטקע קירבעס), אולם מתחת לגגות גדל דור חדש הקשור באלפי חוטים בקומבינט העצום הבוברויסקאי, בבית־החרושת לתפירה, בכל מפעליה של העיר הסוציאליסטית.

בעת שחיניץ' מסיים את שיעורו בהיסטוריה יושבים כרבע מתושבי בוברויסק סמוך לספרי הלימודים שלהם. ב־27 בתי־הספר של בוברויסק לומדים עתה לא פחות מ־12 אלף תלמידים. 3000 ילדים של עמלים יהודים לומדים עתה בבתי־הספר היהודיים המשובחים, הנוחים, המוארים יפה של בוברויסק.

(„עמעס", 23.9.36)

מכתבו של אב

בבוברויסק נסגרו בעת האחרונה הקבוצות היהו־דיות בגני־הילדים. כך, למשל, העבירו בשנה שעברה את העבודה בגני־הילדים מס' 2 ומס' 16 לרוסים ובילורוסים (בגן־הילדים מס' 16 נשארה רק קבוצה יהודית אחת...). עוד יותר בלתי־נסבלת היא העובדת שמצאה לה מקום בגן־הילדים מס' 11, סמוך לבית־החרושת לתפירה ע"ש דזרז'ינסקי. המנהלת ריווינה משתדלת בכל כוחה למען סגירת הקבוצה היהודית

בגן. לשם כך היא פשוט מסיתה את ההורים, החו׳ בלברובה, אם של ילד המדבר בביתו אך ורק אידיש, הפועל סוידער, אביו של ילד המדבר אך ורק אידיש, להגיש הודעה שהם רוצים כביכול, שהילדים ילכו לקבוצות הרוסיות. מהראשון בפברואר נסגרת הקבוצה היהודית. בבית־החרושת לתפירה עובדים למעלה מ־400 פועלים יהודים. במקום לנהל פעולת חינוך תרבותית ולהסביר להורים את היעילות שישנה בחינוך הילדים בשפה בה קל להם יותר להשתמש, הולכים בדרך ההתנגדות הקלה ביותר. גם מנהל מחלקת החינוך המחוזית הח׳ מורוזוב והמפקחת של מחלקת גני־הילדים הח׳ סלוצקאיה אינם מודאגים כלל וכלל מסגירת הקבוצות היהודיות בגני־הילדים.

(„עמעס", 27.5.37)

סאָניע מייזנער

יידישע־סאָוויעטישע שולן אין באָברויסק

ווען די גרויזאַמע דייטשישע חיילות האָבן אין 1939 אָנגעהויבן זייער מאַרש איבער אייראָפּע, זיינען מער ווי העלפט מיטלשולן און שולן אין באָברויסק געווען יידישע: אומגעפער ¾ פון אַלע יידישע קינדער אין באָברויסק און סביבה האָבן זיך געלערנט דאָ אין די יידישע שולן.

יידיש איז געווען די הויפּטשפּראַך. פון 1טן קלאַס ביזן 7טן איז געווען ניט קיין פולע מיטלשול; פון 8—10 קלאַס איז געווען אַ פולע מיטלשול. אין צווייטן קלאַס האָט מען שוין געלערנט ווייסרוסיש און רוסיש. דייטש האָט מען געלערנט אַלס פרעמדע שפּראַך פון 6טן קלאַס.

אין די ייִנגערע קלאַסן האָט מען פיל געזונגען יידישע לידער, לידער וועגן דער נאַטור, וועגן דער העלדישער רויטער אַרמיי א. א. וו. די איינציקע יידישע פאָלקסליד, וואָס מען האָט געלערנט, איז געווען „אויפן פּריפּעטשיק ברענט אַ פייערל" — מיט דעם האָט מען אונטערגעשטראָכן ווי אַזוי עס האָבן זיך געלערנט קינדער אַמאָל.

די קינדער אין שול האָבן זיך דערצויגן קעגן שאָוויניזם, און דאָס וואָרט ציוניזם האָט מען ניט דערמאָנט.

רעליגיע איז אַ סם, כדי צו פאַרסמען די אַרבעטער. די קאַפּיטאַליסטן האָבן דאָס געדאַרפט אין רוסלאַנד און דאַרפן עס אויך איצט אין די קאַפּיטאַליסטישע לענדער צום פאַרטעמפן די מוחות פון דעם אַרבעטער־קלאַס, אַז מען זאָל אים קענען בעסער אויסנוצן. עס איז נישטאָ קיין אונטערשייד צווישן פעלקער, נאָר צווישן קלאַסן. אַזוי האָט מען מיט אונדז געלערנט.

אָבער באָברויסק איז פאָרט געווען אַ ריין יידישע שטאָט. און נאָך די אַלע אַנטירעליגיעזע לערעס און שווערקייטן האָט מען דאָך אין פיל הייזער אָפּגעהיט די יידישע טראַדיציעס און יום־טובים און אין אַ קליינער טייל משפחות איז מען אפילו געווען שטאַרק פרום.

איז דאָך דעריבער קיין וואונדער ניט, אַז דווקא אין די סדר־נעכט אָדער אַנדערע יידישע יום־טובים פלעגן איינגעאָרדנט ווערן אַנטירעליגיעזע אָוונטן. און אַזוי ווי אַלע יום־טובים זיינען געווען לערנטעג, דעריבער האָבן די קינדער געמוזט דעם טאָג קומען אין שול. איך, צום ביישפּיל, האָב ליב געהאַט די סדר־נאַכט. פלעג איך, און אויך פיל אַנדערע שילער, ספּעציעל קומען פריער אַהיים פרעגן די 4 קושיות און אויך העלפן זינגען די „חד־גדיא" לידער אין יידיש. דעם אינהאַלט פון דעם יום־טוב האָט זייער ווייניק ווער פון מיין דור פאַרשטאַנען. פיל קינדער פלעגן קומען הערן כל־נדרי אין בית־המדרש (ביי אונדז אין גאַס איז נאָך ביז 1941 געווען אַ בית־המדרש) און ביזן היינטיקן טאָג קען איך ניט פאַרשטיין, פאַרוואָס האָבן מיר זיך אַזוי צוגעהערט צו דער מעלאָדיע מיט אַזוי פיל אויפמערקזאַמקייט און מיט ציטערדיקע הערצער. מיר האָבן דאָך אין דעם גאָרניט פאַרשטאַנען. אפשר די טרויעריקע פנימער פון די באָבעס, זיידעס און עלטערן האָבן אויף אונדז געווירקט ? !

מיר האָבן געוווּסט, אַז סוכות בויט מען סוכות, אַז חנוכה עסט מען לאַטקעס און מען שפּילט אין געלט, ווייל קיין דריידלעך זיינען שוין דאַן ביי אונדז

ניט געווען. אַנדערע האָבן געוווּסט, אַז ל״ג בעומר שפּילט מען אין פייל און בויגן, אָבער פאַרוואָס? אַנ־דערע עלטערן אָדער זיידע־באָבעס פלעגן דערקלערן די קינדער דעם אינהאַלט פון אַלע יום־טובים, אָבער אַז מען האָט עס ניט געלערנט אין שול, פלעגט עס אין איין אויער אַריין און פון צווייטן אַרויס.

מיר האָבן פיל געלערנט וועגן שלום עליכם, מענ־דעלע, פּרץ, בערגעלסאָן — זייער ווייניק. אין די דרייסיקער יאָרן האָט מען פיל געלערנט די פּאָעמעס פון איציק פעפער, מאַרקיש, מאַרשאַק, איזי כאַריק.

עס פלעגן איינגעאָרדנט ווערן שלום עליכם־אָוונטן: פאַרשטעלונגען „טוביה דער מילכיקער״, „מאָטל פייסי דעם חזנס״. מען פלעגט אויך פאַרשטעלן אין שול „הערשעלע פון אָסטראָפּאָליע״, „די כישופ־מאַכערין״, „צוויי קוני לעמלעך״ און אַנדערע. די אַלע דערציילונגען, די אַלע פאַרשטעלונגען זיינען געווען, — דאָס האָב איך שוין דאַן פאַרשטאַנען — גוט דורכ־געזיפּט, דאָס הייסט, אַזוי באַאַרבעט, אַז עס זאָל זיך, חלילה, ניט אַריינכאַפּן אַ וואָרט, וואָס איז „טריף״ פאַר דער סאָוויעטישער יוגנט.

אין די יידישע שולן האָט מען אפילו ניט דער־מאָנט, אַז עס זיינען פאַראַן און עס זיינען געווען אַזוינע גרויסע שרייבער ווי ביאַליק, טשערניכאָווסקי, אַש, קאַצענעלסאָן, שמעוני און אַנדערע. מיר האָבן געלערנט גאַנץ פיל ווייסרוסישע ליטעראַטור און גראַמאַטיק.

די לערערין פּאָפּיערנע האָט זיך צוזאַמען מיט די שילער פון די עלטערע קלאַסן באַמיט, אַז די קענטעניש פון דער רוסישער שפּראַך און ליטעראַטור אין דער יידישער שול זאָלן ניט זיין קלענער ווי אין די רוסישע שולן. און מיר האָבן דאָס דערוויזן, ווען מען האָט צוגעמאַכט די יידישע שולן. מיר, די גע־וועזענע יידישע שילער, האָבן זייער גוט אויפגענומען די ווייסרוסישע און רוסישע לימודים, און אונדזערע קענטענישן זיינען אפילו אפשר נאָך געווען שטאַרקער ווי ביי די שילער פון די ניט יידישע שולן. באַ אונדז אין שול זיינען געווען די בעסטע לערער פון שטאָט. פיזיק און מאַטעמאַטיק האָט אונדז געלערנט לאַזאַ־ראָווע, וואָס האָט געהאַט העכערע בילדונג. לעווינאַ — כעמיע. דייטש האָט אונדז געלערנט לעווינסאָן־־ליפּעץ.

פון די ערשטע קלאַסן אָן האָבן אונדז געלערנט אַזוינע איבערגעגעבענע לערער ווי בערמאַן, גערשענ־גאָרן. פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה איז דער דירעק־טאָר פון אונדזער שול געווען ווײַשינקער; ער איז אויך געווען אַ לערער פון געאָגראַפיע און היסטאָריע. מיר האָבן פיל געלערנט געשיכטע. אַ סך וועגן דער רוימישער אימפּעריע, וועגן מצרים, אָבער קיין איין מאָל האָט מען ניט דערמאָנט, אַז עס איז מיט טויזנ־טער יאָרן צוריק געווען אַ פאָלק יהודה, וואָס האָט העלדיש געקעמפט פאַר זיין אומאָפּהענגיקייט קעגן די רוימער. וועגן באָגדאַן כמעלניצקי, פוגאַטשאָוו, ראַזין — האָבן מיר געוווּסט, אַז זיי זיינען געווען פאָלקס־העלדן. וועגן בר־כוכבא, שמשון הגיבור האָבן מיר ניט געהערט.

פון געאָגראַפיע האָבן מיר געוווּסט, אַז אויפן ברעג פון מיטללענדישן ים איז דאָ אַ מאַנדאַט־קאָלאָניע פון דער ענגלישער אימפּעריע, וואָס הייסט פּאַלעס־טינאַ; מער האָבן מיר וועגן דעם כמעט ניט געוווּסט.

אין די טעג פון די סאָוויעטישע יום־טובים, ווי ניי־יאָר, טאָג פון אָקטאָבער רעוואָלוציע, ערשטער מאַי, יובילייען פון שרייבער, סאָוויעטישע העלדן, — פלעגן איינגעאָרדנט ווערן קאָנקורסן פון יונגע קינסט־לערישע פייאיקייטן: געזאַנג, טאַנץ, ספּאָרט־פאָרמעס־טונגען. די שילער פון די יידישע שולן פלעגן תמיד פאַרנעמען די ערשטע פּלעצער. אַזוי אויך אויף אַנ־דערע קולטור־געביטן.

אין לערניאָר 39—1938 האָט מען אין אַלע יידישע שולן צוזאַמענגערופן עלטערן־פאַרזאַמלונגען. מען האָט דערקלערט, אַז צוליב די יעניקע, וואָס ווילן פאָרזעצן זייער לערנען אין די אוניווערסיטעטן, טעכניקומען און אַנדערע לערן־אַנשטאַלטן, וווּ די לימודים זיינען נאָר אין דער רוסישער און ווייסרוסישער שפּראַך, וועט בע־סער און גרינגער זיין, אַז אויך די לעקציעס אין די שולן זאָלן פאָרקומען אין רוסיש אָדער ווייסרוסיש. די על־טערן האָבן ניט פאַרשטאַנען, וואָס דאָ קומט פאָר. זיי האָבן ניט פאַרשטאַנען, אַז נאָך דער קורצער פאַר־זאַמלונג מיט איין פאַרשטייער פון בילדונגס־פאַראיין וועט מען פאַרמאַכן אַלע יידישע שולן אין רוסלאַנד. אַזוי פלוצלינג האָט זיך געענדיקט די עפּאָכע פון די יידישע שולן. דער יידיש האָט אָבער ניט געשטערט די יוגנטלעכע צו זיין גוטע דאָקטוירים, אינזשענערן, טעכניקער, פליער און קאַפּיטאַנען. שווערלעך איז געווען די שילער, שווער איז געווען די לערער, וואָס האָבן יאָרן־לאַנג געלערנט אין דער יידישער שפּראַך. אַמשווערסטן איז געווען פאַר אַזאַ לערער ווי שוב. דעם

לעצטן יאָר האָט אונדז געלערנט יידישע ליטעראַטור און גראַמאַטיק דער לערער קאַגאַן־העלער — ער איז אויך געווען א יידישער שרייבער און רעדאַקטאָר פון דער יידישער צייטונג אין באָברויסק.

די יידישע קי־דער, וי־אס זיינען געבוירן געוואָרן מיט עטלעכע יאָר שפּעטער, האָבן שוין אפילו דעם א־ב ניט געלערנט. אַזוי ביסלעכווייז ווערט אָפּגעמעקט צווישן די יונגע דורות דער זאַפּטיקער, ליטעראַרישער און דער טאָג־טעגלעכער יידיש. אַ שאָד. ווער מען האָט דער יידיש געשטערט?

איך האָב נאָך צום גליק באַוויזן צו ענדיקן 7 קלאַסן אין יידיש.

מ. פ.

פליט מלחמה מספר...

(מתוך עדות שהוקלטה)

בס־יו 1939, כאשר פרצה המלחמה, התגוררתי עם משפחתי בעיר .N. כעבור חודש ימים לשלטון הגרמנים אספו השליטים החדשים את כל היהודים בש־ר והגלום לאזורי הכיבוש הסוביטיים. וכך הגעתי לב־אליסטוק. כעבור שנים־שלושה שבועות לשבתי בביאליסטוק הכריזו השלטונות על גיוס נוער ופועלים לאזורי בילורוסיה המזרחית. חיי הפליטים בביאליסטוק, בלי עבודה ובמחסור תמידי, נמאסו עלי; כן נמשכתי אחר קסם החיים בברית־המועצות. הייתי אז כבן 17 שנים, קראתי בספרות הסוביטית באידיש ונדמה היה לי כי שם קיימים חיים יהודיים לאומיים שלא על בסיס דתי ומובטחת פריחת הספרות היהודית. אמנם בעצם הימים ההם כבר נסגרו בתי־הספר היהודיים בברית־המועצות, אולם דבר זה לא הגיע לידיעתנו. נרשמתי בין המתנדבים, שרובם באו מקרב יוצאי תנועת הנוער הקומוניסטית בפולין לשעבר, או מבין אוהדיה, וכעבוד זמן־מה מצאתי את עצמי עם כמה עשרות נערים ובחורים יהודים במחנה־בניה, כמה קילומטרים מבוברויסק.

במחנה־בניה זה שהיתי כחודש ימים. הפועלים שעבדו בו היו אסירים עובדי־כפיה. רובם ככולם לא יהודים. לא ידענו את שפתם ולא היה לנו קשר עמהם. העיר בוברויסק היתה קרובה ובה יהודים רבים. בבואך אל העיר נפגשת בהם על כל צעד ושמעת אותם מדברים אידיש בכל רחוב ורחוב. כל אחד מאתנו השתדל לעזוב את המחנה ולהסתדר בבוברויסק. מי שהיה בעל מקצוע רצה להסתדר במקצועו, אחרים רצו ללמוד רוסית, ובכלל להי־טיב את תנאי חייהם. לא היה קשה לעבור לבוברויסק. היינו חדשים ומצאנו עזרה ביהודים המקומיים, שהיו להם אפשרויות רבות, מאחר שבכל מוסד, מפעל, בית־חרושת היו יהודים והם עזרו ברצון לכל אחד מהפליטים שפנה אליהם וביקש את עזרתם.

סבור אני כי מאות פליטים יהודים מפולין הסתדרו בבוברויסק. מאחר שהיו מרוכזים בכמה מקו־מות עבודה, היתה מציאותם בולטת. כך, למשל, עבדו פליטים רבים בבית־החרושת לתפירת בגדים.

אחת מן החויות הגדולות שהיו לנו בימים הראשונים לבואנו לבוברויסק, היתה הופעתו של התיאטרון היהודי ממינסק, שבא להתארח בבוברויסק לרגל חגיגות השבעה בנובמבר. הם הציגו שתי הצגות, שמהן נחקקה בזכרוני הצגת „בר־כוכבא" לשמואל האלקין. בעת ההפסקות, בין מערכה למערכה, הפך כל פליט ופליט למרכז, אותו הקיפו חבורות יהודים, וכל אחד מהם השתדל להטות אוזן ולהקשיב למה שסיפרנו ולתשובות לשאלות שהופנו אלינו. השאלות שנשאלנו היו שונות ומשונות. היו מהן שנראו לנו תמימות וילדותיות, כמו: האם היו בפולין מכשירי רדיו? האם היו שם בתי־ספר? אולם העיקר לא היה בשאלות ובתשובות, אלא בעצם הפגישה בין יהודים מפולין לבין יהודים מברית־המועצות. זו היתה עבורם חויה כבירה. הדבר מצא ביטויו גם בכך שכל יהודי שהיה באותה הצגה, התחנן ממש לפנינו שנבוא ללון בביתו.

הייתי בין הפליטים האחרונים שעזבו את המחנה. אנחנו, הנשארים הבודדים, שמענו כי חברינו שיצאו לבוברויסק הסתדרו יפה. החלטנו ללכת בעקבותיהם. עזבנו את המחנה בחוסר כל. איני זוכר בדיוק איך קיבלתי עבודה בעיר, אבל בסופו של דבר זכורני

שעבדתי יום ראשון בקואופרטיב („ארטיל") של פחחים. באתי לעבודה בבוקר מבלי שהיתה לי עוד דירה ללון בה. אולם במהרה התברר שהדאגה לכך מיותרת. מיד כשנודע ליהודים שעבדו בקואופרטיב על בואנו (היינו כמה פליטים באותו מקום), החלו להתחרות ביניהם ממש על הזכיה הגדולה שנבוא ללון בבתיהם.

הלכתי אחר העבודה עם בחור צעיר בן גילי, כבן 17 או אף פחות מזה. הוא הביאני לבית הוריו. אביו ואמו שמחו מאד על בואי, והתברר לי לאחר מכן ששמחתם היתה לא רק על כך שזכו לעזור לפליט יהודי, אלא גם מסיבה נוספת. הצעיר היה בן יחיד להוריו, והמשפחה היתה משפחה עממית, אבל בלי כל סימן של מסורת דתית. האב גידל אפילו חזירים בחצר, ובכל זאת השמיע לא פעם כי מחבב הוא אותי יותר מאשר את בנו, מאחר שבנו הוא „גוי", זר לכל ערך יהודי, ולא פעם היה שואל אותי משהו מן התורה-או מענינים יהודיים אחרים, ומאד היה רוצה שאשפיע על בנו בהתחברי עמו. הם רצו שמשהו מהיהדות שהבאתי עמי מפולין ידבק בבנם. גרתי אצלם קרוב לשנה, אכלתי ולנתי בביתם. ניסיתי מפעם לפעם לשלם להם, אך הם סירבו לקחת ממני כסף. לא היה לי נעים לחיות בצורה זו בביתם. השתכרתי לא רע, והחלטתי לשכור לי חדר ליחיד ולא להיות תלוי באחרים. היתה זו עבורם מכה גדולה. ברור שיחסם זה לא נבע מרחמנות. לרחמנות היה מקום בימים הראשונים, כאשר באתי אליהם קרוע ובלוי בגדים, אבל עכשיו היה מצבי לא רע. הם פשוט רצו שאתגורר בביתם, ביחוד השתדל בדבר האב.

לגבי חיי התרבות היהודיים בעיר זכורים לי שני מוסדות. האחד היה מצומצם יותר — חוג לספרות, סמוך למחלקה היהודית בספריה העירונית המרכזית. את החוג ניהל אחד המשוררים הסוביטיים הצעירים, ליפא קאהאן, אחיו של הסופר אליהו קאהאן. המוסד השני, שהשפעתו היתה מרובה יותר, היה החוג הדרמתי. חוג זה היה מסונף למועדון בעלי־המלאכה, והיה מתכנס ערב ערב ועובד בחריצות, ומפעם לפעם היה מעלה על הבמה הצגות חדשות, שיהודים רבים באו לחזות בהם.

השתתפתי בחוג הספרותי. הרושם שלנו היה כי עד בואנו לעיר לא התקיים החוג, או התקיים רק על הנייר, על כל פנים הוא נמצא במצב של גסיסה, ובואנו הפיח בו רוח חיים. היוינו למעלה ממחצית החברים בחוג. עם בואנו התרבו פגישות החוג. באו גם אנשים בשנות העמידה, עסקנים יהודים מימים עברו. אני לא שאלתי את שמותיהם והם לא הגידו לי. פעם ביקרתי אצל אחד מהם בביתו וראיתי שם ספרים עברים. זה לא היה כל כך ליגלי. היו בין האנשים הותיקים כאלה שכאבו את כאב התרבות היהודית הגוססת. הדבר היה ניכר מאד. לבם ממש שתת דם עם תהליך השקיעה של התרבות היהודית.

הפגישות בחוג היו מוקדשות לנושאים שונים, במיוחד לסופרים יהודים, קלאסיים וסוביטיים. חוץ מפגישות החברים, שהיו סגורות יותר ומוגבלות, נערכו לעתים רחוקות גם מסיבות, בהן הופיע קהל רב יותר. מסיבות אלה התקיימו בחדר־הקריאה של הספריה המרכזית בעיר, והפליטים שהיו חברים בחוג הספרות לקחו חלק גם במסיבות פומביות אלה. זכורני שאחת מהן היתה מוקדשת לשלום עליכם. בעת ההכנות למסיבה נקרא כל אחד מהמופיעים בתכניתה אל מנהל הספריה (אגב, הוא לא היה יהודי) וקיבל מפיו אינפורמציה על „הקו הכללי" לגבי שלום עליכם מצד השלטון הסוביטי, על מנת שיתאָם את הופעתו עם קו זה.

גם החוג הדרמתי קיבל זריקת עידוד עם בוא הפליטים. כמה מאתנו, שהיתה להם נטיה לכך, הצטרפו לחוג הדרמתי והיו פעילים בו. אולם לא בכך התבטאה תרומתנו להגברת פעילותו. עצם הדבר שכמה מאות פליטים באו העירה, אנשים שהתרבות הרוסית והשפה הרוסית היו עדיין זרות להם, אנשים שהיו להם קשרים עמוקים פחות או יותר עם התרבות היהודית ועם השפה היהודית — היא שהשפיעה. ברור היה שאיש מאתנו לא החמיץ שום הופעה של החוג הדרמתי היהודי, ועצם הדבר שנוספו כמה מאות שומעים ואוהדים, עודד את האנשים שעמדו בראש החוג הדרמתי.

לגבי החיים התרבותיים ברצוני לספר עוד עובדה קטנה. בקואופרטיב בו עבדתי עבדו עוד כעשרים פליטים. והיה מופיע שם עתון־קיר באידיש. עתון־קיר זה תחילתו היתה עם הקמת הקואופרטיב, שבו עבדו יהודים רבים. אולם לפי כל הסימנים היתה המשכת הופעתו עד שבאנו רק ענין של מסורת. תמיד נמצאו עקשנים, לרוב מבין המבוגרים שבפועלים, שהוציאו מפעם לפעם עתון־קיר זה. אולם עם בואנו קיבל הענין צורה אחרת. נוספו כותבים ונוספו קוראים רבים. חוץ מידיעות בעניני עבודה, באו בעתון מאמרים כלליים, סיפורים ואף שירים (היה בינינו בחור שידע

לחרוז חרוזים והיה מביא בעתון את שיריו הארוכים כאורך הגלות), אולם העתון נקרא וגם היהודים המקומיים קראו בו. הם רצו לדעת מה כותבים יהודים מפולין. גם באסיפות הקואופרטיב, שהיו מתכנסות מפעם לפעם לדון בעניניו, היו אנשינו מדברים אידיש.

יחסם של השלטונות הסוביטיים אלינו לא היה אחיד. לפי החוק נחשבנו לנתינים סוביטיים, קיבלנו בבוברויסק תעודות אזרחות, מוגבלות אמנם לכמה שנים, וסעיף מיוחד בהן שאסור לנו להתגורר בכמה מהערים הגדולות בברית־המועצות. רבים מאתנו נקראו להתיצב בפני מוסדות המפלגה והנ.ק.ו.ד. ונשאלו שאלות שונות. העיקרית בהן היתה אם עומדים אנו בקשר מכתבים עם קרובים המתגוררים באמריקה ובארצות אחרות. כך נשאלנו על עיסוקם של ההורים לפני המלחמה.

כך עברה עלינו קרוב לשנה ומחצית השנה, עד פלישתם הפתאומית של צבאות הנאצים לברית־המועצות, ביוני 1941.

השמדת היהודים בבוברויסק

מאז נכבשה העיר בוברויסק על־ידי ההיטלראים האכזרים, עברו על האוכלוסיה היהודית עינויים וזוועות. על כל צעד ושעל שוטטו פטרולים, ואם ניסה אי־מי לצאת בצהרי־היום לרחוב, היו בודקים אותו לתעודת־הזיהוי שלו. הגרמנים היו תמיד מחפשים את מישהו. גם בלילה היו מתפרצים לתוך בתי־מגורים, כדי לזהות את האנשים, ובאותה שעה היו שוברים רהיטים, ולוקחים אתם כל שמצא חן בעיניהם. הנשדדים ניסו למחות, להסביר, אך לשוא. כבר זמן רב שהמשטרה הגרמנית בבוברויסק אסרה על הגרמנים לדבר עם הרוסים.

תושבי העיר בוברויסק לא ישכחו לעולם את לילות הזוועות והעינויים של נובמבר 1941. אוכלי־אדם גרמנים אלה ערכו אז רציחות של המוני יהודים, הורידו מבוגרים כילדים ממיטותיהם, הכניסום למשאיות והובילום לבור עמוק ביאלוביקי.

החבר ס., אשר ראה את תמונת הזוועה במו עיניו, מספר:

— כל המשאיות שבעיר גויסו. הן עמדו על יד הבור בשורה, ולעיני היהודים הנידונים, אשר עמדו במשאיות, נורו האנשים, לפי תור. על ספ הבור הועמדו 40—50 איש בשורה אחת ולפעמים בשתי שורות. הנורים נפלו על הגופות החמות, שנורו לפני 10—15 דקות. כך נורו והומתו משפחות שלמות. הגרמנים המציאו תמיד דרכים חדשות של התעללות באנשים חסרי־מגן. נרדפות על־ידי הגרמנים הלכו האמהות ותינוקותיהן בידיהן, לסף הבור. אצל כמה מהן ניתקו הגרמנים את התינוקות משדי אמן, דקרום בפגיונותיהם וזרקום לתוך הבור.

משנתמלא הבור העמוק, הזמין הקצין, האחראי להריגה, טנק. מכונה ענקית זו על זחליה עברה מעל שטח הבור, אשר בתוכו מוטלות היו גופות המתים זו על גבי זו, וכבשה את האדמה מלמעלה.

מעריכים שבאותם ימי נובמבר 1941 נהרגו כ־20 אלף יהודים.

גל הפרעות ביהודים עבר גם בערים אחרות שבסביבות בוברויסק. בצ'אראבין ריכזו הגרמנים כ־700 יהודים והובילום חיים לבית־המטבחיים, שפכו עליהם בנזין, שרפום וירו בכולם, ברימונים ובנשק אוטומטי. 700 יהודים נורו, במשך יום אחד, באיזור צנטר־לובאן. שחיטות של המוני יהודים נערכו בהלוסק, בפאריץ', באז'אריץ', בדאמאנוביץ' ובסטאריה־דורוגי...

(„איניקייט" 17.12.44)

שמעון אגין

במלחמת־העולם השניה ולאחריה

(מפי אמא)

א

התנפלותו הזדונית של היטלר על רוסיה באה כרעם ביום בהיר. הצבא האדום התחיל מיד בנסיגתו והתקרב אל מרכז רוסיה הלבנה — אל העיר בוברויסק. אם כי הנסיגה היתה מסודרת, קשה היה לאזרחים לדעת בבירור מהו המצב, מאחר שידיעות מבוססות לא ניתנו על־ידי השלטונות. מראה הצבא הנוסע אל החזית והחוזר ממנה הביא במבוכה כל אזרח והלב ניבא רעות. כל הכבישים, דרכי העפר, הרכבות, היו תפוסים על־ידי כלי־הרכב הצבאיים ותנועתם הזכירה את ימי הבריחה של תושבי ביאליסטוק, חלם וגרודנה בימי מלחמת־העולם הראשונה.

הופעתם של האוירונים, שבאו זה אחר זה והפציצו את העיר, הכריעה את הכף. התושבים היהודים של בוברויסק החלו עוזבים אותה בהמונים. העזיבה בוצעה תוך שנים־שלושה ימים ונעשתה כאילו בהסתר ובלי שנדברו אנשים ביניהם, מתוך הנחה שאולי יהיה כל אחד „החכם הראשון".

אמא היתה כבת 67 בימים ההם. מאחר שלא יצאה ביום הראשון להפצצות אל הרחוב לא ידעה על המתרחש בעיר, עד שפגשה ביום שלאחריו אחת ממכירותיה, שגילתה לה בסודי־סודות, שבעוד שעה אחת עוזבת היא את העיר ויעצה לה לעשות כמוה. לא קל היה לאמא להחליט על רגל אחת לעזוב את ביתה ולצאת ברגל בדרך לא־ידועה. היא פנתה לאחיה, יהודי חסיד, שומר מצוות וקנאי לדתו, שאמר לה: „יסחבו אותי כנבלה, אולם ,אליהם' לא אלך, מכאן לא אזוז, יהיה אשר יהיה" (סופו שהובל תוך התעללות ועינויים רבים אל ילוביקי ומצא מותו בקבר־האחים הכללי). תוך רבע שעה ארזה אמא שתי חבילות של בגדים ופרוסות לחם אחדות ויצאה עם בעלה (אבי החורג) לדרך.

הרחובות המו מאנשים. גברים ונשים, זקנים וזקנות וילדים נהרו לעבר גשר הברזינה. הגשר היה תפוס על־ידי תנועת הצבא, שנע בשני כיוונים, מערבה ומזרחה, ועל הפליטים היה לחכות להפסקות הקצרות שחלו מפעם לפעם בתנועה זו. יום תמים ארכה ההעברה דרך הגשר, אחר החלו הפליטים להתפזר בדרכי העפר בסביבה, דרך ליובוניץ', ניסיאטה — בכיוון אל העיר מוהילב.

שבועיים ארכה הדרך, כשאוירוני האויב מפציצים את שיירות הפליטים אפילו בדרכים הצדדיות. בלילה לנו האנשים בשדות סמוך לכפרים, אכלו סלק בלתי־מבושל ועשבים, והדליקו מדורות להתחמם בקור שהשתרר עם חשכה.

סוף סוף הגיעה אמא למוהילב. שם כבר ניתנה להם עזרת מה מהשלטונות, ונאמר להם כי עליהם לחכות לרכבות החוזרות לפנים רוסיה, לאחר שהן מריקות את מטענן המיועד לחזית. רכבות אלה היו עמוסות ציוד של מוסדות, מפעלים ובתי־חרושת, שהועברו על הארכיונים שלהם ועל מיטלטליהם לפנים הארץ, והציפיה לתור היתה ארוכה.

ב

הרכבת הביאה את אמא ובעלה, עם שיירת פליטים גדולה, לעיר מוז'גה בקהיליה האוטונומית של האודמורטים, מזרחית לוולגה. הפליטים שוכנו בכל הבא ליד וסופק להם מזון, לא בשפע, אולם עד כדי קיום גוף ונשמה. לאט לאט החלו האנשים להסתדר, מהם שיצאו אל הקולחוזים לעבוד בשדות, כשהם חוזרים בסוף השבוע אל העיר ונושאים על גבם תמורת עמלם — מעט קמח ומעט תפוחי־אדמה. המחסור במלח היה כמעט מוחלט. הלחם חולק בשורה ראשונה לפועלי בתי־החרושת, על כן החליטה אמא להסתדר בעבודה ועלה בידה להתקבל לבית־חרושת לזכוכית. עבודתה היתה סחיבת שברי זכוכית, שהיו מוטלים בערימות גבוהות על־יד הבנינים, העלאתם אל הקומה השניה של הבנין, לשם שפיכתם לכורים — להתכה מחדש. איסוף שברי הזכוכית היה נעשה בידים, האצבעות היו נפצעות ונדקרות עד זוב דם. כן לא היה זה מן הדברים הקלים לעלות אל הקומה השניה עם שני דליים התלויים על האסל. במאמצים רבים החזיקה אמא מעמד, עד שכשלה פעם ופוטרה מעבודתה. אז החלה באפיית לחם ביתי ומכירתו, ומזה התקיימו היא ובעלה איך שהוא.

עם פרוץ המלחמה נפסק הקשר בין אמא לבין משפחתנו בארץ־ישראל, ורק בשנה השלישית למלחמה (1944) קיבלנו ממנה מכתב ובאמצעות הסוכנות היהו־דית נשלחו חבילות, שהגיעו כולן לתעודתן ומילאו תפקיד גדול בשמירת קיומם.

עם תום המלחמה עברו אמא ובעלה לחרקוב, אל ילדיו של אבי החורג. שם הסתדרו בשמירה על בנין ממשלתי והתקיימו קיום כלשהו, כשהם נעזרים בחבילות שהגיעו מארץ־ישראל. זמן־מה לאחר המלחמה נפטר אבי החורג ואמי נשארה גלמודה ובודדה, כי לא היו לה קרובים מלבד שני בניה בארץ־ישראל.

אמא החליטה לחזור לבוברויסק. היא שמעה כי רבים מהפליטים שנשארו בחיים חזרו אל העיר, וביניהם היו גם מכירים וגם קרובים רחוקים — בני אחים ואחיות — שיכלו לעזור לה במקצת. בבואה אל בוברויסק הסתדרה כעוזרת בבית משפחה ששני ראשיה עבדו במשרות שונות, והיה עליה לטפל ביל־דיהם ולהכין להם את ארוחתם. המשפחה, שאצלה עבדה אמא, התיחסה אליה כאל קרובת משפחה, וגם החבילות שהגיעו מפעם לפעם מן הארץ סייעו בידה להתקיים קיום מתקבל על הדעת.

חלפו שנים. רוסיה קבעה עמדה חיובית להקמת מדינת ישראל, המדינה קמה וקשרים ממלכתיים נתקשרו בינה לבין ברית־המועצות. עלה בלבנו הרעיון להעלות את אמא לארץ־ישראל. פעמים רבות ניסינו לעשות זאת בשנים שלפני כן ולא עלה הדבר בידינו. בסוף 1950 שלחנו בקשה ראשונה אל סטאלין, שיתן היתר־יציאה לאמנו. אימצנו את לבה של אמא שתפנה אף היא מצדה בבקשה שיותר לה לנסוע לעת זקנתה אל בניה בארץ־ישראל. לאחר קרוב לשנה ומחצה של תלאות, חיבוטים, נפתולים עם הביורוקרטיה וגילויים של יחס אנושי מצד פקידים בודדים — הגיעה אמא באביב 1952 לארץ־ישראל.

ויקטור סיקורסקי *

החבלנים בעבודתם

קשים היו ימי המלחמה הראשונים — הפצצות, נסיגת צבאותינו, גלי אפר וחרבות, דמעות ויגון. היסורים שסבלתי העיקו עלי ביותר, מאחר שלא יכולתי לזוז ממקומי — מחלה קשה ריתקה אותי למשכבי. רק מחשבה אחת הרגיעתני: אשוב לאיתני ואחפש מוצא כל־שהוא. לבסוף בא אותו יום.

בסוף יולי 1941 ניסיתי עם ששה אנשים אחרים לעבור את קו הגבול סמוך לרוגאצ׳וב, אולם החיילים הנאצים הרגישו בנו ובעמל רב התחמקנו מהם. הדרך מזרחה היתה סגורה. נאלצתי לחזור לבוברויסק עיר מולדתי. כעבור זמן־מה עלה בידי לקשור קשרים עם קבוצת המחתרת שבהנהלתו של ו. ליבֶנצוֹב. לפי הוראותיה של קבוצה זו מצאתי לי עבודה בראשית ינואר 1942 בשדה־התעופה כמכונאי של מכוניות.

והנה הוטל עלי תפקיד לא קל — להבריח משדה התעופה מכונית, שהפרטיזנים היו זקוקים לה על מנת להעביר אל היער בית־דפוס נייד, מַקלטי רדיו ואנשים. התחלתי לחקור וללמוד את סידורי המשמרות בשדה־התעופה ולחפש תחבולות איך להבריח מכונית, מתי ומאיזה מקום. לאחר שערכתי תכנית פעולה החילותי לחכות לשעת הכושר. ב־13 בינואר 1942 שיחקה לי השעה.

הוצאתי ממכונית אחת את עטיפת הצינור המוביל דלק למנוע. הנהג הגרמני הרגיש בקלקול זה מיד לאחר נסיעתו הראשונה, הביא את המכונית לבית־המלאכה וביקשני לא למהר בתיקונה — היום היה יום כפור והוא לא רצה לקפוא בדרך.

עסקתי ב„תיקון" המכונית עד להפסקת הצהרים. אז העליתי על המכונית שתי פחיות בנזין ונסעתי עמה מבית־המלאכה לשער המרכזי, אולם שם לא יכולתי

* ויקטור בן ישראל סיקורסקי, מי שהיה מפקד יחידת החבלנים של החטיבה הפרטיזנית הבוברויסקאית, השתתף בתנועה הפרטיזנית מאז שנת 1941. קיבל את אות־הכבוד מדרגה א׳ של המלחמה עבור המולדת, את „הכוכב האדום" ושלוש מדליות אחרות. רשימתו זו לקוחה מהקובץ Из истории партизанского движения в Белоруссии, מינסק 1961.

לעבור. השומרים עצרו בי ולהודעתי שמנסה אני לבחון את נסיעתה של המכונית לאחר תיקונה, ענו לי: „לכך יספיק לך המקום בתחום שדה־התעופה". נסעתי בחזרה. בהגיעי אל השדרה המרכזית היוצאת אל שער הפורשטאט (הפורשטאט הוא הפרבר הדרומי של בוברויסק) ראיתי כי מכונית קטנה ובה קצינים יוצאת בכיוון לאותו שער. לא החמצתי את השעה והצטרפתי אליהם. השומרים פתחו לפנינו את השער וכך התחמקתי בשלום אל העיר.

לאור היום, לעיניהם של החיילים הנאצים ואנשי המשטרה, הוצאנו מבית־הדפוס במרכז העיר את כל הדרוש לנו, העמסנו על המכונית ולאחר מכן נסענו למקום אחר, לקחנו מקלטי רדיו, אנשים ויצאנו למחנה הפרטיזנים.

משעה זו הפכתי לפרטיזן, בתחילה הייתי טוראי ולאחר מכן — מפקד יחידת חבלנים. ביחידה זו היו ארבעה אנשים. היו אלה חברים טובים ונאמנים: הלנה בארטאשביץ', ניקולאי ארחיפנקו, גריגורי פאבלוביץ', מיכאל ואוולה.

בקיץ 1943 הפך הנהר ברזינה לדרך הראשית להובלת מזונות ותחמושת מאיזור פאריץ' לבוברויסק וחזרה, מאחר שהכביש בין פאריץ' לבוברויסק נמצא תחת פיקוחם של הפרטיזנים. הגדולה בין הספינות שפעלו בקטע זה של הנהר היתה ספינת־הקיטור „בוברויסק". על יחידתנו הוטל לחבל בה.

התכוננו בקפדנות לפעולה זו. קודם כל הרכבנו מוקש. למעלה משבוע ימים הקדשנו לכך: קשרנו זה לזה שתי קורות יבשות, ששה מטרים אורך כל אחת מהן, ובאמצע חרתנו גומה, שבה הצנענו פצצת־אויר בת מאה ק"ג עם נַפָּץ תוצרת־בית.

בסיוע של בן המקום פאבל קולפאקוב מן הכפר קורוליבסקאיה סלובודה, בחרנו את המקום העמוק ביותר בנהר, בין הכפרים סטאסיבקה ופוליאני. לאחר שנודע לנו עומק שקיעתה של הספינה במי הנהר הנחנו את המוקש המוכן באותו עומק לערך, כדי שיימצא קרוב לתחתיתה.

כאשר קבענו את המוקש והפתיל לפיקת המפץ נמתח עד לחוף, העמדנו תמרורים על החוף לציין את מקום המוקש תוך חישוב שהספינה תעבור בדיוק מעליו. בכך עזרו לנו התושבים המקומיים. אחד מהם, קובאלנקו, נסע בסירה קטנה על מנת לקבוע בדיוק את המקום שבו צף המוקש. בהתקרבו אליו הכה במשוטו במים. ציינו מקום זה מן החוף והחילונו לצפות לספינה.

הגיע בוקר קיץ חם, 18 באוגוסט 1943. התחפרנו, אני וגריגורי פאבלוביץ', על חוף הנהר במקום שבו נסתיים הפתיל של נַפָּץ המוקש. הזמן זחל, דומה היה לנו שמחוגי השעון קפאו על מקום אחד. שכבנו דומם, כמעט לא הוצאנו מלה.

לבסוף, בשעה 11.30 נראתה מעבר פאריץ' הספינה. היא התקרבה אלינו, כבר אפשר היה להבחין בנאצים שעל סיפונה. מהם שוחחו ביניהם, מהם שיחקו בקלפים ומהם התאספו בחבורה ושרו בקול רם, כשהם מחרישים בקולותיהם את שריקותיה החלושות של מפוחית־פה.

שניה ועוד שניה. קפצנו, משכנו בכל כוחנו בפתיל. נשמע קול נפץ עמום, נד מים התרומם בגובה כמה עשרות מטרים מהנהר, שברים עפו לכל הצדדים. הספינה החלה טובעת. הנאצים שנותרו בחיים החלו שוחים אל החוף, אולם את פניהם קידמה אש תת־המקלעים שלנו.

על מנת לטשטש את עקבותינו רצנו במורד עם זרם הנהר, הוצאנו מבין השיחים סירה שהוכנה מלפני כן, עברנו אל מעבר לנהר. כעבור שעה לערך החלו להסתובב מעל למקום נפץ האניה אווירוני האויב ולהמטיר אש על היער הסמוך לנהר. שלושה ימים לא נתנו הפאשיסטים לאיש לגשת אל מקום הנפץ.

בראשית 1943 הוקם בחטיבת הפרטיזנים הבוברויסקאית גדוד גדול של בני נוער על שם ס. מ. סאלוב, בפיקודו של ולאדימיר קומין, שאליו נספחה קבוצת החבלנים שלנו. הגדוד גדל מיום ליום. משהצטרפו אליו מבני המקום, ונשק לא הספיק, השתדלנו להשיג אותו ככל אשר יכולנו.

יום אחד היתה קבוצתנו שקועה בשינה עמוקה לאחר הורדת רכבת חיילים מן הפסים באיזור הכפר טילושה. בשעות הצהרים העירנו השומר התורן. הגיע נער כבן 17 שנה — המקשר שלנו גרישה דודאל מהכפר טילושה. הוא סיפר כי במטה המשטרה בטילושה נמצאים עתה רק שני שוטרים, האחרים מבלים בחתונה.

החלטנו להתקיף את מטה המשטרה ולהוציא ממנו את כל הנשק השמור בו. היה זה תפקיד לא מן הקלים: ראשית, היה צורך לבצע אותו לאור היום; שנית, בין היער לבין הכפר עברה דרך שבה היו נוסעים לעתים תכופות הנאצים ושוטרים מישובים

אחרים, שעלולים היו לנתקנו מן היער כל שעה ושעה. למרות כל זאת יצאו לוחמי יחידתנו במצב־רוח מרומם לבצע את הפעולה.

שמחת החתונה היתה בכל תקפה. השוטרים היו בגילופין ושקעו, בלי לחשוש לצפוי להם, בריקוד הגופאק (ריקוד־עם כפרי). פרצנו במהירות לבנין מטה המשטרה, חיסלנו את השומר, פרקנו את נשקו של התורן, תפסנו 12 רובים, מקלע קל ושלושה ארגזי תחמושת והסתלקנו. כל הכעולה בוצעה במ־הירות כזאת, שהשוטרים, שבילו זמנם בחתונה, פתחו עלינו ביריות בלתי־מכוונות רק לאחר שיצאנו את הכפר.

את רכבות הצבא של האויב היינו משמידים בשי־טות שונות. היינו עוקרים במשיכת חבל את יתדות האדנים, הִכַּנו מוקשים אוטומטיים, ובעת האחרונה, כאשר גילו הפרטיזנים מחסן פצצות־אויר שהיה טמון באדמה סמוך לכפר טילושה, התחלנו לפוצץ את הרכבות בפצצות־אויר בנות מאה ק״ג. שיטה זו היתה רבת־רושם מכל הקודמות לה.

קשה היה לחבל ברכבות הצבא: כמעט על כל קילומטר של מסילת־הברזל הוצבו עמדות־אש ועמדות מקלעים, וביניהן עברו משמרות.

היינו מחכים עד שיעבור המשמר וניגשים לקביעת המוקש. עבודה זו היה צריך לבצע בזהירות, בלי להשמיע כל רעש ודפיקה. די היה להכות בלי משים באבן על פס־הברזל, והרכבות לא יצאו לדרכן באותו איזור עד שמגלי־המוקשים הגרמנים היו בודקים ומו־דיעים כי הדרך חפשית מכל סכנה.

לעתים היה על החבלנים לגשת כמה פעמים למסילת־הברזל, עד שהצליחו להציב את המוקש.

ביחוד הצלחנו בהורדתן של רכבות האויב על חייליהן וציודן בראשית 1943 באיזור תחנת מסילת־הברזל יאסין, מחוז אוסיפוביץ׳, כאשר שמרו פולנים על המסילה. המקשר שלנו, יאנישבסקי מהכפר יאסין, בא לכלל הסכם עם הפולנים, שהבטיחו לו, שכאשר יבואו הפרטיזנים לחבל במסילה הם לא יפתחו באש ולא יצאו ממלונת השמירה. לאחר הודעה זו יצאנו למחרת בערב לפעולה. כשניגשנו אל המסילה ראינו את קרון־המשמר עובר בכיוון לחזית. ידענו שמיד תבוא רכבת צבא עמוסה משא בעל ערך.

אך הספקנו להטמין את המוקש והרכבת הופיעה. נשמע קול נפץ אדיר, הקרונות עפו תוך חריקה אל התעלות שבצדי המסילה. נשמעו אנקות הפצועים וצווחותיהם. לפי סיפוריהם של התושבים המקומיים הוציאו הפאשיסטים כל אותו לילה ולמחרת בבוקר פצועים והרוגים במכוניותיהם.

לאחר זאת הרחיקו את הפולנים משמירת מסילת־הברזל ובמקומם באו שומרים גרמנים.

עזר רב הגישו לנו בני המקום. בכפר טילושה פעלה קבוצת בני נוער קומוניסטים, שממנה קיבלנו, באמצעות המקשרות יקאטרינה ופראסקוביה סיליצקי וכן פקלה דודאל, ידיעות על תנועותיהן של היחידות הגרמניות, על מועדי יציאתם של גדודי־עונשין גר־מנים למלחמה בפרטיזנים, על מספרן ומועדי תנועתן של הרכבות באיזור בוברויסק־ז׳לובין. קבוצה זו ניהלה תעמולה בין האוכלוסיה בהפצת כרוזים, בהקראת עתונים, בשיחות. בראשה עמדו א. רודיניוב ואו. בונדארצ׳וק. בקראם בעתון „פראבדה״ קול קורא לאי־סוף תרומות להגנת ברית־המועצות, אספו תושבי הכפר טילושה 13 אלף רובלים.

התושבים המקומיים באו אלינו לעתים תכופות בבקשה שנטיל עליהם תפקידים שונים. כך חתכו פ. דודאל ואי. יארמולנקו מהכפר דובובקה חלק מכבל הטלפון בן 16 החוטים שחיבר את בוברויסק עם ז׳לובין, כשהוא חפור לאורך מסילת־הברזל. וירה ואוולה ואיסאק סאווצ׳נקו מהכפר סאוויז׳ לקחו מאתנו מוקש ופוצצו מכונית טעונה נאצים בכביש בוברויסק־ז׳לובין.

בקצה העיר אוסיפוביץ׳ נמצאה תחנת טרקטורים ומכונות מחוזית. הפאשיסטים ניצלו תחנה זו כבסיס לתיקונים, שם תיקנו טנקים, לוקומובילים, מכוניות. פיקוד הגדוד הטיל על היחידה שלנו את המשימה: להשמיד את התחנה ולהביא שלל כמה חביות נפט.

לערך בינואר 1943 יצאנו בשתי עגלות למילוי המשימה. פרקנו במהירות את נשקם של השומרים, פרצנו את דלת מחסן הבנזין, שמנו בבית־המלאכה בין המכוניות והלוקומובילים פצצת־אויר בת מאה ק״ג. העלינו באש בפצצות תבערה את בנין בית־המלאכה, אח״כ הדלקנו את פתיל הפיצוץ, שהיה מחובר לפצצת־האויר, ונסענו. כעבור שני רגעים נשמע קול נפץ אדיר. האורות כבו מיד בעיר אוסיפוביץ׳. לחינם בלשו זרקורי האויב את השמים בחפשם את המטוסים הסוביטיים. את בסיס התיקונים השמידו הפרטיזנים.

ר. קאָוונאַטאָר

די פּאַרטיזאַנישע באָבע

— איר ווילט וויסן, ווי אַזוי איך בין געוואָרן אַ פּאַרטיזאַנקע און וואָס איך האָב געטאָן אין אָטריאַד? ס'איז אַ לאַנגע געשיכטע.

די אַלטע 66־יאָריקע כאַשע בערקאָוויטש האָט מיר אויסגעשטרעקט אַן אָפיציעלן פּאַפּיר מיט אַלע חתימות און שטעמפּלען, ווי עס פּאַדערט זיך אין אַלע לייטישע דאָקומענטן.

„די דאָזיקע ספּראַווקע, ווערט געזאָגט אין דעם פּאַפּיר, באַשטעטיקט, אַז די בירגערין כאַשע בער־קאָוויטש איז ווירקלעך געווען אַ פּאַרבינדלערין אין דער 57סטער מאַכנע פון דער אַכטער ראַהאַטשאָווער בריגאַדע. זי איז ניט איין מאָל געגאַנגען אין אויס־שפּירונג אין טיכיניטשע, זשיליטשי און האָט געבראַכט זייער וויכטיקע ידיעות. ווען די דייטשן האָבן בלאָ־קירט די וועלדער, פלעגט זי אונדז ברענגען שפּייז און געווער".

אַ צווייטער דאָקומענט באַשטעטיקט, אַז די חברטע בערקאָוויטש פלעגט צושטעלן מעדיקאַמענטן פאַרן סאַניטאַרן אָפּטייל פון דער רויטער מאַכנע און פלעגט ווי אַ לייבלעכע מוטער באַדינען די פאַרוווּנדעטע.

די אַלטע באַהאַלט צוריק די דאָקומענטן, פאַרריכט דאָס טיכל אויפן גראָען קאָפּ און הייבט אָן דערציילן:

— דאָס גאַנצע לעבן האָבן מיר געוווינט אין שטעטעלע פּאַבאַלאָוו, דערנאָך אין באָברויסק. געהאַט האָב איך אַן אייגן שטיבל, אַ קו און עופות.

דער מאַן מיינער איז געווען אַ שוסטער אויף דער פאַבריק, דער זון, פּיוועקע — אַ שלאָסער. די טאָכטער אונדזערע, לאַהקע, האָט אונדז געשענקט צוויי איי־ניקלעך — אַ נחת אויף דער עלטער.

אַ יום־טוב, אַ רו־טאָג, פלעגן מיר זיך אַלע צונויפ־קלייבן ביים געגרייטן טיש, און איך פלעג אַלץ ציטערן, מע זאָל קיין עין־הרע ניט געבן.

שבת, דעם 21סטן יוני 1941, האָב איך געהאַט אַ סך אַרבעט. די צווייטע טאָכטער מיינע מיט אַ קינד איז געקומען צו גאַסט פון מאָסקווע...

ווילט זיך אַ מאַמען צופרידנשטעלן די ליבע געסט — באַק איך און פּרעגל, טראַכט צו פאַרשידענע מאכלים, עס זאָל זיין וואָס שענער און וואָס בעסער.

דאָס אייניקל לויפט אום איבערן גאָרטן, שפּרינגט, טאַנצט — פאַר אים איז אַלץ ניי, אין מאָסקווע האָט ער עס ניט געזען. דאָ יאָגט ער זיך נאָך אַ הינדל, דאָ — נאָך אַ קעצל. אַ לעבעדיקע וועלט!

זונטיק האָב איך זיך געגרייט אויף אַ סך געסט צום טיש, נאָר ס'איז געקומען דער זונטיק און האָט אַלץ איבערגעקערט מיטן קאָפּ אַראָפּ...

נאָך חבר מאָלאָטאָווס רעדע דורכן ראַדיאָ האָט מיין טאָכטער גלייך גענומען גרייטן זיך אין וועג, צוריק קיין מאָסקווע, און מיר האָבן זיך אַלץ ניט געקאָנט אויסקלייבן פון באָברויסק: מיר האָבן ניט געוואָלט איבערלאָזן איין אַליין דעם שוואָגער, אַ קאַ־ליקע נעבעך. האָבן מיר פאַרלוירן עטלעכע טעג און מיר האָבן שוין געמוזט גיין צו פוס. ווייט זענען מיר ניט אַוועק — די דייטשן האָבן אונדז דעריאָגט, און מיר האָבן זיך אומגעקערט צוריק קיין באָברויסק.

דעם 5טן אויגוסט — איך געדענק ווי היינט, פרייטיק איז עס געווען, — האָבן די דייטשן צוגענו־מען 800 מאַנצבילן און צווישן זיי — מיין פּיוועקען און דעם מאַן. קיין איינער פון זיי האָט זיך ניט צוריקגעקערט. ווי אַזוי איך בין פון צרות ניט משוגע געוואָרן, ווייס איך עד היום ניט. אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט מען אונדז אַלעמען פאַרשפּאַרט אין געטאָ.

...איר זאָגט אַ חלום — איך האָלט ניט פון די דאָזיקע זאַבאַבאָנעס, נאָר איין מאָל חלומט זיך מיר, אַז שוואַרצע מענטשן טרייבן מיך אין בלאָטע אַריין באָדן זיך. שריי איך און וויל ניט גיין...

איך כאַפּ זיך אויף, ערשט שכנים וועקן מיך: „כאַשע, אַ פּאַגראָם!" זעכציק מאַן האָבן מיר זיך באַ־האַלטן אין אַ קעלער, אָפּגעלעגן דאָרט ביז שפּעט אין דער נאַכט, און ווען מיר זענען אַרויס, האָבן מיר דערזען אַ שריפה, און אין גאַס האָבן זיך געוואַלגערט הרוגים. פון דאָרטן, ווו עס האָט געברענט, האָבן זיך געהערט שרעקלעכע קולות — דאָס האָבן גע־שריען 17 טויזנט געפאַנגענע סאָוויעטישע מענטשן *.

---

* געמיינט: יידן (רעד.).

וועלכע די דייטשן האָבן אין יענער נאַכט פאַרברענט. מיך האָט אויסבאַהאַלטן אַ באַקאַנטער ווייסרוס סטיפּ־פאַן וואַלענטשיק. נאָך דער מהומה האָט ער מיר געגעבן אַ לעבל ברויט, צוקער, אַ האַנטעך, אַ פעלצל; איך האָב אָנגעטאָן די פּאַטשיילע אויפן קאָפּ און מיט אַ שטעקעלע אין האַנט געלאָזט זיך גיין, וווהין די אויגן טראָגן.

אַזוי בין איך דורכגעגאַנגען אַ קילאָמעטער 40. איבערגענעכטיקט ביי אַ פּויערטע און אין דער פרי בין איך אַוועק קיין קריוויטשי.

דאָרטן האָב איך געהאַט אַ גוט באַקאַנטע ווייס־רוסישע משפחה. ווען זייערע קינדער האָבן זיך גע־לערנט אין באָברויסק, האָבן זיי ביי מיר געוווינט. וווילע קינדער געווען. איך האָב זיי ליב געהאַט ווי מיינע אייגענע, פלעג פאַר זיי וואַשן, קאָכן, פאַרריכטן די בגדים.

איצט בין איך געקומען צו זיי. מע האָט מיך זייער שיין באַגעגנט, אָנגעהאָדעוועט און געטרייסט:

— נישקאָשע, כאַשע, איבערווינטערן וועט איר ביי אונדז, און ווייטער וועלן מיר זען, וואָס צו טאָן.

בין איך פאַרבליבן ביי זיי. אַ מאָל פלעג איך זיך אויסבאַהאַלטן אויפן אויוון, אַ מאָל אויפן הויף אין אַ גרוב.

אויפן האַרצן איז מיר געווען גענוג ביטער. איין מאָל, „טראַיצע" * איז עס געווען, זענען די באַלעבאַטים אַוועק אין קלויסטער און איך בין געבליבן איינע אַליין. בין איך אַרויס פון מיין באַהעלטעניש און בין אַוועק. איך גיי, איך גיי און טראַכט: „רבונו של עולם, מיט וואָס האָב איך עס אַזוי ביי דיר פאַר־זינדיקט? אָט פליט אַ פויגל, אָט פויזעט אַ וואָרעם, ס׳וואַקסן גרעזלעך, קיינער פון זיי האָט ניט מורא, אויף קיינעם ציטערט ניט די הויט, נאָר איך איינע בין אַ פאַרשאָלטענע, אַ פאַרוואָגלטע, וואָס יעדער אויסוווּרף קאָן מיך אומברענגען פון דער וועלט. דעם מאַן האָב איך פאַרלוירן, דעם זון אויך, און גאָט ווייסט וואָס מאַכן די איבעריקע קינדער, איז דען אַ יושר זיצן אַזוי פאַרבאַהאַלטן און ציטערן פאַר יעדן בלאַט? איך קאָן דאָך מיט עפעס וואָס העלפן אונדזערע קעגן די דייטשן".

ביי זיך האָב איך פעסט באַשלאָסן: מער אין קריוויטשי בלייב איך ניט. אין דאָרף האָב איך זיך אָנגעהערט פאַרשיידענע געשיכטעס וועגן די פּאַר־טיזאַנער און זייערע אָנפאַלן אויף די דייטשן. טראַכט איך זיך: אפשר איז אַ סברה, איך זאָל זיך ווי עס איז דערקלייבן צו די דאָזיקע פּאַרטיזאַנער.

מיין באַלעבאָס האָט מיך אָפּגעפירט אין טיכי־ניטשי.

— נו, כאַשע, זיי געזונט — האָט ער צו מיר געזאָגט, — און אויב דאָ וועט דיר ניט זייער געפעלן, קער זיך אום צו אונדז, וועלן מיר שוין אין איינעם איבערלעבן דעם פאַרשאָלטענעם דייטש.

מיר האָבן זיך צעקושט, און איך בין געבליבן אַליין.

די פּאַטשיילע אָנגערוקט נידעריק אויפן קאָפּ, מיטן שטאָק אין האַנט, האָב איך אויסגעזען ווי אַ גאָט־פאַרכטיקע בעטלערין.

איך האָב אָנגעקלאַפּט אין אַ כאַטע און געבעטן, מע זאָל מיך לאָזן איבערנעכטיקן.

— פון וואַנען גייסטו, באַבעניו? — פרעגט מען ביי מיר.

— איך גיי מיט גאָטס הילף, — ענטפער איך מיט אַ וויינענדיקער שטים, — און גוטע מענטשן פאַר־לאָזן מיך ניט.

די באַלעבאָסטע האָט מיר געגעבן אַ טעלער קאַר־טאָפליעס, אַ שטיקל ברויט, און איך בין אַרויף אויפן אויוון. באַגינען איז אַריין אין שטוב עפעס אַ פאַרשוין פון דער „וולאַסט" און דערציילט, אַז מאָרגן שיקט אַרויס דער דייטש קיין אָזוריאַן 25 פּאַליציאַנטן אויף אָפּצורעכענען זיך מיט די פּאַרטיזאַנער.

ליג איך אויפן אויוון, און עס קלאַפּט מיר אַ צאָן אין אַ צאָן.

גוואַלד, גאָטעניו! — טראַכט איך מיר. — גיב מיר, אַ נאַרישער יידענע, כיח און שכל.

מיטן זעקל אויף דער פּלייצע און מיטן שטעקן אין האַנט בין איך אַרויס פון דאָרף און זיך גע־לאָזט גיין צום וואַלד־צו.

אין דרויסן איז זומער, די זון שיינט, די פייגע־לעך זינגען, און איך באַוואַש זיך מיט טרערן.

איך דערמאָן מיין פייוועקן. קליינערהייט האָט ער ליב געהאַט קליינע שוואָמען, פּאַזיעמקעס, ער האָט געוווּסט אַלע שוואָמען — ווו זיי וואַקסן, ווי מען רופט זיי.

איך האָב זיך צוגעזעצט אָפּרוען. אָנטדרעמלט גע־וואָרן, חלומט זיך מיר:

* אַ קריסטלעכער רעליגיעזער יום־טוב.

פייוקע נעמט מיך אַרום און באַווייזט זיין העפט:
„זע, מאַמע, „אויסגעצייכנט" באַקומען, גיב מיר געלט אויף אַ וועגטקע. האָסט דאָך מ'ר צוגעזאָגט".

— כ'וועל געבן, געבן. — ענטפער איך פון שלאָף — נאָר זע, באָד זיך דאָרט ניט.

איך נעם אים אַרום, און מיט אַ מאָל טוט עס מיר אַ שניט איבערן האַרצן, ווי מיט אַ מעסער, איך דער־מאָן זיך, ווי אַזוי די מערדער האָבן אַרויסגעטריבן פון שטוב מיין מאַן און מיין קינד און צוזאַמען מיט אַלעמען אַוועקגעפירט צו דער עקדה.

איך האָב זיך אויף גיך אויפגעהויבן און אַוועק ווייטער.

אין אַזעריאַן בין איך געקומען אַ שעה פאַר טאָג. איך האָב אַנגעקלאַפּט אין אַ כאַטע. אַ מיטליאַריקע כרוי האָט מיר געעפנט די טיר. זי איז, קענטיק, געווען שטאַרק אומצופרידן און אַפילו איבערגע־שראָקן...

— וואָהין טראָגט דיך, באַבעניו, אַזוי פרי? אָפּ־רוען זיך אַ ביסל — מילא, נאָר אויף מער זאָלסטו זיך ניט ריכטן. ניטאָ קיין אָרט, קרובים זענען גע־קומען צו פאָרן צו אונדז.

און איך האָב גלייך באַמערקט: אויפן וואַנט, אין צווייטן צימער, הענגט אַ ברייטער זעלנערישער פּאַס און כ'וואָלט שווערן, אַז אין ווינקל שטייט אַ ביקס. יאָ, האָב איך זיך אַנגעשטויסן, דאָס מוזן זיין פּאַר־טיזאַנער!

די באַלעבאָסטע האָט געגרייט צום טיש, און איינער פון די קרובים האָט אַ זאָג געטאָן צו מיר:

— זעץ זיך, אַלטיטשקע, עס מיט אונדז!

איך האָב אים באַדאַנקט און געווונטשן, אַז גאָט זאָל אים אָפּהיטן פון אַלדאָס ביין.

ביידע „קרובים" האָבן זיך שטאַרק צעלאַכט.

— ביסט גער'עכט, אַלטע, גאָט דאַרף טאָקע היטן אונדז, אַז מיר זאָלן קאָנען היטן אַנדערע. — און זיי האָבן זיך גענומען פונאַנדערפרעגן, ווער איך בין און וואָהין איך גיי. איך האָב גלייך דערפילט, אַז קיין שלעכטס, חלילה, וועלן זיי מיר ניט טאָן. נעם איך און דערצייל זיי אַלצדינג, אָן קיינע חכמות, ווי אַזוי איך לעב און וואָס האָט מיך געבראַכט קיין אַזעריאַן.

— אויב אַזוי, ביסטו דאָך אַ חכמה, רופט זיך אָפּ איינער פון זיי — ווייסט אַליין ניט, וואָס פאַר אַ טובה דו האָסט אונדז געטאָן מיט דיין קומען.

— זי איז דאָך אַ ט״יערע אויסשפּירערין, — האָט דער צווייטער צוגעגעבן.

לכתחילה האָב איך אַפילו ניט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס באַטייט.

די „קרובים" זענען אַוועק, אין אַ צייט אַרום האָב איך זיך דערוווּסט, אַז אויפן סמך פון מיינע רייד האָבן די פּאַרטיזאַנער באַגעגנט די פּאָליציאַנטן און זיי צעהאַקט אין קרויט.

די פּאַרטיזאַנער האָבן מיך מיטגענומען, און איך בין מיט זי פאַרבליבן... גאַנצע צוויי יאָר האָב איך גע־לעבט אין וואַלד, אין זעמליאַנקעס, און געגאַנגען אין פאַרשיידענע שליחותן. איך פלעג זיי וואַשן וועש, אַרומנייען, אַרומלאַטען, קאָכן וואַרעמס און היילן די פאַרוווּנדעטע.

אַ סך מאָל בין איך געווען אין אויסשפּיר. די קאָמאַנדירן פלעגן מיר זאָגן: „כאַפּ זיך אַריבער, באַ־ב'עניו, אין דעם אָדער יענעם דאָרף און דערגיי, וויפל דייטשן זענען דאָרט דאָ".

פלעג איך אַרויפלייגן מיין זעקל אויף דער פּלייצע און מיטן שטעקן אין האַנט אַוועק אין דאָרף, אַלץ דערוויסן זיך און קומען צוריק.

איך האָב אַכטונג געגעבן אויף פאַרוווּנדעטע. מיר האָבן אַפילו געהאַט סאַניטאַרקעס, פעלדשערס, נאָר בעסער פון מיר פלעגט זיך קיינער מיט די פאַרוווּנדעטע ניט באַגיין. איך פלעג פון זייער בעט ניט אָפּטרעטן: דעם פאַרריכטן די קישן, דעם — דערלאַנגען אַ טרונק. געווען ביי מיר אַזאַ פאַל:

דער קאָמאַנדיר פון שטאַב לעוו (ער האָט מיר אַפילו אַ פּאַפּיר אַרויסגעגעבן וועגן דעם) האָט מיך אַרויסגערופן און פאַרגעלייגט פאַרבלייבן אין דאָרף מיט איינעם אַ פאַרוווּנדעטן פּאַרטיזאַן. מיטיע האָט מען אים גערופן. דער קאָמאַנדיר האָט מיר פאַרזאָגט:

— זע, ראַטעווע דעם בחורל.

איז וואָס זשע מיינט איר? האָב איך אים טאָקע געראַטעוועט. מיטיע האָט זיך אַזוי צוגעבונדן צו מיר, אַז ער האָט מיך גערופן „מאַמע".

אַזעלכע פאַלן זענען געווען אַ סך. נאָך אַ שווע־רער שלאַכט האָבן די פּאַרטיזאַנער איבערגעלאָזט אין קאָרן צוויי שווער פאַרוווּנדעטע, וועלכע האָבן זיך גענייטיקט אין אויפזיכט און אין הילף. האָב איך גענומען אַ סערפּ, אַ קוישל, אַריינגעשטעלט אַ פּאָר פלאַשן מילך, אַ צענדליק אייער, מאַרליע, וואַטע, אַ

רפואה, וואָס דער דאָקטאָר האָט מיר פאַר זיי געגעבן, און בין אַוועק צו די פאַרוואונדעטע.

אַזוי פלעג איך יעדן טאָג גיין אין די קאָרן, ביז מע האָט די פאַרוואונדעטע אַוועקגעפירט אין וואַלד.

*

שלעכט איז ביי אונדז געווען מיט מעדיקאַמענטן, זייער שלעכט, און אין ראַהאַטשאָווער שפּיטאָל האָט געאַרבעט אַ דאָרפיש מיידל מאַרוסיע לעטקאָווע, מיינע אַ באַקאַנטע. איך בין אַוועק אין שפּיטאָל, אַרויסגערופן זי און פאַרפירט מיט איר אַ געשפּרעך וועגן דער מלחמה, וועגן חתנים, אַז אָט אַזאַ מיידל, ווי זי, איז צייט חתונה צו האָבן.

— עך, באַבעניו, — זאָגט דאָס מיידל, — ווו זענען איצטער פאַראַן חתנים — אַלע זענען אויף דער מלחמה.

— די מלחמה וועט זיך ענדיקן, — ענטפער איך, די אַדלערס אונדזערע וועלן זיך אומקערן פון די פראָנטן, פון די וועלדער. איז אָט, מאַרוסקע, דאַרף מען טאַקע זען, דו זאָלסט האָבן מיט וואָס צו איבערנעמען זיך ביי זיי.

און דערווייל פאַרטרוי איך איר אַ סוד אויפן אויער, אַז מע דאַרף האָבן וואָס מער וואַטע, מאַרליע, מעדיקאַמענטן...

דאָס מיידל ווערט רויט און בלייך, די קאָלירן בייטן זיך ביי איר אין פּנים, נאָר זי טראָגט מיר אַרויס אַלץ, וואָס איך באַדאַרף.

דער דאָקטאָר האָט פאַר פרייד ניט געוווּסט, וווּהין מיך אַוועקצוזעצן.

— ביסט אַן אמתע כישופמאַכערין — האָט ער געזאָגט.

און אַזוי טאַקע שטייט פאַרשריבן אין צעטל, וואָס ער האָט איר אַרויסגעגעבן, אַז זי פלעגט טאָן וווּנדער, כדי צו ראַטעווען די פאַרוואונדעטע פאַרטיזאַנער...

*

— איך בין געווען אויך אַן אַגיטאַטאָרשע, נאָר אַן אַגיטאַטאָרשע גאָר אַ באַזונדערע. כ'האָב מיר געהאָט מיינע איינפאַלן...

ווייבער, איבערהויפּט אַזעלכע, וואָס זייערע מענער און קינדער זענען אין פייער, זענען גענייגט גלייבן אין פאַרשיידענע זאַבאַבאָנעס, אין טרעפערקעס, אין קאָרטנוואָרפערס, אין מכשפים.

איז אָט, פלעג איך צעלייגן די קאָרטן ווי אויפן טיש און אָנהייבן פלאַפלען, ווי אַן עכטע טרעפערין...

— אָט די טויז פּיק און דאָס ניינטל אייכל באַווייזן אויף זאָרג און יסורים. דו זאָרגסט אַלץ, טעכטערל, וועגן דיין אונטער שערל, נאָר די טויז רויט און דאָס אַכטל שערל באַווייזן, אַז די מלחמה וועט זיך פאַר דיר ענדיקן בשלום — מיט אַ „שליוב״, דיין אונטער וועט מיט גליק קומען אַהיים, און אויפן ברוסט וועט ביי אים זיין אַן אָרדען... די רויטע, — אַזוי פלעגן ביי מיר שטענדיק אויספאַלן די קאָרטן — וועלן זיין די זיגער.

— דו זעסט, — פלעג איך זאָגן, — דער מלך פּיק וועט גיין צו גרונט.

דער עולם פלעגט גוט פאַרשטיין, ווער איז דער מלך פּיק, און פלעגט שעפּטשען: — „אַ כאָליערע אויף אים, אויפן גערמאַניעץ״.

די דייטשן פלעגן אַרויסגעבן באַפעלן, מע זאָל פאָרן קיין דייטשלאַנד אויף אַרבעט. פאַר ניט מעלדן זיך צו דער צייט פלעגן זיי דראָען מיט אַלע מיתה משונהס... דעמאָלט פלעגן מיינע קאָרטן „ווייזן״, אַז די איינציקע עצה איז גיין אין וואַלד צו די פאַרטיזאַנער: — אָדער אויף אַ זיכערן טויט אין אַ „קאַזיאָנעם הויז״ צו די דייטשן, אָדער אין וואַלד אונטער רויטס, ווו אַלץ וועט זיין כשורה... און מיינע קאָרטן פלעגן מאַכן אַ גוואַלדיקן איינדרוק. מע פלעגט מיר מיטגעבן אַ גאַנצע טאָרבע פּראָדוקטן און אַ פולן קאָרב מיט די בעסטע ווינטשעוואַניעס...

איר לאַכט פון מיין „אַגיטאַציע״? לאַכט, לאַכט, נאָר אַז איך פלעג ברענגען אין וואַלד עטלעכע לעבלעך ברויט, אַ פּאָר צענדליק גאָמלקעס, צוקער, זאַלץ, — איז געווען גאָרניט אַזוי שלעכט...

און אַוודאי און אַוודאי גוט איז געווען, וואָס ניט איין צענדליק פּויערים און פּויערטעס זענען נאָך מיין קאָרטנוואָרפן אַוועק אין דער פאַרטיזאַנישער מחנה...

איצט בין איך אין מאָסקווע ביי מיין איינציקער טאָכטער, וואָס איז אין יענעם פינצטערן 22סטן יוני געווען צו גאַסט ביי מיר אין באָברויסק.

(„איינִיקייט״, 16.4.1946)

שלמה וזלמן גורליק - גיבורי ברית־המועצות

התואר „גיבור ברית־המועצות" (Герой Советского Союза) הוא אות ההצטיינות הגבוה ביותר בצבא הסוביטי. אות זה ניתן על שירות למולדת הקשור בביצוע מעשה־גבורה מיוחד במינו. התואר מוענק מטעם נשיאות הסוביט העליון של ברית־המועצות. לגיבור נמסר אות לנין ואות „כוכב־הזהב" בצירוף תעודה מיוחדת של נשיאות הסוביט העליון.

יש להניח כי מאות רבות מצעירי בוברויסק גויסו לפני המלחמה עם הנאצים ובשנות המלחמה לשירות בצבא האדום. ביניהם ידוע לנו בבירור על שנים שקיבלו את התואר „גיבור ברית־המועצות". אלה הם שני האחים שלמה וזלמן גורליק.

שלמה וזלמן גורליק נולדו להוריהם אהרן ואסתר, מראשוני התנועה המהפכנית בבוברויסק (ר' זכרונותיו של א. גורליק, עמ' 716 בספר זה). האב היה בעל חנות של סדקית, ששימשה מקום מפגש לאנשי ה„בונד", האם ניהלה בית־מלאכה לתפירה.

שלמה גורליק נולד ב־1914, שאף להיות מוסיקאי, סיים את בית־הספר לעבודת המתכת בבוברויסק ומשם עבר לבית־ספר צבאי בלנינגרד. שירת עשר שנים בצבא הסוביטי בחיל הטנקים. השתתף במלחמה הסוביטית־פינית (1940). ביום פרוץ המלחמה עם הנאצים חנה עם גדודו בלבוב. השתתף בקרבות הנסיגה של הצבא האדום בקיץ המר של 1941. „בשערי מוסקבה — מספרת עליו ההודעה הסוביטית („איינִיקייט" 25.6.43) — בקרב עם כוחות מכריעים, עלה הטנק שלו באש. עם הטנק הבוער פרץ שלמה גורליק אל מעבר כוחות האויב והשמיד מספר רב של פאשיסטים. עד נשימתו האחרונה הרבה את חלליהם של הפאשיסטים". לאחר מותו קיבל את תואר „גיבור ברית־המועצות".

זלמן (זינובי) גורליק היה אחד מאנשי הצבא האדום שצלחו ועברו בגבורה את הנהר דניפר בעת התקדמות הצבא האדום בסתיו 1943. „הוא ויחידתו — מוסרת הודעה סוביטית (ר' „דבר" 31.10.44) — עשו שמות באויב בנשק שהיה בידיהם, ובפרט ברימונים. הוא נפצע בפעולה, אך סירב לעזוב את המערכה. ארבע פעמים עברו הגרמנים להתקפת־נגד, אך נהדפו". על מעשהו זה הוענק לו התואר „גיבור ברית־המועצות".

דער טאָג

The Day

"THE NATIONAL JEWISH DAILY"

פרייז 4 סענט

Office: 183 E. B'way New York 2, N. Y. Telephone ORchard 4-3800

Vol. XXX. No. 10,742 — Entered as Second Class Matter at Post Office, New York, N. Y. — NEW YORK — FRIDAY, JUNE 30, 1944 — 12 PAGES — PRICE 4 CENTS

באָברויסק גענומען

נאַצים פאַרשפאַרט אין פאַסטקע פון קאַען

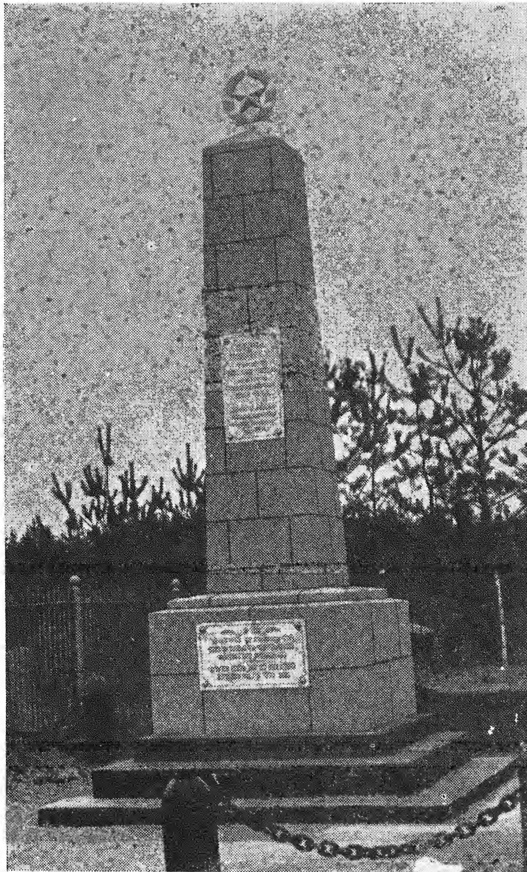
כותרת בעתון „דער טאג" (ניו־יורק) על שחרור בוברויסק

ב. כצנלסון

*

היום באה אלי הידיעה על שחרור בוברויסק, עיר מולדתי, על ידי הצבא האדום. לכאורה הייתי צריך לשמוח. אני יודע ששחרור עוד עיר ועוד עיר על ידי הצבא האדום — זה בכל זאת שלב למפלת היטלר. אבל אומר את האמת: אין לי לב כל כך רחב, שבגלל עתיד זה, שאולי נפתח בשביל העולם, אהיה אני במצב של שמחה. מעירי, מעיר מולדתי, שהיתה פעם מרכז של יצירה יהודית, גם בשביל ארץ־ישראל עשתה משהו — אינני בטוח אם נשאר קומץ קטן של פליטים או פרטיזנים יהודים.

(מנאום באשדות־יעקב, ט"ז בתמוז תש"ד—7.7.1944, כתבים י"ב, עמ' 272).

מצבת־זכרון לחללי השואה
דענקמאל פאַר די קרבנות פון דער אומקום־תקופה

צילע דראַפּקין

פון מיין היימלאנד

שווערע געדאַנקען, שווערע געדאַנקען
בייסן מיין מוח, ווי גיפטיקע שלאַנגען,
דרינגען אַריין טיף אין מיין האַרץ,
זע איך מיין היימאַט בלוטיק שוואַרץ,
יע, ס'איז מיין היימאַט בלוטיק שוואַרץ.

עס מאַטערט און בלוטיקט מיין לאַנד
דייטשלאַנדס בלוטדאָרשטיקע גרויזאַמע האַנט,
פאַרוויסט און פאַרדאָרבן האָט זי יעדן גאָרטן,
מיין מוטער, מיין שוועסטער זיי מאַטערן דאָרטן,
מיין שוועסטער, דאָס ביימעלע שענסטע אין גאָרטן.

ווי וואָלט איך געוואָלט מיט זיי ליידן צוזאַמען,
זיין אין איין שטאָט מיט מיין שוועסטער און מאַמען,
מיט זיי אין איין שטוב, אויב ס'איז דאָ נאָך אַ שטוב,
און אויב ס'איז די שטוב זיי אַ פינצטערע גרוב —
ווי וואָלט איך געוואָלט מיט זיי זיין אין איין גרוב,
ווי וואָלט איך געוואָלט מיט זיי זיין אין איין גרוב.

(ש. ניגער, רעדאַקטאָר, קידוש השם, ניו־יורק תש"ז, עמ' 442)

נתן אלתרמן

גֹּרַל הָמָן

„בבוברויסק נכנע הגנרל הנאצי המן"

לַיְלָה כְּחַלְחַל,
פָּשׁוּט,
בּוֹבְּרוּיְסְקִי,
שֶׁבּוֹ, הַמְפַקֵּד פְּיוֹטְר שׁוּיְסְקִי.

נִצָּב הַזָּקִיף
וְקוֹרֵא, מְאֻמָּן:
– יָבוֹא הַשָּׁבוּי!
וַיָּבוֹא הָמָן.

נִכְנַס גֶּנֶרַל
פְּרוּעַ בֶּגֶד.
רוֹאֶה: הַחוֹקֵר יוֹשֵׁב מִנֶּגֶד.
דַּפֵּי פְּרוֹטוֹקוֹל, הַחַשְׁמַל מֵאִיר.
וְלִימִין הַחוֹקֵר –
קָצִין צָעִיר.

שׁוֹאֵל הַחוֹקֵר
שְׁאֵלוֹת כִּמְסֻמָּן.
וְעוֹנֶה לַחוֹקֵר
גֶּנֶרַל הָמָן,
אַךְ אֵלָיו לֹא יִפְנֶה, כִּי יַבִּיט כִּכָבוּל
רַק אֶל פְּנֵי הַקָּצִין שֶׁמִּמּוּל.

וּפִתְאֹם הַשָּׁבוּי בַּכִּסֵּא נֶאֱחָז
וְאוֹמֵר: מַהוּ שֵׁם הַקָּצִין הַלָּז?
לִי נִדְמֶה כִּי הָיָה כְּבָר בֵּינֵינוּ עִנְיָן...
כָּךְ אוֹמֵר גֶּנֶרַל הָמָן.

וּמֵשִׁיב הַחוֹקֵר
פְּיוֹטְר שׁוּיְסְקִי:
דִּמְיוֹן שָׁוְא. הַקָּצִין הוּא
בָּחוּר בּוֹבְּרוּיְסְקִי.
שְׁמוֹ מְאוּם לֹא יוֹסִיף לְךָ, אַךְ בִּרְצוֹן...
שְׁמוֹ הוּא
סְגַן-לוֹיְטֶנַנְט מָרְדְּכַי אֶסְתֵּרְזוֹן.
וַיְקַמֵּט אֶת מִצְחוֹ גֶּנֶרַל הָמָן:
מָרְדְּכַי? מָרְדְּכַי? לֹא מֻכָּר... לֹא מוּבָן...

אָז אָמַר מָרְדְּכַי לַחוֹקֵר וְכֹה שָׂח:
הֵן יָדַעְתָּ הֵיטֵב. אֵינִי מִסְטִיקָן, אָח.
אוּלָם שְׁמַע! לֹא יָדַעְתִּי מַה פֵּשֶׁר הָרָז...
גַּם לִבִּי אוֹמֵר כִּי נִפְגַּשְׁנוּ אֵי־אָז.
וְרוֹאֶה אֲנִי עֵמֶק מֶרְחָב־וּזְמַנִּים
וְהָאִישׁ וַאֲנִי שָׁם – פָּנִים אֶל פָּנִים!..
אֵינִי מִסְטִיקָן, לֹא! אַךְ צְמַרְמֹרֶת שֶׁל קֹר...
אָנָּא, סְלַח נָא, חָבֵר, וְהַמְשִׁיכָה לַחְקוֹר.

אָז עָנָה הַחוֹקֵר בִּבְדִיחוּת: טוֹב, חָבֵר.
כַּנִּרְאֶה נִפְגַּשְׁתֶּם
בְּגִלְגּוּל אַחֵר...

כָּךְ הֵחֵל קוֹמֶנְדַנְט
פְּיוֹטְר שׁוּיְסְקִי.
וְסָבִיב עָמַד לַיְלָה
כְּחַלְחַל,
בּוֹבְּרוּיְסְקִי.

(„הטור השביעי", ת"א תש"ח, עמ' 165—167)

אייזיק קאהאן

לאחר השואה

בוא ונראה את הנעשה בעירנו בוברויסק, מה רבים השינויים שהתחוללו בה בזמן הקצר מאז הש־תחררה העיר מידי הכובשים.

הנה רחוב אוריצקי. לפני שנה היו ארובות־עשן שבורות מתבלטות מבין החורבות, כידים שנתגדמו, שרידי יסודות־בתים שנהרסו, עצים שרופים ומתים. הזעם העיק על הלב. אותו הדבר היה ברחוב אֶנגלס, באוֹקטיאַבּרסקאיה ובעוד רחובות וסימטאות. בכל מקום אותה התמונה — חורבות.

אולם בלבו של כל אחד פעמה השאיפה: להקים מחדש, לבנות את העיר. ורצונו של האדם הסוביטי חזק הוא מברזל. החלה עבודה גדולה ועתה כבר אפשר להעביר כמה סיכומים מוקדמים לפעולה מאו־מצת זו. שוב אין להכיר את הרחובות: בתים חדשים, בנינים חדשים, עצים שניטעו מחדש. שוב עובדים 14 מפעלים ממלכתיים, ביניהם אף כאלה שיש להם ערך לגבי כל המדינה. הקומבינאט הבוברויסקאי לעי־בוד עץ, שהיה ידוע לפנים ביצור בתים סטאנדארטיים, בונה שוב בתים כאלה, אלא שעתה מרחיבים את הקומבינאט והוא מקבל מכונות חדשות. לאט לאט מתחילים לעבוד מפעלים כמו בית־החרושת לתפירה ע״ש דזרז׳ינסקי, בית־החרושת ללחם, בית־החרושת למתכת ע״ש סטאלין, בית־החרושת לכוהל, הטחנה. בתי־חרושת אלה מיצרים תוצרת במיליונים רובלים.

בית־החרושת לרהיטים ע״ש חאלטורין מספק לאוכלוסיה רהיטים נאים: ארונות בגדים, שולחנות וכד׳. בית־החרושת מבצע בשיטתיות את התכנית. להכרה רבה על כך ראוי הח׳ קרמר.

כן יש להזכיר את בית־החרושת ללבידים ע״ש קירוב, בית־החרושת לשמן, בית־המלאכה לתיקון אניות, קומבינאט הבשר, המגדילים את תוצרתם מחודש לחודש. — —

התפתחה מאד הקואופרציה היצרנית. 22 „ארטלים״ מיצרים עתה סחורות שונות לשימוש המוני: בגדים, נעלים, רהיטים, כלי־פח, כלי מטבח וגלנטריה.

הישוב היהודי בעיר מונה 18,000 איש. הם לוקחים חלק פעיל בעבודות השיקום. אלפי יהודים עובדים במפעלים הממלכתיים, בקואופרציה היצרנית, בתעשיה המקומית, בקואפרציה של הנכים וכו׳.

סמכות רבה השיגו בעבודתם המסורה יושבי־הראש של הקואופרטיבים היצרנים הח׳ ליפשיץ (ארטל החייטים השלישי המיוחד), צ׳רנין („שוויפראם״), ויכ־מאן (ארטל הסנדלרים „פרוגרס״), קצנלסון (ארטל הסריגה ע״ש קרופסקאיה), אֶסתרינה (ארטל הנכים „בולשביק״), זלדמן (ארטל ליצור מזון „אנרגיה״) ועוד. כאשר ניגשו החברים הנ״ל להקמת הארטלים הללו מצאו לפניהם אך חורבות. היום הרי אלה מפ־עלים רציניים.

הוקמו מחדש עשרות בתי־ספר ומוסדות תרבות. בעיר פועלים עתה 21 בתי־ספר, בית־ספר לאחיות, בית־מדרש למורים.

תושבי בוברויסק מתפארים בעסקנים בעלי מרץ בחזית התרבות, כמורים שצוינו לשבח מטעם קהיליית בילורוסיה — הח״ח רוזובסקי והלפנד, כמנהלי בתי־הספר — הח״ח קצנלסון, הלפרין, ליבמאן.

עבודה חשובה נעשתה בשטח שמירת הבריאות. שוב עובדים עשרות מרפאות, בית־החולים המחוזי, בית־החולים למחלות עור, המרפאה לריפוי־שיניים.

בעת האחרונה התפתחה במידה רצינית הרשת המסחרית, הוקמו בתי־מסחר גדולים ונאים, מטבחים, מסעדות.

אנו יושבים במשרדו של המהנדס הראשי של מחלקת התכנון הח׳ שוסטר. על השולחנות מונחות תכניות לשיקומה העתיד של בוברויסק. הח׳ שוסטר עם עוזרו הח׳ מייזלס מתעמק בעבודה. כל שרטוט, כל נקודה על הנייר, כל קו המסתעף בה פירושם — רחובות שנבנו מחדש, גנים חדשים, בתי־חרושת חד־שים. הח׳ שוסטר מתאר לפנינו את דמותה של בוב־רויסק בעתיד, וניצוץ של יוצר משתלהב בעיניו — העיר תהיה יפה יותר, נאה יותר מאשר היתה.

(„איינִיקייט״ 18.4.1946)

„בן־עמי"

עשרים שנה לאחר שחרור העיר מהנאצים

...ביקרתי פעם בעיר בוברויסק שבבילורוסיה. אנשי „אינטוריסט" דאגו להפגישני עם ראש העיר. סיפרתי לו, כי בוברויסק מפורסמת בארצי; כי נולדו וגדלו בה כמה ממניחי היסוד של מדינת ישראל. הזכרתי לו שמותיהם של ברל כצנלסון („מנהיג פר־עלים דגול"), דוד שמעונוביץ („משורר לאומי גדול בארצי"), קדיש לוז („יושב ראש הפרלמנט שלנו") ואחרים.

ראש העיר הקשיב ואפילו רשם את השמות, אך לא הניד עפעף. שאלתיו כמה יהודים יש כיום בעיר. על כך ענה, כי „יש יהודים, אך אין לנו סטאטיסטיקה מיוחדת". שאלתיו אם יש בתי־כנסת בעיר. „לא — ענה — אין ליהודים בית־כנסת, כי אין להם צורך בו".

בלוית מדריך, שהיה בלי ספק יהודי, ביקרתי במוזיאון העירוני המסודר והמטופח. עברתי יחד אתו מחדר לחדר, עד שהגענו לחדרים בהם מתואר בתמונות, בציורים ובתעודות חלקם של אנשי בוב־רויסק והסביבה במלחמת־העולם השניה, ובכל החומר הזה אין אף מלה אחת על היהודים. אמרתי למדריך: „הרי אתה ואני יודעים, כי בבוברויסק היתה קהילה יהודית גדולה, בעלת עבר מפואר; והרי שנינו יודעים כי בין הנופלים, הלוחמים והפרטיזנים, היו אלפי יהו־דים; והרי אנו יודעים, כי כיום חיים בעיר כמה וכמה רבבות יהודים. מדוע אין כאן אף מלה ואף רמז עליהם ועל חלקם?" האיש הסתכל בי בעינים עצובות (והוא עצמו צולע על ירכו, נכה מלחמה) ולא ענה.

(„בין הפטיש והמגל", ת"א 1965, עמ' 34)

רחוב ראשי בבוברויסק בימים אלה
אַן הויפּט־גאַס אין היינטיקן באָברויסק

שער ארבעה־עשר

בנותיה של בוברויסק

פערצנטער שער

אין די שטעטלעך ארום באברויסק

ישראל ריטוב

אוסיפוביץ'

„אוסיפּוֹביץ'..." — ברוסית — הדגש על פוֹ, ביידיש — על סי. יהודי המקום והסביבה היו קוראים לה אַשי־פּעוויץ. אך ביידיש מתוקנת, משכילית: אוסיפוביץ'.

עד למהפכת אוקטובר היתה אוסיפוביץ' ישוב עירוני (Городское поселение). היו ברוסיה ערים או עיירות מעטות מאד בשם זה. לפני כן — עד לשנת 1910 — היתה אוסיפוביץ' עיירה (Местечко) ובראשיתה — כפר (Деревня), במרחק של 3 קילומטרים מהמרכז הכפרי (Волость) זאמוֹשייה.

המעבר מכפר בילורוסי נידח ועלוב לעיירה יהודית החל בשנות השמונים של המאה התשע־עשרה, אחר שנגמר — בשנת 1871 — דבר סלילתו של קו־הרכבת ליבאוה (כיום: לייפאיה) — רומני. ליבאוה היא עיר־נמל, שאינו קופא על חוף הים הבלטי, ומעודה היה לה ערך כביר ליבוא וליצוא. קו־הרכבת חיבר את הבלטיקום עם חבליה המרכזיים של רוסיה, ולהיפך, ושימש גורם מכריע לפיתוח כלכלתה והכרחתה. הקו עבר דרך מינסק ובוברויסק, ובין שתי אלה שוכנת אוסיפוביץ'. והנה, לפי התכנית, נועד אותו כפרון דל להוות תחנה מרכזית („דיסטאנציה"), בה ייפגשו ויצטלבו הרכבות, ההולכות בשני הכיוונים; בה יוקם בית־חרושת גדול, מרכזי, לאַדני־עץ מזופתים ומחוסנים בשביל מסילת־הברזל; יהיו בתי־מלאכה לתיקוני קטרים וקרונות־רכבת, וכן מרכזי שירותים שונים בשביל המסילה, כגון צביעה, סיוד, ריצוף, זיגוג וכדומה; ממנה יסתעפו במרוצת הימים קוים לדאראגאנוֹבה — סטארי־דורוגי — אורצ'ה־סלוצק, וכן — ללאפיץ' וגרודזיאנקה, וברבות הימים — למוהילב מכאן, ולבאראנוביץ' מכאן.

אין תימה שיהודים בחוש עסקי התחילו נמשכים למקום זה, וכך, בדרך הטבע, התחילה להתרקם קהילה יהודית באוסיפוביץ'. הראשונים היו רבי משה ריבין ובניו, שהובילו חמרי סלילה ובנין למסילת־הברזל, וסופם שעברו למסחר עצים והתעשרו. הם מיהרו להינתק מהכפר הנידח, ובמרחק של קילומטר אחד ממנו בנו לעצמם בתים מרווחים, יפים, וגני־פרי לידם, וכה הניחו את היסוד לעיירה. אבי המשפחה, רבי משה, איש התורה והחכמה, בעל הדרת פנים, תקיף ונעים־הליכות כאחד, ובניו יפי־תואר, גבוהים וחסונים, משכילים, מעשיים, מצליחים בכל דרכם, מעורבים עם הבריות, ומטבע ברייתם פרנסי־ציבור. כל המשפחה האצילה הזאת, שהועלתה בעמל כפים ומעמל כפים אל מרומי ההצלחה, העושר והכבוד, היוותה את התשתית וחוט־השדרה של הקהילה. המעשה הציבורי הראשון שלהם היה דבר הקמתו של בית־כנסת, והם שמשכו אליהם ולעיירתם, אחד אחד, את יתר מיסדיה של אוסיפוביץ': קוזניצוֹב — הנפח, כצנלסון — הנגר, גלנסון — החייט, קרטין — הסנדלר, רבי שמריה־נח ליברמן — השוחט, רבי אהרן איידלמן — המלמד, רבי יהושע מרון — קצב; משכילאיתן (נצר מהמשפחה המפורסמת), פלדמן, ליוקומוביץ', קולש, בלומין, ברמן, בּוֹמשטיין — סוחרי־עצים ופקידיהם; הירשנהורן, ליפשיץ וליסהארון — חנונים, גולדברג — אופה, פלוטקין — בעל־עגלה, אוֹקון — גנן, ועוד ועוד — עשרות אחדות של ראשונים מיסדים.

כל אותו שטח, עליו קמה אוסיפוביץ' רבתי, מסילת־הברזל חצתה אותו לשנים: מעבר מזה — אדמת בעל־האחוזה הפולני שימנסקי, וכאן — רובה של העיירה; ומעבר מזה — אדמת האציל הרוסי, חבר מועצת־המלוכה, דאראגאן.

הישוב היהודי, פרט לבודדים, הלך והתרכז בחלקו של שימנסקי. בתחילה כל דכפין בחר לעצמו מגרש בכל מקום שהיה נראה לו, ובכל גודל שרצה בו. שלא כדוגמת העיירות היהודיות המסורתיות, לא הגיעו באוסיפוביץ' בית בבית. התושבים לא צימצמו עצמם ולא הצטופפו ברחובות קצרים וצרים ובסימטאות אפלות ודחויות. בתחילה כאילו מעצמו, ואחר כך יותר ויותר במחושב ובמתוכנן, הלך והסתמן מיתאר של עיר מודרנית, שרחובותיה רחבים, בסדר שתי וערב, בטוב טעם.

אותם הימים נפל דבר באוסיפוביץ': כל אדמת שימנסקי נקנתה על ידי יהודי, שהיה מלמד דרדקי בעיירתו חולופיניץ', עבר למקח וממכר ועשה הון: יעקב־אליהו ריבקין. איך הגיע האיש לעשירותו המופלגת וכיצד השכיל יהודי, בימי הצאר ניקולאי, לרכוש אדמתו של ישוב שלם — סוד הוא ותעלומה.

נעשה איפוא ריבקין בעליה הרשמי — ומושלה הבלתי־רשמי — של אוסיפוביץ'. הוא בנה לעצמו ארמון של מושל ונגיד ומצווה, היה מגין את קירבתו

לשלטונות, מתנשא ונוהג גבאותו ברמים. שוב לא היה מוכר לתושבים חלקות־אדמה, או מגרשים, כי אם מחכיר אותם וגובה מפרק לפרק, לפי תנאי החוזים שהכתיב, דמי־חכירה גבוהים, מופרזים. היו שונאים אותו ומקבלים מרותו. לא היתה ברירה.

אוסיפוביץ׳, רחוב השוק   די מארק־גאס

בינתיים הלכה וגברה זרימתם של יהודים ממקומות קרובים ורחוקים לאוסיפוביץ׳, על מנת להשתקע בה, לבנותה ולהיבנות בה. הכפר־העיירה הלך והפך במהירות מפליאה לעיירה־עיר. אוסיפוביץ׳ הלכה וחישלה עצמה — מצד סחרה ומשקה וכלכלתה — כחוליה חשובה בשרשרת מינסק־בוברויסק, והיא עצמה הלכה ונעשתה מרכז לכל הסביבה הגדולה: חולוי, לאפיץ׳, סויסלוץ׳, ליובוניץ׳; דראגאנובה—סלוצק; ווירייצי—טאלקה; טאטארקה—יאסין, ועשרות עשרות כפרים גדולים וקטנים. כל אלה היו נמשכים בעיקר לתחנת־הרכבת, אשר היא, כשלעצמה, על מפעליה ומתקניה המרובים, שימשה מקור פרנסה לרבים במקום ובסביבה, ויצרה את הקשר עם העולם הגדול. אך התחנה גם נתנה יותר ויותר מכוחה לעיירה על מפעליה ומוסדותיה היא, וחוזר חלילה.

וכבר היה בית־דואר באוסיפוביץ׳; כבר הופקעה אוסיפוביץ׳ משלטון ה„וולוסט", הורשה לה לבחור ב„סטארוסטה" (זקן העדה) משלה, ונבחר ואושר אשר גרינשפון. כבר השתקע בישוב הצעיר — „רופא" (חובש), וולפסון. נבנתה המנסרה הגדולה הראשונה ולידה טחנת־קמח; הופעלה מַגרסה; נפתח מלון והתחילו צצות, חדשות לבקרים, חנויות חדשות. עם הבניה הגיעו ובאו בנאים ומסגרים ונגרים ותַנָרים וזגגים וסיידים וצַבעים; הופיע גם מנקה־ארובות. ממילא הלך ורב מספר בעלי־המלאכה מהמקצועות היהודיים הרגילים: חייטים, סנדלרים, רצענים, כובענים, סַפרים, שענים, אופים, טוחנים, קצבים וכו׳, שלא לדבר על מלמדים, פקידים, סוכנים, קבלנים, מתווכים, כלי־קודש וכו׳. כולם מתפרנסים זה מזה, ואגב כך יוצרים פרנסות חדשות לרבים רבים, הבאים ומצטרפים אליהם.

והרכבת נושפת, נושמת, שורקת — יומם ולילה, מכה על הראש ותובעת: גדלי! מהר! מהר! מהר!

והעיירה־העיר נענית לה, והיא נבנית ומתפתחת וגדלה: מהר, מהר, מהר. תוך שנים ספורות, במעבר בין המאה התשע־עשרה והמאה העשרים, צצה אוסיפוביץ׳ ועלתה כפורחת, רווית טל שחרית, מלאת און, שופעת מרץ ויזמה, כשתורה וחכמה והשכלה וקידמה וכשרון המעשה משמשים בה בערבוביה, כשהיא משרה מיפייה, חנה וקסמה על כל סביבותיה.

*

שנת 1898. עד־ין שרויה אוסיפוביץ׳ בדמדומי התהוותה, עודה בחיתוליה ועוד אין לה רב, מורה־הוראה, רועה רוחני, אך הן לא יהיה כן בישראל! — והתחילו אותם ראשונים לדאוג, לעמול ולטרוח, ככתוב: „עשה לך רב". היה מוסכם ביניהם, כי לא ישימו את האיצטלה על שכם המועמד, אלא אם יהיה הולם נופו של ישוב צעיר זה, ומהותו: שיהיה תלמיד־חכם, איש משכיל ונאור, בעל „לב חכם ונבון" ולפני גדולים יתיצב. יצאו שליחים, סובבו בערים ובעיירות, חקרו ודרשו, עד שנזדמן להם האיש אשר ביקשו: הרב יעקב־שמחה בן הרב אברהם־דב ריטוב.

אמנם, מגמת פניו של האברך הצעיר, המוסמך לרבנות, לא היתה לרבנות. הוא רצה לפרנס עצמו ומשפחתו בעמל כפים, ולשם כך למד מלאכת התפרות. ברם, הוא לא עמד בנסיון, נתפתה לשידולי השליחים, שהוקסמו מאישיותו הקורנת, ויצא לאוסיפוביץ׳, לשבת על כס רבנותה. בכך הונח היסוד הרשמי לקהילה ובכך, מאז והלאה, עוצבה דמותה של העיר.

מתנגדים וחסידים

אוסיפוביץ׳ נמנתה ברובה המכריע עם „המתנגדים". ביהכ"נ הראשון התנהל על טהרת המתנגדות. גם הרב בא מתוך־תוכה של המתנגדות התורנית, השכלתנית, ישרת הקו. אך היה בה במתנגדות של אוסיפוביץ׳ משהו מיוחד, מקורי. היא לא היתה נוקשה, מכונסת בעצמה, קרה וזועפת, סגפנית. היה בה הרבה ממאור התורה ומאור החיים כאחד. היתה בה עליצות, רעננות וחדוה.

ולא היו באוסיפוביץ' מריבות וסכסוכים על רקע דתי־כיתתי.

החסידים, המעטים, נחלקו לבית־ליובאויץ' ובית־קוידאנוב. והחסידים — חסידים, אך קנאים, מורדי־אור, מתגודדים ומתלהלהים עד כלות הנפש, עד אבדן החושים — נוסח פולין וגליציה — לא היו ביניהם. גם לא היו ניכרים ההבדלים בין אותם שני בתים. לנוער, ולא רק לו, לא היה ברור, מדוע חב"ד (חכמה, בינה, דעת) מיוחסת לחסידי ליובאויץ', ולא באותה מידה ממש גם לחסידי קוידאנוב. באוסיפוביץ' — אלה ואלה חכמים, נבונים ואנשי דעת היו. והיו הם כולם מבאי־ביתו, מעריציו ומקבלי מרותו של הרב המתנגד.

לא היו „שטיבלאך" באוסיפוביץ', אך עם כל מיעוטם היה לחסידים בית־כנסת גדול ומפואר, משותף לליובאויצ'ים ולקוידאנובאים גם יחד. ולא הם בנוהו. בנה אותו י. א. ריבקין, בכספו. ולא משום שמאד דרוש היה לחסידים בית־כנסת משלהם. הם לא הרגישו עצמם גרים, מקופחים בבית־הכנסת הישן, נטול ה„ויצמח פורקניה". שררו בו שלום ושלוה. אך מאד מאד דרוש היה בית־הכנסת החדש לו, לריבקין, לצורך גבאותו והתנשאותו. אפס, גם ההיפרדות לשני בתי־כנסת לא ליהטה את היצרים ולא מתוכה באה — עם הימים — המחלוקת.

ציונים

אוסיפוביץ' — ציונית היתה, רובה ככולה. מעטים מאד — נער יספרם — היו בה שלא שקלו את השקל הציוני מאז הקונגרס הציוני הראשון, שנתקיים בשנת 1897, ועד לקונגרס האחד־עשר, ב־1913. הקונגרס השנים־עשר נתכנס בשנת 1921 בקרלסבד, ואם כי השתתפו בו, בעילום שם, צירים אחדים מברית־המועצות, והם „יצגו" גם את אוסיפוביץ', הרי שקלים, כמובן, שוב לא הופצו אז.

ציוני אוסיפוביץ', שבראשם עמד יעקב ליפשיץ, סוחר מנופקטורה, בעל השכלה כללית ויהודית רחבה, — עסקו בהתלהבות גם בהפצת מניות „אוצר התישבות היהודים" (ה„קולוניאל־באנק"), שלא לדבר על הפעולות למען הקרן הקיימת לישראל: קופסות, בולים, כרטיסי־ברכה, איסוף כספים בשמחות משפחתיות וציבוריות וכו'. בערב יום־הכיפורים היו הציונים מעמידים בבתי־הכנסת קערות לאיסוף כספים לטובת ישוב ארץ־ישראל — מטעם „ועד חובבי־ציון" באודיסה.

ועד האגודה הציונית היה מקיים ישיבות קבועות, שדיוניהן היו נרשמים במלואם בפרוטוקול, והיו מתקיימות בבתים פרטיים אסיפות מוקדשות לבירור בעיות ציוניות, ביחוד לפני כל קונגרס. לא זכתה אוסיפוביץ' אף פעם אחת לציר משלה לקונגרס; היא היתה מצרפת שקליה לשקלי בוברויסק ומחזקת נציגותה של זו האחרונה. אך דבר זה לא היה מונע בעדה לדון בישיבותיה ואסיפותיה היא בכל השאלות שהיו כרוכות בקונגרס זה או אחר. לאסיפות אלה היו מוזמנים גם מרצים מבוברויסק וממינסק.

פעם אחת נערכה אסיפה ציונית פומבית: נשף־חנוכה ציוני. מחשש עינא בישא של שוטר־הצאר, נערך הנשף בבית־הכנסת, בכיסוי של תפילת ערבית. השתתפו בו כל אנשי העיר, מטף ועד זקן — עין לא ראתה. אך ההסוואה לא הועילה: י. א. ריבקין, ה„פטריוט", הודיע על כך לידידיו — ה„פריסטאב" בסויסלוץ' וה„איס־פראבניק" בבוברויסק. התחילה חקירה ודרישה והיה צפוי משפט חמור. אפס, במאמצים גדולים, בעזרת ציוני בוברויסק ובסיועם של שטרי־כסף, הצליחו חברי הועד להביא לסגירת ה„תיק".

בישבה בין מינסק ובוברויסק, היתה אוסיפוביץ' מקבלת משתיהן השראה, הסברה ועזרה ארגונית בפעולות הציוניות שלה. במינסק ישבו רבים ממנהיגי הציונות של רוסיה (יהודה־לייב ברגר, יצחק ברגר, ד"ר יוליוס ברוצקוס, אלכסנדר גולדשטיין, ד"ר ח. חורגין, אינז' מ. קאסל, אברהם קפלן, אליעזר קפלן, עו"ד שמשון רוזנבוים ועוד, — והיא שימשה מרכז ציוני גדול. גם בבוברויסק היו מנהיגים ציוניים דגולים, וגם היא היתה תלפיות לציונות במחוז ומעבר לו. אין תימה בדבר שאוסיפוביץ', המרוחקת בס"ה 40 קילומטר מבוברויסק ומאה קילומטר ממינסק, אגודת הציונים שלה התבסמה מלוא ריאותיה מהרוח הציונית שפעמה בעוז באותם שני מרכזים, ונהנתה במלוא המידה מהפעולות הציוניות שלהם. אוסיפוביץ' מצדה היתה נותנת מכוחה לעיירות אשר מסביבה; אף היא שימשה מרכז־זוטא.

הציונות וה„בונד" ירדו, כידוע, כרוכים זה בזה. מינסק היתה עריסתו של ה„בונד", מקום מושבו של הועד המרכזי שלו ואחד ממבצריו החזקים ביותר. ובוברויסק החרתה החזיקה אחרי מינסק. כן קנה ה„בונד" שביתה בהרבה עיירות בפלך. לא שבאותן עיירות היה פרוליטריון יהודי — פועלי תעשיה, שזקוקים היו במלחמתם המעמדית להגנתו ומאבקו של ה„בונד".

אלא שהיו נמצאים בהן, אחד מעיר ושנים ממשפחת־משכילים, אנטיציונים, שהיו מחפשים מוצא למרצם הציבורי־מדיני־מהפכני והיו מוצאים אותו ב„בונד". מובן מאליו, כי המשטר הצארי, וביחוד המציאות היהודית בתוכו, הצדיקו את המרדות־מהפכנות היהודית בכל גילוייה, לרבות זה של ה„בונד". ברם, באוסיפוביץ׳ הציונית לא היתה קרקע ל„בונד", ורישומה בה לא היה ניכר כלל ועיקר. בחורים אחדים ניסו — ולא הצליחו. כפעם בפעם היו מתפרצים בשבתות לבתי־הכנסת, סוגרים את הדלתות. מעכבים את הקריאה ונושאים נאום נגד הצאר ונגד — הציונות. אך ההשפעה המכרעת בעיר היתה ונשארה בידי הציונים. היא נשארה בידם במידה רבה הודות לכך, שהם, הציונים, גילו אולי לא פחות מהבונדאים — רוח של מרדנות ומהפכנות. בימי מהפכת 1905, ואחר כך בימי הבחירות לדומה הממלכתית (בית־הנבחרים), הזדהו הציונים עם התנועה המהפכנית הרוסית כולה.

ודאי שהיו הבדלים של גילים. ודאי שהנוער הציוני היה יותר תוסס, עז־ביטוי, צמא פעולה. וכך התארגנה אגודת „צעירי־ציון" באוסיפוביץ׳, צעירים — בשנים וברוח גם יחד.

גם אגודה זאת הפכה במשך זמן קצר למעין מרכז לכל הסביבה הקרובה, ואף הרחוקה. יתר על כן, מכאן, לפי הוראות מרכז „צעירי־ציון", יצאו שליחים גם אל מעבר לפלך מינסק. והן לא ייפלא הדבר, שכאן גם היתה לימים אחת האגודות הראשונות של „החלוץ", אחת הפעילות ביותר, וגם זאת — שימשה כמרכז לסביבה. רבים מחברי „החלוץ", „צעירי־ציון" והציונים עלו מאוסיפוביץ׳ ארצה ובנו בה את ביתם, אם בקיבוצים ומושבים ואם בערים ובמושבות.

ההגנה

בשנת 1905, היא שנת המהפכה הראשונה, שנת „הקונסטיטוציה" שניתנה ע"י ניקולאי השני, שנת הפוגרומים, שהשתפכו — בעידודה הבלתי־אמצעי של הממשלה — על פני רוב ישובי היהודים ברוסיה, התארגנה הגנה יהודית עצמית בערים ובעיירות רבות, וביניהן — אוסיפוביץ׳.

בראש ההגנה העצמית עמד הרב ריטוב. הוא שהיה מכנס בחשאי־חשאין בחורים אמיצים, נאמנים, מסביר להם את דבר ההגנה ומכניסם ל„ארגון", משביעם, משתתף יחד אתם (ביערות, בלילות) באימוני שימוש בנשק קר וחם, והוא שהיה יוצא לבוברויסק ולמינסק לרכוש, בסודי־סודות, אקדחים ופגיונות (בנפחיה באוסיפוביץ׳ עצמה יצרו פרגולים עם גולות־עופרת, מקלות עם חודי־ברזל ממורטים, כפפות־עור רפודות מסמרים מלבר ועוד). כל הנשק הזה היה טמון בבור בחצרו של הרב, ומדי לילה היה הרב בודק את הבור, מוציא את האקדחים, מנקה ומשמן אותם, מחזירם למקומם וסוגר את הבור המוסווה. ודאג הרב ל„הדלפת" דבר ארגון־ההגנה והנשק לידיעתם של התושבים הנוצרים בעיירה ושל האיכרים בכל הכפרים הסמוכים — למען ישמעו וייראו. והם שמעו ויראו. גם בימים הסוערים ביותר בתקופת הפוגרומים, על אף הסתה כרועה מצד שליחי „המאה השחורה", שררו באוסיפוביץ׳ שקט ושלוה. בדרך כלל היו היחסים עם עם־הארץ — הבילורוסים — מתוקנים. רוסיה הלבנה אינה נמנית עם בנותיה המפונקות של אמא רוסיה, אינה משופעת באוצרות טבע, באדמה דשנה, בנהרות ארוכים ורחבים, ואין כוחה אלא ביערות, אשר גם הם, עם כל יפי נופם ועם כל חשיבות עציהם, אין בהם כדי לפרנס ברחבות את בעליהם ועובדיהם. והבילורוסים אינם נמנים עם מרימי הקול, מרחיבי הצעד, מבליטי החזה, האמיצים והתקיפים; קטני־קומה הם, נמוכי רוח ומצומצמי־אופי, עם של — ככה. לפני גל הפרעות היה תחום־המושב שבבילורוסיה מהבטוחים ביותר, וגם עם פרוץ הפוגרומים כמעט שלא היה בין בילורוסיה לבין אוקראינה, למשל, העקובה מדורי־דורות מדם יהודים, ולא־כלום. אכן, בין יתר האימים של הכיבוש הנאצי היתה גם זאת, שפתאום התגלה כי הבילורוסים, „השקטים והענוים", כשכניהם הליטאים, „החסודים והצנועים", אינם אלא זאבים בעור כבשים. הרבה דם יהודים, הרבה מאד, שפכו הבילורוסים בשנות 1941—1944. שוב לא היתה הגנה עצמית בשנים אלה, אך היו יערות והיו פרטיזנים, וגם בחורי אוסיפוביץ׳ ובנותיה הלכו ליערות ונקמו, ככל שיכלו, דם הוריהם ואחיהם.

מוסדות ציבור

לא היו אז ברוסיה קהילות יהודיות מאורגנות, מוכרות ע"י השלטונות, וכמובן — לא ועדי קהילות. ממילא לא היו פינקסי קהילות. נציגה הרשמי של העיירה היה, כנ"ל, זקן־העדה, הסטארוסטה; הוא שהיה מנהל את ספר התושבים — העירונים (Мещане), הוא שהיה מוציא, לפי הצורך, פאספורטים, והוא שהיה

היוצא־ובא במשרדי השלטונות בעיר־המחוז ובעיר־הפלך (אגב, אותו סטארוסטה, שהשלטונות מצאו אותו כשר ליצג את אוסיפוביץ׳ -- אשר גרינשפון — לא ידע קרוא וכתוב, וביגיעה רבה למד לחתום את שמו ברוסית — ותו לא).

בפנים היו עניני הקהל נתונים בידי הרב, השוחט וגבאי בתי־הכנסת. מדי פעם, בהתעורר שאלות מיוחדות (מקוה, בית־קברות, בשר־חוץ וכו׳) היו מכנסים (בבית־הכנסת, אחר תפילת ערבית) אסיפה כללית.

שאלת בית־הקברות העסיקה את הקהל שנים רבות: לא היה בית־קברות בעיירה, ואת המתים היו מביאים לקבורה בעיירה הסמוכה — במרחק 20 קילומטר, חולוי. רק בעשור השני של המאה נקנתה, במרחק 5 קילומטרים מהעיירה, חלקת־אדמה לבית־קברות. אז גם התארגנה חברה קדישא.

בין מוסדות הציבור הכלכליים יש לציין בעיקר את:

1) קופת־המלווה־והחסכון הקואופרטיבית, שרוב חבריה היו יהודים, ומתוכם היתה נבחרת ההנהלה, אך היו בה גם חברים רבים לא־יהודים, ביניהם איכרים רבים מהכפרים הסמוכים. מוסד זה סייע באופן מוחשי ביותר בידי בעלי־המלאכה, אנשי השירותים, ובכלל — „עמך". המוסד היה מסונף ליק״א — על־ידי סוכנותה הרשומה „בנק וארשבסקי" בפטרבורג. הכלכלנים־הסופרים המפורסמים, ד״ר ה. ד. הורביץ וישראל אפרויקין, ביקרו לסירוגין, מטעם יק״א, באוסיפוביץ׳. מצד הפיקוח הרשמי והביקורת היתה „הקופה" כפופה למחלקה־לאשראי־זעיר שליד מחלקת הבנק הממלכתי במינסק. הביקורים של ד״ר הורביץ ואפרויקין היו הופכים חג לעיר כולה. אם כי תפקידם, למראית־עין, לא היה אלא זה של ביקורת בקופת־המילווה־והחסכון, הרי, למעשה, נוסף לביקורת, ובעיקר, הם היו חוקרים ומבררים את מצב היהודים באוסיפוביץ׳ וסביבתה, מקשיבים רב קשב להצעות ולדרישות מופנות ליק״א ולמנהיגות היהודית בפטרבורג ובמוסקבה, היו מגלים יזמה משלהם ומעלים תכניות מתכניות שונות לביסוס כלכלי ולליכוד ציבורי. י. אכרויקין, שבמרוצת הזמן, בשבתו בפאריס, נעשה ציוני נלהב ופעיל ביותר, אותם הימים היה רחוק מהציונות, ולא היו מוחו ולבו נתונים אלא לביסוס הכלכלי והחברתי של היהודים במושבותיהם בלבד. אפס, ד״ר ה. ד. הורביץ, שכל כולו היה עסקן ציוני, הוגה דעות בציונות, ועם השנים — מנהיג בתנועת „צעירי־ציון", היה בימי הביקורים הנ״ל אורחם של הציונים ושל „צעירי־ציון", שהיו מתגאים בו ומתרפקים עליו והוא — מתרפק עליהם, מסב אתם, מרצה ונואם ומדריך ו — תובע. אשר לעצם הביקורת של הנהלת עניני „הקופה" וחשבונותיה, הרי אף פעם לא מצאו בהם המבקרים שום דופי; אדרבא, בדו״חות שלהם היו מעלים על נס את הרמה הגבוהה של המוסד ומציעים עליו כעל דוגמה ומופת לאחרים. — דו״חות חיוביים כאלה היו נמסרים גם על־ידי המבקרים מטעם הבנק הממלכתי. — באסיפותיה הכלליות השנתיות של „הקופה" היתה שוררת רוח טובה של קואופרציה, עזרה הדדית, של רצון להוסיף ולפתח את העיר, כלכלתה וחיי החברה בתוכה. יצוין, בסוגריים, גם דבר אמונם המוחלט של חברי „הקופה" הלא־יהודים של ההנהלה היהודית, שבראשה עמד רב העיר.

2) חברה לאשראי הדדי — מוסד חצי־קואופרטיבי וחצי־בנקאי. החברה שירתה בעיקר את החנונים, הסוחרים והיצרנים הגדולים, ועם חבריה נמנו גם רבים מהעיירות הקרובות.

שני המוסדות הכספיים האלה היוו גורמים רבי־משקל לפיתוחה הכלכלי של העיר, והם גם הוסיפו נופך משלהם מבחינה חברתית־ציבורית. באותם הזמנים, בחשכת המשטר הצאריסטי, היה למוסדות כאלה ערך החורג הרחק מהמסגרת הצרה של קבלת פקדונות ומתן הלוואות. הם שימשו במידת מה מצבר ומנוע לכוחות ציבוריים קונסטרוקטיביים, אשר המשטרה והבולשת וכל כוחות השחור של השלטון שמו עליהם מצור לבל יתפרצו החוצה.

3) היתה קיימת גם „קופת גמילות חסדים", שעסקניה הצעירים היו גובים תרומות קטנות מהתושבים. המוסד דאג לקיומם של הזקן המופלג — כבן מאה, רבי מאיר, והזקנה המופלגת — סבתא שושה, וכן היה נותן בסתר תמיכה לנצרכים שונים.

היתה „אגודת ביקור חולים", שחבריה היו מתנדבים לשבת ליד מיטותיהם של חולים קשים (כמובן, בבתיהם, כי בית־חולים לא היה בנמצא), ולעתים, לפי הצורך, גם לילות שלמים. — עניני ריפוי, ואישפוז בכללם, היו במצב די חמור. במקרים פחות קשים היו החולים נוסעים, או מוסעים, לבוברויסק, ואף למינסק, ובמקרים קשים לא היתה ברירה אלא להבהיל רופא מבוברויסק לאוסיפוביץ׳. הדבר היה כרוך בהוצאה גדולה, אשר על פי רוב לא היתה בגדר יכלתו של החולה. וכיון שכך, הרי הפתרון היה: להזמין מבוברויסק את ד״ר פיארטוג, הרופא המהולל והאיש הא־

גדתי, כי הן לפיארטוֹג מותר גם לא לשלם! יתר על כן, בהזדמנות כזאת היו מסתערים על ד״ר פיארטוֹג גם שאר החולים בעיר — כקשים כקלים. בדרך כלל, רופאי בוברויסק, — משפחה מופלאה זאת של רופאים יהודים מהמסורת הנעלה ביותר (ד״ר יעקב ויגוֹדסקי — לפני עברו לוילנה, ד״ר קצנלסון, ד״ר פסקין, ד״ר רייגוֹרוֹדסקי, ד״ר שרגיי וכו׳, שלא לדבר על ד״ר פיארטוֹג), — כשם שאהובים היו רובם ככולם על תושבי בוברויסק, כך היו יקרים ללבם של תושבי אוסי־פוביץ׳. — במקרים מסוימים היו מסתייעים בעזרתם של רופאי מינסק המפורסמים: ד״ר לונץ, ד״ר קמינסקי, ד״ר שיק ואחרים.

מאוחר יותר השתקע באוסיפוביץ׳ רופא מקומי, ובאה הקלה רבה. גם מילדת מדופלמת היתה: חסיה קאסל, אחותו של אינז׳ קאסל שהוזכר לעיל. היא היתה ציונית־סוציאליסטית, בעלת השכלה עברית והש־כלה כללית רחבה. היא גדלה והתחנכה על ברכי הרע־יונות הגדולים של חירות לאנושות וגאולה לעם ישראל. רעיונות אלה היא נטעה גם בלב רבים מבני הנוער באוסיפוביץ׳.

לרשימת המוסדות והאגודות באוסיפוביץ׳ יש לצרף את „אגודת מכבי־האש״, אשר גאוַת כל העיר היתה עליה. אמרו עליה, כי פרט לבוברויסק, הרי בציודה, ארגונה וכושר פעולותיה, היא היתה הטובה באגודות מכבי־האש בכל המחוז. חברי האגודה היו כולם יהו־דים, אך יושב־ראש ההנהלה היה נוצרי. עבודה לא היתה חסרה לה, אם בעיר ואם בסביבה: „התרנגול האדום״ דאג לה. תקציבה לציוד, מדים וכד׳ — היה גדול, והוא היה מתכסה ע״י תרומות והכנסות מנשפי־פאר.

היה בעיר, „בדרך הטבע״, גם חוג דרמתי. לא הת־גלוּ בו כשרונות מיוחדים, אבל רצון טוב היה לו בשפע. כפעם בפעם היה עורך הצגות באולם המוסד של מכבי־האש. את הצמא לתיאטרון ולראינוע (קולנוע עוד לא היה בארץ) היו אנשי אוסיפוביץ׳ מַרוים — בבוברויסק. היו נוסעים שמה (מרחק של שעה אחת ברכבת) אם בודדים ואם בקבוצות שלמות. היו נוסעים לבוברויסק גם לשמוע הרצאות. קבלת רשיון להרצאה פומבית היתה קשורה בשתדלנות וב„מתן בסתר״, וכאשר היו מצליחים לקבלו הרי היתה בכך משום הצלחה „מדי־נית״. רבים מהמרצים המפורסמים ביותר הופיעו בבוב־רויסק, היו ביניהם: ז׳בוטינסקי, פסמניק, גולדשטיין, טורקלטויב, אייזנשטט ועוד ועוד. מבין המדינאים הרו־סים הופיעו מיליוּקוֹב, רודיצ׳ב, שינגארוב, מאקלאקוב

ועוד. אוסיפוביץ׳ — העיירה הנאורה — היתה מאד משתפת עצמה בכל אלה.

יוזכר נא בזה גם מוסד תורני מקומי, שהיה קיים למעלה משנתיים — הישיבה. קראו לה: קיבוץ (היה זה מונח מקובל בשביל ישיבה קטנה, ומכאן — המונח של קיבוץ חקלאי בישראל). למדו בה שלושים בחו־רים, שהתלקטו מקרוב ומרחוק. הרב היה ראש־הישיבה, והוא שדאג לכל מחסורם של התלמידים. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה נתפזרה החבורה, איש איש לעירו ולביתו. אוסיפוביץ׳ מצדה שלחה תלמידים לישי־בות מפורסמות: סלוֹבּוֹדקה (קוֹבנה), טלז, לידה, מיר ואחרות.

מזמן לזמן היו באים לאוסיפוביץ׳ מגידים („מגידי־מישרים״). על פי רוב היו באים דגי־רקק, מגידים נודדים (פיעכאָטנע מגידים), שהיו משמיעים בשבת אחר הצהרים דרשה תפלה, ולמחרת היום מחזרים על הפתחים: „אני המגיד — תנו כנדבת לבכם״. אך היו גם אריות: המגידים ממינסק, מסלוצק, מבוברויסק (העיור) ועוד, אלה היו מרעישים עולמות בדרשותיהם, מזילים דמעות וגם — מעות. לא פסחו על אוסיפוביץ׳ גם חזנים מפורסמים, ביניהם — רוטמן מבוברויסק, לוינסון ממינסק ועוד.

שיטת הלימודים היתה מסורתית — „חדר״. היו באוסיפוביץ׳ מלמדים טובים, אפילו טובים מאד (מרדכי רבינוביץ, יוסף בבין, בר כצנלסון, ר. י. גלמנוביץ׳, ישעיה־הירש הורביץ ועוד) ואעפ״כ — „מלמדים״. את החסר להשכלה כללית היו משלימים מורים פרטיים, שהיו קרויים לערערס. נעשו נסיונות להקים „חדר מתוקן״, שלא הצליחו. הצליחה המורה חסיה תאומים, אחות רבה של ברזין, הקימה בית־ספר לנערות ועלה בידה למשוך 70 תלמידה — מספר רב, לפי ממדי אוסיפוביץ׳. היה זה בית־ספר ללימודים עבריים וכלליים כאחד. מיד התערבו המלמדים, ביחוד הזוטות ביניהם ה„וייבערשע״, הקימו רעש גדול והצליחו לקרוע את רוע „הגזירה״. עם כל משכילותה וחשדנותה של אוסי־פוביץ׳ עוד קשה היה לשחררה כליל מכבלי „המסורת״.

יערות אוסיפוביץ׳

יפה היתה אוסיפוביץ׳, ועיקר יפיה, חנה וחסדה לא באו לה אלא בזכות היערות והגנים, בהם היא שכנה ומהדר טבעם היא התבשמה, אף שלחה בשמה למרחקים. איזה יערות! איזה גנים! היו כאן עצי־מחט מכל

הגדלים והגוונים וגוני־הגוונים, החל באשוח הננסי וגמור באורן הענקי. היו עצי־עלה, ובראשם הליבנה — יהודה של רוסיה הלבנה וגאנתה. היו עצי־נוי למיניהם, עצי־אגוז, עצים, עצים, עצים, ומעל כולם — גאון היער ומלכו: האַלון. ובגנים — פירות למיניהם, ממיטב הפי־רות. מבחר האגסים, התפוחים, השזיפים וכו׳, היו כּטריות למיניהן, היו גרגרים — אדומים, שחורים, כחולים; גרגרי עצים, גרגרי שיחים, תות־שדה ותות־יער וכו׳ וכו׳.

היו תושבי אוסיפוביץ׳, וביחוד הנוער שלה, מאו־הבים ביערות ובגנים ומתרפקים עליהם. היה הנוער בהמוניו מתפזר על פני היערות, נושם את האויר המרענן והמבריא, ולוקח ושם אל כליו מכל טוב היער. והיתה שירת נעורים בוקעת ועולה וממלאה את כל אותם המרחבים רפודי הדשא, מוצלי העלים והמחטים, רוויי חמדה וערגה ואהבה רבה. הרבה לבבות דפקו שם זה אל זה ומעל לראשיהם של רבים נפרשה אחר כך החופה בחצר בית־הכנסת.

לא על היופי והשירה והרומנטיות לבדם יחיה האדם היהודי באוסיפוביץ׳ הקסומה. אותם יערות עתיקים עבותים שימשו בעיקר מקור פרנסה, במישרין ובעקי־פין: במסחר — ארצי ומקומי, בכריתה, גזירה, נסירה, הובלה, השטה, בכל הקשור בעסקי יער ותנובתו, ובכל תעשיית העץ.

יעקב גלנסון

אוסיפוביץ׳ שהיתה

א

העיר אוסיפוביץ׳ כללה שלושה חלקים שונים — שלושה עולמות נבדלים. החלק היהודי — המשתרע דרומה מבית־הנתיבות, החלק הנוצרי — מאחורי בית־הנתיבות, ובית־הנתיבות עצמו וסביבותיו.

אוסיפוביץ׳ היהודית היתה עיירה קטנה. היו לה שלושה רחובות לארכה וחמישה לרחבה. תוך עמידה בטבורה, ע״י ה„צ׳אן" — בריכה עשויה עץ, ששימשה מאגר מים לפלוגת מכבי־האש המתנדבים — אפשר היה לראות את קצותיה־גבולותיה. מצפונה — גדר בית־הנתיבות על בניניו ומסעי קרונותיו; דרומה — שדות חרושים או מצמיחי קמה; מערבה — חורשה; מזרחה — רחוב עובדי הרכבת, אשר ביחד עם הרחוב שמלפניו היווה שיכון רצוף, שהתפשט מערבה ופנה מזרחה בואך כפר אוסיפוביץ׳ — מקור שמה של העיירה.

בתי העיירה, על קירות־העץ ורעפי־העץ שלהם, בנויים רובם מתוך צנע, באמצעים מוגבלים. רחובותיה ישרים היו, רחבים למדי ולא מרוצפים, ומדרכות־עץ צרות — לעת צרה של גשם, שלג נמס, שלוליות ובוץ — היו רק ברחובה המרכזי. ביתר הרחובות לא היו המדרכות נשמרות אלא תקופה מסוימת, ונעלמו בתקופת החורף הקשה, שאז פורקו ונסחבו ע״י נצרכים להסקה, ואולי ע״י הבעלים עצמם לאותה מטרה.

ברחוב המרכזי התרכזו כשתים־עשרה חנויות שו־נות של מכולת, סדקית, כלי עבודה וכדומה, שתי מאפיות וכמה סוכות־צריפונים — שתי אַמות רחבן ושתים ארכן, מעין קיוסקים, אשר שימשו מקור פרנסה לנשים אלמנות מטופלות בילדים. בית־המרקחת היחידי, שתי מַספרות, חמישה־ששה אטליזים לבשר פרה ועגל.

מאחורי בית־הנתיבות, וכפי שהיה מקובל בפי תושבי העיירה להגיד „מעבר לקו", כלומר, קו מסילת־הברזל, השתרע שטח של רחובות לאורך ולרוחב בערך כגודל העיירה היהודית, אך מאוכלס לא־יהודים. אלה היו פועלים, עובדי הרכבת ופקידיה השונים (רק כשש־שבע משפחות יהודיות התגוררו מעבר לקו, בין הגויים). כאן הזדקרה הכנסיה הפראבוסלבית על צלבה המוזהב הנוצץ ומבריק מרחוק, צבועה מבחוץ ביד רחבה, וסביבה גינה רחבה של עצי־נוי ושיחים, ומגו־דרת רשת מסביב. לא כך היה מראה הכנסיה הקתולית בקצה העיירה היהודית, בסמוך לשיכון פועלי הרכבת. היה זה בנין פשוט מוארך ורב־מידות, אך אילולא מגדל הפעמון שהזדקר, אם כי לא בגובה רב, על צלבו העלוב, היה הבית עושה רושם של בית־מגורים רגיל, הסגור ואטום על דלתותיו ותריסיו כל ימי השבוע, מלבד יום ראשון.

באמצע, בין שני חלקי העיר — היהודי והנוצרי — תפס מקום נרחב בית־הנתיבות הגדול. על קווי מסילות־

הברזל המרובים, המלאים וגדושים תמיד קרונות מקרונות שונים, טעונים וריקים, ושנים־שלושה קטרים, ולפעמים יותר מזה, מעבירים, מסיעים אותם ממסילה למסילה תוך נשיפות חזקות של פליטת קיטור, צפירות ושריקות מכווני המסילה; על המבנים השונים של מחסנים גדולים, גמלוניים, בתי־מלאכה לנגרות, מסגרות, הרטות וכדומה; מוסך רב־מידות בגובה של קומותיים (Депо), בנוי לבנים אדומות, לשיפוץ ותיקון קטרים וקרונות, שם הם מורמים למעלה כצעצועים; מכון המים על בריכת המים שלו, המזדקרת למעלה בגאון בגובה רב; בתי מגורים בעלי קומה וקומותיים לפקידות המנהלית החשובה, והרופא בתוכם; בית־חרושת להספקת אדני־עץ למסילות־הברזל בחומר נגד הרקבון (Шпалопропиточный завод), ובסמוך לו מאות רבות של קרונות טעונים אדני־עץ יבשים, המחכים לתורם להספגה, ואדנים ספוגים, המחכים להסעתם אי־לשם, מקום רחוק או קרוב, שם הם נדרשים. היה זה בית־חרושת אחד משלושה הקיימים ברוסיה רבתי והמספקים אדני־עץ לכל מסילות־הברזל במדינה; מחסני פחמי־אבן וקרונות מלאים בהם (ואחר־כך, בזמן המלחמה, כשאזלו הפחמים — בולי עצים), לחם חוקם של הקטרים המצטיידים בהם בבוא כל רכבת ורכבת הנה, פחמים או בולי־עץ לאכילה ומים לשתיה.

בימי מלחמת־העולם הראשונה היה העומס רב מאד על המסילה מרוב מסעות צבא ותחמושת לחזית. בחללו של שטח בית־הנתיבות נישאים כל היום קולות, רעש של הלמות פטישים, צפצופים, נשיפות, צפירות אדירות...

היה זה עולם עשיה של המון עובדים, פקידים, פועלים ומומחים מקצועיים, שומרי מסילות, קררים, עובדי טלגרף על כל משמרותיהם, ציבור של למעלה מאלף איש. ונוסף על הרעש המקומי, רעש המון גלגלים במגעם עם פסי־הברזל של מסעות באים, שוהים שעה קלה לבדיקה והצטיידות והולכים, דוהרים, נישאים הלאה, מלווים נשיפות, צפירות פולחות אויר למרחק רב, אנקות־יללות אדירות של קטרים ענקיים, רצים־נחפזים למרחקים.

ב

ליד עורק־תחבורה דו־סטרי זה — סמבטיון של סדנאות, קטרים, רכבות־אקספרס־ומשא באות וחולפות ברעש אדיר — שכנה לה בשקט עיירה של יהודים על צרותיהם היום־יומיות.

אדמת אוסיפוביץ׳ היתה בבעלותו של גביר העיר ר׳ יעקב־אליהו ריבקין *. היה זה יהודי אמיד בעל נכסים רבים וסוחר־יערות. אדמת העיירה היתה מקודם יער, אשר הוא כרת אותו. יהודים החלו לבוא ולהתקבץ כאן משפחה אחרי משפחה מהערים והעיירות הסמוכות (בוברויסק, ברזין, גלוסק, חאלוי, פלובה וכד׳) ונאחזו כאן בסוף המאה הקודמת, בגלל סמיכות המסילה ועובדיה — מקור פרנסה. הם בנו בית אחרי בית, רחוב אחרי רחוב, עד שקמה לפתע עיירה שלמה.

גביר העיר היה לו בית מפואר בקצהו הדרומי של העיירה. הבית היה מוקף גדר לוחות־עץ, שכללה בתוכה שטח של שני רובעים מסביב. הגדר היתה אטומה בגובה רב, ועין זרה לא יכלה להציץ פנימה, לראות את חמודות גינת־הנוי הנרחבת, העשויה משעולים יפים, על חורשת עצי־האורן וגן הפירות המשובחים. גנן מיוחד ועוזרים שונים טיפלו בכל השטח ובגן־הירקות והלול על תרנגולי־הודו ואווזים מפוטמים, והתגוררו כאן בבית מיוחד.

בית־כנסת בנה לו הגביר לנוחיותו ולנוחיות הסביבה מול פינת הרחוב שתפש ביתו, בפינה השניה של הרחוב. בפנים היה בית־הכנסת צבוע צבעי שמן וקישוטים מרהיבי־עין.

ה„פריסטאב" וה„אוריאדניק" (קציני משטרה) היו מבאי ביתו. במקרה של מאסר יהודי היו באים מיד לבקש את התערבותו.

ר׳ יעקב־אליהו ריבקין היה ידוע בתור נדבן שתמך ב„הזמן", אותו הוציא בוילנה חתנו (בעלה של בתו האהובה חנה־מלכה), פייבל מרגולין, מראשוני התושבים של אוסיפוביץ׳, בעל ידיעות נרחבות וחובב השפה והספרות העברית. תמיכתו של ריבקין הסתכמה בשבעים וחמשת אלפים רובל — סכום די גדול בימים ההם. בפרק זמן זה של תמיכתו באכסניה ספרותית זו נעזרו על־ידו רבים מהסופרים העברים.

הסופר שלום־עליכם היה מבקר לפרקים בביתו והוא היה מטה לבו לחסד ביחס לתמיכה ב„הזמן". כמו כן היה מיעץ לו ומדבר על לבו למכור את כל רכושו ולעלות לעת זקנה לארץ־ישראל. לו היה שומע בעצתו, היה יכול באותם הימים לגאול חלק ניכר

* על י. א. ריבקין ר׳ ב. כץ, „זכרונות" 1963, עמ׳ 150, 166, 167.

מאדמת הארץ, והיה גומר את חייו בשלוה ושקט, לא כמו שאֵינה לו הגורל. כל רכושו הוחרם ע״י השלטון הסוביטי. הבית הוחרם עוד בזמן הפולנים בשביל קצין העיר, ואחר כך התמקם בו האיספולקום — מועצת העיריה. את ימיו האחרונים גמר ריבקין במצוקה בבית קטן של אחד השומרים שלו.

ג

כמחצית יהודי אוסיפוביץ׳ היו בעלי־מלאכה שו־נים: חייטים, סנדלרים, תפרים, כובענים, נפחים, מסגרים, סַפרים, עושי־תנורים, בנאים לבניה מעץ, נגרים, צבעים, שענים, מנקה־ארובות אחד, עגלונים להובלת קורות־עץ מהיערות, קצבים...

שני בתי־חרושת זעירים היו בעיירה לעשיית משקאות קרים בקיץ ומילוי בקבוקי בירה מחביות, שהיו מתקבלות על־ידי הרכבת. בית־חרושת זעיר היה בקצה העיירה לעיבוד צמר כבשים, שיהיה ראוי לטויית חוטים, מיועד לאיכרי הסביבה. בית־חרושת זעיר לעשיית גריסי־פנינים. שתי מנסרות ביחד עם טחנות־קמח, שתיהן בקצה העיירה משני צדי המסילה, ועל ידן תוספת של מסילות־ברזל בשביל קרונות רבים טעוני קורות־עץ. כאן היו מפרקים וגם מטעינים לוחות וקרשים שונים, מוכנים למשלוח למקומות מיועדים.

היו יהודים שפרנסתם היתה מחוץ לעיירה במרח־קים שונים. בפקידות ביערות, בהשגחה, הנהלת עבודה, פנקסנות, חשבונות. סוחרי עצים, יערות וכדומה. סוח־רים זעירים לקניית שערות־חזיר לתעשיית מברשות וכדומה.

פרנסתם של רוב בני העיירה היתה בעיקר על עובדי הרכבת ועל האיכרים של כשתי עשרות כפרים שמסביבה, אשר „העיר אוסיפוביץ׳״, כפי שנקראה רשמית, שימשה להם מרכז.

מלבד איכרים או איכרות בודדים שהיו באים למכור תוצרתם החקלאית באמצע השבוע לרגל צורך דחוף, היו מתכנסים כל יום ראשון בשבוע בטבורה של העיירה כפריים בהמוניהם. מי ברגל, ביחוד נשים צעירות הבאות למכור איזה תרנגול, תרנגולת וביצים, ומי ברכב — בעגלה רתומה לסוס — למכירת עופות, ביצים, עגל בן שבוע־שבועיים, חזירון או חזיר (בשביל האוכלוסיה שמעבר למסילה). השוק היה הופך למער־בולת אנשים ובהמות, שקשה היה לעבור בו, ועומד בו רעש דיבור וצעקות, עמידה על המיקח, צריחת בהמות טמאות, פעיות, צהלות, קרקור וקריאות... האי־כרים מוכרים ירקות, בעלי־חיים, וקונים כלי־עבודה, מנעול, חבל, בקבוק נפט, ליטרה מלח, סוכר, דג־מלוח, עטרן למגפים או מגפים חדשים.

הצעירות קונות מסרק יפה, מזמינות נעלי גבירות גבוהות עם כפתורים, סרטים שונים ססגוניים להתיפות בהם לכלולותיהן, בד צבעוני לשמלות או מטפחות ראש ועליהם ציורים צבעוניים שונים, מתכבדות בכוסית י״ש ע״י חתניהן ומקנחות בלחם לבן ובדג־מלוח מחיה־נפשות.

אלה מעובדי הרכבת שהיו צריכים חליפה טובה, או בגדי שרד על קוויהם לפי צבעם וכפתוריהם הנוצ־צים, או מגפים, נעלים יפות, טובות ונוחות, בגד ללבוש, או שמלה בשביל הגברת, ונעל לנעול, היו מוצאים כאן שנים־שלושה מהאומנים המעולים, שהיו להם שנים־שלושה עוזרים על־ידם, והיו ממלאים את ההזמנות לשביעות רצונם המלאה. העובדים הפשוטים יותר, שלא היו מדקדקים ביותר, היו מוצאים אומנים פשוטים יותר, מסוג ב׳ וג׳. היו גם כובענים שעשו עבודה משובחת בשביל עובדי הרכבת, כובעים על פסיהם השונים ומצחיותיהם המבריקות, מעשה ידי אמן. גם האיכרים היו מוצאים כאן בעלי־מלאכה המתאימים לדרישותיהם.

כשלוש מאפיות היו קיימות לאפיית לחם שיפון מובחר, חלות, עוגות, כעכים, לחמניות וכדומה, ומאפיה מיוחדת רק בשביל כעכים, שלבעליה היו קוראים בשם: לייבה עושה־הכעכים, או אופה־הכעכים.

כשבעה קצבים על בניהם־עוזריהם היו מספקים בשר מובחר. לכל אחד היה כלי־רכב — סוס ועגלה ליציאה לכפרים לקנות בהמות, ולהובלה לבית־השחיטה וממנו. סוסיהם של הקצבים ושל שנים מהסוחרים הזעירים היו מן הטובים ביותר, כי לא היו נתונים בעול תמידי יום־יום, וקיבלו מזונם בשפע. משום כך שימשו כוח מצוין למכבי־אש מתנדבים בעת שריפה. הסוסים היו נתפשים, נרתמים למכונות הכיבוי וכרכרות המים והיו מריצים אותם בלי כל עדינות למקום הסכנה.

ד

אחרי שעות הבוקר הושלך הס. בכל הרחובות אפשר היה לפגוש בהלך אחד או שנים־שלושה. כל הילדים — ב„חדר״ אצל קלמן־הירשל המלמד, אשר אשתו היא תגרנית ועוזרת כנגדו בפרנסת הילדים, ע״י מכירת בדים צבעוניים בכפרים, ובבית בכל יום ראשון מהדלת האחורית, מעין גניבת דעת, כי אין זאת

חנות רשמית; או אצל המלמד השמן, זה שאשתו, אשה רזה וטרודה (שכרסה לרוב בין שיניה), תופרת, וידיה מלאות עבודה תמיד גם בתפירה וגם בעבודת בית וטיפול בילדים; או אצל המלמד החדש, איש גוץ ורזה, בעל זקן־תיש, המרביץ תורה בלי לחסוך שבטו; או אצל רפאל המלמד בתוך ה„מנין", שם הוא מתגורר עם משפחתו במחצית השניה של הבית, ומשמש שמש ובעל־קריאה ומרויח עוד שנים־שלושה רובלים לחודש, תוספת לפרנסתו הדחוקה.

לימודים כלליים למדו אצל מורים. וכעשרה נערים ונערות נדדו לבוברויסק או למינסק ללמוד בגימנסיה.

לימים פתחה גב' לוזינסקיה, אשה אלמנה בגיל חמישים מבוברויסק, גימנסיה פרטית כשהיא נעזרת בהוראה ע"י שתי בנותיה ועוד שלושה מורים רוסיים, מבית־הספר של מסילת־הברזל.

ה

קצת חיים הכניסו בעיירה פלוגת מכבי־האש המתנדבים, חוג דרמתי של חובבים, ולאחר מיגור הצאר, עידן האסיפות ההמוניות, חופש הויכוח והופעת ה„בונד" ו„צעירי־ציון" בעיירה.

פלוגת מכבי־האש המתנדבים היתה מורכבת משלו־שים וחמישה איש, רובם בעלי־מלאכה וקצבים. המפקד הראשי, איש רוסי, קצין לשעבר בצבא הצאר בדרגת „פּולקובניק", ושנים מעוזריו — יהודים ששירתו אף הם בצבא הצאר והגיעו לדרגות נמוכות. האחד הוא מנדל האופה (סמילוביצקי), צנום, בעל שפם מסובב למעלה כמו לסַמל רב־חשיבות, והשני משה שנייפר הספּר, איש שמן ובעל כרס, מגולח למשעי. במשך עונת האביב והקיץ עורכים היו מדי שבוע־שבועיים תרגילי סדר, ולפעמים תמרון כיבוי. כל בני העיירה למקטן ועד גדול היו באים להסתכל ולראות במחזה.

פלוני זה ופלמוני, איש שקט, בעל־מלאכה, איזה סנדלר, חייט, כובעני, צבע, קצב, במלבושיו היום־יומיים — אפרורי מאד, אך צאו וראו מה נשתנו פניו בלבשו מדי מכבי־האש. סמל מבריק על כובעו בעל הקווים האדומים, כפתורים נוצצים וקווים אדומים מיפים את בגדו העליון ולאורך מכנסיו. הבגדים נקיים, מגוהצים, המגפים מצוחצחים, מבריקים וכולו אומר כבוד.

יותר מהכבאים הרגילים נוצצים המפקדים, שיש להם תוספת ללבושם: שרוך לבן עבה, קלוע, יורד מהכתף, או סרט רחב מהכתף למותן, אות־הצטיינות מהצבא וסימנים על הכתפיות. אך בולט מכולם היה בוברוביץ, המפקד הראשי, בהליכתו, בצעידתו, בזקי־פותו הגמישה, ולו, מלבד המדים המפוארים יותר, גם כמה אותות־הצטיינות וכתפיות אחרות, ופנים בריאים יותר, ערים ושמחים, חלקים ושלוים, ונראה הוא כצפי־חית בדבש. כי אין לו דאגת פרנסה, אין לו צרות של יהודים, וכולו אומר שביעות רצון וסיפוק־נפש מלא.

בהתחלת התרגילים מוציאים מהמוסך — מבנה הנראה מבחוץ כמחסן גדול — את כרכרות המים, מכונות־הכיבוי השתים על סולמותיהן הארוכים, ווי־ההריסה, המכושים הצבועים בצבע אדום מבריק, ועור־כים תרגילי־סדר, שיחת הסברה או תמרון כיבוי. לפי שריקת המפקד מסתערים על אחד הבתים, משעינים עליו סולמותיהם, עולים במהירות עם מכושיהם וווי־ההריסה, מזליפים מים מזרנוקי צינורות הברזנט של מכונות־הכיבוי בלי רחמים.

ויש שהיו מסדרים מיפקד חגיגי רב־רושם, עם תזמורת כלי־נשיפה (שמזמינים אותה מהעיר הסמוכה בוברויסק) לרגל איזה מאורע. התפקדות, התישרות, עמידה והליכה בסך תחת צלילי התזמורת. ובערב אותו יום עורכים נשף חגיגי או הצגה ומסיימים ברי־קודים עד אור הבוקר.

יללת אזעקה הפורצת פתאום, וניתנת ע"י סולו של קטר אחד או דוּאֶט של שני קטרים מהרכבת, מעמידה את מכבי־האש על רגליהם. כהרף־עין הם לובשים בגדיהם העליונים, חובשים כובעיהם, תופשים סוסים מהשוק מכל הבא ליד, מתירים אותם מעגלותיהם (שכן מלובשים הם מדים ממש כשוטרים), רצים למוסך, רותמים למכונות־הכיבוי וכרכרות־המים וממהרים לשריפה.

רבות היו השריפות בכפרים שבסביבה, ומכבי־האש נחלצו כולם ועמלו קשות בתנאים של קירבה רבה בין בית לבית וגגות של קש. היו גם מקרים של שריפות בתוך העיירה עצמה. פעם עלתה באש מנסרתו של זימל איזיקוביץ, וכעבור שנה־שנתיים — של יעקב אליהו ריבקין, נגיד העיירה. מובן שאלה נבנו מחדש כעבור זמן לא רב.

המצטיינים שבמכבי־האש היו אפרים החייט, יהודי צנום ובעל זקן־תיש, מרושל בהליכותיו ועצלן במק־צועו, מסתער תוך שטף דיבור וצעקות, קופץ למקומות הסכנה, ועובד כמו שד משחת — ויאשקה קלאפּר, הצבע.

במוסך מכבי־האש היה מציג החוג הדרמתי פעם

או פעמיים בקיץ. כל העיירה היתה יודעת מראש את תוכן ההצגה, מי ומי המשתתפים וכו׳, ומחכים היו בכליון עינים למאורע. מספיקה מודעה אחת ויחידה בטבורה של העיירה, וכולם, מקטן ועד גדול, כבר יודעים כל פרט ופרט.

לנסוע למקום ההצגה אין צורך, אין כאן מרחקים, ושעתיים לפני ההתחלה צובאים כל ילדי העיירה מסביב לבנין, ונאלצים להסתפק בראיית הנעשה מבחוץ, בהסתכלם בבאים המלובשים חגיגית, נכנסים ונבלעים בפנים האולם, ומתפזרים לבתיהם עם התחלת ההצגה.

לימים השתנו הדברים. החוג התפזר, החלו לבוא גם להקות נודדות, כמו האחים ליס, ומבוברויסק הסמו־כה, אך לא לעתים קרובות.

ו

עם מהפכת פברואר נתגלה לנו, לדור הצעיר של אוסיפוביץ׳, לראשונה השחר המפציע של הציונות, חזונו של הרצל שהפך להיות אקטואלי וממשי. לפתע הועמדנו בפני חופש הדיבור, חופש הדעה, אסיפות המוניות. ברחוב היהודי היו קיימות שתי מפלגות: ה„בונד" ו„צעירי־ציון".

יש לציין, כי כחמישים אחוז מבני המקום היו בעלי־מלאכה, אנשי עמל ועבודה, ובראש ה„בונד" עמדו כוחות אינטלקטואליים רציניים, כמו הסטודנט קוֹסוֹבסקי מקובנה העיר, שנתגלגל הנה עם הפליטים היהודים בזמן המלחמה, בעל כשרון דיבור וחזק בהכרתו וברוחו; והסטודנט פרידלנד, שהתגלגל הנה (ואולי במכוון ממרכז ה„בונד") מאיזו עיר גדולה והתקיים כאן משיעורים לרוסית ולימודים כלליים לתל־מידים המתכוננים לכיתה א׳ או ב׳ של הגימנסיה, ולו גם אחות, רופאת־שיניים, שהחרתה החזיקה אחריו. היה גם אחד מבעלי־הבתים, לא בעל־מלאכה דווקא, שהיה בונדאי והיה בעל־בית אמיד, בעל בית־מלאכה לתפרות היחידי במקום, שהיה אחד יוצא מהכלל, שאש שלהבתו של ה„בונד" בערה בתוכו עד כלות הנשמה...

ה„בונד" הצליח להכניס לשורותיו קצת יותר משתי עשרות חברים מהשכירים, אך גם בשורות הציונים היו בעלי־מלאכה וגם שכירים החיים על יגיע כפים, ומכל שכן הם התרבו בעקבות קום „החלוץ", שהביא את קול תנועת העבודה של ארץ־ישראל הפועלית, השואפת ליצור עם עמל, מעמד של פועלים ואיכרים בארץ־ישראל.

כמעט כל הסטודנטים שלמדו במרחקים, במוסקבה ובפטרוגרד, התענינו בראשונה בציונות, אך עם היתקלם בתעמולה של העולם החדש שהבטיח ליצור הקומוניזם, קסם להם הענין, כדבר היחידי שיכול להביא את הגאולה לאנושות וגם לנו היהודים. אלה היו הליוקוּמוֹביצ׳ים (5), הברסלבסקים (4), עזריאל מלמד, כץ, יושה ברמן ועוד.

בראש „צעירי־ציון", שהפכו אחר כך להסתדרות „החלוץ", עמד לייזר ריבין, סטודנט, אשר בגלל מחלת הקצרת ותמורות המשטרים לא המשיך בלימודים ונשאר תקוע במקום ועבד בתור פקיד ראשי במוסד ממשלתי מרכזי של אספקה. כאילו יד הגורל היתה בזה שבן־בנו של אחד מראשוני הראשונים של אוסי־פוביץ׳, ר׳ משה ריבין, יהיה המנהיג של תנועת התחיה בעיירה.

ר׳ משה, סבו של לייזר, היה יהודי עמל, אב לשנים־עשר בנים ובת אחת, והתקיים בדוחק מהובלת אבנים בעגלתו וסוסו לצרכי המסילה. משגדלו הבנים הראו כושר התמַצאות בסובב אותם, וכשרון לכל דבר של הוצאה לפועל, תהיה זאת מין עבודה בקבלנות או ענין של כריתת יער וכדומה, ועשו כסף רב, שלחו ידם במסחר יערות ונהיו לאנשים אמידים.

חסד עשה אתנו הגורל, שנשאר לנו לייזר זה לפליטה, והוא בעל שיעור קומה במובן הרוחני, בעל תפיסה רחבה ועמוקה בכלל, ובשאלת היהודים בפרט. וחסד גמל לנו — נוער מדוכדך, מדוכא נפש, המרגיש תלישותו ורואה ומרגיש על עורו שנאת הגויים המפעפעת מסביב — בהביאו לנו את אור החזון של התנועה הציונית, בהסבירו לנו את שאלת היהודים, בפקחו עינינו לראות כי קסם־שוא הוא הפוֹטוֹמוֹרגַנה של הבטחות המפלגה השלטת, ועוד חזון למועד, ובמשך הזמן עוד יכירו המתרחקים מאתנו, מדרכנו, כי נכשלו והלכו בדרך לא־דרך, ויקבלו את דינם, גזר־דין ההיס־טוריה, שאינה יודעת רחם.

לייזר זה עשה כמיטב יכלתו, וסידר מעין סמינריון להקנות לנו השכלה אלמנטרית בידע הציוני, שנהיה בעלי השכלה מבוססת, בלתי־מעורערת, ולשם זה תיכנן שורה שלמה של הרצאות על נושאים שונים, מעין פוליטגראמוטה בדרכנו לבנין הארץ. וכל זה חייב היה כל אחד לדעת, ללמוד, לשנן ולדעת כל פרט ותאריך, לתרץ, להסביר, לענות: למה, מדוע ולשם מה. הסיבות, המטרה וכולי וכולי.

ההרצאות כללו את ה„אוטואֶמַנסיפציה" של י. ל. פינסקר, תנועת „חובבי־ציון", ביל״ו, הרצל

וקריאתו, „מדינת היהודים" שלו ויצירת הקונגרס הציוני הראשון בבזל וכל יתר הקונגרסים וחשיבותו של כל אחד. תנועת משיחי־השקר, כל משיח ותקופתו. יצירת הקרן הקיימת לישראל ומהותה. תורת אחד־העם. ידיעת הארץ. נוסף לכל זה — שיעורים לעברית באופן תמידי בקבוצות קטנות.

פעולה רבת השפעה היתה נעשית בכתלי בית־העם של „צעירי־ציון", שהתמקם בבית פרטי. לימים עבר בית־העם לבית, שטרם נעשו בו מחיצות. דבר זה נתן אפשרות לסדר אולם ובמה ולארגן נשפים, להציג מחזות ולהופיע עם המקהלה הציונית.

העלאת מחזה או סידור נשף שכלל חזיון במערכה אחת או שתים, בתוספת הופעת המקהלה, תזמורת המיתרים, דקלומים, היה מאורע תרבותי שהביא סיפוק רב ומזון רוחני לבני העיירה. פעם העלו תמונה חיה על יסוד שירו של ווארשבסקי באידיש על הקציר בארץ־ישראל המתחדשת, שהקוצרים שרים אותו תוך עבודתם, בסיפוק רב מיבולם הטוב ומחיי עצמם. השיר נגמר במלים אלו:

זאָל די זון אונדז בריען־בראָטן,
זי האָט אונדז געשיינט צום גליק,
זעט דאָס ברויט איז אונדז געראָטן;
קינדער, קיינמאָל ניט צוריק!

מהמשתתפים בתמונה החיה של הקציר על הבמה, שהיו מלובשים דווקא בגדי תכלת־לבן מגוהצים, ולא בגדי איכרים עמלים, היה אחד מחברינו, שהיה מהמועמדים הראשונים לעליה, החבר יהושע ריטוב. הוא מילא את תפקידו כראוי והאמין אמונה שלמה שהוא יהיה בין עובדי אדמת ארצנו ומחונניה, יעלה ארצה, יעבוד בה ויגן עליה.

על כתלי בית־העם התנוססו סיסמאות במלים מצוירות היטב, באותיות גדולות מאירות־עינים, לאורך הקירות למעלה: „הציונות שואפת ליצור לעם ישראל מקלט בטוח בארץ־ישראל" — בעברית וגם באידיש; „אם תרצו אין זו אגדה" מתחת לתמונתו של החוזה; „אם אין אני לי — מי לי?"; „עם ישראל חי" ועוד.

המקהלה היחידה בעיירה היתה שלנו. גם תזמורת מיתרים היתה לנו, של חמישה אנשים, אמנם לא גדולה ביותר, אך הנעימה לנו מאד בהופעותיה.

מצייר פלקטים היה לנו. לשוא ניסה משה התפר להציע לו תשלום ביד רחבה. הוא היה תלמיד בן 16 והכסף היה נחוץ לו מאד. אך לצייר בשביל ה„בונד" איזו מודעה הקוראת לאסיפה, היה אצלו בבחינת טריפה, מוקצה מחמת מיאוס, עבודה זרה, בגידה מכוערת. אך מה רב היה הסיפוק בראותו את אותיותיו המצוירות מדברות ללב היהודים: יהודים, דעו את אשר לפניכם, עשו את חשבון־הנפש שלכם...

חוג דרמתי היה לנו, והיה גם היחידי במשך תקופה ארוכה. ואנחנו היינו היחידים שנתנו הופעה בימתית בשביל העיירה.

אסיפות העם מטעם הציונים באולם מכבי־האש או בבית־הכנסת הישן היו עוברות בדריכות מצד שני מחנות היריבים. הבונדאים היו באים בראש מנהיגיהם להפריע ולהרבות בקריאות־ביניים. הם צעקו שהציונות היא אוטופיה. נואמת אחת עלתה על הבמה אחרי שקיבלה את רשות הדיבור מהיושב־ראש שלנו, והנה מספר מלים שהיא אמרה, הזכורים לי היטב: „מה תעשו שם בציון? איר וועט דאָרט דאַרפן האַקן די ערד מיט העק!" — האדמה קשה שם בציון ותצטרכו לחתוך אותה ולפצחה בגרזנים.

לייזר עמד תמיד מיושב בדעתו במערכה של הצעקות, ההפרעות וקריאות־הביניים השונות, היה שליו ושולט ברוחו, כי היה גדוש כרימון ובטוח בכוחו ועמד ללא חת ושש לקריאות־הביניים ולהופעותיהם של מתנגדיו בויכוח, תוך קבלת רשות הדיבור למען תהיה לו הזדמנות להפרכת שקריהם, לעשותם לאפס ולהפכם לשמצה.

ביקרו אותנו גם נואמים אורחים מהחוץ. אחד מהם הזכור לי היה הח' אליהו דובקין, שהעלה פעם את חמתם של הבונדאים באמירה שנונה כלפיהם על הפרעתם, והם נדחפו לבמה ברצון לשלוח בו את ידיהם, אך היו בין הקהל, שברובו לבו לציון, ידים חזקות יותר ולא נתנו להם להתקרב.

ז

הסתדרות „החלוץ" החלה להתארגן בראשונה בתור תא של מספר חברים „צעירי־ציון", עוד ביזמתו של יוסף טרומפלדור ברוסיה. שלושה מכתבים שלו היו שמורים בארכיון הציוני באוסיפוביץ' בקשר ל„החלוץ". הארכיון הלך לאיבוד אחרי שאחד החברים, שברשותו נשמר, הטמינו באדמה בזמן החיפושים והמאסרים. אחרי שהסערה שככה התברר שהוא לא הבטיח אותו כראוי מפני הרקבון.

בראשית התארגנותו של „החלוץ" נסע חבר אחד

חברי „החלוץ הצעיר" „קדימה" באוסיפוביץ' (תר"פ) מיטגלידער פון „החלוץ הצעיר" אין אסיפאָוויטש (1920)

בשליחות מיוחדת לקחת דברים עם טרומפלדור בשא־לות אלו, בזמן אחד מביקוריו במינסק.

בועד „החלוץ", ומקודם ב„צעירי־ציון", היו בין הפעילים, מלבד לייזר, הח"ח הלל וולפסון, יקותיאל לוינזון, יהושע ריטוב וחיים גלנסון. כולם בארץ. מהמשמרת הבאה אחריהם: בילה גיטלבנד ז"ל, נחמן גלזמן, אריה צביק, לאה נימרק.

סניף „החלוץ" באוסיפוביץ' היה מהראשונים בכל המחוז שהחל להתארגן והחל תיכף בעבודה מעשית, בהמצאת עבודה גופנית לכמה חברים בנגרות, מסגרות, נסירת עצים ביער בחברת פועלים נכרים. שנים סודרו במאפיית המצות לסובב את גלגל המכונה. הסניף היה גם מהראשונים שגייס את כל חבריו וחברותיו לעבודה בגינת־ירקות, בזיבול, חריש, סידור ערוגות וזריעתן, השקאתן וטיפולן עד ליבול ושמירה. התוצרת של הגינה היתה נמכרת ונחטפת בחפץ לב ע"י עקרות הבית, כי שוק ירקות לא היה קיים בעיירה.

אחרי מאסר אסיפה שלמה, שהתקיימה בסתר במאפיית המצות, שעמדה ריקה מפסח עד פורים, נעצרו והושמו בכלא חמישה חברים (שמהם שנים בארץ: שמואל כצנלסון ושמואל וולפסון) והפדיון של הגינה שימש סעד בלתי־מבוטל לקיומם שם והחזקתם. מדי פעם בפעם שלחנו להם חבילות מזון וכסף במזומנים.

הגינה שימשה גם אמצעי עידוד, בראותנו את פרי עמלנו, עבודת האדמה, משגשג, פורח וגדל. העבודה בצוותא שימשה גם הכשרה לחיי עבודה בצוותא בארץ, הכשרה לחיים בקיבוץ — תורתו של טרומפלדור.

ידה של האמת הציונית היתה על העליונה. הסתד־רות „החלוץ" היתה רבת היקף וחזקה, אך בכוח הג. פ. או., על־ידי מאסרים, חקירות וחיפושים ורדיפות, דעכה לאט לאט השלהבת. שני חברים הוגלו לסיביר הרחוקה והקרה (נחמן גלזמן ואריה צביק); חברה אחת, לאה נימרק, ישבה כלואה ונמקה בכלא הרחק מביתה וסבלה עינויי חקירה במשך חדשים רבים עד לשחרורה.

על העיירה השתלט בעזרת הג. פ. או. הקומסומול היהודי, שסידר לו את בית־התרבות שלו בבית הכומר הפרבוסלבי ברובע הנוצרי על יד הכנסיה ואחרי תקופה

קצרה העביר את בית־התרבות לבית־הכנסת החדש של העיירה, שהופקע לשם זה. לימים עלה בית־הכנסת באש על התורה החדשה הטמאה שהוכנסה לתוכו. באותם הזמנים ספגו הפיונרים היהודים מכות ברחצם בנהר, שהיה במרחק שני קילומטרים מהעיירה, מידי נערים נכרים.

ובחור אחד, חייט מבני העיירה, שהלך לתומו לטייל בין השדות יחידי, משורר צעיר שחיפש השראה בתוך הקמה ודימה בנפשו כי בתוך מולדתו הוא מתהלך, תפסוהו כמה איכרים והרביצו לו מלקות על מערומיו באותו מקום שהיה מצליף לו הרבי ב„חדר" על הספסל כשהיה קטן. היה זה שיעור פוליטי, אות אתרעה לעתיד.

ח

עם התפשטות הכנופיות ומקרי ההתנפלויות על עיירות ועריכת הרג רב בהם (פאריץ', פוחוביצ'י וכד'), התארגנה במקום הגנה עצמית, בהשתדלותו של הח' ישראל ריטוב (ששהה אז בעיירה טרם עברו לפולניה). אצל השלטונות המרכזיים במינסק, בירת הרפובליקה הבילורוסית, קיבלנו עשרים וחמישה רובים מימי פטר הגדול, שקניהם אינם עשויים מסלול בורגי אלא מסלול ישר ושנקראו בֶּרדאנקי (לעומת וינטוּבקי). רובים אלה קלטו רק כדור אחד בקנה והצריכו כדורים מיוחדים משלהם, אשר קיבלנום בכמות מוגבלת.

מפקדה הראשי של ההגנה היה איש רוסי, שהיה חבר במפלגה הקומוניסטית. מטעם העיירה היה ממונה חיימ'קה אייזיק'ס, שהיה חבר פעיל בועד „צעירי־ציון" ו„החלוץ". הוא היה מודיע על־ידי עוזריו לאלה שצרי־כים להופיע בערב בשעה הקבועה במפקדה, במחסן הנשק, ליציאה לשמירה.

כמו כן היה הולך יום־יום למשרד מפקד חיל־המצב (שהתמקם כאן לשמירה על בית־הנתיבות) ומקבל ממנו את סיסמת־הלילה, שהיתה ניתנת בלחש ובסודיות לזוגות היוצאים לקצוי העיירה לשמירה.

ממשמר חיל־המצב היו באים לפעמים שני חיילים לביקור בלילה, עוברים לאורך אחד הרחובות וחוזרים למקומם. השמירה התמידית היתה בידי היהודים.

באותו זמן של בהלה ופחד מהכנופיות והתחלת התאַרגנותה של ההגנה העצמית, סודרו כמה פעמים בחוצות העיירה תרגילים צבאיים בראשותם של שפּ־סיל הקצב, שהיה חייל ניקולאיבי, ומנדל האופה, ששירת בצבא הרוסי בשנות מלחמת־העולם הראשונה.

כך למדו היהודים העבדקנים, חנונים ובעלי־מלאכה לבושי לייבסערדאקים מאורכים, לעמוד בשורה, להת־קדם ולהתפזר בשרשרת, „ארצה פּול" וכדומה, בשפה הרוסית, כיאה, כידוע וכמקובל. אך היו אלה תמרונים של רצון להיות חזקים, לעשות משהו, כי בסופו של דבר לא החזיקו את נשקם בידיהם בזמן התמרונים.

היתה זאת תקופה שהשאירה זכרון עגום בלב, דכאון וחשבון־נפש על גורלנו המר.

ט

בטבורה של העיירה הזדקר בית־הכנסת הישן מעל ליתר הבתים בגגו האפור, שהעלה כתמים של אזוב, שהיה בו סמל של מקום־קודש גלותי. כאן באו לבכות לפני הקב"ה על בית־המקדש שחרב, על הגלות המרה, ותפילה ניצחת בפי כל שיושיענו מכל צרותינו. כאן היה מקומם של חשובי העדה וראשיה. רוב „עמך" היה בא לבית־הכנסת הישן ומרגיש עצמו בנוח. כאן אפשר היה לשמוע דברי תורה, שיעור בתלמוד, „עין־יעקב", משניות מפי הרב ר' יעקב־שמחה המפיק מרגליות וממלא לב יהודי אורה. כאן נמצאו שנים־שלושה בחורי־ישיבה, שלא ידוע מאין באו. אוכלים היו „ימים" בעיירה ולומדים יומם ולילה. לכאן היו באים קבצנים נודדים ובערבי שבת היו נלקחים ע"י בעלי־הבתים לארוחת ערב וצהרים של שבת. כאן היה המרכז של תמיכה לעת צרה לנצרכים מעניי המקום, המקום של גמילות־חסד וכדומה. כאן היה מקומו של הרב, השוחט, ר' אליהו השען, שהיה נחשב למעין אחד מל"ו. תמיד הוא נתון בתפילה ולימוד, שומר פסיעותיו של הרב, נגרר אחריו ובולע מפיו כל מלה ומלה בצמאון רב. כאן ר' איצ'ה הבלן, הרופא וכל העוסקים בצרכי ציבור. בית־הכנסת השני היה, כפי שהזכרנו, בית־הכנסת החדש של יעקב־אליהו ריבקין.

ו„מנין" אחד של מספר בעלי־מלאכה, שלא השלימו עם בתי־הכנסת השנים, בהם נתפש כבר „המזרח" והמקומות הטובים שמחוץ למזרח. כאן, ב„מנין" שלהם, היו כולם „עמך". אין גבירים, אין יחסנים. בעלי־בתים בעצמם וגבאים בעצמם. „מנין" זה מקומו היה בקצה העיירה, וכדאי היה למתפלליו להוסיף עוד חמישה—עשרה רגעים הליכה וליהנות מתפילה בפינה משלהם.

לימים, בשנים הראשונות של השלטון הסוביטי, הקימו להם יהודים אלה בית־כנסת (ביזמתו של ר' דוד־שלמה קצנלסון ז"ל, יהודי נגר, שהיה קבלן

לנגרות במסילת־הברזל. הוא גם סידר בביתו מאפיה של מצות ממוכנת, שמקודם, לפני זה, היו היהודים מתענים באפיית המצות בעבודה עצמית בתנוריהם בבית). בית־כנסת זה כינו יהודי העיירה בשם „די ראַבאָטשע־קרעסטיאַנסקע שול" (בית־הכנסת של הפו־עלים והאיכרים), רמז לשלטון של הפועלים והאיכרים. בית־כנסת זה לא רצה לשאת, כנראה, את השם הזה ועלה באש כעבור 5—6 שנים לקיומו.

עוד „מנין" אחד, זאת אומרת, מעין בית־כנסת קטן בבית פרטי, אשר שימש על פי רוב בשבתות ומועדים (כמו הקודם), היה בביתו של הגביר השני (אשר לא הגיע אף לקרסוליו של הראשון), ר' זימל איזיקוביץ, בעל המנסרה וטחנת־הקמח מעברה השני של מסילת־הברזל — שלא יצטרך לשרך רגליו בשבתות ומועדים הרחק מביתו. הוא מינה לו לשמש ובעל־קריאה את קלמן־הירשל הזקן, שהיה לפני זקנתו, כשכוחו עוד במתניו, יהודי גברתן, דייג, ושמו יצא לתהילה בפי כל בני־הסביבה בכל הכפרים, וגם בעיני הפריץ, בעד מעשי גבורותיו, אצילות רוחו וישרו. לעת זקנה לא דחה ר' קלמן־הירשל הזדמנות להראות את כוחו וגבורתו בקריאת התורה (והמגילה בפורים), בחזנות, באמירת „מי שבירך" כדבעי וכולי וכולי. עונג כזה בצירוף המון מצוות הקשורות בעבודת הקו־דש, ומה גם כשפרנסה קטנה מצויה בצדה, לא דבר של מה־בכך הוא. זכות גדולה היא שמזדמנת לידיו של יהודי כזה כמו קלמן־הירשל.

י

הרב ר' יעקב־שמחה ריטוב היה מצאצאי רבנים ששמרו על כסא הרבנות זה ארבעה־עשר דורות. בצעי־רותו רצה הרב לפרוק מעליו את עולה של הרבנות, עול הדורות. רצה להיות מעין „יוחנן הסנדלר" — מיזוג התורה עם המלאכה. הלך ללמוד תפרות. אך לא נסתייע הדבר, שרשרת הדורות החזיקה בו ולא נתנה לו להינתק. כי הנה החל לגדול ולהתפתח ישוב חדש, אוסיפוביץ', צצים בתים חדשים, מתוספים יהו־דים, העדה גדלה, ורב שיחזיק את הגחלת ויאדיר תורה אין לה. ומוסר הכליות לא נתן לו לעמוד בפני דרישתם של תלמידי־חכמים מבחוץ: קום! המשך בשרשרת, המשך בנשיאת עול התורה...

רזה בגופו היה הרב, קומתו למעלה מבינונית, פניו עטורים זקן חום־כהה, בינוני. הוא מלא רצינות, ויגון הגלות רובץ עליו — יגון הדורות. רדיפות היהו־דים וצרותיהם אינן נותנות מנוחה לנפשו. עברו ימי השטנה של ביילים, באו ימי מלחמה. יהודים מגורשים, מוכנסים בחוסר כל, בידים ריקות, לתוך קרונות־משא על טפם, נשיהם וזקניהם, חולים, נשים כורעות ללדת, כבהמות מוסעים לפנים רוסיה, הרחק מהחזית, כי השל־טון הצארי רואה בהם, ביהודים, סיבה לכשלונו בחזית. מרגלים הם, שונאיה של אמא־רוסיה.

אז לא נח הרב ולא שקט. אירגן איסוף ככרות לחם וחלה, תפוחי־אדמה, סוכר וכל מיני מצרכי מזון, והגשתם לפליטים מזי הרעב בזמן התעכבותן של הרכבות בתחנת הרכבת. התיר בשעת הדחק, כשאזל המלאי, להוציא תפוחי־אדמה מהגינות בשבת על מנת לקיים נפשות מעונות מישראל.

כמו כן הוציא בסכנת־נפשות, בהשתתפותו הפעי־לה, חולים ויולדות מתוך הקרונות למען הצלתם מסכנת אבדון, למרות האיסור החמור מטעם השלטון.

עם החלפת שלטון בשלטון, סיכן את חייו לא אחת להצלת חיי הזולת. פעמיים הובל להורג ע"י אנשי־צבא, בשל התערבותו זאת, אך ניצל בדרך נס. הרב כאַב את כאב עדתו וכאב כל עם ישראל והיה ידוע בכל המחוז באישיותו הקורנת, בגודל רוחו ועשי־רות נפשו.

בזמן חיי הסבל והרדיפות, בימי השלטון הפולני, התקיימה במינסק ועידה של ראשי הקהילות מכל הפלך, שהתכנסו לדון על המצב. היו שם באי־כוח קהילות רבות ומשום כך הגבילו את רשות הדיבור. ר' יעקב־שמחה לא יכול היה לתת ביטוי למאַויי לבו ולתאר את המצב במסגרת זו, והחל את דבריו על זה שטוב להם לראשי הועידה הנכבדים, היהודים המינס־קאים, שיש להם ברשותם שעונים; מה לו לעשות כששעונו נשדד ממנו... והחל לספר כיד הדיבור הטובה עליו ומתבל נאומו בפסוקים ודברי חז"ל למען האיר את דבריו שיכנסו ללב שומעיו, עד שלא עיכבו בידו, כי הפרנסים הגדולים בעיר הגדולה לא ידעו עד כמה רע המצב בעיירות־השדה.

בערבי שבת ומועדים היו הרחובות מתרוקנים מאדם. כולם היו בבתי־הכנסת. מבית־הכנסת הישן בוקע אור מנורת־הנפט הגדולה. לא כמו בימות חול, כשמתפללים על פי רוב לאור הנרות של העמוד ועששית מבליחה ע"י השולחן בסמוך לתנור. עכשיו בית־הכנסת מלא מפה לפה. לא רק מקומות הישיבה תפושים, אלא גם עומדים בצפיפות.

ביום הכיפורים עוטה בית־הכנסת יגון של תפילה

ותחנונים על הכלל והפרט. לאחר מכן בא חג הסוכות, המשרה אוירה של חג באופן מיוחד, האָפייני לו בעת הסתיו. בשמחת־תורה התפילה היא בניגון מיוחד, המש־רה מצב־רוח מרומם. על הבמה תופש לו מקומו, כנהוג מדי שנה בשנה, מצד ימין של השולחן, הכוהן ר' איצ'ה הבלן (איטשע דער בעדער), זקן כבן 65—70, שלא נס ליחו וכוחו אתו. גבה־קומה, רזה גוף, פניו המצומקים עטורים זקנקן דליל, מלבין מרוב שיבה וצרות. כובעו העשוי בד שחור שמוט לו אחורה מרוב התלהבות. כתונת־בד תחתונה, היחידה על בשרו, מלבי־נה כשלג ומעל לכתונת „סורטוק" מאורך מרופט מרוב שנים. נראה הוא כבן־מלך. ולנו הילדים נדמה היה, שרק כך היה מראהו של כוהן גדול בימים כתיקונם, בזמן שבית־המקדש היה קיים. השמש מחלק את הפסו־קים של „אתה הראית לדעת" בהכרזה, תוך הזמנה חגיגית, וכל אחד מהמוזמנים עולה על הבמה וקורא פסוקו בהטעמה. משמגיעים לפסוק של הכוהנים, אין הזמנה, אין מחכים לכבוד; כדבר המובן מאליו, קופץ עליו ר' איצ'ה כארי, כעל דבר משלו, הקשור בו בנשמתו, השייך לו ורק לו ואין אחר חשוב ממנו. והוא קורא באלף הבדלי הבדלים מקודמיו, מתוך פיו מחוסר השיניים, בקול רם ונישא וחזק: „כוהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו". קולו מתגלגל בהד רב, כמו תמיד, בכל שנה ושנה. ואנו הילדים היינו בטוחים שכל מלה ומלה שלו מתגלגלת ונישאת למעלה למעלה, עד כסא הכבוד. כי חזק היה קולו ורועם כרעם, ברוב עצמה ומעומק הלב. האַמנו שקולו זה מוכרח הוא שיגיע עד למקום שבתו של בורא העולם.

והנה מתחילות ההקפות. יהודים מקיפים את הבמה במין צעדה שהם עורכים לכבוד התורה, לכבוד בורא עולם שנתן לנו את תורתו זו, שהם מחזיקים באהבה ויקר, כאומרים: הנה ראה, הביטה משמים וראה — ומי היה מפקפק בזה שאיננו משקיף ממרום ורואה? — כמה אנו שמחים בה, בתורתך, תורת אמת וצדק, זו התורה הִנחלת לנו... ושום אדם לא עלה במוחו אף הרהור קל שבקלים של ספק, של קטרוג על הגלות וצרות ישראל.

בראש צעד בהליכה אטית הקורא מתוך סידור את הפסוקים לכבודה של תורה, שהיא אורה וחמדה, הוריש לנו אותה משה מהר סיני.

מסביב חושך, ענן כבד יורד על עם הבחירה, רדיפות וצרות. אך היהודים הם עם־סגולה, בזמן שמחת־תורה מצוה לשמוח. צחצחו, רחצו, שפשפו וגגבו היטב את זכוכית עששית־הנפט הגדולה, הדליקו אור בנרות רבים, שיהיה אור. שוכחים הכל. מרקדים, מסתובבים, ידיהם חובקים ספרי־תורה. כל הידים מסביב מושטות לספר־התורה. נוגעים בה ומנשקים את קצות האצבעות שבאו במגעה. נשים, בחורות, ילדים וטף...

ועל יד הארון מרקדים אחרי כל הקפה והקפה: בם — בם — בם... שישו ושמחו בשמחת־תורה.

והנה ר' יעקב־שמחה, את חלקו, חלק הארי של השמחה נותן הוא. עת צרה לעם ישראל? נשתכח מלבו הכל, כלא היה. עצום עינים עמד לו, התיחד עם תפילת החג ויהרהר בנשמתו פנימה... אולי לא עשה הכל לאלהי ישראל, למען תורתו, עץ חיים היא למחזי־קים בה, הנחיל אותה רק לנו, לעם הנבחר?

והנה מאין, כאילו פתאום, צצו מתוך האויר... המעגל הידוע מדי שנה — הרב מרקד את ריקודו עם הקטינים, תלמידי בית־רבן.

בידיו מחזיק הוא בספר־התורה, הלחוץ היטב ללוח לבו. מאחוריו, מימינו ומשמאלו, הילדים, גוש שלם — הרב ר' יעקב־שמחה וילדי ישראל. מחזיקים כולם איש ברעהו, צמודים בידיהם כחטיבה אחת. הרב, פניו מבי־עים דבקות ורוממות רוח, עיניו חציין עצומות מגודל המאורע וחשיבותו. שמחת־תורה, וקטינים, תינוקות של בית־רבן, הגדלים על התורה למצוות. דור ההמשך. למען לא יכבה נר ישראל. עם ישראל חי, עוד לא נותקה השרשרת...

צאן קדשים! מצעק הרב וקורא, צאן קדשים! כלומר, חושב הוא ומפלל בלבו, עשה רבונו של עולם למען הנשמות הזכות הללו, רחם על בני ישראל, הוצאתם מארץ מצרים, נתת להם את הארץ הקדושה והגלית אותם ממנה. עכשיו באו מים עד נפש. רחם על בני ישראל. תן להם זכות קיום וחיים של קיום. אל תענם בגזירות מגזירות שונות, חדשות לבקרים. שמור עליהם, על הגדיים הטהורים הללו, מזאבי־טרף החורצים לשון ורוצים לבלעם חיים. שמור עליהם עד שיבוא הגואל, משיח צדקנו. רחם נא על בני ישראל עמך. הוצאת אותם מארץ מצרים לעבדך באמת.

— ציגעלע מֶה־ה־ה — עונים בבת־אחת עשרות פיות של ילדים תמימים ורכים, נשמות זכות וטהורות.

מרקד הרבי, מחזיקים בו הקטינים, מרקד הוא ומהלל: עשה רבונו של עולם למען תינוקות של בית רבם. מה חטאו הללו, צאן קדשים? ומרחף בעולמות העליונים תוך התעלות הנשמה. ושכח מה שמסובב אותו. הנה הוא מתיחד עם אלהי ישראל, מדבר אליו,

לוחש תפילתו הזכה: עשה רבונו של עולם ברוב חסדך כי רב.

אך הנה תוך ריקוד־שחיה זה בעולמות העליונים, בין גלי הילדים הסובבים אותו, שהקיפוהו מכל צד ועבר, נכשל קמעה, התחלק, מעדה רגלו האחת... מה זה? הרב נופל והתורה הקדושה בידיו? הנשימה נעצרת אצל המתפללים המרקדים השמחים את שמחת־התורה.

יאָלץ חלילה לצום ארבעים יום וארבעים לילה.

אך לא, לא. אך כרע הרבי על ברכו האחת, כרע והתאושש. ולתורה לא אונה דבר. הוא קם וממשיך בריקודו ביתר שאת. מרקד הוא לפני הקב״ה: עשה רבונו של עולם, אם לא למעננו, למען תינוקות של בית־רבן. עשה ה׳ והושיעה נא.

והרב, שתמיד עמד לעדתו בצרתה והיה לה למגן, כרע נפל שדוד ממחלת הטיפוס ונאסף אל עמיו בעודו באבו וכוחו עוד רב לו, בשנת הארבעים ושלוש לחייו. רב היה האבל והיגון על מותו. ליווהו למקום מנוחתו מקטן ועד גדול, נשים וטף, כל העיירה.

על כפים נשאוהו וחזן ומשוררים הלכו אחרי מיטתו ובפיהם רק פסוק אחד נוגה: צדק לפניו יהלך...

הרחק הרחק מחוץ לעיירה עד לבית־העולמים נישא ושם נטמן בכאב לב ע״י קהל עדתו, שנתיתם מאביו הרוחני וממשענתו היחידה.

הרב נאסף אל עמיו ולא ראה נחת בעמלו. אך זכות גדולה נתגלגלה לבניו ובנותיו שעלו ארצה והם בין בוני המולדת ולוחמיה האמיצים. צעיר בניו, גרשון ריטוב, רשם דף מזהיר בתולדות הצלת הישוב ממרצ־חים ובמלחמת־הקוממיות. אחד מנכדיו, יעקב, שנקרא על שם סבו, היה בין אלה ששמו נפשם בכפם והלכו והטביעו תוך סכנה את האניה המצרית שהתקרבה במלחמת־העצמאות לחופי הארץ להשמידנו.

יא

באה מהפכת אוקטובר. נשתנו הזמנים, נשתנה המשטר. באו פולנים ושוב בולשביקים, שוב פולנים ושוב בולשביקים.

קרבות, פגזים, פצצות וקרבנות, קרבנות מפגזים, מכדורי הלוחמים, וקרבנות לאחר הכיבוש.

בתקופת חייו של הרב ר׳ יעקב־שמחה נרצחו ר׳ ישעיה לבנדה, ר׳ לייב מבורוזה, הבחור לייזר בצה ז׳ליה הנפח הגברתן, ועוד אחד, שהפוזננצ׳יקים רצו לחתוך לו את שערות זקנו בחרב שלופה והורידו לו ביחד עם שערותיו חלק מעור הפנים, והוא מת מהרעלת דם.

עם שובו של השלטון הסוביטי אֵינה הגורל והביא, אחרי תקופה ארוכה של יתמות העדה, מורה־הוראה למלא את מקום הרב המנוח, ששהה במקום תקופה קצרה ויצא למלא שליחותו באמריקה, אחרי טלטולים ודרכים מסוכנות. היה זה אחד מתלמידי החכמים ספוגי התורה, שתקופת היותו במשך זמן קצר בעיירה העלתה ארוכה לפצעי לבם של יהודי אוסיפוביץ׳.

לאחר עזיבתו של הרב שוב נשארה העיירה זמן־מה ללא רב, עד שהגורל הביא את הרב צביק שליט״א, שישב על כסא הרבנות באוסיפוביץ׳ כארבע שנים, החזיק את גחלת התורה וליבה אותה שלא תכבה. בכוח השראתו חיזק הרב את לב היהודים באמונתם. בית־הכנסת הישן היה תמיד מלא, כמו בזמנו של ר׳ יעקב־שמחה ז״ל, בזמן דרשותיו בשבתות.

הרב צביק זכה לעלות לארץ־ישראל. ארבעה מבניו הם מבוני המולדת ומגיניה. אחד מבניו, אריה צביק, היה בין המגורשים לסיביר בעד עבודה ב„החלוץ״ באוסיפוביץ׳.

העיירה חיה את חייה לפי המצב הכלכלי שנשתנה לרעה, והישועה ממנה והלאה.

באשמורת השניה, השלישית, הרביעית של הלילה מתעורר איזה יהודי, שנתו נודדת מעיניו... איזו צפירה איומה היא זאת? אולי צפירת אזעקה?

— סכנה לעם ישראל...

אך לאן לברוח?

שכחו בני אוסיפוביץ׳ הטפתו של לייזר, שפירש את נבואתו של הרצל לא אחת ולא שתים, שינן ושינן, שׂם את זה בפיהם, דפק לתוך ראשם: על עברי פי פחת נמצאים אנו, על פיו של לוע הר־געש. הרצל אמר ולייזר פירש ושנה, וחזר ושנה ודיבר תוכחות.

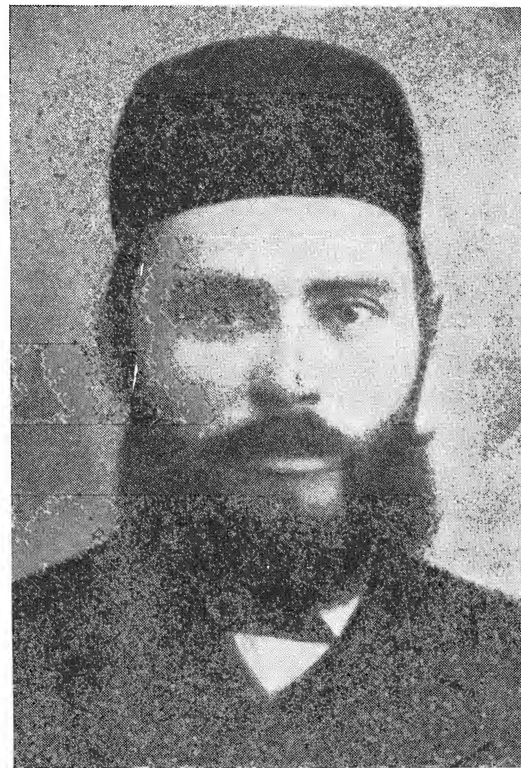
ולפתע, כחתף באה הגזירה. כסערה התחוללה פיר־צה והתגלגלה עד אוסיפוביץ׳. באו קלגסי היטלר, נעצרו בטבורה של אוסיפוביץ׳, עמדו על עמדם והס־תכלו בעינים איומות של חיות לפני זניקתם על טרפם.

יהודים? יהודים זקופי קומה ככל בני־האדם עלי אדמות... ונכנס הטירוף לתוך לשד עצמותיהם. הסתערו, עינו והרגו, התעללו תוך טירוף נפש ויציאה מהכלים, וכילו בהם את כל תמצית נפשם הסאדיסטית. ככתוב בתורתו של היטלר: להרוג את עם ה׳, לענותו ולהרבות בו עינוייו, וכל המרבה הרי זה משובח...

הפקר נעשה עם ה׳...

ר' יעקב־שמחה ריטוב - רבה של אוסיפוביץ'

ר' יעקב־שמחה ריטוב נולד בשנת תרל"ב (1872), בנו של הרב דפוהוסט, הסמוכה לברזין שעל נהר ברזינה; נצר משושלת רבנים, שמגילת־היוחסין שלה מובילה עד לריטב"א — למד בישיבת וולוז'ין, ולאחריה — עם סגירתה על־ידי השלטונות — בלידה, לפני היות בה ישיבה. כאן יצק מים על ידי הרב הגאון י. י. ריינס, שהוא שהסמיך אותו לרבנות. התלמיד העריץ את רבו, והרב אהב את תלמידו, וקשר זה של אהבה והערצה נשאר ביניהם כל ימי חייהם. התלמיד היה גם לאחר שבתו על כס הרבנות מבקר אצל

רבי יעקב־שמחה ריטוב

רבו. והרב, המפורסם ברוסיה ובכל תפוצות הגולה, בא גם הוא לבקר אצל תלמידו והיה ביקורו זה לחג גדול לאוסיפוביץ' וכל סביבתה.

הרב ריטוב גדול היה בתורה והיו כל רבני הסביבה מתאבקים בעפר רגליו. הוא היה גם איש משכיל. בכוח צמאו לדעת ובעזרת זכרונו, מהסוג של בור־סוד שאינו מאבד טיפה, חדר לשטחי השכלה רבים ושונים ושלט בהם. ידע את כל הספרות העברית לדורותיה וענפיה, לרבות השירה, והיה לו סגנון עברי יפה להפליא. היה בקי גם בספרות הרוסית ושלט בשפתה. היה בן־בית בהיסטוריה, גיאוגרפיה, מדעי החשבון.

הרב היה ציוני פעיל. הוא ספג את הרעיון עוד בוולוז'ין, בתקופת חיבת־ציון, בין בחורי־הישיבה, וביניהם ח. נ. ביאליק. לידי גיבוש מוצק הגיעה ציונותו בלידה, בהשראתו העילאית של הרב י. י. ריינס. עם הופעת הציונות המדינית של הרצל השתעבד לה בכל לבו ונפשו. לקראת הקונגרס הציוני הראשון קנה שלושה שקלים: על שמו, על שם אשתו* ועל שם בכורו בן השנתיים. ומאז היה שוקל לקראת כל קונגרס שקלים כפי מספר בני ביתו. היה פעיל בהפצת שקלים בין כל תושבי העיר, בהחתמה על מניות „אוצר התישבות היהודים", בכל איסוף כספים למען קהק"ל וכו' וכו', פעיל ומפעיל. והיה מרביץ תורה ציונית ברבים.

בשנת 1902 השתתף בועידה הציונית המפורסמת — במינסק, ושנים על שנים באוסיפוביץ' ובכל סביבתה היה זכור ההספד של הרב על ד"ר הרצל, באסיפת־אזכרה בבית־הכנסת, למחרת פטירתו של הרצל. כל אוכלוסייתה של העיר באה לאותה אסיפת יגון ואבל והיא הוסערה וזועזעה עד עומק נפשה מדברי הרב על מצב האומה, תנועת הגאולה ואסון הסתלקותו של הרצל. היה זה נאום ציוני שבציוני, והדי דבריו הגיעו עד לבוברויסק ומינסק.

מיומו הראשון באוסיפוביץ' ועד אחרון ימיו עמד הרב בראש עדתו כאָב ופטרון, מורם מעם בכוח תכונותיו וסגולותיו הנעלות. הוא שהקים ובנה כל מוסדות הציבור ועסק בהם באמונה. היה עושה ימים כלילות בבתיהם של חולים. היה יחד עם מכבי־האש מטפס ועולה על גגו של בית בוער ומשתתף בכיבוי האש. היה בעצה אחת עם אשתו הצדקת, עוסק הרבה במתן בסתר. כל ימיו היה עני מרוד, כי כל פרוטה שנתגלגלה לידיו, מיד היה מעבירה למי שנצרך יותר ממנו.

כל כולו היה אהבת ישראל ואהבת הבריות. אחד

---

* אשת־נעוריו אלקה ז"ל, אף היא דמות מופלאה: יפהפיה, חכמת לב, מופלגת בהשכלה עברית וכללית, יודעת תנ"ך על־פה, אם ואחות לכל קשה־רוח, לכל שוחר עזרה וסעד — עזרה בגלוי ובסתר. נפטרה בשנת תרס"ז, והיא בת ל"ג.

הפרקים הזוהרים בחייו, רבי־המעש, היה זה של העזרה לפליטים במלחמת־העולם הראשונה. במסילת־הברזל ליבאוה־רומני, אחד העורקים החשובים ברכבת רוסיה, היו מעבירים את רוב הפליטים, שגורשו מפלכי קורלנד, קובנה, וילנה וכו׳, לפלכי המרכז והדרום, ובדרך העינויים, לארכה של מסילה זאת, היו השיירות מתעכ־בות לשעה־שעתיים ויותר דווקא בתחנת־הרכבת באו־סיפוביץ׳. לפני הגיע השיירה הראשונה הודיעו על כך בעוד מועד לרב במברק מאת עסקני מינסק. וכך היו נוהגים עד תום הגירושים והשיירות. רצה הגורל והשיירה הראשונה עמדה להגיע לאוסיפוביץ׳ ביום שבת לפנות בוקר. יצא הרב לעיר, הזעיק את התושבים וציוה עליהם להכין מכל אשר אתם לקבלת פני הפלי־טים, ואם לא יספיק האוכל מן המוכן, הרי מותר להם לאפות ולבשל, כי פיקוח נפש הוא. וכך הוה. עם הגיע הרכבת, ובה עשרות קרונות־משא גדושי פליטים, אנשים, נשים וטף, סחוטים ומעונים מטלטולי הדרך, הרעב, הצמא, המחנק והיאוש, הסתערו עליהם יהודי אוסיפוביץ׳, בפיקודו של הרב ריטוב, האכילום, השקום והערו עליהם ים של אהבה ואחוה. עשרות פליטים הוצאו בחשאי מהקרונות והושארו בעיר. והיתה התח־רות: כל אחד דרש לשכן פליטים בביתו. השיירות תכפו והגיעו בזו אחר זו, והרב הזניח כל חובותיו, כל עיסוקיו, והתמסר כל כולו לעזרה לפליטים. הגיעו הדברים לידי כך שהיה מצטרף לשיירות ומלווה אותם עד למרחקים, עד לפֶּנְזָה שבמרכז רוסיה, ועד לטיפליס שבקאוקאז הגיע.

והימים ימי הרת־עולם, ימי מלחמת־העולם הראשו־נה וכל הקשור בה ונובע ממנה — מות והרס וחורבן ומהפכות ותקוות ואכזבות ויאוש וחוזר חלילה. כך גם בעולם הקטן של אוסיפוביץ׳, הנאבקת על קיומה ועל חיי יהודיה ואשר בשערה עומד הרב.

1919. אחר קרבות מרובים נופלת העיר לידי הפולנים, אנשי פוזן, הידועים לשימצה. מיד מתחילים מעשי ההרס, השוד, האונס. פוגרום. ומספרים לרב, כי אחד מיהודי המקום הובל למפקדת הצבא הכובש — לתליה. כל עוד נפשו בו רץ הרב למפקדה להתחנן על חיי היהודי, ולא עלה בידו. אך הוא קיבל את גמולו הוא: הכוהו, גזזו זקנו, השפילוהו לעיני עם רב ושילחוהו.

1920. העיר שוב בידי הפולנים, אך אחרים: גדוד פולני, שערק ממחנהו, הצטרף לצבא האדום, ובדרכו כבש את אוסיפוביץ׳. ביני לביני ערכו פוגרום. מיהר הרב למקום המעשה, הגיע לחנות אחת, בה השתוללו הפורעים ובזזו מכל הבא ביד, התיצב נגדם והודיע: לא אתן להרוס קיומם של אנשים ישרים! מיד הסתערו עליו הפולנים, כבלוהו והובילוהו למפקדה: הבאנו פושע, מורד בשלטון! בו במקום נערך משפט ויצא פסק דינו למות. הידיעה נתפשטה במהירות הבזק בכל העיר, והמוני המונים — יהודים, רוסים ופולנים — נהרו אל המפקדה: לא נתן לעשות הנבלה הזאת, לא נתן לרצוח את הרב! — ומנהל תחנת־הרכבת, נוצרי, בוברוביץ שמו, עלה אל המפקד ואמר: תירו בי, ועל גופי אני תהרגו את הרב! — הכובשים נרתעו, אך לא לגמרי: החליפו את פס״ד המות במלקות. וכה עשו.

ההשפלה הכריעה, והרב נשבר וחלה. בכל זאת, בשארית כוחותיו, המשיך בפעולותיו.

הצבא הפולני הסדיר חזר וכבש את העיר מידי הצבא האדום. ומיד, כנהוג, התחילו מעשי השוד, החיפושים והמעצרים של חשודים בקומוניזם. נעצרו אחד־עשר בחורים „חשודים״ והובלו למפקדה. איימה עליהם הוצאה להורג. ושוב רץ הרב למפקדה. נתקיימה שיחה ממושכת בינו לבין המפקד — קולש שמו. העצו־רים שוחררו והוחזרו לבתיהם. והמפקד אשר התלחשו עליו כי מגזע היהודים הוא, נקשרה מאד נפשו בנפש הרב והיה אחד המעריצים שלו. לא היתה בקשה של הרב, כקטנה כגדולה, אשר לא מיהר המפקד למלאה.

אותם ימים התקיים במינסק כינוס של באי־כוח הקהילות בשטח הכיבוש הפולני. ובמרכזו של הכינוס עמדו דבריו של הרב ריטוב, אשר סיפר על כל אשר עבר על קהילתו ועליו. כתב הרב של העיר דוקור, רבי ניסן טלושקין (ב„פארן פאָלק״, מינסק): „עם עלותו של הרב ריטוב על הדוכן והשמיעו את המלים הראשונות שלו, טושטשו כל התחומים בין הנאספים. ענן כבד ירד על האולם, חשכו כל הפנים, והצירים, זקנים וצעירים כאחד, מיררו בבכי. והוא, הנואם, לא שפך אף דמעה אחת. אדרבא, נאום הכאב והצער והמרי והמחאה, היה מתובל בהומור דק, שעוד הוסיף על אימת התיאור המזעזע״.

היה זה נאומו האחרון. סמוך לזה נפל למשכב, וביום ז׳ בתמוז תר״פ הוציא נשמתו בטהרה.

בלוויתו השתתפו כל בני העיר, כיהודים כלא־יהודים, ורבים באו מהסביבה ואף ממרחקים. — ירד אבל כבד על אוסיפוביץ׳. נפלה העטרה מראשה.

אשתו השניה, פרומה־לאה, עלתה (עם כל המש־פחה) ארצה, ופה החזירה נשמתה לאלהים.

יעקב ליפשיץ

זכרונות פֿון הלוסק

א

הלוסק האָט געהערט צום באָברויסקער אויעזד. דאָס שטעטעלע האָט ניט פֿאַרמאָגט קיין אַנדער קאָמוני־קאַציע־פֿאַרבינדונג מיט דער אויסערלעכער וועלט, חוץ דורך בעלי־עגלות, וואָס זענען געווען פֿאַרטיילט אויף לאַמאָוויקעס, ד. ה. אויף צו פֿירן שווערע משאות, און ליעגקאָוויקעס — די וואָס פֿירן פּאַסאַזשירן אין זייערע ביידלעך. די לאַמאָוויקעס פֿלעגן פֿאָרן צוויי מאָל אין דער וואָך מיט משא קיין באָברויסק און צוריק, און די צווייטע פֿלעגן פֿירן פּאַסאַזשירן דריי מאָל אַ וואָך. זיי פֿלעגן אָנפּאַקן אין די ביידלעך מענטשן, ווי הערינג אין אַ פּאַס, און ווען מען איז פֿון אַזאַ רייזע אַרויס בשלום, האָט מען געמעגט בענטשן גומל. די לאַמאָוויקעס האָבן געהאַט אַ שווערע פּרנסה. דער וועג איז געווען אַ זאַמדיקער און ביז צום שאָסיי, בערך 45 קילאָמעטער, פֿלעגט מען זיך קוים דערשלעפּן מיט דער שווערער משא. עס זענען געווען צוויי וועגן. דער קירצסטער וועג צום שאָסיי האָט געפֿירט דורך האָראָדאָק. דאָרט פֿלעגט מען מאַכן אַ „פּאַפּאָסקע" פֿאַר די פֿערד און אַריין צו אַבאַדאַנען אין כאַרטשעווניע עסן אַ פּאַרציע געקאָכטע בעבלעך מיט פֿלייש און באַשטעלן אַ סאַמאָוואַר טיי. אין די זומערדיקע חדשים פֿלעגט מען פֿאָרן מיטן צווייטן וועג — דורך לאַדויקע, און אַרויס צו דעם שאָסיי אין באַגושאָווקע.

אין הלוסק איז קיין אינדוסטריע ניט געווען. די באַפֿעלקערונג האָט זיך פֿאַרנומען מיט גערטנעריי און אַרענדירן סעדער. געווען צווישן די הלוסקער מתישבים פֿעדלער, סטאָליאַרעס, שניידערס, מוליאַרעס, פֿערד־הענדלער, קצבים. אַלע פֿלעגן זיך אַרויסלאָזן יעדן זונטיק איבער די דערפֿער און ערשט אויף שבת זיך אומקערן צוריק. אָבער דער גרעסטער טייל פֿון הלוסקער יידן איז געווען קרעמער.

אין צענטער פֿון שטעטל איז געווען אַ מאַרק־פּלאַץ מיט פֿיר רייען קרעמלעך. אויך אין אַ זייט פֿונעם מאַרק זענען געווען קראָמען, אָבער שוין פֿון אַ גרעסערן מאַסשטאַב, — הורט־קראָמען, וואָס פֿלעגן פֿאַרקויפֿן סחורות די קליינע קרעמערלעך. די קרעמערלעך פֿלעגן אַ גאַנצע וואָך זיצן אָן אַ גראָשן פּדיון און וואַרטן אויף דעם זונטיק, ווען פּויערים פֿלעגן קומען אין שטעטל צום קלויסטער, וואָס איז געשטאַנען אויף דעם שענסטן פּלאַץ אין הלוסק און איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ באַרג און אַ שיינעם צוים. דער קלויסטער האָט פֿאַרמאָגט אַ גוטן אָרגאַן, און די אַרומיקע פּריצים האָבן געבראַכט פֿון פּוילן איינעם פֿון די בעסטע אָרגאַניסטן. די יידן האָבן זיך ניט אינטערעסירט מיט דער ליטורגישער קאַטוילישער מוזיק, דאָך פֿלעגט מען זיך אָפּט צוהערן צו די שיינע אַקאָרדן, וואָס האָבן זיך געטראָגן פֿון קלויסטער.

זונטיק פֿלעגן די פּויערים ברענגען צו פֿאַרקויפֿן זייערע פּראָדוקטן: האָלץ, עופֿות, קעלבער, פֿלאַקס, געטריקנטע פֿעלכלעך פֿון אַלע מינים חיות, קעז, פּוטער אד"גל, און פֿלעגן איינקויפֿן ביי שטעטלשע קרעמער אַלץ וואָס זיי איז נייטיק געווען פֿאַרן הויז און פֿאַר דער ווירטשאַפֿט. פֿאַרן איבערגעבליבענעם געלט פֿלעגט מען זיך אַריינכאַפּן אין אַ כאַרטשעווניע, באַשטעלן אַ פּאַרציע טאַראַנעס, טיי און „פֿאַרבייסן" מיט אַ פֿלעשל בראָנפֿן. גאַנץ אָפֿט פֿלעגן זיי זיך אָנשיכורן און „מאַכן" אין מאַרק אַ קליינעם פּאַגראָמטשיקל. די קראָמען פֿלעגט מען שליסן, און ווי פֿון אונטער דער ערד פֿלעגן מיט אַ מאָל אויסוואַקסן אונדזערע ליבע קצבים — פּיניע תמרהס, מאָטל אליה נחומס, מאיר נח לאַפּאַטעס, אַ פּאָר הלוסקער קאַניוכעס, און אַז ס'איז געווען ווייניק איינצושטילן די שיכורים, פֿלעגט מען נאָך אַ רוף טאָן מאָטקע עוזרס, דעם קאַניוך, און אָט דער מאָטקע, אַ ברייט־ביייניקער, הויכער שיינער יידישער גיבור, וואָס פֿאַר אים האָט געציטערט די גאַנצע געגנט, פֿלעגט קומען מיט זיין סוקעוואַטן בייטש־שטעקל, אַ געשריי טאָן „ראַזאַידיס" און אָנהייבן שפּאַלטן קעפּ... פֿלעגן די גויים זיך גלייך כאַפּן שפּאַנען די פֿערד און אין צען מינוט אַרום פֿלעגט שוין פֿון זיי קיין שריד ופליט ניט בלייבן. פֿון מאָטקעס גבורה איז כדאַי צו דערציילן אַן עפּיזאָד. ער איז געווען אַ רויקער מענטש, האָט געקאָנט אויפֿעסן אויף איין מאָל אַ גענדזל מיט אַ פֿונט גריוון און אַ לעבל ברויט מיט אַ קוואָרט בראָנפֿן דערצו, און אויסטרינקען אַ סאַמאָוואַר טיי פֿון צוועלף און צוואַנציק גלעזער.

ער האָט געהאַנדלט מיט פערד און פלעגט אַרומפאָרן איבער דערפער מיט געלט, פאָרן אין די נעכט אַליין און קיינער האָט אים ניט גערירט. אַ מאָל איז ער געקומען צו אַ פּריץ, דאַשקעוויטש, קויפן פערד. ווען דער פּריץ האָט אים דערזען, זאָגט ער צו מאָטקען: „קיין פערד פאַרקויף איך ניט, איך האָב אָבער אַ בעל־גישן אַרבעטספערד; מען זאָגט, אַז דו ביסט אַ גיבור, איז אויב דו וועסט דעם פערד אויפהייבן, גיב איך דיר אים אָפּ אומזיסט". גראָד זענען געשטאַנען דערביי פיל פּויערים און פאַראָבקעס. מאָטקע האָט געגעבן אַ טראַכט, איז צוגעגאַנגען צום פערד, אונטערגעלייגט דעם קאָפּ צווישן דעם פערדס פאָדערשטע פיס, געגעבן אַ קרעכץ און אים אויפגעהויבן. דער פּריץ האָט געהאַלטן וואָרט, אים געשענקט דאָס פערד, אָבער מאָטקע האָט זיך אונטערגעריסן און באַקומען אַ ברוך. קיינער האָט אָבער דערפון ניט געוווּסט און די גאַנצע געגנט האָט פאַר אים מורא געהאַט.

ב

הלוסק האָט פאַרמאָגט צוויי רבנים, ר' ברוך בערל, דער חסידישער רב, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן, ווי איך האָב געהערט, דער ראש־ישיבה אין סלאָבאָדקע, און ר' שמואלקע, דער מתנגדישער רב. אויך שוחטים זענען געווען צוויי — ר' ישראל שו"ב און זיין זון ר' יעקב, און דער מתנגדישער שוחט ר' מאירקע, אַ פיינער ייד, אַ בעל־תפילה, געדאַווּנט אין דער גרויסער שול. חוץ דער גרויסער שול זענען געווען אויף דעם שול־הויף נאָך פיר שולן: די אַלטע שול, די אַריסטאָקראַטישע שול, דאָס נייע חסידישע שטיבל אויף דעם אַלטן שליאַך, אויף סלאָבאָדקע, און אויך אַ שניידערשע שולעכל.

דורך הלוסק איז דורכגעפלאָסן אַ טייך, אַ קליינער, אָבער פאַר הלוסק איז געווען גענוג. כמעט אַלע הלוסקער האָבן געקענט שווימען. פרייטיק פלעגט כמעט דאָס גאַנצע שטעטל אַרויס צום טייך זיך באָדן, אפילו די פערד פלעגן די בעלי־עגלות מיטברענגען און באָדן זיך מיט זיי צוזאַמען. געווען אין הלוסק אויך אַ באָד, די בעדער זענען געווען „איטשע דער בעדער" מיט זיין ברודער מאָטל, אַ ייד מיט אַ קאַלטונעוואַטער באָרד. יעדן פרייטיק פלעגט דאָס גאַנצע שטעטל גיין אין באָד, אַראָפּוואַשן פון זיך דעם שמוץ פון אַ גאַנצער וואָך. די באָד איז געווען אַ פּרימיטיווע, מיט איין אויוון, צונויפגעלייגט פון שטיינער. מען פלעגט גיסן אויף די שטיינער הייס וואַסער, פלעגט זיך אויפהייבן אַ שטאַרקע פאַרע און מענטשן פלעגן זיצן אויף די „פּאָלן", זיך בעזעמען, אָדער איינער פלעגט בעזעמען דעם צווייטן, מיט אַ געשריי, מיט אַן אָכצן און קרעכצן...

הלוסק איז געווען באַרימט מיט אירע צוויי כלי־זמר־קאַפּעליעס. איינע, משהקע דעם כלי־זמרס, ער אַליין, אַ גוטער פידלער, מיט נאָך 3—4 מיטשפּילער. עמך פלעגט דינגען משהקען, ווייל ער איז געווען צוגענגלעכער און ביליקער. די צווייטע קאַפּעליע איז געווען ר' יאשקע דעם כלי־זמרס. זיין פאַמיליע איז אויך געווען כל"ז, די ראשי־תיבות פון כלי־זמר.

ר' יאשקעס קאַפּעליע איז געווען באַרימט אין דער גאַנצער געגנט, פון הלוסק ביז באָברויסק און סלוצק. מיט אַ הדרת־קודש פלעגט מען רעדן פון זיין שפּילן. ער האָט געשפּילט ניט סתם, אַבי אָפּצוקומען, — זיין שפּילן איז געווען לשם שמים! ער האָט פאַרפאַסט אַ ניגון, תקיעות, וואָס ער פלעגט שפּילן פאַר גרויסע מבינים, אויף חתונות. ביז היינט קען איך זיך ניט אָנוווּנדערן, ווי האָט זיך עס געגומען ביי אַזאַ מענטשן, וואָס האָט ניט געענדיקט קיין קאָנסערוואַטאָריע, אַזאַ כוח און אַזאַ מתיקות אין שפּילן. מיין פאָטער, וועלכער איז געווען אַן ערשטקלאַסיקער בעל־תפילה און אַ גרויסער מנגן, האָט אים גערופן „דער גרויסער יידישער פּאַגאַניני". ער האָט גוט באַהערשט זיין אינסטרומענט און פון אים אַרויסגעצויגן אַזעלכע טענער, וואָס נאָר יחידי־סגולה איז עס געגעבן געוואָרן. ער איז געווען אַ קליין, דאַר יידל, מיט אַ קליין בערדל און מיט אַ געוויקס אויפן שטערן, וואָס איז געווען באַדעקט מיט האָר. ער האָט געוווינט אויפן אַלטן שליאַך אין אַן אַלטער הייזקע. זיין ערשטע פרוי איז יונג געשטאָרבן און אים איבערגעלאָזט אַ 5—6 קינדער. פון דער צווייטער האָט ער אויך געהאַט 4—5 קינדער און צוזאַמען זענען זיי געווען אַ משפחה פון 10—12 נפשות. פאַרשטייט זיך, אַז ער איז געווען אַ ביטערער אָרעמאַן, טראָץ דעם וואָס ער האָט געהאַט אַ סך שילער און זיין פרוי האָט געהאַט אַ קליין קאָלאָניאַל־קראָמל. ער האָט אָבער געזאָרגט, אַז זיינע קינדער זאָלן באַקומען בילדונג — זיין זון הירש־לייב האָט געענדיקט אין וואַרשע אַ קאָנסערוואַטאָריע און איז אַנגאַזשירט געוואָרן אַלס „ערשטע פידל" אין וואַרשעווער פילהאַרמאָניע. אַ צווייטער זון, אַ וועלטבאַרימטער טראָמבאָניסט, איז אַוועק קיין אַמעריקע און דאָרט געמאַכט

אַ גרויסע קאַריערע. אַ דריטער, שלמהקע, איז געווען אַן ערשטקלאַסיקער וויאָלאָנטשעליסט אין וואַרשע. בעת דער מלחמה האָט ער זיך אומגעקערט קיין הלוסק און געווען דער ערשטער פידלער אין אַ דראַגונער פּאָלק, אומגעקומען אין קריג.

ר׳ יאשקעס קאַפּעליע איז באַשטאַנען פון ר׳ יאַשקען אַליין — ערשטע פידל, זיין זון איטשע — צווייטע פידל, זיין זון שלמהקע — וויאָלאָנטשעל, זיין זון שניאור — טראָמבאָן און קאָרנעט, לייזער דער בייגלבעקער — פלייט, מענדל דער שניידער — קלאַרנעט און ר׳ אברהם דער בעל־עגלה — קאָנטראַבאַס און פּויק. דער זעלבער ר׳ אברהם האָט אויך פאַרטראָטן אַ בדחן: ער האָט אויסגערופן צו די „דאָברידזיענס״, צו די ערשטע טענץ, צום בענטשן דעם חתן פאַר דער חופּה. ביים שפּילן צום אָוונט־עסן פלעגט ער בעטן דעם עולם, אַז מען זאָל זיין רויק וכד׳.

ר׳ אברהם דער פּויקער, אַ בעל־עגלה, מיט אַ געדיכטער באָרד און בלינד אויף דעם רעכטן אויג, איז געווען געבענטשט מיט אַן אַבסאָליוטן געהער, און געשפּילט מיט געפיל... עס איז געווען גענוג יאַשקעס אַ בליק, אַז ער זאָל פאַרשטיין, ווען מען דאַרף שפּילן פאָרט אָדער פּיאַנאָ. אַז ער פלעגט בעת אַ באַל ביי אַ פּריץ באַגלייטן מיט זיין קאָנטראַבאַס דעם וואַלס „נאַ סאָפּקאַך מאַנדזשורי״ („אויף די היגלען פון מאַנדזשוריע״), פלעגט ער ניט אַראָפּנעמען די אויגן פון יאַשקען, און אַז ס׳פלעגט דורך בשלום, אָן אַ באַמערקונג, פלעגט זיך ביי אים אויסגיסן אויפן פּנים אַ שמייכל פון צופרידנקייט.

אַ חתונה אין הלוסק איז געווען אַ וויכטיקע געשעניש. לויטן מנהג פלעגט מען שטעלן די חופּה אויף דעם שול־הויף און חתן־כלה באַגלייטן מיט מוזיק צו און פון דער חופּה. גאַנץ שטעטל, יונג און אַלט, פלעגט נאָכלויפן. פאַר דער חופּה, ווען מען פלעגט שפּילן אַ „דאָברידזיען״ ביי דער כלה און ביי דעם חתן, פלעגט ר׳ אברהם פאַרמאַכן דאָס איינציקע אויג, וואָס ער האָט פאַרמאָגט, און אויסרופן: „אַ שיינעם דאָברידזיען פאַר אונדזער טייערער כלה מיט די טייערע מחותנים, קרובים ושכנים! כלי־זמר, נעמט די כלים אין די הענט און גערעדט זאָל זיין!״ און דאָ פלעגן דאָס די כלי־זמר אָפּשפּילן אַ שיינעם מינאָרנעם וואָלעכל, אַז עס פלעגט ווערן וואַרעם אויפן האַרצן. די כלה פלעגט זיך באַגיסן מיט הייסע טרערן, אויך די מחותנתטעס און אפילו די מחותנים מיט שטאַרקע נערוון פלעגן זיך באַהאַלטענערהייט אָפּווישן אַ טרער. די אַטראַקציע אָבער איז געווען אויף דער חופּה־וועטשערע. ווער רעדט, ווען יאַשקע האָט געוווסט, אַז עס איז דאָ אַ צוהערער, וועלכער איז אַ מבין אויף מוזיק, — דאַן פלעגט ער מיט זיינע דאַרע, לאַנגע פינגער אַ גיי־טאָן איבער די סטרונעס און פלעגט אנהייבן אַרויסגעבן האַרציקע, וואַרעמע טענער... דאָס פידעלע פלעגט אָנהייבן וויינען, רעדן צום האַרצן, זיך בעטן רחמים. מיט פאַרכאַפּטן אָטעם פלעגן זיך אַלע צוהערן צו די טרעלן וואָס זענען געווען פיל שענער ווי פון אַ סאָלאָוויי. מיר דוכט, אַז קיין פויגל וואָלט עס ניט געקענט נאָכמאַכן. און אָט דער פּשוטער ייד און גרויסער קינסטלער איז, ווי מען דערציילט, אויף דער עלטער געבליבן אָן מיטלען צום לעבן. זיינע קינדער האָבן אים שפּעטער אַריבערגענומען קיין אַמעריקע און דאָרט איז ער געשטאָרבן, תנצב״ה.

ג

דריי פערטל פון יאָר איז הלוסק געשטאַנען אין בלאָטעס. בלויז איין איינציקע גאַס איז געווען ברוקירט און מען האָט זי גערופן „די שאָסיינע גאַס״. אויף אָט דער גאַס האָט זיך סיי פרייטיק צו נאַכטס אָדער יום־טוב ביינאַכט, סיי אַ גאַנץ יאָר אָפּגעשפּילט דאָס שטעטלשע לעבן. דאָ האָבן זיך געטראָפן פאַרליבטע פּאָרלעך, חברים פון ציוניסטישע קרייזן און חברים פון „בונד״. ציוניסטן זענען דאָ געווען אַ מינדערהייט, ווייל אַלע האַנטווערקער, ווי רימאַרעס, סטאָליאַרעס, מוליאַרעס, שמידן, שניידערס, שוסטערס וכד׳ האָבן געהערט צום „בונד״. פון באָברויסק פלעגן אַראָפּקומען אַהער רעדנער־בונדיסטן און פירן פּראָפּאַגאַנדע. די טעטיקייט פון חיבת־ציון איז געווען זייער אַ שוואַכע. נאָך ד״ר הערצלס טויט האָבן מיר, ציוניסטן, צונויפגערופן אַ טרויער־אַקאַדעמיע אין דער אַריסטאָקראַטישער שול. די בונדאָווצעס זענען געקומען אין שול און האַבן אויפגעריסן די פאַרזאַמלונג. מענטשן זענען געשפּרונגען דורך די אויסגעהאַקטע פענצטער אין שול אַריין און זייער פיל זענען פאַרוווּנדעט געוואָרן. ווען דער אוריאַדניק מיט אַ סטראַזשניק און מיט אברהמקע דעם דעסיאַטניק זענען געקומען, האָט מען במשך פון פינף מינוט איינגעשטילט די „קעמפער״, אָבער די פאַרזאַמלונג האָט מען אויפגעריסן.

הלוסק איז ניט געווען געבענטשט ווי אַנדערע שטעטלעך, מיט ירידן, אָבער איין איינציקער יריד

אין יאָר, אין אַ פרייטיק־טאָג, פאַר שבועות, וואָס פלעגט דויערן בסך־הכל אַ האַלבן טאָג, פלעגט יאָ פאָרקומען. דער יאַרמאַרק האָט געהייסן „פיאַצינקע", און פלעגט זיך צונויפקלייבן פינף וויאָרסט פון שטעטל, הינטער סלאָבאָדע. צו דעם יריד פלעגט מען זיך גרייטן אַ גאַנצן יאָר. ס'פלעגן אָנפאָרן פויערים פון דער געגנט און אויך פון הלוסק דאָנערשטיק פאַרנאַכט, אויסשטעלן געצעלטן און דאָרט איבערנעכטיקן, ווייל פאַרטאָג פלעגט מען שוין אָנפאַנגען דעם האַנדל, און צוליב ערב־שבת פלעגט מען שוין אָנפאַנגען זיך פונאַנדערצופאָרן מיטיק־צייט.

כדאי צו דערמאָנען הלוסקער פריזיוווניקעס. יעדעס יאָר נאָך סוכות פלעגן אַלע רעקרוטן מוזן זיך שטעלן אין הלוסקער וואָלאָסט צו אַ קאָמיסיע, וואָס אונטערזוכט, צי זיי זענען פעיק צו מיליטער־דינסט. פון איין זייט איז געווען גוט, — מען פלעגט האָבן פון די „נאָוואָבראַנצעס" פדיון, אָבער אָפט פלעגן זיי אַרויסרופן אַ סקאַנדאַלטשיקל און פלעגן זיך דערלויבן צו כאַפן עפעס פון די קרעמער... דאַן פלעגן „אַריין אין דער אַרבעט" די יידישע פריזיוווניקעס — מיט ספעציעלע גראָבע שטעקנס פלעגן זיי עפענען אַ פאָר גויישע קעפ און ס'פלעגט צוריקגעשטעלט ווערן אָרדענונג... די גויישע נאָוואָבראַנצעס האָבן שוין מורא געהאַט אַרויסצושטעקן די נאָז. נאָך אַן אַרבעט, חוץ „אָרדענונג מאַכן", האָבן געהאַט די יידישע פריזיווניקעס: זיי פלעגן גיין צו די „ערשטע ליגאָטניקעס", וואָס האָבן „באַדאַרפט" באַקומען ווייסע בילעטן, און נעמען ביי זיי געלט אויף בראָנפן, מיט דעם תירוץ, אַז זיי גייען פאַר דעם אָדער יענעם דינען פאָניען... דאָס צוזאַמענגענומענע געלט פלעגט מען פאַרשיכורן ביי ר' איטשע פישמאַן דעם שדכנס שנור, ליבע די אַלמנה. זי פלעגט האָבן גוטע געבראָטענע גענדזלעך, געפילטע קישקע, פופיקלעך און אַנדערע מאכלים. דאָס איז געווען אַ פריוואַט הויז, אָבער אַ גוט ביסל בראָנפן האָט מען ביי איר שטענדיק באַקומען.

די פערדהענדלער פון הלוסק זענען געווען אַ באַזונדער פאָלק... פאַר אַ מ״יל האָט מען זיי געקענט דערקענען: לאַנגע האָר, פון אויבן אַראָפ ביזן האַלדז, ווי ביי די רוסישע פויערים, און אַ ריין־אויסגעראַזירטן האַלדז. און אין איין האַנט האָט אַ פערדהענדלער שטענדיק געטראָגן אַ בייטש, מיט אַ גוטן דעמבענעם בייטש־שטעקל (על כל צרה שלא תבוא).

אַ גאַנצע וואָך, חוץ זונטיק, איז מען אומגעגאַנגען אָן אַרבעט און די „בערזע" איז געווען אין דער כאַרטשעווניע ביי ליבע דער קאָפ. דאָרט האָט מען באַקומען אַ טרונק בראָנפן און אויך אַ חלק פיש מיט אַ גוטער פרישער בולקע. דאָרטן האָט מען אויך געשפילט אַ קערטל; ליבע פלעגט געבן אויף באָרג און פלעגט עס פאַרשרייבן אין לייסטער.

די קאָניוך־שפּראַך איז געווען פאַרשטענדלעך נאָר פאַר זיי: אַ שקאַפע, אַן אָדלער, אַ חתן־בחור אָדער אַ כלה — דאָס זענען געווען קאַטעגאָריעס פערד. דעם האַנדל האָט מען געפירט מיט די אַרומיקע פויערים. יעדן זונטיק פלעגן די פויערים קומען בייטן די פערד, און ביים בייטן פלעגט דער פויער אַלע מאָל צוצאָלן אַ פאָר רובל, און אָט די פאָר רובל איז עס געווען די ריינע פרנסה. פויערים האָבן זייער ליב צו בייטן פערד, פלעגט טאַקע זייער אָפט פאַסירן, אַז דער פויער איז נאָך 5—6 מאָל בייטן געבליבן צום סוף ביי זיין אייגענעם פערד...

די הענדלער זענען געווען גרויסע ספעציאַליסטן צוצוגרייטן די פערד צום פאַרקויפן: אויסצופוצן, זווייבער וואַשן, דעם עק פאַרדרייען אין אַ קניפל און פאַרבינדן שטאַרק מיט אַ שטריקל, די גריווע אויסקעמען און איינפלעכטן אין איר רויטע שטיקלעך שטאָף, די אויגן אויסוואַשן מיט עסיק, געמישט מיט וואַסער. די הויפט־אַרבעט איז געווען, צו מאַכן די ציינער צו רעכט, ווייל ביי אַן אַלטן פערד זענען שוין די ציינער אָפגענוצט און גלאַט. ווען אַ מבין קומט זען אַ פערד און זאָגן אויף אים מבינות, שלעפט ער אַרויס די צונג ביים פערד פון מויל און באַטאַפט די ציינער מיטן פינגער. ווען ער פילט, אַז די ציינער זענען גלאַט, איז עס אַ סימן, אַז דאָס פערד איז אַלט, אָבער די הענדלער האָבן געהאַט „אַ שותף" — דער מופקר, אָדער, ווי זיי פלעגן אים רופן, דער „צאָן־דאָקטאָר". דער מופקר פלעגט נעמען אַ פיילעכל, אַ דרייקאַנטיקס, וואָס מען באַנוצט אויף צו שאַרפן אַ זעג, און מיט דעם פיילעכל פלעגט ער אָנמאַכן קאַרבן אין די פערדישע ציינער, אַז מען האָט ניט געקענט דערקענען, צי דאָס זענען „געמאַכטע" אָדער עכטע ציינער. דאָס פערד, נעבעך, פלעגט באַקומען מיט דעם בייטששטעקל אַזוי געשלאָגן אונטערן בויך (עס זאָל זיך ניט אַרויסזען די סימנים), אַז ער פלעגט שפרינגען פון זיין צעשלאָגענער הויט. חוץ דעם פלעגט מען נאָך

אַריינגיסן אַ פלעשל בראַנפן אינעם וואַסער, אַז דאָס פערד זאָל ווערן שיכור, און דאַן, ווען מען האָט עס געבראַכט אין מאַרק, פלעגט דער קאָניוך האַלטן אים ביים צוים מיט דער לינקער האַנט און מיט דער רעכטער מכבד זיין פון מאָל צו מאָל מיט אַ פּאָר גוטע סטוסאַקעס, אַזוי אַז בעת דער פּראָבע פלעגט דאָס פערד ווירקלעך פליען ווי אַ פייל פון בויגן, און דאָס גע־שעפט פלעגט אין צען מינוטן געמאַכט ווערן. ערשט ווען דער פויער איז געקומען אַהיים, האָט ער דאַן געזען, וואָס פאַר אַ מציאה ער האָט אַריינגעכאַפּט. אין אַ פּאָר וואָכן שפּעטער איז ער ווידער געפאָרן אין מאַרק און זיך געוועגדט צו די הענדלער: „היי, קאָ־ניוך, דאַוואַי פּאַבייטאַיעם קאָני״, ד. ה. היי, פערד־הענדלער, לאָמיר ווידער בייטן די פערד...

רבקה ברלנד

נאמנות לתנועה

עיירתי, גלוסק, היתה עיירה יהודית טיפוסית, אמונה על מסורת יהודית־עממית ופרנסתה על המסחר הזעיר והמלאכות המקובלות בציבור היהודי. בביתנו שררה אוירה עברית־ציונית. אחיותי הגדולות היו חב־רות ב„החלוץ״. שתים מהן עלו ארצה בשנת 1921, בראשית העליה השלישית.

אבינו נספה במהומות בראשית המהפכה ומלחמת־האזרחים. עול הפרנסה וגידול הבנות הוטל על כתפיה הדלות של אמא, ואנו השתדלנו לעזור כפי יכלתנו. המצב הכלכלי היה דחוק מאד ובשטח הציבורי והתר־בותי השתלטו אנשי היבסקציה והטילו מוראם על כל הציבור. עזרו על־ידם צעירי „הקומסומול״, שהיו חוד־רים לבתים, עוקבים אחרי תנועותיהם של החשודים בציונות ומוסרים אותם לרשות.

יש לציין שרבים מהנוער היהודי נמשכו אל הקומ־סומול, שפתח לפניהם אפשרויות גדולות לפעולה ולהת־קדמות, ואף קסם להם חזון הגאולה הסוציאלית, אשר הבטיח למעמד העובד.

אנו עמדנו בפני הפיתויים האלה ונשארנו נאמנים לרעיון הציוני. נוסד „החלוץ הצעיר״, נערכו פעולות ארגון והסברה. היינו מתאספים בבתים פרטיים בהסתר ובהסוואה של מסיבה משפחתית.

זכורתני ביקור של שליח התנועה בסניפנו. אחד החברים עבר על בתי החברים והודיע על הפגישה. התאספנו מיד בצריף רעוע שבקצה העיירה, בפינה נידחת. היה אז יום סגריר קר. גשם טיפטף וחדר לצריף בין סדקי הגג. ישבנו גם עמדנו מכווצים ורועדים מקור והקשבנו לדברי השליח, שמסר לנו אינפורמציה על המצב בתנועה וגם ידיעות שהגיעו בדרכי עקיפין מהארץ. השליח מנמיך קולו. כמעט „לוחש״. מחשש „אוזן זרה״, אך אנו רתוקים לדברי האיש, אזננו כרויה וכולנו קשב.

לא פעם קרה שנתפסנו כמעט בידי אנשי המיליציה ועוזריהם, נערי ה„קומסומול״, אך תמיד הצלחנו להת־חמק מידיהם. פעם נערך בביתנו חיפוש. מצאו בין השאר, באחת המגרות, את תמונתו של הרצל. נאסרתי יחד עם עוד חברה. מכיון שהייתי צעירה ונוסף לזה היינו משפחה עמלה (אמנו עסקה אז באפיית לחם למכירה והתעסקות זו קישרה אותנו למעמד העמלים), שוחררתי אחרי כמה ימי מעצר.

עליתי ארצה בשנת 1924. נשלחתי למשק הפועלות בנחלת־יהודה. במשק זה קיבלתי הכשרתי הראשונה לחיי עבודה בארץ. אחרי גלגולים שונים הגעתי ליגור.

(ספר יגור, עמ׳ 253)

ח א ל ו י *

א

העיירה הקטנה חאלוי נמצאת על־יד אגם בקרבת הנהר סויסלוץ׳ הנופל לברזינה. היא נמצאת בצפון מחוז בוברויסק, סמוך לעיירה סויסלוץ׳. לפי מסורת מש־פחתית נמסר השטח, עליו בנויה העיירה, בסוף המאה הי״ח לחכירה עולמית לנאשע מארון. ארבעת בניו של נאשע: יהושע, אהרן, פסח וישעיהו, חילקו את השטח לארבע חלקות ובנו באר נפרדת בכל חלקה, כן הק־ציבו חלקות אדמה לנוצרים שהתגוררו בעיירה וגבו מסי חכירה מכל תושבי העיירה. שתי משפחות ותיקות אחרות התגוררו בעיר: משפחת הארדאס (הורדס) ומשפחת לוריא. עד לימי השואה חיו בחאלוי בני הדור הרביעי והחמישי למארונים, אשר התערבבו עם בני הורדס ובני לוריא. הם הוסיפו לגבות מסי חכירה עד עלות הסוביטים לשלטון וביטול כל זכויות הבעלות הפרטית על הקרקע.

רחוב גדול עבר באמצע העיירה, מגרש גדול עבור יום השוק — ובסופו כנסיה ובית הכומר. מרבית הגויים עבדו באחוזתו של הפריץ אוסובסקי, הסמוכה לעיירה.

מרבניה של חאלוי ידועים לנו ר׳ נתן רובין, שנקרא בשנת תרל״ח (1878) לשמש רב בבית־מדרשו של הגביר חיים־בועז רבינוביץ בבוברויסק. אחריו ישב על כסא הרבנות ר׳ משה־אהרן אלופין, שהיה לפני כן רבה של לאפיץ׳, בעל ספר „צור תעודה״ (ורשה, תרל״ח) ושו״ת „עמק הלכה״ (ורשה, תרנ״א). הוא נסמך לרבנות על ידי ר׳ אליהו גולדברג, רבה של בוברויסק, היה תומך בתנועת „חיבת־ציון״, ונפטר בכ״ז בסיון תרנ״ז (1897). רבה האחרון של חאלוי היה ר׳ דוב־בער גולדשטיין, יליד בוברויסק וחניך ישיבת וולוז׳ין.

ב־1897 נמנו בחאלוי 532 תושבים, בהם 461 יהודים, כ־87% מכלל התושבים.

כמרבית תושבי העיירות בסביבה התפרנסו גם אנשי חאלוי מעבודות היערות וניצולם. מחוץ לעסקי היערות היתה מפותחת הרוכלות הנודדת. רוכל כזה היה יוצא ביום ראשון לשבוע, כשהוא עומס על גבו חנות שלמה ובה כעשרה עד חמישה־עשר סוגי סחורה שונים, בדים, סדקית וכלי מטבח שונים, וכן „אַרשין״ מברזל. הוא היה עובר מכפר לכפר, לן בכפרים וחוזר לביתו בערב שבת. על פי רוב היה נלווה אל הרוכל בעל־מלאכה, לרוב חייט, ולעתים פחח או זגג. החייט היה מקבל עליו לעתים לתפור את הבגד מהבד שנמכר על־ידי הרוכל. היה בחאלוי גם מספר ניכר של „וואַ־זשאַקעס״ — עגלונים להובלת קורות־עץ ארוכות אל המנסרה או אל הנהר. — הובלת בולי־עץ ארוכים עד 20—30 מטר, שהיקפם הגיע ממטר עד שני מטרים, דרשה מומחיות רבה בהעמסה וזהירות מפני התחלקות בחורף.

חינוכם של הילדים בעיירה היה מסור לידיהם של שלושה מלמדים. האחד היה מנדל דער געלער — אדם תמיר, בעל ארשת פנים אצילית, קפדן ואהוב על תלמידיו. השני — חיים־השל מרגולין (עלה לארץ־ישראל), והשלישי — יוסף גולדברג (בנו של מנדל דער געלער), מן המחדשים, שהנהיג את שיטת עברית בעברית בחדרו, והיה מקריא לתלמידיו את העתון „האח״, שהוצא מטעם אנשי חב״ד בליובאוויץ׳. השפעתם של מלמדים אלה התגלתה בשנים הרא־שונות לשלטון הסוביטי, כשהנוער שחונך על־ידם דבק בעברית ובציונות ושאף לעלות ארצה.

כחמישה־ששה נערים למדו בגימנסיה בסויסלוץ׳. הם היו יוצאים ברגל כל יום ראשון למקום תורתם, עמוסי לחם ותפוחי־אדמה וכן „גאַמולקעס״ (גבינה אפויה) — מזון לכל השבוע. בסויסלוץ׳ היו לנים אצל קרובים או בקהל־שטיבל הסמוך לבית־הכנסת. ביום הששי היו חוזרים ברגל הביתה.

בשנות המהפכה הרוסית הראשונה ביטא הנוער את מהפכנותו בהתכנסו יחד באחד הבתים ובשוררו שירים מהפכניים. ה„אוריאדניק״ (השוטר הכפרי) — מספר יהושע זאב הורדס — היה עמנו, והיה מעלים עיניו ממעשי הנוער עבור בקבוק יי״ש. בימי הפרעות שליוו את המהפכה פרצה פעם מהומה בשוק, אולם אותו „אוריאדניק״, בעזרת כמה מצעירי המקום, הספיקו להרגיע את הרוחות בעוד מועד.

ב

ימים קשים עברו על חאלוי בשנות מלחמת האז־רחים. אפייני לימים ההם מכתב שהתפרסם בעתון הציוני

* נרשם מפי בני חאלוי א. גלפנד, י. ז. הורדס, א. שפירא וממקורות שונים אחרים.

„פארן פאָלק", שיצא במינסק (גליון מ־13.5.1920), וזה לשונו:

די חאלויער קהילה ווענדט זיך מיט א ביטע צו אַלע חאלויער לאַנדסלייט אין אַמעריקע צו העלפען איהר אין איהר גרויסער נויט, ווייל די שטעטל איז זייער פאַראַרימט געוואָרן, בעזונדערס יעצט, און די רוב איינוואוינער גייען פשוט אויס פאַר הונגער, און די קהילה האָט ניט די מעגלעכקייט צו שטיצן זיי אין זייער גרויסער נויט. דערום ווענדט זיך די קהילה מיט אַ ביטע צו אירע לאַנדסלייט: שיקט געלט פאַר די נויט באַדערפטיקער באַפעלקערונג. באַזונדערס ווענדט זיך די קהילה צו די מענער און קינדער וועלכע זייערע פרויען און עלטערן געפינען זיך אין חאלוי, זיי זאָלן רחמנות האָבן אויף זיי און שיקן זיי הילף. — אין נאָמען פון דער קהילה — ירחמיאל חורגין.

עם התבססות השלטון הסוביטי שונה שם העיירה, שיש בו טעם לפגם (חאלוי ברוסית ובבילורוסית כינוי של גנאי לעבד גס המתרפס בפני אדוניו) והעיירה נקראת מאז ליפן. עם חלוקת אדמת האחוזה קיבלו רוב היהודים חלקות קרקע, עיבדו את אדמתם וגידלו עליה תפוחי־אדמה וירקות, ובכך קיימו עצמם בימים הקשים של הרעב והמחסור. ב־1926 נמנו בחאלוי 762 תושבים, מהם היו רק 441 יהודים (כ־58% מכלל התושבים).

בשנים הראשונות לשלטון הסוביטי התגברה התנועה הציונית, ביחוד בין בני הנוער. היה קיים ארגון של נוער ציוני בשם „קדימה" בהדרכת מאיר סילמן (כיום בירושלים). השלטונות התחקו על פעולות הציונים והיה הכרח להסוותם בכיסוי של פעולות „ספורט", חוגים לדרמה וכדומה. עם התפשטות תנועת צ.־ס. שמאל נוצרו קשרים עם המרכז במינסק. חוברות הסברה הגיעו לחאלוי והועברו ממנה לעיירות הקרובות. הוטל על חברי המחתרת הציונית להשתתף בפעילות הציבורית שפתחו השלטונות בין היהודים: ועדים חקלאיים, אגודות ספורט, מכבי־אש, ועדים לחלוקת אדמות, קואופרטיבים לעיבוד משותף של שטחי ביצות שיובשו, בחירות למועצות מקומיות וכד'.

ב־1923 נערכו מאסרים ראשונים, שמיחסים אותם למלשינותו של נח בן הרב, שפעל, כנראה, מתוך פחד ומסר רבים בחאלוי ובבוברויסק. לאחר זמן שוחררו מרבית הנאסרים לאחר שחתמו על התחייבויות להפסיק את פעילותם הציונית.

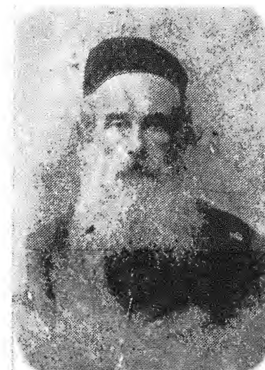
רבים יצאו להכשרה בקְרִים (משק תל־חי) ובלנינגרד, מהם שנאסרו במקומות הכשרתם. רובם של בני הנוער הציוני עלו ארצה בשנות 1924—1925. לפי השמועה שפשטה אז בקרב הנוער, התירה אז הממשלה את יציאתם של הציונים בעקבות ביקורם של ד. בן־גוריון ולוי אשכול ברוסיה. חלק מהנאסרים שוחרר והגיע ארצה בסוף שנות העשרים.

ג

עד בואם של הנאצים לבילורוסיה (1941) לא ידעו היהודים בחאלוי על המתרחש באזורים הכבושים על־ידי הגרמנים. מספרים כי ליפא מארון וגיסו יוסף קנטורוביץ עברו בין היהודים ודיברו על לבם להישאר במקום, בהזכירם להם כי בימי מלחמת־העולם הראשונה גילו הגרמנים יחס טוב ליהודים ומצבם הכלכלי היה אז איתן. יום אחד הופיעו בעיר מספר נאצים רכובים על סוסים מאוסיפוביץ' ובעזרת הנוצרים תושבי העיירה כינסו את היהודים אל שפת האגם ושם המיתום ביריות, כשגופותיהם צונחות למים. חלק מהיהודים הצליח להתחמק ומצא מקלט ביערות.

ל א פ י ץ'

העיירה לאפיץ' עמדה על שפת הנהר סויסלוץ', צפונית למסילת־הברזל ליבאוה־רומני, בקרבת איזור

ר' חנוך הענדל פרידלנד

של יערות. מספר תושביה במיפקד 1897 היה 750, מהם 736 יהודים.

מרבניה של לאפיץ' ידועים לנו משה־אהרון אלופין, ששימש בה ברבנות בשנות תרכ"ז—תרל"ט (1867—1879) ועבר לחאלוי. אחריו ישב על כסא הרבנות בלאפיץ' בשנות תר"מ—תרנ"ה (1880—1895) ר' חנוך הענדל פרידלנד, מהרבנים הראשונים שנצטרפו לחיבת־ציון. בנו של ר' חנוך הענדל — פסח פרידלנד, למד בוולוז'ין והיה בין מיסדי האגודה החשאית „נס־ציונה" בישיבה. ב־1886 היה בין מיסדי אגודת „חובבי־ציון" בלאפיץ', בהסכמת אביו, רבה של העיר.

רבה של לאפיץ' בשנות תר"ס—תרע"ז (1900—1917) היה ר' חיים־צבי שפירא, בנו של ר' שמואל־משה שפירא, רבה של בוברויסק בשנים ההן, שעבר לכהן כרבה של בוברויסק לאחר פטירת אביו.

רבה האחרון של לאפיץ' היה ר' איסר שפירא, בנו של רפאל שפירא. בתקופת המשטר הסוביטי חלה ירידה כלכלית בעיירה. ב־1926 עוד נמנו בה 821 תושבים, מהם 709 יהודים, אולם ב־1931 ירד מספר התושבים עד ל־582 נפש, מהם 490 יהודים.

פסח פרידלנד

מכתב מלאפיץ'

(לועד המרכזי של אגודת „נס־ציונה" בוולוז'ין, תרמ"ז)

בעזרת השם השוכן בציון נתיסדה ונתכוננה פה לאפיץ' בחול המועד סוכות העבר אגודה בשם חובבי־ציון לישוב ארץ־ישראל. ותודה לאל כי עמלי עמד לי לכוננה בעוז. על פנקס כתב אבי שיחיה את ידו בהסכמה ארוכה, מפליג בשבח הענין ומעורר את לב עדתו לתת ידם ולהשתתף אל המפעל הנשגב הזה, וכמעט כל בני העיר נתנו ידם אל החברה, כאשכנזים כחסידים, סכום הכסף עולה ליותר מ־75 כסף לשנה. זה רב מאד לפי ערך עירנו המצערה. באחת: החברה התכוננה באיתן, על צד היותר טוב, עוד רב יותר מכפי המקווה. — —

אחרי החג נסע אחד מהמעשים בחברתנו לעיר הקטנה חאלוי אשר בקרבתנו, לבית אבותיו שמה — ליסד אגודה גם שמה, ויקח עמו את הסכמת אבי שי׳חיה ועוד. וכבר עלה חפצו בידו, וגם הרב דשם (הוא איש משכיל בעל המאמר „גי־חזיון" אשר נדפס ב„המליץ" לא כביר) כתב ידו על פנקס החברה דשם, ומצודתנו פרושה גם על יתר הערים אשר בסביבתנו — ולא רחוק היום, כי תוסדנה גם אגודות לישוב ארץ־ישראל, בראותם לנגד עיניהם הסכמות הרבנים, וכו'.

יעקב דוידון

עֲיָרָה לִי קְטַנָּה

לזכר העיירה לאפיץ׳

עֲיָרָה לִי קְטַנָּה בִּדְמִי זִכָּרוֹן,
תַּרְעִיד נִימֵי נֶפֶשׁ יָמִים וְלֵילוֹת.
עֲיָרָה לִי קְטַנָּה בְּאַרְצוֹת הַצָּפוֹן,
שְׁקֵטָה עַל שְׁמָרֶיהָ בְּצֵל הַדּוֹרוֹת.

יְעָרוֹת עֲבֻתִּים וְשָׂדוֹת מוֹרִיקִים
יְסָגְרוּ מִכָּל צַד עַל עֵמֶק נָאֶה;
בּוֹ שְׁתֵּי שׁוּרוֹת שֶׁל בָּתִּים רְעוּעִים,
עַל גְּדוֹתָיו שֶׁל נַחַל רָדוּד וְלֵאֶה.

וְיָדְעָה עֲיָרָה רַק עָמָל וּתְלָאוֹת,
בֵּין שְׁכֵנִים נִרְגָּנִים וְאֹפֶק עוֹיֵן,
וּשְׁלָגִים מַפְשִׁירִים בִּשְׁלוּלִיּוֹת הַבִּצּוֹת,
בּוֹסְסוֹת רַגְלֶיהָ בְּטִיט הַיָּוֵן...

וְחֶבְלֵי פַּרְנָסָה שׁוֹחֲחוּ הַגּוּפוֹת,
עֵת כַּבְלֵי־מָסֹרֶת שִׁעְבְּדוּ הַנְּשָׁמָה,
וְגָדְלָה עֲיָרָה זוֹ רַק בְּנֵי נָמוֹשׁוֹת,
עֲבָדִים נִרְצָעִים וּצְמֵאֵי גְאֻלָּה.

אַךְ אוֹרַת־קֶרֶן בְּאֹפֶל חַיִּים –
נוֹעֲדָה לְפִנָּה זוֹ מִדּוֹר הַדּוֹרוֹת,
כִּי נָפְלָה בְּחֶלְקָהּ מַתָּנָה מִמְּרוֹמִים,
בֵּרַךְ אוֹתָהּ טֶבַע בְּיַעַר עָבֹת.

נֹאחֲזָה אָז בְּקַשׁ עֲיָרָה מִסְכֵּנָה,
מִהֲרָה לְהַקְדִּים אֶת פְּנֵי הָאָסוֹן.
לְיַעַר עָבֹת זֶה מִלְטָהּ אֶת נַפְשָׁהּ,
תָּלְתָה תִּקְוָתָהּ בִּידִידָהּ אַחֲרוֹן.

וְסָגַר הַיַּעַר עַל עַם זֶה אֻמְלָל,
נָתַן הוּא מַחְסֶה לִנְפָשׁוֹת מִסְכֵּנוֹת;
אַךְ קָצְרָה גַּם יָדוֹ, לַעֲזוֹר לֹא יוּכַל,
כִּי סְגָרוּהוּ סָבִיב פָּרִיצֵי הַחַיּוֹת.

וְנָפְלוּ שְׁדוּדִים בְּחֵיק יַעְרָם
בִּמְבוֹאוֹת חֲשֵׁכִים, שְׁבִילִים נִסְתָּרִים.
תּוֹשָׁבֵי עֲיָרָה זוֹ מָסְרוּ אֶת נַפְשָׁם,
קִדְּשׁוּ בְּדָמָם אֲרָנִים נִשָּׂאִים...

וְאֵין עוֹד עֲיָרָה בְּאַרְצוֹת הַצָּפוֹן,
אָבְדָה וְחָרְבָה הִיא בְּצֵל הַדּוֹרוֹת.
נִשְׁאֲרָה עֲיָרָה רַק בִּדְמִי זִכָּרוֹן.
תַּרְעִיד נִימֵי־נֶפֶשׁ יָמִים עַל לֵילוֹת.

תל־אביב, 1949.

יעקב דוידון

לאפיץ׳ וטיל אוילנשפיגל

א

עיירה היתה לי...
עיירה כה קטנה...
עיירה קטנה לי...
ומה לא היה בה?

רחובות לה שלושה ובתים לה מאה ועשרים, לא פחות ולא יותר, וכמספר הבתים כן גם מספר הרפ־תות — משכן מזונות המשפחה ומפרנסיה בשעת הדחק — הפרות, וליד כל דיר בהמה —— גם דיר לעצים, מזווה לתבואה. ואחרון־אחרון — בית־מקלט למכלכלי הבית הראשונים במעלה — תפוחי־האדמה היקרים מפז. אלה שכנו במרכז החצר הכפרית במשכנם הזעיר והאטום בפני כל פגע מבית ומחוץ. ומדי בוקר בבקרי החורף הלבנים והארוכים — היו דואגות האמ־הות הקטנות, כפופות־הגו ומפורכות הלשד, להכניס למעון זה את מרחשת הגחלים המהבהבות על מצע הרמץ האפור, ששימשו יחדיו כמחסה לרבבות התפר־דים המתכווצים ומתרפקים זה על גבי זה, בפחדם מפני הכפור המתדפק לשוא על כתלי המזווה ומתאמץ לפגוע בהם יום יום ושעה שעה. ואילו הם עצמם מחייכים להם, מתפרקדים בצוותא, מחממים לשדם הפריך ומאריכים חיים משנה לשנה. מדי יום ביומו מוצא הרובד העליון להזנת בעלי־הבית, ואילו הרבדים הנשארים מתכווצים ביתר שאת ומצפים בכליון עינים לסתיו הקרוב, עת יבואו חברים חדשים מהאסיף החדש וישתפכו ברננה מעל לידידיהם מאשתקד, וחוזר חלילה...

*

ומסביב לעיירה הננסית יסגרו מכל עבר היערות העבותים, מקור לא אכזב לעצי בנין והסקה מדורי־דורות, ובאותה מידה מקור הפרנסה העיקרי לבני העיירה. מדי חורף בחורף יפשטו כורתי העצים לתוך היערות ויפילו חללי עצים לאלפיהם ובאביב הקרוב יוסעו לנהר סויסלה, יחוברו אחד לרעהו בידים אמו־נות ויהוו דוברות המושטות לנהר ברזינה ומשם על פני הדניפר לעבר אוקראינה. והיו היערות מקור לא אכזב לפרנסתה של העיירה הננסית, ומשחר ילדותם הורגלו תושביה לראות ביערות אלה את מרכז חייהם בהווה ובעתיד. ובהשקיף הילד על פני הנוף לא ראה סביבו אלא עצים ועצים, וברי היה לו כי שמים וארץ לא יפגשו לעולם ללא יער החוצץ ביניהם, ויערות אלה אף חישלו את אפיו ואפקו לעתיד לבוא, כי במידה שהם נועדו לפרנסת המבוגרים — שימשו גם למקום הבילוי היחידי של הנוער ולדמיון היוצר שלו משחר חייו עד יומו האחרון עלי אדמות.

וציורית היתה העיירה, כבד־קסם שיצא זה עתה ממכחולו של שאגאל.

שתי גבעות הנשקפות זו על זו. מעל גבי האחת תתנוסס ברוב הידור הכנסיה הפראבוסלבית, שקבעה את משכנה בקרבת השוק התוסס בימי פגרא, גנוסיא וירידים... ומולה, מעל פני הגבעה השניה, כאילו דרך קנטור — בתי־הכנסת הבנויים בפשטות כפרית ובית־הקברות אשר לרגליהם.

ובין שתי הגבעות — עמק קטן, בו יקלח לאטו נחל קט, לאורך כל העיירה, נחל שנקרא בפי כל, התושבים היהודים והנוצרים כאחד, הנחל של מנשה (מנשה׳ס טייכל), על שם רבי מנשה, מלמד דרדקי, שביתו שכן בקרבת־יתר לנחל ולגשר העובר מעליו.

ומעבר לשתי הגבעות — רחוב הטיול של העיירה, המוביל ליער הבילויים שלה, שאין להגיע אליו אלא על פני גשר שני, אף הוא על פני נחל שנקרא, לשם שיווי־משקל, הנחל של מלאך (מלאכ׳ס טייכל) ואין הכוונה, חלילה, למלאך ממלאכי השרת, אלא, להבדיל אלף הבדלות, לאיכר בילורוסי בשם מלאך שהקים את ביתו על שפת הנחל דנן.

הצד השווה לנחלים שהשתפכו גם שניהם לנהר הגדול „סויסלה", זה הנהר המביא את מימיו מעיר הפלך מינסק, ואם כי לא הצטיין בעומק יתר ויכולת לחצותו ברגל בכמה וכמה מקומות — שימש כמקום בידור ורחיצה בצוותא והיוה אחד המקומות היפים והססגוניים של העיירה.

ולאומית היתה העיירה, לאומית בכל רמ״ח איב־ריה. כל נער ונערה ידעו בה עברית, וזו גם היתה שפת המכתבים בין עלם לעלמתו ובן להוריו... והמלים

המסורתיות „ותחזינה עינינו בשובך לציון” לא היו בה מלים מתות, מלים שבתפילה, אלא מלים חיות שלבשו עור ועצמות ונאמרו ברגש שבלב וכמיהה נפשית עילאית, כי היו לה אמנם יהודים בני־תורה, בקיאים במקרא ובתלמוד, אך עם זה גם יודעים פרק בדרכי ההשכלה ואף מתענינים במאורעות עולם. כל יהודי שלישי היה לו ש”ס בביתו וכל עשירי שבהם חתם על „הצפירה” ודבר סוקולוב היה לו למשיב נפש בצוק העתים. אף העתונים העבריים המצויירים ומיועדים לילדים: „עולם קטן”, „החיים והטבע”, „השחר”, „הפרחים” — הגיעו לעיירה במועדם והשפיעו לא במעט על בני הנעורים. לא ייפלא איפוא כי קם לה נוער „מורד”, שיצא לתרבות „רעה” בטרם זמנו והרעיד לפרקים את חיי העיירה הקטנה, הקולחים לאט כמימי השלוח בשעתו, או כהגיגי „השלוח” החדיש, כרי רוחו ומרצו של יוסף קלוזנר באודיסה הברוכה.

ומסורתית היתה העיירה, כמנהג ישראל סבא מדורי־דורות. אף „ישיבה” היתה לה, ישיבת לאפיץ׳, שיצאו לה מוניטין מאות וירסטאות מסביב ונהרו אליה תלמידים מכל עבר (הללו הגיעו אף מבוברויסק, מינסק וגרודנה הרחוקה), ולמרות מספר התושבים הקטן, חסכו הללו את פרוטתם האחרונה ותמכו בתל־מידי הישיבה.

וראה זה פלא, למרות מיעוט בני העיירה — הת־פלגו לשני פלגים, שהתפללו בשני בתי־כנסת נפרדים, האחד לחסידים והשני למתנגדים, ולא ידעו הרא־שונים על מה ולמה הם מתחסדים, כשם שלא ידעו האחרונים למי ולמה הם מתנגדים. הראשונים, והם המיעוט, לא ראו מימיהם את בעל ה„תניא”, כשם שבעלי הרוב ידעו את הגאון מוילנה רק מתמונותיו על־פני הקירות, והדי המאבק היו רחוקים מדי ובלתי־מציאותיים. ההבדל המוחשי בין שני הפלגים היה נוסח התפילה, שהאחד מהם נקרא משום מה „נוסח ספרד”, המקדים את תפילת „הודו” לתפילת „ברוך שאמר”, ואילו השני — „נוסח אשכנז”, שנהג להיפך. ההגיון מחייב איפוא שני בתי־תפילה נפרדים, שנקראו אף בשמות נפרדים. בית־הכנסת של האשכנזים (שהיה גדול במקצת מהשני) נקרא בפי בני העיירה „די שוהל”, ואילו של החסידים — „די שטיבעל”. אולם לאחר השריפה בעיירה שפגעה בשניהם — הקימו צריף ארעי משותף, שנקרא בשם „באלאגאן”. מנין נדבק השם המשונה הזה לבית־כנסת — רק לפולקלור הלאפיצ׳אי פתרונים...

אבל אם נפרדו בתפילתם שני פלגי העיירה, היה לשניהם נכס משותף רב־ערך; הריהו רב העיירה, ששימש בקודש בשם כולם ולמען כולם. נוסף לתפקיד הדתי שנועד לו, ריכז בידיו את כל תיקי המנהיגות החילונית: הוא שימש כראש העיריה, שר־חוץ, ועל כולם שר־משפטים אחד ויחיד, ועל פיו נחרץ כל דבר בין אדם למקום ובין אדם לחברו, ללא זכות ערעור על־ידי מוסד כלשהו.

וכיון שהגענו לרב העיירה — עלינו לציין במ־יוחד את סכסוך הרבנות, זה המאורע הגדול שהטיל את חותמו על־פני העיירה ולא נשכח לעולם עד יום חיסולה ע”י הנאצים.

כשם שהיו מונים בבוברויסק את מספר השנים לפי „השריפה הגדולה”, לפניה ואחריה, כה היו מונים את מספר השנים בלאפיץ׳ לפי „סכסוך הרבנות”.

היה זה בראשית המאה, לאחר פטירתו של הרב ר׳ הנדל, הוא הרב שהיה מקובל ביותר על בני העיירה (אפילו שדרת־עצים ביער־הטיול נקראה בשם „שדרת ר׳ הנדל”), פרצה מיד המחלוקת הגדולה לגבי בחירת הרב החדש. כרגיל במקרים כאלה היו כמה תובעים לכס הרבנות (וכי קלה היא בעיניכם? כס רבנות למאה ועשרים משפחות, כן תרבינה...), ביניהם התבלטו שנים שהיו להם תומכים, ולא נתקררה דעתם של בני העיירה עד שהתמנו שני רבנים לקהילה האדירה, ולא נתחממה דעתם עד שהתפלגו לשני פלגים, שירדו אחד לחיי רעהו, עד כדי מכות של ממש בבתי־הכנסת ומחוצה להם, שהביאו לבסוף לפצועים קשה ולמות אחד הרבנים, שנערכה לו לויה בצירוף חרפת השמצות, בסגנון „קבורת־חמור” של פרץ סמו־לנסקין.

לבסוף הביאו לידי התערבות השלטונות, שאסרו את רוב אנשי העיירה והטילום לכלא בעיר־המחוז.

רק אז נרגעו הרוחות. אנשי העיירה תפסו את המצב החמור והמגוחך כאחד, ובצר להם החליטו לפנות לעזרת... בוברויסק.

ובאחד הימים הופיעה בפני הרב דמתא בוברויסק משלחת מטעם בני לאפיץ׳ ובפיהם בקשה ותחינה בנוסח פניית נסיכי רוסיה המפוררת לראשי הואריאגים אלף שנה לפני כן:

„ארצנו רחבה וגדולה וסדר בה אין. בוא, משול עלינו והכנס בה סדר ורווחה”.

הרב, מצדו, החליט להיענות לבקשת בני העיירה ושלח להם את בנו, האברך הצעיר חיים־צבי שפירא,

שנתקבל בזרועות פתוחות ובדעה אחידה של כל הצד־דים. ומאז שרר סדר ומשטר בקהילה הזעירה, והרב הצעיר הצליח בכל אשר פנה ודברו היה חוק לכל.

ובהגיע היום והרב ר׳ שמואל־משה שפירא, רבה הישיש של בוברויסק, הלך בדרך כל הארץ ובנו ר׳ חיים־צבי נאלץ להיפרד מלאפיץ׳ ולעקור לבוברויסק כדי לשבת בה על כס הרבנות — לא השאיר את העיירה הפקר והביא במקומו את בן־דודו איסר שפירא, אף הוא משושלת שפירא המפורסמת, מבניו של הגאון רבי רפאל מוולוז׳ין (הוא רבה של בוב־רויסק שקדם לרבי משה), שישב על כס הרבנות בעיירה, עד שנאלץ לנטוש אותה בעטיו של המשטר הסוביטי העוין, ובא להשתקע בישראל, בה הוא מכהן כראש־ישיבה ידועה עד היום הזה.

הזכרנו כאן את פניית לאפיץ׳ לעזרת בוברויסק בחיסול סכסוך הרבנות, ויש לציין כי לא במקרה פנתה העיירה לאן שפנתה בעת צרה לה. לאפיץ׳ זו היה לה מרכז יחידי, מרכז מכוון ומתווה את דרכה, בכל־מכל־כל, מרכז ששכן 60 וירסטאות מעבר ליער הע־בות — בוברויסק.

אמנם כעיר־המטרופולין נחשבה מינסק, שלא היותה אלא מרכז תצוגתי בלבד. אליה היו נוסעים „פעם ביובל" כדי לחזות בה בפלאי המאה ה־19. שם היתה „הקונקה", זה טראם־הסוסים על־פני הפסים החלודים לאורך הרחוב „הזכארובי", זה הרחוב שהוכ־תר ללא עוררין כרחוב הארוך ביותר בעולם (וכי קלה היא בעיניכם? 7 וירסטאות מלאות!), שם הת־נוסס אל על „מגרד־השחקים" של פוליאק על ששת קומותיו המסחררות ובה שכן גם ה„גוברנטור", שהטיל אימתו על כל הסביבה. ולא פחות מדהים היה ה„פטנט" של מינסק — שטפון נהר ה„סויסלה", זה הנהר הרדוד שהיה עולה לתחיה מדי אביב באביבו, עולה על גדותיו, שוטף חלק גדול מהעיר ומהווה מעין ים בזעיר־אנפין, שכדאי וכדאי היה לראותו... ועוד ועוד מפלאי העולם הגדול...

יש לציין כי לאחר שנת 1917, שנת המהפכה, נוסף למינסק כוח־משיכה חדש. בה שכנו מרכזי המפלגות השונות והועד הלאומי של בילורוסיה כולה, ובעיקר — מרכזי התנועה הציונית ו„החלוץ", ואף מערכת העתון הציוני „דער יוד". ומפעם לפעם נזדקקו אנשי הסבי־בה לעיר זו לועידות הכלליות והאזוריות וכמו כן לפעולות „החלוץ" באיזור. באותן השנים נתהדקו קשרי העיירה ביתר שאת עם עיר־המטרופולין הגדולה.

וכי קלה זו בעיניכם? למעלה ממאה אלף איש! ורובם ככולם יהודים! אולם לא הרי מינסק כהרי בוברויסק. זו אמה הטבעית של העיירה המספקת לה את כל צרכיה הכלכליים והרוחניים כאחד. עובדה קיימת היא, שכל עניני המסחר של לאפיץ׳ נחתכו לפי אמת־המידה של בוברויסק. כל סוחריה וחנוניה היו מטל־טלים עצמם, מדי חודש בחדשו, בעגלות, דרך היערות העבותים, בואכה בוברויסק, בה היו רוכשים להם מלאי מספיק וחוזרים לביתם באותה הדרך. יוצאים מן הכלל היו סוחרי היערות. הללו היו נוסעים ברכבת, כמובן, במחלקה השלישית, ולרוב גם ללא תשלום, בהסתפקם ב„מתנת־יד" לשומר הרכבת. לימים נוספה לרכבת מחלקה רביעית (כמובן, זולה יותר), שנקראה בפי נוסעיה, יהודים ברובם, בשם „עוזר־דלים". רכבות אלה היו מלאות וגדושות בעברן בדרכן מלאפיץ׳ דרך זורייצי, אוסיפוביץ׳, יאסען וטאטארקה, ומתרוקנות ברובן בתחנות בוברויסק וברזינה (אף זו תחנת העיר מעברה השני). נוסעים אלה, שנמנו עם המעמד האמיד, התאכסנו לרוב ב„מלון הסוחרים" (קר־פצ׳סקאיה גוסטיניצה), בו היו „נחתכים" ענינים כספיים על־ידי קרדיטים לזמן ארוך, בלי שיזדקקו, חלילה, לעזרת בנקים, חשבונות וחוזים חתומים. תקיעת־כף גרידא ולגימת „לחיים" אחריה היתה מסיי־מת את העיסקה ומעולם לא התכחש סוחר יהודי לדיבורו או להבטחתו לעמיתו, כי זה עלול היה לגרור אחריו שם רע ונידוי ציבורי, אף לצאצאי העבריין ולצאצאי צאצאיו. יש לציין כי פשיטת־רגל (אַנזע־צער), חס וחלילה, היותה עילה מספקת לניתוק יחסים כללי, ואפילו ביטול „תנאים" (אירוסין), ואיש לא היה משיא ברצון את בנו או בתו ל„משפחתו של אַנזעצער". אין תימה כי פשיטות־רגל היו נדירות מאד בימים ההם, בניגוד למקובל כיום בחוגי המסחר והתעשיה.

אך לא רק בשטח הכלכלה שימשה בוברויסק „עזר כנגד" ללאפיץ׳. היא גם סיפקה לה את מזונה הרוחני: ספרי הקריאה והלימוד, ולפעמים גם את המלמדים עצמם, המחזות לחובבי הבמה ואביזריהם, המרצים והמדריכים הפוליטיים והמפלגתיים, כלי־הקודש למיניהם, ואף את הספרות ההומוריסטית של „דער טונקעלער", שהיתה מתקבלת בעיירה בערבי חגים ונבלעת בה ברעבתנות כענבי בוסר אלה, שהיו מברכים עליהם את ברכת „שהחיינו" בערבי ראש־השנה מדי שנה בשנה.

ב

אך סכסוך הרבנות בשעתו השאיר רושם עז על בני העיירה, וכאמור, נמנו מאורעותיה וחיי יום־יום שלה לפי המאורע הכביר הזה. לאחר הסערה נדמה העיירה ושקטה על שמריה. רבות דשו ודשו במאורע, עד שהחיים נכנסו למסלולם הרגיל. הרב החדש השרה רוח טובה על פני כל. הפרנסה היתה אמנם דלה, אך מצויה לעת מצוא. והכל היה הולך למישרין ובא על מקומו בשלום בלאפיץ' זו, אילולא קפץ עליה רוגזו של „טיל אוילנשפיגל", במהדורתו היהודית החדשה.

— טיל אוילנשפיגל? מנין בא גיבור הפולקלור הגרמני לעיירה?

— טיל אוילנשפיגל לאו דווקא. בני העיירה לא שמעו ודאי את שמו, אם כי רוחו הופיעה בה באותן שנים רומנטיות של ראשית המאה העשרים והתגלמה בצלם דמותו האגדתית של אחד מבחורי העיירה, שכּוּנה בה בשמו הקונדסי „שולומייקה".

לא הכרתי את האיש ומעולם לא ראיתי את פניו, אך במעומעם אזכור משהו, מעין ארשת־פנים קונ־דסית, אם כי יתכן שפרי דמיוני יצר לו קלסתר־פנים משלו, כי משחר יְמַי שמעתי השכם והערב סיפורים שונים ומשונים שההווי והדמיון משמשים בו בער־בוביה ומתרקמים יחדיו למסכת מאורעות רחבה ומגוּונת, שנושא אחד משותף לה: שולומייקה!

— מעשה בשולומייקה שהלבין את פני הרב ברבים, נכנס עמו בפלפול אין־סופי בסוגיה תלמודית חריפה וניצחוֹ לעיניהם ואזניהם של כל באי בית־הכנסת.

— ומעשה בשולומייקה שארב לבנות העיירה בצאתן לרחוץ במימי ה„סויסלה" וסילק מהחוף את בגדיהן, ואלמלא הגיעה עזרת בנות הכפר הסמוך היו נשארות ערומות ליד הנהר עד היום הזה... ולא עוד אלא שלאחר שהגיעו עם חשכה הביתה — מצאה כל אחת מהן על־יד ביתה את בגדיה בצרור ארוז ומסודר להפליא. ידע גם ידע המנוול — כה יוסיף המספר — את בגדי כל אחת ואחת מהן לפרטי פרטיהן...

— ומעשה ברוחות רפאים שהופיעו בליל תשעה־באב בשער בית־הקברות אשר במרכז העיירה והבהילו את כל התושבים עד מות...

— ומעשה ברב העיירה שבא לטבול במקוה עם שחר ומצא בין בגדיו חלקי לבוש של אשה, שהצנעה יפה להן...

— ומעשה בתמונות „פסולות" שנשרו מכיסו של גביר העיירה בספגו את מלקות „הוידוי" בערב יום הכיפורים...

— ומעשה ב„מגיד מדובנא" שהגיע לפתע לעיירה חאלוי הסמוכה ללאפיץ'. היתה כל העיירה כמרקחה. היתכן? גדול „מגידי הדור" יבוא לדרוש בעיירה חאלוי? כיצד? מנין? מה פתאום? ומאידך גיסא, מי ידע דרכי המגיד מדובנא? אולי נזדמן באקראי לסביבה? אולי קרובים לו כאן או ידיד ורֵע כלשהו?

ובשבת קודש לאחר תנומת הצהרים הופיעו בבית־הכנסת כל תושבי העיירה, איש לא נעדר. ולא בכדי טרחו כל אלה! היתה זו חויה בלתי־נשכחת. מימרות חז"ל כרוכות במשלי עם „נטפו" כנופת־צופים זו מפי המגיד הנערץ והקסימו את כל הנוכחים. וכי מילתא זוטרתא היא? המגיד מדובנא!..

אולם לאחר ימים מספר התברר שלא דובים ולא מגיד מדובנא! היה זה „טיל אוילנשפיגל" מלאפיץ' שכיבד את חאלוי במתיחה רבתי, שעוררה גלי צחוק בכל העיירות הסמוכות. הביא איזה „סיטרא אחרא" מזוקן, מאנשי־שלומו, שהרביץ בהם דרשה הגונה מתוצרת עצמית. —

— כיצד סידר אותם, הפוחז! ואין פלא בדבר. מאז ומעולם חשדו באנשי חאלוי שקרובים הם ל„חלם" הרחוקה. ולא לחינם יכנו אותם בשם עזי חאלוי (חאַלויער ציגן).

אך עברו שבועות רבים וכל לאפיץ' נהרה לבית־הכנסת לדרשתו של „המגיד ממינסק" וחיכתה שם עד בוש. לא הופיע משום מה המגיד בעיירה, אם כי הודיעו על בואו מראש. ולמחרת קיבל כל אחד מנכבדי העיירה גלויה בזה הלשון:

לאפיטשער בעק (תיישים)! לעגתם לעזים והפכ־תם לתיישים! מהיום והלאה תקבלו כינוי חדש... לא עוד „לאפיטשער קוטשמעס" יהא שמכם, אלא „לאפיטשער בעק" (תיישי לאפיץ') ועל החתום:
חאלויער ציגן.

— ומעשה בשולומייקה ש...
— ומעשה בבתו של פלוני ש...
ומעשה... ומעשה... ומעשה...

ומני אז ועד היום הזה — נער בעיירה כי יצטיין בכשרונותיו — ייקרא בשם „שולומייקה". נער כי יחטא — אף הוא שולומייקה. נערה כי תחטא אין היא אלא „חברת שולומייקה", וכל דבר „יוצא־דופן" כי יתגלה — אין הוא אלא „מעשה־שולומייקה", רח־

מנא ליצלן. אפילו סכסוך הרבנות לא היה בא לעולם בלי שולומייקה.

בקיצור: שמים וארץ ושולומייקה.

ג

ובהגיע שנת המהפכה, בהופיע ראשוני הנואמים הציוניים והאסיפות המפלגתיות, היה כל נואם „חוצב להבות" כ„שולומייקה"... מארגן אסיפה או... „מפוצצה" לפעמים... ברור כשמש — שולומייקה!

ומה יעשו בחורים ובחורות יחדיו ערבים תמימים אם לא „מעשי שולומייקה" בשעתו?

עד היום אזכור את הנאום הציוני הראשון בעיירה. היה זה ישראל ריטוב, בנו של הרב באוסיפוביץ', שבא „במחתרת" לעיירה ונשא בעזרת הנשים של בית־הכנסת את דבר חזון העתיד של ישראל בארצו.

ולמחרת — — היה בית־הכנסת כמרקחה:

— השמעתם כזאת? בא איזה „שולומייקה" מופקר והטיף להפקרות במקום הקדוש! ודווקא בעזרת הנשים...

— מה פתאום הפקרות? ומה זה ענין שולומייקה? היה זה נאום ציוני מובהק והנואם לא היה אלא בנו של הרב מאוסיפוביץ'.

— בנו של הרב מאוסיפוביץ'? אומרים כי הוא בחור חמד...

אך אין זה גורע מערכו כ„שולומייקה כפול שמונה"...

— השמעתם כזאת? „מעשה שולומייקה" בעזרת הנשים...

ובשנת תוהו ובוהו, שנת 1920, עת היתה כל הסביבה לחזית מלחמה בין הפולנים לבולשביקים — הופיע באחת השבתות „עולה־רגל", אף הוא מאוסיפוביץ' הסמוכה (20 וירסטאות), יהושע ריטוב, אחיו של הנואם הציוני הראשון, בא לבשר את בשורת העליה (דואר לא פעל אז בארץ). יש להצטייד בדרכון פולני בעיר־המחוז ולצאת לעיר־הבירה, מינסק (הפולנים כבשו אז זמנית את כל חבל בוברויסק וניתנה אפשרות ליגלית ליציאה ארצה, בה הספיקו להשתמש 180 חלוצים מכל הסביבה).

ומיד נודע הדבר בכל העיירה:

— אומרים כי שולומייקה צעיר אחד הגיע מאוסיפוביץ' ו...

— הרי הוא בנו של הרב מאוסיפוביץ'...

— ראו נא, ראו! כמה „בני שולומייקה" יש לו לרב ציוני זה?..

ולאחר ש„שולומייקה" חדש זה חזר ברגל לביתו — שלחנו מצדנו „שולומייקה" משלנו לעיירה „חאלוי" הסמוכה, הללו — שליח לסויסלוץ', ומשם ל„ברזינה". היה זה מעין „טאם־טאם" ציוני בג'ונגל הבילרוסי: — בית יעקב לכו ונלכה!

וכעבור ימים מספר יצאנו, חמשת שליחי העיירה הראשונים, לדרכנו ארצה. כל בני העיירה ליוו את שליחיהם עד ליער הסמוך. נסגרו העסקים והושבתו אף בתי־הספר: עת לעשות לציון!

ולא נשארה נפש בעיירה, כולם כאחד מילאו את חובתם הציונית, ובשעת פרידה מצא לו שעת־כושר אף הקומוניסט המושבע של העיירה, חברי לספסל בית המקומי, משכני הצדה ולחש לי: „אל תשכח, שולומייקה (כאן חייך וטפח לי על שכמי), לעשות משהו למען בני העיירה. אל תשכח על מי אתה משאיר אותם כאן..."

חשב, המסכן, כי אנו, החמישה, נוכל לפעול גדרות ונצורות למען כל „כמהי־ציון" בבואנו ארצה...

ד

בבואנו ארצה... דרך ארצות וגבולות לא ידענום ולא ידעום אבותינו וזקנינו... פולין, גליציה, צ'כיה, אוסטריה, יוגוסלביה, איטליה, מצרים...

בבואנו ארצה... עבודת הכשרה ב„קלנדיה" (היא עטרות), עבודת בנין בפתח־תקוה (קבוצת הבנאים הראשונה של „אחדות־העבודה"), הקמת צריפי הצבא בג'נין ושוב בקבוצת הביל"ויים — הפעם בחיפה... ובינתיים — — — חבר במועצת פועלי פתח־תקוה, ציר לועידת ההסתדרות השניה, חבר בועדות שונות במועצת פועלי חיפה ו...

ועונת הטיולים הגיעה לארץ, ממושב למושב, מנקודה לנקודה ביהודה ובגליל... ללא ארגון כלשהו: כאן זוג, כאן חמישיה ולכל היותר מנין בצוותא... מֵהַר לעמק, מעמק להר וחוזר חלילה. צרכי אוכל? מאן דכר שמם. הם מצויים בשפע בכל קבוצת בנין וסלילה ברחבי הכבישים... מקום ולינה? כל מיטה ומיטה בכל קבוצה וקבוצה מוכנה לך לעת מצוא... דאגות כלשהן? מי ידע ומי חשב אותה תקופה על עתיד כלשהו? נמוג העבר, העולם העתיד, ולא נשאר בתקפו אלא ההווה בלבד: כעשרים אביבים במָאזנך, דם הנוער בעורקיך וארץ רחבת־ידים באָפקך (מה

גדולה היתה הארץ באותן השנים). קום, אחא, צעד וגלה את מכמניה ואוצרות נופה הרבגוני, מתנת אלוה מעל...

כה צעדנו שנינו בבוקר אביב בשנת 1923, שנינו, בני העיירה הבילורוסית הקטנה לשעבר... יצאנו מטבריה דרך ראש־פינה, העפלנו צפתה במשעול עקל־תון וירדנו למחרתו בואדי דרך מחניים, נטינו ללון באַילת־השחר ומשם דרך חלסה לתל־חי, כפר־גלעדי, מטולה...

מטולה... שורותיהן של חושות ערביות מרועפות רעפים אדומים, שצבעם דהה מזמן והפכו אפורים... מה אפור ומדכא המראה מול נוף מרהיב זה לעבר הגיא בואכה תל־חי מזה ולעבר הוד החרמון מזה.

באותו זמן נראתה לנו מטולה עצמה כאותה פינה אפלה בלתי־מטויחת בבתי הגולה היהודית, שהיו משאירים כזכר לחורבן... הזאת היא מטולה שכה הרבו לספר לנו על אָפיה הרומנטי? והיכן הוא התנור המפורסם אשר לה? והשקט הזה מסביב... מה שקטה ורוגעת המושבה. מרחוק נראים פה ושם איכרים העוסקים בעבודתם בשדות, אך במושבה עצמה שקט מוחלט, ודומה כי אין כל חי בתוכה. התקדמנו לתוך הרחוב וראינו ערבים עובדים בחצרות וברפתות. מאלה, כמובן, לא יכולנו להציל דבר, כי לא ידענו מלה וחצי מלה בערבית. ומלבד זאת — הם העיפו בנו מבטים מיוחדים במינם. לא היו אלה מבטי זעף, כפי שנזדמן לנו פעמים לראות בערי הארץ, אלא מבטי זלזול ולעג, ולא הרגשנו עצמנו בטוב. מאידך גיסא, היינו רעבים וצמאים ותרנו אחרי פינה כלשהי, בה נוכל לסעוד את לבנו, עד שלבסוף נזדמן לנו בדרכנו איכר יהודי, אחד משלנו, לבוש אמנם בנוסח הערבים, חבוש כפיה ועֲגל, אולם אין ספק כי יהודי הוא. עמד ומדדנו במבטו מכף רגל ועד ראש, ומוזר הדבר — אף מבט זה היה מלא ביטול וזלזול, אח ורע למבטי הערבים, שפגשנו קודם.

— אנו... אנו רוצים להגיע ל„תנור".

— אה — הוא מצדו — לתנור? ודאי, ודאי, לתנור... אַ וואַזשנע מציאה! יא־בא! כולם באים הנה לראות את התנור. חושבים ודאי שאופים בתנור זה תבשילים נאים... אמרו לי, בבקשה, אתם עובדים לפעמים גם כן, או מהלכים כל חייכם לראות „פוסטע מייסעס", דברי עורבא פרח, מיני תנורים וכיוצא בהם?..

חשנו עצמנו לא בנוח והעפנו עין מסביב בבקשת מוצא. הרגיש בזאת והחליט, כנראה, לבוא לעזרתנו.

— מילא, אם חשקה נפשכם בתנור דווקא... עליכם ללכת לצד זה.

הודינו לו במבוכה ופנינו לעבר המטרה.

— הו, בחורים! חכו נא קמעא!

פנינו לעבר הקול וראינו בחור משלנו מאותת לנו מרחוק ומרחיב צעד לעברנו. עמדנו וחיכינו לו.

היה זה בחור בשנות השלושים המאוחרות, לבוש מכנסי חאקי קצרים המכופתרים לכתפיות מעל לחולצת האקי מחוספסת בנוסח „הגדודניקים" באותה תקופה. זוג עינים רציניות — סקר אותנו מכף רגל ועד ראש.

— ובכן, רואה אני שניסו לסדר אתכם במתיחה חסרת־טעם זו... זהו ההומור המיוחד שלהם.

— אנו רוצים להגיע ל„תנור"...

— הבנתי זאת. הצצתי דרך החלון וראיתי את הפרחח מורה לעבר בית־הקברות וחיוכם המטופש של עמיתיו הישמעאליים... אינכם הראשונים שהוא „מסדר" בצורה כזאת. בעצם איננו בחור רע, אך אוהב הוא להתגרות ב„ירוקים" המגיעים ארצה. בואו אתי ואראה לכם את הדרך.

הסתכלנו בו באי־אמון וחששנו למתיחה חדשה. הרגיש בזאת והפטיר כלאחר־יד:

— אני רואה, בחורים, שאינכם מתיחסים אלי באמון מלא. אַל חשש! אני עצמי הריני בבחינת עולה חדש, אם כי נמצא אני בארץ זה למעלה משלוש שנים. הריני מאנשי הגדוד העברי, שפוזר זה עתה ע"י האנגלים, ומועמד להתישבות בתל־עדאס (תל־עדשים) עם שיירי הגדוד, אך בינתיים „חטפתי" קדחת קלה ובאתי להינפש כאן בעיירה נרפשת זו. מבינים אתם? „סנטימנט" מיוחד לי לעיירה זו עוד מימי טרומפלדור ותל־חי...

הסתכלנו שנינו באיש שיחתנו. ראינו את עיניו הנוגות ודוק של חן פרוש עליהן בתוספת ניצוץ של משובת נעורים. בהזכירו את טרומפלדור ומאורעות תל־חי, הופיעה אדמומית קלה על פניו החיורים ושיוו לו הבעה רומנטית כלשהי, שנגוזה מיד בחידוש השיחה.

— ובכן, ברצונכם לחזות ב„תנור" המפורסם? בואו אתי, כאן, ימינה, לצלע ההר. אל פחד. השביל הוא אמנם צר למדי, אבל אפשר להתקדם בו ברגלים בטוחות. כעת שמאלה, מסביב לגבעה... עוד רגעים מספר של זהירות ואנו מגיעים לתעודתנו.

וכעבור זמן־מה ישבנו בצוותא בתוך מכתש הת־נור והסתכלנו מופתעים במפל־המים שעשה דרכו מולנו ממעלה ההר, נפל בשאון לתוך הואדי המעוגל ושבר את מימיו לרסיסים באגם הקט למטה. היה זה בעינינו מחזה הוד ופלא, משהו מפלאי בראשית, או כאחד משמונת פלאי העולם שנגול זה עתה לפנינו.

שכחנו עולם ומלואו, ואף מורה־הדרך נשכח מאתנו, עד ששמענו את קולו מתנשא תוך רעש המים המתנפצים למטה.

— כן, בחורים, גם אני ישבתי כמותכם כאן בבואי בפעם הראשונה, אם כי ראיתי מפלי־מים עצו־מים מזה פי מאה...

— פי מאה? — פנינו אליו באי־אמון ניכר.

— כן, ידידי. ראיתי את אֶשד ניאַגרה. אל תשכחו שאני אמריקני, ליתר דיוק — תושב ארגנטינה, אך ביקרתי בארצות־הברית.

רק כעת שמנו לב לצליל האנגלי אשר בפיו.

— כן, ארגנטיני הנני ובאתי הנה עם יתר חברי שהתנדבו לגדוד העברי. בחלקם נשארו בארץ וגם אני בתוכם. הספקנו להילחם בתל־חי ואף פתחנו בהת־ישבות בכפר־גלעדי... ואתם, ידידי הצעירים, לפי מב־טאכם באים אתם מרוסיה, בה נולדתי גם אני בזמנו. האין זאת?

— כן. מרוסיה הלבנה.

— שם העיר?

— בוברויסק.

מובן שלא יכולנו למסור לו את שם העיירה. מן המקובלות היה בשנות העשרים שכל העולים החדשים נולדו רק בערים. כה היו כל באי אוקראינה ילידי קיוב, יקטרינוסלאב או חרקוב, תושבי ווהלין — ז׳יטו־מיר, ואילו עולי גליציה הפליגו עד וינה עצמה.

— בוברויסק? עירו של ברל? עיר קטנה, אך רבת־חן.

— הידעת את בוברויסק?

— אם ידעתי אני את בוברויסק? ידעתי גם ידעתי. בימי נעורי הייתי בא אליה לעתים קרובות וזמן־מה גם למדתי שם. אמרו לי, הנכון הוא שסללו כבר את רחוב מוראביובסקאיה? בזמני אף הפיצו ברבים תמונת מרכז הרחוב, ליד ה„אוֹבּוֹרוֹט״, ובו חזיר מתפלש בבוץ.

צחקנו כולנו מקרב לב.

— נכון, גם אנו ראינו תמונה זו. אך זה היה מזמן, מזמן.

— כן, ה„רוֹשצ׳ה״ דלילת העצים ועם זאת כה מקסימה בערבי קיץ, ה„פוליגון״ המזכיר את הכפר המוריק, שפת ה„ברזינה״. חבר היה לי, יוסל הצולע קראו לו. בחור פיקח ומפולפל. יחדיו בילינו באותם הימים... נו, כיום ידוע הוא בעולם היהודי, זכה לשם עולמי. משתתף קבוע ב„מומנט״. הריהו יוסף טונקל, שכינויו הספרותי — דער טונקעלער. מספרים עליו באמריקה שהוא ההומוריסטן האידישאי המבריק ביו־תר ב„יורופ״. אצלנו שם לא יוכל, כמובן, להתמודד עם משה נאדיר.

— אתה היית חברו של ה„טונקעלער״?

— כן, עזרתי לו אפילו להוציא חוברות הומו־ריסטיות לחג, ודווקא בעברית. זוכר אני רכּית מבדי־חותיו בחוברות אלה. הנה, למשל חוברת אחת פו־תחת ב„דבר המערכת״ בזה הלשון:

„היות ועירנו גדלה והתפתחה בשנים האחרונות ועוד מעט תעלה אפילו על עיר הפלך מינסק... (ובסוגריים: לא בחזירים סלקא דעתך אלא באנשים...)״.

— ודאי זוכרים אתם את הכינוי של אנשי מינסק — „מינסקער חזירים״.

צחקנו שוב.

— נו, ובדיחתו המפורסמת על ה„חסידישע רע־בעצין״.

— ה„חסידישע רעבעצין״?

— נו־נו, לא לגנאי, כמובן. ובכן — היה שם על ה„פעסאָק״ מלמד אחד שלימד בין השאר את תורת הדקדוק הרוסי, וזה היה ביאורו ברוסית למהותו של שם העצם: שם העצם הוא מין דבר כזה שאפשר לחבק אותו (ברוסית משמשת אותה מלה גם לחיבוק וגם לתפישת־יד). כאן התערב אחד התלמידים:

— רבי! ה„חסידישע רעבעצין״ היא גם „שם עצם״? הרי אותה אי־אפשר לחבק... (הרבנית המסכנה היתה מפורסמת בנפחה המוגזם).

צחקנו שוב.

— נו, והסיפורים על ה„סוֹבּאטשי ריאד״ (שורת הכלבים) בשוק העיר, הנשפים ב„דפו״ של מכבי־האש והפנס האדום בקירבת טאטיאנוֹבסקאיה... ו... הו, בחו־רים, נראה לי שאינכם תושבי בוברויסק... אולי מסביבת בוברויסק...

— כן, לא מבוברויסק עצמה, מהסביבה.

— מה שם העיירה?

— היא לא תאמר לך כלום. שם משונה לה... לאפיץ׳.

— לאפיץ׳? מה, אתם מלאפיץ׳, לאפיטשער קוטש־מעס? (כומתאות חורף).

— הידעת את לאפיץ׳?

— ועוד איך! גם גרתי שם. מי אתם ומה שמו־תיכם?

— שם משפחתי דוידון.

— דוידון? דוידון? אינני מכיר שם זה. היכן גרתם שם?

— ליד הכפר.

— ליד הכפר? מוזר, גם אני גרתי שם. אין זה כי חדשים הייתם אז בעיירה זו.

— ואתה? — פנה אל חברי.

— מרגולין.

— מרגולין? גם שם משפחתי מרגולין. מאיזה מרגולינים אתה, ממשפחת העמלקים (כינוי בעיירה) או אלה שליד הכפר?

— שליד הכפר.

— אַה, בנו של מיכל? ואני שמי שאָלעם, שאָלעם ברוך לייזערס. כינו אותי בעיירה בשם...

— שולומייקה!.. — קפצנו שנינו בהפתעה רבתי.

— כן, שולומייקה, השמעתם פעם שם זה?

— השמענו? לא רק שמענו אלא הרגשנו על צוארנו ובשרנו. שולומייקה, וכי מלתא זוטרתא היא? וכאן הפלגנו שלשתנו בשיחה ארוכה שאין לה התחלה ואין לה סוף. שוחחנו עד דמדומי הערב, שהכריחונו לחזור למושבה ולחפש לנו מקום לינה.

אולם השיחות עוד נמשכו שעה ארוכה.

כן. היה זה שולומייקה עצמו ובשרו. האיש הרציני והמפוכח אשר לפנינו לא היה אלא... „טיל אוילנ־שפיגל" של העיירה הבילורוסית הקטנה, נושא שיחתם של כל תושבי העיירה, חלומותיהם של ילדיה וגעגועיהן הנסתרות של רבות רבות מבנות העיירה...

✶

בדרך עפולה־סג׳רה בכביש העמק מתנוססת משמאל גבעה מלבינה, זרועה עצים בודדים המצלים על פני מצבות־אבן דוממות ורוגעות, ובמרכזן מצבה צנועה ומעליה כתובת קצרה:

פ״נ שלום מרגולין.

זהו מקום מנוחתו הנצחית של „טיל אוילנשפיגל" מהעיירה היהודית הרחוקה. גבעת־המורה מזה והר־תבור מזה יאצילו מהודם ורוחם על המצבה הצנועה אשר לרגליהם. והיה הדבר מעין סמל לרוחו הסוערת של הנער הנמרץ, רוח זו שהתלבטה בנכר בין קסם השובבות של „עין־דור" לבין צוק איתני „התבור", עד שמצא את מנוחתו בינותם.

עין־דור ותבור ועמק בינותם — הם הם הכוחות הטמירים שהריצו והמריצו „בלא־יודעים" את הנפש היהודית אלפים בשנים, הם גם שהעניקו את סם החיים לעיירה היהודית באשר היא שם.

ש. אגין

ליובוניץ'

העיירה ליובוניץ' (Любоничи) נמצאת 15 ק"מ צפונית מבוברויסק, מעברו המזרחי של נהר ברזינה. ב־1897 נפקדו בה 506 תושבים, כולם יהודים.

זכרונות ליובוניץ'

ליובוניץ' נמצאת במרכז יערות שתולים הנכ־רתים אחת לתקופה קבועה ונזרעים מחדש, חלקה חלקה וזמנה. חלקות אלו נקראו „דיליאנקי (Делянки). בשלוש דרכים היו מגיעים מבוברויסק לליובוניץ'. האחת קבועה במשך כל ימות השנה והיא דרך המבוא המוהילבי, בתפנית מטיטובקה; השניה — במבוא „מינסקי פורשטאט", דרך קריבוי קריוק עד הכפר דובובקה, ומשם במעברה לעבר המזרחי של הברזינה. דרך זו היתה יוצאת מכלל שימוש בעונות הפשרת השלגים. הדרך השלישית — בחורף — על־פני הקרח המכסה את הנהר סמוך לקריבוי־קריוק.

מקור חיותה ופרנסתה של העיירה — ביערות: ניהול כריתת היערות והפיקוח עליו. עיבוד זפת, עטרן, חישוקים לחביות ו„גונטה" (רעפי־עץ) לגגות, קורות בנין ועוד. כל אלה נחשבו כעיבוד הגס של העץ. לעיבוד מורכב יותר היו זקוקים לוחות ועצים לרהיטים או עצי־בנין (קרשים). לשם כך היו צריכים להשיט את העצים עד בתי־החרושת בז̇ליונקה.

רוב משפחות ליובוניץ' עסקו איפוא בעסקי יער. השאר היו בעלי־מלאכה, חייטים, נגרים, סנדלרים, טוחנים ועושי־גריסים (Круподеры). עשיית־הגריסים נעשתה באורח פרימיטיבי מאד: מִשְטָח גדול מורכב על ציר מלוכסן עם שלבים, וסוס קשור, ושק על ראשו, מהלך למעשה על מקום אחד, אולם בתזוזתו הוא מזיז את המשטח, המסתובב כל הזמן ומניע את הריחיים הגורסים את הגריסים.

הנוצרים התגוררו בקרבת המקום בחוות (Хуторы) או בכפרים קטנים (Деревни) וגדולים (Села, כפר שיש בו כנסיה). סידור החוות נעשה בכפיה, בעת שרצתה הממשלה להרוס את הליכוד החברתי והצי־בורי של האיכרים. כל איכר בנה ביתו במרכז אדמתו, והכפרים מסוג זה נתמשכו לאורך וירסטאות רבות.

מרבית תושבי ליובוניץ' השתייכו לארבעה בתי־אב:

א. הבלקינים — ונאָטע, חוכר החלב, החמאה והעג־לים בכל האחוזות בסביבה בראשם — שעסקו ביערות.

ב. הגאַלאנטים, אף הם רובם אנשי עץ ויער ומיער־טם חנונים. אחד הבנים שנסע לרגל עסקיו לריגה, חזר עם בת ריגאית, דוברת גרמנית, וכלבלב קטן, פודל גזוז בצורת אריה, מלווה אותה.

ג. משפחת הקצנלסונים, עם קיילה קצנלסון בראש. אחד הבנים למד בגימנסיה בבוברויסק ועליו היתה גאותם.

ד. משפחה מרובת בנים היתה זו של הקיטייצ'י־קים, שעסקו בעיקר בעיבוד עץ, טחינה וגריסה. אחת מהצורות הפרימיטיביות של עיבוד העץ היתה העלאת קורה עבה וארוכה לגובה של שלושה, שלושה וחצי מטרים, על גבי תיישי־עץ (Козлы). לאחר שהורידו את הקליפה, היה פועל אחד עומד למעלה ומחזיק בידו משור ארוך ורחב, ולו שתי ידיות גדולות. לאחר שננעצו שיני המשור בקורה, היה פועל שני תופס את הידית השניה, והשנים היו מנסרים את הקורה לוחות לוחות. את קו הנסירה היו מסמנים על־ידי חבל מרוח בפיח, שנמתח ולאחר מכן הורם ונעזב, ועם נגיעתו בקורה השאיר סימן־פיח לכל ארכה. היתה זו עבודה מיגעת, שדרשה גם מומחיות.

טחנת־קמח ראשונה הוקמה בעיר על־ידי יהודי מכפר־מולדתו דוריניצי, בשם זנדל, שטחנתו בכפר עלתה באש. זנדל רכש ציוד במינסק. הקמת טחנה חדשה בליובוניץ', העברת המכונות ושאר האבי־זרים ממינסק לליובוניץ', דרך בוברויסק, נמשכו שבועות מספר ונחשבו למפעל רב, שהושקעו בו מאמצים ותבונה לא מעט. לימים הקימו הבלקינים טחנה נוספת, והתחרות גדולה קמה בין שתי המש־פחות. הבלקינים משופעים בבנים צעירים ועזים והזנ־דלים בשבע בנות, שנחשבו למשכילות ואינטליגנ־

טיות. אתגר הבנים והתנשאות הבנות הגדילו את האיבה ההדדית. בסופו של דבר הובא אחד מבני בלקין לכלא מינסק, כשהוא נאשם בהצתת הטחנה של הזנדלים.

בליובוניץ׳ היה בית־ספר עממי כפרי רוסי בן ארבע מחלקות, משותף ליהודים ולנוצרים בסביבה. המורים היו מתקדמים בדעותיהם. רוב ילדי העיירה למדו ב„חדר" וגם בבית־הספר הרוסי. התקיימו כמה „חדרים". אחד מהם, של יודל זלדין, מפורסם היה ברמת לימודיו. זלדין היה איש זקן, נכה ומשותק, שהעביר את לימודיו כשהוא שוכב במיטתו. התלמי־דים היו מחולקים לקבוצות של ארבעה, חמישה, וכל קבוצה שהגיע תורה ניגשה אל מיטת המורה ושמעה לקח מפיו. בחדר השני, הנשקף אל מול פני המורה, עסקו שאר התלמידים בשינון, בהכנת השיעורים ובעבודה עצמית. תלמידיו של ר׳ יודל נחשבו ליד־ענים ולמתקדמים. עינו החדה של המורה, בעל הפנים החיורים, שלטה בכל הפינות, ואף בחצר, אליה היו התלמידים יוצאים לשחק בשעת הפסקת הצהרים.

שני בניו של יודל היו מנושאי התרבות וההשכלה בין הנוער בעיירה. עם השתלטות המשטר הסוביטי הצטרף האחד מהם לבולשביקים והשני דעתו התבל־בלה מפחד המשטר ושקע במרה שחורה. מקום התק־הלותם של בני הנעורים בעיירה היה בבית משפחת שרמן. כאן עסקו בניתוח יצירות ספרותיות של פרץ ושלום־עליכם, של גורקי וטורגניב. כאן שיחקו בחידו־נים ובמשחקים ספרותיים, שחייבו ידיעות, כושר שכלי ותפיסה מהירה. כן הרבו לשחק במשחק המַשכונות („פאנדים"), כשכל אחד מן המפסידים חייב היה לפ־דות משכונו בדקלום של שיר או בהשמעת מנגינה. בהתקהלויות אלה היו באים לידי גילוי שפע חן נעו־רים ובילוי של תרבות מעודנת ומעמיקה. ב־1912 התארגנה בליובוניץ׳ להקת חובבים, שהעלו על הבמה את „חאסקה די יתומה", בביומו של אהרן זלדין.

בשנת המהפכה ומלחמת־האזרחים חרבה העיירה. כמה פעמים (בעת שלטון הגרמנים והפולנים בסביבה) היה קו הגבול או קו החזית עובר בין ליובוניץ׳ לבין בוברויסק. אותם ימים היו מבריחים מסכנים נפשם להעביר מלח, בדים, גפרורים וכד׳ על פני הקרח של הברזינה, ורבים מהם נורו בדרכם על־ידי משמרות הגבול. עם השתלטות המשטר הסוביטי נהרס קיומם הכלכלי של היהודים. סוחרי היערות ובעלי הטחנות נחשבו ל„בורז׳ואים" או ספסרים, „אויבי הפרולי־טריון", שמצוה לרדת לחייהם. נגישות, רדיפות, החר־מות רכוש וגזירות אחרות באו בזו אחר זו. ה„סטא־רוסטה" היהודי קצנלסון פוטר, רבים עברו אל הערים הגדולות, וביחוד לבוברויסק, כדי להיבלע בהמוני התושבים בעיר הגדולה. קהילת ליובוניץ׳ ירדה מעל הפרק והיתה כלא היתה.

מיכאל קצנלסון

עדות על מעשי שוד של הפולנים בליובוניץ׳ (1920)*

בחודש מארס, שנה זו, ביום, כאשר היו מתפללים רבים בבית־הכנסת, נכנסו לחצר בית־הכנסת שני חיילים פולנים, כנראה רגליים, שירו שתי יריות בקיר בית־הכנסת. הכדורים עברו את הקיר וחדרו לעזרת הנשים. לאחר מכן נכנסו שני החיילים לעזרת הגברים; אחד מהם עמד בפתח ורובהו בידו ולא נתן לאיש לצאת מבית־הכנסת, והאחר פקד על כולם, באיימו אף הוא ברובה, להתאסף בחלקו הימני של הבית. כאשר התמלאה תביעה זו, ירו החיילים שוב מעל לראשיהם של האנשים ושברו בקתות רוביהם את המנורות התלויות בתקרה, כך שרסיסי המנורות השבורות ירדו על ראשי המתפללים. אחר כך קרעו החיילים את הפרוכת והורידו את המפה מעל לבימה. את ספר־התורה הוציאו מהארון, גללוהו וזרקוהו לארץ. החלו קורעים את שאר ספרי־הקודש וזורקים אותם בראשי המתפללים. לבסוף ציוו על כל המתפללים לצאת אל חצר בית־הכנסת ולעמוד בחצר כשפניהם אל הרחוב. בחצר תבעו מכל אחד, בלי להוציא מן

* עדות זו, שבאה בספר Погромы в Белоруссии (מוסקבה 1922), היא, כמובן, רק קטע אחד מהתלאות שעברו על העיירה בשנות מלחמת־האזרחים, והרי היא בבחינת פרט שיצא ללמד על הכלל.

הכלל זקנים וילדים, מאתים רובלים של הצאר, ואיימו שאם לא יימסר להם הכסף יירו באנשים. אותה שעה הוכו רבים בקתות הרובים. מאחר שאיש מן המת־פללים לא היה לו כסף הרשו החיילים הפולנים לאר־בעה אנשים, לייב קיטייצ׳יק, זליק שרמן, יצחק קנ־טורוביץ ודוד פלוטקין, ללכת ולאסוף את הכסף, בהשאירם את האחרים כבני־ערובה. אלה, בלי להוציא מן הכלל אף זקנים בני שבעים, הוכו במקלות ובק־תות רובים, וזקניהם ופאותיהם נמרטו. ארבעת השלי־חים אספו 4000 רובלים של הצאר ומסרו אותם לחיילים. החיילים שיחררו את העצורים, והם עצמם התרחקו, מחמת הערב, אל בוברויסק. החיילים שהת־נפלו במארס על בית־הכנסת ביקרו בליובוניץ׳ לעתים תכופות, בהשתתפם בכל מיני התנפלויות.

לאחר מקרה זה היה עוד מקרה של התקפה על בית־הכנסת (בסוף מארס) בבוקר ביום חול, כאשר עשרים יהודים התפללו שחרית. אל בית־הכנסת פרצו ארבעה חיילים פולנים ורובים בידיהם (כנראה מחיל הרגלים) ושאלו: „איזו אסיפה כאן? בודאי בולש־ביקים". כאשר ענו להם, כי זוהי תפילה, ולא אסיפת בולשביקים, החלו החיילים לחטט בכיסיהם של המת־פללים ולקחת כסף, אולרים ושעון (אצל שאול גור־באטקין). שלושה צעירים יהודים שהיו בבית־הכנסת הוכרזו בכל זאת כקומוניסטים והוחל להוציאם מבית־הכנסת. וולף קיטייצ׳יק, אותו סחבו הראשון, התנפל על הארץ והחל זועק. החיילים פשטו ממנו את מעילו וחלצו את מגפיו. את שאר שני היהודים הצעירים (משה קיטייצ׳יק ושמעון קנטורוביץ) הוציאו מבית־הכנסת והודיעו להם שמובילים אותם אל המפקד, אולם לאחר שקיבלו מוולף קיטייצ׳יק ומשה קיטייציק 300 רובל מכל אחד, ומשמעון קנטורוביץ — העני — 200 רובל, שיחררום בכל זאת. עד שלא שולם הכסף עבור משה קיטייצ׳יק, הכוהו החיילים 25 מכות במגלב.

הערה: אמיתותה של עדות זו אישר מיופה־הכוח של הועד המהפכני האזורי מרדכי קיטייצ׳יק.

שמריהו לוין

עיירה על שני נהרות
(סביסלוביץ׳)

סביסלוביץ׳ שוכנת על „הר״. תל זה היה קרוי בפינו הר אף על פי שלא התרומם למעלה ממאה אַמה על אשר מסביבו. אולם רוצה אני לשמור אמו־נים לעולם ילדותי, ולא אגזול ממנו את שמו: „הר״. ומשלושה עברים מתרוממים ועולים אל העיירה. מעבר אחד שוטפת הברזינה ומהעבר השני ממולה נוהרת הסביסלה, זו הנזכרת בראשונה ב„ספר הימים״ של נסטור הנזיר: „ממינסק על נהר סביסלה״. שכן הסביסלה זורמת גם דרך מינסק, אולם משום שקרובה היא שם אל מקורה הראשון אין לה עדיין צורת נהר ודומה היא לתעלה, שחפרוה ידי אדם.

אולם בעיירתנו הרי הסביסלה נהר היא כאחד הנהרות. כאן אין היא זקוקה לחכות לימי גיאות ושט־פון מימיה כדי להכריז על עצמה ועל קיומה. מימיה ישטפו כבדות, וכל ימות השנה הם רועשים גועשים. דרך ארוכה נוהרת היא ומקבילה, כאמור, אל הבר־זינה, אך הנה היא מחוה קידה של חן בחצי־עיגול כלפי הברזינה ומשתפכת בגאון אל חיק אמה, כאילו היתה מלחשת ואומרת: „אמנם צעירה אני ממך וקטנה ממך, אבל הנה אני מפרנסת אותך בשפע״. הברזינה בולעת אותה כאילו אינה מאזינה כלל אל חלקת לשונה של זו ושוטפת לה ברחבות ובגאון הלאה הלאה עד התמזגה עם הדניפר.

הנה כן דמתה העיירה סביסלוביץ׳ לחצי־אי מוקף מים משלושת עבריו. רבים מזקני העיירה לא היתה דעתם נוחה מ„סדר עולם״ זה. וטענתם בפיהם: „כלום לא מוטב היה אלמלי היתה סביסלה זו מתמזגת עם הברזינה במקום גבוה יותר! שוב נפרדת ממנה ומקי־פה את כל העיירה ושוב נשפכת לתוכה — וכמה מעלות טובות בכך: הרי כאי היתה סביסלוביץ׳, כולה מוקפת מים, ושוב לא היה צורך בעירוב. ועירוב לא היה בעיירה, והטלטול היה אסור בה בשבת ומועד. אי אפשר היה להתקין עירוב בלי להעמיד כלונסאות גם ברחובות הנכרים, ומעולם לא היית בטוח שהעירוב לא נקרע באיזה מקום. ומלבד זה כמה וכמה הוצאות היו כרוכות בו, ואין העיירה רשאית לבזבז כספים על מותרות כאלה.

כמה מעלות לכל אחד ואחד משני הנהרות וכנגדן אתה מוצא את חסרונותיהם. רחבה היא הברזינה ונאה, ובמקומות אחדים הדורה כולה ואפשר לה אף לעמוד במחיצתו של הסבא הגדול הדניפר. אולם במקומות רבים היתה שטוחה ומימיה רדודים, ואפשר היה פשוט לחצות אותה ברגל. וכמה בוש ומצטער הייתי לפעמים לראות איך האיכרים מעבירים את סוסיהם ובהמתם מן החוף האחד אל השני ברגל בלי חשש ומורא. אחיזת־עינים ממש, מעשה רמאות! למעלה נהר ממש, רחב כרחבו של ים, מימיו צלולים והדורים, ולמטה — ביצה שטוחה ומימיה רדודים רדודים... לקוי הוא סדר העולם, משול למי שמגיש מרק לעני בצלחת שטוחה. הסביסלה היתה אמנם צרה מן הברזינה, אולם כנגד זה עמוקה יותר וגילגלה את מימיה במהירות יתירה. אולם זכות יתירה זו שזכ־תה בה עיירתנו, שיהיו שני נהרות מפכים בה, לא לבטלה יצאה. אנו השתמשנו בה שימוש נאה: עמדנו ויחדנו את הברזינה לרחצה לנשים ואת הסביסלה לגב־רים. ובימות הקיץ הלוהטים, בערבי שבתות, היו הנשים משתכשכות בברזינה הרדודה והגברים היו שטים במימיה העמוקים של הסביסלה. בין שתי האוכ־לוסיות הערומות של בני־אדם העולות מן הרחצה רבצה העיירה בודדה ועזובה והמתינה בסבלנות לבניה ובנותיה, שישובו הביתה, וילבשו בגדי מועד ויקבלו את השבת בטהרה.

ואמנם כן, יהודי עיירתנו היו שטופים ברחיצה זו בנהר. והכל היו מתרחצים, זקנים עם נערים, גדו־לים וקטנים. הכל היו מצפים בקוצר רוח לתום ימי הספירה — ימים שאסורים בהם ברחיצה בנהר — לחג השבועות, הפותח בעונת הקיץ. הנכרים לא היו מרבים לרחוץ בנהר, ולעתים רחוקות היה מזדמן גוי רוחץ או שט בנהר. מנין באה תשוקה יתירה זו של בני ישראל לרחצה בנהר? שמא השפיעה כאן אמרת התלמוד על מצוַת לימוד שיוט בנהר או שמא טעמים אחרים בדבר — קשה לדעת את הדבר על בוריו. על כל פנים ידועה וברורה היא העובדה, שכל בני עייר־תנו היו מומחים לשחיה. ועל שני דרכי שחיה התגאו שחייני סביסלוביץ׳: הדרך האחת — להוציא את הידים זו אחר זו מתוך המים ולנופף בהן מעשה

משוט, להגדיל את מהירות השחיה ולהאדירה. והדרך השניה — מחזה שעשועים: השוחה מצווה היה להחזיק את גופו בזקוף, הידים מחוץ למים, ואינו שט אלא ברגליו בלבד. מעשה שחיה זה היה קרוי בפי בני העיירה „צעדי־מים". המעולה בשחייני העיירה היה חזן העיר, ר' יוסף בר ש"ץ הזקן. הלז היה מוציא מן המים לא רק את שתי ידיו, כי אם גם אחת מברכיו. וליתר שאת שם פיסת נייר על הברך ועושה אגב שחיה את צפרניו, ולסירוגין דווקא, כדרך הנאה ליהודי מדקדק במצוות ובדינים כמוהו.

במרחק מה משני הנהרות האלה השתרעו אפָרים רחבי־ידים. קרקע זו לא היתה נאה למזרע תבואה, משום שהנהרות היו פורצים ועוברים פעמיים בשנה, — תחילת האביב וסוף הקיץ — את גדותיהם, מטביעים את האפרים במים, והאדמה — אדמת בוץ כמעט כל השנה כולה. אולם גם האפרים לא לבטלה יצאו: מפרנסים היו בשחת — מספוא לבהמה. בשלושה לבושים שונים היתה מתלבשת סביסלוביץ' במשך השנה: באביב, ולפעמים גם בימי הסתיו, שרויים היו האפרים במים. אותה שעה דומה היתה העיירה לאי קטן מוקף ים גדול. בימות החמה היתה טובעת העיירה בים ירק דשא — כאילו יד אמן דקה תפרה לה שמלה ירוקה רחבת שוליים. ובימות החורף היה כל השטח הכביר הזה לכל מלוא העין מחופה באדרת שלג לבן וצח וחלק כסדין זה לבן שעלה מן הכביסה, ורק פה ושם מזדקרות ועולות ממנה פירמידות קטנות — ערימות שחת. אף הן עטופות לבנים — שלג. ובלי־לות סוף קיץ יש ותפרוץ אש באחת הפירמידות האלה ולשונות אש מתאבכות ועולות באפלת הליל השמימה. אז ידענו בני העיירה: לשונות אלה מדברות בשפת הנקמה, ויד אויב שילחה את הבעירה בקנין רעהו. השלטונות היו מטילים ענשים חמורים על מבעירי בעירות אלה, אולם לעתים רחוקות מאד היה עולה בידם לתפוס את מבעירי הבעירה.

רחוק רחוק מאחורי האפרים נראו היערות, אולם בין האפרים ובין היערות השתרעו שדות החיטה של האיכרים. שדות דשנים ורעננים, שופעים פרי ברכה, נועם עדנים כריח השדה אשר בירכו ה'. ריח זה הוא פירוש נאה לאמרה הרוסית „מאטושקה זֶמליה" — אמא־אדמה, שהיא מיניקה כאם בדדיה השופעים את עולליה טיפוחיה. כשהיו האיכרים סחים על „אמא־אדמה" היו עיניהם הכהות וחסרות המבע מתמלאות פתאום אהבה ורוך קורנים, כעיני תינוקות בצודם צעדי אִמם מרחוק.

היערות היו שייכים בחלקם לאצילי פולין אשר בסביבה ובחלקם לשלטון הרוסי, הם השתרעו עשרות כּרסאות לאורך ולרוחב, ואיש לא ידע בעצם היכן הם מתקרבים ובאים אל סופם. האצילים, שהיו יוש־בים ספונים בבתיהם היכלותיהם בוארשה, היו נוהגים בזבוז ביערותיהם, וחלקה אחר חלקה נידונו לחטיבה ולכריתה. כנגד זה מעולה היה מצבם של יערות הממשלה: ההנהלה נהגה בהם בעין יפה. רק בשנות השמונים התחילו השלטונות לפקח גם על יערות האצילים, ואסרה עליהם לכרות ולברא אותם בלי רחם. אולם עד אותם הימים היתה מתירה להם לעשות ביערותיהם כאדם העושה בתוך שלו — והללו הש־תמשו ברשות זו ככל אשר השיגה ידם הבזבזנית. בלי רחמים היו מגדעים ומפילים את האילנות ואף על הצעירים והיונקים שביניהם לא חסה עינם. את האילנות הקשישים היו מגדעים לעשות מהם קורות ואת הצעירים היו חוטבים חטיבות קטנות לשאר צרכים. וכמה וכמה שמות נתיחדו לסוגי החטיבות השונות: „מוטות" ו„מַטות", „כלונסאות", „אדנים" ו„קרשים", „סְוארים" וכיוצא באלה. את הקורות הע־בות ביותר קושרים היו לרפסודות, ועליהן היו שמים את הקטנים שבעצים. ודומים היו האילנות הצעירים. הפזורים לכל רוחב היער, כעדת צפרים זו, שסערת קור הטילה אותם פגרים מתים לפני בוא עתם.

חיבה יתירה היתה נודעת ליער מיהודים ונוצרים כאחד, הוא היה ידידם הנאמן ביותר. הוא שהיה מעניק להם חינם בשפע פירות ונטיעות, כל מיני גרגרים, פטריות וכמהין, תפוחי־בר (נוהגים היינו להניח את אלה על ערימת קש וממתינים להם עד שהתחילו מרקיבים ואז היינו בולעים אותם מתוך הנאה רבה), אגסי־בר, אגוזים ממינים שונים וכיוצא באלה. בכל עשב זרע למינהו ועץ עושה פרי היתה ידם של בני ישראל כידם של הנכרים. לא כן בנוגע לחי: ברשות זו היתה ידם של הנכרים על העליונה, רק הנוצרים היו עוסקים בציד ארנבות, נמיות, חרפנים; לפרקים היו צדים אפילו דוב. לא היתה ידם של בני ישראל בחיות יער, אולם קונים היו ברצון מידי האיכרים את עורות החיות. כנגד זה הפיקו היהודים תועלת מן היער, שלנוצרים לא היה חלק בה כלל: ענפי ערבה ל„הושענות" וסכך לסוכות.

אולם לא מכאן בלבד נודעת היתה חיבתם של

ישראל אל היער: פרנסתם של בני סביסלוביץ׳ היתה על היער, על סחר העצים כלכלתם ולחם חוקם. עמד חורף נאה בעולם, רבו שלגיו ועצם קרחו, ורבו הרפ־סודות שנקשרו ונשלחו למרחקים עם הפשרת השל־גים — והיו אור וחום ומחיה לבני העיירה. ואם חורף פושר בעולם, שלגיו מועטים וקרחו קל ולא הספיקה השעה להסיע את האילנות הגדועים אל חופי הנהר — וגברו הרעב והמחסור בבתי העיירה. היערות יערות קדומים, עבותים ומסובכים, יערות בתולה, כמעט מ„ששת ימי בראשית״. אדוני היער לא השגיחו עליהם יפה ורבה היתה בהם העזובה. יש ורוח סערה איומה תתחולל ביער, תצא במחול עועים, תרקיד אילנות ותערים ערימות ערימות של בדים שבורים ושרשים הפוכים על פניהם. בימות החורף, עת שכבה עמוקה של שלג תכסה את האדמה וכפור עז מקפיא אותו, אז אפשר היה להסיע את הקורות על גבי עגלות־החורף אל חוכי הנחל. ואילו בקיץ היה מן ההכרח לסלול נתיבות ביערות ולהטעין ולהוביל את הקורות על גבי אופנים. לפי מחירי העצים שבימים ההם, אי אפשר היה לעמוד בהוצאות המרובות, שהיו כרוכות בהובלה זו.

לפי מצבה הנאה של סביסלוביץ׳ — עיירה שו־כנת על רמה ומוצנעת בין נהרות — היתה זו יכולה להיות עיירה מתוקנת. רחובותיה לא נתעקמו ולא נתעקלו כרחובות שאר העיירות. בעשרת רחובותיה המאונכים, שנהרו עם שטף הנהר, ובששת המאוזנים דומה היתה לדף האישקוקי, ובני עיירתנו היו אומרים: שטוחה היא כ„דף האטריות״. רק רחוב אחד, הוא רחוב הברזינה, זכה ונתעלה לשם פרטי קבוע, ואילו כל השאר נקראו בפי יושבי העיירה על שם תוש־ביהם המכובדים ומפורסמים ביותר. אולם מכיון שהפרסום וטעמו לא היו קבועים ביותר שוב ניתנה רשות לקרוא לרחובות שמות רבים. אותו רחוב גופו נקרא בפי האחד על שם „פיסה עושה־הנרות״ ובפי השני על שמו של „יוסף השוחט״, ובפי השלישי אף בשם „סטיפן חרנאי״. כל אחד היה נותן שם וסימן לרחוב לפי טעמו ורצונו. ולאמיתו של דבר, לא היה צורך בהם בשמות הרחובות כלל וכלל: הכל ידעו את שמו ומקום מגוריו של כל אחד מבני העיירה, אף אם לא ניתנו שמות לרחובות.

אחד משש הרחובות הארוכים היה הרחוב הראשי, צומת הגידים של העיירה כולה. הרחוב רחב היה, רחב מאד. ראשיתו נעוצה היתה בשפת הסביסלה, טיפס ועלה עד מגרש השוק עם באר המים אשר בתוכו ומשם נתכלג ונחצה כלפי דרום וכלפי צפון. אין אדם נכנס אל העיירה ואין הוא יוצא ממנה אלא אם כן נכנס אל רחוב זה תחילה. הוא שקשר את עיירתנו עם כל העולם כולו. ואם ישאלני השואל: למה היינו צריכים לרחוב רחב־ידים כזה, למותרות כאלה? — לא אדע להשיב כהלכה, ולא אני בלבד אלא אף אחד מבני העיירה לא היה יכול לתת טעם לכך. לשבחם של בני סביסלוביץ׳ צריך לאמור, שבני העיירה הצנועה המסתפקת במועט לא נשתמשו מעולם בכל רחבו של הרחוב, אלא הסתפקו בשני שבילים סלולים לצדי הרחוב. ואילו אמצעיתו הרחבה מכוסה היתה בימות הקיץ כרי דשא שגדלו פרע ובורות ביצה עמוקים, שבימות הגשמים היו טובעים בהם עד הברכים. בימות החול היו הילדים משתעשעים ומשח־קים על כרי הדשא, אולם בשבתות היו התושבים עצמם משתטחים אחרי סעודת צהרים, פניהם כבושים בקרקע וגביהם כלפי החמה, ומתענגים על חומו של קיץ וירק דשאו. וביצות הרחוב חביבות היו ביותר על חזירי שכנינו הנוצרים אשר ברחובות הצדדיים. לעתים קרובות היו גם בהמותיהם של ישראל מתכנסות בביצות הללו להנאתן הרבה. מה נאות היו ביצות אלה להן! מגלגלות היו את גופותיהן הכבדות בתוך טיט היון ומתחככות להנאתן. תכופות היו סרוחות מחנות מחנות בתוך הביצות ושוב היו תופסות את כל הרחוב כולו ולא נתנו לעגלה לעבור בו.

ברחוב הרחב גרו עשירי העיירה ונכבדיה, רובם בבתיהם הם. ורק מיעוטם ישבו בבתי זרים שכורים. משפחה שהיתה גרה בשכנות אצל בעל־בית לא היתה נחשבת עם המשפחות המכובדות והעשירות ביותר. ברחוב זה שכנו לשכותיהם של שלטונות המקום, כאן גרו ה„סטאנוֹבוֹי״ (שר העיר והסביבה), ראש הפוסטה, החובש, הרופא הממשלתי, מזכיר ה„וֹלוֹסט׳״ (יחידה אדמיניסטרטיבית קטנה ברוסיה), מורה בית־הספר של העיר והכהונה — שהיינו מונים אותה בחושבנו הנכון עם משפחת השלטונות — שני כמרים ושמש ראשי של בית־יראתם. כל אלה היו שליחיה ובאי־כוחה של הממשלה הרשמית.

ה„סטאנוֹבוֹי״ היה מעין מלך בזעיר־אנפין ועל פיו ישק כל דבר. כל תושבי העיר כולה, הן יהודים והן נוצרים, פחדו ורעדו במעמדו. הגדולים היו קמים

לפניו בעברו ברחוב, והקטנים המשחקים ברחוב כיון שראוהו מתקרב והולך מיד מיהרו לברוח על נפשם. אך נשמעה הקריאה יוצאת ואומרת: „הישמרו לכם, הנה הסטאנובוי הולך ובא" — מיד היתה החבילה מתפרדת. נושאים את רגליהם הקלות ובורחים. ולא היו מתכנסים שוב אלא אם כן נעלם השליט מעי־ניהם. כמעט לעולם לא היה יוצא יחידי לרחוב. תמיד היה מוקף בני־לויה. ובני־לויתו: המזכיר אשר לו, סרג'נט ושני שוטרים. משטרו היה קשה וחמור. בלשכתו הפרטית או בחדר המשרד לא העיז איש לשבת על כסא אלא אם כן נתבקש בפירוש מאתו לשבת. לעתים רחוקות, רחוקות מאד, היתה בקשה זו מתמלטת מפתחי פיו. כמעט לכל אדם היה אומר „אתה", חוץ ליחידים מועטים. ונפלא הדבר: סוד ידוע לרבים היה, כי שר זה היה להוט ביותר אחרי שוחד, ואפשר היה לרכוש את לבו בשכר שטר בן המישה, אולם לא היה מזלזל אף בקטנות מאלה. ואף על פי כן לא פגע זה כנראה במשחקו למלא הפקיד של פקיד מחמיר, בעל לב קשה, ששום דבר לא יעביר אותו על דעת שולחיו, להשגיח על הסדר והדין שלא יקופחו ח"ו במשהו.

הבנינים הגדולים ביותר של העיירה היו: „בית־הכנסת", ששימש אותה שעה גם בית־המדרש, שכן רק לימים בנו את בית־הכנסת שהיה מיוחד לתפילה בלבד; שני בתי־יראה פראבוסלביים הבנויים בסגנון ביצנץ; בית־יראה קתולי בסגנון הגוטי, רעוע למחצה, תשוש מזקנה ונוטה לנפול. הממשלה לא היתה מתירה לקתולים שבנפות אלה לבנות בתי־יראה חדשים או לתקן את בדק הבית ההרוס. ואף כומר קתולי לא היה לה לעדה הקתולית שבסביסלוביץ'. אפשר שלפנים היה בה כומר. כמו מתוך חלום זוכר אני בבית ממול בית־יראתם, ורואה אני דמות כומר עוטה לבן, בגדי „כהונה", פוסע ויוצא מדלתו. נעולות היו דלתות בית־היראה כמעט תמיד, ורק לעתים רחוקות היו נפתחות: בסור לעיירה הכומר הקתולי מבוברויסק, שהיה נוסע באיפרכיא שלו. ברחוב זה עמדו גם שני בניני הממשלה — בית־המשטרה ובית־הספר העממי. כל הבתים האלה היו בתי־עץ, וקירותיהם — קורות־עץ עבות, שטוחות ומאוזנות. ורק בתי־היראה הפראבו־סלביים וזה של הקתולים יצאו מכלל זה: כאן עמדו קרשים זקופים, סמוכים זה לזה.

בקצה הרחוב הדרומי, יוצא ירכו של הרחוב הרחב, התרוממה „גבעת ההיכל" ובראשה עמד הבנין היחידי האמיתי של העיירה, בנין נהדר, בנוי אבני־גזית, בעל חמש קומות. אמנם בעצם רק שתי הקומות התחתונות היו אבן ואילו שלוש הקומות העליונות בנויות היו עץ ומראה של שש זויות להן. מן הקומות העליונות נזדקרו ארבע כנפים ענקיות, הרוסות וללא כל תנועה. שכן הבנין הזה היה בתחילתו בית טחנת־רוח, שנבנה בשעתו ע"י נסיך מטורף למחצה. סחים היו שהטחנה לפנים היתה טחנה כהלכה: מכניסה דגן ומוציאה קמח. אולם אני איני זוכר אותה אלא בחור־בנה. בראש הגבעה, סמוך לבית הטחנה, עמדו עוד בית, ריק, שבשעתו שימש מעון למנהל הטחנה, ואורוות שנתרוקנו מסוסיהן.

השומרים הנאמנים היחידים לבנין זה היו ארבעה עצי־לבנה עתיקים שעמדו לרגל הגבעה, ובצלם חנו ספסלי־עץ אחדים. בשבתות אחר הצהרים נוהגים היינו לטייל שם ולעלות על הגבעה. נהדר היה המראה שנתגלה לעינינו. שני נהרות משני עבריה של העיירה שוטפים ברוח אחת, והנה האחד מחוה קידה נאה ומשתפך אל ערוץ השני; מעבר לנהרות ישתרעו האפרים הירוקים השקטים ומאחורי האפרים היערות העבותים והאכלים, המשתרעים הרחק הרחק ונעלמים במרחקים. בלילות שדים ושעירים ירקדו. היו גם שסיפרו שראו בעיניהם ממש איך נדלקים שם בחשכת הלילה, עת העיירה כולה תפוסה בזרועות התנומה, אורות פתאום בטחנה. הכנפים הכבירות מתחילות להסתובב ואבני הטחנה טוחנות, טוחנות... לימים נודע לי שבעיירה שלנו נמצאים בחורים ובחורות עזי־לב, שלא נבהלו מפני אותם הסיפורים על השעירים ועל השדים והיו יוצאים בשעות הערב המאוחרות ועולים אל הגבעה ומבלים שעות רבות בטוב ובנעימים, שם בתוך החורבה, על ספסלי־העץ בינות לעצי־הלבנה, עמוקי השרשים ורבי הפארות.

היהודים גרו במחצית העיר העלית, סמוך לטחנה ההרוסה, והנוצרים במחציתה התחתית, בכיוון הדרך המוליכה אל מינסק. אולם התחומים נתערבו זה בזה: רבים מנכבדי הנוצרים גרו בשכונה היהודית והרבה משפחות יהודיות גרו בשכונה הנוצרית.

בדרך כלל נאים היו בתי ישראל מבתי הנוצרים. כנגד זה עיטרו עצי־פרי ושאר אילנות את בתי הנוצרים. נודה על האמת: חיבתנו אל הטבע לא עלתה על פי הרוב למעלה מנטיעת גני־ירק, ואף

עבודה זו נתיחדה לנשים בלבד. במה דברים אמורים, כשגינת־ירק זו לא היתה מפרנסת אלא את בעליה בירקות. אולם אם היה בידה להוציא ירקות גם לשוק והיתר לעסק היו מטפלים בה גם הגברים.

כנראה מועטים היו בה בעיירתנו הולכי־בטל, שכן איני זכור אף באדם אחד, שלא עבד עבודה קשה. האיכרים היו עובדים בימות החמה בשדותיהם ובימות החורף ביערות. בין מאה וחמישים משפחות נוצריות שבעיירתנו אפשר שהיו בה כתריסר משפחות עניות, היינו, שלא היתה להם אחוזת קרקע כלשהי. אולם גם היהודים עבדו קשה. ביחוד נצטיינו שתי משפחות מישראל בהתמדתן ובשקידתן ובחסכנותן, הלא הן: ה„פולישוקים" וה„קנרקים".

הראשונים היו ראשי הקושרים את הרפסודות. היה להם כמעט מונופולין על עבודה זו, והיתה עוברת בירושה מדור לדור, וגם נחשבו מומחים ראשונים למלאכה זו. בימות החורף היו רוכלים ומחזרים עם מרכולתם על הכפרים. מטעינים היו חבילות ענקיות על גבם ויוצאים אל הכפרים ואף סופות שלגים לא היו מעכבות בידיהם. אף על פי שמשפחה זו נסתעפה לכמה ענפים ובני־ענפים, מאוחדה ומכונסה היתה כלפי חוץ וכולם נתרכזו מסביב לראש המשפחה, כשבט ערבי זה מסביב לשייך שלו. הקשישים שבהם היו מושלים בכיפה והצעירים נשמ־עים להם. מפורסמים היו בני פולישוק על שום גבו־רתם הרבה; העבודה והעמל תחת כיפת השמים אף בימי סערה וכפור הטילו בהם חוסן וגבורה, קומתם נאה וחסונה ושריריהם כשרשי אילנות עתיקים. הם חיו חיי פשטות, חיי מחסור כאיכרים, והיו חוסכים ומצרפים פרוטה לפרוטה. זכורני באברך אחד ממש־פחתם, אהרן־יואל שמו, שנשא אשה ובנה את ביתו סמוך לחג הפסח ובא אל חנות אחותי הבכירה לקנות קמח לפסח. לפי החשבון הממוצע די היה לשמונה פונט לנפש לכל ימות החג; בעלי־הבתים הרכים והענוגים לא היו מחשבים אלא ארבעה פונט לנפש, ואברך זה, שהיה זקוק למצות רק בשביל שתי נפשות, עמד וביקש שימכרו לו שק של קמח. הלקוחות האחרים שנזדמנו אותה שעה לחנות אחותי פרצו בצחוק בשמעם על רצונו לקנות חמישה פוד קמח בשביל שני אנשים, נתבייש האברך ואמר בתמימות: „כלום יש בה באכילת סולת כדי שביעה?" ואמנם חזקה עליהם על בני פולישוק, שמימיהם לא אכלו די שביעה מקמח סולת, שכן קמח חיטים נראה עליהם כמותרות. אף חלת השבת שהיו מעלים על שולחנם לא היתה מקמח חיטים אלא מקמח דגן, ורק בימי מועד חשובים ביותר היתה מפארת חלת סולת את שולחנם.

משפחת הקנרקים מוחזקת היתה במכירת בשר לבני העיירה. ואף שגם הם מפורסמים היו על שום קמצנותם וחסכנותם ועל צירופם פרוטה לפרוטה, העלו את חייהם לידי רמה גבוהה ביותר ומדי שבת בשבתו היו אוכלים חלת סולת. למעלה מכך לא התרוממו דמיונם של אלה לעולם.

שמות אלה שנתפרסמו בהם שתי המשפחות לא היו אלא שמות־לואי בלבד. הפולישוקים נקראו על שום עסקיהם ביערות (פוליסיה — יערות) והקנרקים (צפור) על שום קומתם הדלה.

והריני מגיע ובא אל המקום האחרון של עיירתנו — אל בית־העלמין. בית־הקברות לישראל השתרע שני קילומטרים מאחורי שדותיהם של האיכרים, בדרך העולה למינסק. בית־הקברות של הנוצרים היה סמוך יותר אל העיירה, ומקומו בעבר השני של העיירה, בדרך המוליכה לבוברויסק. אנו הילדים אסורים היינו לבקר בבית־הקברות כל ימות השנה, חוץ מיום ט׳ באב, יום חורבנם של שני הבתים. לנו לקטנים היה יום זה יום חג לכל דבר. קטני הקטנים שבנו לא היו מצווים על צום ביום זה, וכל יציאה מן העיר הנאה ושמחה כרוכות היו בה. מתרו־צצים היינו בבית־העלמין חלוצי נעל ורק פוזמ־קאותינו על רגלינו; חרבות־עץ קטנות, מצוירות צבעים שונים, חגורות על מתנינו, מעשה גיבורי מלחמה קדמונים. וכמה היתה נאה הליכתנו זו בחבורה אל בית־העלמין וחזירתנו משם וחניה זו שאנו חונים על כרי הדשא, וריצתנו זו אל היער לבקש וללקוט אגוזים, שהיו בשלים שעה זו למחצה, או קוטפים היינו תפוחי מרה, שאמנם לא העזנו לאכול מהם, אולם סוחטים היינו את מיצם — זה, מיץ שחור כדיו, ונאה היה כדיו לכל דבר, כדיו זו הנמכרת בחנות. ועל כולם הגרגרים: אוכמניות, אסנאות, דומדמניות ושאר מיני גרגרים, שאמנם רבים מהם היו אסורים עלינו באכילה, אולם מותרים היינו לקטפם, לשחק בהם ולפזרם, וגדולה היתה שמחתנו עליהם.

בשאר ימות השנה מותרים היינו לראות איך נושאים מת יהודי בקול בכי ויללה אל בית־הקברות, אולם אסורים היינו בהלוית המת עד בית־העלמין. כנגד זה מקורבים היינו קירבה יתירה אל בית־הקברות

הנוצרי. הוא נמצא סמוך לעיר מעבר מזה ליער, ותכו־פות היינו מבלים בו שעות נעימות שלאחרי הצהרים. בימות החמה, לפני תפילת מנחה, מטפסים היינו אל הגדר של בית־הקברות ומספרים זה לזה מעשיות נאות, ולא היינו מרגישים כל פחד לא מפני המצבות ולא מפני הצלבים. ודאי השפיעו עלינו המושגים שנטעו בלבותינו בילדותנו על מהות הנשמה וחיי עולם הבא. בעולמנו הקטן היתה זו מן המפורסמות שאינן צריכות ראיה, כי נשמה יש רק ליהודים בלבד, ואילו שאינם בני־ברית יש להם רק רוח. אלמלי נשאלתי היום: מה בין נשמה לבין רוח, הייתי מתקשה ודאי להשיב תשובה כהלכה. אולם כשהייתי קטן ברור היה לי: שרק הנשמה יש לה חלק בעולם הבא ואילו הרוח אין לו חלק. ואם נשמה אין להם לאלה, פחד מנין?

שתי הדרכים שהובילו מצד אחד למינסק ומעבר השני לבוברויסק נטועות היו לכל מלוא העין ארבע שורות של עצי־לבנה. שתי שדרות משני צדי הדרך היו משמשות לעוברי דרכים ברגל, והשדרה האמצעית לקרונות ועגלות. תחילת נטיעתן של שדרות אלה מימות יקאטרינה הגדולה — היא היא דרך הצבא הגדולה, דרך־המלך.

הדרך לבוברויסק עברה את הגשר המקומר ועומד על הסביסלה. אמנם לא היו מימיה של זו רחבים, אבל מפני חשש שטפונות המצויים באביב ובסתיו בנו גשר שארכו מרובה על רחבו של היאור. אל הכפרים אשר מעבר השני של הברזינה היו עוברים במעברה, שהיתה חכורה בידי עקיבא דוד דבורצר מאת ה„פריץ". והיה נקרא דבורצר על שום הישוב הקטן דבורץ אשר מעבר השני לברזינה; ובישוב שני בתים, האחד דרה בו משפחת עקיבא דוד והשני היא הסוכה, שהתגורר בה האיכר, זה המושך את חבל המעברה ומעבירה מחוף אל חוף. עקיבא דוד היה יהודי ענק, ואף בניו כמותו. משני בניו היה האחד מפורסם ביותר על שום גבהו והשני על שום כוחו הרב. בעיירה היו נוהגים בהם זלזול על שום גסותם היתירה. קומת ענקים זו וגבורת גיבורים זו מנין להם לבני ישראל? אין זה אלא כי מן ה„גויים" באו להם, הדרכים דרכי עשיו הן, ולא נאה ולא יאה לבני ישראל כך. אך במקום שאתה מוצא את גנותם של אלה בין היהודים אתה מוצא את שבחם בין הנוצרים: בני הכפרים אשר מסביב היו משתוממים ומתפלאים על קומתם של אלה ועל גבורתם, ומעולם לא נתחצפו בפניהם בעסקי המעברה. הללו ידעו יפה: פגיעת ידו של עקיבא דוד או של אחד מבניו אין לה תקנה.

כפי השמור בזכרוני היו דרים היהודים והנוצ־רים בשלוה וברעות אלה עם אלה. עד מותו של אלכסנדר השני מלך רוסיה לא ידענו כמעט שיש לו ליהודי לפחד מפני „הגוי". אמנם שרויים היינו בשני עולמות נפרדים זה מזה, אולם מעולם לא עלה על דעתנו, שעולמם הם בטוח ואיתן ועולמנו רעוע ומת־מוטט. גדולה מזו: ראינו את עולמנו אנו והנה הוא עדין יותר, נאה יותר ואציל יותר. מובן מאליו, שידענו יפה, ואף קטני הקטנים שבנו, שבגזירת אלהים שרויים אנו בגלות, אולם כל זה לא פגע בחיי יום־יום שלנו: גלות לחוד וחיים אלה לחוד. יבוא יום ומשיח צדקנו יגלה ויופיע על חמורו הלבן ויגאלנו מן הגלות. אולם גם עתה אין אנו נופלים, חס וחלילה, מן „הגויים" אשר מסביבנו. בנים אנו למדינה אחת, וקיסר אחד מושל עלינו, והוא יושב על כסא רם ונישא ועינו פקוחה על כולנו לטובה, בלי הבדל. אמת הוא, שמפחדים אנו מפני ראש השוטרים ואימתו של ה„סטאנובוי" עלינו — אבל כלום גם „הגויים" אין אימתם של אלה עליהם?

הרב של עיירתנו רגיל היה לאמור בשעה שהיה מדבר על רוסיה ועל מלכה: „המדינה שלנו", „הקיסר שלנו". וכראיה על כך, שהקיסר רודף צדק ואינו מפלה בין „גוי" ליהודי, היו מספרים עליו, שהוא לובש מתחת לבגדי מלכותו „טלית קטן", רק שתי ציציות כשרות מלאחריה ואילו אלה שלפניה פסולות הן, בכשרות הוא מושל על בני ישראל ובפסולות על „הגויים".

(„מזכרונות חיי", ספר א',
ת"א תרצ"ה, עמ' 21—33)

אהרן גאָרעליק

דאָס שטעטל סטאַרע דאָראָגי — 1927*

פון מינסק קיין סטאַרע דאָראָגי פאָרט מען דורך אָסיפּאָוויטש, און עס דויערט אַ גאַנצע נאַכט.

אין טונקעלן וואַגאָן, אויף דער האַרטער באַנק, צווישן שלאָפנדיקע, גייט אַדורך אין מיינע געדאַנקען דאָס שטעטל פון אַ מאָל, פון פאַר דער רעוואָלוציע.

די באַן איז כמעט די זעלביקע.

אַ מאָל האָט מען זי גערופן „פּאָליאַקאָווס באַן", לכתחילה איז די באַן דורכגעלייגט געוואָרן צו באַדינען די האָלץ־זעגערייַ, אָבער מיט יאָרן שפּעטער האָט מען די רעלסן פאַרצויגן אַזש ביז סלוצק. די צוויי פּאַסאַזשיר־וואַגאָנעס, צוגעטשעפּעט צו אַ לאַנגן צוג מיט געהילץ, פלעגן אָפּגיין און קומען צוויי מאָל אַ טאָג פון און צו דער סטאַציע סטאַרע דאָראָגי, וווּ מיין שוועסטער און שוואָגער וווינען.

אָט איז שוין די סטאַציע מיט די באַקאַנטע הייזער: וויינשטיינס, קאָפּילאָוויטשעס און לאַנדויס; אָט איז דער ראָג, וווּ די באַקאַליינע קראָם איז געוועזן; די שול און די שטוב, וווּ דער רב האָט געוווינט. די הייזער זענען, דוכט זיך, קלענער געוואָרן, אָבער דאָס רוישן פון דער ליעסאָפּילניע הערט זיך שטאַרקער. מענטשן שטייגן אַרונטער. מ'רעדט וועגן וואַלד, וועגן געהילץ.

איך לאָז זיך איבער דעם ניט־געטראָטענעם שניי צו מיין שוועסטערס קרעטשמע־הויז, וואָס זעט זיך פון דער סטאַציע. טיר און לאָדן זענען נאָך צוגעמאַכט. איין איינציקע בהמה, שוואַרץ־און־ווייס, שטייט לעבן שטאַל און קוקט מיך אָן... אויפן הויף שטייט אַן אַלטער צעבראָכענער וואָגן מיט די האָלאָבליעס אין דער הויך, די רעדער פאַרשאָטן מיט שניי; אַ הערינג־פעסל פול מיט שניי — סימנים פון אַמאָליקע „גרויסע געשעפטן" אין קרעטשמע. איך דערקען די שכנישע שטיבלעך אַרום, עס פעלט בלויז דער שוסטער־שילד מיטן משונהדיקן שוך, וואָס איז געהאָנגען ביי חיים לאַטוטניק אויפן שטיבל אין מיין שוועסטערס הויף. דעם צירולניקס שילד, מיט אַ מענטש, וואָס מ'האַלט אין איין שערן, הענגט נאָך ווי אַ מאָל.

דער גאַנעק סקריפּעט אונטער מיינע פיס. איך קלאַפּ אָן, אָבער איך וואַרט ניט און טו אַן עפן די טיר, אָט ווי אַ קרעטשמע, ווי אין אַן אָפן הויז. מיין שוואָגער לייבע האַלט אין פונאַנדערבלאָזן דעם סאַמאָוואַר מיט אַ כאָליעווע פון אַ שטיוול. אַז ער דערזעט דעם „גאַסט פון אַמעריקע", ליגט שוין דער שטיוול אויפן דיל און מיט אַ התפעלותדיקן אויסגעשריי רופט ער אויפן קול: „ריווע! ריווע! דער גאַסט איז דאָ!" אַז איך קום, האָבן זיי שוין געוווּסט, מ'האָט זיי געשריבן פון מינסק.

דורך די שיטערע לאָדן־שפּאַלטן שפּאַרט זיך דער טאָג אין שטוב אַריין. מיין שוועסטער אין מולטענעם שלאָף־העמד גייט אַרונטער פון בעט און איך טראַכט אין דער רגע, ווי ענלעך זי איז צו דער מאַמען... שוועסטער און שוואָגער האָבן זיך שטאַרק געענדערט. די עלטער ליגט שוין אויף זייערע פלייצעס. לייבע שטרעקט אויס אַ האַנט, מיין שוועסטער כאַפּט זיך קושן, זי לאַכט און וויינט פאַר פרייד.

אין קרעטשמע איז פוסט. לייבע זאָגט שטיל: — עס איז שוין ניט דאָס אַמאָליקע שפּע־הויז, ווער דאַרף אַ קרעטשמע, ווער דאַרף? ס'איז דאָך אַ סאָוויעטישע סיסטעם. ער שמייכלט און גיט צו: — אויפגעגעבן די קרעטשמע. מיר האָבן אַזוי פיל וועלדער אַרום, מיט אַ זעגמיל, מיט פאַניר. אונדזער הענעך איז אַ פאַרוואַלטער און איך בין אונטער הענעכס האַנט. איך בין אַ מבין אויף וואַלד, געהילץ, טאָ ווער דאַרף האָבן אַ קרעטשמע? — און זיין פנים שמייכלט.

דער סאַמאָוואַר זידט. מיין שוועסטער פרעגט זיך נאָך אויף מיין משפחה אין אַמעריקע, דערלאַנגט צום טיש דעם היימישן שוואַרצן ברויט, מילך און פוטער, דערלאַנגט הערינג מיט קאַרטאָפל און האַלט אין איין דאַנקען גאָט, וואָס זי זעט מיך. — יינגער געוואָרן! שענער געוואָרן! — פרייט זי זיך מיט מיר. די שפּענער, דאָס האָלץ אין אויוון צעפלאַקערן זיך, עס ווערט וואַרעם און היימיש אין דער אַלטער היים.

מיין שוואָגער איילט זיך: אַ צוג מיט ברעטער

---

* א. גאָרעליק, שטורעמדיקע יאָרן, ניו־יאָרק, 1946, 334—340.

דאַרף באַלד אָפּגיין קיין מינסק. ער גייט אַוועק און זאָגט צו, צו ברענגען הענעכן שפּעטער.

מיין שוועסטער זיצט קעגנאיבער מיר. ווידער זע איך אין איר מיין מאַמען. ווען איך בין אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע איז מיין מוטער געווען אין זעלבן עלטער, וואָס מיין שוועסטער איצט. איר לשון מאַכט זי ענלעך צו דער מאַמען מיט אַלע פּיטשעוווקעס. זי רעדט מיט גאָט און האָט שטאַרק מורא, אַז „גויים וועלן זיך ניט בייטן"... אַז איך פרעג איר, וואָס ערגערט זי זיך אַזוי, ענטפערט זי: — וואָס מיינסטו, מיין ברודערל, ערגערן זיך? אַלע קינדער קאָמוניסטן און דער אַלטער מיינער שמייעט, דרייט נאָך מער פון זיי אַלעמען. ער האָט זיך אַריינגענומען אין קאָפּ, אַז מ'וועט אים אויסקלייבן אין די סאָוויעטן. אסור מיר, אויב איך וועל שטימען פאַר אַזאַ לא יוצלח. — זי לאַכט גוטמוטיק, ווי זי מיינט עס בלויז אין שפּאַס. מיין מאַמעס שמ־יכל ליגט איר אויף די ליפּן.

מיין שוואָגער האָט דערווייל פאַרשפּרייט איבערן שטעטל די נייעס וועגן דעם גאַסט פון אַמעריקע. באַלד איז געקומען מיין פּלימעניק הענעך, לויטן אויסזען אַ וואַלד־סוחר. ער וואַרפט זיך מיר אויפן האַלדז. ער פאַרזיכערט מיר, אַז ער האָט מיך גלייך דערקענט. איך אים געדענק אַלס קליין דאַר יינגל, מיט זומערשפּרינקעלעך, ווי זיין מאַמע. איצט אָטעמט פון אים די פרישע לופט פון וואַלד און פעלד, ווו ער פאַרברענגט גאַנצע טעג אַרום דעם געהילץ. ער נעמט צערונטער זיין לעדערנעם בגד און בלייבט אין אַ טאַלסטאָוועקע און הויכע שטיוול. באַלד לויפט ער ברענגען זיין ווייב און קינד, און מיין שוועסטער באַמערקט: — טייערע קינדער.

עס געדויערט ניט לאַנג און הענעך מיט זיין ווייב און קינד קומען: — די גאַנצע פאַמיליע צוזאַמען, — טוט ער אַ זאָג.

זיין ווייבל — ברונעט, שיין, אָבער דאָס דאַרפישקייט ליגט איר אויפן פּנים. זיין דריי־יאָריק קינד האָט אַ געזונטן אויסזען. ווען הענעך הייבט אָן דערציילן, וואָס זיי זענען דורכגעגאַנגען אונטער דער דייטשער און פּוילישער אָקופּאַציע, דערוויס איך זיך, אַז זיין ווייב האָט אויך געקעמפט און געהאָלפן פאַרטרייבן פון לאַנד די אַריינדרינגלער.

הענעך איז ניט נאָר אַן אָנגעשטעלטער אין דער זעגמיל, ער איז אויך דער אָנפירער פון דער פייערלעשער־קאָמאַנדע און איז אין סאָוויעט פון שטעטל. פון קאָמסאָמאָל איז ער אַריין אין דער פּאַרטיי, איז ערשט דורכגעגאַנגען די פּאַרטיי־רייניקונג.

מענטשן האַלטן אין קומען. וויינשטיין מיט דער ברייטער באָרד פרעגט מיך, צי האָב איך געזען זיינע טעכטער אין אַמעריקע. איך גיב אים אָפּ אַ גרוס פון זיי. דער רב פון שטעטל וויל וויסן, ווי גייט עס עפּעס מיט יידישקייט אין אַמעריקע. איך קען דעם רב נאָך פון יענע צייטן, ווען ער איז נאָר וואָס געקומען פון סלוצק. געווען אַ גוטער מגיד. אַ משכיל אַ ייד, איז אָנגעשטאָפּט מיט תורה, — פלעגט מען אויף אים זאָגן. ווי ער איז דאָס אַלט געוואָרן! זיין בערדל — אַ מאָל איז עס געוואַקסן אויף גאָטס באַראָט, איצט, אויף דער עלטער, איז עס אונטערגעשאָר', צוגעפּוצט. ער איז צופרידן מיט זיין קהילה, ניט צו אָרעם און אַוודאי ניט רייך. ער איז אויך צופרידן פון דער יוגנט. אמת, זיי קומען ניט אין שול דאַוונען, אָבער זיי קומען אַהין אויף לעקציעס, פאַרזאַמלונגען, און די שול קוקט אויס גאָר לעבעדיקער. ער גיט דערביי צו: — „דאָס שטערט ניט, חלילה, די יידן, צו דאַוונען אויפן אַלטן שטייגער".— ער וויל מיך פרעגן בלויז איין פראַגע — צי רבנות איז אַ גוטע סחורה אין אַמעריקע?

ווייבער קומען פרעגן אויף קרובים אין אַמעריקע, קאַנאַדע און אפילו אַרגענטינע. ביי זיי איז דאָס אַלץ איין אַמעריקע.

הענעך איז צופרידן מיט זיין פעטער פון אַמעריקע. ער פירט מיך ווייזן די זעגמיל, ער באַקענט מיך מיט די פאַרוואַלטער, מיטן פּאַרטיי־סעקרעטאַר, מען ווייזט מיר די אַרבעט־פּלענער אויף עטלעכע יאָר, ווי אַזוי צו דערגרייכן אַ גרעסערע און בעסערע פּראָדוקציע.

מ'ווייזט מיר די געוועזענע פּאַליאַקאָווס הייזער. איצט איז דאָרט אַ מעדיצינישער פּונקט פאַר די אַרבעטער פון דער זעגמיל, אַ שפּיטאָל פאַרן שטעטל און אומגעגנט, אַ זיבניאָריקע פאַלקסשול. אין דער שול איז פאַראַן אַ לענין־ווינקל. די ווענט זענען באַהאָנגען מיט דיאַגראַמען, אַ וואַנט־צייטונג, רעדאַקטיר'ט כון קינדער, פאַר קינדער, בילדער, צייכענונגען, קאַריקאַטורן פול מיט הומאָר, אין גייסט פון דער צייט.

מיר איז אויסגעקומען צו זיין אין סטאַרע דאָראָגי גראָד דעם אַכטן מערץ, צום פרויען־טאָג, וואָס ווערט

אין סאָוויעטן־פאַרבאַנד געפייערט לכבוד דער פרויען־באַפרייונג.

הענעכס פרוי האָט גערעדט וועגן דעם אין הויז אַ גאַנצן טאָג און צוגערעדט מיין שוועסטער, זי זאָל זיך אַ ביסל צופוצן לכבוד דעם יום־טוב. ריווע האָט אָפּגעשטויבט איר מאַנטל, דער שוואָגער האָט איר אויסגעבאַרגט זיינע שבתדיקע שטיוול, בייצוקומען דעם טיפן שניי אין שטעטל. זי האָט אָנגעטאָן אַ גרינע וואָלענע פאַטשיילע אויפן קאָפּ, מיטביידע עקן פאַרוואָרפן אויף הינטן, גרייט צו גיין. מיר האָט זיך געדוכט, אַז זי איז יינגער געוואָרן. זי ווערט פריילעכער, קוקט צו לייבן פון אַ זייט און זאָגט: — „און דער אַלטער נאַר האָט געמיינט, אַז די סאָ־וויעטסקע .מאַכט איז נאָר פאַר מאַנסביל". — לאַכן מיר אַלע.

אין זאַל, וווּ די פאַרזאַמלונג קומט פאָר, אויבן אָן, אין פרעזידיום, שטייט אַ פרוי אין אַ רויטן טיכל. אירע ציין זענען היפּשלעך גרויס, אונטער דער עלעקטרישער ליכט איז איר פּנים צונטער־רויט. מיט אירע קלוגע אויגן באַטראַכט זי דעם עולם. הענעך זאָגט מיר אונטער, אַז חברטע פּאַראַסיע, דאָס ווייבל אויף דער בינע, איז פריער געווען אַ פּראָסטע אַר־בעטערין. זי קומט פון מינסק און איז אין ראַיאָנעם פאַרטיי־קאָמיטעט.

פּאַראַסיען פעלן ניט קיין ווערטער און קיין ענ־טוזיאַזם. זי רעדט מיט אַ שפּראַך, גאָר אַנדערש ווי די פויערים אין מאַרק אַ מאָל, אָדער אין קרעטשמע.

די ווייסרוסישע שפּראַך קלינגט שיין, געשליפן. איך הער ווי זי דערמאָנט מיין נאָמען: „אַ קעמפער, נאָך אין די צאַרישע צייטן". דער עולם קערט אויס די קעפּ צו מיר און אַפּלאָדירט.

פּאַראַסיעס רייד האָבן געגעבן דעם טאָן דער פייערונג. האָב איך טאַקע אין מיין באַגריסונג צו די פרויען דערציילט, אַז אין די פרייע לענדער, ענג־לאַנד, אַמעריקע, פראַנקרייך און אַנדערע מוזן די פרויען נאָך אַ סך קעמפן, ביז זיי וועלן דערגרייכן די זעלבע מדרגה, ווי די סאָוויעטישע פרוי.

נאָך מיר רעדט „טאַנקאַ מאַלענקאַיאַ" — די קליינע טאַניע. זי ברענט אַ וועלט. זי וויל ניט און קען ניט פאַרשטיין די נאַרישקייט פון האַלטן די פרוי אין שקלאַפעריי. צו מיר ווענדט זי זיך, איך זאָל איבערגעבן אין אויסלאַנד, וואָס די סאָוויעטישע פרויען טראַכטן, און אַז זיי זענען שוין באמת פריי.

נאָך דער פאַרזאַמלונג רינגלען מיך אַרום יונגע חברה און פאַרשיטן מיך מיט פראַגן וועגן אַמעריקע. הענעך האָט מיך באַגלייט ביז צום הויז. שוועסטער און שוואָגער זענען ניט געשלאָפן, געוואַרט, געוואָלט נאָך אַריינכאַפּן אַ וואָרט מיט מיר.

— זאָג מיר נאָר, ברודערקע, פון וואַנען ווייסטו אַזוי גוט די ווייבערישע פּאָלאָזשעניע? — פרעגט מיך מיין שוועסטער נאַיִוו און דער שוואָגער לאַכט, ווי אַ „סאָזנאַטעלנער" (באַוווּסטזיניקער) מענטש שוין.

שמחה גאָרעליק

מיין שטעטל פּאַריטש

אַלע פּאַריטשער זענען געווען איבערצייגט, אַז אונדזער שטעטעלע איז דאָס שענסטע און בעסטע פון אַלע דערבייאיקע שטעטלעך. ס'האָט אונדז בלויז געקרענקט, וואָס פּאַריטש האָט ניט קיין באַן. דערפאַר איז אָבער דאָס שטעטעלע געלעגן ביי די ברעגעס פון דער שיינער בערעזינאַ. דער טייך איז געווען דער חוט־השדרה, דער הויפּט־נערוו פון שטעטל. איבער זיינע רויקע וואַסערן האָט מען געטריבן פליטן מיט געהילץ פון ווייסרוסלאַנד קיין אוקראַינע און צום שוואַרצן ים. דער וואַלד־האַנדל און די געהילץ־אינדוסטריע זענען געווען די וויכטיקסטע צווייגן אין דער פּאַריטשער ווירטשאַפט. שיפן זענען געקומען און אָפּגעגאַנגען פון פּאַריטש, געבראַכט און אַוועקגעפירט מענטשן און סחורות קיין באָברויסק, בערעזין און באָריסאָוו, — ארויף מיטן וואַסער; קיין רעטשיצע, לאָיעוו — אַראָפּ מיטן וואַסער. דער „אַראָפּ" האָט אונדז פאַרבונדן מיט אוקראַינע, ביז סאַמע אָדעס. אונדזערע פּאַראַכאָדן (שיפן) זענען געגאַנגען ביז לאָיעוו, דאָרטן פלעגט מען זיך איבערזעצן אויף די גרויסע דניעפּער־שיפן. דאָס אָנקומען און אַוועק פון „פּאַראַכאָד" איז געווען אַ געשעעניש אין לעבן פון שטעטל. אין מיטן דער נאַכט, אַז מ'פלעגט דערהערן, פאַר מיילן ווייט, דעם מעכטיקן אָטעמען פון „פּאַראַכאָד", פלעגט מען אויפשטיין אים באַגעגענען. וויפל שיינקייט האָט דער טייך אַריינגעבראַכט אין אונדזער לעבן. ווער פון אונדז האָט זיך ניט געבאָדן אין דער בערעזינאַ?! די מאַנסבילן, די גאַלאַנטנע „קאַוואַליערן" — אויף דעם נאָענטן ברעג און די אָרעמע ווייבער — אויף דעם ווייטן הויפישן ברעג. ווער פון אונדז האָט זיך ניט געשפּילט אויף זיינע וואַסער־שפּיגלען; ווער האָט ניט געקוקט פאַרבענקט צום אויסבויג, ווו דער טייך האָט זיך פאַרלוירן צווישן דעמבן־וואַלד און די גרינע לאָנקעס.

די געשיכטע פון פּאַריטש טיילט מען אין צוויי עפּאָכעס: פאַר און נאָך דער שריפה. דאָס שטעטל האָט אָפּגעברענט אין 1891. דאָס פייער האָט אויפגעפלאַמט פרייטיק נאָך ליכט־בענטשן, ווען מ'האָט אין די שולן מקבל־שבת געווען. אייניקע דערציילן, אַז דאָס פייער האָט זיך אָנגעהויבן פון אַ שבת־ליכט, וואָס איז אומגעפאַלן אין אַ הויז און האָט אָנגעצונדן דעם טישטעך; אַנדערע, ווידער, ווילן, אַז ס'איז געווען אַן אַרבעט פון אַן אונטערצינדער. אין משך פון עטלעכע שעה איז דאָס שטעטל אָפּגעווישט געוואָרן. עס זענען נאָר געבליבן עטלעכע אָפּגעזונדערטע הייזלעך, צום פעלד צו. לאַנג האָט פּאַריטש געדענקט דעם „רויטן האָן". אָבער, ווי דער שטייגער, האָט דאָס שטעטל זיך צוריק אויפגעבויט, שענער און בעסער ווי פריער און איז דערפאַר באַרייכערט געוואָרן מיט אַ נייער אינסטיטוציע — „די פרייוויליקע פייערלעשער־געזעלשאַפט". פּאַריטשער יונגע־לייט און מיטליעריקע מאַנסבילן האָט מען פון דאַן אָן שוין געטיילט אין נייע קאַטעגאָריעס — „קריכערס" און „פּאַמפּערס", אַנשטאָט כוהנים, לוויים און ישראלים. די „קריכערס" אין די מעשענע היטלען זענען געוואָרן די שטאָט־העלדן. יינגלעך, וואָס האָבן געהאַט „קריכערס" אין דער משפחה האָבן זיך געגרויסט דערמיט. די רעפּעטיציעס און פּאַראַדן פון די פייערלעשער, מיט מוזיק און צערעמאָניע, זענען געוואָרן ציווילע יום־טובים, אָנערקענט אפילו פון די מלמדים, וואָס פלעגן אין יענע טעג פונאַנדערלאָזן די חדרים. אין דעם דעפּאָ פון די פייערלעשער פלעגן מיר פון צייט צו צייט אויפפירן אַמאַטאָרן־פאָרשטעלונגען אין רוסיש און יידיש. אַן אויסערגעוויינלעכער יום־טוב פלעגט יענער טאָג זיין פאַר דער יוגנט פון שטעטל. זומער פלעגט מען צו דער געלעגנהייט אויספוצן דעם דעפּאָ־הויף מיט ביימער און יאַפּאַנעזישע לאַמטערנעס.

פּאַריטש האָט געהאַט 5 שולן, 4 חסידישע און איינע אַ מתנגדישע. „אמתע חסידים" אין פּאַריטש זענען אָבער געווען די מתנגדים. אין דער גרויסער חסידישער שול האָט מען מורא געהאַט פאַר צוקווינטן — פאַר נייע שטראָמען. דאָרטן איז אַלץ געווען „ניט", ווייל „יאָ" קאָסט געלט. און דאָרט האָבן געדאַוונט די גרעסטע גבירים פון שטעטל, צווישן זיי גרשון כהן.

אַ וואָרעמע, פאָלקסטימלעכע אַטמאָספער האָט

געהערשט אין דער מתנגדישער שול. מגידים און חזנים פלעגן דאָ אויפגענומען ווערן מיט ליבע און יראת־הכבוד. אין דער חסידישער שול פלעגט מען זיך היטן פון אַזעלכע אַנשיקענישן. דער חזן אין דער חסידישער שול אברהמל כהן, וועלכן מ׳האָט גערופן „אברהמל דער שמש״, איז געווען שיין, קלוג, אַנטוויקלט און האָט פאַרמאָגט אַן אָנגענעמע באַ־ריטאָן־שטימע. געווען אַ ווירטואָז אין זיין פאַך. דער חזן אין דער מתנגדישער שול שאול דער סופר (בוימעל) האָט אַרויסגעבראַכט אין זיין דאַוונען קינסטלערישן אויסדרוק און התמדה. זיין זון, יעקב בוימעל, איז שפּעטער באַרימט געוואָרן אַלס חזן אין ניו־יאָרק. אין דער היים פלעגן מיר ליב האָבן אַרויסצורעדן דאָס וואָרט בוימעל עכט מוזיקאַליש — ב־מאָל. איך געדענק, אַז חזן יעקב בוימעל האָט געגעבן אַ קאָנצערט אין פּאַריטש, ער האָט דעמאָלט שטודירט מוזיק אין אויסלאַנד און איז געקומען קיין פּאַריטש אויף אַ באַזוך.

דער חסידישער רב אין פּאַריטש חיים שניאור־סאָן האָט געצויגן זיין יחוס פון דער באַרימטער שניאורסאָן־דינאַסטיע. זיין האַלטונג איז געווען עפּעס אַ געמיט פון אַנשטעל און נאַטירלעכער ווערדע.

דער מתנגדישער רב, רב חנוך הענדעל, איז געווען אַן איש צדיק ותמים, אַ פּערזענלעכקייט, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט עניוות און חכמה. ער איז געשטאָרבן מיט אַ טראַגישן טויט. ס׳איז אים פּלוצעם ניט גוט געוואָרן אַן ערב־שבת אין מרחץ און איז געפאַלן אין חלשות. אַ יונגער־מאַן, וואָס האָט אים געוואָלט אָפּמינטערן, האָט פון גרויס צע־מישטקייט און אויפרעגונג באַגאָסן אים מיט אַ שעפל זודיק וואַסער. אין עטלעכע טעג אַרום, נאָך שווערע יסורים, איז דער אָפּגעבריטער הענדעל געשטאָרבן. פאַרן טויט האָט ער געשיקט רופן דעם בחור, וואָס האָט אים אָפּגעבריט. האָט אים געטרייסט און גע־בעטן ביי אים מחילה פאַרן עגמת־נפש און שם רע, וואָס דער בחור האָט צוליב דעם פאַל געהאַט אויס־צושטיין. רב הענדעל האָט אים געבענטשט, אַז ער זאָל דערפאַר באַפרייט ווערן פון פּריזיוו. מען דער־ציילט, אַז רב הענדעלס ווונטש איז מקויים געוואָרן.

ווי יעדער שטעטל, האָט אויך פּאַריטש געהאַט זיין הויפּט־אַפּיקורס. דאָס איז געווען מענדל הללס (הלל דעם משגיחס). פון מינסק, ווו ער האָט גע־לערנט שוין נאָך זיין פּריזיוו, האָט מענדל געבראַכט אין שטעטל אי די השכלה, אי דעם אומרו פון נאַ־ציאָנאַלע חלומות, וואָס האָט שפּעטער געגעבן דעם אָנהייב דער ציוניסטישער באַוועגונג. זיין השפּעה אויף דער פּאַריטשער יוגנט און אויף דעם גייסטיקן לעבן פון פּאַריטש בכלל, איז געווען אומגעהייער גרויס. מענדל איז געווען שאַרפזיניק, אינטעליגענט און געהאַט אַ גוואַלדיקן חוש פאַר הומאָר. זיינע נאָענטע חברים און תלמידים זענען געווען נחמן און משה גאָרעליק. נחמן האָט שפּעטער אָרגאַניזירט די פּוע״צ־אָרגאַניזאַציע אין פּאַריטש. ער איז געווען אַ שטאָלצער ייד, אַ באַגאַבטער, טעמפּעראַמענטפולער רעדנער. משה גאָרעליק האָט געהאַט ליטעראַרישע אַמביציעס. זיין ערשטער אַרויסטריט אין דער העברעישער ליטעראַ־טור איז געווען די דערציילונג „אחרי השריפה״, וואָס האָט געווונען דעם „הצופה״־קאָנקורס און איז פאַר־עפנטלעכט געוואָרן אין דעם באַנד „קאָנקורס־דער־ציילונגען״. דעם ערשטן פּריז פון קאָנקורס האָט דאַן געווונען י. ד. בערקאָוויטש פאַר זיין דערציילונג „מאָשקעלע חזיר״.

ביידע חברים, נחמן און משה, זענען געשטאָרבן פון שווינדזוכט זייער יונג, אין עלטער פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר.

אויך זשאַמע מייזעלס, דער פּאַריטשער סקולפּ־טאָר און מאָלער, איז געשטאָרבן אין פּאַריז פון האַלדז־שווינדזוכט אין עלטער פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר. זיינע אַן אַרבעט, אַ גרופּע פיגורן אונטער דעם נאָמען „גאָגאָל־טיפּן״, האָט געווונען אַ פּריז אויף אַ קונסט־אויסשטעלונג אין מינסק.

אַ בכבודיקן אָרט אין דער פּאַריטשער געזעל־שאַפט האָט פאַרנומען לייבל שקלאָבסקי, לייבע דער שטומער. זיינע 13 קינדער זענען געווען דער שפּיגל פון דער פּאַריטשער אַסימילאַטאָרישער אינטעליגענץ. הירש בער, דער עלטסטער זון, האָט געלעבט אין שווייצאַריע, געווען לעגינס אַ מקורב און האָט באַלד נאָך דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע געשפּילט אַ וויכטיקע ראָל אין רוסלאַנד.

זיין ברודער לייוויק איז געווען אַ באַוווסטער באָלשעוויסטישער טוער אין קיעווער און יעקאַטערי־נאָסלאַווער ראַיאָן. שלמה, דער ייִנגסטער, איז דער־מאָרדעט געוואָרן דורך ביעלאַכאָוויטשעס באַנדע

צווישן פאַריטש און באַברויסק. ער איז געשטאָרבן ווי אַ העלד און מאַרטירער, ער האָט זיך איבערגע־געבן צו דער באַנדע, באַקומענדיק דעם צוזאָג, אַז זיי וועלן שוינען די לעבנס פון די פּאַסאַזשירן פון דער שיף, אויף וועלכער ער איז געווען דער קאַפּיטאַן.

✶

דער פּאַריטשער „בונד" איז געגרינדעט גע־וואָרן דורך פּינע אָקון, אברהמל שעסטאַצקי און דעם שרייבער פון די שורות. לייוויק שקלאָווסקי האָט מיטגעאַרבעט מיט דעם „בונד", ווען ער פלעגט באַ־זוכן פּאַריטש, אָבער קיין בונדיסט איז ער קיין מאָל ניט געוואָרן. די גרינדונג פון „בונד" איז פאָרגעקומען ביי שמואל איטשע דעם רימער (אָקון) אין הויז. צווישן די 14 גרינדער זענען די אָקונס געווען פאַר־טראָטן מיט דריי: פּיניע, זיין שוועסטער רוזשע און דער אַלטער אַליין. דער אַלטער, אַזוי האָט מען אים אין דער באַוועגונג גערופן, איז געווען דער פּאַטריאַרך פון דער באַוועגונג אין דעם גאַנצן ראַיאָן. אַ גע־וויסע צייט איז ער געווען באַשעפטיקט אין דער באַוועגונג פּראָפעסיאָנעל. ער האָט אימפּאָנירט מיט זיין פּאַטריאַרכאַלישן הדרת־פּנים, אפילו אין דער שטאָט ניו־יאָרק, ווו איך האָב אים געטראָפן אין יאַנואַר 1924.

איך געדענק דעם געשלעג צווישן פּוע"צ און בונדיסטן צו ד"ר הערצלס ערשטער יאָרצייט. די ציוניסטן האָבן געוואָלט אַרויסצווינגען אויפן שטעטל אַ טרויער־טאָג און זענען אַרומגעגאַנגען און האָבן געפּאָדערט, מיט גוטן און בייזן, מ'זאָל פאַרמאַכן די קראָמען. די בונדיסטן, פון זייער זייט, האָבן געהאַלטן פאַר זייער „הייליקן חוב" קעגנשטעלן זיך דעם „שונא", און געשלאָגן האָט מען זיך, ווי גויים. זאָל דאָ געזאָגט ווערן למען האמת, אַז דער שרייבער פון די שורות איז דאַן אין שטעטל ניט געווען, וואָלט ער יאָ דאָרט געווע̇ן, וואָלט דער מיאוסער עפּיזאָד ניט פאָרגעקומען.

✶

איינער פון די מערקווירדיקסטע פּאַריטשער טיפּן איז געווען אריה דער בלינדער. ער איז געווען דער אמתער סגי נהור, דער וויטזעעוודיקער. סיי בייטאָג, סיי ביינאַכט, אפילו אין דער גרויסער שטאָט באָב־רויסק, פלעגט ער טרעפן די גאַס און די מענטשן, וואָס ער האָט געזוכט. ער איז געווען דער פריילעכס־טער האַרעפּאַשניק, דער גרעסטער אָפּטימיסט, וואָס פּאַריטש האָט פאַרמאָגט, מיט דעם אויסנאָם, אפשר, פון דעם שטעטלשן וויצלינג און הומאָריסט משה נחמן דער בעל־עגלה. קיין אַרבעט איז אים ניט געווען שווער, ער האָט ניט געוואָלט אָנקומען צו צדקה און האָט זיך געשלאָגן פאַר זיין רעכט אויף אַרבעט, ניט אַזוי צוליב פּרנסה, ווי אויס ליבע צו אַרבעט און אַקטיוויטעט. ער האָט געקענט אויסווייניק אַלע תפילות, גאַנץ תהילים. שבת, בין מנחה למעריב, האָב איך ניט איין מאָל געהערט ווי ער פירט דעם „תהלים־זאָגן" אין דער גרויסער חסידישער שול. ער איז פאַרויסגעגאַנגען פאַר די שטאָטישע לוויות מיט דער פּושקע „צדקה תציל ממות" און האָט אָנגעפירט מיט די שטאָטישע חתונות אויף דעם שול־הויף, קלאַ־פּנדיק אין אַ פּויק פון די שטעטלשע קלעזמאָרים. ער איז געווען אַ שומר אויף דעם מאַרק און אַ שומר אויף חתונות צו באַדעקן, ער האָט געוווּסט וועמען אַריינצולאָזן און וועמען אַרויסצוטרייבן. ער האָט אַלעמען געקענט און דערקענט לויט זייער שטים און גאַנג.

מענטשן פלעגן אים באַשטעלן, ער זאָל אויפוועקן צום פּאַראַכאָד (דאַמף־שיף) און ער פלעגט וויסן אין וועלכן הויז צו קומען און אין וועלכן פענצטער אָנצוקלאַפּן.

ברטה ניסמן

רשמי פאריץ'

זוכרת אני את ביתנו, שהיה אָפייני לחלק גדול מבתי העיירה. בשש מדרגות היו עולים למרפסת החי־צונית (Крыльцо), משם למסדרון (Передняя), שבו היו שתי דלתות. האחת — למזנון צרכי האוכל (Кладовая) והשנית — לדירה. באמצע רצפת המזנון היה פתח מכוסה בּמכסה־עץ ומן הפתח היו יורדים במדרגות למרתף. מתחת לגג היתה עליה ששימשה לתליית כביסה בחורף ובימות הגשמים.

הבית היה בנוי כולו עץ, ורק התנור היה עשוי לבנים. בצדו של התנור היתה כניסה לכעין חדרון, שבו השתמשו להחזקת עופות חיים, מעל לחדרון זה היה חלקו העיקרי של התנור. בתנור היו מכניסים גזרי־עץ מסודרים שכבות שכבות, כשבכל שכבה פו־נים הגזרים לעבר אחר. על גזרי־העצים היו מניחים שבבים להקל על הבערת האש. את הסירים ושאר כלי הבישול היו מוציאים מן התנור על־ידי מקלות ארוכים, שלקצותיהם הצמידו ווי־ברזל. לגריפת פח־מים ואפר שימשו יעים (Кочерга).

מקום חשוב בחיי העיירה מילא הנהר ברזינה. הוא שימש עורק תחבורה ראשי. מסילת־ברזל לא עברה בפאריץ'. ביחוד יש להזכיר את קשרי התח־בורה עם העיר בוברויסק, שהתנהלו בספינות על־פני הנהר. בקיץ ביחוד היו המונים מתאספים על גדות הנהר בשעה שהספינה היתה צריכה להגיע מבוברויסק. בימות החורף, כשקפא הנהר, היו נוסעים לבוברויסק בעגלות וב„בויד"ים (ה„בויד" — מין מר־כבה ארוכה מכוסה אברזין לשם הגנה מפני קור ושל־גים. היו נוסעים בה עד שלושים איש). את הנהר היו עוברים במעברה (Паром) על מנת להגיע לשצֶ'ד־רין או להורקי. לאחר מכן בנו עליו גשר והשימוש במעברה נפסק.

על גדות הנהר ועל הנהר עצמו היו בני הנוער עורכים את טיוליהם. חורשת האלונים בקרבת הבר־זינה שימשה מקום מקובל למפגשי צעירים ולכינוסי חברי מפלגות. במימי הנהר השתמשו גם לכביסת הלבנים. עקרות הבית עם משפחותיהן היו מעמיסות על גבן את חבילות הלבנים, הולכות אל הנהר ושוט־פות במימיו את כבסיהן במשך שעות ארוכות. בחורף היו בוקעים לשם כך את הקרח ועושים בו חורים עגולים בקוטר של מטר אחד.

הרחוב הראשי, רחוב פּוליבאיה, נמשך מברזינה עד למבואות הכפר קוזלובקה. ברחוב זה נמצאו שלושה בתי־כנסת: „די געמויערטע שול" — של המתנגדים, בנין בנוי מלבנים אדומות ובו חלונות צבעוניים, ו„די גרויסע שול" — לחסידים. שני אלה היו סמוכים זה לזה. רחוק יותר עמדה „די קליינע שול" ומולה — באר ציבורית. אחד הרחובות שהצטלב עם רח' פו־ליבאיה היה הרחוב הבוברויסקאי שהוביל לכפר ביי־ליצה. בין העיירה והכפר גדל יער ארנים, ולפניו בניני בית־המרחץ של העיירה וטחנת־הקמח.

מאחורי בית־הכנסת הגדול נמצא בנין ציבורי שבו התקיימו אסיפות, כינוסים, הצגות, וגם סרטי הראינוע הראשונים הוקרנו בו. הוא נקרא בשם „די־פו", והיו בו אולם גדול, חדר־המתנה ומקומות למזנון ולקופה.

בפינת הרחובות „פּוליבאיה" ו„קבצנסקאיה" I, מול בית סבי משה ניסמן, עמדו בחצר גדולה כמה בנינים מפוארים מוקפים עצים. היתה זו „הגימנסיה ע"ש אלכסנדר". לפני המהפכה למדו בה בנות ממשפ־חות אצילים, שחלק מהן, שבא ממקומות מרוחקים, התגורר בפנימיה. מול שער החצר התנוססה כנסיה. לאחר המהפכה הפכה הגימנסיה ל„בית־ספר בן תשע שנים" (Девятилетка). למדתי בגימנסיה זו וזוכרת אני כמה קפאנו מקור בחדרי הלימוד. החלונות היו פרוצים ולא היה במה להסיק את התנורים.

רוב תושבי העיירה היו יהודים, ובכפרים הסמו־כים התגוררו יהודים בודדים. היו רחובות בעיירה כגון „מישצ'אנסקאיה" I ו־II שבהם גרו יהודים ורו־סים. היהודים עסקו במסחר ובמלאכה (סנדלרות, חיי־טות, פחחות ונגרות וכו'). היו בעיירה כמה משפ־חות אמידות ולהם בתים מפוארים. בעיירה היו כמה „חדרים" מן הסוג הישן ובהם למדו רק בנים. זכור לי יפה, „וועלוול דער מלמד", איש עני, ישר ועדין־נפש ואב ל־12 ילדים.

כן זוכרת אני את הקבצן „אהרע דער בלינדער" (אהרן העיור), שהיה זוכר ומכיר, למרות עיורונו,

את כל תושבי העיירה. היה מתהלך ברחובותיה בעז־רת מקל, בא לחצרות, מתופף בתוף ומפזם פזמונים. טיפוס אחר היה מתבלט בימי הפורים בעת שהיה יוצא לבדח את החוגגים, כשהוא לבוש חלוק ארוך צבוע צהוב, ושר לו:

היינט איז פורים,
מאָרגן איז אויס,
גיט מיר אַ קאָפּיקע
און טרייבט מיך אַרויס.

בפאריץ' עצמה לא היו אף פעם פרעות, אך בסביבה הקרובה נפלו מפעם לפעם חללים יהודים. בעיירה הורקי, בדרך לשצ'דרין היו רק חמישה בתים יהודים, שהיו להם משקים קטנים. יום אחד נשחטו כולם בידי פורעים. בדרך לשצ'דרין נמצאו אכסניות יהודיות שהיו משרתות את איכרי הסביבה וגם את עוברי־האורח שנהגו לסעוד בהן את לבם ואף ללון שם. פעם התנפלו פורעים על אחת האכ־סניות הללו ורצחו את כל יושביה, לרבות עוברי הדרך ובעל ה„בויד" שהזדמנו למקום.

בתקופת השלטון הקומוניסטי (עזבתי את פאריץ' ב־1926 ואני כבת 13 שנים) היה הנוער היהודי מפולג. חלק נמשך לקומוניזם ומילא את שורות הקומסומול, וחלק אחר היה ציוני. התנועה הציונית התנהלה במחתרת, צעירים שמרו על האסיפות שלא תתגלינה למשטרה והעבירו דברי דפוס בלתי־ליגליים. היה קיים „חלוץ" בלתי־ליגלי וכן „החלוץ" ליגלי. ממנהיגי „החלוץ" זכורים לי נחמקין (כיום בירושלים) וחיים לוין (כיום בכרכור).

נח גאָלדבערג

די פּאַדקאָווע

ווען די באָלשעוויקעס זענען אָפּגעטראָטן פון פּאַריטש, האָבן זיך אַהין אַריינגעריסן די פּוילישע „האַלערטשיקעס", דערשאָסן אַ פּאָר יידן און אָנגע־וואָרפן אַזאַ פּחד אויפן שטעטל, אַז מען האָט מורא געהאַט אַרויסצושטעקן די נאָז אין גאַס. די שרעק איז נאָך גרעסער געוואָרן, ווען זייער קאָמענדאַנט, אַ הויכער, דאַרער פּריץ, מיט לאַנגע פּאַרדרייטע וואָנצעס און גרינע, חיהשע אויגן, האָט אַרויסגעגעבן אַ שטרענגע פּאַראָרדענונג, אַז „די היגע באַפעלקע־רונג זאָל פּינקטלעך אויספאָלגן די נייע געזעצן"...

מיטן אָנקומען פון דער פּוילישער מאַכט איז דער הונגער אין שטעטל ניט קלענער געוואָרן. פאַר־קערט, מיט יעדן טאָג האָט ער זיך נאָך רחבותדיקער צעלייגט אין איטלעכן געסל, אין יעדעס שטיבל, און די גויים פון די אַרומיקע דערפער האָבן גאָרניט געבראַכט צום פאַרקויפן. זיי האָבן געוווּסט, אַז די יידן וועלן דעם הונגער ניט אויסהאַלטן, סוף־כל־סוף וועלן זיי קומען צו זיי אין די דערפער און פאַר אַ קאַרטאָפל, צי פאַר אַ שטיקעלע ברויט, צאָלן וויפל מען וועט בעטן.

ערגער ווי אויף די אַנדערע יידן אין פּאַריטש, האָט זיך דער הונגער אָנגעזעצט אויף כאַצקל דעם קירזשנער, וואָס איז שוין איבער דריי חדשים גע־לעגן אין בעט אַן אָפּגעשוואַכטער פון דער דיזענ־טעריע, וואָס האָט דאָ אין שטאָט געבושעוועט, און אַלץ ניט געקענט קומען צו זיך.

כאַצקל איז נאָך ניט אַלט געווען קיין גאַנצע פינף און דרייסיק יאָר און שוין אויסגעזען ווי אַ זקן. ס'פּנים — איינגעפאַלן; די אויגן טיף אין קאָפּ; די הענט — דאַרע, ביינערדיקע, זענען מאַכטלאָז גע־לעגן אויף דער אָפּגעבליאַקעוועטער קאָלדרע. אַ ווײַלע האָט דער חולה געקוקט אויף זיין ווייב באַשע לאַהן, וואָס איז אַרומגעגאַנגען איבער דעם ערדענעם דיל, ווי אַ קוים־באַוועגלעכער שאָטן, דערנאָך האָט ער אַ קוק געגעבן אויף זייער עלף־יעריקן זון און אים צוגערופן:

— ברוכקע, מיר דאַכט זיך, אַז אויף דער פּאָליצע וואָלגערט זיך נאָך אַ פּאַראַיאַריקע קוטשמע. איז אפשר...

— טאַטע, די קוטשמע האָב איך שוין אַראָפּגע־נומען און אפילו אָן דיין וויסן געוואָלט היינט גיין אין דאָרף...

בײַ באַשע לאהן האָט די אונטערשטע ליפּ אַ צוק געטאָן. אַ מורא האָט אַרויסגעשלאָגן פון אירע גרויסע, ברוינע אויגן:

— כאַצקל, גאָט איז מיט דיר! די „האַלערטשיקעס” וועלן דאָך אים כאַפּן און אין דאָרף וועלן די שקצים אָנרייצן די הינט אויף אים...

אויך כאַצקל האָט זיך געשראָקן, וואָס ברוכקע דאַרף גיין אַליין אין דאָרף. דעריבער האָט ער אַ ווײלע געשוויגן, געישובט זיך און מיט ניט קיין דרייסטן קול געענטפערט:

— האָב ניט קיין זאָרג, באַשע לאה, גאָט וועט העלפן, קיין קינדער טשעפּען זיי ניט דערווײלע. די פּאָליאַקן האָבן מסתמא אויסגעשאָסן אַלע הינט אין די דערפער, ווי זיי האָבן דאָס געטאָן דאָ אין שטאָט...

אין אַ ווײלע אַרום האָט שוין ברוכקע געשניטן דורך דעם דערבייאיקן וואַלד, פאַר וועלכן ער האָט שטענדיק מורא געהאַט. ער איז מער געלאָפן איידער געגאַנגען. געהיט זיך פאַר יעדן קוסט, פאַר איטלעכן בוים, אפילו דער געפלאַטער פון די פייגל, וואָס זענען אַרומגעפלויגן, געשפּרונגען פון צווייג צו צווייג און אָנגעפילט דעם טונקעלן אַרום מיט טרילנדיקע צוויטשערייען, האָבן אים אויך געשראָקן.

שפּעטער, אַז ער האָט דערגרייכט דעם דאָרף, איז ער כמעט אָן אָטעם אַריינגעלאָפן אינעם ערשטן הויף און, טרעפנדיק דאָרט אַ מיטליאָריקע גויע, וועלכע האָט געהאַלטן אין אָנגיסן פּוילע פאַר די חזירים אין דער שמאָלער, הילצערנער קאָרעטע, האָט ער אויף גיך אָנגעהויבן ריידן:

— באַלעבאָסטע, דער טאַטע איז קראַנק, ביי אונדז איז ניטאָ וואָס צו עסן, האָט רחמנות און קויפט אָפּ די קוטשמע...

צו ערשט האָט זי אים געוואָלט אַרויסטרייבן. נאָר ווען זי האָט דערזען די גרויע, געגרייפּלטע קוטשמע, וואָס האָט פון ווייטן אויסגעזען ווי אַן אָפּיצירסקע, האָט זי דאָס גענומען אין די הענט, מיט די פינגער געגלעט די גרייפּעלעך, געטאַפּט דעם גלאַטן, סאַטינענעם אינעווייניק, אַפּנים געוואָלט זען, צי דאָרט איז פאַראַן גענוג וואַטע און צום סוף אָנגעמאָסטן די קוטשמע אויף זיך אַליין:

— וויפל ווילסטו?

— ברויט מיט אַ ביסל בולבע...

זי האָט נאָך אַ מאָל אַ קוק געגעבן אויפן ייִנגל, באַמערקט זיין דאַר, אויסגעבלייכט פּנימל, דעם הונגער אין די שוואַרצע, גרויסע אויגן און אין איר האָט זיך דערוועקט דער מוטער־געפיל. איז זי אַוועק אין כאַטע, אַרויסגעבראַכט אַ גלאָז מילך מיט אַ שטיקל ברויט. אין זיין זאַק אַריינגעשאָטן אַ קאָשיק קאַרטאָפל, אויך אַ לעבל ברויט אַריינגעלייגט אַהין און געזאָגט:

— עס אָפּ, וועסטו כוח האָבן צו טראָגן. זאָלסט זיך אָבער היטן, אַז אויפן וועג זאָלן דיך די פּאָליאַקן ניט כאַפּן. זיי וועלן דאָס צונעמען און אָנברעכן די ביינער.

פון פרייד און דאַנקבאַרקייט האָבן זיך אין ברוכקעס אויגן טרערן געשטעלט. דאָס זענען געווען גרויסע, קיילעכדיקע טרערן, וואָס האָבן זיך געקייקלט איבער זיינע אָפּגעצערטע באַקן, אַריינגעפאַלן אין דער מילך און אויסגעמישט זיך מיט דער ווייסער פליסיקייט. אָבער צוליב דעם שטאַרקן הונגער האָט דאָס ייִנגל ניט געפילט די געזאַלצנקייט דערפון און געשלונגען אַ שלונג נאָך אַ שלונג.

דער וועג אויף צוריק איז געווען אַ סך שווערער, איידער פריער. דאָך האָט זיך ברוכקע געאיילט. ער האָט געוואָלט וואָס גיכער דערגרייכן די היים. די משׂא איז אָבער געווען אַ שווערע. האָט ער זיך אַלע ווײלע אָפּגעשטעלט, אָפּגעכאַפּט דעם אָטעם און ווידער געשפּאַנט, אַלץ נענטער און נענטער צום שטעטל.

ער האָט שוין געהאַלטן ביים אַרויסגיין פון וואַלד, ווען זיין בליק איז געפאַלן אויף אַ מעטאַלענער זאַך, וואָס איז געלעגן אין מיטן וועג. ער האָט גיך אַראָפּגעוואָרפן דעם זאַק פון די ביינערדיקע פּלייצעס, צוגעלאָפן צו דעם אָנגעווונקענעם אָרט, איינגעבויגן זיך, אויפגעהויבן נאָך כמעט אַ נייע פּאָדקאָווע און די אויגן ניט געקאָנט אָפּרייסן פון איר שיינקייט.

ער האָט זי אָפּגעשטויבט, מיט אַ ביסל זאַמד אָפּגעשייערט, מיטן אַרבל פון דער וואַטאָווקע אָפּגעווישט און די פּאָדקאָווע האָט זיך צעבליאַסקעט. אירע דריי פּלאַטשיקע, געזונטע ציינער זענען יוסטע געזעסן אין דעם בלאַנקן, אויסגעבויגענעם שטאָל, זיבן פון אירע לעכלעך זענען געווען פּוסטע, פאַרשוואַרצטע און אויסגעזען ווי זיבן קליינינקע קראַטערלעך. אין דעם אַכטן לעכל האָט זיך אַרומגעבלאָנקעט אַן עלנט טשוועקל, מיט אַ ברייט פּירקאַנ־

טיק קעפּל פון אויבן און מיט אַ קרום פאַרדרייט פּיסל פון אונטן.

פונעם געפינס האָט ברוכקע אָנגעקוואָלן. ער האָט געוווּסט: אַ „פּאָדקאָווע איז מזלדיק", און אין דער מלחמה איז אַ שטיקל אײַזן, און איבערהויפּט נאָך אַ פּאָדקאָווע, מיט גאָלד צו גלײַך. דאָס ייִנגל האָט אָנגעהויבן צו פאַנטאַזירן, וויפל געלט ער וועט קריגן פֿאַר איר. נאָר אָט האָבן זיך אַהער דערטראָגן אָפּ־הילכן פון פֿערדישע קלאַפּן, וואָס זענען מיט יעדער רגע הילכיקער און בולטער געוואָרן. האָט ברוכקע קיין שהיות ניט געמאַכט, אַרײַן טיפער אין וואַלד און באַהאַלטן זיך הינטער אַ געדיכטן קוסט.

עס האָט לאַנג ניט גענומען און עס איז פאַרביי־געריטן אַן עסקאַדראָן „האַלערטשיקעס". אָנגע־שטרענגטע, מיט לאַנגע, בייזע פּנימער און רציחה אין די אויגן, זענען זיי געזעסן אויף די הויכע, אָנגעפרעסענע פערד, זיי האָבן צווישן זיך ניט גע־רעדט און ווען ניט דאָס פאָרכקען פון די פערדישע, פייכטע נאָזדרעס, מיטן טופּען פון זייערע קאָפּיטעס, וואָלט מען זיכער געמיינט, אַז דאָס רייטן שדים דורכן וואַלד אין אַ שלעכטער שליחות...

אומגעפער אין אַ שעה אַרום איז ברוכקע אַ פאַרמאַטערטער אַריינגעפאַלן צו זיך אין שטיבל. אַז ער האָט איבערגעכאַפּט דעם אָטעם, האָט ער אַרויסגענומען דעם לעבל ברויט פון זעקל, אָפּגע־געבן דער מאַמען, אַרויסגעצויגן די פּאָדקאָווע פון בוזעם און געוויזן כאַצקלען:

— טאַטע, זע וואָס איך האָב געפונען! איך וועל דאָס פאַרקויפן דעם שמיד אָדער אַוועקטראָגן אין דאָרף, וועט מען מיר געבן דערפאַר אַוודאי צוויי לעבלעך ברויט מיט אַ גאַנצן זאַק בולבעס!

דער טאַטע זיינער, וואָס פלעגט אָפט גיין אין מאַרק און אַזוי אַרום כמעט געקאָנט אַלע היגע פערד־לעך, האָט גענומען די פּאָדקאָווע אין די הענט און ניט געקאָנט טרעפן, צו וועמען אַזאַ גרויסע פּאָד־קאָווע קאָן געהערן, אַז די עטלעכע סוסים, וואָס זענען נאָך אין שטעטל פאַרבליבן, זענען געווען קליינע, דאַרע, מיט אַרויסגעשטאַרצטע קליבעס. זייערע ריפּן האָבן זיך אַרויסגעזען פון אונטער די אָפּגעבליאַקעוועטע פעלן, ווי הילצערנע רייפן פון פעסער, און פיס האָבן זיי געהאַט דינע, מיט קליינע קאָפּיטעס. סיידן־סיידן — האָט דער קירזשנער גע־טראַכט — אַז דאָס איז אַ מיליטערישע!

אין חשבון האָט ער זיך ווייט ניט אָפּגענאַרט, ווייל ווי נאָר ער האָט די פּאָדקאָווע איבערגעדרייט אויף דער לינקער זייט, איז זיין בליק געפאַלן אויף צוויי בוכשטאַבן: „א. פּ.", וואָס האָט מסתמא געמיינט „אַרמיאַ פּאָלסקאַ", און די הענט מיט די פיס האָבן אים אָנגעהויבן ציטערן:

— גזלן איינער! וואָס האָסטו געבראַכט? די פּאָדקאָווע איז דאָך פון דער פּוילישער אַרמיי! אַז זיי וועלן, חלילה, געפֿינען, וועט מען דאָך אונדז אַלעמען דערשיסן!..

באַשע לאה האָט בלויז אויפגעכאַפּט דאָס לעצטע וואָרט „דערשיסן" און איז געל געוואָרן ווי וואַקס. זי האָט גלייך פאַרבראָכן די הענט און אָנגעהויבן וויינען:

— ווי איז מיר! אַן אומגליק האָט מיר געטראָפן!

פאַרנאַכט האָט זי אָפּגעקאָכט אַ טעפּל קאַר־טאָפל, וואָס זענען פאַרפלאַמט געוואָרן פון אויבן און ווען זי האָט זיי אַריינגעשאָטן אין אַ טיפן טע־לער, זענען זיי צעפּוכניעט און צעפאַלן געוואָרן אויף מעל. תחילת האָבן די קאַרטאָפּליעס אַרויסגעלאָזט פון זיך אַ געדיכטע בלויע פאַרע, וואָס האָט זיך געשפּאַרט צום נידעריקן סופיט. דערנאָך האָט די פאַרע אָנגעוואָרן דעם פריערדיקן קוראַזש, געוואָרן אַלץ דינער, דורכזעעוודיקער און הכנעהדיקער. נאָר פֿונעם וואָרט „דערשיסן" איז דורכגעלאָפן אַזאַ שוי־דער איבערן שטיבל, אַז קיינער האָט ניט געהאַט קיין האַרץ אַוועקצוזעצן זיך עסן.

כאַצקל איז געלעגן אין בעט. זיין שפּיציקע נאָז האָט אויסגעזען ווי אַ מלמדישער טייטל. די אַפּלען פון די אויגן האָבן זיך ניט באַוועגט. די לאַנגע באָרד איז, דאַכט זיך, קירצער געוואָרן. אין דער אָוונטיקער טונקלקייט האָט זיין פּנים אָנגענומען די פאָרעם פון אַ פויגל — דין, שאַרף און שפּיציק. בלויז דער שוואַרצהאָריקער אינדזעלע, אין דער הויך, איבערן נידעריקן שטערן, וואָס איז ווי ספּעציעל „אויסגעבויט" געווען, אַז דער „של־ראש" זאָל דאָרטן קאָנען זיצן רויִק, האָט צו וויסן געגעבן, אַז דער פּנים איז אַ מענטשלעכער, אַ יידישער.

אין זיין צעטראָגענער פאַנטאַזיע זענען בילדער אָנגעלאָפן — איינער ערגער און שוואַרצער פאַרן אַנדערן. אָט זענען די „האַלערטשיקעס" ביי אים אין שטיבל. אויך דער קאָמענדאַנט איז דאָ. ער רויכערט אַ פּאַפּיראָס. קייקלט אַרויף זיינע לאַנגע

וואָנצעס און שמייכלט מיט אַ סאַדיסטישן שמייכעלע:
„ווו איז דאָס פערד פון דער פּאָדקאָווע? און ווו האָסטו אַהינגעטאָן דעם סאָלדאַט פונעם פערד? געהרגעט, אַ? דו פּאַרך איינער!"...

איבער כאַצקלס רוקן איז אַ קאַלטער ציטער אַדורכגעלאָפן. ער האָט אַ שאַר געגעבן מיטן האַנט איבער דער קאָלדרע:

— באַשע לאה, וואָס טוט מען איצט? געדאַרפט אפשר די פּאָדקאָווע אַריינוואַרפן אין דעם ליידיקן ברונעם אויפן מאַרק. איך מיין, אַז דאָרטן וועט דאָס קיינער ניט זוכן. וואָס זאָגסטו?

צוליב דעם, וואָס קיינער האָט זיך ניט צוגערירט צו די קאַרטאָפליעס, איז באַשע לאה געזעסן אַן אָנגעברוגזטע, אַ שווײַגנדיקע און אפילו ניט אומגעקוקט זיך אין זײַן זייט און כאַצקל האָט קוים דערלעבט, ביז זי מיט ברוכקען זענען שפּעט אין דער נאַכט אַנטשלאָפן געוואָרן. דעמאָלט האָט ער פּאַמעלעך אָנגעטאָן די כאַדאַקעס אויף די פיס, די וואַטאָווקע אויף די פּלייצעס, פאַררוקט די פּאָדקאָווע אין גאַרטל און שטילערהייט אַרויס אין דרויסן.

אין אַ ווײַלע אַרום האָט זיך אויפן מאַרק דערהערט אַ מעטאַלענער קלאַפּ, וואָס האָט אָפּגעקלונגען ביי דעם קאָלבאַסניק אין שטוב, וועלכע איז געשטאַנען אַנטקעגן דעם ליידיקן ברונעם. אַז דער גוי האָט דערהערט דעם קלאַפּ, איז ער אַ נייגעריקער צוגעלאָפן צו דעם פענצטער, און דערזעענדיק אַ יידישע פּלייצע אַוועקשלייכן זיך, איז ער הענדום־פּענדום אַרויס פון שטוב און אַוועקגעלאָפן צום קאָמענדאַנט.

אין דער פרי איז שוין דאָס גאַנצע שטעטל געווען אויף די פיס. זעלנער האָבן אַרויסגעשלעפּט אַלע יידן, ווייבער און קינדער פון די בעטן, און מיט קלעפּ געטריבן זיי אין מאַרק. אפילו דעם אַלטן רב, ר' דודלען, האָט מען געבראַכט צו שלעפּן און אַוועקגעשטעלט נעבן כאַצקל דעם קירזשנער, וואָס האָט זיך געטרייסלט ווי אַ בלאַט אין ווינטער.

אונטערן פרימאָרגן־הימל איז אויפגעגאַנגען אַ געוויין. אָבער די שורה סאָלדאַטן, וואָס זענען געשטאַנען מיט אָנגעלאָדענע ביקסן אַנטקעגן דער עדה יידן, האָט די גרויליקע סצענע ווינציק וואָס געאַרט. אַדרבא, אַז מען האָט זיך צוגעקוקט, האָט מען געקאָנט זען, ווי זיי קוועלן אָן פון די יידישע צרות...

אויף זיין פלינקן פערד איז דערווייל געקומען צו רייטן דער קאָמענדאַנט. די סאָלדאַטן האָבן זיך אויסגעצויגן ווי סטרונעס. ער האָט זיך ניט אומגעקוקט אויף זיי. גלייך צוגעפאָרן צום רב און געגעבן אים אַ זעץ מיט דער נאַגייקע:

— דיינע פאַרשיווע זשידקעס האָבן נעכטן ביי נאַכט אַריינגעוואָרפן געווער אין ברונעם! גיב איך דיר צען מינוט, צו דערציילן, ווער דאָס האָט געטאָן. און אויב ניט — וועל איך אייך אַלעמען דערשיסן, ווי די הינט!

אַז די יללה איז נאָך גרעסער געוואָרן, האָט כאַצקל מיט ציטער אין די פינגער אָנגערירט דעם רבס אַרבל און מיט געוויין אין קול געזאָגט:

— הייליקער רבי! דאָס האָב איך אַריינגעוואָרפן אַהין די פּאָדקאָווע, וואָס מיין יינגל האָט געפונען אויפן וועג, גייענדיק אין דאָרף. איז אפשר זאָל איך אַרויסטרעטן פון דער ריי און דערציילן דעם אדון? הלמאי זאָל אַ גאַנץ שטעטל מיט יידן חלילה ליידן צוליב מיר?..

אַ הויכער, אַ הדרת־פּנימדיקער, מיט אַ לאַנגער ווייסער באָרד און דיקע זילבערנע ברעמען, אַן אָנגעטאָענער אין אַ זייער אַלטער, אָבער זויבערער קאַפּאָטע, האָט דער רב אַ מילדן קוק געגעבן אויף כאַצקלען און מיט האַרץ אָנגעהויבן רעדן צום קאָמענדאַנט:

— אדוני פּריץ! אויב איר זאָגט, אַז „עמעצער פון אונדז האָט אַריינגעוואָרפן געווער אין ברונעם", ווייסט איר דאָך וואָס איר רעדט... נאָך אַלעמען וועט דאָך די פּוילישע מאַכט ניט באַשטימען אַבי וועמען פאַר אַ קאָמענדאַנט... סיידן אַזאַ איינעם, וואָס איז אַ וויעלמאָזשנער און געלערנטער מענטש... איז, איידער איר הייסט אייערע סאָלדאַטן שיסן אויף אונדז, וואָלט איך אייך בעטן אַ קליינע טובה; איר זאָלט אַזוי גוט זיין און אַפריער אונטערזוכן דעם ברונעם און דערנאָך אורטיילן, ווי אייער גנאָד וועט אייך הייסן...

מעגלעך, אַז דעם רבס האַלטונג און זיין איידעלער אופן פון ריידן איז דעם קאָמענדאַנט געפעלן געוואָרן, מחמת זיין רויטער פרצוף איז אַ ביסל בלאַסער און מילדער געוואָרן, פון די אויגן איז די גרינע רציחה אַנטרונען, אַ ווײַלע האָט ער זיך געישובט וואָס צו טאָן, מיט די „איידעלע פינגער" געגלעט זיך די שאַרפע שפּיצן וואָנצעס. אַ צי געגעבן די לייצעס און איינגעהאַלטן דאָס פערד, וואָס האָט אונטערגעטאַנצט אונטער אים:

— דאָבזשע, זשידאָווסקי ראַבין! אָבער קיינער ניט פון אייערע. איר וועט דאָך מיר דעם אמת אַלץ איינס ניט דערציילן.

צום גליק האָט זיך אין מאַרק באַוויזן אַנדרעי דער קוימענקערער, וואָס האָט שטענדיק ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפּן. עס איז אָבער מעגלעך, אַז דאָס מאָל איז ער געווען ניכטער, ווייל גלייך ווי ער האָט באַמערקט די עדה יידן, דערהערט זייער געוויין און דערזען די סאָלדאַטן מיטן קאָמענדאַנט, האָט ער פאַרשטאַנען, אַז עפּעס אַן אומגליק וועט דאָ היינט געשען, און געוואָלט אָפּטראָגן זיך פון דאַנען, נאָר דעם קאָמענדאַנטס בליציקע קוקערס האָבן אים גלייך דערשנאַפּט:

— העי, דו, הינטישער זון, קום אַהער!

צוויי סאָלדאַטן האָבן אים צוגעשטויסן צום קאָמענדאַנט. אַנדרעי האָט אַראָפּגעכאַפּט דאָס היטל פון קאָפּ און צוליב דער געדיכטער סאַזשע, וואָס איז דאָרט געלעגן, האָט מען ניט געקענט וויסן, צי די האָר זיינע זענען בלאָנדע, שוואַרצע אָדער גרויע.

— הער נאָר, דו אויסוואָרף! — האָט דער קאָמענדאַנט אַ דראָע געטאָן מיט דער נאַגייקע — קריך אַריין אין ברונעם און שלעפּ אַרויס דאָס געווער, וואָס די פאַרפלוכטע זשידקעס האָבן דאָרט באַהאַלטן!

אַנדרעי איז געווען איינער פון יענע טעמפּע רוסן, וואָס האָט אַלץ געמיינט, אַז דאָ אין ווייסרוסלאַנד הערשט נאָך די צאַרישע מאַכט. האָט ער, ווי אַ סאָלדאַט, צוגעקלאַפּט אַ פוס צו אַ פוס, אויסגעגלייכט זיך, אַרויסגעשטעלט די דאַרע ברוסט, צוגעלייגט די רעכטע האַנט צום שטערן (אָפּגעגעבן „טשעסט”, הייסט עס) און אַ דערשראָקענער געענטפערט אויף זיין רוסישן שטייגער:

— וואַשע וויסאָקע בלאַגאָראָדיע! דער ברונעם איז דאָך אַ פאַרשאָלטענער! ניט־גוטע ווינען דאָרט! איך האָב מורא אַריינצוגיין אַהין!..

— גיי, זאָג איך דיר! — האָט אים דער קאָמענדאַנט מכבד געווען מיט דער נאַגייקע.

מיט אַ פאַרלאָפענעם שראָם אויף דער לינקער באַק, האָט דער קוימענקערער אַראָפּגעוואָרפן פון אַקסל די שוואַרצע שטריק מיטן קליינעם, קיילעכדיקן בעזעמל, וואָס האָט שוין כמעט קיין בלעטער ניט געהאַט אויף זיך. אויך די „באָמבע” אַראָפּגעשליידערט און אָנגעהויבן אַראָפּלאָזן זיך אויפן לאַנגן לייטער, וואָס מען האָט דערווייל געבראַכט פון דעם קאַלבאַסניקס הויף.

עס האָט לאַנג ניט גענומען און דער קוימענקערער איז צוריק אַרויסגעקראָכן פון ברונעם. אין איין האַנט האָט ער געהאַלטן אַן אייזערנעם רייף פון אַ פאַס, אַ בלעכענעם עמער אָן אַ דעק, אין דער אַנדערער — אַ געפּייגערטע קאַץ מיט אַן אָפּגעקראַכענער פעל און אַ בלישטשענדיקע פּאַדקאָווע. אַוועקגעלייגט דאָס אויף דער ערד און ווידער אָפּגעגעבן „טשעסט”:

— אַחוץ אַ ביסל שטיינער, איז דאָרט גאָרניט פאַראַן!

— דו לייקנסט! דו הינטישער זון! — האָט אים דער קאָמענדאַנט דערלאַנגט אַזאַ זעץ איבערן פּלייצע, אַז דאָס אָרעמע פויערל האָט זיך איינגעבויגן אין דרייען — די פאַרשיווע זשידקעס האָבן דיך שוין אונטערגעקויפט, אַ?..

— וואַשע וויסאָקע בלאַגאָראָדיע! — האָט דער קוימענקערער געוויינט מיט ביטערע טרערן און אַלץ ניט צוגענומען די האַנט פון שטערן — איך זאָג דעם אמת, אַז מער איז דאָרטן גאָרניט דאָ!..

— הע, דו! — האָט זיך דער קאָמענדאַנט געווענדט צו איינעם פון זיינע סאָלדאַטן, — גיי אַראָפּ אין ברונעם און ברענג אַרויס פון דאָרטן די אַמוניציע, וואָס די זשידקעס האָבן דאָרט באַהאַלטן!

כדי ניט איינצושמירן זיין דריי־קאַנטיקע היטל, האָט דער זעלנער זי אַראָפּגענומען פון קאָפּ און צוזאַמען מיט דער ביקס איבערגעגעבן אַן אַנדערן. פלינק ווי אַן אַקראָבאַט אַראָפּ אין ברונעם, באַלד צוריק אַרויף און, פאַרהייבנדיק צוויי פינגער צום שטערן, ראַפּאָרטירט:

— דערלויבט מיר צו מעלדן, וויעלמאָזשני פּאַן קאָמענדאַנט, אַז אַחוץ אַ ביסל שטיינער און שמוץ איז אין ברונעם גאָרניט פאַראַן!..

פון רציחה, וואָס דער קאַלבאַסניק האָט אים אָפּגענאַרט, האָט דער קאָמענדאַנט ניט געקענט איינזיצן אין זאָטל. די בלויע שטריקלדיקע אָדערן אַרום האַלדז זענען נאָך בלויער און אָנגעצויגענער געוואָרן. די אויגן זענען מיט בלוט פאַרלאָפן. די רעכטע האַנט האָט זיך איינגעקרעמפּט אין דעם הענטל פון דער נאַגייקע. אפילו דאָס פערד האָט דערפילט דעם באַ־

לעבאָס כעס און איז אומרויק געוואָרן, אָנגעהויבן קאָפּען מיט די פיס אין דער ערד. און דער קאָמענ־דאַנט האָט אַ געשריי געגעבן:

— ווו איז ער דאָס, דער הונט?!

אין דער רגע האָט ער גאָר פאַרגעסן וועגן די יידן. איצט איז זיין איינציקע קרענקונג געווען דאָס, וואָס ער איז אויסגעשטעלט געוואָרן צום נאַר און נאָך פאַר אַזוי פיל גויים אין די אויגן, וועלכע זענען זיך צוזאַמענגעלאָפן אויפן מאַרק. אָבער איי־בערהויפּט האָט אים די נכפּה גענומען, וואָס זיינע אייגענע סאָלדאַטן האָבן צוגעזען זיין גרויסע באַליידיקונג.

איז ער מיטן פערד צוגעשפּרונגען צום קאַלבאַס־ניק, וואָס האָט זיך מיט אַלע כּוחות געלאָזט לויפן, און געגעבן אים אַזאַ כמאַל איבערן קאָפּ, אַז יענער איז, אַ פאַרבלוטיקטער ווי אַ חזיר, געבליבן ליגן אויף דער ערד, און דער קאָמענדאַנט האָט אַ צעיר־שעטער געשריען:

— מיך, דעם קאָמענדאַנט, די פוילישע מאַכט, גייסטו אָפּנאַרן? דו פּשאַקרעוו! נעמט אים! גיט אים פינף און צוואַנציק, ניין! גיט דעם אויסוווּרף פופציק שמיץ אויפן הוילן הינטן, וועט ער וויסן, ווי אָפּצוחוזקן פון דער פוילישער רעגירונג!..

דער גויישער עולם איז נאָך פאַרבליבן אין מאַרק, געוואָלט אַפּנים זען, ווי מען וועט שמייסן דעם קאַלבאַסניק, און, להבדיל, דער רב מיט די פאַריטשער יידן זענען אויסגעמאַטערטע, איבערגע־שראָקענע, צעבראָכענע און דאָך מיט אַזוי פיל בטחון אין דעם אייבערשטן, אַוועק אין שול דאַווענען און גומל בענטשן, וואָס זיי זענען ניצול געוואָרן פון אַ זיכרון טויט.

(נ. גאָלדבערג, „אויף צוואָרפענע וועגן", בוענאָס־איירעס, 1958, עמ' 40—48).

יעקב גאָרעליק

דער זעעוודיקער בלינדער

אין שטעטל פאַריטש איז געווען אַ ייד, „ארע דער בלינדער", וואָס איז פון געבוירן־אָן געווען בלינד אויף ביידע אויגן. וויי און ווינד איז, לא עליכם, צו אַ בלינדן. אָבער גאָט שיקט צו די רפואה פאַר דער מכה. ווען איינער פון די 5 מענטשלעכע חושים פעלט, ווערן די אַנדערע חושים פאַרשאַרפט און קאָמפּענסירן דעם ניט־אַנטוויקלטן חוש. אויך ביי אַרע דעם בלינדן פון פאַריטש זענען אַלע איבעריקע חושים פאַרשאַרפט געוואָרן. ער האָט מפרנס געווען זיך און זיין פאַמיליע פון אָננעמען באַשטעלונגען און צושטעלן עס צו די שטעטלדיקע קרעמער און באַלמעלאָכעס. נאָך די באַשטעלונגען פלעגט אַרע פאָרן מיטן „פּאַראַכאָד" (דאַמף־שיף), וואָס פלעגט קורסירן פון פאַריטש קיין באָברויסק. דאָרט, אין באָברויסק, האָט ער איינגעקויפט די סחורה און עס געבראַנגט מיטן „פּאַראַכאָד". אַרע האָט געוווּסט אַלע וועגן און שטעגן אין פאַריטש און באָברויסק. קיינער האָט אים ניט באַדאַרפט פירן אָדער זאָגן וווהין צו גיין. טאָמער האָט עמעצער אים געוואָלט העלפן, פלעגט ער גוטמוטיק זאָגן: „איך בין דען אַ בלינדער, וואָס דאַרף הילף? איך זע!" ער איז געווען באַרימט פאַר זיין גרויסער אָרנטלעכקייט. די קרעמער פלעגן אים אָנפאַרטרויען געלט פאָרויס אויף די באַשטעלונגען. פאַר זיין טרחה האָט ער גענומען אַ מינימום און פלעגט זיך אָפּזאָגן פון גרעסערע באַלוינונגען. אַרע פלעגט דערקענען מענטשן לויט זייער קול און האָט געהאַט אַ זעל־טענעם זכּרון. פון קאַנאַדע איז אין פאַריטש געקומען אַ מאָל אויף אַ באַזוך אַ פאַריטשער, וועלכער האָט שוין אַרען נישט געזען 37 יאָר, און ווען ער איז צוגעגאַנגען צום בלינדן און געזאָגט: שלום עליכם, ר' אַרע, האָט אים אַרע לויטן קול באַלד דערקענט און אָנגערופן אים מיטן נאָמען.

ש. ריבקין

העיירה פאריץ'

פעם, לפני המהפכה, התבלטו בפאריץ' בעשירותם סוחרי היערות רוגינסקי, קוגאן, רחמילביץ'. היו להם אניות־קיטור משלהם, עשרות סירות־משא וכמה מאות חוטבי־עצים, עושי־חבלים (לאזא קרוטן) ומו־בילי רפסודות, שהיו עומדים מחשכה עד חשכה במים עד ברכיהם ועסקו בטעינתן ופריקתן של אניות שלמות, קשרו רפסודות, ומעבודתם זו חיו עם בני משפחותיהם בדחקות ובמחסור.

ה„אינבנטר התרבותי" של פאריץ' לשעבר היה מורכב מ־5 בתי־מדרשים, 3 כנסיות וכעשרה „חדרים" ותלמודי־תורה.

תוך תכניות החומש של סטאלין, בהנהגתה היום־יומית של המפלגה והממשלה, השתנתה עיר־המחוז פאריץ' עד שאין להכירה. עוד ב־1926 הוקם על אדמת בעלי־האחוזות שהוחרמה הקולחוז האינ־טרנציונלי „אָקטיאַבר". בילורוסים ויהודים החלו לעבוד בידידות על אדמת הקולחוז ולכונן חיים חדשים.

— — בפאריץ' קיימים עתה 6 קואופרטיבים למלאכה, בהם עובדים למעלה מ־800 פועלים. בעיר פועל קומבינט חשמלי, המספק חשמל לא רק לעיירה, אלא גם לכפרים הסמוכים לה (קוזלובקה, סקאלה, ויסוקי פולק).

בפאריץ' נמצאים שני בתי־ספר תיכוניים גדולים, בהם לומדים 1300 תלמידים.

אנשי כשרון רבים נתנה העיירה למולדתו הסו־ציאליסטית. למעלה מ־160 מתושבי פאריץ' סיימו בזמן האחרון בתי־ספר גבוהים ותיכוניים. הם עובדים עתה כולם כמהנדסים, רופאים, מחנכים בערים ובכפרים שונים של מולדתנו. בנו של עושה־החבלים לשעבר לייזער גורליק עובד עתה כאיש־מדע במכון הפדגוגי במינסק, בנו של בעל־העגלה ביילין הוא עתה כנר בקונסרבטוריה במוסקבה.

התרבות הפכה לנחלתם של ההמונים העובדים. לפאריץ' יש עתה קולנוע, בית־תרבות, ספריה גדולה, מרכז־רדיו (אַ ראַדיאָ־קנופּ) ומוסדות תרבותיים אחרים. במקום שעמד פעם השוק, עם הביצה העיירתית המפורסמת, שהפיצה מחלות שונות, פורח עתה גן עירוני צעיר.

(„אָקטיאַבר", 12.6.1940)

שואת פאריץ'

ב־1941 כבשו הגרמנים את העיר פאריץ' את כניסתם אל העיר ציינו בראש וראשונה בשפטים אכ־זריים באוכלוסיה היהודית. הגרמנים ענדו לכל היהו־דים מגיני־דוד צהובים, ולאחר מכן אספום ברובע מוקף תיל דוקרני. לאחר שהתעללו בהם החלו פריצי החיות הפאשיסטיים־הגרמניים להשמידם. באוקטובר 1941 הוציאו הגרמנים את היהודים במכוניות אל מחוץ לעיר, ושם הרגום ביריות לאחר עינויים אכזריים ומעשי התקלסות. בסך הכל נרצחו ביריות למעלה מ־1700 יהודים. ההוצאה להורג בוצעה בשיטות אכזריות האָפייניות רק לגרמנים. את האנשים הניחו שורות שורות בבורות שנחפרו על ידם, והיו הורגים אותם במטחי יריות מתת־מקלעים. בין ההרוגים היו פצועים קל וקשה; הסאדיסטים הגרמנים קברום חיים באדמה. את הילדים היו מרימים על כידונים וזורקים לבורות. תושבת העיר פאריץ', שטיינבוק, הצליחה להיחלץ לאחר שהלכו הגרמנים, משום ששכבה בשו־רה האחרונה ונפצעה קל בידה.

בכדי להסתיר את עקבות פשעיהם הנתעבים הו־ציאו הגרמנים במארס 1944 את גופות ההרוגים, שפכו עליהם זפת ובנזין והעלום באש. יממה שלמה נראתה האש בכל האיזור.

(מתוך תעודת הועדה המחוזית בפאריץ' על חורבן העיר, Преступления немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии, Минск 1963)

*

בשפת אנוש פשוטה אין למסור את אכזריותם של המרצחים — כותבת בתו של שלמה בלצר, נכדתו של זלמן מוטיה השוחט מפאריץ', על חורבן עיר מולדתה למזכיר חברת יוצאי פאריץ' בניו־יורק —

זה כחודש ימים שבאתי לפאריץ׳ ולא מצאתי אף בן־ית אחד. גדול וכבד הוא האבל בכלל וכאב לבה של אם בפרט. הדם קופא בעורקים לשמע המאורעות האיומים שאירעו בעיירה פאריץ׳.

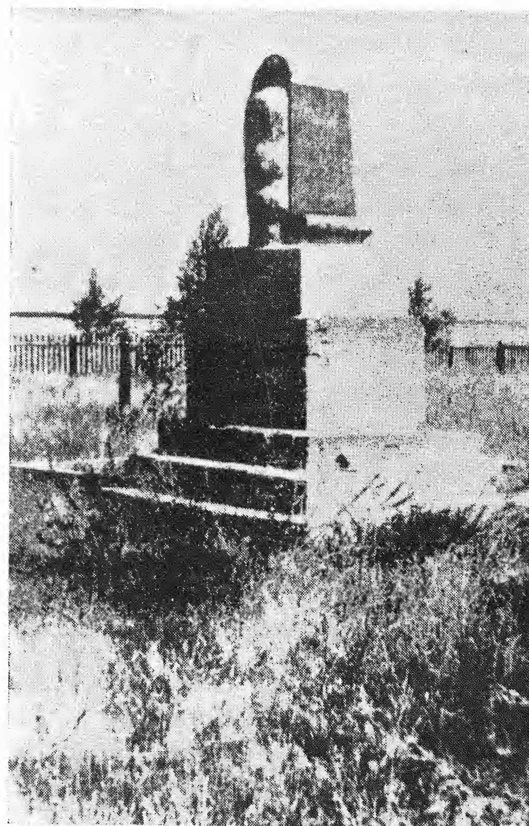
יהודי יוא־שמים, שוחט, נשא דברו לפני לכתו למות. הוא אמר, שהשונא הגרמני יזכה למפלה, והאנית תנצח. עקרו לו את לשונו וקיטעו את ידיו. בעת שבאו אל אייזע הסנדלר עמד והתפלל כשהוא עוטה טלית ועטור תפילין וכך הלך כשהוא עטוף בטליתו. יהודים זקנים וטליתות מתחת לזרועותיהם הלכו אל הגיטו, שממנו הוציאום אל הקבר. בעת חורבן ירושלים לא זרם ולא רתח דם כה רב, והחרב לא פסקה מלגזור, ועתה אין הדם פוסק מלרתוח ולקרוא לנקמה.

(„פאָרווערטס", 29.8.1946)

שמחה גאָרעליק

א בריוו פון פאריטש

אויף דער בקשה פון מיינע פאַריטשער לאַנדס־לייט, ברענג איך דאָ די שוידערלעכע פאַקטן, ווי אַזוי די דייטשע מערדער האָבן אומגעבראַכט דעם יידישן ישוב פון אונדזער שטעטל. איך בין ניט קיין שרייבער, דאָך וואָלט איך וועלן, אַז מיינע פשוטע ווערטער, וואָס זענען דורכגעזאַפּט מיטן פּיין און ווייטיק פון אונדזער פאַרשניטענעם פאָלק — זאָלן דערגיין צו דער וועלט.

מצבת־זכרון לקדושי פאריץ׳
דענקמאָל פאַר די קדושים פון פאַריטש

די יידישע באַפעלקערונג פון פאַריטש — אַן ערך צוויי טויזנט נפשות — האָט זיך מפרנס געווען פון יגיע כפּים — האַלץ־אַרבעט, בויערײַ, טישלערײַ, שניידערײַ, שוסטערײַ און ד״גל. די פאַריטשער קריסטן האָבן זיך קיין מאָל ניט באַקלאָגט, אַז זיי ווערן באַעוולט פון די יידן. פאַרקערט, די יידן האָבן גע־שטיצט און אַרויסגעהאָלפן זייערע נויטבאַדערפטיקע קריסטלעכע שכנים. די דייטשן האָבן אָבער אָפּגעסמט אָט די גוטע באַציונגען מיט זייער גיפטיקער פּראָ־פּאַגאַנדע און יידן־האַס, וואָס זיי האָבן פאַרשפּרייט צווישן די פינצטערע קריסטלעכע מאַסן.

דעם 18טן אָקטאָבער 1941 איז דאָס געווען. אַ בלוטיקער ספּעקטאַקל, וואָס די וועלט האָט נאָך אַזוינס ניט געזען. די זון איז נאָר וואָס אויפגעגאַנגען, און אויף די גאַסן האָבן זיך באַוויזן דייטשן מיט געווער און קאַנטשיקעס אין די הענט, באַגלייט דורך דער אָרטיקער פּאָליציי און זייערע מיטהעלפערס. מיט געווער און שטעקנס, באַשלאָגענע מיט נעגל, אונטערן געוויי פון שיכורע זידל־ווערטער און חוצפּהדיקן געלעכטער האָבן זיי געטריבן די יידן צו דעם צוגע־גרייטן ברודער־קבר. דער געשריי פון די אומבאַ־שיצטע קרבנות האָט געשפּאָלטן די הימלען. די באַנ־דיטן האָבן אָבער קאַלטבלוטיק געטאָן זייער אַרבעט. דער רב האָט געהאַלטן אַ קורצע רעדע — ביים קבר: אונדזער בלוט — האָט ער געזאָגט — וועט

ניט פֿאַרשוויגן ווערן — דער פֿאַרשאַלטענער היטלער וועט קריגן די מפּלה, ווי המן. די מערדער האָבן אים דערפֿאַר אויסגעשניטן די צונג. אין גיכן האָט מען די יידן געלאָדן אין לאַסט־אויטאָס און געפֿירט צו די גריבער. מיטן ערשטן אויטאָ זענען ארויסגעפֿירט געוואָרן אפרים אייזיק דער בעל־עגלה, רפאל דער קצב, משה עלקינד, יוסף מייטין, דוד ווענדראָף און אַנדערע, וועלכע האָבן געגראָבן די גריבער אויף יענער זייט פֿון דאָרף וויסאָקי פּאָלק. אייזע דער שוסטער איז געשטאַנען אין טלית און תּפֿילין און האָט געדאַוונט, ווען די מערדער זענען אַריין צו אים אין שטוב, ער האָט געבעטן מען זאָל אים לאָזן גיין אַליין צום אומשלאַג־פּלאַץ.

לייזער שטויבצער האָט זיין ווייב ניט געלאָזט וויינען — זאָל דער שונא ניט זען אונדזערע טרערן — אונדזערע קינדער און יינגערע ברידער וועלן נעמען נקמה פֿאַר אונדז — האָט ער זי געטרייסט.

שיע שטיינבערג און זיין פֿרוי עלקע סאָקיריצער זענען געבליבן אין פּאַריטש, צוליב זייער קראַנקן יינגל. זייער טאָכטער ראָזע האָט מיט עטלעכע טעג פֿריער גענומען אירע צוויי יינגערע ברידערלעך, אַוועק מיט זיי אין וואַלד און לעבן געבליבן. שיע האָט אויסגעמיטן דעם טויט פֿון אַ דייטשישער קויל, ער איז געשטאָרבן פֿון אַ האַרץ־שלאַג, ווען מען איז געקומען אים נעמען... זיין פֿרוי, מיטן קראַנקן יינגל אויף די הענט, האָט מען מערדערלעך צעשלאָגן און אַריינגעוואָרפֿן אין גרוב. עלקע איז אַ פֿאַרווונדעטע געלעגן צווישן די מתים ביז ס'איז

געוואָרן גוט פֿינצטער. ביינאַכט איז זי אַרויס פֿון צווישן די מתים און זיך דערשלעפּט צו אַ נאָענטן דאָרף. זי איז אַריין צו אַ פּויער, זיך אַרומגעוואַשן און פֿון דאָרטן אַוועק קיין סאָקיריץ, דער דאָרף, וווּ זי איז געבאָרן געוואָרן — אַ ווייאָרסט 20 פֿון פּאַריטש. אַ דאַנק איר אַרישן אויסזען האָט זי געלעבט צווישן די פּויערים, געאַרבעט שווער און ביטער און קיינער האָט ניט געוווּסט, אַז זי איז אַ יידישקע. סוף־כּל־סוף האָט מען זי געמסרט און די דייטשישע פּאָליציי־לייט האָבן זי דערשלאָגן צום טויט מיט שטעקנס.

יענטע בערנשטיין האָט זיך באַהאַלטן מיט אירע דריי קינדערלעך אין אַ דערבייאיקן וועלדל, אָבער מען האָט זיי געפֿונען. אויפֿן וועג צו דער קאָמענדאַנטור האָט זי זיך אַרויסגעריסן פֿון די פּאָליצייאישע הענט, אַריינגעשפּרונגען אין אַ ברונעם און דאָרטן געפֿונען איר טויט.

משה מאַליקין, משה בלייכער, אבא מאַכטון, יוסף אַלשאַנסקי און עטלעכע מיידלעך זענען אַוועק צו די פּאַרטיזאַנער און נקמה גענומען אין די דייטשן.

ראָזע עלקין איז געווען אין אַ פּאַרטיזאַנער־„אָטריאַד" מיטן מאַן און זייערע דריי קינדערלעך. בעת אַ שלאַכט צווישן די דייטשן און פּאַרטיזאַנער, ווען די דייטשן האָבן אַרומגערינגלט דעם וואַלד און זיי זענען געשטאַנען ביזן האַלדז אין בלאָטע, האָט אַ קינד זייערס גענומען וויינען און זיי האָבן אים געמוזט דערשטיקן, כּדי ניט אַרויסצוגעבן די באַהעל־טעניש פֿון דער פּאַרטיזאַנער־גרופּע. ראָזע איז אומ־געקומען אַ חודש פֿאַר דער באַפֿרייונג פֿון פּאַריטש.

חיים ישינובסקי

ביקור בשצ׳דרין

משוט בארץ ומהתהלך בה באתי על לינת ליל אל מקום תושבי עברים באויעזד באָברויסק, גוברניה מינסק, עיר שצעדרין, עברתי חוצות מסודרים בין בתים בנויים במערכי חמדה, ראיתי בית־תפילה מהודר ונחמד למראה, ותכלה נפשי לדעת איכותה ומהותה. סרתי לבית אחד מאלה, שאלתי להכניסני כאורח. והנה סבבוני עדה, כולה מאחינו בני־ישראל, קראוני שלום וקבלוני ברעות ואחוה. והנה אחז בי איש לאמר: אלי יבוא האורח, ביתי רחב־ידים, ידי רב לי לעשות לו כטוב בעיניו, ד׳ חנני בכל טוב, מלאו אסמי בר, גם תבן גם מספוא לסוסיו אתן חנם אין כסף; ויפתח פיו השני ויאמר לי: המצוה הכנסת אורחים זאת גם אצלי ימצא מאויי נפשו. יאכל וישתה לשובע, ואחז בסוסי ועבדי והביא אותנו בחדריו, וברגע אחד עלה עשן הסאמאואר וריח מטעמים מהתנור עלה באפי. ויהי בהשליכי מעל כתפי בגדי חורף משא לעיפה, ובהנפש נפשי מעט מעמל הדרך, אמרתי: מה טוב ומה נעים המקום הזה, ושלושה אנשים עומדים לפני: „עברים אתם, אחינו, הגידו נא לי מי אתם פה ומה לכם פה, כי שם עיר שצעדרין לא שמעתי בלתי היום״. ויענו לי האנשים:

עובדי־אדמה אנחנו. מעת יצאה הפקודה בחסדי אדוננו הקיסר ניקולאי, עליו השלום, לתת לאחינו בני־ישראל אדמה לעבוד בה ולמצוא מחיה לנפשינו, אסף אותנו אדונינו הרב הגאון ר׳ מענדעל לובאַוויצער ויתן לנו המישור הזה, שקנה במיטב כספו, ויאמר: „הא לכם אדמה, קחו לכם איש איש חלק בארץ לעבוד אדמה, חזקו ידיכם והתאזרו במלאכתכם וד׳ יברך אתכם במעשי ידיכם״. ונשמעה לדברי צדיק אלה. באנו הנה וכל איש מאתנו לקח שדה חלקו לנחלה לו, ונעבד בה אנחנו, נשינו וטפנו, וה׳ הטוב והמטיב הריק שפעת ברכתו במעשי ידינו, אין מחסור לנו, גם בנה לנו הרב אדוננו בית־תפילה ונתפלל בה בוקר וערב: גם תורתנו לא נעזבה מאתנו. ובין אגודתנו נמצאים אנשים לומדי תורה ויחלקו לנו ולבנינו ידיעת תורת משה, גם משנה וגמרא. בין אחינו נמצאים בעלי־מלאכות, חייטים, סנדלרים וכל מעשי ידי־אמן. לא כן אנחנו כשארי עובדי־אדמה בימים שעברו, עברים אנחנו וזכרנו מאמר החכם שלמה „לכל זמן״: עת לעבוד אדמה, עת להתפלל ועת ללמוד תורה. בקהילתנו לא יבוא המוכיח להוכיח לנו לבל נשתה יין, כי שתית יי״ש לחרפה היא לנו — לחמנו במשקל נאכל ויין במשורה נשתה וחסדי אלהינו לא נשכח.

(„הכרמל״, י״ד אדר א׳ תרכ״ב)

ד״ר י. ל. קצנלסון

בשצ׳דרין

...בחול המועד סוכות של השנה ההיא (1864) נסעתי מפאריץ׳ להכפר הקרוב שצ׳דרין להתארח בבית אחד מקרובי. את הכפר הגדול ההוא קנו עשירי החסידים לאחוזת נחלה בשביל הצדיק ר׳ מנדלי שניאורסון מליובאוויץ׳, למען רכוש לו זכות אצילים (לאיזו מטרה לא אזכור עוד), ויושיבו בו יהודים לעבוד את האדמה ולשמרה. רק מעטים מיושבי הכפר עסקו באמת ובתמים בעבודת האדמה. בעלי הכסף שלחו במסחר עצים את ידם והעניים, שהתישבו שם רק כדי להיפטר מעבודת הצבא, מצאו את מחית ביתם בקשרם את עצי היער לרפסודות, לשלחן על פני הברזינה והדניפר ורק הנשים והעלמות לבדן עסקו בעבודת גני־ירק וגני־עץ. וכאשר יצאתי להתבונן אל מלאכתן, אדמו פניהן מבושת, וכמו בקשו סליחה ממני על אשר תתעסקנה בעבודה איכרית, שאיננה לפי כבוד נשים יהודיות. ובאכלי ביום ההוא תבשיל

של לפת ותפוחי־אדמה, שזה מעט נחפרו מן האדמה, ובטעמי אגסים ותפוחים מתוקים, שזה מעט נקטפו מעציהם, עלתה לראשונה על לבי השאלה: מדוע לא יהיו באמת גם היהודים לאיכרים, כמו שיעץ זאת בעל „התעודה בישראל״? השאלה הזאת לא חדלה לנקר במוחי ימים רבים, ורק שנים רבות אחרי זה הקדשתי לשאלה זו את סיפורי „שירת הזמיר״. ובהיותי לפני שנים אחדות בארץ יהודה, ובראותי בהמושבה היפהפיה והפורחת „רחובות״ גברים ונשים עוסקים בעבודת האדמה, ופניהם התאדמו לא מבושת, כי אם מרגשי גאון וחדוה, אז חשתי כאילו התגוללה אבן כבדה מעל לבי, וממעמקי נפשי קראתי: ברוך משנה עתים ומחליף את הזמנים...

(„מה שראו עיני ושמעו אזני״,
ירושלים תש״ז, עמ׳ 91)

ב. גאנקין, ד״ר ז. גארדין

די געשיכטע פון שטשעדרין

צווישן צוויי אַנגעזעענע שטעט אין ווייסרוס־לאַנד, באַברויסק און האָמעל, ליגט פאַרוואָרפן, ווי אָפּגעריסן פון דער גרויסער וועלט, אַ קליינער אָרע־מער סאָוויעטישער „קאָלכאָז״ שטשעדרין — 17 וויאָרסט פון דער אייזנבאַן־סטאַציע קראַסני בערעג און 12 וויאָרסט פון דעם שטעטל פּאַריטש. איצט איז שטשעדרין אַ קליין גויִיש דערפל, מיט חזירים און הינט, מיט מאָהילקעס (קברים), באַצלמטע און אָן צלמים. עטוואָס ווייטער פון דערפל, אויפן קיטשענעם וועג, ליגט אַן איינגעפאַלענער הילצערנער פּאַרקאַן פון צעפוילטע קלעצלעך — דער וועג פּאַר בהמות און חזירים איז אָפן: דאָס איז דער אַמאָליקער יידישער בית־עולם מיט זיינע איינגעפאַלענע מצבות און חרובע אוהלים. פון די אָפּגעריבענע, אויסגע־לאָשענע אותיות קען מען נאָך אויסלייענען ניט ווייניק נעמען. דאָ ליגן מער ווי דריי דורות שטשעד־רינער יידן.

ניט ווייט פון בית־עולם — צוויי גרויסע קופּעס ערד. קיין וועג פירט ניט צו זיי און קיין ביימער וואַקסן ניט אויף דעם אָרט. דאָס זענען די בלוטיקע קברים פון אַ גאַנצן יידישן ישוב; אַלץ, וואָס איז פאַרבליבן פון שטשעדרין. אין איין שעה זענען זיי אַלע אומגעבראַכט געוואָרן דורך די היטלעריס־טישע חיות. אין צוויי גרויסע גריבער, וואָס מ׳האָט זיי געצוווּנגען אַליין צו גראָבן, האָט מען זיי אַריינ־געשליידערט. זיי ליגן דאָרט אין זייערע אָרעמע, פאַרבלוטיקטע בגדים. ניט איבערגעבליבן אפילו איינער, וואָס זאָל זיי באַוויינען...

*

אין דער צאַרישער צייט האָט שטשעדרין זיך אָפיציעל גערעכנט פאַר אַ יידיש דאָרף. אָן גויים־אייגנטימער, אָן אַ קלויסטער, אָן מאָהילקעס און אָן שקצים, וואָס אין אַלע יידישע שטעטלעך פלעגן זיי אַ מורא אָנוואַרפן אויף אַלע יידישע קינדער.

שטשעדרין איז באַרימט געוואָרן אַ דאַנק דער פאַרצוויַיגטער, רייכער פאַמיליע גאַלאַדעץ, וואָס האָט דאָרט געלעבט, זיי זענען געווען באַקאַנט אַלס גרויסע, ערלעכע וואַלד־סוחרים און גרויסע בעלי־צדקה. דעם „הויף״ פלעגן אָפט באַזוכן סוחרים, מעקלערס און שדכנים („וועלט־שדכנים״) און פאַרשידענע שנאָרערס. די אַנטשטייונג פון דער קאָלאָניע און פון דער פאַרוואַלטונג פון דעם האַלב־דאָרף, האַלב־שטעטל איז פאַרבונדן מיט דער פאַמיליע גאַלאַדעץ. און מיט זייער גורל איז אויך פאַרבונדן דער אונטערגאַנג פון שטשעדרין נאָך בעת דער רוסלענדישער רעוואָלוציע.

דער שטאַם־פאָטער פון די גאַלאַדעצעס איז געווען ר׳ חיים גאַלאַד. ווען ער איז געוואָרן רייך האָט ער געביטן זיין פאַמיליע־נאָמען אויף גאַלאַדעץ (גאַלאַד אויף רוסיש באַדייט הונגער). זיין אינטערעסאַנטע ביאָגראַפיע קען דינען אַלס טיפּישער באַווייז פון היסטאָרישן שטאַנדפּונקט, ווי אַזוי ס׳האָט זיך אַנט־וויקלט אַ יידישער קאַפּיטאַל אין רוסלאַנד אַ דאַנק דער אויסערגעוויינלעכער ענערגיע פון יחידים.

אין דעם קליינעם שטעטעלע אָזאַריטש האָט געלעבט די אָרעמע משפחה גאָלאַד, מיט זייער זון חיים. ווען חיים איז אונטערגעוואַקסן, האָט מען אים אָפּגעגעבן צו אַ בעל־מלאכה. באַלד אָבער האָבן זיך אַרויסגעוויזן די גרויסע סוחרישע פעיקייטן פון דעם יונגן חיים.

אין יענער צייט — סוף פון ערשטן פערטל פון דעם פאַריקן יאָרהונדערט — האָט זיך אין רוסלאַנד אַנגעהויבן אַנטוויקלען דער וואַלד־מסחר און חיים, כמעט אָן אייגענעם קאַפּיטאַל, האָט אָנגעהויבן צו האַנדלען מיט וואַלד. ער איז געווען איינער פון די ערשטע, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו טרייבן פּליטן אויף דער בעריאַזע און אויפן סאַזש אין דעם דניעפּער אַריין, ביז יעקאַטערינאָסלאַוו און ווייטער נאָך — ביז כערסאָן. ער פלעגט איינקויפן וואַלד ביי די פּריצים, אויסהאַקן, פאַרוואַנדלען אין קלעצער, בינדן פּליטן און זיי טראַנספּאָרטירן צום „ניז", ווו וועלדער זענען ניט בנמצא און געהילץ איז געווען אַ יקר המציאות. די עסקים זענען געגאַנגען מיט גרויס הצלחה און חיים איז געוואָרן אַ גביר.

אין יאָר 1841 האָט ר' חיים, צוזאַמען מיט אַ גרופּע יידן, וואָס האָבן געוואָלט זיך באַשעפטיקן מיט ערד־אַרבעט, אָפּגעקויפט ביי אַ פּריץ אַ גוט, וואָס האָט געהייסן שטשעדרין. ר' חיים האָט באַקומען דעם וואַלד און דעם הויף, ווו דער פּריץ האָט געלעבט, און די גרופּע יידן — אַלע פעלדער אַרום, צו זייען תבואה און צו ציען חיונה פון דער ערד (ר' חיימס חלק האָט באַטראָפן 120 דעסיאַטין).

אַזוי ווי אָבער ניט יעדער ייד האָט געמעגט קויפן באָדן, האָט מען אויסגענוצט דעם געזעץ, וואָס אויף יידישע סוחרים, וואָס האָבן אַ גילדע, איז די גזירה ניט חל. אָבער סתם קויפן אויף אַ נאָמען פון אַ גביר איז ניט „מעשה סוחר", איז מען געפאַלן אויף אַ המצאה צו קויפן דעם גוט אויף דעם נאָמען פון ליובאַוויטשער רבי, ר' מענדעלע (דער „צמח צדק"), וואָס האָט געהאַט דאָס רעכט פון אַ סוחר פון דער צווייטער גילדע. אויף אַזאַ אופן איז שטשעדרין געוואָרן דאָס אייגנטום פון דעם ליובאַוויטשער רבי. אין יאָר 1865, ווען ר' חיים האָט שוין אַליין באַקומען די גילדע, האָט ער זיין חלק איבערגעשריבן אויף זיין אייגענעם נאָמען.

די גאַנצע קניה פון שטשעדרין איז אָבער, ווי מען האָט געהערט רעדן, געווען אַ מקח טעות. דער פעלד־באָדן האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר זייער ניט קיין פרוכטבאַרן, איז געווען זומפּיק. די גאָלאַדעצעס האָט עס אָבער ווייניק אַנגעריררט, ווייל צו יענער צייט זענען זיי שוין געוואָרן גבירים אדירים. די קאָלאָניסטן האָבן אָבער דערפון שטאַרק געליטן. אַ סך האָבן זיך אָנגעהויבן אָפּצוקערן צו אַנדערע פרנסות.

שפּעטער האָט ר' חיים אָפּגעקויפט אַ גרויסן גוט אין סורזשער קרייז, טשערניגאָווער גובערניע, ליאַליטש, וואָס האָט געהערט צו דער משפחה פון דעם באַרימטן פירשט זאַוואַדאָווסקי, דעם פאַוואָריט פון יעקאַטערינע דער צווייטער. די דאָזיקע קניה איז געווען זייער אַ געלונגענע. דער גרויסער, געדיכ־טער וואַלד, דער פרוכטבאַרער באָדן און די ברויערייען זענען געווען אַן אומאויסדערשעפּלעכער קוואַל פון עשי־רות. צו ר' חיימען איז איבערגעגאַנגען דער היסטאָ־רישער שלאָס פון ליאַליטש, וואָס דער באַרימטער איטאַליענישער אַרכיטעקט ראַסטעלי האָט אויסגע־בויט. דער שלאָס האָט אויסגעזען פונקט ווי דער פעטערבורגער טאַווערישער פּאַלאַץ, ווו די דומע איז געזעסן. יעקאַטערינע פלעגט זיין אַן אָפטע אורחטע אין שלאָס ביי זאַוואַדאָווסקין. גערעדט האָט מען אין שטשעדרין, אַז דער שלאָס פאַרמאָגט 356 חדרים: די קיסרין זאָל קענען יעדע נאַכט נעכטיקן אין אַן אַנדער צימער. אין דער אמתן זענען אין פּאַלאַץ געווען נאָר 120 צימערן. דאָס מעבל פון פּאַלאַץ האָט מען אַריבערגעפירט קיין שטשעדרין צו די גאָלאַדעצעס, און מען האָט דאָס מאַהאַגאָני־האָלץ איבערגעפאַרבט אויף אַ „שענערן" קאָליר.

דריי זין האָט ר' חיים געהאַט און נאָר איין טאָכטער. ר' לייב, ר' בער, ר' זלמן (אויך אונטער די אויגן פלעגט מען זיי רופן „רב") און די טאָכ־טער הינדע — די „מומע הינדע", ווי מען האָט זי אין „הויף" גערופן. מען האָט זי חתונה געמאַכט מיט אייזיל דעמיכאָווסקי, אַ בחור אַ בן־תורה. די מומע הינדע האָט קיין ירושה ניט באַקומען, ווייל פאַר אַ טאָכטער איז געווען דער נדן, וואָס מ'גיט איר. ר' זלמנס פרוי איז אַרויסגעקומען פון בעל־שמס משפחה — אַ זעקסטער, צי אַ זיבעטער דור. די גאָלאַדעצעס האָבן געטאָן זייער גוטע שידוכים. מ'האָט געזוכט דער עיקר ייחוס, געלט האָט מען אַליין געהאַט.

ר' חיים איז געווען אַ גרויסער בעל־צדקה.

קרובים, אפילו ווייטע, פלעגט ער שטאַרק מקרב זיין, זיי שטיצן און צונעמען אויף שטעלעס. אַ באַזונדערע ליבע האָט ער אַרויסגעוויזן צו לומדי־תורה. זיין פרוי זלאַטע, די „באָבע זלאַטע", האָט זיך אויסגע־צייכנט מיט איר אויסערגעוויינלעכער הכנסת אורחים. אין איר קבר האָט מען אַריינגעלייגט די ברעטער פון דעם טיש, אויף וועלכן זי האָט געטיילט צדקה. די דאָזיקע גוטע מעלות זייערע האָבן די אַלטע גאַלאַ־דעצעס איינגעפלאַנצט אין זייערע קינדער.

די צאָל איינוווינער אין שטשעדרין איז לכתחילה געווען אַ גאַנץ קליינע. דאָס זענען געווען בעיקר געוועזענע דאָרפסלייט, וואָס האָבן מיט דעם גאַנצן רצון געשטרעבט צו ערד־אַרבעט, נאָר אַלס יידן האָבן זיי עס ניט געקענט פאַרווירקלעכן אין די גוישע דערפער, ווו זיי האָבן געלעבט. די דאָזיקע יידן האָבן איצט אין שטשעדרין זיך גערופן מיט די נעמען פון זייערע פריערדיקע דערפער: בעלצער, פערסקאָדער, טשעלוסער, וואַראַטינער אאַז״וו. צו זיי זענען צוגע־שטאַנען אייניקע בעלי־מלאכות, ווי בערע דער שמיד, ישראל דער בויער מיט זיינע בנים, יקותיאל דער שניידער און אַנדערע, ווי אויך, פאַרשטייט זיך, כלי־קודש: אַ רב, אַ שוחט (שמואל דער שוחט) און מלמדים. אויסער די דערמאָנטע, האָבן זיך דאָרט באַזעצט גאַלאַדעצעס משולחים: די מיכלינס, בערע פינסקי, שלמה שיינדלין.

די פּיאָנערן האָבן צעטיילט צווישן זיך דעם באָדן אויף חלקים (פאַסן) און געשאַפן דעם „סכאָד" (קהל), ווי דאָס איז געווען אין יעדן דאָרף אין רוסלאַנד. די אייגנטימער פון די חלקים האָט מען איינגעשריבן אין אַ פנקס, וואָס איז איינגעלייגט געוואָרן ביים רב, אַזוי ווי עס פירט זיך אין אַלע יידישע קהילות. דאָס רעכט צו באַטייליקן זיך אין „סכאָד" איז פאַרבליבן אויף תמיד אַלס פּריווילעגיע פון די פּיאָנערן, זייערע בנים און בני־בנים. מען האָט זיי גערופן „קהלס לייט". די שפּעטער־צוגעקומענע נייע תושבים האָט מען גערופן חוציקע און זיי האָבן קיין שום דעה ניט געהאַט אין קהלשע ענינים. די הויפּטפונקציע פון „סכאָד" איז געווען: וויילן אַ סטאַראָסטע. דער אַמט איז מיט דער צייט געוואָרן זייער אַ בכבודיקער און דערפאַר פלעגט דער וואַל־קאַמף צווישן די קאַנדידאַטן זיין זייער אַ הייסער. דאָך פלעגט יאָרן לאַנג אויסגע־קליבן ווערן אַלס סטאַראָסטע דער זעלבער אברהם כאַווקין, ווייל ער האָט געהאַט אַ סך קרובים צווישן די „קהלס לייט". די ערשטע סטאַראָסטעס זענען געווען עקיבא לייזער און דן פאליי, אָדער דן דער סטאַראָסטע.

דער „הויף" און דאָס „שטעטל" זענען געווען כמעט אין גאַנצן אָפּגעזונדערט און געלעבט „יעדער" לויט זיין באַזונדערן שטייגער. בלויז די כלי־קודש, דער רב, די שוחטים און דער דאָקטאָר זענען געווען בשותפות. ס'איז אויך געווען איין בית־עולם, הגם די גאַלאַדעצעס האָבן דאָרט געהאַט אָפּגעזונדערטע שור־רות קברים.

די יידישע מוזשיקעס זענען צוגעטראָטן צו דער אַרבעט מיט אַלע כוחות און פלייס. זיי האָבן געקויפט אַ ביסל פי (פערד, ציגן און בהמות), געגאַנגען מיט דער סאָכע, געזייט קאָרן, געזעצט בולבע (קאַרטאָפל), אַרבעס, קרויט און אוגערקעס און געקאָסיעט (גע־שניטן) היי. באַלד האָט איינער אויסגעבויט אַ ווינט־מיל (אַ בלינד פערד פלעגט דרייען די ראָד) צו מאַכן בוימל. די מוזשיקעס זענען ניט אָנגעקומען צו קיינעמס הילף און ניט געווען קיין מלאכה, וואָס זיי זאָלן ניט קענען אָדער, וואָס זאָל זיין צו שווער פאַר זיי. קיין גרויסע מזל־ברכה פון דער אַרבעט האָט מען אָבער ניט געזען. די סיבה איז געווען די, וואָס מיט דער ערד האָט מען ניט געטראָפן און דער יבול פלעגט זיין אַ קליינער. נאָך אַ חסרון איז געווען — שטשעדרין האָט זיך געפונען ווייט פון אַ שטאָט, פון אַ באַן און פון אַ טייך און צו פאַר־קויפן די תבואה איז געווען ניט לייכט. אַזוי אַז אין דעם טויטן ווינטער־סעזאָן האָט דער יידישער מוזשיק ניט געהאַט וואָס צו טאָן, און פירן פון וואַלד האָלץ, מיט וואָס דער גוי פלעגט זיך מפרנס זיין, איז אויך געווען אוממעגלעך, ווייל קיין האָלץ איז ניט געווען. אָן אַ זייטיקער פרנסה איז געווען ביטער, בפרט, אַז דער ייד דאַרף האָבן מער פון דעם גוי. אמת, אַגראָנאָמען פון איק"א פלעגן פון צייט צו צייט קומען קיין שטשעדרין, אָבער קיין ממשותדיקע הילף האָבן זיי ניט געבראַכט. „און וואָס הייסט: נעמען פון פרעמדע מענטשן"? — אַמאָליקע האָבן עס ניט פאַרשטאַנען. ניט קיין וואונדער, דעריבער, וואָס אַ סך האָבן אויפגעהערט צו אַקערן און זייען און די קאָ־לאָניע האָט גיך אָנגעהויבן פאַרלירן איר לאַנד־ווירטשאַפטלעכן כאַראַקטער. מ'האָט אָנגעהויבן צו פאַרדינגען די פעלדער צו די אַרומיקע פּויערים און באַקומען דערפאַר אַ העלפט פון דער תבואה. אָבער

אויך די גויים איז שלעכט געגאַנגען, ווייל דער באַדן האָט ניט געטויגט און במילא זענען די רווחים פון די יידן געוואָרן אַלץ קלענער. ווען די יידן האָבן אויפגעהערט אַליין צו זייען, האָבן זיי אָבער די לייכטערע לאַנדווירטשאַפטלעכע אַרבעטן ניט פאַר־וואָרפן און עס זענען פאַרבליבן אַפילו משפחות, וואָס האָבן בשום אופן ניט געוואָלט נעמען זיך צו אַנ־דערע פרנסות. זיי האָבן זיך עקשנותדיק „איינגע־שפּאַרט" אין דער ערד. דאָס זענען געווען אמתע מוזשיקעס, וואָס אין דער ערד האָבן זיי געזען זייער שפּייזערין. זאָל דאָ דערמאָנט ווערן זלמן סטאַראָס־טופּיער, אַ ייד אַ למדן, וואָס איז ניט אַוועק פון דער ערד און אַלץ אַליין געטאָן. ממש פאַרקאָכט אין דער ערד, אַן אמתער אידעאַליסט, איז אויך געווען בערל לייוויקס, וואָס איז דורך און דורך געווען דער מענטש פון „אין דער סאָכע ליגט די מזל־ברכה". איטשע דער געלער, אַ גרויסער אָרעמאַן, איז ממש געלעגן אויף זיין שטיקל פעלד און מיט גרויס ליבע האָט ער געטאָן יעדע אַרבעט. נאָך און נאָך טייערע יידן זענען געווען, וואָס האָבן פיינט געהאַט דעם האַנדל און געווען ווי באַשאַפן פאַר דער ערד.

דער „הויף", ווו דער פריץ האָט פריער געלעבט, איז געלעגן עטוואָס העכער פון דעם „שטעטל" און דאָרט איז אַ גאַנץ יאָר געווען טרוקן. די הייזער פון די גאַלאַדעצעס זענען געווען גרויסע, פּאַלאַצן. פאַר יעדן הויז — אַ פּאַליסאַדניק (אַ קליין גערטנדל), אויף יעדן הויף — אַ גרויסער סאָד, די טייערסטע בלומען. חוץ דעם איז אין „הויף" געווען אַ גרויסער סאָד מיט אַ וואונדערבאַרער ליפּען־אַלייע, וואָס איז איבערגעבליבן פון דעם פריץ.

אויף דאָס שטעטל איז זומער געווען אַ באַ־צויבערט ווינקל. פון איין זייט האָבן זיך געצויגן גרינע פעלדער פון קאָרן, קאַרטאָפל, אַרבעס און גערטנער אַ סך, ביז צום וואַלד; פון דער צווייטער, דער נידעריקער זייט, האָט זיך צעשפּרייט אַ פיל־פאַרביקער טעפּיך פון זאַפטיקן גראָז און פעלד־בלומען.

דאָס „שטעטל" האָט אָבער אַלץ מער און מער אָנגעהויבן צו פאַרלירן זיין דאָרפישן כאַראַקטער. עס איז לפי ערך גיך געוואַקסן און די צאָל איינ־וווינער האָט דערגרייכט דעם פערטן טויזנט. דאָס איז געווען צו פאַרדאַנקען דער גרויסער צאָל משולחים און משולחימלעך און סתם יידן, וואָס האָבן זיך גע־דרייט אַרום דעם „הויף". „שאַצערס", וואָס שאַצן דעם וואַלד; משולחים אויף אַרויספירן די „סחורה" פון וואַלד; מענטשן, וואָס טרייבן פליטן; אָנגע־שטעלטע ביי דער מכירה אין די פאַרשיידנסטע מקו־מות אויפן דניעפּער און אין ריגע, און אויך אין דער שטאָט מעמעל. דער שטאָב מיטאַרבעטער האָט גע־האַלטן אין איין וואַקסן. במילא זענען צוגעקומען בעלי־מלאכות, קלייטניקעס, מלמדים א"א. די סאָציאַל־עקאָנאָמישע סטרוקטור פון דער קאָלאָניע האָט זיך באַדייטנד געביטן. דער באַדן האָט זייער ווייניק גע־שפּייזט. קיין אינדוסטריע איז ניט געווען. קיין ברייטן האַנדל מיט די אַרומיקע דערפער האָט מען ניט געקענט איינשטעלן, ווייל די צאַרישע רעגירונג האָט ניט דערלויבט איינצופירן קיין מאַרק־טעג אין אַ יידישן דאָרף. געווען אַפילו „שקצים", יידן גראָבע יונגען, וואָס זיי האָט זיך געוואָלט, אַז עס זאָל זיין אַ תפלה (קלויסטער) אַרום שטשעדרין, כדי זונטיק און חגא, ווען גויים וועלן קומען, וועט מען קענען פון זיי לייזן. מ'האָט אונטערגעשטעלט גויים און פון דעם איספּראַווניק באַקומען די דערלויבעניש „כמעט אין שטשעדרין" אויסצובויען אַ קלויסטער. אָבער דער ליובאַוויטשער רבי האָט צו דעם ניט דערלאָזן — „אויף יידישער ערד אַ מקום טומאה אויפשטעלן!" פון דעם גאַנצן פּלאַן האָט זיך גאָרניט אויסגעלאָזט. יידן אין שטעטל האָבן געלעבט אָרעם. די בעלי־מלאכות האָבן געהאַט ווייניק אַרבעט און געאַרבעט „אומזיסט". די קלייטניקעס האָבן פון דעם קלייט אַליין ניט געקענט מאַכן אַ לעבן; על־פּי רוב איז עס געווען אַ „זייטיקע פרנסה" פאַר דעם ווייב. און צוליב מאַנגל אין פרנסה זענען יידן געוואָרן פרי־סטאַוווניקעס. ווינטער פלעגן זיי אַרבעטן ביים טייך און, אַז דער טייך פלעגט „לאָזן", פלעגט מען — דרייען לאָזע אָדער דרייען זיך אַרום די פליטן...

צום רייכן שיכט פון שטשעדרין האָבן געהערט די משולחים. זיי האָבן אַריינגעבראַכט אין שטעטל אַ פיין ביסל געלט... כל זמן די גאַלאַדעצעס זענען געווען „גאַלאַדעצעס", און די משולחים האָבן „פעט" פאַרדינט, האָט „שטעטל" געלעבט. ווען אָבער אין אָנהייב פון איצטיקן יאָרהונדערט זענען די געשעפטן אין הויף אַוועק אויף „אַראָפּ", האָט מען עס אין שטעטל שטאַרק דערפילט און עס איז געקומען די גרויסע נויט. דעמאָלט איז „אַנטדעקט געוואָרן" אַמע־ריקע, וווהין מען האָט אָנגעהויבן אַלץ מער און מער

צו עמיגרירן. ניט, חלילה, צו זוכן גליקן דאָרט, בלויז אַ שטיקל ברויט צו געפינען.

„גוט" האָט שטשעדרין געהאַט אַ קורצע צייט נאָך דער פאַריטשער שריפה, ווען גבירים פון דאָרט זענען געקומען אין שטשעדרין. באַלד אָבער זענען זיי געפאָרן צוריק קיין פּאַריטש און די גליקן האָבן זיך געענדיקט. אין די בעסערע צייטן, ווען יידן האָבן געהאַט פּרנסה, איז דער נאָמען אַמעריקע, ווו מען דאַרף אַרבעטן שבת, געווען פרעמד און אָנגע־וואָרפן אפילו אַ מורא אויף די שטעטלשע יידן.

די ערשטע אויסוואַנדערער זענען געווען די אַנט־לאָפענע פון פריזיוו. קיינער האָט ניט געוואָלט דינען דעם קיסר און דערצו נאָך עסן טריפהס. די גאַלאַ־דעצעס פלעגן שטיין אין סוראַש, קיינער פון זיי האָט ניט געדינט. אָבער די שטעטלדיקע, אַז עס פלעגט זיך דאָ ניט איינגעבן צו באַפרייען, פלעגן מוזן מאַכן פליטה קיין אַמעריקע. דער אַנטלאָפענער פלעגט זיך רעכענען פאַר דעם אומגליקלעכסטן, ווייל ער ווערט אָפּגעריסן, ווי מען האָט געגלייבט, אויף אייביק פון זיין משפחה. ביסלעכווייז אָבער האָט זיך דער עולם „צוגעוווינט" צו אַמעריקע און מ'פלעגט שוין אויפהערן צו באַוויינען, ווי מ'באַוויינט אַ טויטן, אַזאַ איינעם, וואָס פאָרט אין דעם נייעם לאַנד.

ווען די גאַלאַדעצעס האָבן אָנגעהויבן צו פאַר־קויפן זייערע הייזער און אַריבערפאָרן אין אַנדערע ערטער, איז דאָס שטעטל געבליבן אָן פּרנסה. די משולחים האָבן פאַרלוירן זייער ברויט. די קלייט־ניקעס זענען געבליבן אָן לייזונג, די בעלי־מלאכות האָבן אָנגעוואָרן זייער אַרבעט, די בעלי־עגלות האָבן ניט געהאַט וועמען צו „פירן", די קצבים האָבן ניט געקענט לעבן פון שחיטה. מענטשן האָבן דערפילט, אַז די ערד טרייסלט זיך אונטער זייערע פיס און מ'האָט ניט געוווסט פאַר וואָס „צו כאַפּן זיך". צום ערשטן מאָל האָבן טאַטעס אָנגעהויבן לאָזן זייערע טעכטער פאָרן קיין אַמעריקע. אַלץ מער שיפס־קאַרטן האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען פון אַמעריקע. מיט ווײ־טיק אין האַרצן פלעגט איטלעכער אָפּגעזעגענען זיך מיט שטשעדרין, און טייכן טרערן זענען פאַר־גאָסן געוואָרן ביים געזעגענען זיך...

ר' אברהם בער, דער קאַסיר, האָט פאַראַקערט דעם „הויף", און ער אַליין, דער אַלטער טרייער פּקיד, האָט זיך גענומען באַאַרבעטן די ערד.

אַזוי האָט זיך פאַרענדיקט די הערלעכע געשיכטע פון אַ יידישער קאָלאָניע, וואָס האָט זיך אַ לאַנגע צייט אויסגעצייכנט מיט אירע רויקע, באַשיידענע האָרעפּאַשניקעס, גאַנצע און האַלבע ערד־אַרבעטער און מיט אירע באַרימטע גבירים, גרויסע סוחרים און גרויסע בעלי־צדקה.

דער קריזיס אין „הויף" איז ניט געקומען פּלוצ־לינג. ער האָט זיך אַנטוויקלט שטופנווייז אַלס פּועל־יוצא פון צוויי סיבות: 1) די גרויסע וועלדער אין ווייסרוסלאַנד האָט מען ביסלעכווייז אויסגעהאַקט און דאָס פאַרקויפן פון די רעשטלעך איז געוואָרן שווערער צוליב דער גרויסער קאָנקורענץ צווישן די וואַלד־סוחרים. דער מסחר מיט וואַלד האָט אָנגע־הויבן צו טראָגן פאַרלוסטן, און 2) צוליב דעם, וואָס עס איז אויסגעבויט געוואָרן אַ גרעסערע נעץ פון אייזנבאַנען, וועלכע האָבן פאַרבונדן דעם צפון מיטן דרום פון רוסלאַנד און מ'האָט אָנגעהויבן צו ליפערן אַלץ מער און מער געהילץ צום „ניז" פון די ריזיקע צפונדיקע אור־וועלדער.

מצבת־זכרון על קברותיהם של קדושי שצ'דרין
מ־כ"א אדר תש"ב (המצבה הוקמה ב־1963)
דענקמאָל אויף דעם מאַסן־קבר פון די קדושים אין
שטשעדרין פון 10 מערץ 1942

אין דער צייט פון דעם ערשטן וועלטקריג האָט זיך די עמיגראַציע קיין אַמעריקע אין גאַנצן אָפּ־געשטעלט און דאָס ביסל יוגנט, וואָס איז נאָך פאַר־בליבן אין „שטעטל", איז זיך צעפאָרן איבערן גרויסן רוסלאַנד. נאָר עלטערע מענטשן זענען פאַרבליבן און אַ הייפל ערד־אַרבעטער וואָס האָבן ניט געוואָלט און אויך ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו רירן זיך. אַ סך פון זיי פלעגן באַקומען שטיצע פון זייערע קרובים אין צפון־אַמעריקע, קאַנאַדע און דרום־אַפריקע.

נאָך דער באָלשעוויסטישער איבערקערעניש האָט די ראַטן־מאַכט געשענקט גרויס אויפמערקזאַמקייט די שטשעדרינער ערד־אַרבעטער און די אונטער־שטיצונג איז געווען אַ מערקבאַרע. אָבער ווען שטשעדרין איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאָל־כאָז, איז די צאָל יידישע ערד־אַרבעטער געוואָרן אַ מיעוט צווישן די גויים, אַנגעקומענע פון די שכנותדיקע דערפער. לכתחילה זענען בראש פון דעם קאָלכאָז געשטאַנען יידישע שטשעדרינער בחורים, וועמעס „האַנט" איז מיט אַ באַזונדערער שווערקייט געפאַלן אויף די קעפּ פון די יידישע „לישענצעס".

אין דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן די היט־לעריסטישע רוצחים אויסגעהרגעט אַלע יידן. צווישן זיי: אברהם יוסף עקיבא לייזערס מיט זיין גאַנצער פאַמיליע, נחום פינסקי, בערל סקאָרמאַן, די שוחטקע מיט אירע טעכטער און נאָך, וואָס קיינער וועט קיין מאָל ניט וויסן, ווי זיי האָבן געהייסן...

הונדערט יאָר האָט עקזיסטירט אַ יידישער ישוב, און אַזאַ ווּיסטער סוף!..

(„דער אַמעריקאַנער", 10.4.1953)

יעקב גאָרעליק

מעשהלעך פון מיין שטעטל (שטשעדרין)

דער ליובאַוויטשער ניגון

חסידיזם האָט געבראַכט התלהבות און געשאַפן גאָר אַ סך, אַ סך ניגונים און געזאַנגען. לויט דער מסורה, האָט דער אַלטער רבי שניאור זלמן זצוק"ל, פאַרפאַסט צען ניגונים כנגד די צען ספירות. ספּע־ציעל איינער פון די ניגונים ווערט אָפּט געזונגען פון ליובאַוויטשער חסידים איבער גאָר דער וועלט. דער ניגון רופט זיך טאַקע „דעם אַלטן רבינס ניגון". אין שטשעדרין, דעם חב"ד שטעטל, האָב איך דעם ניגון געהערט זינגען פון די ישיבה־בחורים אין דער ליובאַוויטשער ישיבה תומכי־תמימים. מיט דבי־קות, פייער און ברען האָבן די ליובאַוויטשער ישיבה־בחורים געזונגען דעם ניגון — אָנגעפאַנגען שטיל, פּיאַניסימאָ, און העכער, העכער, געשטיגן ביז אין די הויכע הימלען אַרויף...

דעם „רבינס ניגון" האָבן אָבער געזונגען ניט נאָר די ישיבה־בחורים, נאָר אויך עמך. אַ גאַנצע וואָך איז דאָס שטעטל מיט אירע האָרעפּאַשניקעס געווען פאַרנומען און שטאַרק געהאָרעוועט. קוים אָבער איז געקומען שבת, האָט מען פאַרגעסן אַלע דאגות פרנסה, אַריינגענומען אין זיך די נשמה יתירה, די שבתדיקע, און אונטערגעברומט דעם „רבינס ניגון". שבת פאַרנאַכט, בין מנחה למעריב, האָט דער ליובאַוויטשער רב רפאל הכהן געזאָגט תורה ביים לאַנגן טיש אין אלקנהס שול. און דאָרט האָט מען אויך פאַרצויגן דעם „רבינס ניגון". איינער האָט אָנגעהויבן, שטיל, מיט דביקות, און אַלע האָבן אונטערגעכאַפּט און מיטגעזונגען.

ברכת כהנים

אין אלקנהס שול, ווו כ'פלעג גיין דאַוונען מיט מיין טאַטן ע"ה זענען געווען עטלעכע כהנים. טייל פון זיי געדענק איך גוט: דער שטעטלשער ליובאַ־וויטשער רב רפאל הכהן, מיין טאַטע אהרן ב"ר מרדכי, אַ שכן פון אונדזער באָד־גאַס, שלמה חיה־גאָלדעס מאַן און פיניע, אַ נידעריקער ייד מיט אַ סאָ־פּראַנאָ־קול. פאַרן „זאָגן" פלעגן די כהנים אויסטאָן די שיך, צוגיין צום כיור און לויים פלעגן גיסן וואַסער אויף די כהנימס הענט. דערנאָך פלעגן די כהנים צוגיין צו דער מזרח־וואַנט, שטעלן זיך מיט די

פנימער צו די מתפללים און זאָגן וואָרט ביי וואָרט, נאָך ישראל דעם חזן, דעם פסוק יברכך ה׳, ביז שלום. מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט האָב איך נאָכ־געפאָלגט דעם אויפטריט פון די כהנים, ווייל כ׳האָב געוווסט, אַז באַלד, באַלד וועל איך ווערן בר־מצוה און וועל אויך דוכנען. כ׳האָב זיך געגרייט, אויס־געלערנט די דינים וועגן דוכנען. אויך ווי צו הייבן די הענט און צעטיילן די פינגער אין אַ קאָמבינאַציע פון פינף פענצטערלעך (מציץ מן החרכים — ה׳ חרכים).

דעם ערשטן מאָל בין איך שטאַרק באַרוישט גע־וואָרן פון דוכנען און געווען אַ ביסל דערשראָקן. אָבער זיך געשטאַרקט און הויך אויסגעזונגען דעם ברכת־כהנים. נאָכן דוכנען זענען צו מיר צוגעגאַנגען מתפללים און געזאָגט „יישר כוח". די גרעסטע פרייד מיינע איז געווען קומענדיק אַהיים, ווען מיין ליבע מאַמע האָט מיר געזאָגט, אַז זי האָט אין דער ווייַ־בערשער שול געהערט דאָס דוכנען און דערקענט דעם קול פון איר בן־יחיד יעקב.

דער שמחת־תורה־ייד

דער גרויסער, באַליבטער, אומשטערבלעכער, שלום־עליכם האָט דעם שמחת־תורה־ייד פאַראייביקט אין „מ׳הוליעט": „דאָס זענען יידן, דווקא שטילע מענ־טשעלעך און דווקא נישקשה פון אָרעמע־לייט, נאָר אַז עס קומט שמחת־תורה ווערט מען לעבעדיק־פריילעך". אַזאַ מין הוליאַקע איז געווען ביי אונדז אין שטעטל: אַ הויכער ייד, אַ בעל־משפחה, נאָר אַ קליינער גביר, אַלע מאָל פאַרזאָרגט וועגן פרנסה, געווען אומעטיק, שטיל, ערנסט אַ גאַנץ יאָר. אָבער שמחת־תורה איז ער געוואָרן גאָר אַ נייער מענטש, אַ טאַנצנדיקער, פריילעכער ייד. נאָך די הקפות פלעגט ער אַרויס אין גאַס און זינגען און טאַנצן. באַלד האָט זיך פאַרזאַמלט אַרום אים אַ גרויסער עולם, דערהויפּט יונגוואַרג, און דער שמחת־תורה־ייד, צעוואַרעמט, פלעגט אויסשרייען: שישו ושמחו בשמחת תורה! — און צוטאַנצן דערביי. אַ טענצער איז ער געווען גאָר אַ וואַזשנער. צאן קדשים! — שרייט ער אויס, און מיר, יינגלעך, ענטפערן מיט אַ הילכיקן הוראַ! לשנה הבאה בירושלים! — נאָך אַ מאָל זעצן מיר אַרויס אַ הורא און אונדזערע הערצער קלאַפּן האַסטיק פון פרייד. מיר האָבן זיך דאַן געווונטשן צו האָבן אַזעלכע פריילעכע טעג עטלעכע מאָל אין יאָר, און ניט איין מאָל שמחת־תורה!

יוגנטלעכע שטיפערייען

ס׳איז געווען אַ מאָדע ביי אונדז אין שטעטל, אַז איין חדר פלעגט זיך שלאָגן מיט אַ צווייטן חדר אָדער, ווי מ׳פלעגט זאָגן: גיין „אַ חדר אויף אַ חדר". די געשלעגן פלעגן פאָרקומען הויפּטזעכלעך צוליב דעם יוגנטלעכן דראַנג „נאָך אַוואַנטורעס און מל־חמות". די דירעקטע סיבה פלעגט זיין — „לאָקאַלער חדר־פּאַטריאָטיזם". ד. ה., ס׳איז געווען גענוג, אַז איין חדר־יינגל זאָל ריידן מיט גרינגשעצונג אָדער שפּאָט וו׳עגן אַ צווייטן חדר — און באַלד פלעגט שוין פאָר־קומען אַ געשלעג פון איין חדר מיטן צווייטן. די מאָביליזאַציע און צוגרייטונגען צו דעם געשלעג פלעגן פאָרקומען שטיל אָדער אין געהיים, ווייל, ווי פּאַסט זיך עס פאַר סטאַטעטשנע חדר־יינגלעך זיך גאָר צו שלאָגן? מיין ערשטער רבי איז געווען ר׳ אברהמל לייוויק אָלשאַנסקי ע״ה, אַ שיינער ייד מיט אַ שוואַרצער באָרד. ער האָט געפירט דעם חדר לויט האַלב־מאָדערנע מעטאָדן און מיר, חדר־יינגלעך, האָבן אים רעספּעקטירט און ליב געהאַט. און אָט האָט מיין חדר איין מאָל באַשלאָסן מלחמה צו האַלטן מיט אַ צווייטן חדר (לייוויק אברהמקעס חדר). די אָנפירער זענען געווען די עלטערע יינגלעך און דער גאַנצער חדר האָט זיך פיבעריש געגרייט צום גרויסן מאָ־מענט... אין אַ באַשטימטן טאָג האָבן זיך ביידע חדרים באַגעגנט און פאַרפירט אַ געשלעג. פיל חדר־יינגלעך זענען אַרויס פון דער „שלאַכט" צעבלו־טיקטע און מיט צעריסענע בגדים. באַלד נאָך דעם האָט אונדז שוין פאַרדראָסן די גאַנצע מעשה. צו מאָרגנס זענען מיר געקומען אין חדר פאַרשעמטע, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ. דער רבי איז געווען בלאַס און האָט מיט אַ שטרענגער שטימע אונדז געזאָגט, אַז ער איז זייער דערשלאָגן, צוליב דער געשעעניש — זיין חדר, מיט וועלכן ער איז אַזוי שטאָלץ, זאָל זיך גאָר גיין שלאָגן ווי „בני עשו?" צי ווייסן מיר גאָר־ניט פון „ואהבת לרעך כמוך" און פון „רשע למה תכה רעך?" — גרויס דאַרף זיין די שטראָף — האָט דער רבי געזאָגט — אָבער אַזוי ווי עס האָט פּאַסירט דאָס ערשטע מאָל, וועלן מיר אָפּקומען נאָר מיט אַ „סימבאָלישער" שטראָף — יעדעס יינגל זאָל

צוגיין צו דער הרובע און צען מאָל זי אַ קוש טאָן.

איינער נאָכן אַנדערן זענען מיר געגאַנגען צו דער הרובע, אַ קוש געטאָן און אין האַרצן האָבן מיר באַשלאָסן, מער ניט מצער זיין אונדזער ליבן רבין מיט יינגלשע שטיפערייען.

אַ חתונה אין שטעטל

אין מאָנאָטאָנעם לעבן פון מיין שטעטל פלעגט אַ חתונה זיין אַ גרויסע פּאַסירונג און פלעגט ברענגען פרייד און יום־טוב ניט נאָר פאַר חתן־כלה און זייערע משפחות, נאָר כמעט פאַרן גאַנצן שטעטל. איבערהויפּט פאַר דער יוגנט.

די חתונות פלעגן מערסטנטייל דורכגעפירט ווערן פרייטיק. חתן־כלה פלעגט מען פירן מיט גרויס פּאַראַד, באַגלייט פון דער שטעטלשער קאַפּעליע,

ה„כליזמרים" של שצ׳דרין — די קלעזמער פון שטשעדרין

איבער דער „גרויסער גאַס" (הויפּט־גאַס) צום שול, ווו אונטערן פרייען הימל איז צוגעגרייט געוואָרן די חופּה.

דער אָרטיקער רב, ר׳ רפאל הכהן ז"ל, אַ ליובאַוויטשער מוסמך, אַ גרויסער למדן אין נגלה און נסתר, איז געווען דער מסדר־קידושין. איך הער נאָך איצט זיין לירישע שטימע און דעם ניגון פון די שבע־ברכות, וואָס ווערן געזאָגט ביי דער חופּה.

אין די פריערדיקע צייטן פלעגט שלום דער חזן (אָדער, ווי מען האָט אים גערופן, שלום דער זינגער), — אַ באַגאַבטער חזן, זינגער און אויסטייטשער פון חסידישע ניגונים — זינגען, אויף זיין אייגנאַרטיקן שטייגער, די שבע־ברכות.

מוצאי־שבת פלעגט מען פראַווען די חופּה־וועטשערע און די יוגנט פלעגט טאַנצן אַ קאַדריל, „טו סטעפּ", אַ ווענגערקע, קראַקאָוויאַק, קאַזאַטשקע און אַנדערע טענץ. שמואל (מונינקע) דער בדחן (געווען אין דער יוגנט אַן אַרויסהעלפער ביי דעם באַרימטן בדחן אליקום צונזער) און זיינע משפּחה־מיטגלידער, אַ גאַנצער אָרקעסטער, האָבן געשפּילט אויף אַ פידל, קאָרנעט, קלאַרנעט, טרומפּייט און פּויק.

די הייזער זענען געווען מערסטנטייל קליינע, פלעגט מען דעריבער איינלאַדן נאָר די משפּחה און נאָענטע פריינד. דאָס הויז פלעגט אָבער זיין באַלאַגערט פון נייגעריקע, וואָס פלעגן שטיין הינטער די פענצטער און אַריינקוקן.

דער אוריאַדניק

דער פאַרטרעטער פון קיסר אין שטשעדרין איז געווען דער אָרטיקער פּאָליציי־באַאַמטער, דער אוריאַדניק, וועלכער איז געווען דער קליין־קייסערל, אַל־הערשער אין שטעטל. אָנגעטאָן אין זיין עפּאָלירטן אוניפאָרם, אין היטל מיט דער קאָקאַרדע, מיט אַן אָראָפּהענגענדיקער שווערד, אַ בייז פּנים, מיט אַ קליין עטוואָס גרויליך בערדל און וואָנסעס (מיין חדר־חבר אָרע, וועלכער האָט געהאַט אַ שאַרף אויג — פלעגט זאָגן, אַז ווען דער אוריאַדניק ווערט אין כעס, זענען די וואָנסעס זיינע אויך בייז און שטעלן זיך אויף, ווי שאַרפע נאָדלען...).

פלעגט דער אוריאַדניק שפּאַנען איבער דער הויפּט־גאַס פון זיין שטעטל־מלוכה. זיין געהילף, דער סטראַזשניק, פלעגט גאַנץ אָפט מיט אים מיטגיין. ער האָט געהאַט אַ „שוואַכקייט" צו געבן אַ קלאַפּ, ווען נאָר עס איז געווען אַ געלעגנהייט. ווען ער פלעגט באַמערקן אין גאַס אַ רעדל מענטשן, פאַרזאַמלט אַרום אַ געקריג אָדער שיכורים פון אַ דערבייאיקן דאָרף — פלעגט ער באַלד אויסשרייען: „ראַזאַידיס"! (פונאַנדערגיין זיך). ער פלעגט אָנהייבן שלאָגן דעם, ווער עס איז נאָר געווען נאָענט צו אים — און ערשט דערנאָך אויספאָרשן, וואָס ס׳האָט פּאַסירט און פאַראורזאַכט דאָס געזאַמל. איין מאָל האָט ער שטאַרק צעשלאָגן עלטערע פּויערים פון אַ דערבייאיקן דאָרף און זיי האָבן באַשלאָסן, אַז דער אוריאַדניק אַליין זאָל פאַרזוכן דעם טעם פון קלעפּ. ווען דער אוריאַדניק איז דורכגעפאָרן לעבן זייער דאָרף, זענען זיי פּלוצעם אַרויסגעשפּרונגען אויף זיין קליינער קאַרעטע, אָנגעטאָן אים אַ זאַק אויפן קאָפּ און אים גוט אָנגעקלאַפּט די ביינער...

אַ מאָרד אין שטעטל

דאָס יידישע שטעטל שטשעדרין איז אין 1909 אויפגעטרייסלט געוואָרן צוליב אַ גרויזאַמען מאָרד. אין אַ זומער־נאַכט איז כמעט די גאַנצע משפחה פון רפאל מאַטע, דער אייגנטימער פון אַ גרויסער מאַנו־פאַקטור־קראָם, דערמאָרדעט געוואָרן. 2 יונגע פויערים פון שכנותדיקן דאָרף סקאַריגע האָבן געוואָלט באַ־רויבן די קראָם. ניט קענענדיק אַריין אין קראָם, ווייל די טיר און לאָדנס זענען געווען געשלאָסן, זענען זיי אַריין אין וווינונג, וואָס איז געווען הינטערן געשעפט, ווו עס זענען געשלאָפן די באַלעבאָסטע, אַ זון, 2 טעכטער, אַ דינסט און אַ גאַסט. דער באַ־לעבאָס אַליין מיט נאָך אַ זון זענען גראָד ניט געווען אין הויז. זיי זענען געפאָרן איינקויפן סחורה. די קינדער האָבן דערהערט די טריט פון די רויבער און האָבן אָנגעהויבן שרייען. אָבער זייער געשריי איז באַלד פאַרשטיקט געוואָרן. אויף אַזאַ אופן האָבן זיי אַלעמען דערמאָרדעט. זיי האָבן צעראַבירט די סחורה פון געשעפט און זענען אַנטלאָפן.

אין דער פרי האָט אַן אָנגעשטעלטער אַנטדעקט די בלוטיקע דראַמע און געמאַכט אַ גוואַלד. באַלד זענען אָנגעקומען העכערע פאָליציי־באַאַמטע און מען האָט אָנגעהויבן זוכן די מערדער. דאָס גאַנצע שטעטל האָט באַגלייט די דערמאָרדעטע משפחה צום בית־עולם, ווו מען האָט זיי קובר געווען אין איין קבר. אויפן קבר איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַן אוהל פון ציגל, אויף וועלכן מען האָט אויסגעקריצט אַ פסוק פון ירמיהו ל״א: „קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה״.

די פאָליציי האָט ענערגיש געזוכט די מערדער און טאַקע געפונען איינעם אין אַ טראַקטיר, ווו ער האָט, זייענדיק שיכור, זיך באַרימט מיטן מאָרד איבער דער יידישער משפחה. ער איז באַלד אַרעסטירט גע־וואָרן צוזאַמען מיט זיין אַרויסהעלפער. דאָס געריכט האָט זיי פאַרמשפט צו לעבנסלענגלעכער קאַטאָרגע אין סיביר.

דער שטעטלדיקער בית־עולם

דער בית־עולם, וואָס מ'האָט גערופן: „בית־עלמין״, „בית־הקברות״, „בית־החיים״ און דאָס „אייביקע אָרט״, איז אין אַמאָליקן יידישן שטעטל געווען אַ וויכ־טיקער און „לעבעדיקער״ ענין. אין פאַרשיידענע צייטן פלעגט מען גיין צום בית־עולם — באַזוכן דאָרט די נאָענטע קרובים, בעטן, זיי זאָלן זיין „גוטע בעטער״ פאַר אַ רפואה אָדער הילף אין אַן עת־צרה. בעת אַ חתונה פון אַ יתום אָדער אַ יתומה פלעגט מען „איינלאַדן״ די מאַמען אָדער דעם טאַטן צו דער חתונה; ביים אַריבערפאָרן אין אַן אַנדער שטאָט אָדער לאַנד פלעגט מען גיין צום בית־עולם גע־זעגענען זיך מיט די נאָענטע דאָרט. די ערשטע עט־לעכע יאָר נאָך דער גרינדונג פון שטשעדרין איז דאָרט קיין בית־עולם ניט געווען און די מתים פלעגט מען פירן מקבר זיין אויפן בית־הקברות פון שכנות־דיקן שטעטל פאַריטש, ביים טייך בערעזינאַ.

ס'האָט אָבער פאַסירט, אַז די בערעזינאַ האָט פאַרפלייצט דעם אַרום און מען האָט ניט געקענט צוקומען עטלעכע טעג צום פאַריטשער בית־הקברות מיט אַ מת פון שטשעדרין. און דאַן האָט מען גע־גרינדעט דעם בית־עולם אין שטשעדרין אויף אַ גרויסן שטח, אַ קילאָמעטער ווייט פון שטעטל, ווו עס זענען געוואַקסן הויכע ביימער. ס'האָט זיך אויך געגרינדעט אַ חברה־קדישא און עס איז איינגעפירט געוואָרן אַ פנקס. מיטן וווקס פון שטעטל איז אויך גע־וואַקסן דער בית־עולם... און גאָר אָפט זענען נייע מצבות דאָרט צוגעקומען. דאָרט איז אויך געשטאַנען אַן אוהל אויף אַ משפחה־קבר פון אַ גאַנצער פאַמיליע שטעטלשע קדושים, וואָס זענען דערמאָרדעט געוואָרן צוליב רויב. אַ יונגער פויער פון דערבייאיקן דאָרף קוטשין, וועלכער פלעגט פאַשען זיינע פערד לעבן בית־עולם, האָט גאַנץ אָפט פאַרשוועכט דעם אוהל און אים פאַראומרייניקט. דער פויער פלעגט אַרויף אויפן אוהל און דאָרט טאָן זיינע באַדערפענישן... ביז ער האָט זיין שטראָף באַקומען. איין מאָל, ווען ער איז אַרויף אויפן אוהל, האָט ער פלוצעם גענומען שרייען, אַז ער זעט אַ מת גיין צו אים... ער האָט באַלד געוואָלט אַראָפּשפּרינגען פון אוהל און אַנט־לויפן, אָבער אַראָפּשפּרינגענדיק איז ער געפאַלן אויף אַ שטיין, פאַרוואונדעט דעם קאָפּ און געבליבן ליגן אַ טויטער ביים אוהל.

דעמאָנסטראַציע פון יוגנט־בונד

אין פאַריטש איז געווען אַ גרויסע אָרגאַניזאַציע פון יוגנט־בונד, וועלכע האָט באַשלאָסן דורכפירן

אַ דעמאָנסטראַציע אין דעם נאָענטן שטעטל שטשעד־רין, ווו ס׳איז אויך געווען אַ יוגנט־בונד.

אין אַ שיינעם זומערדיקן טאָג, תשעה־באָב, האָט זיך אויף דער גרויסער גאַס פון שטעטל פלוצעם באַוויזן דער פּאַריטשער יוגנט־בונד — אַ גרויסע צאָל יונגע חברה, וועלכע האָבן מאַרשירט און געזונגען די בונדישע „שבועה", „וויכרי וראַזשדיעבניע" און אַנדערע רעוואָלוציאָנערע לידער. זיי האָבן מאַרשירט ביז אלקנהס שול און זיך צעגאַנגען. אין שטשעדרין האָט מען געגאַפט אויף דער בראַווקייט פון יוגנט־בונד — דורכפירן אין מיטן העלן טאָג אַ דעמאָנ־סטראַציע קעגן צאַר! — און מען האָט גערעדט וועגן דער „היינטיקער יוגנט", וואָס האָט פאַרלוירן די „מורא".

משה שייע זאַנוולס

די השכלה־באַוועגונג, וואָס האָט זיך אָנגעפאַנ־גען אין דייטשלאַנד, איז אויך דערגאַנגען צו די יידישע שטעט און שטעטלעך אין רוסלאַנד. אין דייטשלאַנד איז די השכלה (אויפקלערונג, בילדונג) מער געניינגט געווען צו אַסימילאַציע; אין רוסלאַנד האָט זי זיך מער געווידמעט דעם ציל צו בילדן און פּראָדוקטיוויזירן די יידישע מאַסן. דער קאַמף צווישן פרומע יידן און די משכילים איז טייל מאָל געווען אַ שאַרפער. עס זענען אָבער אויך געווען משכילים, וואָס האָבן געשטרעבט צו אַ סינטעז פון אמונה און השכלה, און זיי האָבן אָפּגעהיט „יידישקייט" — גע־דאַוונט, געטראָגן אַ באָרד און אַז״וו.

אין מיין שטעטל שטשעדרין איז געווען אַ ייד, וואָס האָט אויסגעלאַכט אָט דעם טיפּ „פרומע מש־כילים". משה שייע זאַנוולס האָט מען אים גערופן — אַן אָריגינעלע און פאַרבנרייכע פערזענלעכקייט. ער איז געווען אַ מלמד, אַ חזן אין שטעטל, און געגעבן פּריוואַטע לעקציעס אין רוסיש.

ער האָט זיך אויסגעצייכנט אַלס פּעדאַגאָג, פאַר־פאַסט אַ קינדער־דראַמע אין העברעיש „החמסן הקטן", אַרויסגעלאָזט אַ ביכל „יסורים של אהבה" און „שירי מועד", געווען אַ גזעלשאַפטלעכער עסקן. זיינע לעצטע יאָרן האָט ער געוווינט אין קאַנאַדע און איז געשטאָרבן אין הויכן עלטער פון נייניציק יאָר.

בריוו־טרעגער

די מערסטע איינוווינער פון מיין שטעטל שטשעד־רין האָבן געהאַט נאָענטע און ווייטע קרובים אין אַמעריקע און קאַנאַדע. די עלטערן, בעיקר די מאַמעס, פלעגן מיט אומגעדולד וואַרטן אויף דעם בריוו־טרע־גער. אַז אַ דערוואַרטעטער בריוו האָט זיך, חלילה, פאַרשפּעטיקט אָדער פאַרלוירן געגאַנגען אין וועג, האָבן מאַמעס אויסגעוויינט די אויגן פון צער.

אין מיין משפחה זענען דריי קינדער אַוועקגע־פאָרן קיין אַמעריקע, און מיין מאַמע ע״ה פלעגט זאָגן, אַז מיט יעדן קינד, וואָס פאָרט אַוועק, גייט מיט אַ טייל פון איר הארץ, — איז זאָל מען, לכל הפּחות, איר שרייבן ניט פאַרגעסן. דריי בריוו־טרע־גער, אין פאַרשידענע צייטן, געדענק איך אין שטעטל: מאָטל, ישראל מאיר און אהרן מאיר קיווע לייזערס. די בריוו־טרעגער, אָדער „ראַזנאָשטשיקעס" — ווי מען פלעגט זיי רופן, זענען געווען פריינטלעכע מענטשן. די מאַמעס פלעגן פאַר זיי אויסקלאָגן די שווערע הערצער זייערע, ווען פון די קינדער איז קיין בריוו ניט געווען, און די בריוו־טרעגער פלעגן זיי טרייסטן: דאַגהט ניט, דאַגהט ניט, — מאָרגן, אי״ה, וועט אָנקומען אַ בריוו!

אַלע שוסטערס גייען באָרוועס!

איינער פון די פּאָפּולערסטע מענטשן אין שטשעד־רין איז געווען דער בריוו־טרעגער אהרן מאיר. ער איז געווען אַן אָנגעשטעלטער אין דער שטעטלדיקער פּאָסט ביז די לעצטע יאָרן פאַר דעם חורבן־שטשעדרין, אין 1942 (פאַר אהרן מאירן זענען אויך געווען פּאָ־פּולערע בריוו־טרעגער — מאָטל און ישראל מאיר). די שטעטלדיקע פּאָסט איז געווען דער לעבעדיקער נערוו, וואָס פלעגט פאַרבינדן דאָס שטעטל מיט אירע קינדער, וועלכע זענען געווען צעזייט און צעשפּרייט אין אַלע וועלט־טיילן, וווהין זיי זענען זיך צעפאָרן צוליב פרנסה. נאָך דער רעוואָלוציע זענען אויך צוליב פרנסה. נאָך דער רעוואָלוציע זענען זיך אויך פיל שטשעדרינער אַרויסגעפאָרן אין די גרעסערע שטעט פון רוסלאַנד לערנען זיך און אַרבעטן.

מיט גרויס נייגעריקייט פלעגט מען זיך צונויפ־מענקלייבן ביי דער פּאָסט יעדן פאַרנאַכט און וואַרטן ביז דער בריוו־טרעגער פלעגט אַרויסקומען און אויס־

רופן די, פאַר וועמען עס איז דאָ אַ בריוו, קאַרטל, פעקל, געלט־אַנווייזונג אָדער צייטונג. דער בריוו־טרעגער אהרן מאיר איז געווען אַ שטאַרקער „בריוואַ־פיל". מיט ליבשאַפט און צערטלעכקייט פלעגט ער יעדן בריוו אַ גלעט טאָן און אָפּגעבן דעם אַדרעסאַט. דער בריוו־טרעגער אַליין, אהרן מאיר, האָט געהאַט אַ גרויסע משפחה, אָבער גראָד זענען זיי אַלע געווען אין שטעטל און קיינער פון זיין משפחה האָט ניט געדאַרפט שרייבן קיין בריוו, און דערפאַר פלעגט אהרן מאיר זיין אומעטיק ביים פונאַנדערטיילן די בריוו. איין מאָל, נאָכן אָפּגעבן די בריוו, האָט ער הויך אַ זאָג געטאָן: „אַלעמען טייל איך אויס בריוו, נאָר ניט זיך אַליין, אַלע שוסטערס גייען באָרוועס!"

מירעלע אפרת

„מירעלע אפרת", די דראַמע, פאַרפאַסט פון יעקב גאָרדין, און געשפּילט איבער דער גאָרער וועלט פון יידישע טעאַטער־טרופּעס און דראַמאַטישע ליבהאַ־בער־קרייזן, איז אויך געקומען אין מיין שטעטל שטשעדרין. קיין פּראָפעסיאָנעלער טעאַטער איז אין שטעטל ניט געווען, אָבער אַ דראַמאַטישער קרייז אונטער דער לייטונג פון שמואל אליעס, פסח דראָפּ־קין (דער אַרטיקער אַפּטייקער), אויך פון מאַריאַ־סינען (אַ טעאַטראַל פון דעם נאָענטן שטעטל פּאַ־ריטש) און פון אַנדערע — האָט מיט פייער און פלאַם אויסגעפירט אַ צאָל דראַמעס און קאָמעדיעס: „מירע־לע אפרת", „כאַסיע די יתומה", „מענטשן", „גאָט פון נקמה" און אַנדערע.

די הויפּט־שפּילערין פון דראַמאַטישן קרייז איז געווען חנה רחל האנעלין; און אין שטעטל האָט מען זי געהאַלטן פאַר אַ הויך באַגאַבטער שוישפּילערין. אין „מירעלע אפרת" האָט חנה רחל געשפּילט אַלס „מירעלע", אויף די אימפּראָוויזירטע בינעס אין די געביידעס פון „באַלניצע" און „פּאָזשאַרנע־דעפּאָ" האָבן די טאַלאַנטירטע מיטגלידער פון דראַמאַטישן קרייז אויסגעפירט זייערע ראָלעס און די צושויער, וואָס זענען געזעסן אויף האַרטע בענקלעך — האָבן מיטגעשפּילט...

ביי דער סצענע, ווען מירעלע אפרת האָט גע־מוזט פאַרלאָזן איר אייגן הויז צוליב דער מרשעת, איר שנור שיינדעלע, און אַוועקגיין, האָבן די צו־שויער פאַרגאָסן ביטערע טרערן און הויך אויפן קול אויסגעשריגן „דריי עטאַזשנע" קללות אויף שיינדע־לען, דער שלעכטער און פאַרדאַרבענער שנור.

ב. גאנקין און ד"ר ז. גארדין

יידיש לעבן אין שטשעדרין

ביי די גבירים אין „הויף" האָט מען גוט געגעסן און טיי מיט וואַרעניע פלעגט מען טרינקען אַלע טאָג. זומער פלעגן די גאַלאַדעצעס אַרויספאָרן אין די בעדער קיין אויסלאַנד, דער עיקר קיין קאַרלסבאַד, אויף אַראָפּצונעמען דאָס שמאַלץ. ווינטער פלעגט דרייען דער קאָפּ, ווי אַזוי אַרויסצופירן די „סחורה" פון וואַלד און זומער פלעגט זיין גרויס שרעק, וואָס מיט די פליטן וועט זיין. אין אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָר איז דער קאָפּ געווען פאַרנומען אויף צו טאָן גליקלעכע, יחוסדיקע שידוכים...

אין „שטעטל" האָבן די האַלבע „מוזשיקעס" געאַרבעט שווער. די בעלי־מלאכות זענען געווען גרויסע קבצנים. נאָר די צווישן זיי, וואָס האָבן גע־אַרבעט אין „הויף", זענען געווען שטיקלעך יחסנים. די קלייטניקעס האָבן זיך געמאַטערט. קרעמער, וואָס אויף זיי האָט מען געזאָגט, אַז זיי שטייען גוט, זענען גאָר... מקנא געווען די משולחים, וואָס האָבן געמאַכט אַ פיין לעבן.

ביי דער גאַנצער אָרעמקייט האָט דאָס לעבן אין דער קאָלאָניע געהאַט אַ באַזונדערן חן פון היימלעכקייט און פרייהייט. קיין גויישע מאַכט איז בעצם ניט געווען, און די גאַנצע כלומרשטיקע פאַר־וואַלטונג איז געווען אַ יידישע: אַ יידישער סטאַ־ראָסטע און אַ יידישער סאָטסקי, וואָס זייביידן האָט מען געהערט, „ווי דעם קאָטער". אמת, עס איז אויך געווען אַן אוריאַדניק, אַ גוי, אָבער מיט אים

פלעגט מען קענען דורכמאַכן „פּאַר אַ קלייניקייט".

זומער און ווינטער האָט דאָ געהערשט אַ דאָר־פישע רויִקייט, די גאַלאַדעצעס פלעגן אַ מאָל אַריינגיין אין קאַנטאָר, נאָר אַליין האָבן זיי ניט געאַרבעט. אין קאַנטאָר זענען געזעסן דער בוכהאַלטער טריוווש, אברהם בער, דער קאַסירער ביי די גאַלאַדעצעס, און אפראַס — ביי די „איידעמס".

אין „שטעטל" פלעגן די בעלי־מלאכות ניט איבעריק זיין פאַרוואָרפן מיט אַרבעט, סיידן ערב יום־טוב. זיי פלעגן שטילערהייט אונטערזינגען אַ „מכלכל חיים" אָדער „וכל מאמינים". די קלייטניקעס פלעגן גאַנץ אָפט כאַפּן אַ דרעמל אין מיטן טאָג. קיין מאַרק־טעג זענען ניט געווען, און דער רעש פון פרנסה האָט זיך אין גאַס ניט געפילט. אין אַ פרייטיק און אין אַן ערב יום־טוב פלעגט אַ שכנותדיקער גוי זיך אַריינכאַפּן, צו פאַרקויפן אַ לעבעדיקן פיש אָדער, ווינטער, ברענגען אַ שליטעלע האָלץ. די קלייטניקעס פלעגן בשעת מעשה אַפּלייזן פאַר אַ הערינג אָדער אַ זעקל זאַלץ. דעמאָלט פלעגט אברהם יוסף, דער קאַנטאַרשטשיק, האָבן די הויפּט־לייזונג פאַר בראָנפן.

קיין פאַרברעכער אין דער קאָלאָניע זענען ניט געווען. קליינע גנבים: אַ הון צוגנבענען, הנאה האָבן פון יענעמס שמאַלץ — יאָ. מ'האָט שוין געוווּסט, ווער די גנבים זענען און ווי אַזוי די גנבות אָפּצושרייען.

אין בירגערלעכע ענינים — קיין אַנדערע זענען ניט געווען — איז דער רב געווען דער שופט. צו אים פלעגט מען אַנקומען מיט אַ דין־תורה.

צום זיעמסקי נאַטשאַלניק אין סטאַריע סטופּי פלעגט מען קומען אַ מאָל אַלס עדות. בלית ברירה פלעגט מען מוזן רעדן רוסיש, וויפל מ'האָט געקענט.

אין קאָלאָניע האָט מען אַ מאָל געגנבעט אַ מאַקוטרע (אַ כלי אויף צו קלאַפּן פּוטער) און דער חשד איז געפאַלן אויף איינעם פון די שטעטלשע גנבים. מרדכי דער מלמד, אָדער מרדכי ישעיהס, איז געווען אַן עדות. אָט איז וואָרט ביי וואָרט זיין עדות־זאָגן: „דעם פופצנטן תמוז גיי איך מיר אַרויס אין דער נאַכט משתין זיין. די לבנה קוקט אויף מיר, די שטערן — אויך. טראַכט איך מיר, ווי אין תהלים שטייט: „מה רבו מעשיך ד'!" און מיט אַ מאָל — איינער פליט דורך מיט אַ מאַקוטרע. טראַכט איך מיר: וואָס איז דאָס מיין דאגה? טראָגט ער, זאָל ער טראָגן געזונטערהייט!" — דאָ רייסט אים איבער דער שופט און פרעגט אים, צי דער גנב איז געווען אַ ייד צי אַ גוי? — „איך ווייס? ענטפערט דער עדות, קען זיין אַ ייד, זאָל לעבן, אָדער אפשר אַ גוי, זאָל איינ־נעמען אַ מיתה משונה!"

גאָר אַ מאָל האָט שטשעדרין פון אַפּיקורסים ניט געוווּסט. נאָר איינער האָט זיך אָפּגעשמדט — דאָס איז געווען אין „הויף" ביי אַן „איידים" — האָט מען קריעה געריסן, און מער אַ וואָרט ניט געהערט.

מ'איז געגאַנגען „לאַנג" אָנגעטאָן. יונגע־לייט אין זעקלעך (ביז די קני) און עלטערע אין זשר־פיצעס: אין דער וואָכן — אַ פּשוטע — שבת און יום־טוב — וואָס מען האָט פאַרהיט נאָך פון דער חתונה. זומער פלעגט מען זיך אָנטאָן אין ציצענע כאַלאַטן און אונטער די כאַלאַטן פלעגן די עלטערע אָנטאָן נאָר גאַטקעס. ס'פלעגט טרעפן, אַז עמעץ פון די יונגע־לייט פלעגט שבת אָנטאָן אַ פאַפּירענע מאַנישקע מיט אַ פאַפּירענעם קראַגן. נאָר די משולחים, אַראָפּלאָזנדיק זיך פון „ניז", פלעגן אויפן שטאָטישן שטייגער טראָגן ווייסע געפּרעסטע אויבערהעמדער מיט גלאַנציקע שפּאַנקעס; אָבער אַזוי שיין אָנגע־טאָן ווי זייערע בעלי־בתים, די גאַלאַדעצעס, פלעגן זיי ניט זיין.

די באָרד האָט מען ניט געשאָרן, בלויז אין די שפּעטערדיקע יאָרן, פריער אין הויף און שפּעטער אין שטעטל, פלעגט שוין עמעץ, שטילערהייט, זיך אונטערשערן דאָס בערדל.

בתי־מדרשים זענען אין דער קאָלאָניע געווען צען. „קהל איז ניט קיין אָרעמאַן", געלט פלעגן געבן אַלע. געווען אָבער אַזעלכע, וואָס האָבן זייער לעבן מקריב געווען פאַר דעם בית־מדרש.

יוסף חיים, דער ווייבערישער שניידער, איז קיין גביר ניט געווען. ער האָט אָבער אַליין אויסגעבויט אַ שול. קיין פלעצער האָט ער ניט פאַרקויפט, כדי די גאַנצע מצווה זאָל זיין אויף זיין חשבון. ער איז געווען דער „הויפישער" שניידער און די גאַלאַדעצעס פלעגן אים געבן גמילות־חסדים. די שול האָט גע־הייסן אויף זיין נאָמען — יוסף חיימס שול.

אויך אלקנה דער בויער האָט געהאַט אַ שול — „אלקנהס שול". דער רב פלעגט דאָרט דאַווענען מנחה און מעריב.

ר' אייזל, דער „מומע" הינדעס מאַן, כאָטש קיין ירושה האָבן אים די גאַלאַדעצעס ניט געגעבן, האָט געוואָלט האָבן זיין אייגענע שול. „אייזלעס שול" האָט מען זי גערופן. דער רב ר' יהודה לייב אסטרין

האָט דאָרט געדאַוונט מיטן צווייטן מנין. ר׳ אברהם בער דער שוחט און די שענסטע בעלי־בתים פון שטעטל זענען דאָרט געווען די שטענדיקע מתפללים.

די בעלי־מלאכות האָבן זיך געפילט ניט גוט צווישן די בעלי־בתים, האָבן זיי זיך אויסגעבויט אַן אייגענע שול, די פ״צ־שול.

געווען נאָך אין שטשעדרין אַ ליובאַוויטשער שול, כאָטש אַלע זענען געווען ליובאַוויטשער, אַ שול פון די קאַידאַנאָווער חסידים, די פּאַריטשער שול, ר׳ זלמנס שול, די תלמוד־תורה, וואָס איז אויסגעבויט געוואָרן פאַר קהלהש געלט און אַ שול אין „הויף״, פאַר די גאַלאַדעצעס און זייערע מחותנים.

שבת און יום־טוב זענען אַלע שולן געווען פול. אפילו אַ קינד, וואָס שטייט שוין אויף די פיס, האָט ניט געטאָרט פאַרבלייבן אין שטוב. „אמן״ און „ברוך הוא״ — דאָס קאָנען זיי דאָך נאָכזאָגן... צו „ברכו״ פלעגט מען לויפן, צו אַ „קדושה״ — אַוודאי און אַוודאי. אַלטע ווייבער פלעגן שטיין אונטער די פענצ־טער פון שול. אין שטעטל פלעגן זיין צוויי מנינים; אין „הויף״ — נאָר איינער: דער „צווייטער״, און ווען ניט די בטלנים, וואָס עסן טעג, וואָלט געוויס אויף קיין מנין ניט געווען. שבת פאַרטאָג און צו מנחה פלעגן די שולן איבערפולט ווערן פון תהלים־זאָגער. דאָס זענען געווען פשוטע יידן, ניט ווי אין די חברות משניות און עין־יעקב.

אָפט פלעגן אַראָפּקומען מגידים, זאָגן מוסר און פאָדערן אויף ישיבות. אין די לעצטע יאָרן פלעגן קומען אַ מאָל ציוניסטישע מגידים. דאָס זענען געווען פאָלקסמענטשן, פלעגן רעדן צום האַרץ, פלאַם־פייער, מיט משלים, און איינרייסן וועלטן, מען זאָל זיין פרום.

ביים אַריינגאַנג אין שול פלעגט מען אַוועק־שטעלן אַ טיש און איטלעכער פלעגט אַריינוואַרפן אַ מטבע. אויף מאָרגן איז דער מגיד געגאַנגען אין דער באַגלייטונג פון אַ בעל־הבית „צונויפמאַכן״. אויף וויפל די מגידים זענען געווען אָרעם, קען מען אַרויס־דרינגען פונעם וויץ, וואָס איז געווען פּאָפּולער אין יענער צייט:

אַ מגיד פרעגט דעם רב: „וואָס איז דאָס אַזוינס, וואָס גייט אויף פיר און מאַכט מע־ע־ע?״ — „אַ ציג״, — קומט די תשובה פון רב. „און וואָס מאַכט מו־ו־ו״? — „אַ בהמה״. „און וואָס איז דאָס אַזוינס, פרעגט ווייטער דער מגיד, — „וואָס גייט אויף פיר און מאַכט גאַרניט?״ — דער רב ווייסט ניט. פאַר־טייטשט אים דער מגיד: „דאָס איז דאָך דער מגיד, וואָס גייט מיט אַ בעל־הבית קלייבן און מאַכט גאַרניט...״

ווען אַ צדיק פלעגט אַ מאָל אַראָפּקומען אין שטעטל, פלעגן אַלע לויפן אַריינרוקן אים אַ שלום עליכם און געבן אַ פדיון. הגם שטשעדרין איז געווען אַ „ליובאַוויטשער שטעטל״, פון דעסטוועגן — אַ צדיק איז אַ צדיק...

יעדן ווינטער פלעגט אַראָפּקומען אַ שד״ר פון ליובאַוויטש, זיצן וואָכן לאַנג און זאָגן חסידות. די חב״דניקעס פלעגן קומען אים הערן.

אויך פון קאַידאַנאָוו פלעגט קומען אַ שד״ר. די קאַידאַנאָווער זענען געווען ניט קיין סך, זיי האָבן געהאַלטן אָבער פון זייער רבין. דאָס פלעגט אַרויס־רופן אַ גרויסן קיטרוג מצד די ליובאַוויטשער. אברהם יוסף דער קאַנטאָרשטשיק, וואָס פלעגט „האַלטן דעם מאַנאָפּאָל״ (בראַנפן), האָט געהאַט חזקה צו האָבן אויף שלוש סעודות ביי זיך די קאַידאַנאָווער. פיניע דער מלמד, וואָס איז שפּעטער געוואָרן אַ בעל־עגלה, איז געווען די נשמה פון די דאָזיקע מסיבות.

ס׳פלעגט טרעפן אַ מאָל, אַז אין די שולן אין שטעטל פלעגט מען זיך „שלאָגן״ פאַר עליות. מצד די גבאים האָט זיך געפאָדערט אַ סך טאַקט, ווי אַזוי די עליות צו פאַרטיילן, אַבי וועמען פלעגט מען ניט מכבד זיין מיט קיין „ששי״ אָדער „שלישי״, דאָס זענען „פעטע״ עליות. דער „קליינער״ מענטש פלעגט אָבער זיין צופרידן פון אַן „אחרון״ — אַ קליינע עליה, אָדער אַ „רביעילע״ ווי דער נאָמען ווייזט, אויך ניט פון די גאָר געהויבענע.

חיים בערל דעם זעגער האָט מען אַ מאָל אַריינ־גערוקט די „תוכחה״. ער האָט נאָך דעם געמאַכט אַ גרויסן סקאַנדאַל און אויף שטענדיק פאַרלאָזט אייזלס שול, ווו דאָס האָט פאַסירט.

פלעגט מען וועמען פאַרגעסן אויפצורופן צו „הקפות״, פלעגט זיך „טאָן״. פלעגט ווער קריגן אַ ווייטע „הקפה״ — פלעגט זיך ווידער „טאָן״, — מ׳פלעגט שרייען: „איך בין ערגער פון דעם און דעם, מיר גיסטו די פינפטע...״ און „עוזר דלים״, אַז מ׳פלעגט באַקומען -— האָט שוין דער בעל־דבר ניט געקענט דאָס מוחל זיין. אַרום בית־המדרש האָט זיך קאָנצענטרירט דאָס גאַנצע לעבן פון דער קאָלאָניע. האָט מען געוואָלט צוציען די אויפמערקזאַמקייט פון

קהל צו אַן עוולה, וואָס מ׳האָט איינעם געטאָן, איז דער איינציקער מיטל געווען: „מעכב קריאה זיין!״

קלמנקען שרהס האָט מען אַריינגעלייגט אין חרם אויפן סמך פון דעם, וואָס קלמנקע דער בלינדער האָט געזאָגט, אַז קלמנקע שרהס ווייס, ווער ס׳זענען די גזלנים, וואָס האָבן אויסגעקוילעט כמעט די גאַנצע משפחה גאָלדבערג אין שטשעדרין. קלמנקע שרהס האָט מעכב קריאה געווען. די דאָזיקע אַפּעלאַציע איז אָנגענומען געוואָרן. מען האָט נאָך אַ מאָל געמאַכט אַ חקירה ודרישה, און קלמנקע שרהס איז אַרויס ריין!

ווען איינעם פלעגט ווערן גאָר ענג, כאָטש נעם און טרינק זיך, פלעגט ער ניט לאָזן „לייענען״ ביז מען האָט אים ניט אויסגעהערט. ווען אַ פערד ביי אַ בעל־עגלה פלעגט פאַלן אָדער עמעצן פלעגט מען צונעמען אַלס סאָלדאַט און מ׳פלעגט אים מוזן אויסקליידן — פלעגן צוויי בעלי־בתימלעך אַרויסגיין אויף מאַרגן אין שטעטל און „צונויפמאַכן״. אַלע וויכטיקע קהלשע ענינים פלעגן דערליידיקט ווערן אין שול.

יעדן יאָר פלעגט מען קלייבן גבאים: שרייבן צעטלעך און לייגן אין אַ היטל. ס׳איז געווען הייס, און ניט איין מאָל פלעגט קומען צו אַן איבעריקן וואָרט...

געווען אָבער אויך שמחהס אין די בתי־מדרשים: י״ט כסלו — אַ סעודת־מצוה פון חברה קדישא, י׳ כסלו — אַ סיום. ערב פסח פלעגט מען טיילן לעקעך, הושענא רבה — עפּל, און אַז ס׳פלעגט אויספאַלן אַ „יאָרצייט״ אָדער אַן אורח פלעגט קומען, צי אַ משולח פון „ניז״, פלעגט מען שוין דאַן שטעלן משקה...

אַלע שטשעדרינער ייִנגלעך זענען געגאַנגען אין „חדר״. קיינער פלעגט זיי פון דאַרטן ניט צונעמען ביז דער בר־מצוה. און אַז אַ קינד האָט געוואָלט לערנען און האָט געהאַט אַ „גוט קעפּל״, האָט מען אים געשיקט אין אַ ישיבה. און ווער עס האָט געהאַט אַ „גאונישן״ קאָפּ אָבער האָט ניט געוואָלט לערנען, האָט מען אים אַריינגעקלאַפּט אין קאָפּ אַריין די תורה מיט גוואַלד, מיט אַ קאַנטשיק.

אלף־בית האָט מען געלערנט לויט דער שיטה:

א — אַ קאַראַמיסל מיט צוויי עמערלעך.

ב — אַ פּינטעלע אין בויך.

ג — אַ גראָבער פוס.

ד — אַ העקעלע.

ה — אַן אָפּגעהאַקט פּיסעלע.

אַן אָפּגעהאַקט פּיסל, פאַר וואָס? — ניט געוואָלט דאָס ייִנגעלע גיין אין „חדר״ אַריין, האָט מען אים אָפּגעהאַקט אַ פּיסעלע...

אויסער מלמדים פון „קמץ־אלף״ און „מלאפום־אלף״ זענען געווען ניט וויניק מלמדים אויף חמש און רש״י. פון תנ״ך האָט מען ניט געהאַלטן. גמרא האָט ניט יעדערער געלערנט.

אין די שפּעטערע יאָרן האָט מען אויך געלערנט „ליזבע״ (ציפער שרייבן), און אַפילו תשר״ק, צפע״ס א. א. וו. געווען אין גאַנג די ווערטער: „האַכגעשעצטער״, חשבון (חיבור, חיסור, כפל און חילוק) און דקדוק. נאָר ווייטער פון פקד — פקדתי — פקדת איז מען ניט געגאַנגען.

מיידלעך — גאָר אַ מאָל האָבן ניט געלערנט. מיט לערער האָט מען אָנגעהויבן צו לערנען שפּעטער. פון אָנהייב זענען די פרויען געווען די בילדונגס־פאַר׳שפּרייטערינס. ישראל פרידמאַן איז געווען אַ מיידלשער לערער. ער פלעגט אויסלערנען אַן אַדרעס צו שרייבן. שלאָגן פלעגט ער ניט, ווייל מיידלעך שלאָגט מען בכלל ניט: וויפל זיי קענען, איז גוט.

רוסיש — האָבן מיידלעך אָנגעהויבן די ערשטע צו לערנען. זיאַמע ראַבינאָוויטשעס פרוי, געקומען פון אַ גרעסערער שטאָט, איז געווען די פּיאָנערין. זי האָט געעפנט אַ „פּאַנסיאָן״ אָדער אַ „קלאַס״, און מ׳האָט אפילו אָנגעהויבן צו ריידן רוסיש. אייניקע משולחים האָבן שפּעטער אָוועקגעשיקט זייערע טעכטער קיין נאָוואָזיבקאָוו אין פּראָגימנאַזיע.

דער ערשטער רוסישער לערער, ד. ה. אַ לערער פון רוסיש, איז געווען אַזש פון מינסק. די מיידלעך, אַז זיי האָבן דערהערט דאָס וואָרט אַבסאָליוטנאָ, זענען זיי שיער ניט משוגע געוואָרן פון דער שיינקייט פונעם קלאַנג...

אין „הויף״ זענען געווען „הויפישע״ מלמדים. ביי אברהם שמחה כבש איז ר׳ יהושע דער מלמד אָפּגעווען מער ווי צוויי צענדליק יאָר. די משפחה זיינע איז געווען אין פּאַריטש און ער האָט געלעבט אין הויז פון אברהם שמחה און געלערנט מיט זיינע קינדער און אייניקלעך. קיין גרויסע לומדים זענען פון די גאָלאָדעצעס ניט אַרויס. נאָר אַ מאָל פלעגט אַ גבירישער זון זאָגן „עין יעקב״ פאַרן עולם. פאַר אַ שידוך איז דאָס געווען גענוג גוט. בנימין גרינבערגס אַ זון איז נאָר איין זמן אָפּגעווען אין אַ

ישיבה. אשר כבשס זון, חיים, איז געפאָרן קיין ליוּבאַוויטש און געוואָרן רב.

אין „הויף" זענען געווען גוטע לערערס און כמעט איטלעכער פון די יונגע האָט געלערנט רוסיש. עסקין, העניו, זשיגאלין האָבן אַריינגעבראַכט אין שטשעדרין די רוסישע קולטור. ביי אַ סך זענען געווען גוווערניאָרן און גוווערנאַנטקעס.

מישע גאָלאָדעץ האָט געגעבן זיינע קינדער וועלטלעכע בילדונג. דע־בור, אַ גוי, וואָס האָט געלעבט ביי זיי אין שטוב, האָט געלערנט מיט די קינדער פראַנצויזיש, מוזיק און פידל־שפילן. אַ סך האָבן געקוקט קרום אויף דעם.

דער „הויף" איז געווען, בעצם, ניט ווייניקער פרום, ווי דאָס שטעטל. ווען די „אַלטע" האָבן נאָך געלעבט, האָבן מאַן און ווייב ניט געטאָרט גיין אין איינעם, וואָרעם ניט יעדער קען וויסן, אַז דאָס איז אַ פּאָר־פאָלק... עפּעס ניט אַזוי, אַז אַ יינגל פלעגט אַ שטיף טאָן, פלעגט מען שוין הערן: „גיי זיך שוין שמדן אויך!"...

די רעוואָלוציע אין „הויף" האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם, וואָס מ'האָט אַוועקגענומען אַלע דינסטמיידלעך, און ביי אברהם יוספן האָט מען שבת איבערגעקערט דעם טשאָלנט. דאָס האָט געמאַכט אַן אויסערגעוויינלעך שטאַרקן רושם...

יהודה סלוצקי

שצ׳דרין הסובייטית

שנת 1930. יהדות רוסיה נמצאת כולה זה למעלה מעשר שנים כאילו על כוכב־לכת אחר. מעט מאד ידוע לנו על המתהווה בה, מאחר שכל אפשרות לביטוי חפשי נמנעה ממנה. חוברת קטנה, בת 45 עמודים, בשם „שטשעדרין" *, שיצאה בשנת 1931 בהוצאת האקדמיה הבילורוסית למדעים, נותנת לנו אפשרות להציץ, אם כי דרך האספקלריה של ה„יבסקציה", בנעשה בעיירה יהודית זו.

החוברת כוללת סיכומו של מחקר שנערך בסוף 1930 על־ידי שני עובדי הועדה הסוציאלית־כלכלית של הסקציה היהודית באקדמיה הבילורוסית — הלל אלכסנדרוב (הוא בנו של ר' שמואל אלכסנדרוב מבוברויסק) וי. הרשנבוים.

הדבר הראשון הבולט לעין הוא ירידת מספר תושביה של שצ׳דרין. ירידה זו אין לזקפה על חשבון המשטר הסוביטי, שהרי תחילתה עוד בראשית המאה העשרים (ר' עמ' 811), אולם היא לא נעצרה גם בימיו.

ב־1897 נמנו בשצ׳דרין 4234 תושבים, מהם 4022 יהודים (למעלה מ־95% מכלל התושבים). ב־1926 היו בה 1930 תושבים, בהם 1759 יהודים (91%), וב־1930

ווײַסרוסישע וויסנשאַפט־אַקאַדעמיע.
ייִדישער סעקטאָר

י. הערשנבוים

סאָציִאַל־עקאָנאָמישע סעריִע
1

שטשעדרין

א שטעטל
אין רעקאָנסטרוקטיוון פעריִאָד

אויסגאַבע פון דער ווײַסרוסישער וויסנשאַפט־אַקאַדעמיע
מינסק — 1931

חוברת על שצ׳דרין, מינסק 1931

* ישראל הערשנבוים, שטשעדרין, אַ שטעטל אין רעקאָנסטרוקטיוון פעריאָד, מינסק 1931.

ישבו בשצ׳דרין 2021 תושבים, שהם 419 משפחות (בהן 379 משפחות יהודיות, כ־90% מהמספר הכללי). בעשור השנים שלפני כן נטשו את העיירה 44 משפחות יהודיות (13 מהן עברו לבוברויסק, והיתר התפזרו בפינות שונות בברית־המועצות).

בשנות 1927—1929 באו על שצ׳דרין, כעל שאר היהודים בברית־המועצות, הימים, שלפני השואה ציינם יעקב לשצ׳ינסקי בשם „הימים הטרגיים ביותר בחיי היהדות הסוביטית". אין אנו יודעים פרטי תהליך ה„קולקטיביזציה" ו„חיסול הקפיטליזם" בשצ׳דרין, אבל מן הסתם נעשו בה כל אותם „מעשים טובים" שאירעו בערים ובעיירות אחרות בבילורוסיה, והביאו לידי כך שאפילו ה„עמעס" המוסקבאי נאלץ להתריע עליהם ולכתוב: „העבירו מן הארץ את ה,בעל־גוף' (נטלו ממנו את ,הדלות'), אחר כך עמדו והטילו (על אלה שאי־אפשר היה ליטול מהם כלום) מסים כבדים מנשוא, ולבסוף שללו את זכות הבחירה" („עמעס" מ־12 ביוני 1930, לפי י. לשצ׳ינסקי, „היהודים ברוסיה הסוביטית", עמ׳ 106).

כך היה הדבר, כנראה, גם בשצ׳דרין: אנשים דלים נושלו מבתיהם, בעזרת מסים מוגזמים נשלל רכושם המעט, ולבסוף נלקחו מהם זכויותיהם האזרחיות והם הפכו ל„לישֶנצים", וכעבור שנה־שנתיים „נשבר" ה„קפיטליזם" היהודי בשצ׳דרין והגיעו ימי „גן־העדן הסוציאליסטי" נוסח יוסף סטאלין.

בסוף 1930 מוצאים אנו את 419 משפחות שצ׳דרין מחולקות לפי מעמדן הסוציאלי כדלקמן:

חקלאים	215	51.3%
בעלי־מלאכה	95	22.7%
פועלים	17	4.2%
פקידים	18	4.2%
חסרי עיסוק קבוע	31	7.4%
תלויים בקרובים	39	9.4%
„יסודות בלתי־עובדים"	4	0.9%

מי הם „היסודות הבלתי־עובדים" שנשארו עוד בשצ׳דרין בעיצומה של „תכנית החומש הראשונה"? — הרי אלה הם ה„קלעיקוידעש" של העיירה — הרב, השוחט ושני הקצבים...

האם נעקרו ב־1930 המסחר הפרטי והחנונות בשצ׳דרין? על כך עונה המחקר שלפנינו בשלילה. אמנם כל החנויות הפרטיות ודוכני הרוכלים נסגרו, ובמקומם באו צרכניות ממשלתיות. אולם „הסוחר הפרטי" (דער פּריוואטניק) הסתגל לתנאים החדשים. — — הוא מנהל את מסחרו בלי רשיון, בלי חנות, בלי שלט, בלי פרסומת. המסחר נעשה על־ידי חבילות דואר. כאשר יושבים אנו זמן קצר בדואר שמים אנו לב, שחבילות באות יום־יום ממוסקבה, לנינגראד, דניפרופטרובסק ומרכזים תעשייתיים אחרים, וחבילות נשלחות למרכזי התעשיה. התענינו לדעת מה נשלח לשצ׳דרין ומה שולחת היא. אל שצ׳דרין נשלחים דגים, דגים מלוחים, מנופקטורה, נעלים, סבון וכד׳; משצ׳דרין יוצאים: חמאה, שומן־חזיר (סאלע), תפוחים וכדומה. בעת ההיא שלחו בעיקר לדונבאס, חרקוב, דניפרופטרובסק תפוחים בכמויות גדולות. כפי שנודע לנו היה מחיר התפוחים בשוק החפשי במרכזים התעשייתיים כ־30—40 רובל הפוד, ובשצ׳דרין — 10 רובל הפוד. בפרודוקטים המתקבלים מתנהל מסחר־חליפין חשאי בשוק" (עמ׳ 10).

כן מתאר המחקר את קיומן של אכסניות בלתי־ליגליות הפועלות כמעט בגלוי בעיירה, ובהן מאכילים את האורחים — שומו שמים — בדגים ובדגים מלוחים ובפרודוקטים אחרים מן החבילות, שאינם נמצאים זה מזמן רב בצרכניות המקומיות. חנונים סמויים אלה היו כלולים לרוב בקבוצת „חסרי העיסוק הקבוע" וב„תלויים בקרוביהם".

עם זאת נמצאו בשצ׳דרין משפחות רבות שהיו תלויות בקרוביהן בעיירה ועוד יותר באלה המאושרים שזכו לצאת בעוד מועד ולהגיע לארצות־הברית. מדי חודש בחדשו הגיעו אז לשצ׳דרין 400 עד 450 דולרים — תמיכת קרובים לבני משפחותיהם המדולדלים בעיירה.

השינוי החשוב ביותר שחל בשצ׳דרין בימי המשבר של 1927—1929 היה המעבר לחקלאות. מעבר זה תחילתו עוד מראשית המשטר הסוביטי, וב־1924 נמנו בשצ׳דרין 104 משפחות חקלאיות, שהיו כרבע ממשפחות העיירה, מספר שהיה גדול לפחות פי־שנים ממספר העוסקים בחקלאות לפני המהפכה. אולם ב־1930 עולה מספר המשפחות החקלאיות ל־215.

גל הקולקטיביזציה הגיע לשצ׳דרין במאוחר. ברשימת 46 הקולחוזים בחבל בוברויסק, הכוללת את אלה מהם שהוקמו עד 1 ביולי 1929 (ר׳ „יידן אין ווססר", מינסק 1929, עמ׳ 140—142), לא נזכר הקולחוז השצ׳דריני שהוקם בסתיו 1929 ושֵם קורא לו „סאָציאליסטישער וועג". במקום אחד במחקר (עמ׳ 20) נרמז כי התעמולה והלחץ להקמת הקולחוז נמשכו

מראשית 1928, כשהם נתקלים בסירובם של האיכרים היהודים, שהיו צריכים לשמש, בדרך הטבע, גרעינו של הקולחוז החדש. בעת שנערך המחקר כלל הקול־חוז 198 משפחות (מהן 20 בילורוסיות), שמנו 841 נפש. מאלה היו 456 בגיל העבודה, והקולחוז שימש מרכז הפעילות הכלכלית בעיירה.

רק 84 משפחות עסקו בחקלאות לפני היכנסן לקולחוז. שאר 114 המשפחות באו מבין „היסודות שאינם עובדים" ו„חסרי העיסוק הקבוע" (בסה"כ — 61 משפחות) וכן מבין בעלי־המלאכה (26 משפחות), הפועלים ודלת־העם (21 משפחות) והפקידים (6

הנהלת הקולחוז „סאצוועג" בשצ'דרין
פאַרוואַלטונג פון קאָלווירט „סאַצוועג" אין שטשעדרין

משפחות), לגבי רבים היה הקולחוז מקלט מחוסר כל מוצא. כן מספר המחקר על בתיה־פייגה ריבקין, אלמנה, „מעמידה" כוסות־רוח, מטפלת ביולדות, בל־נית בבית־המרחץ וכדומה, שעליה אמרו הלצים בשצ'ד־רין: „דער קאלווירט וועט געבן א קרענק און באסיע־פייגע וועט שטעלן באנקעס".

המחקר מתאונן על האלמנטים הסוחריים בקול־חוז „שאינם מוכנים להשלים עם התנאים החדשים וחולמים להתפרץ ממנו ולחזור למסחר". הם „משקי־פים על הקולחוז כעל מקום הנותן אפשרות להעביר את הזמן עד שאפשר יהיה לפתוח מחדש את החנות". באלמנטים אלה תולה המחקר את הקללה „הנוראה" של סירוב לעבוד ב„ראשאשאנע" ו„יאמקיפער" (ראש־השנה ויום־הכיפורים ב„כתיב־הזהב" של היבסקציה). בתשובה לשאלת אחד החוקרים מדוע מסרבים ה„קולחוזניקים" היהודים לעבוד בימי החגים, התבטא אחד מן הנשאלים: „אתם רוצים שנעבוד בראש־השנה וביום־הכיפורים, ומגפים נותנים אתם לנו?" ומיד הציג לפני החוקרים את מגפיו הקרועים. כן טוענים החוקרים, כי ה„קולחוזניקים" מעבירים חלק מן היבול הניתן להם להאכיל את בני משפחותיהם ואת בהמתם לשוק החפשי.

תשובת השלטונות לגילויים אלה היתה גיוס הנאמנים והנוער. ביום־הכיפורים הוכרז לראשונה על הקמת „חטיבות ממריצים" („שלאג בריגאדעס") ועל התחרות חברתית („סאצגעוועט") ביניהן. כן הוצאו מהקולחוז שלושה „סכסכנים" („דעזארגאניזאטארן").

באחד באוקטובר 1930 היו ברשות הקולחוז 1500 דיסיאטינות אדמה (מזה 1200 דיסיאטינות אדמת פלחה, והשאר מרעה). אולם 400 דונם מאדמה זו היו אדמת יער גדוע, שהיה צורך לשרש את שרידי הע־צים עליה, ו־300 דונם אדמת חול שתבעה טיוב רב לפני שאפשר היה לעבדה כראוי. הקולחוז התרכז בעיקר בגידול ירקות וכבר בשנתו הראשונה סיפק 80.000 פוד ירקות לערים בבילורוסיה. נבנו שני מרתפים לכבישת מלפפונים וכרוב. כן הוקמה רפת גדולה ובה 333 בני־בקר. כן היה בקולחוז דיר־חזירים (ובו כ־140 ראש) ו־30 כוורות. „הטחנה המיכנית, שהיתה שייכת לפנים לטוחן פרטי, עברה לרשות הקולחוז. הטחנה משרתת לא רק את הקולחוז אלא גם את האיכרים בסביבה" (עמ' 22). כן קיבל הקול־חוז שני טרקטורים והיו ברשותו כמה מכונות זריעה, קצירה ודיש.

מצבם של בעלי־המלאכה בשצ'דרין לא היה מז־היר. ביחוד נפגעו הסנדלרים, שלא יכלו לעסוק במקצועם משום „שהמחסור בחמרי גלם מורגש במיוחד במקצוע העורות" (עמ' 16) ועברו למעשה לתיקון נעלים ישנות. בין בעלי־המלאכה נמנו 26 סנדלרים, 25 חייטים, 20 נפחים, 7 בעלי־עגלות, 5 זפתים. היו קיימים 4 קואופרטיבים של בעלי־מלאכה (ארטעלן), שהוקמו בשנות 1927־1928, בלחץ השלטו־נות, והם ארטיל החייטים (18 איש), הסנדלרים (22), הנפחים (20) והזפתים. מצב החייטים והסנדלרים היה בכל רע ועורכי המחקר לא ראו להם כל עתיד אלא במעבר לקולחוז או לערים הגדולות, בהן יוכלו למצוא עבודה בבתי־החרושת הגדולים. לעומת זאת התפתח קואופרטיב הנפחים, אם כי גם הוא סבל מחוסר ברזל, אולם עתיד רב נשקף לו בעבודות תיקון המכונות החקלאיות, שהתרבו בכפרים. על מצבם הכלכלי של בעלי־המלאכה יעיד שכרם הממוצע. הנפחים — 82 רובל בחודש, החייטים — 62 רובל, הסנדלרים — 45 רובל. השכר לא היה יציב, ומצבם הכלכלי של

בעלי־המלאכה הבודדים היה קשה עוד יותר, ורובם היו מוכנים להתקבל אל הקואופרטיבים, שלא יכלו לקבלם מחוסר חמרי־גלם לעבודה. רק נפח אחד סירב להצטרף לקואופרטיב הנפחים, בהכריזו כי רוצה הוא לסיים את חייו בתור „א באלעבאס פאר זיך" (עמ' 33).

גם בין בעלי־המלאכה — מתאונן בעל המחקר — פעלו „היסודות העוינים" („פיינטליכע עלעמענטן") שגרמו לכך שחברי הארטילים שבתו ממלאכתם בימי ראש־השנה וביום־הכיפורים.

מבחינה ציבורית ותרבותית היתה השתלטותם של היבסקים בעיר שלמה, על כל פנים מבחינה חיצו־נית. אמנם שומעים אנו כי בעיירה יושבים עדיין רב ושוחט, ואם כי ה„הראפאשניקעס" החרימו ארבעה בתי־מדרשות בעיר לצרכי מוסדות ציבור ותרבות (עמ' 39), נשארו, כנראה, כמה משאר 8 בתי־המדרש שהיו בעיירה ברשותם של המתפללים. גם הנסיון לכפות על חברי הקולחוזים וה„ארטעלים" עבודה בימי החגים היהודים עוד לא הסתיים בנצחונם של היבסקים, אבל יד הברזל של המשטר עושה את שלה.

מאז 1920 קיים בעיירה בית־ספר בן ארבע מחלקות בשפת יידיש (מנהלו ב־1930 ש. שוב). בית־ספר זה מנה 190 תלמידים. בקולחוז הוקם בית־ספר ביידיש לנוער (46 תלמידים). כן הוקמו בו שיעורי־ערב למבוגרים. השבת נעקרה מן השורש ויום המנוחה הרשמי במוסדות השלטון, בקולחוז ובארטילים נקבע באחד הימים ג', ד' או ה', לפי התנאים המיוחדים בכל מוסד. אמנם — מציין המחקר — עוד ישנם חברים בודדים בארטילים ובקולחוז שאינם עובדים בשבתות, אולם אלה הם מן המבוגרים. בימי חג הסוכות רואים רק במקומות בודדים סוכות — „פארשעמטע איינגע־פאלענע, איינגעהויקערטע סוקעס" — לפי לשון־הזהב של המחבר, לעומת זאת חוגגים ברוב פאר את ימי הגנוסיה של המהפכה.

המחבר מציין כי חוץ מ־9 המורים נמצאו בשצ'־דרין 3 אגרונומים, רופא, רופא־בהמות, מילדת, חובש ורופא־שיניים, ובסך הכל 17 „אינטליגנטים". ובכל זאת שוררת הזנחה בעיר, והספריה המקומית „לא טוהרה עד היום מן הירושה הציונית" (עמ' 40). ב־1930 הועברה בעיר פעולה נמרצת של החתמה לעתונים וז'ורנלים סוביטיים, ותוך שנה אחת גדלה הפצתם מ־45 טפסים ל־271 (מהם 115 ברוסית ובילורוסית). הנפוצים בהם היו ה„אקטיאבער" היומי ממינסק (64 טפסים), שבועון הנוער הקומוניסטי ב־מינסק „יונגער לענינעץ" (40 טפסים) ועתון הילדים שיצא לאור בחרקוב „זיי גרייט" (40 טפסים). ל„עמעס" המוסקבאי היו בשצ'דרין 4 חותמים, ול„שטערן" — הירחון הספרותי המינסקאי — 5.

מבחינה ארגונית־ממשלתית היתה שצ'דרין „מו־עצה יהודית לאומית". זכות הבחירה למועצה ניתנה רק ל„אלמנטים העובדים" (ב־1929 היו 264 משוללי זכות בחירה, וב־1930 ירד מספרם ל־144). בראש המועצה עמדה חנה־מירה אלקין.

בעיירה התקיים תא המפלגה הקומוניסטית — שהיה בתנאי המשטר הסוביטי הגוף הפוליטי החשוב ביותר, בבחינת „אזניו ועיניו" של המשטר. בתא היו 7 חברים בלבד. ביניהם יושב־ראש הקולחוז ל. אולשנסקי ומנהל המשק של הקולחוז. בסניף הנוער הקומוניסטי (ה„קומסומול") היו 25 חברים, שהיו הרוח החיה בפעולת התעמולה הקומוניסטית והאנטי־דתית בעיירה.

בסך הכל נותנת לנו החוברת אפשרות להציץ ולדעת מבחינה חיצונית גרידא את הנעשה בשצ'דרין בתקופת מעבר סוערת בחייה. אין החוברת מוסרת, כמובן, את הנעשה בלבותיהם של מאות אנשים, שכל היקר להם נרמס ברגלים גסות. אין היא מספרת על יסוריהם של המנושלים ומשוללי־הזכויות. והעיקר אין ביכלתה למסור לנו מה היה הלאה — האם החזיקו היהודים מעמד בקולחוז ובארטילים? במה ואיך קיבלו היהודים בשצ'דרין את ימי השואה שבאו עליהם לפתע בקיץ 1941. על כל אלה עלינו לחפש לנו מקורות אחרים.

מרדכי קצנלסון

היהודים בכפרים

יהודים רבים התגוררו בכפרים בסביבות בוב־רויסק. לפי מקורות פרנסתם אפשר היה לחלקם לשלושה סוגים: א) חוכרים, שהיו קשורים עם בעלי־האחוזות, ה„פריצים"; ב) חנוונים זעירים, שעיקר פרנסתם על האיכרים; ג) בעלי־מלאכה למיניהם, אף הם פרנסתם מן האיכרים.

לכל הפריצים שהיו להם קרקעות סמוך לנהרות היו טחנות־קמח, שהיו מונעות בכוח המים הזורמים. טחנות אלה היו מחכירים ליהודים. הטחנות היו טוחנות את תבואתו של הפריץ ושל האיכרים. האיכרים היו דלים ומדולדלים, אדמתם כחושה ומצומצמת ועיבוד האדמות לקוי, באמצעות מכשירי עבודה פרימיטיביים ובלי דישון, ופעמים רבות נאלצו לקנות קמח אצל הטוחנים היהודים.

עד סוף המאה הי"ט מותר היה למכור משקאות חריפים באופן חפשי, ובתי־המרזח בכפרים היו לרוב בידי היהודים, ה„שיינקערס". לרוב היה חוכר הטחנה פותח גם בית־מרזח. אולם בסוף המאה עבר המונופול למכירת המשקאות לממשלה ומקור פרנסה זה הושמט מידי יהודים.

חכירת גני עצי־פרי מהפריצים והמסחר בפירות היה ענף פרנסה חשוב. לעתים היו חוכרי הטחנות חוכרים גם את גנו של הפריץ. אולם גם כמה סוחרים עשירים מבוברויסק — מריאסין, סלאבין ואחרים — היו קונים פרי. את הפרי היו קונים באביב, בעודו על העץ, לפי הערכת היבול הצפוי בקיץ, מעמידים שומרים לגן ובחודש אוגוסט היו מורידים את הפרי. סיטונאים רוסים היו מגיעים אז מפטרבורג ומוסקבה וקונים את הפירות שנארזו בצורה פרימיטיבית.

ענף חשוב אחר היה חכירת עדרי בקר של הפריצים. היהודים שעסקו בכך נקראו „פאקטערס". הם היו מעבירים את החלב לחמאה, שמנת וכד'. עבודה זו היתה נעשית בידיהם הם, ולעתים בעזרת ילדיהם או בעזרת פועלים שכירים. העבודה היתה מפרכת, אולם שכרה היה טוב. בתחילת המאה החלו הפריצים להכניס למשקיהם ספרטורים להפרדת השומן מהחלב, וגם ענף זה יצא מידי היהודים ומשפחות רבות נשארו ללא פרנסה.

היו בין חוכרי טחנות־הקמח שהחלו לקנות יערות אצל הפריצים ובמהרה הפך המסחר ביערות ובעצים לענף הפרנסה הראשון במעלה.

שכבה זו, שעסקה במסחר עם הפריצים, היתה האמידה ביותר, ומהם שהגיעו לכלל עשירות. עם עלייתם הכלכלית עלו גם במובן התרבותי. בניהם למדו בעיר בגימנסיות ובחלקם הגיעו אף לבתי־ספר גבוהים.

החנונים הזעירים בכפרים היו דלים יותר. היו להם עגלות ולעתים היה החנוני יוצא עם עגלתו לרכול בכפרים הסמוכים ולמכור להם את הדרוש להם, ואשתו נשארת בחנות ועוסקת במסחר.

קשה ביותר היה מצבם של בעלי־המלאכה: חייטים, סנדלרים, נגרים, נפחים, מתקני סירי חומר בעזרת חוטי־ברזל (דראטווען די טעפ). לא קל היה להוציא מהאיכרים העניים את התמורה בעד העבודה שנעשתה עבורם. אצל הנפחים, למשל, היה נהוג כעין הסכם עם האיכרים, לפיו היה הנפח מבצע במשך כל השנה את כל העבודות שהאיכר נזקק להן, ואת התמורה היה מקבל רק לאחר הקציר, לא בכסף מזומן, אלא ביבול השדה. העוני גרר אחריו גם ירידה תרבותית.

יהודים כפריים שגרו ביערות היו עוסקים בהוצאת שרשי ארנים. הם היו מקימים בתי־מלאכה לעיבוד שרף („סמאליארנעס") ומיצרים בתנורים מיוחדים טרפנטין („סקיפידאר"). את החומר הזה היו מביאים לבוברויסק. זכור לי אחד בשם פיינשטיין, שהיה מנקה ומזקק את הטרפנטין להכשירו למכירה בשוקים הגדולים ברוסיה.

בין היהודים הכפריים שהתגוררו בכפרים לאורך הנהר ברזינה היה נפוץ מאד המקצוע של „דרייען די לאזן", יצור חבלי־קשירה מיוחדים מעץ, שבהם היו קושרים חבילות של עצים ורפסודות בנהר. דורות על דורות היו יהודים עוסקים בעבודה מפרכת זו.

חינוך הילדים היה בידי מלמדים שבאו מבוברויסק. הם היו שוכרים בית ופותחים בו „חדר". שכר הלימוד היה לפי מספר הילדים. לערך 10—12 רובל בעד זמן. ונוסף לזה היו מקבלים „קעסט", ז. א. בכל

יום היו אוכלים על שולחנה של משפחת תלמידים אחרת. היו גם מבני הכפרים שקנו להם קצת השכלה יהודית ועסקו במלמדות.

בשבתות ובחגים פסקה כל עבודה. בתי־כנסת לא היו בכפרים, אבל היו בתים שהקצו חדר לתפילה, ובו ספר־תורה. רכישת ספר־תורה נחשבה למצוה גדולה. אבי, שהיה טוחן עשיר בכפרים קוחינקה ובארז'ה, קנה עורות, מסר אותן לעיבוד והזמין סופר סתם לכתוב את הספר. הלה עשה את עבודתו במשך שנתיים וכל אותם הימים התפרנס על חשבון אבי. בסיום הספר נערכה חגיגה מפוארת ויהודים רבים מהכפרים הסמוכים התאספו אצלנו. מאז שימש ביתנו בית־תפילה ליהודים בסביבה הקרובה. היו מתכנסים אצלנו בשבתות ובחגים כ־40—50 יהודים עם נשותיהם.

בימים הנוראים הזדקקו לחזן, אז היו נוסעים לעיירה סמוכה ומזמינים שם בעל־תפילה. אלינו היה בא חזן מאומילנו בשם „גרשון דער גאַנער" (גרשון האַוז). את כינויו קיבל בשל גרגרתו הגדולה, שהיתה קופצת בשעת דיבורו וזמירתו. הוא היה מקבל 7־8 רובלים בעד תפילה בימים נוראים. מחציתו של סכום זה שילם לו אבי ואת המחצית השניה — שאר המתפללים. החזן היה יושב עמנו מלפני ראש־השנה עד לאחר יום כיפור. היה גם בעל־תקיעה, שידע לפרש את הפסוקים, והקהל היה נהנה מפירושו. מערב יום כיפור שררה אוירה חגיגית חדורת קדושה בבית. על הרצפה היה כּרוש קש והיינו מהלכים חלוצי נעל. כל אחד מהמתפללים היה מעמיד נר שעוה גדול ומדליקו. והנר היה דולק למעלה מעשרים וארבע שעות.

חלוצי ההשכלה החדשה בכפרים היו ה„אכס־טרנים", שבאו מבוברויסק לאסוף קצת כסף על מנת שיוכלו להמשיך בלימודיהם. מבין אלה היו מורים מעולים ומשכילים. מורים אלה הביאו ליהודים בכפרים את בשורת הציונות. בביתנו התגוררו מורים פרטיים, שהתחלפו מפעם לפעם ולימדו אותי ואת שתי אחיותי. המורה היה מקבל 120 רובל בעד ה„זמן" — 4½ חדשים, וכן קיבל חדר למגוריו ואכל על שולחננו. למדנו עברית, לימודי קודש ולימודים כלליים. זכורני כי הייתי קורא את העתונים „עולם קטן" ו„החיים והטבע", שנתקבלו בביתנו.

קדיש לוז

בדומאנובו

לקשר אמיץ עם הטבע, להסתכלות כלשהי בחיי יהודים עובדי אדמה, ואף מקצת עבודה בשדה בחברת ילדי איכרים בני־גילי, זכיתי הודות לחדשי הקיץ שבילתה משפחתי במשך שנים אחדות בכפר היהודי דומאנובו, ששימש כמקום קיט לאזרחים האמידים של בוברויסק. שמור אתי קסם האירוע שבגללו נחרתה בזכרוני התוַדעותי הראשונה אל דומאנובו והדרך אליה. לא אוכל לקבוע את השנה, אך אדע כי היה זה לפני כניסתי אל הגימנסיה. האירוע — שיט ראשון בסירה קטנה על הברזינה יחד עם אחי מוליה ויצחק. בוקר אחד אמרה לנו אמא, כי היא נוסעת לדומאנובו לשכור דירה לקיץ וגם אנו אתה. בא בעל־עגלה, יהודי מהיר תנועה, מסביר פנים, מתלוצץ, בעל זקן־תיש. אמא כינתה אותו בשם מוזר: הנדלבה. כעבור זמן הוברר לי כי זה שם מורכב: הנדל־אבא. הוא היה אחד מאיכרי דומאנובו, שבחדשי הקיט שימש כסוכן לקייטנים. מדי בוקר היה יוצא בעגלתו העירה, מסיע את הקייטנים הנוסעים שמה, ממלא שליחויות ועורך קניות לפי רשימות שנמסרו לו ע"י בעלות־הבית. בערב היה חוזר כשעגלתו עמוסה סחורות וקייטנים. יצאנו את העיר, עברנו שטחי חולות, כפר של גויים, בתים דלים, מכוסי קש. באופק — יער. הדרך היתה בעיני ארוכה. כשהגענו ביקשה אמא מהנדל־אבא שישגיח עלינו עת היא עצמה תלך לראות את הדירות. הנדל־אבא הלך אתנו לביתו ולקח משוט. ירדנו אל חוף הנהר. האיש הוריד סירה לתוך המים, הושיב אותנו, ציוה לשבת בשקט ובמנוחה, התישב עצמו, השעין את המשוט אל החוף ודחף והסירה הפליגה. היתה זו סירה מן הסוג הקרוי ברוסית: „דוּשֶגוּבקה" („קוטלת־נפש"), ורק כאלה היו בדומא־נובו. הדושגובקה היתה עשויה מגזע עץ אחד, קלה מאד. הנפה של משוט אחד היתה משיטה אותה קדימה מרחק ניכר. כינויה ניתן לה כי נוחה היתה להתהפך. הנדל־אבא ישב כמעט בלי נוע וכאילו שיחק

קלות במשוטו. לאחר זמן הבינותי כי הוא השיט את הסירה עם הזרם ולא חתר אלא למען הכיוון. פני המים היו חלקים מאד, האויר שקט־שקט. יצאנו מתחומי ראיית בתי הכפר על החוף הגבוה, העינים נמשכו אל החוף השני הנמוך, שבאופק שלו הצטיירה חומת יער, ירוקה־כהה, מכוסה דוק של ערפל. היה לי חשק עז לנגוע בידי במים, אך חששתי לרוגזו של הנדל־אבא. נאבקתי עם יצרי, אך נכנעתי. הורדתי בשקט את ידי המימה; הנדל־אבא ראה, אך שתק. חשתי את המים בחלקותם ובקרירותם לא רק בידי כי אם גם בנפשי, וטוב היה לי. והנה שינה הנדל־אבא את הכיוון והחל לחתור. עברנו מחוף אל חוף. כשעלינו על החוף — והאדמה היתה טובענית במקצת — סיפר הנדל־אבא שעם הפשרת הקרח על הנהר מציפים המים את האדמה הרחק הרחק והברזינה דומה אז לים, ולפיכך אין מעבדים את האדמה בחוף זה אלא קוצרים ומיבשים את העשב שגדל כאן בר בשפע רב ונותן שחת משובחת. האדמה שייכת לגויים ואילו הם, איכרי דומאנובו, נאלצים לקנות את השחת, כי יש להם בקר ואין להם די אדמה לגידול חציר. בדרך חזרה חתר הנדל־אבא במרץ ובזריזות. כשהגענו למקום צאתנו ועלינו לביתו של הנדל־אבא כבר חיכתה לנו אמא. הייתי מוקסם, מאושר ורעב.

כמה וכמה קיצים ביליתי בדומאנובו, הכרתי את כל האיכרים, התרעיתי לבני גילי. שטתי אתם בסירותיהם, למדתי מהם לדוג דגים בחכה (האיכרים עסקו בדיג ברשתות), הלכתי אתם ליער ללקט פטריות וגרגרי יער, למדתי להבחין בין פטריות טובות לארסיות. הורשיתי לפעמים לעבוד קצת באיסוף ירקות. ביקרתי בבתיהם. איכרי דומאנובו היו מספקים לאמידי בוברויסק תוצרת חלב ובמיוחד חמאה משובחת, אך אף פעם לא ראיתי שהם יאכלו חמאה. לעומת זה שתו את מי־החמאה וגם אני נהניתי מהם. לימדתי גם את אחי להבין במיני הפטריות והיינו מלקטים די סיפוק הבית לכל החורף בפטריות מיובשות. אהבתי לשוטט ביער במשך שעות והרחקתי לכת, אך היה בי חוש התמצאות ולא תעיתי אף פעם. פעמיים ביום היינו מתרחצים בברזינה, בין במזג אויר שמשי ובין בגשום. כשגדלנו היינו חוכרים לכל חדשי הקייטנה סירה טובה מבעלי הסירות בבוברויסק והרבינו לשוט. הסירה היתה אמצעי התחבורה שלנו מבוברויסק לדומאנובו וחזרה. בין משפחות הקייטנים היו משפחת כצנלסון (את רחל כצנלסון־שזר ואת אחותה פרידה זוכר אני מדומאנובו, את האחים — מן הגימנסיה), משפחת לוריא, שבתם היתה נשואה לסופר שמואל ניגר, וגם ניגר עצמו היה בדומאנובו. וכן משפחת ליאו מוצקין, עת תיאו בנו היה תינוק בן שנה בערך. אהבתי אותו מאד, נשאתיו על כפי והרביתי להשתעשע אתו.

מענדל עלקין

קאזלאוויטש

די יידישע קאָלאָניע (שעליבע) קאָזלאָוויטש, אַכצן וויאָרסט פון בראַזשע, האָט פאַרמאָגט אַ באַפעלקערונג פון אַן ערך הונדערט משפחות, אַ רב, אַ שוחט, צוויי־דריי מלמדים און אַלע אַנדערע וויכטיקע יידישע קהלישע אינסטיטוציעס, ווי אַ שול און, להבדיל, אַ מרחץ אאַז״וו. אַלע קאָזלאָוויטשער איינוווינער זענען געווען „זעמליעדיעלצעס”, ד. ה. ערד־אַרבעטער. יעדע משפחה האָט געהאַט איר חלק (נאַדיעל) ערד, וואָס זי האָט אַליין באַאַרבעט: די עלטערע פון דער משפחה האָבן געאַרבעט אויף די פעלדער, גערטנער און לאַנקעס, און קליינוואַרג האָט געפיטערט די ציגן און אָפט מאָל אויך אַ בהמה, אויב אַזאַ איז געווען. די אָקסן און פערד זענען געווען מיט די דערוואַקסענע אין פעלד. קיין „פּאָמיעשטשיקעס” זענען צווישן די קאָזלאָוויטשער יידן ניט געווען, מען האָט זיך דורכגעלעבט אויף אַ דאָרפישן שטייגער.

ווינטער־צייט, ווען קיין פעלד־אַרבעט איז ניטאָ, האָט זיך אַ היפּש ביסל פון די קאָזלאָוויטשער איינוווינער פאַרנומען מיט „זייטיקע” פרנסות: שניידעריי, שוסטעריי, מולעריי וכדומה. אַ טייל האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. דער הויפּט־מסחר זייערער איז געווען קצבות — באַזאָרגן דעם אַרומיקן ישוב מיט פלייש ממש, אָדער אויפקויפן אין די אַרומיקע דערפער אָקסן, בהמות און רינדער פאַר דער שטאָטישער באַפעלקערונג.

ישובים חקלאיים יהודיים במחוז בוברויסק

במחוז בוברויסק היו שמונה מושבות יהודיות ותיקות, שנוסדו ברובן בשנות מלכותו של ניקולאי הראשון.

הקדומה במושבות אלה היתה איטֶל או סֶליבָּה, הסמוכה לפאריץ׳. ב־1833 חכרו כאן 13 משפחות אדמת יער מהפריץ בולגאק. הם עצמם ניקו את הקרקע משרשים, טייבו יפה את אדמת־החול הדלה של היער וגידלו עליה תפוחי־אדמה. בסוף המאה שעברה התגוררו במושבה כ־40 משפחות (270 נפש), שעיבדו 125 דיסיאָטינות. רק לעשר משפחות היו סוסים משלהן במשקן.

בשנות 1844—1850 קמו ארבע מושבות על אדמה שהוקצבה להן מטעם השלטונות. שלוש מהן היו בחבל הכפרי של ברוז׳סק ואחת בחבל טורקוביץ, ואלה הן:

קוזלוביץ׳ השניה (נוסדה ב־1844), בה נמנו בסוף המאה 42 משפחות (301 נפש), ולהן 308 דיסיאטינות. חוץ מגידול תבואות עסקו התושבים בחטיבת עצים ביערות ובפיטום בקר לבשר. במושבה היו משקים עשירים רבים, שבעליהם התפרנסו אך ורק מחקלאות.

קובצ׳יצי השניה (נוסדה ב־1847), בפי היהודים קויציץ. בה נמנו בסוף המאה 45 משפחות (478 נפש) ולהן 302 דיסיאטינות. רובן עסקו בעבודות צדדיות שונות (עגלונות, חטיבת עצים, בנין), והחקלאות היתה להן מעין עיסוק נוסף.

בת המושבה סופיה גורליק כותבת במכתבה למערכת ספר בוברויסק: „במושבה היה רחוב ארוך אחד, שמשני צדדיו נמשכו גנים, גני עצי־פרי מו־קפים עצי־אורן נאים. היה קיים בית־ספר כפרי, שנוסד ביזמתם של ליוקומוביץ׳ ופיאלקוב מבוברויסק״. בראשית המאה העשרים גדלה המושבה והפכה לעיירה יהודית קטנה.

באסרו־חג של שבועות תרפ״א (13 ביוני 1921) פרצה למושבה כנופית איכרים מקומיים בפיקודו של סאביצקי. היהודים רוכזו באחד הבתים במושבה ושם — מספרת סופיה גורליק — נשאו נאום שבו הודיעו כי היהודים הם רימה ותולעה שיש להשמידם. הוציאו מפעם לפעם אנשים והרגום בנשק קר. בדרך זו טבחו 153 איש, בהם גם נשים וילדים.

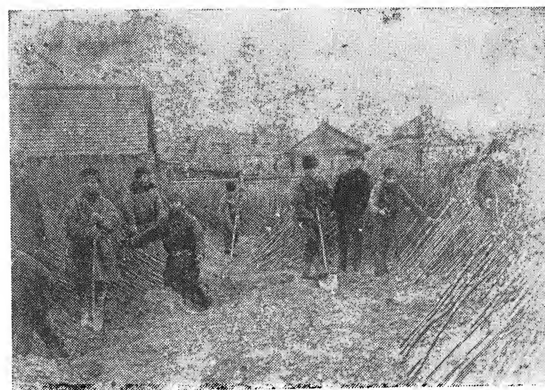
ישוב יהודי התקיים בקובצ׳יצי גם בתקופה הסו־ביטית. בחורף 1942 אספו הנאצים את שרידי היהודים במושבה, הסירו את בגדיהם והוליכום ערומים בדרך לקרוקי ושם הרגו את כולם.

דומאנובו (נוסדה ב־1848) היתה מושבה קטנה בת 15 משפחות (119 נפש) בסוף המאה שעברה ולהם 105 דיסיאטינות קרקע. רוב התושבים מצאו פרנסתם בשיט בנהר ברזינה ובעבודת היערות בסביבה. בקיץ היו משפחות אמידות מבוברויסק באות להת־גורר בבתי המושבה, והמושבה איבדה את אָפייה הכפרי.

אוֹמֶלנוֹ (נוסדה ב־1850). היו בה כ־30 משפחות (256 נפשות) ולהן 359 דיסיאטינות אדמה. התושבים עסקו בחקלאות והמושבה הצטיינה בגידול ירקות.

סמוך לפאריץ׳ קמו המושבה פצ׳ישצ׳ה (נוסדה ב־1862), על אדמה חכורה מאחד הפריצים, והמושבה הקטנה הורקי (נוסדה ב־1845), שעמדה על נהר ברזינה, מול פאריץ׳. בה נמנו בסוף המאה שעברה 11 משפחות (66 נפשות) ולהן 90 דיסיאטינות. את אדמתם חכרו מאחד הפריצים בסביבה, זרעו בה תפוחי־אדמה, גידלו פרות ומכרו את חלבן בפאריץ׳.

הגדולה במושבות החקלאיות, שהפכה ברבות הימים לעיירה יהודית גדולה, היתה שצ׳דרין, שעליה סופר לעיל (עמ׳ 806—824).

איכרים יהודים במשתלת עצי־פרי של יק״א במושבה קובצ׳יצי (1910)

יידישע פויערים אין יק״א־פלאַנצעריי פון פרוכטביימער אין דער יידישער קאָלאָניע קאָוטשיצי (1910)

שער חמישה־עשר

בוברויסקאים ברחבי עולם

פופצנטער שער

באברויסקער לאנדסלייט אין דער גארער וועלט

יוצאי בוברויסק בשרשרת העליות לארץ־ישראל

א

הקשר בין יהודי בוברויסק לארץ־ישראל שרשיו במסורת היהודית ששררה בקהילה בכל תקפה במאה הי"ט והשפיעה על החיים היהודיים בעיר גם לאחר מכן.

איזור בילורוסיה שימש, כידוע, ערש עליותיהם של החסידים והמתנגדים החל מסוף המאה הי"ח. ויטבסק ושקלוב וערים אחרות בבילורוסיה מופיעות כערי־המוצא של עולים רבים בתקופה ההיא.

מעט מאד ידוע לנו על חלקם של בני בוברויסק בעליות אלה. העולה הראשון ששמו הגיע אלינו היה רבה של בוברויסק ר' ברוך מרדכי אטינגא, שעלה לירושלים בשנת תרי"א (1851) עם שני בניו הצעירים, ונפטר כעבור שנה. משפחת אטינגר קיימת עד היום בירושלים. בשנת תרט"ו (1855) עלה לירושלים ר' נפתלי הירש בן אליעזר ליפמן, בן למשפחת מתנגדים ותיקה, שהיה מכונה בשם „הפרוש מוילקומיר", אולי משום שבילה כמה שנים בהיותו כבר נשוי בבית־מדרשה של העיר וילקומיר, כשהוא פרוש מאשתו ומיל־דיו. עמו עלו ארצה אשתו לאה, בת ר' אליהו כהן, נכדתו של ר' עקיבא אלטשול, ושני בניו הקטנים — שלמה זלמן, בן העשר, וגרשון, בן השמונה, אבות משפחת פרוש הקיימת עד היום בירושלים.

הר' יצחק ניסנבוים מספר בזכרונותיו על הרושם הרב שעשה עליו בשחר ילדותו ביקורה של לאה ליפמן־פרוש בבית הוריה בבוברויסק בשנת 1872 ועל סיפוריה מחיי ירושלים ומקומותיה הקדושים.

בפנקסי החברה קדישא דירושלים (שבאו בס' „חלקת מחוקק" לא. ל. בריסק) מוצאים אנו בין שמות המתים לא רק את רב ברוך מרדכי אטינגא ונפתלי הירש פרוש (נפטר ב־1865), אלא גם שמות אחרים, בהם „ציפע בת מו"ה ר' לייב מבאברייסק", „האשה האדע מבאבריסק", „האשה העשה מבאברויסק" ועוד.

בשנים מאוחרות יותר — בשנות התשעים — מוצאים אנו בפנקסים אלה את „הישיש ר' בנימין בר' יצחק אייזיק מבאבראייסק", את „האשה הצנועה מרת נעחע בת ר' יודיל מבאברויסק", את „הר' ר' משה בר' יצחק אייזיק הלוי מבאברייסק" ועוד.

בשנת תרנ"א (1890) עולה ארצה ר' אליעזר יצחק, סופר סת"ם מבוברויסק, וזמן קצר לאחר עלותו נפטר ונקבר בט"ו בחשון תרנ"א (1890) בהר הזיתים. ספר־התורה האחרון שלו, שכתבו ערב עלייתו ארצה, נמסר 56 שנים לאחר מכן, על־ידי נכדתו רבקה ובעלה מנדל אלקין מארצות־הברית, לבית־הכנסת בכפר־גלעדי.

ברור איפוא שעליה מתמדת, טיפין טיפין, היתה מבוברויסק לירושלים, עלייתם של חסידים וכמהים לארץ־הקודש, שמצאו סיפוקם בחיי תורה ומעשים טובים בירושלים, ואולי גם בשאר ערי־הקודש — חברון, צפת וטבריה.

ב

ב„עליה הראשונה" לא רב היה חלקה של בוברויסק. שומעים אנו על משה סנדר אייזנשטט, שעלה ארצה בתקופת בנינה של רחובות (שנת 1890 ואילך) ולאחר מכן חזר לבוברויסק וסופו שהיגר לארצות־הברית.

בראשית המאה העשרים עלתה הגברת בילינקי עם שני בניה, לתת להם חינוך עברי לאומי בארץ־הקודש. הם היו מראשוני התלמידים בבית־המדרש למורים של חברת „עזרה" בירושלים, ולאחר מכן נודעו, בשם מרדכי וצבי לבנון, כעורכי־דין בירושלים.

העליה השניה היתה עלייתם של בודדים. אחד הראשונים בהם היה אליהו ויגודסקי, בן למשפחה אמידה בבוברויסק, שהצטרף בנעוריו ל„פועלי־ציון" ועלה ארצה ב־1906 ולאחר כמה שנות עבודה ושמירה במושבות שונות השתקע בראשון־לציון ולקח חלק רב בחייה הציבוריים של המושבה. אותה שנה עלה גם צבי נדב, והוא נער כבן 16, שעתיד היה לקחת חלק בעבודת אגודת „השומר" ובהתישבות בעמק־יזרעאל.

בקיץ 1909 עלה ארצה המשורר דוד שמעונוביץ (שמעוני) וזמן קצר אחריו — חבר נעוריו ברל כצנלסון. ברל כצנלסון עורר כמה מבני חוגו ומכריו בבוברויסק לעלות בעקבותיו. במהרה הצטברה בארץ חבורה לא קטנה יחסית של יוצאי בוברויסק, שנספחו לציבור הפועלים בני העליה השניה ולקחו חלק בלבטיהם ובסבלותם, בהם האחות שרה שמוקלר, שנפטרה בדמי ימיה, יוכבד רבינוביץ, לאה מירון, ויבדלו לחיים הניה יבנאלי (רזינור) ושושנה מירון, ובני משפחתו של ברל כצנלסון — אחיו הצעיר איסר ואחותו חנה. ב־1912 עלתה, ראשונה למשפחתה המסועפת — רחל כצנלסון (שזר),

אחריה בא אחיה ראובן כצנלסון. על אלה יש להוסיף את יצחק טבנקין, שעלה ארצה בשנת 1910. אם כי מרבית ימי נעוריו של טבנקין עברו עליו בוארשה, הרי לידתו היתה בבוברויסק (בשנת 1887), ואמו, חיינה, היתה בת למשפחת קצנלסון ודודתו של המשורר יצחק קצנלסון. שני בני־הדודים היו מבקרים מפעם לפעם את בוברויסק והיו קשורים בבני משפחתם בעיר.

באוקטובר 1912 אנו קוראים מכתב מבוברויסק ב„הזמן" (גל' 231), בו נאמר: „בעת האחרונה התגברה בעירנו התשוקה לעלות לארץ־ישראל. ביחוד מורגשת תסיסה זו בין ה,אכסטרנים' שנשארו באמצע הדרך מחמת הנורמות והפרוצנטים. על פי רוב הם בני אמידים ועשירים. כן הסתדרו לקבוצות אומנים ופועלים הרבה". בין העולים הבודדים ראוי להזכיר את אברהם גלותמן, ממיסדי נהלל, שנפל בראשית מאורעות תרצ"ו (1936) בנסעו באוטובוס ערבי, ואת זאב כצנלסון, שעלה בשנת 1913 לאחר שחרורו מהצבא.

ערב מלחמת־העולם הראשונה יצא בעולם היהודי שמעה של הגימנסיה „הרצליה" ומשפחות ציוניות אמידות בגולה נהגו לשלוח את בניהם ללמוד בה. „היינו ארבעה תלמידים מעיר בוברויסק — מספר אחד מהם, אבא אחימאיר, שעלה ארצה בערב סוכות תרע"ג (1912) — חוץ מבעל הרשימה הזו גם ליבמן, אחר כך בולשביק פעיל, שנהרג באכזריות נוראה ע"י איכרים שמרדו בשלטון הסוביטי. שמואל ניסנבוים, שהיה פקיד במשרד הדואר הראשי של ממשלת ישראל *, יהושע גולדברג, עכשיו הרברנד הראשי בצי של ארצות־הברית" („חרות" 3.10.52). על אלה יש להוסיף את בנימין כצנלסון, שהיה בין המגורשים מיפו למצרים בסוף 1914, התנדב ל„גדוד מובילי הפרדות הציוני" מיסודו של יוסף טרומפלדור (בגדוד זה שירתו גם ש. ניסנבוים ויבדל לחיים ראובן כצנלסון). בנימין כצנלסון נפל בחזית גאליפולי בעת ההפצצה הכבדה בי"ז בסיון תרע"ה (30.5.1915).

לבית־הספר „בצלאל" הגיע בשנת 1913 הנער מנחם שמידט (שמי), שהיה לאחר מכן מציירה המקו־ריים של ארץ־ישראל החדשה (בנו, אהרן שמי, שהיה ידוע בין חבריו בפלמ"ח בכינויו „ג'ימי", נפל בכיבוש בית־מחסיר באוקטובר 1948).

* ש. ניסנבוים (טוביה) נפטר בתשכ"ו.

ג

עליה שיטתית מבוברויסק התנהלה בשנות העליה השלישית, בשנים האחרונות לפני סגירת גבולות רוסיה בפני עולים לארץ־ישראל. עליה זו היתה בעיקרה עליה חלוצית ובתוכה בלטה קבוצת החלוצים שנודעה בקורות העליה השלישית בשם „קבוצת בוברויסק". קבוצה זו קמה באביב 1917 ביזמתו של שבתאי לוזינסקי (ממיסדי מושב עטרות, נפל בתאונת־דרכים באיטליה בשנת 1947 בעת שליחותו בארגון שארית הפליטה ו„החלוץ" באי־רופה), ומנתה בראשיתה כ־15 חברים, שהכשירו עצמם לעליה בעבודה פיזית בסביבות העיר. בעצם ימי מל־חמת־האזרחים ברוסיה ניסו חברי הקבוצה לפרוץ דרך לארץ־ישראל. שנים מן החברים, האחים גורליק, שיצאו בדרך לאודיסה, נהרגו באוקראינה על־ידי פורעים. ערב הכיבוש הסוביטי השני של העיר מידי הפולנים החליטו החלוצים לעזוב את בוברויסק, כדי להימלט מחומות־הברזל שעמדו לחסום את הדרך לארץ־ישראל. אחד מהראשונים היה השל פרומקין, שהגיע לוארשה והצטרף לעבודת ועד העליה המרכזי. כעבור זמן־מה הגיעה החבורה לוארשה, קיבלה רשיונות עליה ויצאה באניית־משא מטריאֶסט למסע אטי של שלושה שבועות בדרכה לארץ־ישראל. בכ' בתמוז תר"פ (1920) הגיעה הקבוצה ליפו.

בזכרונותיו מן הימים ההם כותב צבי לבנה:

„הגיעו מרוסיה ומאוקראינה קבוצות רבות, שעד היום ניכרת השפעתן בתנועת העבודה, ואם בכל זאת מצאתי צורך להקדיש פרק מיוחד לקבוצת בוברויסק, הרי זה בגלל משפט אחד ששמעתי מפי אנשיה.

חברי הקבוצות הנזכרות ידעו את ערכם כחלו־צים, כבעלי הכשרה וכו', ובבואם בדברים עם מרכז העליה בדבר מקום עבודה, היתה כל קבוצה מש־תדלת להשיג מקום עבודה מענין יותר, כגון הכ־שרת שטח חדש להתישבות וכדומה. אגב דיון עם מרכז העליה בבעיה זו השתדלו נציגי הקבו־צות לחקור ולדעת את כל האפשרויות ואת כל מקומות העבודה, והיו מתעכבים על עבודה מסוימת ודורשים אותה לעצמם.

בפגישת מרכז העליה עם קבוצת בוברויסק בדבר סידורה בעבודה, מנה חבר מרכז העליה את האפשרויות שהיו באותם הימים אחת לאחת ושאל את נציגי הקבוצה במה יבחרו לעצמם. ראש הקבוצה, קדיש לוזינסקי, ענה: אנו לא נביע כל

דעה, לא באנו הנה לבחור מקום עבודה נוח ומעניין, למקום שתשלחונו נלך.

הופתעתי מתשובה זו, העפתי מבט בשאר חברי הקבוצה לשמוע מה בפיהם, והנה גם הם הצטרפו אל עמדת חברם ולא ניאותו להביע דעה ביחס למקום העבודה, אם כי ידעו את היתרונות והחסרונות של כל מקום ומקום.

תשובה זו נחרתה בזכרוני וראיתי לציינה כאן כמזכרת־כבוד" *.

„קבוצת בוברויסק" עבדה בימים הראשונים לבואה ארצה בדילב (היא קרית־ענבים). משם עברה לכביש חיפה־ג'ידה ותפסה מקום בולט בחיי העבודה והחברה בין מאות החלוצים שעבדו באותו מקום. בתקופה זו התגבשה הקבוצה כחברה קיבוצית ובראש־השנה תרפ"ב (1921), החליטה להצטרף לישוב הצעיר שקם אז מעבר לירדן — לדגניה ב'. 16 איש הצטרפו לקבוצה (שמנתה אז 17 חברים). במשך הזמן הצטרפו אליהם עוד כמה מעולי בוברויסק, וכיום מהווים אנשי בוברויסק וצאצאיהם כמעט שליש מבין קרוב ל־600 תושביה של דגניה ב'.

בעקבות קבוצה ראשונה זו באו קבוצות עולים קטנות ובודדים שהבריחו את הגבול הסוביטי והגיעו לארץ־ישראל. נעשה נסיון להקים „קבוצת בוברויסק" שניה, שחבריה התרכזו בשנת 1923 בעין־גנים, עבדו בפרדסי פתח־תקוה ובמטעי הטבק וחלמו על התישבות קיבוצית, אולם קבוצה זו לא השיגה את מטרתה, התפוררה וחבריה התפזרו. עולי בוברויסק מן השנים ההן מצויים במושבים ובקיבוצים שונים בארץ. כן היו בין יוצאי בוברויסק מחלוצי זרם העבודה בחינוך העברי, ובהם אליעזר שיין, חברו של ברל כצנלסון, מראשוני „פועלי־ציון" וס"ס בבוברויסק.

ד

עם חסימת גבולות ברית־המועצות נפסק באבו זרם העולים מבוברויסק, והעליה נמשכה טיפין טיפין, ושלושה היו מקורותיה:

א) עולים בודדים ובעלי משפחה שהגיעו ארצה לאחר השתדלות מרובה, ביחוד בשנת 1924—1925, כאשר הוקלה לזמן־מה אפשרות היציאה מברית־המועצות לארץ־ישראל.

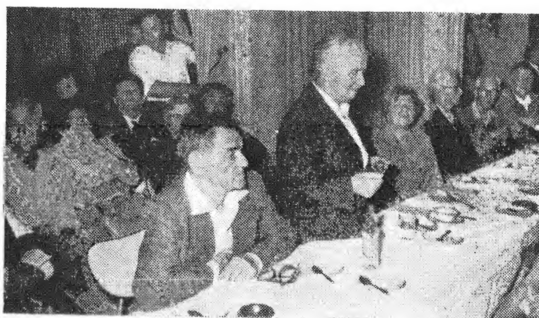
ב) חלוצים שנאסרו, עברו את מדורי החקירה, המאסר והגירוש, ולאחר מכן ניתן להם לעלות ארצה. ביניהם ראוי להזכיר את נחמן סגל ז"ל, שעלה ארצה בשנת 1927 ונפל במאורעות אב 1929 בירושלים.

ג) יוצאי בוברויסק שהיגרו ממנה לפולין ולליטה, ומשם הגיעו כעבור שנים לארץ־ישראל. בין אלה היתה קבוצת צעירים שהתעכבו בדרכם לארץ־ישראל לרגל עבודתם בארגון התנועה הציונית והחלוצית בגולה (בהם ד"ר אברהם ניסן קצנלסון, ששימש בשנות 1921—1923 חבר המשרד הראשי של ה„התאחדות" במרכז אירופה).

בשנים ההן הגיעו ארצה מפולין מבני משפחות רבני בוברויסק. בהם נכדיו של האדמו"ר שמריה נח (נינו של אדמו"ר מנחם פריבס, נפל חלל בידי שוטרים בריטיים במלאו את תפקידו מטעם ה„הגנה" בעת ההפגנות נגד „חוק הקרקעות", באדר ת"ש — 1940), וכן בני משפחת הרבנים שפירא, שאבותיהם שימשו ברבנות בבוברויסק למעלה מיובל שנים.

בשנים שלאחר המלחמה והשואה, בעת ימי הבריחה הגדולה ממזרח אירופה וגם לאחר מכן, עם קום מדינת ישראל, הגיעו ארצה כמה מיוצאי בוברויסק. עליה זו נמשכת טיפין טיפין עד ימינו. בואם של עולים אלה, שהיו חסרי־כל, עורר את הותיקים להתארגן על מנת להגיש להם עזרה בקליטתם בארץ. כך הוקמה „אגודת יוצאי בוברויסק והסביבה", שהרוח החיה בה היה איש דגניה ב' שמעון אגין (הכט). כעבור זמן לא רב הסתדרו מעט העולים ומצאו את מקומם בארץ.

אז התעוררה האגודה, לא מעט ביזמתו האישית של שמעון אגין, למפעל חיבורו והוצאתו לאור של ספר־זכרון לקהילת בוברויסק. נבחרה מועצת מערכת, שחבריה הראשונים היו: שמעון אגין ז"ל, אליהו דובקין, ח. ש. חנון, ראובן כצנלסון, רחל כצנלסון־שזר, קדיש

בכינוס יוצאי בוברויסק בתל־אביב
צונויפקום פון באָברויסקער לאַנדסלייט אין תל־אביב
(מדברת: רחל שזר־כצנלסון, מימינה — קדיש לוז)

* „פרקי העליה השלישית", ת"א תשי"ח, עמ' 42־43.

ועדת ספר בוברויסק והמערכת — ישראל

שורה ראשונה: **קדיש לוז (יושב ראש), אליהו דובקין, יעקב דוידון, ח. ש. חנון**
שורה שניה: **סוניה כצנלסון, סניה כצנלסון, ד"ר ראובן כצנלסון, סוניה מיזנר**
שורה שלישית: **מאיר סולוף, ד"ר יהודה סלוצקי, ישראל ריטוב, רחל שזר־כצנלסון**

לוז, סוניה מיזנר, ישראל ריטוב, וכן מאיר סולוף **(סר־לוביוב), מותיקי „פועלי־ציון" בבוברויסק, שיצא לארה"ב בשנת 1904, ועלה ארצה עם בני משפחתו להשתקע בה.**

בקשר לעזרת העולים החדשים והוצאת הספר נת־כנסו כמה כינוסים ארציים של יוצאי בוברויסק, שחיזקו את ידי הועד בפעולתו. ספר זה — „ספר בוברויסק" — הוא פריה של פעולה ארגונית זו.

אנשי בוברויסק וצאצאיהם — כמה מאות משפחות, מעורים וקשורים במולדתם הישנה־החדשה, בארץ־ישראל. תמצא אותם כיום בכל העמדות החברתיות והכלכליות, בבית הנשיא ובנשיאות הכנסת, בועד הפועל של ההסתדרות, במרכזי מפלגות הימין ובקרב החרדים, שומרי קרן התורה. החוטים הקושרים אותם עם בוברויסק הולכים ונחלשים במשך הזמן. יהי נא ספר זה גל־עד ומזכרת למוצא המשותף ולעיר המכורה הרחוקה.

באברויסקער אין אמעריקע

די עמיגראציע פון באברויסק אין די פאראייניקטע שטאטן און קאנאדע האט זיך אנגעהייבן אין דער צווייטער העלפט פון נייצנטן יארהונדערט. איינצלנע, פאמיליעס און קליינע גרופעס האבן זיך געלאזט אין וועג צו זייער נייער היים. ווער צוליב פרנסה, ווער — כדי אויסצומיידן דעם צארס מיליטער־דינסט, און ווער — צו ראטעווען זיך פון פאליטישע פארפאלגונגען.

ישראל קאפעליאוו, וועלכער איז געקומען פון באברויסק קיין אמעריקע אין יאר 1882, דערמאנט אין זיין זכרונות־בוך „אמאל אין אמעריקע" (ווארשע, 1928) בלויז געציילטע באגעגענישן מיט זיינע לאנדסלייט. אבער אין די אכציקער און נייציקער יארן פון פאריקן יארהונדערט געפינען מיר שוין אין דער יידישער פרעסע אין רוסלאנד ידיעות וועגן עמיגראנטן־גרופעס, איבערהויפט בעלי־מלאכות און ארבעטער, אויפן וועג פון באברויסק קיין אמעריקע. אין 1888 שרייבט דער „המליץ", אין א קארעספאנדענץ פון באברויסק, וועגן דעם „דראנג צו עמיגרירן קיין אמעריקע". אין א בוך — "The Jews in Canada" (מאנטרעאל, 1930) ווערט דערציילט וועגן אברהם רודאלף, וואס איז אין עלטער פון 19 געקומען אין יאר 1888 פון באברויסק קיין מאנטרעאל און האט שפעטער געשפילט א פירנדיקע ראל אין דער יידישער קהילה. אין 1894 איז אנגעקומען די פאמיליע לאנדסבערג פון באברויסק קיין טאראנטא, וווּ רבקה לאנדסבערג האט זיך אין די קומענדיקע יארן אויסגעצייכנט מיט איר טעטיקייט אין דער קהילה.

אין סוף פון 19טן יארהונדערט איז שוין געווען א באדייטנדע צאל באברויסקער אין ניו־יארק — מערסטנס פון זיי רעליגיעז געשטימטע. אנקומענדיק אין נייעם לאנד, האבן זיי זיך געפונען אין א שווערער לאגע: איינזאם, פארלאזן, פרעמד אין לאנד און פרעמד אין שפראך. זיי האבן באדארפט זיך צופאסן צום נייעם לעבן און אויך לערנען א פאך.

די עקאנאמישע לאגע איז דאן געווען א שטארק געדריקטע, די ארבעט־שעהן לאנגע, דער געהאלט א קליינער; די פאבריקן — פינצטערע און פארשטיקטע. לאנגע שעהן האט מען געדארפט ארבעטן אויף חיונה און אויף אנקלייבן עקסטרא געלט, כדי וואס שנעלער אריבערצוברענגען די פאמיליעס פון דער אלטער היים. פיל פון זיי האבן ניט געקענט אויסהאלטן די אנגעשטרענגטע שווערע ארבעט און זיינען צוריקגעפארן. די מער מוטיקע זיינען פארבליבן.

די מערסטע אימיגראנטן האבן זיך דאן גרופירט אין געגנט פון אונטערשטן טייל (איסט סייד) ניו־יארק. ס'האבן זיך דאן אנגעהויבן שאפן לאנדסמאנשאפטן און חברהס, וועמענס הויפט־צוועק איז געווען — קעגנזייטיקע עקאנאמישע און גייסטיקע הילף.

א גרופע באברויסקער האבן אין 1898 געגרינדעט די „קאנגרעגיישן אנשי באברויסק" — פארזיצער משה יצחק גאלדמאן. אין זייער לאקאל, אויף הענרי סטריט, האבן זיי אויסער דאוונען דארט אויך פארנומען זיך מיט קעגנזייטיקער הילף: גמילת חסדים־קאסע, הילף אין פאל פון קראנקייט און קרקע פאר די נפטרים. אין 1938 האט די קאנגרעגיישן געציילט 315 מיטגלידער (פון זיי בלויז א העלפט אמתע באברויסקער). ביי דער קאנגרעגיישן איז געווען א פרויען־ברענטש („באברויסקער ליידיס אוקזיליירי"). ח. גארעליק איז געווען דער סעקרעטאר. די קאנגרעגיישן האט געהאט אן אייגענעם רב, א חברה קדישא און א גמילת חסדים־פאנד.

עטלעכע יאר נאך 1898 האבן א טייל פון די לאנדסלייט זיך איבערגעקליבן פון דער איסט סייד און זיך באזעצט אין א נייער יידישער געגנט אין ברוקלין. דארט איז געגרינדעט געווארן א צווייטע שול מיטן נאמען „חברה אגודת אחים אנשי באברויסק", אנגעפירט פון יעקב קינסטלער, הערי מאשרום און אנדערע.

אזעלכע פאראיינען, וואס האבן זיך קאנצענטרירט ארום אייגענע שולן, זיינען אנטשטאנען אויך אין אנדערע שטעט אין אמעריקע (למשל, „די באברויסקער קהילה" אין באלטימאר, געגרינדעט אין 1905; געציילט, אין אנהייב, 40 משפחות).

אין אנהייב פון 20סטן יארהונדערט, אין די טעג פון רעוואלוציאנערן אויפברויז אין רוסלאנד, האט די יידישע יוגנט פון באברויסק געשטראמט קיין אמעריקע; באזונדערס די, וואס זיינען געווען טעטיק אין רעוואלוציאנערע פארטייען און האבן זיך פארפלאנטערט מיט די מאכט־ארגאנען און פאליציי. כמעט אלע האבן זיי געשטאמט פון הארעפאשנע און פראלעטארישע

עלטערן. „ביים נאָסיפּ, לעם באָברולקע, אין כאַטקעס איינגעבויגענע, אויף סלאָבאָדע, אויף מינסקער פּלאַן, בערעזינער־דערציויגענע" — אַזוי האָט זיי כאַראַקטע־ריזירט אין אַ באַגריסונג־ליד הלל מייטין, אויך אַן עמיגראַנט פון באָברויסק. זיי זיינען געקומען פון „בונד", פון „איסקרא", „ס. ר.", „פּועלי־ציון" און „ס. ס.". בערל קאַצנעלסאָן, אין זיינע פאַרעפנטלעכטע בריוו, דער־מאָנט אַ סך זיינע חברים, וואָס זיינען, אַנשטאָט ארץ־ישראל, אַנגעקומען קיין אַמעריקע און דאָרט פאַרבליבן.

איינער פון די באָברויסקער עמיגראַנטן, אהרן גאָרעליק, האָט אין זיין זכרונות בוך „שטורמדיקע יאָרן" (ניו־יאָרק, 1945), באַשריבן די דאָזיקע עמיגראַציע־כוואַליע.

צוערשט זיינען די דאָזיקע ראַדיקאַלע עמיגראַנטן ניט געווען אָרגאַניזירט, אָבער ווען עס האָבן געגומען אָנקומען ידיעות וועגן דעם פּראָגרעס פון דער רעוואָ־לוציע אין רוסלאַנד, האָט זיך אַ גרופּע אָפּשטאַמענדיקע פון „בונד" און „ס. ד." אָרגאַניזירט אונטערן נאָמען „באָברויסקער רעוואָלוציאָנערן־פאַריין" מיטן צוועק צו שטיצן די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג אין באָברויסק. דער פאַריין פלעגט פון מאָל צו מאָל שיקן געלט צו העלפן אַרעסטירטע חברים, קויפן געווער פאַרן זעלבסטשוץ און דג"ל.

מיט דער וואַקסנדיקער אַבסאָרבירונג אין אַמערי־קאַנער לעבן האָבן די באָברויסקער געגרינדעט מער און מער שטענדיקע לאָקאַלע אָרגאַניזאַציעס. עס שיינט, אַז צוערשט איז אַזאַ אָרגאַניזאַציע אויפגע־שטעלט געוואָרן אין 1906, אין שיקאַגאָ, אין דער ראַם פון „אַרבעטער רינג" (באָברויסקער ברענטש, 131 שיקאַגאָ) ; אין 1938 איז בראש פון ברענטש גע־שטאַנען ס. גאַרדאָוו.

אין 1907 האָט אין לאַנד געהערשט אַן עקאָנאָמי־שער קריזיס. די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען גרויס. אין יענער צייט האָט זיך אַ גרופּע באָברויסקער צונויפגע־געקליבן אין הויז פון וו. קעסטין און באַטראַכט זייער אַלגעמיינע לאַגע און באַשלאָסן, אַז יעדער איינער פון זיי זאָל זיך פאַרבינדן מיט אַזוי פיל לאַנדסלייט, ווי מעגלעך, כדי צו שאַפן אַ ברענטש פון אַרבעטער רינג. אויף אַ פּיקניק, אַראַנזשירט פון דער „פרייער אַרבע־טער שטימע" אין יולי 1908, אין אַלמער פּאַרק, האָבן זיך געטראָפן 23 יונגע ענערגישע באָברויסקער, און אין יענעם שיינעם זונטיק איז געלייגט געוואָרן דער פונדאַמענט צו גרינדן דעם באָברויסקער ברענטש 206.

אין דעם ניי־געגרינדעטן ברענטש האָבן די לאַנדס־לייט אָפּגעהאַלטן פאַרזאַמלונגען יעדע צווייטע וואָך. אַלס ערשטער פינאַנס־סעקרעטאַר איז אויסגעקליבן געוואָרן וו. קעסטין. די מיטגלידערשאַפט איז באַשטאַ־נען פון סטודענטן, ישיבה־בחורים, אַרבעטער און אַנדערע. דער לאָזונג איז געווען: „איינער פאַר אַלע און אַלע פאַר איינעם".

אַלע האָבן אויסגעקוקט אויף יעדער פאַרזאַמלונג מיט פיל נייגעריקייט, ווייל צו יעדן מיטינג פלעגן צוקומען נייע לאַנדסלייט מיט פרישע גרוסן פון יענער זייט ים. דאָ האָבן זיי געקראָגן דעם ערשטן „ברוך הבא". צייטנווייז זיינען פאַרגעקומען הייסע דעבאַטן, אָבער ביים שלוס זיינען אַלע פאַרבליבן די בעסטע פריינט, פאַראייניקט.

„ברענטש 206" איז איינער פון די גרעסטע און אַקטיווסטע אין דער משפחה פון „אַרבעטער רינג". אין 1938 האָט ער געציילט 400 מיטגלידער און אין 1958 (צום 50־יאָריקן יובליי) — 465 מיטגלידער, צווישן זיי מער ווי פופציק יוגנטלעכע, געבוירענע אין אַמעריקע. איינער פון די איבערגעגעבנסטע חברים פון „ברענטש 206" איז געווען ראובן גוסקין — איינער פון די וויכטיקסטע עסקנים אין דער יידישער אַרבע־טער־באַוועגונג אין די פאַראייניקטע שטאַטן. נאָך זיין טויט, אין 1951, האָט דער ברענטש אַדאָפּטירט זיין נאָמען.

די פינאַנסיעלע סעקרעטאַרן אין דעם ברענטש זיינען געווען: דזשייקאָב גאָלדבערג, פעליקס זעלדין, אברהם פיקוס, לואיס שילדקרויט, איזי וואָלפסאָן און דזשייקאָב ניומאַן. די לעצטע עטלעכע און צוואַנציק יאָר איז דער סעקרעטאַר געווען אַ הי־געבוירענער, וואָס לייענט און רעדט אַ פליסיקן יידיש — דער איידעם פון ראובן גוסקין, איזי גינזבערג. זאָל דאָ אויך דערמאָנט ווערן, אַז אַ טייל פון אונדזערע מיטגלידער זיינען טעטיק געווען אויף דעם קולטורעלן געביט: מיכל גאָרעליק, אברהם גאָרעליק, דזשייקאָב פּאַקסטאָוו ע"ה און לואיס קאַפּלאַן. זיי האָבן געגרינדעט אָדער אָנטייל גענומען אין גרינדן יידישע שולן פאַר קינדער.

נאָך דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין 1914 איז די אימיגראַציע קיין אַמעריקע אָפּגעשטעלט געוואָרן. אין 1917 זיינען פיל יונגע מיטגלידער אַריין אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי און, ביז זיי זיינען צוריקגעקומען, איז זייער מיטגליד־

General Relief Committee for Bobruisk

Chairman
N. HALPERIN
2175 Walton Avenue
New York 53, N. Y.
Tel. SEdgwick 3-1969

Vice-Chairman
H. SIGUNICK

Treasurer
N. KASDAN
5 West 86th St., N. Y. C.

Secretary
D. KOFF
17 East 22nd St., N. Y. C.
Tel. ALgonquin 4-1767

Trustees
I. SIEGEL
PH. BASS

ADVISORY BOARD
M. ELKIN
L. I. ESTRIN
JOSHUA L. GOLDBERG
Lieut. Comndr., ChC, U.S.N.R.
N. KASDAN
DR. J. MINKIN

EXECUTIVE COMMITTEE
PH. BASS
J. JACOBS
L. KAPLAN
N. KASDAN
N. KASINOWITZ
S. KASINOWITZ
W. LEFKOWITZ
D. KOFF
M. MARON
H. MATIN
J. MATLIN
R. PASHKOFSKY
A. PICKUS
H. SIGUNICK
L. SCHILDCROUT
I. SIEGEL
F. SPIEGEL
N. TEENYANOFF
A. WILLEN

דעם 8טן מערץ, 1945.

טייערער פריינד און לאנדסמאן!

דער אלגעמיינער באברויסקער הילף־קאמיטעט, וועלכער פארטרעט אלע שיכטן און ריכטונגען פון אונדזערע לאנדסלייט, ארגאניזירט א גרויסן

הזכרה מיטינג

אויף זונטיק, דעם 18־טן מערץ, 1945

2 אזייגער בייטאָג

אין דעם גרויסן באל־רום פון פראטוירנעל קלוב הויז, 110 וועסט 48־טע גאס, נ. י.

צווישן די פראמינענטע רעדנער, וואס וועלן אויפטרעטן פארן עולם, וועט אויך זיין אונדזער חשובער לאנדסמאן, ליוטענאנט קאמאנדיר, טשיף טשעפלעין פון יונייטעד סטייטס נעיווי רעזירוו — דזאשוא גאָלדבערג, ווי אויך אונדזער חשוב׳ער לאנדסמאן לאזאר י. עסטרין. די הזכרה וועט געמאכט ווערן פון בארימטן חזן משה׳לע גענטשאף.

עס איז די הייליקע פליכט פון יעדן לאנדסמאן בייצוזיין ביי דעם היסטארישן הזכרה־מיטינג, און לאמיר אלע צוזאמען טאָן אונדזער הייליקן הוב צו די טויזנטער קדושים אומגעקומענע פון די רוצחים און מערדער.

עס איז אויך די פליכט פון יעדן לאנדסמאן אונדזערן צו קומען אין פארבינדונג מיט פריינד און באקאנטע און זען אז זיי זאלן אומבאדינגט קומען צו דעם היסטארישן צוזאמענקום פון אלע באברויסקער לאנדסלייט.

קיין איין לאנדסמאן טאָר ניט פעלן.

לאמיר אלע צוזאמען אויסשטרעקן אונדזער ברידערלעכע האנט און לאמיר זיך ווארעם אפרופן אויף דעם וויי־געשריי פון די ליידנדע און צובראכענע פון די שארית הפליטה, וועלכע קערן זיך אום צוריק אין באברויסק.

אלגעמיינער באברויסקער הילף־קאמיטעט

נייטן האלפערין — טשערמאן
דוד קאפף — סעקרעטער
נייטן קאזשדאן — טרעזשורער.

227

שטייער באַצאָלט געוואָרן דורך דער קאַסע פון ברענטש.

ווען די מלחמה האָט זיך פאַרענדיקט, איז געגרינדעט געוואָרן אין ניו־יאָרק דער „באָברויסקער רעליעף קאָמיטעט“ צו העלפן די לאַנדסלייט אין דער אַלטער היים, און אברהם פיקוס איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פאַרוואַלטער. ער האָט אָרגאַניזירט אַן אַלגעמיינעם „רעליעף“, וואָס איז באַשטאַנען פון באָברויסקער שול, שיקאַגער באָברויסקער א. ר. ברענטש 131 און נאָך קלענערע „סאָסייעטיס“ און פאַראיינען. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ סומע פון צענדליקער טויזנטער דאָלאַרן. אין יאָר 1919 זיינען אויסגעוויילט געוואָרן צוויי ברענטש־דעלעגאַטן, פעליקס זעלדין און אברהם פיקוס, און פון דעם באָברויסקער בית־המדרש — אַ דעלעגאַט טוביה לאַפאַן, וואָס האָבן געדאַרפט געבן הילף די באָברויסקער. אָבער צוליב דעם קריגס־צושטאַנד אין געגנט פון באָברויסק האָבן די דעלעגאַטן ניט געהאַט די מעגלעכקייט דורכצופירן זייער הילף־מיסיע אויסצוטיילן פינאַנסיעלע הילף די נויטבאַדערפטיקע אין באָברויסק. אַ גרעסערער טייל פון דעם געזאַמלטן געלט איז צוריקגעבראַכט געוואָרן און צעטיילט געוואָרן צווישן ווילטעטיקע אָרגאַניזאַציעס אין די פאַראייניקטע שטאַטן, פון וועלכע די „הסתדרות“ האָט געקראָגן אַ באַדייטנדיקע סומע.

אין יענער צייט האָט דער באָברויסקער ברענטש אַראַנזשירט יעדן סוכות און פסח טאַנץ־בעלער און מאַסקאַראַדן, וועלכע פלעגן באַזוכט ווערן פון טויזנטער באָברויסקער לאַנדסלייט.

מיט דער צייט האָבן באָברויסקער עמיגראַנטן אַרויסגעגעבן פון זיך אַ גרויסע צאָל שרייבער, דיכטער, קינסטלער, וויסנשאַפט־לייט, עסקנים, ווי אויך, נאַטירלעך, ביזנעס־לייט, וואָס שפּילן אַ באַדייטנדע ראָל אין דעם יידישן און אין דעם אַלגעמיינעם לעבן פון אַמעריקע. למשל, ד״ר דש. שיינין (געקומען קיין אַמעריקע אין 1920), דירעקטאָר פון דעם באַוווסטן מעדיצינישן קאָלעדזש אין שיקאַגאָ; מענדל עלקין, לאַנגיאָריקער סעקרעטאַר פון ייוו״א אין אַמעריקע; די דיכטערין ציליע דראַפּקין; דער שריפטשטעלער יוסף טונקל (דער טונקעלער); דער אויבנדערמאָנטער ראובן גוסקין; יהושע גאָלדבערג, הויפּט־ראַבינער אין אַמעריקאַנער פלאָט, און נאָך און נאָך — אויף פאַרשיידענע וויכטיקע געביטן.

נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן זיך באָברויסקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע פאַרנומען מיט אָרגאַניזירן הילף פאַר באָברויסק. עס איז אַנטשטאַנען דער „באָברויסקער רעליעף־קאָמיטעט פון אומפּאַרטייאישע לאַנדסלייט“, וואָס זיינע מיטגלידער האָבן ניט אָנגעהערט ניט צו די רעליגיעזע קרייזן און ניט צום „אַרבעטער רינג“. אין שפּיץ פון דאָזיקן קאָמיטעט איז געשטאַנען וועלוול לעווקאָוויטש, איינער פון די ערשטע „פועלי־ציון“ אין באָברויסק.

דער קאָמיטעט האָט זיך שפּעטער פאַראייניקט מיט די עלטערע 2 פאַראיינען, און זיי אַלע האָבן געבילדעט דעם אַלגעמיינעם באָברויסקער הילף־קאָמיטעט, אונטער

דער אָנפירערשאַפט פון נחום האַלפּערין, איינער פון די צענטראַלע פיגורן אין „ברענטש 206״.

אין 1948, ווען עס איז געגרינדעט געוואָרן מדינת ישראל, האָט „ברענטש 206״ פיל בייגעשטייערט מיט פינאַנסיעלער הילף און אויך געקויפט (דער ברענטש און איינצלנע מיטגלידער) ישראל־באָנדס אין די טויזנטער דאָלאַרן.

דער ברענטש שטיצט פיל וווילטעטיקע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע ווענדן זיך צו אים נאָך הילף. שוין איבער 58 יאָר זינט דער ברענטש 206 (אָדער „באַבּרויסקער ברענטש״) האָט זיך געגרינדעט, אָבער די מיטגלידער פילן זיך יונג און טעטיק. דאָס איז צו פאַרדאַנקען אַ צאָל פון די מיטגלידער. איינער פון זיי, וואָס פאַרדינט גרויס אָנערקענונג, איז דער פאָרזיצער דוד קאָף. מיר האָבן ערשט געפייערט זיין 75־יאָריקן יובילי, עד מאה ועשרים! געקומען איז קאָף קיין אַמעריקע אַלס יונגער יינגל מיט גרויסע האָפענונגען און אַמביציע צו שטודירן און ווערן אַ דאָקטאָר. אָבער צוליב דער מלחמה און פינאַנסיעלע אומשטענדן האָט ער אויפגעגעבן זיין שטודיום און איז געוואָרן אַ דער־פאָלגרייכער געשעפטסמאַן.

פאַר די לעצטע 17 יאָר איז ער דער שטענדיקער פאָרזיצער פון ברענטש. די מיטינגען פירט ער מיט אינטעליגענץ, טאַקט און איז באַליבט ביי אַלע מיטגלידער. אונדזער פּראָטאָקאָל־סעקרעטאַר איז אהרן מייזעלסאָן, אַ ישיבה בחור פון דער היים — קלוג, אינטעליגענט און זאַכלעך. זיינע פּראָטאָקאָלן זיינען אויספירלעך און קלאָר. אויך ער איז באַליבט ביי די ברענטש־מיטגלידער.

אַ צאָל באַקאַנטע פערזענלעכקייטן זיינען געווען און זיינען מיטגלידער פון באַברויסקער אַרבעטער רינג ברענטש: מענדל עלקין, יוסף טונקל (דער טונקעלער), ה. מייטין, ד״ר יהודה מינקין, דזשיי גרייסאָן (גראַייעווסקי).

לײדער, צוליב באַגרענעצטן פּלאַץ, איז ניט מעגלעך צו דערמאָנען אַלע אַקטיווע קולטורעלע און פינאַנ־

ועד־היובל של הסניף הבוברויסקאי ע״ש ר. גוסקין של ה„אַרבעטער רינג״ (1957)

דער יובל־קאָמיטעט פון דעם באַברויסקער גוסקין־ברענטש פון „אַרבעטער רינג״ (1957)

ערשטע שורה: פון רעכטס, זיצן: יצחק סאָלאָף, דזשאָ דזשייקאָבס, דוד קאָף, איזידאָר גינזבערג, נתן האַלפּערין, לואיס קאַפּלאַן.

צווייטע שורה: לואיס פישקין, איזידאָר ליפשיץ, לילי וועקסלער, ייעטאַ בערנשטיין, אַנאַ נאַרשין, אברהם נאַרשין, סאַם ווינִיקאָף, אַלעקס ווילען.

דריטע שורה: שלמה לאַזינסקי, אברהם פּיקוס, מאַקס האַלפּערט, ישראל קאָרן, היימאַן קאַנטאָראָוויטש, אפרים קאַסטאַנאָוויטש.

סיעלע ביישטייערער, וועלכע פאַרדינען אָנערקענונג.

ווען די באָברויסקער אין ישראל, בראש מיט קדיש לוז — פאָרזיצער פון דער כנסת, זיינען צוגעטראָטן אַרויסצוגעבן דעם „ספר בוברויסק", האָבן זיי אָנגעקניפּט פאַרבינדונגען מיט די באָברויסקער לאַנדסלייט אין די פאַראייניקטע שטאַטן. דער פאַרבינדער איז געווען מאיר סאָלאָף, פון די ערשטע „פּועלי־ציון", וואָס איז געקומען קיין אַמעריקע אין אָנהייב פון איצטיקן יאָרהונדערט און איז עולה געווען קיין ישראל אין 1962. סוף 1963 איז געגרינדעט געוואָרן דער „אַמעריקאַנער קאָמיטעט פאַרן באָברויסקער יזכור־בוך".

דער אַמעריקאַנער קאָמיטעט איז פון אָנפאַנג באַשטאַנען פון טשאַפּלין — יהושע גאָלדבערג (פאָרזיצער), ד"ר יהודה מינקין, נחום נעלסאָן, נחום האַלפּערין און דוד קאָף, געשטיצט פון ד"ר יצחק מיכלין, לאַזאַר עסטרין און יהושע (פעליקס) איטקין.

אין 1965 איז דער קאָמיטעט רעאָרגאַניזירט געוואָרן אויפן פאָלגנדן אופן:

ראַבאַי יהושע ל. גאָלדבערג — פאָרזיצער
ד"ר יהודה מינקין — פאָרזיצער
משה איטקין — סעקרעטאַר

מיטגלידער: פאָרשטייער פון ברענטש 206 דוד קאָף, אהרן מייזעלסאָן, נחום האַלפּרן, ישראל פיקוס, נחום נעלסאָן.

אויף דער ערשטער פאַרזאַמלונג פון לאַנדסלייט און ברענטש האָט טשאַפּלין־גאָלדבערג אַדרעסירט דעם עולם און געבעטן צו העלפן דער אונטערנעמונג פון אַרויסגעבן דאָס בוך וועגן באָברויסק דורך אַריינשיקן בילדער און אַנדערע מאַטעריאַלן און אויך מיטהעלפן פינאַנסיעל.

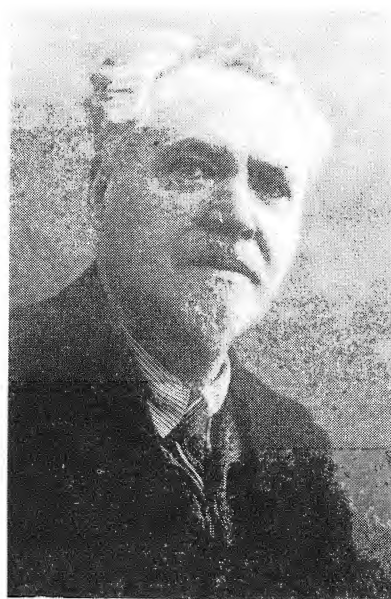
אַ דאַנק דער ענגער צוזאַמענאַרבעט צווישן די באָברויסקער אין ישראל און די באָברויסקער אין אַמעריקע — דערשיינט דאָס דאָזיקע בוך, וואָס וועט דינען אַלס דענקמאָל פאַר אונדזער געמיינזאַמער געבורטשטאָט באָברויסק אויף דער בערעזינאַ.

הועד האמריקאי להוצאת ספר „בוברויסק ובנותיה" **דער אַמעריקאַנער קאָמיטעט פאַרן בוך „באָברויסק און אומגעגנט"**
זיצן, פון רעכטס: **ראַבאי יהושע ל. גאָלדבערג, נתן האַלפּערן, ד"ר יהודה מינקין**
שטייען, פון רעכטס: **יהושע־פאלק איטקין, משה איטקין, נתן נעלסאָן, אהרן מייזעלסאָן, דוד קאָף**

שמעון גינזבורג

בעצם גמר סידורו של „ספר בוברויסק" הגיעה אלינו הידיעה על פטירתו של זקן יוצאי בוברויסק בישראל, ד"ר שמעון גינזבורג.

שמעון גינזבורג

שמעון גינזבורג היה בן למשפחה מיוחסת בעירו. נולד בשנת תרל"ט (1879) לאביו שמואל אלכסנדר ולאמו צֶ'סֶנָה (מכאן כינויו בעיירה — שמעונ'קע צ'עסנעס). בבית הוריו קיבל חינוך תורני וכבן 17 הוסמך לרבנות. אז החל ללמוד לימודי חול, עבר בחינות חיצוניות וקיבל תעודת בגרות. הוא נחשב כבעל סמכות גדולה בקרב הנוער המשכיל בעיר, היה בין מייסדי הספריה העממית היהודית והשתייך לחוגי הציונים (ר' התמונה בעמוד 437 בספרנו).

בראשית המאה יצא גינזבורג ללמוד בפוליטכניון בקיוב ובהתאם להשקפותיו הציוניות בחר ללמוד במח־לקה לחקלאות וסיים את חוק לימודיו בתואר ד"ר לכלכלה חקלאית. בשנות לימודיו התקרב לתנועה המהפכנית הרוסית, ולעתים הזכיר כי בדירתו התאכסן בעת ביקוריו בקיוב המהפכן הידוע ג. גרשוני.

עם תום לימודיו השתקע בקיוב, נשא לאשה את בת עירו רבקה אטינגר ושימש מנהל הסניף הקיובי של בית־המסחר הגדול למכונות חקלאיות „ראבוֹטניק". בראשית שנות העשרים צורף גינזבורג אל המשלחת המסחרית הסוביטית בברלין והיה ממונה בה על קניית מכונות חקלאיות. כעבור שנים מספר פרש מתפקידו ונשאר בגרמניה. עם עליית הנאצים לשלטון, בראשית 1934, עלה לארץ־ישראל וקיבל משרת מנהל הספריה המדעית בתחנה לחקר החקלאות ברחובות. בתפקידו זה שימש כעשרים שנה. היה חביב על צוות החוקרים והתלמידים במוסד והגיש להם עזרה והדרכה בביבליו־גרפיה מדעית. כן פירסם עשרות מאמרים במדעי החק־לאות והעבודה מעל דפי „דבר" (בחתימת אלכסנדרוני).

בן 74 יצא גינזבורג לפנסיה ומאז התגורר בבדידות בדירתו, כשהוא שוקד על ספריו ועוקב אחר התפתחות מדעי הטבע והחקלאות בארץ ובעולם.

זכרונו של ד"ר שמעון גינזבורג היה אוצר בלום של תולדות עיר מולדתו בסוף המאה הי"ט. כמה מרשימותיו באו בספרנו.

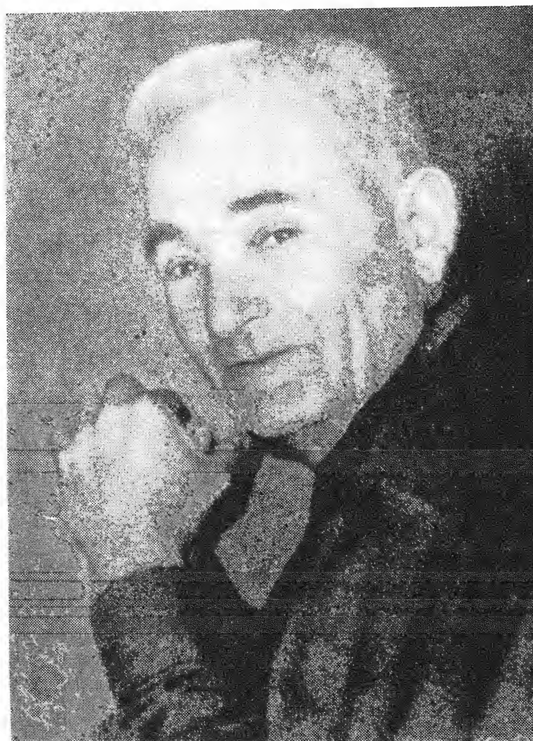
יהי זכרו ברוך.

שמעון אגין ז"ל

ביום ב' בסיון תשכ"ה (2.6.1965) נפטר שמעון אגין בן בוברויסק, חבר קבוצת דגניה ב' והרוח החיה במערכת ספר בוברויסק. אנו מביאים בזאת את הדברים שנאמרו על קברו על ידי חברו, חבר מערכת „ספר בוברויסק", קדיש לוז.

אסון מחלתו הפתאומית ומותו של שמעון ז"ל זיעזע אותנו עד עומק הנפש. כל מי ששמע לראשונה על מחלתו — ספק כפים והוכה בהלם של צער.

הוא היה במלוא אונו, במיטב פעילותו, בשיא חכמת בגרותו, והנה נגדע כאילן עבות, שופע פירות, תחת גרזן החוטב.

שמעון אגין

ראינוהו בעלומיו, בשפע עליזותו, כשהוא מנצח על המסיבות ומדביק בשמחתו את המסובים; וראינוהו אז גם בלהט עבודתו, במרצו הבלתי נדלה, בכושר ההתמכרות, ברצינות ההסתכלות ובראיה נוקבת של כל תופעה בחיינו ובחינתה לא כמצות אנשים מלומדה, אלא לפי המהות הפנימית והתוכן — הכל למען האדרת הקבוצה, קיום עקרונותיה, שיפור תחושתו של החבר וחיזוק המשק — גם אם יש לסטות מן הנוהג השגור והמושרש.

וכשהגיע לעמוד בראש ענפים ולמלא תפקידים, התגלה בכשרונותיו המזהירים וביכולת גדולה של תכנון וביצוע גם יחד. הוא ייסד את ענף האספסת, לאחר שנסיונות קודמים לא הצליחו — ועם הצלחת ארבעת הדונמים שלו מלאו העמקים שדות אספסת; הוא עיבד בהצלחה את גן הירקות; הכניס שיטות חדשות בניהול ענייני הכספים; הביא לאקטואליזציה של חשבונות המשק; עמד במרכז ההתרחשויות הכלכליות בקבוצה ובאיזור — כך תרם רבות

לפיתוח המשק האזורי והעזרה ההדדית, תוך חתירה לאמץ את קשרי השיתוף בין הקיבוצים. הוא הדריך את קבוצתנו ליעילות משקית מכאן ולדאגה לאדם מכאן, תוך חיפוש המזיגה היפה של רעיון וחזון, הישוב הקבוצתי לעצמו וחיי התנועה הרחבה.

הוא נדרש מדי פעם למלא תפקידים בחוץ והיה מתבלט בכשרונותיו ובמרצו בכל תפקיד: בהגנה, במפלגה, במשרד הבטחון. אך הוא נמנע מקשר לאורך זמן עם תפקידו מחוץ לעמק־הירדן — ומשמלאה, לדעתו, המכסה שחויב בה — חזר לקבוצה. הוא היה חוזר ממילוי תפקידים אל קיום ערכים, כי בעצם הקבוצה ראה את עיקר שליחותו.

הוא נאבק על ערכים וקיומם. היה נגד העבודה השכירה ותיכנן דרכי חידוש עקרון העבודה העצמית, גם אם זה ידרוש קרבנות משקיים ומאמץ גופני.

השנים האחרונות של חייו היו קודש לקיום ערכים והגשמה עצמית. סירב לכל הצעת תפקיד בחוץ, הקדיש עצמו לעבודה גופנית, ובגיל זקנה היה יוצא יום־יום, שנה־שנה, לשדה ולמטע — שלא לפי תקנת הקבוצה, המצמצמת את שעות העבודה של המזדקנים. ולאחר יום־עבודה ארוך היה מתפנה גם לעסקי ציבור.

תוך התגברות על סערת נפש היה מתהלך בינינו כאילו שקט ורגוע, מחונן בבינה יתירה, בחכמת הלב. שיחה שלו עם חבר השרוי במצוקה קבעה לפעמים את כיוון חייו של החבר. בעיני הכל הוא התעלה בשנותיו האחרונות לדמות מחנכת וקוסמת, הקוראת ללכת בעקבותיו.

זה שנים חיפש את חידוש הקשר הנפשי עם המורשת הרוחנית שינק בילדותו. יתכן שסיורו באירופה המזרחית ובברית־המועצות והמגע עם יהודים בגולה גרם לכך, ואפשר הקשר המחודש עם אמו המנוחה, שבמאמצים רבים הצליח להעלותה ארצה, ואולי — נוסף על שני אלה — תהליכים נפשיים, העוברים על אדם בהגיעו לתקופה של סיכום חייו, הישגיו וכשלונותיו.

לפני שבועות אחדים נסעתי אתו במכונית תל־אביבה, בלווית חברים, ולפתע הוא החל לדבר על חטאנו בהזנחת המורשת היהודית המקורית, היא שגרמה לניתוקם של בנינו ממנה. משהו מפורקן המאויים של חידוש הקשר מצא בעבודתו הקשה על הספר המוקדש לעירנו בוברויסק, שעברה עליה השואה. הוא קשר קשר אישי עם מאות יוצאי העיר בוברויסק. היתה לו חליפת מכתבים גדולה. הוא השקיע וריכז חומר רב ויצר יש מאין. ביום מותו קיבלתי מכתב מעורך הספר והוא כותב לי: „הידיעה על מחלתו של שמעון אגין זיעזעתני. הוא היה רומז מפעם לפעם כי דואג הוא לכך, שהספר מתעכב לצאת ויתכן שכמה מהעוסקים בו לא יזכו לראותו. האומנם התכוון לעצמו?"

וגם אני שואל: האומנם חש כי חולה אנוש הוא והעלים מכולנו, וסירב לפנות לרופא והמשיך — כמעט עד הסוף — לצאת מדי בוקר לשדה ולשוב עם ערב? מניין גבורה זו? בעמדי ליד מיטתו בעת גסיסתו, ראיתי על פניו מאמץ של מאבק עם מר המות, אך לפתע נרגע. פניו הוארו אור שלוה עליונה. שמא ברגעיו האחרונים כברק נגלו לו חייו, והשיג את שלמותם.

נזכור אותך באהבה, אחינו שמעון.

ק ד י ש

סוף דבר

לפני שנים התחלנו באיסוף החומר לספר בוברויסק ובעריכתו. עם סיום הדפסת הספר ברצוננו להביע תודתנו לכל אלה שסייעו לנו בעבודתנו.

בראש וראשונה נעלה את זכרו של שמעון אגין ז"ל, שהיה בין היוזמים הראשונים להוצאת הספר וטיפל במסירות ובנאמנות בכל פרטי הכנתו, כשהוא עושה ומְעַשה אחרים. פטירתו בלא עת פגעה קשות במהלך עבודתנו.

ומן המתים אל החיים:

תודתנו נתונה לכל בני בוברויסק וסביבתה בארץ־ישראל, בארצות־הברית ובשאר תפוצות ישראל, שסייעו לנו באיסוף החומר והעלו על הנייר את זכרונותיהם. לא יכולנו לנצל את כל החומר הרב שקיבלנו ונאלצנו להביא בספר רק חלק ממנו, ומאלה שלא באו דבריהם בספר — נבקש את הסליחה.

אחת הבעיות שהטרידו את המערכת היתה בעית השפות — עברית ואידיש. לאחר שיקול דעת רב החלטנו להביא את הרשימות ואת המאמרים בשפה שבה נכתבו, רק המונוגרפיה הכוללת על תולדות קהילת בוברויסק באה בשתי השפות.

אנו מודים לגב' חסיה טורטל, שעברה על העתונות היהודית של המאה העשרים בעברית, באידיש וברוסית וליקטה חומר רב־ערך לתולדות העיר בוברויסק. מר אורי גורביץ וגב' רבקה כצנלסון דובבו ורשמו מפיהם של בני בוברויסק את זכרונותיהם וחלק מחומר זה שולב בצורה זו או אחרת בגוף הספר. הסופר אהרן פישקין השקיע עמל רב בהגהה ובשיפור הלשון בחלק העברי של הספר. מר אליעזר פינס תירגם את המונוגרפיה „קהילת בוברויסק" לאידיש. מר ישראל רודניצקי ומר שמואל קאלאנסקי עשו מלאכה רבה בשיפור החלק האידי ובהתקנתו לדפוס. מר אברהם אהרוני הכין את המפתח לספר.

אנו מודים למוסדות ולאישים הרבים שסייעו לנו באיסוף החומר והתצלומים. בהם: בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ארכיון העבודה, האוסף לתולדות הציונות הרוסית (מיסודו של מר א. רפאלי), ארכיון יוו"א וארכיון ה„בונד" בניו־יורק.

תודתנו נתונה למר יצחק קוטונסקי, מנהל הוצאת הספרים „תרבות וחינוך", שטרח בהבאת הספר לדפוס, ולמר בן־ציון אריאלי, בעל דפוס „ארזי", שטיפל אישית בעימוד הספר ובעיצובו.

יעמדו כולם על התודה ועל הברכה.

ה מ ע ר כ ת

ט"ו מנחם־אב תשכ"ז.

נחום נעלסאָן

צום אנדענק פון חיים קאצענעלסאָן

צוויי ברידער זענען זיי געווען — חיים און בערל קאַצענעלסאָן. דער יינגערער, בערל, האָט זיך אָפּגע־געבן מיט אַלטוועלטלעכע יידישע פּראָבלעמען, דער עלטערער, חיים, — מיט „פּראַקטישע ענינים״...

בערל, דער שפּעטער באַקאַנטער ציוניסטישער טוער, האָט שוין צו זעכצן יאָר געשמט אין באָברויסק אַלס עילוי. געהאַלטן אין איין דריבלען זיך אין וועלט־ענינים. און טאָמער האָט מען באַדאַרפט פאַר־ענטפערן אַ קשיה פון מאַרקס „קאַפּיטאַל״, צי פון דער מאַרקסיסטישער לערע בכלל, איז מען געגאַנגען צו בערלען, ווי פרומע מוסלמענער אין דער הייליקער מעקקא.

האָט מען אָבער געדאַרפט אָרגאַניזירן אַ „סכאָד־קע״, צי דורכפירן אַ שטרייק — דאָס איז שוין געווען חיימס מלאכה. און אַז ס׳האָבן פלוצלונג זיך פאַר־שפּרייט קלאַנגען, אַז עס דראָט מיט אַ פּאָגראָם אין אַ דערבייאיק שטעטל, איז חיים געווען דער ערשטער צו זאַרגן פאַר זעלבשוץ, צונויפשטעלן אַ גרופּע פון קאַמפּספּעיקע בחורים און בליץ־שנעל איבערשיקן זיי אַהין .ניט געווען קיין איין געביט אין דער רעוואָליר־ציאָנערער טעטיקייט פון דער באָברויסקער ס. ס.־פּאַרטיי, חיים זאָל אין דעם ניט נעמען קיין אַקטיוון אַנטייל: אויסבאַהאַלטן אַן אונטערערדישע דרוקעריי, אַריבערטראַנספּאָרטירן געווער, צוגרייטן אַ קאָנס־פּיראַטיווע קוואַרטיר, און וואָס ניט? אָפט מאָל האָט זיין פּאָטאָ־לאַבאָראַטאָריע (פּאָטאָ־אַטעליע) געדינט אַלס טרעפפּונקט פאַר געהיימע באַגעגענישן.

איך דערמאָן זיך, מיט וואָס פאַר אַ התפעלות כ׳פלעג קוקן אויף חיימען, ווען ער פלעגט זיך באַ־ווייזן אויף אַ פאַרזאַמלונג (כ׳בין דאַן אַלט געווען 16 יאָר) און פון ערגעץ אַ ווינקל פלעגט זיך דער־טראָגן זיין שטים: „האַלט זיך קאָרעקט״.

איך געדענק אַ סך עפּיזאָדן פון חיימס לעבן און פון זיין טעטיקייט אין יענע שטורמישע טעג. עטלעכע פון זיי וויל איך דאָ דערציילן און דורך דעם פאַר־אייביקן זיין אָנדענק.

דער פּאָליצמייסטער האָט אַ מאָל געזאָגט צו חיימען, אַז באָברויסק דאַרף ניט קיין צוויי פּאָליצ־מייסטערס, ער קלייבט זיך ניט צו רעזיגנירן פון זיין אַמט, טאָ זאָל בעסער חיים פאַרלאָזן באָברויסק... מען דערציילט, אַז דער פּאָליצמייסטער האָט דאָס זעלבע געזאָגט צו נאָכקען — איינער פון די שענסטע גע־שטאַלטן אין דער באָברויסקער „בונד״־באַוועגונג.

ווען ס׳האָט אויסגעבראָכן דער פּאָגראָם אין האָמעל, אין יאָר 1905, האָט חיים, צוזאַמען מיט חברים פון „בונד״, אָרגאַניזירט אַ זעלבשוץ־גרופּע פון „שטאַרקע״ בחורים און זיי געפירט צו הילף די האָמלער יידן. אויפן וועג קיין האָמעל זענען זיי פאַרהאַלטן געוואָרן דורך דער פּאָליציי, וואָס האָט זיי געצוווּנגען זיך צוריקקערן אַהיים. חיים האָט פאַר־שטאַנען, אַז אין באָברויסק וועט מען זיי אַרעסטירן, האָט ער באַפוילן, אַז אַלע זאָלן אַרונטער פון דילי־זשאַנס פינף ווייאָרסט פאַר באָברויסק און זיך אַריינ־באַקומען אין שטאָט דורך פאַרשיידענע זייטיקע וועגן.

אין באָברויסק האָבן אַלע יידישע פּאַרטייען — „בונד״, ס. ס., „פּועלי־ציון״ א״א געהאַט זעלבשוץ־גרופּעס („באָיעווקעס״). כדי צו באַוואָפענען די חברה מיט געווער, האָט מען געדאַרפט געלט. פלעגט יעדע פּאַרטיי אַרויסשיקן אַ דעלעגאַציע פון „שטאַרקע״ בחורים, וואָס פלעגט קומען צו די רייכע יידן „בעטן״ געלט אויף איינצוקויפן געווער. אין „בונד״ איז דער וואָרטזאָגער געווען נאָכקע, אין ס. ס. — חיים. האָט איין מאָל פּאַסירט, אַז עטלעכע בחורים פון ס. ס.־פּאַרטיי זענען געקומען צו נאָכקעס פּאָטער נאָך געלט. נאָכקעס פּאָטער האָט זיך אָבער איינגעשפּאַרט, אַז ביז ער וועט ניט קריגן קיין באַפעל פון נאָכקען אליין, וועט ער קיין געלט ניט געבן. חברה האָט דאַן געענטפערט, אַז זייער רבי איז ניט נאָכקע נאָר חיים און געמאַכט אַ חורבן אין הויז. און דאַן איז עס געווען, ווען חיים האָט אויסגעשריען זיין פּאָפּו־לער ווערטל: „האַלט זיך קאָרעקט״.

אין איינעם אַווינטער־אָוונט איז חיים אַרעסטירט געוואָרן און מען האָט געפונען אין זיינע קעשענעס אַ צעטל מיט אַ נאָמען פון אַ מענטשן, וואָס דאַרף קומען צו אים 10 אַ זייגער ביינאַכט. מען האָט גע־בראַכט חיימען צו דער באַנסטאַציע, — דאָס אָרט

פון דער באַגעגעניש, — דער פּריסטאַוו מיט עטלעכע פּאָליציאַנטן זענען געזעסן אין אַ באַהעלטעניש און אַרויסגעקוקט אויף דער פּלאַטפאָרמע, ווו חיים האָט זיך געפונען, כדי אין דער געהעריקער מינוט צו אַרעסטירן דעם גאַסט, ווען ער וועט זיך דערנענטערן צו חיימען. ווען חיים האָט דערזען ווי דער גאַסט איז אַרויס פונעם וואַגאָן פון אָנגעקומענעם באַן, האָט ער אויפגעשטעלט דעם קאָלנער, דורכגעלאָפן פאַרביי אים און אויסגערופן: „קאַלט, פאָר ווייטער". אַזוי איין מאָל, צוויי מאָל, ביז דער גאַסט האָט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס מיינט, זיך צוריקגעקערט אין וואַגאָן און איז נעלם געוואָרן.

דאָס איז געווען אין 1905 אָדער 1906. איך בין דאַן געזעסן אין דער באָברויסקער טורמע. 12 פּאָליטישע זענען מיר געווען צווישן 120 קרימינעלע. איך בין געווען דער עלטסטער ביי די פּאָליטישע און דער פאַרטרעטער פון די קרימינעלע איז געווען אַ סיביריאַק, אַ קאַטאָרזשניק. די באַציונגען צווישן אונדז זענען געווען גוטע. די קרימינעלע האָבן אונדז רעספּעקטירט, געהאַט אָפּשייד פאַר אונדז, ביז מען האָט געבראַכט צו אונדז נאָך אַ חבר. מיט עטלעכע חדשים צוריק, אויף דער פריי, האָט דער דאָזיקער חבר אונדזערער, בעת אַן עפנטלעכער פאַרזאַמלונג, דעמאַסקירט צווישן די אָנוועזנדיקע אַ גנב, אויסרופנדיק: „היט זיך פאַר גנבים". איינער פון די גנבים האָט אים דערקענט, און פאַר אָט דער עבירה האָבן די גנבים באַשלאָסן זיך אָפּצורעכענען מיט אים.

איך בין דאַן אַוועק צום סיביריאַק, אַפּעלירט צו זיין געוויסן, ער זאָל ניט דערלאָזן צו קיין בלוט־באָד, אָבער מיינע ווערטער זענען געפאַלן אויף טויבע ווענט. „גיט אונדז אַרויס דעם פּאָליטישן, און די איבעריקע וועט גאָרניט געשען" — האָט דער סיביריאַק געפאָדערט קאַטעגאָריש. פאַרשטייט זיך, אַז אַזאַ לייזונג איז געווען פאַר אונדז אויסגעשלאָסן. ווענדן זיך צום נאַטשאַלניק פון טורמע, איז אויך ניט קיין אויסוועג. מיר זענען געווען אַנטשלאָסן — ניט אַרויסגעבן אונדזער חבר, אָבער אונדזערע שאַנסן אים צו פאַרטיידיקן זענען געווען נישטיקע.

אויף מאָרגן אין דער פרי האָט מען געבראַכט אין טורמע חיימען. ווען איך האָב אים דערציילט, וואָס פאַר אַ געפאַר עס דראָט אונדזער חבר ,איז ער גלייך אַוועק צום סיביריאַק. ווייניקער ווי אַ שעה האָט געדויערט דער וויכוח צווישןביידע „פאָרשטייער" און דער אינצידענט איז אויסגעגליכן געוואָרן.

איך ווייס ניט וואָס פאַר אַ כישוף חיים האָט אין זיך פאַרמאָגט, איך ווייס אָבער, אַז ס'איז געווען לייכט און זיכער צו לעבן און אַרבעטן האַנט ביי האַנט מיט אים.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

יזכור

לזכר קדושי קהלת

בוברויסק

ובנותיה

אזריטש, אוסיפוביטש, בערעזין
דאראגאנאוע, הלוסק, האלוי, יאסען
לאפיטש, ליובוניטש, סטאריע-דאראגי
סביסלוביטש, שצדרין,

מנציחים יוצאי בוברויסק ובנותיה

טבלת הזכרון לחללי בוברויסק ובנותיה בהר ציון, בירושלים
די אָנדענק־טאַבעלע פון באָברויסקער קדושים אויף הר ציון, אין ירושלים

אין ליכטיקן אָנדענק

פון

די באָברויסקער קדושים זכרונם לברכה

אומגעקומען

דורך די נאַצישע מערדער ימ״ש

חשון תש״ב — נאָוועמבער 1941

צום אייביקן אָנדענק

פון

אלע קדושים פון שטעטל שטשעדרין ז״ל

פאַרשניטן דורך די נאַצישע רוצחים ימ״ש

כ״א אדר תש״ב
דעם 10־טן מערץ 1942

צום אייביקן אָנדענק

אלע קדושים ז״ל

אומגקומענע דורך די נאַצי־מערדער ימ״ש

תש״ב — 1941-1942

אין

אָסיפּאָוויטשי, הלוסק, כאָלוי, ליובאָניטש, לאַפּיטש,
סוויסלאָטש, סטאַרע דאָראָגי, פּאַריטש און אַנדערע
שטעטלעך און דערפער

א י ן אָ נ ד ע נ ק

פון דער ליכטיקער פערזענלעכקייט

בערל קאצענעלסאן

באָברויסקער לאַנדסלייט
אין אַמעריקע

א י ן אָ נ ד ע נ ק

פ ו ן

מ ע נ ד ל ע ל ק י ן ע״ה
שרייבער און טעאַטראַל

י ו ס ף ט ו נ ק ע ל ע״ה
(„דער טונקעלער״)

ה י ל ל מ י י ט י ן ע״ה
לערער און שרייבער

צ י ל י ע ד ר אַ פ ק י ן ע״ה
שרייבערין און פּאָעטעסע

מ י כ ל ג אָ ר ע ל י ק ע״ה
לערער און געזעלשאַפטלעכער טוער

ר א ו ב ן ג ו ס ק י ן ע״ה
אָנפירער פון יידישן אַקטיאָרן־יוניאָן

ב אָ ב ר ו י ס ק ע ר ל אַ נ ד ס ל י י ט
אין אַמעריקע

לזכרון עולם
צום אייביקן אָנדענק

הערשל און שרה יאָכע קרומער געשט. 1941

שוועסטער פון חנה נאכשין און מרים איטקין

געניע קוטיקאָף־הורוויטש געשט. 1952
איר מאַן שייע הורוויטש געשט. 1963
שרייבער און פעדאַגאָג

עלטערן פון וויכנע האכסטאט
איר מאַן משה און קינדער
זלאטע פוטטער, איר מאַן חיים און קינדער

דוד נידעלמאַן (מאַן פון פערלע קוטיקאָף) געשט. 1962
שיינע רחל קוטיקאָף־ארשער געשט. 1960
פרוי פון זושע ארשער געשט. 1927

עלטערן פון וויכנע רובינשטיין
איר מאַן דניאל און אייניקלעך
ריטא און נארמאַן מאָסס

מענדל עלקין געבוירן אין באָברויסק 1873,
געשט. ניו־יאָרק 1962
זיין פרוי רבקה געבוירן אין באָברויסק 1879,
געשט. ניו־יאָרק 1947

פאָטער און מוטער פון אסתר ווינאָגראַדאָוו

אייזיק סווערדלאָוו העברעאישער לערער,
זיין פרוי קיילעס עלטערן נחמיה און מלכה קראל

פאָטער און מוטער פון הערשי סווערדלאוו
און זיין פרוי שרה

דוד און שמעה איטקין געשט. אין צפת 1892
זאב וואלף יורזדיצקי געשט. אין באָברויסק 1915
זיין פרוי חייצע געשט. אין ניו־יאָרק 1929
נחום זלמן איטקין געשט. אין ניו־יאָרק 1932
זיין פרוי אלטע בת־שבע תרצה געשט. אין
ניו־יאָרק 1942
זייער זון פנחס איטקין געשט. אין ניו־יאָרק 1954

זיידע און באבע
זיידע
באבע
פאָטער
מוטער

פעליקס, מנוחה,
משה, שמעון,
זייערע פרויען
מלכה, מרים, כאשע
און אייניקלעך

ברודער און פאָטער פון איידא און דיאנא

ציליע דראפקין שרייבערין און פאָעטעסע,
טאָכטער פון פייגל און יוסף־יונה לעווין

מוטער פון דזאן דזשיי דראפקין

מאטעס רייכמאַן
און זיין פרוי סטישע

עלטערן פון אהרן יצחק, זיין פרוי עלקע
און די קינדער (אין די שטאַטן — פון 1905)

משה יצחק און סטישע גאלדמאַן

עלטערן פון ד"ר מאקס גאלדמאַן

לזכרון עולם
צום אייביקן אָנדענק

מרדכי לייב און צביה ראזאווסקי — זיידע און באָבע
בערל און רחל ראזאווסקי — פאָטער און שוועסטער
קרבנות פון נאציס אין באַבי־יאַר 1941
רייזל ראזאווסקי (מיטעלמאַן) — מוטער
ראובן און שמעון ראזאווסקי — ברידער
אביגדור און עלקע מינקין — זיידע און באָבע
דוד און לאנע מינקין — נאצי קרבנות — פאָטער און מוטער
שרה־רחל און לאה מינקין — נאצי קרבנות — מומעס
נח, מאיר, זלמן, סאשע און באריס — ברידער

פון
קיילע ראַזאָווסקי־מינקין
זלמן ראזאווסקי
סאניע בערלינד
און ד"ר יהודה מינקין

פאַמיליע מאגולעסקי

ד"ר יהודה מינקין

יוסף און זיין פרוי ראשע גוסקאָוו (גוסקין)

עלטערן פון ברײנע און איר מאַן מייזעלסאָן

יהודה און חוה בעלענקי געשט. — ער 1934, — זי 1931
לעאָן און אננא לאזינסקי
יעקב (יאשע) לאזינסקי געשט. ניו־יאָרק, 1941

עלטערן, שווער און שוויגער און
דער מאַן פון מאניא בעלענקי־לאזינסקי

ברוך מרדכי און זיין פרוי ראזע מאזין געשט. 1941

עלטערן פון חנה לעווין (מאזין)

לייבע און כאשע לאקערניק (פּאַריטש)
עטל און ריקע לאקערניק

ברודער און שוועסטער פון גנעשע אלטשול

ברוך און חייענע עפראן
ישעיהו און עליע עפראן
שרה מינקין, העניע מאגולעסקי און חיה
איצע און עליע מינקין

עלטערן, ברידער, מומעס און פעטערס פון
אידע טענענבאום און איר מאַן בען עפראן

מארגאלין לייבע פייעס זיין פרוי איידל — עלטערן
(טאָכטער פון חיים לעווין), בנימין — מאַן
זלמן, שעפסל, שמעון און מרדכי — ברידער

חיה־שרה דעקעלבאום

משה יצחק מארשאק און זיין פרוי מאריאשע,
טאָכטער פון שמואל יצחק לעווין (פון די קרייטלאך)

עלטערן פון אירווינג מארשאק און כאשע
איטקין, איר מאַן שמעון און אייניקלעך

לזכרון עולם
צום אייביקן אָנדענק

מאטל בן ניסן
רחל בת שעפּסל
מאיר בן זעליג
עלקע בת באדאנע
אהרן זעליג בן מאיר
שרה פרידע בת עלקע
מרים בת ישראל
סאידע בת ניסן

משפחה סאָלאָוויאָוו

ראובן ב"ר ישראל פרידמאַן (ליובאַן), נפטר תרצ"א — פאָטער
יאכע בת ר' מאנעס פרידמאַן און אירע טעכטער — מוטער
אלטע און ביילע און זייערע משפחות (ליובאַן) — שוועסטער

פון חיים פרידמאַן (אלבאַני)

בערל און דינה סטאַנאַוויץ און זייערע טעכטער
דבורה, מאשע און ראָזע (ליובאַן)

שוועסטער, שוואָגער און פלעמיאַניצעס
פון שפרה און חיים פרידמאַן

דבורה בת ר' משה זימל לעווין (ליובאַן), נפטרה תרנ"ט — מוטער פון שפרה פרידמאַן

זוסמאַן ראַזאָווסקי געשט. 1940
זיין פרוי ראָזע געשט. 1938
עלטערן, זיידע, באבע
זייער טאָכטער רחל און משפחה
און זייער זון ראובן — נאַצי קרבנות
זעליג ראַזאָווסקי, געשט. 1967

סאָניע ראַזאָווסקי,
לעאַ און זיין פרוי עריקא ראַזאָווסקי
דינה און איר מאַן זוסל בערקמאַן
מירה ראַזאָווסקי, קינדער און אייניקלעך

אין פייַנעם אָנדענק פון
ראובן ראַזאָווסקי — נאַצי קרבן

מאַן פון מירה ראַזאָווסקי,
פאָטער פון אסקאַר, זיין פרוי אידיט און קינדער

חיים אייזענשטאַט געשט. 1928
מאַשאַ אייזענשטאַט נאַצי קרבן

פאָטער און מוטער פון
מיקא און וואַדים וואָלף

חיים לעווין, דער כאַלויער רב, זיין פרוי ציפּע־שרה

עלטערן פון פויגל (לעווין) פרידמאַן

ישעיה יעקב בן זאב וואָלף קעסטין,
זיין פרוי פייע בת נחום,
ביילע בת אברהם

פאָטער, מוטער און פרוי
פון זאב וואָלף קעסטין

לזכרון עולם
צום אייביקן אָנדענק

גארבאטשעווסקי אברהם און מאטל (נאצי קרבן)

פאָטער און ברודער פון פעני פעקעלני

פערלין רחל און שמואל געשט. 1931

עלטערן פון יעקב פערלין

נתן־נאטע און ליבע פיקוס, אברהם און יואל

עלטערן און ברידער פון ישראל פיקוס

אלטער אברהם מאיר דער סופר געשט. 1912
זיין פרוי נעשע געשט. (אין פאהאסט) 1895

עלטערן פון יעקב פרימאן
און זיין פרוי שרה

יהודה און חנה־רחל קאָף
סעם און אברהם קאָף

עלטערן און ברידער פון דוד קאָף
און זיין פרוי ברכה (סיגעל)

שיינע פייגע קאשדאן
און בן־ציון קאשדאן

עלטערן פון ניסן קאשדאן (אַמעריקע)

שרה און שמואל קאגען

זייער טאַטע און פליעמיעניק ניסן קאשדאן

אחינו משה חיים בר' דב־בר פריד,
אמנו זלדה בת משה (לבית שפירא),
אחינו ואבינו יוסף בר' משה חיים, גיסתנו אסתר,
אחותנו רוזה בת משה חיים,
ר' יעקב קמינר (מיוצאי חרקוב־דנציג)

רשמו בנותיהם, בנם, נכדתם ובתם בישראל:
סוניה ויעקב ליפשיץ, יעקב ואניה פריד,
חיה וישעיה קורצמן, רינה וראובן נוימן
ומשפחותיהם בישראל

הורינו היקרים יעקב ופסיה רוזובסקי
ואחינו אברהם, שנספו בידי הרוצחים בשואה

רשמו: סוניה וזליג רוזובסקי, בורים ופסיה
רוזובסקי, אסתר מאו, רפאל רוזובסקי,
בניהם, בנותיהם ונכדיהם

מיינע עלטערן מנדל און חאסיע אלטשול (פלוטקין),
מיינע ברידער אברהמ'ל, אליע און מיכל,
וועלכע זענען אומגעקומען אין לעצטן וועלט־קריג

פון לאה מוזס (אלטשול) אשקלון, ישראל

הורי היקרים קיילה וזאב גולדבורט ז"ל

רשם: בנם יהודה גולדבורט והילדים — רוסיה

לזכרון עולם
צום אייביקן אָנדענק

הורינו **צבי הירש ואסתר (אסקה) לווינסקי**
מנחם מנדל וחנה קנטרוביץ

רשמו: קדיש ורחל לוז

אבי הרב **אלחנן בן־ציון הלוי בר' יחיאל ז"ל,**
אמי הרבנית **הניה** בת הרב **ר' מאיר פיימער,**
נכדתו של ר' יוסף מסלוצק,
אחי **שניאור ויחיאל (הרי) קרפ**
ואחותי **חיה אטל (אידה) קרפ**

נרשמו ע"י הדסה אפרתי לבית קרפ

הורי היקרים **יוסף ומוסיה כצנלסון**
ואחינו **שלמה** ובן־אחי **אליהו** שניספו בשואה
ואחי **בן־ציון** ז"ל

רשמו: רות, חיה ויעקב כצנלסון, ישראל

סבא וסבתא — **אידה ושמשון סלצובסקי,**
אמא ואבא — **פרידה וצבי סלצובסקי,**
בני יחידי **בנימין בן רחל וליפא סלע,**
שנפל במלחמת הקוממיות

רשמו: ליפא ונתן סלע (סלצובסקי)

הורינו היקרים
זאב בן יצחק תומשוב מת בבוברויסק — 1925
וחסיה בת גדליהו תומשוב — מתה בישראל — 1942

רשמו: משה ובניהו תומשוב,
חנה סילברמן־תומשוב, ישראל

זאב כצנלסון, נולד בבוברויסק — 1888, עלה ארצה ב־1914
היה חבר בכנרת ותל־ עדשים; השתתף בהגנת תל־חי, בין
עובדיו הראשונים של „המשביר". נפטר בחיפה, כ"ה אייר
תשכ"ו (15.5.66).

המשפחה

אבי **שבתאי בן משה רוזנברג**
ואמי **קיילה בת לייזר־לייב רוזנברג**

רשמה בתם מרים ברוקסון, חדרה

איטקה דוברס בת ברל וחסיה קגנוביץ'
נפטרה בחיפה, כ"ט בסיון תשכ"ד

רשמו: בעלה שמחה, בניה יעקב וזאב

לזכרון עולם
צום אייביקן אָנדענק

ר׳ דוד און באדאנע
זלמן הירש
זלאַטע
סענדער
עלקע
שרה לאה
חנה מרים
קיילע

פאַמיליע סאָלאָוויאָוו

מיין פאָטער עליע אפשטיין
און שוועסטער רעשע,
וועלכע זיינען אומגעקומען אין דער צווייטער
וועלט־מלחמה

רייע אפשטיין
סוניה מייזנער
ישראל מייזנער

לזכר אבי בנימין אייזנשטאט
ואמי חיה,
אחיותי מלכה, רוזה וחנה
ואחי איסר

הרושמת:
סוניה אייזנשטאט-כצנלסון, חיפה

לזכר דויד שלמה קצנלסון מאוסיפוביץ׳
ואשתו שרה גיטל בת אחיו של מרדכי צבי מאנבי
(דער בלינדער פרוש)
שנפטרו בישראל

נרשמו על־ידי בנם
שמואל קצנלסון בתל־אביב

יזכור

איך ווידמע די פאָלגנדע שורות דעם ליכטיקן אָנדענק פון מיינע ליבע עלטערן **ראובן** און **שרה ריווע גאָרפינקל**, דעם אָנדענק פון מיינע טייערע דריי ברידער און צוויי שוועסטער: **זשאמע** און זיין פרוי **חיה שרה**, **עליה**, **לייבע** און זיין פרוי **חיה**, **פרומע** און איר מאַן **יודל הווירסאן** און **רישע פאַקסטאָוו**.

זאָלן אויך פאַראייביקט ווערן די נעמען פון מיין פאָטערס צוויי שוועסטער און אַ ברודער: **ליבע** און **איר מאַן נאָטע פיקוס**, דער פאַרוואַלטער פון באָברויסקער „לינת הצדק" **לאה** און **איר מאַן מענדל דאָבקין**; **בנימין** און **זיין פרוי צירע קוזניצאָוו**, זיינע צוויי פלימעניקעס **אברהם פיקוס** און **יואל פיקוס**, וועלכער איז פאַרלאָרן געגאַנגען בעת דער רעוואָלוציע אין 1917.

עס טויכן אויף אין מיין זכרון דעראינערונגען פון מיינע קינדערשע און יוגנט־יאָרן. מיין פאָטער האָט מען גערופן אין באָברויסק רוווע דער שמיד. ניט קוקנדיק אויף דעם וואָס ער איז באַקאַנט געווען אַלס גוטער פאַכמאַן, איז אָבער דער דלות געווען גרויס אין הויז. מיינע צוויי עלטערע ברידער האָבן געמוזט יונגערהייט פאַרלאָזן דעם חדר און אָנפאַנגען אַרבעטן אין קוזניע ביים פאָטער.

איך זע מיין פאָטערס געשטאַלט מיט זיין הדרת פנים, צוויי ליכטיקע אויגן און אַ שיינע באָרד. איך דערמאָן זיך דעם טאָג, ווען ער האָט מיט התלהבות, צום ערשטן מאָל מיך אין חדר געפירט. איך געדענק ווי ער האָט מיך צו מיין ערשטן באַלעבאָס לערנען זיך פאַרבערייי געפירט, איך בין דאַן קוים צען יאָר אַלט געווען.

אָט זע איך מיין פאָטער ווי ער שטייט ביים עמוד און דאַוונט אין אברהם יודלס שול און זיין הילכיקע זיסע טענאָר־שטימע קלינגט אָפּ איבערן גאַנצן בית־מדרש. אין דער זעלבער שול האָבן געדאַוונט די לאָזינסקיס, עסטרינס, גאַלאַנטעס, האַלבערשטאַט און אַנדערע אָנגעזעענע בעלי הבתים פון שטאָט.

מיין מוטער איז געווען אַ צנועה, מיט אַ שייטל אויף איר קאָפּ און מיט אַ טיכל פאַרדעקט. זי האָט זיך אָפּגעגעבן מיט לחם עניים — פאַרזאָרגן מיט ברויט די נויטבאַדערפטיקע.

דעם ערשטן טראַגישן קלאַפּ אין לעבן האָבן מיר געקראָגן, ווען מיינע עלטערן און איך זיינען גרייט געווען צו פאַרלאָזן באָברויסק און פאָרן אין דער ווייטער שטאָט ניו־יאָרק, צו פאַראייניקן זיך דאָרט מיט דער פאַמיליע. פונקט דאַן איז מיין פאָטער פּלוצעם קראַנק געוואָרן און איז פון זיין בעט שוין ניט אויפגעשטאַנען. ניט באַשערט אים געווען צו שעפּן אַ ביסל נחת אויף די עלטערע יאָרן...

נאָכן אָפּזיצן שבעה זיינען מיר — איך און די מאַמע — אָפּגעפאָרן מיט שווערע הערצער, און בעת אונדזער צוזאַמענטרעף מיט דער משפחה אין ניו־יאָרק איז די פרייד געמישט געווען מיט טרערן... שווערע צייטן האָבן מיר דאַן דורכגעמאַכט, פונקט ווי אַנדערע אימי־גראַנטן, אין אָנהייב פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

אויך דאָ, אין ניו־יאָרק, האָט מיין מוטער, אויפן שטייגער פון דער אַלטער היים, אָנגעהאַלטן איר וווילטעטיקע אַרבעט צו באַזאָרגן נויטבאַדערפטיקע מיט חלה און פיש אויף שבת. און ווידער האָט אונדז געטראָפן אַ גרויס אומגליק. מיין ליבע מוטער איז דערהרגעט געוואָרן פון אַן אויטאָמאָביל גראָד דאַן, ווען זי איז געלאָפן דורכפירן אַ צדקה־טאָט. זי האָט ניט דערלעבט צו געניסן פון דער שפּעטער פאַרבעסערטער עקאָנאָמישער לאַגע.

איך בין דער יינגסטער און איינציקער פאַרבליבן פון אַ פאַמיליע פון אַכט.

ביי דער געלעגנהייט וויל איך אויסדריקן אַ האַרציקן דאַנק און יישר־כח צו די אַלע וועלכע האָבן דערמעגלעכט אַרויסצוגעבן דאָס יזכור־בוך „באָברויסק".

אונדזער שטאָט באָברויסק האָט געהאַט אַ גרויסע יידישע באַפעלקערונג. בערך איבער פערציק בתי מדרשים זיינען דאָרט געווען. די שטאָט האָט אַרויסגעגעבן אַ צאָל פערזענ־לעכקייטן, וואָס האָבן אַ שם אין דער יידישער וועלט.

מיר פילן זיך גליקלעך, וואָס מיר האָבן דערלעבט די גרינדונג פון מדינת ישראל און מיר האָפן, אַז דאָס לאַנד וועט בליען, וואַקסן און זיין אַ מוסטער־מדינה פון דעת, פרייהייט און שלום.

שאול גאָרפינקל

(רוווע דעם שמידס זון)

מפתח השמות*

---

* סודר בידי א. אהרוני.

*PYW
(Bobruisk)
1907

cH

v.i